

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА

Студентське наукове товариство імені Григорія Волинки

НАУКОВИЙ ВІСНИК

Студентського наукового товариства
імені Григорія Волинки

Випуск 1

Київ
Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова
2015

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
(протокол № 7 від 08 грудня 2015 року)*

Редакційна рада:

- В. П. Андрущенко** – доктор філософських наук, професор, академік НАПН України, член-кореспондент НАН України, ректор НПУ імені М. П. Драгоманова (*голова Редакційної ради*);
- А. Т. Авдієвський** – почесний доктор, професор, академік НАПН України;
- В. П. Бех** – доктор філософських наук, професор;
- В. І. Бондар** – доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України;
- В. Б. Євтух** – доктор історичних наук, професор, академік НАН України;
- І. І. Дробот** – доктор історичних наук, професор;
- М. І. Жалдак** – доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України;
- Л. І. Мацько** – доктор філологічних наук, професор, академік НАПН України;
- О. С. Падалка** – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України;
- В. М. Синьов** – доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України;
- Г. М. Торбін** – доктор фізико-математичних наук, професор (*відповідальний редактор*);
- М. І. Шут** – доктор фізико-математичних наук, професор, академік НАПН України.

Редакційна колегія:

- Л. В. Алексєнко-Лемовська** – кандидат педагогічних наук, професор кафедри теорії та історії дошкільної педагогіки, в. о. директора Інституту розвитку дитини;
- Б. І. Андрусишин** – доктор історичних наук, професор, директор Інституту політології та права;
- О. В. Баранов** – кандидат педагогічних наук, доцент, заступник директора з наукової та виховної роботи Інженерно-педагогічного інституту;
- І. І. Дробот** – доктор історичних наук, професор, директор Інституту філософської освіти і науки;
- Л. Л. Козинко** – кандидат педагогічних наук, доцент Інституту мистецтв;
- А. П. Кудін** – доктор фізико-математичних наук, професор, директор Інституту інформатики;
- Я. М. Курган-Баковєєва** – кандидат політичних наук, доцент, заступник директора з наукової роботи Інституту управління та економіки освіти;
- О. В. Матвієнко** – доктор педагогічних наук, професор Інституту педагогіки та психології;
- В. П. Покась** – академік Академії наук вищої школи України, заслужений працівник освіти України, доктор філософських наук, професор, директор Інституту природничо-географічної освіти та екології;
- М. В. Працьовитий** – доктор фізико-математичних наук, професор, директор Фізико-математичного інституту;
- В. М. Синьов** – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, директор Інституту корекційної педагогіки та психології;
- В. П. Степико** – кандидат філософських наук, доцент кафедри соціології Інституту соціології, психології та соціальних комунікацій;
- О. О. Сушко** – доктор історичних наук, професор, директор Інституту історичної освіти;
- О. В. Тимошенко** – доктор педагогічних наук, професор, директор Інституту фізичного виховання та спорту;
- І. С. Товт** – кандидат історичних наук, доцент кафедри інновацій та інформаційної діяльності в освіті Інституту перепідготовки та підвищення кваліфікації;
- О. В. Темрук** – кандидат психологічних наук, доцент, вчений секретар Ради Науково-технічної творчості студентської молоді Інституту філософської освіти і науки.

Відповідальний секретар – І. А. Волошин

Н 34 **НАУКОВИЙ ВІСНИК СНТ імені Григорія Волинки** : зб. наукових праць / М-во освіти і науки України ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова ; відпов. ред. І. А. Волошин. – Випуск 1. – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. – 299 с.

До наукової збірки увійшли матеріали заходів Студентського наукового товариства імені Григорія Волинки, що відбулися в рамках VIII Міжнародного наукового форуму “Простір гуманітарної комунікації”, які проходили 28-30 жовтня 2015 року в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова.

З М І С Т

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОЇ, КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИТКОВОЇ І РЕАБІЛІТАЦІЙНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ З ПОРУШЕННЯМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ В СИСТЕМІ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

Базалей О. В.

“ВЕЛИКИЙ ВИБУХ” У ВИВЧЕННІ: МОЗКОВІ ЗМІНИ І НАВЧАННЯ В ДИТИНСТВІ11

Волошин І. А.

ОРГАНІЗАЦІЯ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ДІТЕЙ
З ОСОБЛИВОСТЯМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ:
ВІДПОВІДНІСТЬ ПОТРЕБАМ І ВИКЛИКАМ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА13

Груленко Є. В.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЧАСОВИХ УЯВЛЕНЬ
В УЧНІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЮ НЕДОСТАТНІСТЮ16

Каліна В. Л.

НЕЙРОПСИХОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ
МАТЕМАТИКИ ДІТЕЙ СЕРЕДНЬОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
З ПОРУШЕННЯМИ ФУНКЦІЙ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ19

Качур Л. Ю.

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ОСВІТНЬОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ДІТЕЙ
З ПОРУШЕННЯМИ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ22

Кетова Є. В.

МНЕМОТЕХНІКА ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ УСНОГО ОПИСОВОГО
МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ25

Коновальчук М. В.

ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНИХ ПОНЯТЬ У РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ УЧНІВ
НА МАТЕРІАЛІ ВИВЧЕННЯ ГРАМАТИЧНОЇ ТЕМИ “ІМЕННИК”28

Кравцова К. О.

ВИКОРИСТАННЯ ПРОГРАМИ “ІГРИ ДЛЯ ТИГРИ”
У ЛОГОДИДАКТИЧНОМУ ПРОЦЕСІ ДІТЕЙ ІЗ МОВЛЕННСВОЮ ПАТОЛОГІЄЮ31

Крикун І. В.

ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ СТРАХІВ У ДОШКІЛЬНИКІВ33

Кучковська А. І.

ПРОФІЛАКТИКА ЕМОЦІЙНИХ ПОРУШЕНЬ У ДОШКІЛЬНИКІВ37

Макарова Ю. В.

ТЕХНІЧНІ ЗАСОБИ НАВЧАННЯ В КОРЕКЦІЙНІЙ РОБОТІ СПЕЦІАЛЬНОГО
ДОШКІЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ДЛЯ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ40

Малієнко О. В.

ВЛАСНА ОДИНИЦЯ ЧАСУ ДИТИНИ ЯК ПРОГНОСТИЧНИЙ КРИТЕРІЙ
ТИПУ ДИЗОНТОГЕНЕЗУ РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ 42

Мальцева І. Ю.

ДО ПИТАННЯ ГЕНЕЗИСУ ФОНЕТИКО –
ФОНЕМАТИЧНОГО НЕДОРОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ..... 45

Мороз І. А.

ЗАХОДИ КОРЕКЦІЇ ГІПЕРАКТИВНОСТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ 48

Назаренко І. В.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ФОНЕМАТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ
У РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ ДОШКІЛЬНИКІВ 51

Огородник І. О.

ВЗАЄМОДІЯ ВИХОВАТЕЛЯ ТА ЛОГОПЕДА
ЯК ОСНОВА УСПІШНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОЇ
ТА КОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ 54

Осипчук М. І.

ІНКЛЮЗІЯ ЯК МОДЕЛЬ РІВНОСТІ ТА ЗАХИЩЕНОСТІ..... 57

Палагнюк О. І.

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА У КРАЇНАХ СКАНДИНАВІЇ 59

Пенькова Д. П.

БЛИСС-ЯЗЫК КАК СРЕДСТВО ДЛЯ РАЗВИТИЯ АЛЬТЕРНАТИВНОЙ
КОММУНИКАЦИИ ДЕТЕЙ С ОГРАНИЧЕННЫМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ 63

Потапенко Ю. В.

ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОГО ДИХАННЯ
У ДІТЕЙ ІЗ ПСЕВДОБУЛЬБАРНОЮ ДИЗАРТРСІЮ 66

Продан М. М.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ
РАНЬОГО ВІКУ З ЦЕРЕБРАЛЬНИМ ПАРАЛІЧЕМ 69

Проценко Ю. С.

ПІСОЧНА ІГРОТЕРАПІЯ ЯК ЗАСІБ КОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ
З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ 73

Савчук О. М.

ВИКОРИСТАННЯ МУЗИКОТЕРАПІЇ У КОРЕКЦІЙНІЙ РОБОТІ
З ДІТЬМИ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ 76

Семененко А. М.

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
В ЛОГОПЕДИЧНІЙ РОБОТІ З РОЗУМОВО ВІДСТАЛИМИ УЧНЯМИ 80

Синельник М. Г.

ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО ШКІЛЬНОГО НАВЧАННЯ
ДІТЕЙ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ 83

Стрібель К. С.

РОЛЬ ПРОЕКТИВНИХ МЕТОДИК В ПРОЦЕСІ ПСИХОДІАГНОСТИЧНОГО
ОБСТЕЖЕННЯ ДІТЕЙ З ЕМОЦІЙНИМИ ПОРУШЕННЯМИ86

Шевчук К. А.

ВИВЧЕННЯ СТІЙКОСТІ УВАГИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗІ ЗНИЖЕНИМ ЗОРОМ89

Шульженко Ю. В.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОВЕДІНКИ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ІЗ ТПМ91

ПРИРОДНИЧА БЕЗПЕКА В УМОВАХ ГУМАНІЗАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРОСТОРУ

Бібікова Ю. В.

ПРОБЛЕМИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ЕПІДЕМІОЛОГІЇ В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ЗОШ.....94

Бондаренко В. С.

ЦИТОСТАТИЧНА АКТИВНІСТЬ ПЛОДІВ ПЕРСИКА ЗВИЧАЙНОГО
ТА ВМІСТ В НИХ ВІТАМІНУ С96

Воєводіна К. А., Древіна О. С.

ІНТЕРАКТИВНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ УМІНЬ УЧНІВ
ВЧИТИСЯ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ФІЗИЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ99

Довгий Ю. Ю.

ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ
ШЛЯХОМ ВВЕДЕННЯ У ВИРОБНИЦТВО СИСТЕМИ НАССР102

Капійчук І. І., Сокологорський А. В., Стужук О. М.

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ
З ВИКОРИСТАННЯМ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....104

Ковалик Н. А.

ВПЛИВ ПРИРОДНИХ ТА СОЦІАЛЬНИХ ЧИННИКІВ НА ПОВЕДІНКУ ПІДЛІТКІВ.....107

Ковальчук А. А.

ПИТАННЯ БІОБЕЗПЕКИ ПРИ СТВОРЕННІ, ВИПРОБУВАННІ
ТА ВИКОРИСТАННІ ГЕНЕТИЧНО МОДИФІКОВАНИХ ОРГАНІЗМІВ.....109

Кормишова А. О.

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ПРИРОДНИХ ТА СОЦІАЛЬНИХ ЧИННИКІВ
НА ОСОБИСТІСНИЙ РОЗВИТОК ТА СОЦІАЛІЗАЦІЮ ПІДЛІТКІВ112

Костючик С. В.

СУТНІСТЬ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ТУРИСТИЧНОГО ПІДПРИЄМСТВА
ТА ЇЇ МІСЦЕ У СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ.....114

Котюжан В. В.

ДОСЛІДЖЕННЯ ЛІКУВАЛЬНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ СИРОВИНИ
АЗИМІНИ ТРИЛОПАТЕВОЇ117

Мамченко Т. С., Нездійминого О. Р.

ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ГЕОГРАФІЇ ЯК ФАКТОР ГУМАНІЗАЦІЇ
НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ120

Марченко Ю. В.

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У НАВЧАННІ З ФІЗИЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ..... 123

Мисик Є. В.

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ БЕЗПЕКИ В ТУРИЗМІ 126

Некрасова Н. М.

ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ЗНАНЬ ПРО ШКІДЛИВИЙ ВПЛИВ
НАРКОГЕННИХ РЕЧОВИН – ВАЖЛИВИЙ НАПРЯМОК РОБОТИ
СУЧАСНОГО УЧИТЕЛЯ БІОЛОГІЇ 129

Скрипник А. О.

ВПРОВАДЖЕННЯ СУЧАСНИХ МЕТОДІВ ВОДОПІДГОТОВКИ В УКРАЇНІ 131

Швая О. П.

НАПРЯМКИ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ
ТЕХНОЛОГІЙ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ З БІОЛОГІЇ ЗНЗ..... 134

**ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА,
ДІЛОВОДСТВА ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.
ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН**

Бойко А. В.

АРХІВНИЙ МАРКЕТИНГ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ 137

Бондаренко О. В., Крупцева А. О.

ЕЛЕКТРОННИЙ УРЯД ЯК НАЙЕФЕКТИВНІША МОДЕЛЬ
ДОКУМЕНТООБІГУ ТА КОМУНІКАЦІЇ В ДЕРЖАВНИХ ОРГАНАХ 139

Гуль О. М.

РОЛЬ ПРИВАТНИХ БІБЛІОТЕК КИЄВА ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ
В КУЛЬТУРНОМУ ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА
(на прикладі Приватної публічної бібліотеки Л. Ідзіковського)..... 141

Кошляк Н. О.

РОЛЬ БІБЛІОТЕКИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ..... 144

Лановенчик О. С.

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР УКРАЇНИ ЯК ВАГОМА СКЛАДОВА ЇЇ УСПІХУ 146

Молодченко Ю. В.

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЇ ЯК ЕКОНОМІЧНОГО РЕСУРСУ В УКРАЇНІ..... 148

Москаленко Л. Г.

ІНФОРМАЦІЙНА ПІДТРИМКА В НАУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ..... 151

Рабчун І. В.

ПРОБЛЕМИ КЛАСИФІКАЦІЇ ДОКУМЕНТІВ
У ТЕОРІЇ ВІТЧИЗНЯНОГО ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА 153

Середа Т. Д.

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТООБІГУ
В ДЕРЖАВНИХ УСТАНОВАХ, ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ
ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ 155

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ
СУЧАСНОЇ ПСИХОЛОГІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ**

Бондарчук О. Ю.

ПСИХОТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ
Я-ОБРАЗУ МАТЕРІ У ДІВЧАТ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ158

Валевич О. И.

СООТНОШЕНИЕ ГЕНИАЛЬНОСТИ И БЕЗУМИЯ
НА ПРИМЕРЕ ЖИЗНИ И ТВОРЧЕСТВА ВИНСЕНТА ВАН ГОГА161

Достатня О. А.

ВПЛИВ РОЗЛУЧЕННЯ БАТЬКІВ НА ОСОБИСТІСНИЙ РОЗВИТОК ПІДЛІТКА164

Кмецинська А. О.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ДЕТЕРМІНАНТИ
КОМП'ЮТЕРНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ167

Костіцин І. С.

МІСТО НА РОЗДОРІЖЖІ169

Крат Д. А.

ПСИХІЧНІ СТАНИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ РОЗВИТКУ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ172

Курилишин А. В.

ПОДОЛАННЯ ТРИВОЖНОСТІ ПІДЛІТКІВ МЕТОДАМИ АРТ-ТЕРАПІЇ175

Мельніков О. О.

СОЦІАЛЬНИЙ ІНТЕЛЛЕКТ
ЯК ФАКТОР ОСОБИСТІСНОЇ ЗРІЛОСТІ У СТУДЕНТСЬКОМУ ВІЦІ178

Мешко Г. О.

САМОАКТУАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА
ЯК ЧИННИК ЙОГО ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ180

Мороз А. П.

ФІЛОСОФСЬКІ ПОГЛЯДИ АРІСТОТЕЛЯ
НА ПРОБЛЕМИ ПОРІВНЯЛЬНОЇ ПСИХОЛОГІЇ183

Мусаєва Л. А.

СІМЕЙНІ КОНФЛІКТИ ТА СТРАТЕГІЇ ЇХ РОЗВ'ЯЗАННЯ185

Ореханова Д. О.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ СТУДЕНТІВ
З ЛІДЕРСЬКИМИ ЯКОСТЯМИ186

Писарєв Р. А.

ВПЛИВ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ
НА СТАВЛЕННЯ ДО ГРОШЕЙ У СУЧАСНОЇ МОЛОДІ189

Рак К. Г.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ СТРЕСУ
У КИТАЙСЬКИХ СТУДЕНТІВ В УКРАЇНІ192

Рябинина Е. В.

ВЛИЯНИЕ КОГНИТИВНЫХ СТИЛЕЙ НА УСПЕШНОСТЬ
ВЫПОЛНЕНИЯ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ..... 194

Соколов О. І.

УТОЧНЕННЯ ПОНЯТТЯ САМООЦІНКИ ТА ОСОБЛИВОСТІ
ЇЇ РОЗВИТКУ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ 196

Співак Т. Ю.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ САМОУПРАВЛІННЯ
У НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ 199

Субін А. О.

ПОЛІТИЧНА САМОСВІДОМІСТЬ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ОГЛЯД..... 201

Хворостянюк Н. А.

СТИЛІ ПОВЕДІНКИ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ У КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЯХ..... 204

Шеремета К. В.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПІДЛІТКІВ..... 206

ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА В УКРАЇНІ. БОРОТБЯ ЗА СВІДОМІСТЬ СУСПІЛЬСТВА

Андрейченко А. В.

ОСОБЛИВОСТІ ПОШИРЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ: ТРАДИЦІЙНІ ТА НОВІТНІ МЕДІА..... 210

Залєвський С. Р.

ЗАГРОЗИ НЕПРОЗОРОСТІ ТА ПОПУЛІЗМУ
УКРАЇНСЬКИХ ЗМІ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ 213

Косяченко О. Ю.

ШЛЯХИ ВЕДЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ: МИНУЛЕ І СЬОГОДЕННЯ..... 215

Курусь М. В.

ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЇ НА СВІДОМІСТЬ ЛЮДИНИ В СУЧАСНУ ДОБУ 217

Огняник Д. А.

ШЛЯХИ ПРОТИДІЇ ГІБРИДНІЙ ВІЙНИ В УКРАЇНІ:
ІНФОРМАЦІЙНИЙ ВИМІР 220

Спірідонов Р. Г.

ПРОБЛЕМА ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ У НОВІТНІХ ЗАСОБАХ МЕДІА 221

Сторожев В. Ю.

РОСІЙСЬКА ПРОПАГАНДА НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ
ЯК ЗАСІБ ІНФОРМАЦІЙНОЇ АГРЕСІЇ..... 223

Стуженко В. В.

СПЕЦІАЛЬНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ОПЕРАЦІЇ
ЯК ЗАСІБ МАНІПУЛЮВАННЯ СВІДОМІСТЮ 226

Хоменко Г. В.

ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА В УКРАЇНІ
ЯК МЕХАНІЗМ ДЕСТАБІЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА 229

**ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ТА ФІТНЕС ЯК СПОСІБ ДОСЯГНЕННЯ
ЕСТЕТИЧНО ДОСКОНАЛОЇ ТІЛОБУДОВИ ТА ГАРМОНІЙНОГО ПОЄДНАННЯ
ІЗ ВНУТРІШНІМ СВІТОМ ЛЮДИНИ.**

**ПОДОЛАННЯ ШКІДЛИВИХ ЗВИЧОК ЯК ШЛЯХ
ДО ЗДОРОВОГО ПСИХОЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ОСОБИСТОСТІ**

Алексєєнко Є. Ю.

ФІТНЕС ЯК ОДИН З НЕОБХІДНИХ КОМПОНЕНТІВ
ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ ЛЮДИНИ231

Журбенко Б. А.

ШЛЯХИ ДОСЯГНЕННЯ ЕСТЕТИЧНО-ДОСКОНАЛОЇ
ТІЛОБУДОВИ ЛЮДИНИ У ПРОЦЕСІ ЗАНЯТЬ ФІТНЕСОМ233

Кондренко В. А.

ВИХОВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ
У ПРОЦЕСІ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ235

**ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ
У СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ ВИШІВ**

Березніцька В. В.

ВПЛИВ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ НА ПОЯВУ
ТА ПЕРЕЖИВАННЯ ДЕПРЕСИВНИХ СТАНІВ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ238

Фурсенко А. С.

ОСОБЛИВОСТІ СПІЛКУВАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ У КІБЕР-СПІЛЬНОТАХ240

Шаповалов А. С.

КОМУНІКАТИВНА КУЛЬТУРА ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА
В РОБОТІ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА242

**ЧИ МОЖЛИВО ЗАПОЧАТКУВАТИ ВЛАСНУ СПРАВУ
В СУЧАСНИХ ПОЛІТИКО-ЕКОНОМІЧНИХ УМОВАХ?**

Гуковська Д. С.

РИНКОВІ НІШІ ДЛЯ ЗАПОЧАТКУВАННЯ ВЛАСНОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ245

Дяченко С. В.

ВПЛИВ ПОЛІТИЧНОЇ КРИЗИ НА СТАНОВЛЕННЯ ВЛАСНОЇ СПРАВИ248

Євченко Ю. М.

ВЛАСНА СПРАВА З НУЛЯ: ФОРМУЛА УСПІХУ250

Кутова О. М.

СВІТОВИЙ ДОСВІД ЗАПОЧАТКУВАННЯ ВЛАСНОЇ СПРАВИ
В СКЛАДНИХ ПОЛІТИКО-ЕКОНОМІЧНИХ УМОВАХ253

Романюк Ю. В.

ДОПОМОГА ДЕРЖАВИ В ПРОЦЕСІ ЗАПОЧАТКУВАННЯ ВЛАСНОЇ СПРАВИ254

Шокал Д. А.

ПЕРЕПОНИ НА ШЛЯХУ ВСТАНОВЛЕННЯ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ256

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ
МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ**

Винокурова О. Ю.

МУЗИЧНА ГРА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНОГО СЛУХУ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ..... 261

Матвійчук А. М.

ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ТРАДИЦІЙ BELCANTO
У НІМЕЦЬКІЙ ВОКАЛЬНІЙ ШКОЛІ 263

Парфенюк І. П.

ВОКАЛЬНА ПІДГОТОВКА ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ
МИСТЕЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГА-МУЗИКАНТА 266

Самбурська А. Л.

ДИЗАЙН ЯК ГАЛУЗЬ СУЧАСНОГО МИСТЕЦТВА 269

**ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ МАТЕМАТИЧНОЇ, ФІЗИЧНОЇ
ТА МЕТОДИЧНОЇ ДУМКИ В УКРАЇНІ (В ПОРТРЕТАХ ОСОБИСТОСТЕЙ)**

Баблюх М. П.

ЖИТТЯ ТА НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОФЕСОРА М. Ф. КУЗЕННОГО 271

Банак Р. Д.

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ТА СТАНОВЛЕННЯ НАНОТЕХНОЛОГІЙ..... 273

Волошина В. О.

ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ І НАУКОВИЙ ДОРОБОК
АКАДЕМІКА МИХАЙЛА ПИЛИПОВИЧА КРАВЧУКА 276

Дорошенко Я. Д.

ЖИТТЄВИЙ І ТВОРЧИЙ ШЛЯХ АНДРІЯ ГРИГОРОВИЧА КОНФОРОВИЧА..... 278

Калашнікова Є. І.

ЖИТТЄВИЙ І ТВОРЧИЙ ШЛЯХ ОЛЕКСІЯ ПЕТРОВИЧА СТАХОВА 281

Ласійчук О. Р.

ОСНОВОПОЛОЖНИК КИЇВСЬКОЇ
ТЕОРЕТИКО-ГРУПОВОЇ ШКОЛИ С. М. ЧЕРНІКОВ..... 284

Мельниченко Я. С.

ЖИТТЄВИЙ І ТВОРЧИЙ ШЛЯХ ГЕОРГІЯ ФЕОДОСІЙОВИЧА ВОРОНОГО 286

Пудченко С. А., Грищенко О. С.

ВІКТОР ПАВЛОВИЧ ДУЩЕНКО: ВЧЕНИЙ І ПЕДАГОГ. 289

Федорчук Ю. С.

ПРОФЕСОР С. С. ЛЕВІЩЕНКО І ЙОГО ВНЕСОК
У РОЗВИТОК НПУ ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА..... 293

Цибульська Н. М.

Д. О. ГРАВЕ ТА ЙОГО ВНЕСОК У РОЗВИТОК АЛГЕБРАЇЧНОЇ ТЕОРІЇ ЧИСЕЛ..... 295

Інноваційні технології та організація навчально-виховної, корекційно-розвиткової і реабілітаційної роботи з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку в системі сучасної освіти

УДК: 159.955+372.32

*Базалей О. В.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
Науковий керівник: Кочерга О. В., канд. псих. наук, доцент*

**“ВЕЛИКИЙ ВИБУХ” У ВИВЧЕННІ:
МОЗКОВІ ЗМІНИ І НАВЧАННЯ В ДИТИНСТВІ
(July 2, 2013 The Aspen Institute, Aspen Ideas Festival 2013, The “Big Bang”
In Learning: Brain Changes And Childhood Learning.
Speakers: Patricia K. Kuhl Director, Nsf Science Of Learning Center University
Of Washington, Andrew N. Meltzoff Co-Director, Institute
For Learning And Brain Sciences, University Of Washington)**

Неймовірний вибух активності і зростання в мозку, відбувається протягом перших 5 років, (перших 2000 днів), що закладає ґрунт для майбутнього навчання. Те, що відбуватиметься протягом перших 5 років залишиться з вами на все життя. Цей потужний вибух на самому початку розвитку є періодом, який жодна дитина не повинна пропустити і жодне суспільство не може ігнорувати. Добре, а як щодо розвитку. Знаєте, технологія не була надзвичайно хорошою для еволюціоніста. Ми намагаємося вивчати немовлят, тому що дивимося на ріст (зростання) мозку дитини. До 5 річного віку, мозок вже досягає 92 відсотків свого розвитку. Є речі, що відбуваються в ці перші 5 років, що є дійсно критичними. То як ми могли взяти технології, використовувані з дорослими і застосувати їх до немовлят [1].

***Ключові слова:** магнітоенцефалографічна машина, мозок 11-місячної дитини, мовні області Верніка Брока, тестування мозку, відкриття на 2-річний діагноз аутизму.*

Ну, I-Labs(Institute for Learning and Brain Sciences) присвятив останніх три роки роботі над вивченням функціонування мозку щоб розробити різні інструменти для аналізу особливостей роботи дитячого мозку. Ключем до наших інструментів вивчення діяльності мозку малюків є спеціальний прилад. Він схожий на фен, але це магнітоенцефалографічна машина, скорочено МEG. Цей прилад є повністю безпечним і неінвазивним (що суттєво покращує проведення дослідження маленьких дітей). Магнітоенцефалографічна машина вимірює активність мільйонів клітин, коли вони активізуються (спалахують, виблискують) і електричний струм починає текти змінюючи магнітні поля в мозку [1].

MEG має 306 датчиків що схожі на щупальці “кальмари”, вони є надпровідними квантово

інтерференційними пристроями, що вловлюють зміни магнітного поля в нашому мозку, коли ми активізуємо процеси мислення. Отже, цей пристрій дає можливість фіксувати з точністю до мілісекунди і одного міліметра на мілісекунду аналіз подій в корі в головного мозку. Це мрія інженерів і біофізиків, отримати “цунамі” даних (інформації) від мозку і зрозуміти, де відбувається коркова динаміка [3].

Отже, це створює чудо, “цунамі даних”, які дозволяють нам увійти і побачити, що відбувається в дитячому мозку, як він починає реалізовувати завдання на щось поглянути або прислухатись до чогось. Ми бачемо мозок 11-місячної дитини – дивовижно, всі мозкові зони знаходяться на місці. Всі вони, здається, доносять той же тип даних, що і мовні ділянки, Верніка, Брока. Вони ще не дуже добре сформульовані і вони міняються з досвідом, але виконавчо-функціональні області, області соціальної винагороди, всі вони знаходяться на місці в мозку немовляти. І з'єднання, ці густі з'єднання, які ви бачите у немовляти, це лише 15 відсотків тих зв'язків 11-місячного немовляти. Ми знаємо, що синапси створюються близько 700 за секунду в ранній період, 700 нових сполук (зв'язків) за секунду [3].

Біологи-еволюціоністи, задалися питанням, що саме робить нас такими розумними. “Секретний екстракт” криється в перших роках життя дітей. Наші діти народжуються незрілими, тому тривалий період ми піклуємося про них, і вони залежать від нас, і ми вчимо їх. Так що це виверт природи змушує нас розумнішати, це не означає що все вже вбудовано, швидше, щоб зберегти деякі з провідних шляхів мозку. Доречі Пет Куль показала, що взаємодія (передача) необхідної інформації може бути зроблена (поза маткою де розвивається дитини) у взаємодії з соціальним інтелектом інших. У відмінності від інших видів (біологічних тварин), це робить нас більш гнучкими і можливими регулювати та реагувати на культурні навчання [1].

Вивчаючи тваринний світ біологи встановили те, що в розвитку є критичні періоди, коли мозок чекає досвіду щоб виробити свою “архітектурну будову”. У формуванні та розвитку мови є певні критичні періоди. Подивімося на цей графік, який описує в мультяшному вигляді, що ми знаємо про критичний період [2].

Отже, ще необхідно досліджувати, але що ми намагаємося зрозуміти, як вчені те, що відкриває ці вікна, а потім те, що закриває їх. Як це працює, де вікно відкрите для наповнення досвідом? Один з наших кращих прикладів є самий ранній період засвоєння мови, коли у дітей є критичний період під час придбання звуків їхньої мови. Ми дізналися, вивчаючи немовлят в усьому світі, що є вікно, яке відкривається приблизно у віці 6 місяців і це звужується у віці 12 місяців безпосередньо перед першими словам [4].

Пет Куль каже, що зацікавились тим, що таке людина, яка роль людини? Для вивчення цього вона (провела велику кількість досліджень) помістила 32 малюка в інші умови, де були гарні DVD, та ж сама кімната, те ж саме дозування, 32 нових малюка, але зараз вони дивляться на екран телевізора. Вони “прикипіли” до екрану, та здавалось, вчилися, але після проведення тестування: мозку, поведінки, яка спостерігалася після 12 сеансів перегляду телевізора, стало ясно, що мозок нічому не навчився. Вони були дуже зайняті переглядом зорової інформації, але вони нічому не навчилися [2].

Таким чином, впливає те, що мозок малюка наготові на початку його розвитку. Формуються зв'язки; мозок очікує досвіду, який виробляє всю цю складну лінгвістичну, когнітивну, і соціальну поведінку. І є висновки для всіх нас у тому, як ми ставимося до цієї інформації і що ми робимо з нею. Встановлено, що одна з речей, про які Енді Мелцофф та Пет Куль є відповідальністю, яку ми всі маємо, якщо усвідомлюємо особливості, як мозок розвивається і як малюки чекають на досвід задля формувати архітектуру їх мізків. Це означає, що ми повинні надати необхідну інформацію, якої діти потребують [1].

Як ви можете собі уявити, якщо б ми могли виявити дітей з ризиком аутизму дійсно в ранньому розвитку, або дітей в небезпеці для дислексії вкрай рано, коли мозок пластичний і формується його архітектура, ми могли б втрутитись у зв'язку з новими інтервенціями, щоб змінити хід, щодо дитини і щодо життя родини. Є опубліковане дуже цікаве відкриття на 2-річний діагноз аутизму. [5] Представлені матеріали допоможуть педагогам переосмислити підходи до “навчання” в ранньому віці виходячі з природних потреб малюків.

Список використаних джерел:

1. Patricia K. Kuhl Dr. P., Andrew N. Meltzoff Dr. P. The “Big Bang” in Learning : Brain Changes and Childhood Learning [Електронний ресурс] / The Aspen Institute produces the Aspen Ideas Festival in concert with its partner, The Atlantic // ASPEN IDEAS FESTIVAL. – 2013. – Режим доступу : <http://www.aspenideas.org/session/big-bang-learning-brain-changes-and-childhood-learning>
2. Patricia Kuhl Dr. P., Early Childhood Development: Early Learning, the Brain and Society [Електронний ресурс] / UNIVERSITY of WASHINGTON tv 27 HD 320. – July 18, 2014. – Режим доступу : http://uwtv.org/watch/_T9OKKITsHs/
3. Patricia Kuhl Dr. P. Cracking The Speech Code: Language and the Infant Brain [Електронний ресурс] / Www.Ircs.Upenn.Edu/Pinkel/Lectures/Kuhl/ PATRICIA KUHLM – CRACKING THE SPEECH CODE: LANGUAGE AND ... The Benjamin and Anne A. PINKEL Endowed LECTURE on Mind/Brain Paradigms was ... PINKEL LECTURES ... // Kuhl Lecture 2010 – Audio or Video : Kuhl : PINKEL LECTURES UNIVERSITY OF PENNSYLVANIA. – April 16, 2010. – Режим доступу : www.ircs.upenn.edu/pinkel/lectures/kuhl/
4. Patricia Kuhl Dr. P. Cracking The Speech Code: Language and the Infant Brain [Електронний ресурс] / KUHLM 2010 – P1 (15 min). KUHLM 2010 - P2 (15 min). KUHLM 2010 - P3 (15 min). KUHLM 2010 ... P5 (15 min). KUHLM 2010 – P6 (15 min). KUHLM 2010 - Entire LECTURE (88 min)... // Kuhl Lecture 2010 - Audio: PINKEL LECTURES – UNIVERSITY OF PENNSYLVANIA. – April 16, 2010. – Режим доступу : www.ircs.upenn.edu/pinkel/lectures/kuhl/
5. Patricia Kuhl Dr. P. McGovern Institute Symposium – MEG: Applications to Cognitive Neuroscience [Електронний ресурс] / USING MEG TO EXPLORE DEVELOPMENTAL CHANGE IN SPEECH PROCESSING: A FOCUS ON SENSORY-MOTOR CONNECTIONS, University of Washington, Seattle // 2012 McGovern Institute Symposium: Patricia Kuhl. – April 27, 2012. – Режим доступу : <http://mcgovern.mit.edu/news/videos/2012-meg-symposium-opening-remarks/>

Annotation

It's during the first 5 years, the first 2,000 days, there is a wonderful explosion of activity and growth in the brain that sets the stage for future learning. What happens in that first 5 years stays with you all your life. This big bang in early development is a period that no child should miss and no society can ignore. Okay, but what about development. Technology has not been tremendously, you know, nice to the developmentalist. We are trying to study babies because look at the growth in the baby brain. By the age of 5, the brain has reached 92 percent of its growth. There are things happening during those first 5 years that are really critical. So how could we take the technologies used with adults and apply them to babies. [1]

Keywords: *magnetoencephalography machine, the brain of an 11-month old baby, the language areas Wernicke's Broca's, the brain tests, the finding on 2-year-olds diagnosed with autism.*

УДК: 376-053.4

**Волошин І. А.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
Науковий керівник: Ханзерук Л. О., канд. пед. наук, доцент**

ОРГАНІЗАЦІЯ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВОСТЯМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ: ВІДПОВІДНІСТЬ ПОТРЕБАМ І ВИКЛИКАМ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Організація дошкільної освіти дітей з особливостями психофізичного розвитку в сучасній Україні характеризується максимальним залученням держави до систематичного вирішення проблеми, ратифікацією засадничих міжнародних документів, варіативністю типів дошкільних закладів освіти, а також розробкою науково-обґрунтованого комплексу психолого-педагогічних ресурсів, розширення практики інтегрованого навчання.

Ключові слова: *дошкільна освіта, типи закладів, діти з особливостями психофізичного розвитку.*

Причетність України до загальної світової тенденції інклюзії засвідчують демократичні зміни в країні, формування нової філософії державної політики стосовно дітей з особливостями психофізичного розвитку, варіативність державної мережі закладів, розробка науково-методичних основ інтегрованого навчання та інші ініціативи.

На особливу увагу у цьому зв'язку заслуговує ратифікація засадових міжнародних документів, створення законодавчо-правової бази, розробка науково-обґрунтованого комплексу психолого-педагогічних ресурсів, а також розширення практики інтегрованого навчання.

Оновлення вітчизняної освіти, пов'язане із вступом України до Європейського освітнього простору, позначене змінами її організаційно-змістових та нормативно-правових засад. Ці зміни є об'єктивною вимогою часу, оскільки покликані врегулювати стихійні тенденції, якими можуть супроводжуватись освітні процеси.

Поява закладів нових типів, інновації у змісті освіти та нормативно-правовому забезпеченні стосуються усіх ланок освіти. Дошкільна ланка як одна з перших, а тому найвідповідальніших ланок, потребує особливої уваги. Важливо не лише осмислити доцільність та ефективність інновацій, надто важливо зберегти досвід вітчизняних традицій, не втратити власні надбання у намаганні "привласнити" досвід інших, нехай і найкращий.

Як відомо, Україна успадкувала від СРСР потужну розгалужену освітню систему з передовою на той час інфраструктурою. За роки незалежності фактично відбувалося екстенсивне використання матеріально-технічних, кадрових та організаційних ресурсів попередньої системи, та прилаштування їх до потреб незалежної держави. Створення дошкільних закладів як самостійної ланки спеціальної освіти датується початком 70-х років ХХ століття, остаточне створення диференційованої системи дошкільного виховання і виділення дошкільних закладів у самостійну ланку відбувається у кінці 80-х років ХХ століття.

Кількість дошкільних навчальних закладів у 1991–2013 рр. скоротилася з 24,5 тис до 16,7 тис., відсоток охоплення дітей цієї формою освіти знижувався усі роки незалежності і лише у 2012 р. відновив показник 1991 – 57%, а у 2013 р. за попередніми даними сягнув 62%.

За даними Державної служби статистики України, у 2013 році кількість дошкільних навчальних закладів компенсуючого типу для дітей з порушеннями мовлення склала 1474; для розумово відсталих дітей – 70; для дітей із затримкою психічного розвитку – 292; для дітей із порушеннями функцій опорно-рухового апарату – 276.

Кількість дошкільних навчальних закладів компенсуючого типу, тобто тих, які мають групи спеціального призначення, склала 1878; кількість груп спеціального призначення – 5147; чисельність дітей в групах спеціального призначення – 85 053 [1].

З метою забезпечення дітям з особливостями психофізичного розвитку рівного доступу до якісної освіти, в Україні розроблена Концепція розвитку інклюзивної освіти. Керуючись правилом системності, Концепція передбачає запровадження наступності між рівнями освіти: рання допомога, дошкільна допомога, загальна середня освіта. У цьому зв'язку, набуває вагомості розробка методичних рекомендацій, посібників щодо психолого-педагогічних особливостей організації освіти дошкільників в умовах інклюзії. Не менше значення мають інституційні зміни, а саме: забезпечення дітей дошкільного віку відповідними закладами освіти, запровадження системної ранньої допомоги та реабілітації дітей, починаючи від народження.

Враховуючи актуальність окреслених завдань, ми зробили спробу систематизувати існуючі в Україні типи дошкільних закладів та установ ранньої допомоги і таким чином обґрунтувати сучасну варіативність закладів дошкільної освіти дітей з особливостями психофізичного розвитку.

Результати такої роботи висвітлені у таблиці 1 (див. табл. 1).

Таблиця 1

**Сучасні типи закладів для дітей раннього та дошкільного віку
з особливостями психофізичного розвитку**

Рівні освіти	Установи, що знаходяться у підпорядкуванні Міністерства освіти і науки	Установи, що знаходяться у підпорядкуванні Міністерства охорони здоров'я	Установи, що знаходяться у підпорядкуванні Міністерства соціальної політики
Рання допомога		будинки дитини центри психічного здоров'я (спеціалізовані ясла) для дітей з органічним ураженням ЦНС центри раннього втручання	
Дошкільна освіта	дошкільні освітні заклади компенсуючого типу: спеціальні санаторні ясла-садки комбінованого типу дошкільні групи в спеціальних (загальноосвітніх) школах інклюзивні групи в освітніх закладах дошкільні відділення НРЦ (навчально-реабілітаційні центри) центр розвитку дитини ясла-садок сімейного типу	спеціалізовані психоневрологічні санаторії дитячі відділення психоневрологічних лікарень	дошкільні відділення для будинків-інтернатів II профілю

Як бачимо, для забезпечення права на освіту та розвиток таких дітей з раннього віку в Україні існує розгалужена мережа дошкільних закладів різних типів та форм власності. Їх удосконалення, а також поява інноваційних моделей (НРЦ) засвідчує докорінні зміни у розумінні та забезпеченні якісної освіти для дітей з особливостями психофізичного розвитку.

В Україні для громадського обговорення підготовлений проект концепції розвитку освіти на 2015–2025 роки.

Відповідно до проекту структура дошкільної освіти повинна бути приведена у відповідність до потреб сучасної економіки та інтеграції України в Європейський економічний та культурний простір, а саме обговорюється:

- забезпечення доступу до послуг з піклування та освіти для усіх дітей віком від народження до шести років з активним залученням сімей.
- передбачення різних форм надання послуг з піклування та освіти для дітей віком від народження до шести років – як в умовах закладу освіти (center-based), так і в умовах домашнього виховання (home-based) та розробка необхідного нормативно-правового забезпечення.
- забезпечення максимального співвідношення дітей до дорослих:
 - для дітей віком від народження до трьох років – 1-5 дітей на одного вихователя;
 - для дітей віком 3-5 років – 15-20 дітей на одного вихователя, з максимальною кількістю 25 дітей на одну групу.
- забезпечення обов'язкової дошкільної освіти для дітей 5-річного віку (один рік перед початком навчання у початковій школі) [3].

З метою доступу до якісної освіти дітей з раннього віку в Україні також обговорюється:

- запровадження механізмів заохочення сімей з низьким соціально-економічним становищем до участі їхніх дітей у дошкільній освіті та пристосування системи до потреб сімей;

- забезпечення організації домашніх візитів (home visits) з метою виявлення потреб сімей у наданні необхідної підтримки у розвитку та навчанні своїх дітей;
- забезпечення інклюзивного освітнього середовища для дітей з особливостями психофізичного розвитку;
- забезпечення системи раннього втручання для дітей з порушеннями розвитку з подальшим наданням інтегрованих послуг в умовах інклюзивної освіти;
- відкриття з 2017 року дошкільних навчальних закладів сімейного типу;
- забезпечення здобуття дошкільної освіти відповідно до вікової періодизації (згідно з класифікацією ВООЗ) [3, 2].

Таким чином, організація дошкільної освіти дітей з особливостями психофізичного розвитку в сучасній Україні характеризується максимальним залученням держави до систематичного вирішення проблеми, ратифікацією засадничих міжнародних документів, варіативністю типів дошкільних закладів освіти, а також розробкою науково-обґрунтованого комплексу психолого-педагогічних ресурсів, розширення практики інтегрованого навчання.

Окрім цього, в нашій державі активно обговорюються нові проекти та концепції щодо освіти дітей з особливостями психофізичного розвитку з раннього віку, що відповідає сучасним міжнародним тенденціям та викликам сучасного суспільства в цілому.

Список використаних джерел:

1. Інформаційно-аналітичні матеріали з питань освіти, охорони здоров'я та соціального забезпечення дітей з порушеннями психофізичного розвитку: проблеми та шляхи їх вирішення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/category?cat_id=59256
2. Концепції розвитку інклюзивного навчання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/9189
3. Обговорення проекту Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 років. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.mon.gov.ua/ua/pr-viddil/1312/1390288033/1414672797>

Annotation

Organization of children preschool education for children with special needs in modern Ukraine is characterized by the wider state to systematically address the problem, the ratification of fundamental international documents, variation types of preschool educational institutions, and developing science-based complex psychological and pedagogical resources, expansion of integrated education

Keywords: *preschool education, types of schools, children with special needs.*

УДК: 376-056.313

***Груленко Є. В.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
Науковий керівник: Омелянович І. М., канд. пед. наук, доцент***

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЧАСОВИХ УЯВЛЕНЬ В УЧНІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЮ НЕДОСТАТНІСТЮ

В тезах здійснюється аналіз проблеми формування часових уявлень та понять в учнів з інтелектуальною недостатністю. На основі аналізу спеціальної психолого-педагогічної літератури з'ясовано особливості засвоєння учнями мір часу та проаналізовано труднощі, з якими зустрічаються діти означеної категорії на уроках математики в процесі вивчення часових характеристик.

Ключові слова: *часові уявлення та поняття, учні з інтелектуальною недостатністю, міри часу.*

Сьогодні в Україні надзвичайно актуальним є пошук нових шляхів формування усвідомленого засвоєння навчального матеріалу учнями загальноосвітніх спеціальних шкіл. Засвоєння математичних знань, умінь і навичок дає можливість дитині з інтелектуальною недостатністю успішно соціалізуватися в суспільстві. Однією з важливих тем, яку завоюють учні на уроках математики є формування часових уявлень і понять, оскільки це є передумовою розвитку причинно-наслідкових зв'язків та теоретичного мислення і пізнавальної діяльності в цілому.

В процесі вивчення часових понять учні загальноосвітньої спеціальної школи повинні засвоїти одиниці вимірювання часу (століття, рік, місяць, тиждень, доба, година, хвилина, секунда; знати таблицю мір часу, порядок місяців у році, днів у тижні; вміти перетворювати іменовані числа, виражені мірами часу та виконувати арифметичні дії з ними.

Міри часу дитина засвоює в процесі практичної діяльності та на основі власних спостережень. Вивчення часових уявлень і понять учнями з інтелектуальною недостатністю має певні особливості, оскільки відчуття часу в них формується значно пізніше, ніж у дітей з нормальним інтелектуальним розвитком.

Сприйняття простору і часу – це складні види перцептивної діяльності, які формуються в практичній діяльності завдяки узгодженим діям всіх аналізаторів. Окремого органу для сприйняття простору і часу у людини немає. Часова визначеність явищ складається з часової визначеності його елементів. Водночас в силу існування між елементами відношень одночасності і послідовності в об'єкті є хронологічна структура. Тому часова визначеність реального явища є органічною єдністю його тривалості і хронологічної структури.

Час існує об'єктивно, поза нашою свідомістю. Сприйняття ж і пізнання його – це лише віддзеркалення в нашій свідомості реально існуючого часу.

Можна визначити три основні особливості часу:

- плинність, час пов'язаний з рухом;
- незворотність;
- відсутність наочних форм.

Диференціювання цих відношень впливає на розвиток сприймання. В процесі навчання дітей просторово-часове орієнтування є важливою умовою засвоєння знань, навичок і умінь, розвитку мислення.

У людини орієнтування в часі складається з двох форм відображення часу. Одна з них – безпосереднє відчуття тривалості, обумовлене вестибулярною чутливістю, на базі чого утворюються умовні рефлекси. Інша – власне сприйняття часу, яке, розвиваючись на органічній основі, пов'язана з узагальнюючою функцією другої сигнальної системи. Безпосереднє сприйняття часової тривалості виражається в нашій здатності відчувати її, безпосередньо оцінювати і орієнтуватися в часі без допоміжних засобів. Це відчуття називають “почуттям часу”. У різних видах діяльності “почуття часу” виступає як відчуття темпу, то, як відчуття ритму, то, як відчуття швидкості. У формуванні цього відчуття певну роль відіграє накопичений досвід диференціювання часу на основі діяльності багатьох аналізаторів

Діти з інтелектуальною недостатністю, які приходять до школи дуже часто не знають назв днів тижня і місяців року, майже не володіють елементарною часовою термінологією. Вони не розуміють таких часових понять як : “сьогодні”, “завтра”, “вчора”, “вночі”, “вранці”, “ввечері”, “вночі”, “після обіду”, “після сніданку” та не вживають їх у співвіднесенні з діями, які вони вже виконали або планують виконувати. Їм важко уявити, що час йде, не зупиняючись, а деякі діти вважають, що годинник вночі зупиняється, адже всі сплять.

Учні з інтелектуальною недостатністю майже не використовують своєму мовленні часові характеристики, а також не можуть застосувати знання мір часу в практичній діяльності, оскільки в них немає реальних уявлень про міри часу, їх конкретну наповнюваність. Інколи ці уявлення бувають хибними і чим більша міра часу, тим важче дитині її конкретизувати. Вони мають дуже

нечіткі уявлення про тривалість окремих видів діяльності, навіть тих, які пов'язані з їх повсякденним життям. У них важко формується розуміння таких термінів, що вказують на невизначений часовий проміжок: “недовго”, “довго”, “давно”, “недавно”, “інколи” тощо. Сприймання часу легко спотворюється суб'єктивними факторами: наповненістю часового проміжку, його значущістю для суб'єкта, станом самої людини (очікування, захопленість) [3, с. 43].

Особливої уваги заслуговує вивчення теми “Годинник”, оскільки у дітей з інтелектуальною недостатністю виникають значні труднощі в засвоєнні цього матеріалу.

Складність для розумово відсталих учнів являють собою перетворення складених іменованих чисел, виражених мірами часу, а саме, роздроблення більших мір в менші або перетворення менших мір в більші.

“При вивченні даної теми в школярів зі стійкими порушеннями інтелектуальних функцій виникають певні труднощі, які вчитель повинен враховувати та попереджувати. Вони обумовлені недостатніми знаннями співвідношення мір і буквального переносом на дії з числами, вираженими мірами часу, дій з числами, в основі яких стоїть десяткова система числення.

Співвідношення метричних мір вони буквально переносять на співвідношення мір часу, вважаючи, що в році 1000 днів, у годині 100 хвилин, у хвилині 10 секунд, такі самі помилки допускають при виконанні арифметичних дій з ними. У них важко формуються уявлення віддаленості і послідовності подій. Їм важко уявити відрізки часу, віддалені від нас не лише на сотні і тисячі, але, навіть, на десятки років” [2, с. 237].

Засвоєння часових уявлень та понять у школярів з інтелектуальною недостатністю ускладнюється ще й тим, що вони не можуть довго продовжувати одну й ту ж діяльність; у них відсутній пізнавальний інтерес.

Також існує стереотипність у засвоєнні знань, що заважає сприйманню нового матеріалу.

Таким чином, можна зазначити, що формування часових уявлень і понять у дітей з інтелектуальною недостатністю має певні особливості, які спричинюють труднощі засвоєння цього матеріалу. Вивчення мір часу є необхідною умовою орієнтування в оточуючому середовищі. Адже, орієнтуючись в часі, дитина може правильно і раціонально розподілити свій день, спланувати свої справи, правильно розуміти о котрій годині необхідно бути в певному місці. Тому усвідомлене формування часових уявлень і понять є важливим питанням у навчанні школярів з інтелектуальною недостатністю.

Список використаних джерел:

1. *Воронина М. В.* Представления о мерах времени у учащихся вспомогательной школы / М. В. Воронина // Дефектология. – 1996. – № 3. – С. 43-45.
2. Спеціальна методика викладання математики в допоміжній школі: курс лекцій. – Частина 2 / упорядники: О. В. Гаврилов, О. М. Ляшенко, Н. І. Королько. – Кам'янець-Подільський: ПП Мошинський В. С., 2006. – 432 с.
3. *Комар О. В.* Активизация познавательной деятельности учащихся при изучении мер времени / О. В. Комар // Н. Ш. – 1994. – № 6. – С. 43-44.
4. Обучение учащихся 1-4 классов вспомогательной школы / под ред. В. Г. Петровой. – М., 1982. – 346 с.
5. *Эк В. В.* Обучение математике учащихся младших классов вспомогательной школы / В. В. Эк. – М.: Просвещение, 1990. – 188 с.
6. *Эк В. В.* Умение учащихся вспомогательной школы пользоваться часами / В. В. Эк, М. Ф. Гордеева // Дефектология. – 1986. – № 1. – С. 57-61.
7. Обучение умственно отсталых детей определению времени по часам [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nsportal.ru/shkola/korrektcionnaya-pedagogika/library/2014/05/30/>

Annotation

In the theses the analysis of the formation time of ideas and concepts in pupils with intellectual disabilities. Based on the analysis of special psychological and educational literature pupils mastering features found time measures and analyzes the difficulties faced by children of the abovementioned categories on mathematics lessons in the study of time characteristics.

Keywords: *temporal notions and concepts pupils with intellectual disabilities, measures time.*

УДК 376.22-053.4:51

*Каліна В. Л.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
Науковий керівник: Заплатинська А. Б., старший викладач*

НЕЙРОПСИХОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ МАТЕМАТИКИ ДІТЕЙ СЕРЕДНЬОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ ФУНКЦІЙ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ

В даних тезах розкривається нейропсихологічний підхід до проблеми труднощів навчання математики в дошкільному віці та визначення основних шляхів подолання труднощів дітьми з порушеннями функцій опорно-рухового апарату у процесі оволодіння елементарними математичними уявленнями в дошкільному навчальному закладі. На перше місце висувається питання про суцесивний і симультанний види синтетичної діяльності, які лежать в основі математичної діяльності.

Ключові слова: *нейропсихологічний підхід, елементарні математичні уявлення, діти дошкільного віку, корекційно-виховна робота, діти з порушеннями опорно-рухового апарату.*

Відповідно до Закону України “Про дошкільну освіту”, виховання і навчання дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, тривалого лікування та реабілітації, здійснюється за окремими програмами і методиками, розробленими на основі Державного базового компоненту дошкільної освіти.

Діти з порушеннями опорно-рухового апарату являють собою неоднорідну та поліморфну категорію, як у клінічному, так і психолого-педагогічному аспектах. У залежності від природи порушень опорно-рухового апарату таких дітей умовно можна поділити на кілька груп:

– діти з порушеннями моторної сфери внаслідок захворювань нервової системи (зокрема, хворі на дитячі церебральні паралічі, поліомієліт);

– діти з вродженою патологією опорно-рухового апарату (зокрема, з вродженими вивихами стегна, кривошиєю, клишоногістю та іншими деформаціями стоп, аномаліями розвитку хребта (сколіоз), недорозвитком і дефектом кінцівок, аномаліями розвитку пальців кисті, артрогрипозом тощо);

– діти з набутими захворюваннями й травмами опорно-рухового апарату (зокрема, з травматичними пошкодженнями спинного мозку, головного мозку і кінцівок, поліартритом, захворюваннями скелету (туберкульоз, пухлини кісток, остеомієліт), системними захворюваннями скелету (хондродистрофія, рахіт);

– діти, які мають порушення опорно-рухового апарату спадкової етіології з прогресуючими м’язовими атрофіями (міопатія Дюшенна, невральна аміотрофія Шарко-Марі, аміотрофія Вердинга-Гоффмана тощо) [1, с. 3-5].

Серед такої поліморфної категорії дітей з порушеннями опорно-рухового апарату дошкільники з дитячими церебральними паралічами складають доволі численну категорію, яка потребує створення специфічних умов для розвитку.

Корекційно-розвивальна спрямованість навчання дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами базується на нейропсихологічній концепції про суцесивно-симультанні структури. Будь-яка психічна функція зумовлена інтеграційною роботою різних мозкових зон, кожна з яких забезпечує роботу певної ланки у складі функціональної системи.

Відповідно до ієрархічної будови функціональних систем певні структури мозку мають різне значення для тих чи інших психічних процесів. За допомогою аналізаторів ми отримуємо інформацію з оточуючого середовища, яку мозок обробляє за допомогою двох видів аналізу: одночасного, або симультанного, та послідовного, або суцесивного. Розвинені суцесивні навички у процесі засвоєння математичних знань забезпечують: здатність до оперування словами; переробки інформації аналітично та послідовно; розуміння зверненого мовлення, як усного так, і писемного; здатність давати граматично правильні відповіді на запитання, оперувати цифрами і математичними формулами; запам'ятання словесних інструкцій; розуміння причинно-наслідкових зв'язків.

Формування елементарних математичних уявлень важко переоцінити як для формування системи знань дитини з порушенням опорно-рухового апарату, так і для розвитку її пізнавальних процесів. У основі роботи лежить пізнання дітьми кількісних і якісних відношень між предметами, які вони можуть засвоїти на основі порівняння та співставлення предметів та їх груп (множин). Співставлення предметів за формою, величиною, просторовим розташуванням та кількістю здійснюється на основі порівняння.

Оволодіння кількісними уявленнями у таких дітей відбувається шляхом патологічного формування стереотипу дії рахунку. Це відображається на правильності результату під час виконання практичних дій кількісного порівняння груп предметів. Обмеження рухового досвіду перешкоджає нормальному розвитку ручної дії, яка має важливе значення на етапі становлення рахунку. Простежуються труднощі процесу поділу множини на окремі елементи, їх об'єднання в групу, що є умовою кількісної оцінки [3, с. 27-29].

Суцесивний і симультанний види синтетичної діяльності забезпечують сформованість двох груп операцій, які лежать в основі математичної діяльності. Перша група – це операції, що забезпечують складання внутрішніх схем різного ступеня конкретності, внаслідок чого створюється внутрішній задум і будуються схеми висловлювання й обчислення, визначається розрядність чисел та їх серійність. Ця група операцій створює основу наступної та рахункової діяльності і є комбінуванням елементів у послідовний комплекс. Друга група операцій – вибір елементів (числа, дії та ін.) для рахункової діяльності.

Отже, опанування системою арифметичних понять потребує розміщення елементів у симультанну, одномоментну схему і синтезування у послідовні в часі ряди та забезпечення їх об'єднання [2, с. 45-50].

Завдання педагога полягає у накопиченні знань дітей про різні властивості предметів навколишньої дійсності; формуванні здатності виділяти в об'єктах суттєві ознаки, розвитку операцій порівняння і групування предметів за певною ознакою; накопиченні уявлень про кількість, величину і форму предмета; розвитку орієнтування у часі та просторі; утворенні множин, їх співвіднесенні з заданим зразком (кількістю); засвоєнні елементарного математичного рахунку.

Ускладнення програмового матеріалу відбувається на основі розширення змісту основних розділів, формування нових способів математичної дії шляхом удосконалення навичок аналітичних операцій порівняння (використання прийомів співставлення, протиставлення, накладання, прикладання, вимірювання з допомогою рахунку і спеціальної або умовної мірки), а також шляхом ускладнення наочного матеріалу – використання не тільки реальних предметів і їх заміників, але й зображень, умовних позначень, схем і таблиць.

Передбачається, що внаслідок корекційно-розвивального впливу у дитини із порушенням опорно-рухового апарату формуються вміння:

- групувати, систематизувати і упорядковувати фігури за кольором, розміром, формою;
- визначати просторове розміщення предметів навколо самого себе – ліворуч, праворуч, вгорі, знизу, попереду, позаду;
- рухатися, переміщатися в просторі за заданим напрямком;
- визначати кількісні відношення (більше, менше, стільки ж) між предметними множинами способом розміщену один під одним предметів з кожної множини.
- Діти знають цифри в межах 5, співвідносять цифри з числом і навпаки; при перелічуванні предметів числами; називають по порядку, починаючи з числа “один” без пропусків. При перелічуванні не можна пропускати предметів або називати один і той же предмет двічі;
- розуміють, що останній числівник при лічбі відносити до всієї групи перелічувальних предметів (один, дві три – всього три сливи);
- засвоїли різні способи перелічування предметів (перекладання предметів по одному зліва направо, торкаю; кожного предмета);
- володіють серіаційними вміннями за величиною, довжиною, шириною, товщиною, кількістю тощо;
- вміють висловлювати словами свій емоційний стан щодо успішності виконання (невиконання) завдання, допущених помилок та їх подолання.

Таким чином, врахування нейропсихологічних особливостей розвитку дитини в середньому дошкільному віці має важливе значення для якісного планування корекційно-розвивальної спрямованості навчання. Так як у дітей з порушеннями функцій опорно-рухового апарату спостерігаються порушення у темпі розвитку, його диспропорційність, є потреба в урахуванні у процесі навчання особливостей розвитку мозку такої дитини, її сприйняття і процесів переробки інформації. Тому кожна дитина, яка має рухові порушення, потребує ретельного вивчення її психічного розвитку в аспекті нейропсихологічного підходу та визначення відповідних навчально-виховних заходів у спеціально організованому середовищі. Це реалізується у використанні гнучких навчальних планів, різнорівневих програмах колективного та індивідуального навчання, варіативному характері навчання з пропедевтичним періодом.

Список використаних джерел:

1. Гусейнова А. А. Психолого-педагогическая характеристика дошкольников с тяжелыми двигательными нарушениями / А. А. Гусейнова // Воспитание и обучение детей с нарушениями развития. – 2004. – № 1. – С. 51-54.
2. Глозман Ж. М. Нейропсихология детского возраста : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Ж. М. Глозман. – М. : Издательский центр “Академия”, 2009. – 272 с.
3. Корж Ю. М. Організація корекційно-виховної роботи з дітьми 4-6 років з порушенням опорно-рухового апарату / Ю. М. Корж // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 19. Корекційна педагогіка та психологія : зб. наукових праць. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. – Вип. 7. – С. 27-29.

Annotation

In the theses is analyzed the to the problem of learning difficulties of mathematics in preschool age and opportunities to identify the main ways to overcome the difficulties of children with disorders of the musculoskeletal system in the process of mastering of in preschool educational institution. The question about successive and simultaneous types of synthetic activity that underlie mathematical activity put forward in the first place.

Keywords: *neuropsychological approach, elementary mathematical concepts, children of preschool age, correctional and educational work, children with disorders of the musculoskeletal system.*

УДК: 376.22

*Качур Л. Ю.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
Науковий керівник: Афузова Г. В., канд. психол. наук, доцент*

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ОСВІТНЬОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ

У даних тезах розглянуто проблему інтеграції дітей з порушеннями опорно-рухового апарату в загальноосвітнє середовище. Проаналізовано український та світовий досвід впровадження інтегрованого навчання для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату. Разом з тим висвітлено і більш вузькі питання з приводу організації освітнього процесу для означеної категорії дітей. Зазначено шляхи підвищення ефективності освітньої інтеграції дітей з даним типом дизонтогенезу. Підкреслено важливість залучення до процесу подібної освітньої інтеграції батьків та суспільства.

Ключові слова: інтеграція, інтегроване навчання, діти з психофізичними порушеннями, діти з порушеннями опорно-рухового апарату.

На сьогоднішній день ідея освітньої інтеграції активно поширюється в усьому світі. Інтегроване навчання передбачає повне залучення дітей з психофізичними порушеннями в усі сфери шкільної діяльності, яка доступна іншим дітям. Проблема інтеграції та соціалізації осіб з психофізичними порушеннями та питання інклюзії в освіті вперше порушили Т. Джонсон, Дж. Ендрю, Д. Лупарт. У вітчизняній науці зазначену проблему в різні часи досліджували І. Білозерська, В. Бондар, Л. Гречко, В. Засенко, А. Колупаєва, А. Конопльова, М. Малафєєв, Ю. Найда, В. Синьов, О. Таранченко, В. Тарасун, Л. Шипіцина, Н. Шматко та інші. Але й досі маловивченим залишається питання освітньої інтеграції дітей з порушеннями опорно-рухового апарату (далі – ОРА). Саме тому метою нашого дослідження є аналіз досвіду інших країн з даного питання, використання якого сприятиме підвищенню ефективності впровадження інтегрованого навчання для дітей з ОРА на теренах України.

Згідно звіту щодо результатів дослідження впровадження освітньої інтеграції та інклюзії в Україні, який був оприлюднений на “круглому столі”, організованому фондом “Відродження” (2011–2012), основними проблемами в навчальному процесі та середовищі загальноосвітніх шкіл для дітей з особливими потребами є: 1) навчальні (проблеми із засвоєнням програми та відсутність індивідуальних програм) та матеріально-технічні (відсутність в школі спеціальної літератури та обладнання) проблеми, що обумовлені проблемою недостатнього фінансування; 2) питання, пов’язані з додатковим психологічним навантаженням на суб’єктів інклюзивного процесу, недостатністю спеціальних знань та досвіду у фахівців, недостатньою поінформованістю і рівнем розуміння інклюзії суспільством, проблемами толерантності тощо [2].

Л. Гречко, розглядаючи проблему психологічного супроводу дітей молодшого шкільного віку з вадами психофізичного розвитку в умовах інтегрованого навчання, засвідчує, що для забезпечення ефективного інтегрованого навчання дітей з особливими потребами необхідно створити такі умови: 1) раннє виявлення порушень розвитку і проведення корекційної роботи з перших місяців життя; 2) правильне діагностування розвитку дитини та урахування її можливостей; 3) психологічна готовність дитини та її батьків до навчання спільно зі здоровими однолітками; 4) розробка методики інтеграції дитини з психофізичними вадами в залежності від виду дизонтогенезу; 5) тісна співпраця з батьками, надання їм необхідного мінімуму дефектологічних знань, психотерапевтичної та консультативної допомоги; 6) відповідна підготовка педагогів загальноосвітніх закладів; 7) створення спеціальних умов у класі, школі (необхідне обладнання, охоронний режим тощо); 8) підготовка здорових учнів класу до взаємодії з

дитиною яка має психофізичні порушення; 9) супровід інтегрованого учня фахівцем-дефектологом, надання дитині кваліфікованої корекційної допомоги; 8) забезпечення психологічного супроводу, який передбачає не лише сприяння психічному розвитку, а й роботу з найближчим соціальним оточенням, спрямовану на формування в учасників педагогічного процесу позитивних установок щодо взаємодії з такою дитиною, тобто організацію відповідного соціального середовища [1].

Нами було вивчено та проаналізовано досвід інтегрованого навчання дітей з порушеннями ОРА таких країн як Бразилія, Болівія, Коста-Ріка, Іспанія, Венесуела, Італія.

1. Загальний досвід інтеграції та інклюзії дітей з порушеннями ОРА. Яскравим прикладом є навчальний центр *Curmi* – це “Об’єднання в підтримку спеціальної освіти” (*Unidad de soporte en educacion Especial*) у Болівії, яке заснувало школу на базі загальноосвітнього центру навчання “*Jesús de Nazareth*” (функціонує з 2005 року, отримуючи допомогу Іспанії). В даному закладі діти навчаються цілодобово. Основний контингент дітей – це діти з порушеннями моторного розвитку та іншими порушеннями, які навчаються спільно з дітьми, розвиток яких відповідає віковій нормі. Навчання зазвичай проходить у двох групах – інтеграційній (діти з порушеннями ОРА навчаються разом з іншими дітьми лише декілька годин в першій половині дня, в інший час вони отримують корекційно-розвивальну, фізіотерапевтичну, логопедичну допомогу тощо) та інклюзивній (постійне перебування таких дітей у групі здорових однолітків). При цьому з дітьми працюють соціальний працівник, психолог, два педагоги, один помічник, логопед, фізіотерапевт, волонтери. Також є команда, яка працює на відстані у режимі он-лайн (Іспанія): спеціальний психолог, невропедіатр та інші. Робота з дітьми проходить як у груповій, так і в індивідуальній формі. У навчанні дітям надається допомога асистента вчителя, використовуються технічні засоби навчання, діти залучаються до “звичайного” відпочинку (екскурсії, спортивні ігри тощо); окремо проводяться періодичні консультаційні зустрічі з батьками. При вступі дитини до даного закладу проводиться психодіагностичне обстеження, результати якого є підставою для створення індивідуального плану навчання. Школа забезпечена спеціальним технічним та іншим матеріальним обладнанням (спуски, ходунки, візочки, адаптований навчальний матеріал: спеціальні ручки, столи тощо). Але інклюзивний процес у *Curmi* має й свої мінуси – недостатнє спілкування батьків з дітьми через перебування останніх у навчальному центрі цілодобово, а також недостатність кваліфікованих працівників [5].

2. Питання залучення дітей до занять фізичною культурою та іншими активними видами діяльності в умовах освітньої інтеграції. Цікавим є досвід Іспанії щодо залучення дітей з порушенням моторного розвитку до занять з фізичної культури разом з іншими дітьми. Було визначено основні сфери, які потребують адаптаційних змін: базові елементи навчання (цілі і завдання, методологія, діяльність); доступність навчання; відносини “вчитель-учень” та “учень-група”; матеріальне забезпечення тощо. Відповідно до цього, існує ряд рекомендацій, які сприятимуть вирішенню зазначених проблем:

- відносини можна регулювати через виконання групової роботи, яка має чергуватися з індивідуальною, а також шляхом виховання толерантності;

- матеріальне забезпечення, яке може полягати у організації простору та часу;

- створюються правила безпеки в межах навчального закладу: одяг не має чіплятися за колеса візка, не штовхати візок сильно, встаючи з візка перевірити, чи стоїть блок; мати пасок безпеки тощо;

- визначено певні особливості у виконання різних видів завдань (наприклад, повороти (особливо для дітей на візочках), вправи на координацію (для очей і рук) – дуже важкі, і спочатку їх рекомендують проводити на індивідуальних заняттях; групові ігри в основному “сидячі”, дітям на візочку більше дають навантаження на верхню половину тіла, дітям на ходунках “задіюють” ноги і руки, працюють із поставою тощо) [3].

3. Використання технічних засобів комунікації та інформації (TIC- *Tecnologias de la Comunicacion e Informacion*), що виступають у ролі технічних засобів навчання (ТЗН). Так, досвід

Коста-Ріки та Іспанії у включенні дітей з ДЦП до загальноосвітніх шкіл із залученням ТЗН свідчить про підвищення якості засвоєння матеріалу дітьми. Як ТЗН використовувалися спеціальні великі мишки для комп'ютерів, великі монітори / збільшення зображення на екрані, спеціальні фіксатори голови і тіла під час сидіння для забезпечення статичного положення голови, рук; спеціальні пульти, магнітофони (при роботі з логопедом) тощо [4, 6].

4. Проблема ставлення шкільної спільноти та батьків до ідеї освітньої інтеграції та інклюзивного навчання дітей з порушеннями ОРА. У 2002 р. в Бразилії було проведено дослідження з питання ставлення учнів, батьків, педагогів двох загальноосвітніх шкіл міста Natal/RN до процесу включення учнів з церебральним паралічем у ці навчальні заклади. В опитуванні взяли участь директори, вчителі, координатори вчителів, батьки дітей з ДЦП, батьки дітей загальноосвітньої школи, учні з ДЦП, учні без порушень ОРА. Опитані директори та вчителі вказують на те, що візуально діти з ДЦП виглядають малоздатними до навчання, на ділі ж можуть навчатися; учні сприймали нових однокласників як людей, яким треба допомагати, а батьки обох груп дітей вказували на позитивний вплив інклюзії на виховання відповідальності, уміння піклуватися про інших та толерантності у дітей [6].

Отже, на основі отриманих даних можна зазначити, що ефективності впровадження освітньої інтеграції та інклюзивного навчання для дітей з ОРА в Україні сприятиме обмін досвідом з іншими країнами та поглиблене вивчення окремих сфер реалізації інтегрованої та інклюзивної освіти (взаємин між суб'єктами означеного процесу, умов включення дітей з порушенням ОРА в усі види діяльності, доступні іншим дітям тощо).

Список використаних джерел:

1. Гречко Л. М. Психологічний супровід дітей молодшого шкільного віку з вадами психофізичного розвитку в умовах інтегрованого навчання : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.08 / Л. М. Гречко ; Кам'янець-Поділ. нац. ун-т. – Кам'янець-Подільський, 2008. – 201 арк.
2. Основи інклюзивної освіти : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. А. А. Колупаєвої. – К. : А. С. К., 2012. – 308 с.
3. Experiencia de integracion en Educacion Fisica. Paralisis Cerebral. Juan Carlos Munos Diaz. Caleidoscopio, revista de contenidos educativos del CEP de Jaen. – num. 2. – 2009.
4. Esquivel V. La TIC, una oportunidad o una barrera : una experiencia exitosa de inclusion escolar. En Amaiz P, Hurtado M. D. y Soto F. J. 25 Anos de Integracion escolar en Espana : Tecnologia e Inclusion en el ambito educativo, laboral y comunitario. Murcia: Consejeria de Educacion, Formacion y Empleo. – 2010.
5. Memoria. Juntos vamos – juntos podemos. Rehabilitacion e integracion de personas con discapacidad en el Altiplano de Bolivia. Asociacion Kushkan Jaku, 1997–2013.
6. Proceso de inclusion del alumno con paralisis cerebral. Autores: Francisco Ricardo Lins Vieira de Melo, Lucia de Araujo Ramos Martins, Carmen Jimenez Bueno, Neide Maria Gomes de Lucena, Pedro L. Linares. – Fuente : Revista Polibea. – No. 70. – Ano 2004.

Annotation

This theses describes the problem of integrating children with musculoskeletal disorders in the general education environment. Analyzed the Ukrainian and world experience in implementing integrated education for children with disorders of the musculoskeletal system. Particular attention is paid to more narrow questions about the organization of the educational process for the above mentioned category of children. The theses indicates ways to improve the educational integration of children with this type of dysontogenesis. Emphasis is on the importance of involvement in educational integration of parents and society.

Keywords: *integration, integrated education, children with mental and physical disabilities, children with disorders of the musculoskeletal system.*

УДК: 376.37

*Кстова Є. В.,
Комунальний заклад “Хортицький національний навчально-реабілітаційний
багатопрофільний центр” Запорізької обласної ради
Науковий керівник: Лопатинська Н. А., канд. пед. наук*

МНЕМОТЕХНІКА ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ УСНОГО ОПИСОВОГО МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ

У тезах розкрито значення мнемотехніки для розвитку зв'язного описового мовлення дітей із загальним недорозвиненням мовлення, яка, в свою чергу, сприяє розширенню і збагаченню словникового запасу дітей, розвитку поверхневого та глибокого синтаксуювання. Мнемотехніка допомагає запам'ятовуванню і збільшенню об'єму пам'яті шляхом утворення додаткових асоціацій. Розкрито сутність поняття мнемотехніки.

Ключові слова: мнемодоріжка, мнемотехніка, мнемосхеми, запам'ятовування, зв'язне описове мовлення, загальне недорозвинення мовлення.

Актуальність дослідження полягає у тому, що розвиток зв'язного описового мовлення відноситься до найважливіших завдань логопедичної роботи з дітьми, які мають загальне недорозвинення мовлення.

Заняття з навчання розповіданню позитивно впливають на пізнавальний розвиток дітей і формування їх мовленнєвої та розумової діяльності, сприяють активізації зорового, слухового і тактильного сприйняття, пам'яті, уваги, спостережливості. У процесі складання описового оповідання діти вчаться виділяти і зіставляти істотні ознаки предмета, об'єднувати окремі висловлювання в зв'язне послідовне повідомлення.

К. Ушинський у своїх роботах вказував, що головна мета розвитку мовлення навчити дитину правильно висловлювати свої думки. Необхідно привчати дітей самостійно здобувати знання про навколишні предмети, формувати у них здатність до спостереження. У зв'язку з цим, Ушинський рекомендував використовувати різні методи розвитку мовлення і мислення, серед них спостереження, розглядання картинок, розповіді по картинках [2, с. 13].

Л. Виготський у своїй роботі “Мислення і мовлення” виділив другий допоміжний фактор, що впливає на процес становлення мовлення. Він відзначав важливість послідовного розміщення за попередньої схемою всіх конкретних елементів висловлювання [2, с. 13].

Особливості розвитку дітей із загальним недорозвиненням мовлення (далі – ЗНМ) обмежують уявлення дитини про навколишній світ, не сприяють розвитку потреби в мовленнєвому спілкуванні, обумовлюють повільну і якісну своєрідність процесу розвитку мовлення.

Темп розвитку мовлення дітей уповільнений, а мовленнєва активність недостатня через бідність, обмеженість, примітивність мовленнєвих засобів.

Тому питання про корекції мовлення у дітей із ЗНМ набувають особливої актуальності. Своєчасна і цілеспрямована робота з розвитку усного описового мовлення у дітей-логопатів буде сприяти розвитку розумової діяльності, засвоєння навчальної програми, поліпшення міжособистісного спілкування та адаптації серед соціуму.

Постановка проблеми дослідження полягає у визначенні ефективності та доцільності використання мнемотехніки в навчанні розповідання з метою підвищення рівня розвитку дітей із ЗНМ.

Мета дослідження. Метою дослідження є з'ясування ступеня розробки досліджуваної проблеми в лінгво-методичній, психолого-педагогічній та спеціальній літературі.

Завдання дослідження. Вивчення впливу мнемотехніки в навчанні розповідання дітей із ЗНМ.

Виклад основного матеріалу. Мнемотехніка – це система методів та прийомів, що забезпечують ефективне запам'ятовування, збереження та відтворення інформації шляхом асоціацій [3]. Абстрактні об'єкти, факти замінюються образами, що мають візуальне, кінестетичне та аудіальне уявлення [4, с. 102-115].

Діти із ЗНМ мають симптоми лексико-граматичного дефіциту, зокрема, на експресивному рівні – морфологічні аграматизми (пропуски та заміни службових слів, флексій, головних та другорядних слів у реченні), порушення поверхневого та глибинного синтаксування, порушення номінації та використання лексичних одиниць під час побудови висловлювання (вербальні парафазії, лексичний дефіцит); імпресивному – імпресивний дефіцит та диграматизм.

Тому, робота з розвитку зв'язного мовлення дітей із загальним недорозвиненням мовлення ведеться за наступними напрямками: збагачення, уточнення та активізація лексичного запасу, навчання складанню переказу тексту, вивчення віршів, відгадування загадок [3].

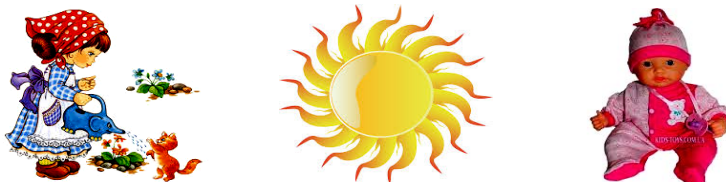
Задля розвитку зв'язного описового мовлення дітей із загальним недорозвиненням мовлення, широкого використання набула технологія мнемотехніки.

Слід наголосити, що науковці та практики мнемотехніку називають по-різному: В. К. Воробйова – “сенсорно-графічні схеми”, Т. А. Ткаченко – “предметно-схематичні моделі”, В. П. Глухов – “блоками-квадратами”.

Мнемотехніка – це система методів та прийомів, яка забезпечує ефективне запам'ятовування структури розповіді, збереження та відтворення інформації. Мнемотехніка будується від простого до складного. Необхідно починати роботу з найпростіших мнемоквадратів, послідовно переходити до мнемодоріжок, і пізніше – до мнемотаблиць.

Мнемоквадрат – це окрема картка із зображенням певного предмета, дії або символу [1; 2; 3].

Застосування мнемоквадратів використовуються для того, щоб дитина обстежувала навколишній світ за допомогою таких рецепторів як: слухових, зорових, тактильних, нюхових. На основі цього вибудовується спілкування з дитиною. Далі йде опис слів-предметів. Це формує вміння відтворювати уявлення про об'єкт.

Дітям із загальним недорозвиненням мовлення важко відразу засвоїти нову інформацію в силу багатьох причин через мнемотаблицю, тому з ними зручніше працювати через мнемодоріжки. Працювати з ними можна, використовуючи прийоми накладення і додатку, виключаючи на перших порах метод часткової або повної графічної замальовки [5]. Мнемодоріжки – декілька мнемоквадратів, об'єднаних сюжетом [1; 2; 3].

Наступним етапом роботи є використання мнемотаблиць.

Мнемотаблиця – це засіб, знаряддя, яке допомагає дітям виділити в предметах або їх відносинах ті суттєві ознаки, які мають увійти у зміст розповіді [3]. Суть мнемотаблиць полягає в наступному: на кожне слово або маленьке словосполучення знаходять зображення, за допомогою

якого, весь текст замальовується схематично. Дивлячись на ці схеми-малюнки дитина легко відтворює текстову інформацію [6].

Використання мнемотаблиць на заняттях з розвитку зв'язного описового мовлення дозволяє дітям ефективніше сприймати і обробляти зорову інформацію, перекодовувати, зберігати і відтворювати її відповідно до поставлених навчальних завдань [3]. Оволодіння прийомами роботи з мнемотаблицями допомагає розвитку основних психічних процесів – пам'яті, уваги, образного мислення і скорочує час навчання зв'язному описовому мовленню дітей із загальним недорозвиненням мовлення [5].

Емоційно забарвлені логопедичні заняття із використанням мнемотехніки дозволяють дітям із ЗНМ міцно запам'ятовувати певну інформацію, допомагають з інтересом оволодівати складним навчальним матеріалом. Вони формують у вихованців позитивне ставлення до навчання та сприяють підвищенню ефективності роботи. Тому використання мнемотехніки в корекційній роботі сприяють розвитку складання розповідей, опису, вивченню напам'ять віршів [4].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, використання різноманітних мнемоністичних прийомів дозволяє впорядкувати складну інформацію, розташувати її в певній послідовності.

Діти, які мають загальне недорозвинення мовлення, швидше оволодівають правильною звуковимовою та навичками фонематичного аналізу й синтезу, унормованим лексико-граматичним та зв'язним мовленням. У процесі вирішення спеціально модельованих ситуацій вони вчаться визначати завдання, виходячи з поставленої проблеми, планувати етапи своїх дій відповідно до завдань, знаходити нестандартні рішення виявлених проблемних ситуацій. Мнемотехніка розвиває прийоми запам'ятовування і пригадування, що в свою чергу сприяє розвитку психічних процесів, комунікативних навичок, пізнавальної активності, розвитку зв'язного мовлення. Тому удосконалення цієї техніки та розвиток її в майбутньому є перспективною в навчанні дітей-логопатів.

Список використаних джерел:

1. *Акименко В. М.* Развивающие технологии в логопеди / В. М. Акименко. – Ростов н/Д : Феникс, 2011. – 109 с.
2. *Белошистая А.* Развиваем связную речь / А. Белошистая // Дошкольное воспитание. – 2009. – № 7. – 20 с.
3. *Омельченко Л. В.* Использование приемов мнемотехники в развитии связной речи / Л. В. Омельченко // Логопед. – 2008. – № 4. – С. 102-115.
4. *Основы логопедической работы с детьми : учеб. пособ. для логопедов, воспитателей детского сада, учителей начальных классов, студентов пед. училищ. / под общ. ред. Г. В. Чиркиной. – 3-е изд. – М. : Логопед, 2005. – 321 с.*
5. *Рубинштейн С. Л.* Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – Спб. : Питер, 2002. – 658 с.
6. *Расторгуева Н. И.* Использование пиктограмм для развития навыков словообразования у детей с общим недоразвитием речи / Н. И. Расторгуева // Логопед. – 2002. – № 2. – С. 50-53.

Annotation

In theses to the article the importance mnemonics for the development of coherent descriptive speech of children with the general underdevelopment of speech, which, in turn, promotes and enrich the vocabulary of children of superficial and deep syntax. Mnemonics and memorization helps increase memory by creating additional associations. Revealed the essence of the concept of mnemonics.

Keywords: *mnemoroad, mnemonics, mimic, memorization, descriptive coherent speech, the general underdevelopment of speech.*

УДК: 376-056.36:[37.016:81'367.622]

**Коновальчук М. В.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
Науковий керівник: Піонтківська Г. С., канд. пед. наук, доцент**

**ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНИХ ПОНЯТЬ У РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ УЧНІВ
НА МАТЕРІАЛІ ВИВЧЕННЯ ГРАМАТИЧНОЇ ТЕМИ “ІМЕННИК”**

У тезах розкривається проблема формування граматичних понять у розумово відсталих учнів на матеріалі вивчення граматичної теми “Іменник”. Проаналізовані різні погляди науковців щодо визначення особливостей засвоєння розумово відсталими школярами граматичних понять, що ґрунтуються на стані їхнього мовленнєвого та пізнавального розвитку. Також розглянуто методичні рекомендації для формування граматичних понять у розумово відсталих учнів.

Ключові слова: *розумово відсталі учні, граматичні поняття, мовлення, пізнавальна діяльність, мовленнєва діяльність.*

Сучасне усвідомлення проблеми мовної освіти та її реалізації в загальноосвітньому навчальному закладі для розумово відсталих дітей зумовлює підвищення теоретичного і методичного рівня навчання української мови.

Метою мовної освіти учнів спеціальної школи є набуття мовленнєвої освіченості. Необхідно домогтися такого мовленнєвого розвитку, морально – етичного та естетичного виховання учнів, які б допомогли успішно увійти в соціокультурний простір країни та соціалізуватися, професійно адаптуватися в ньому після закінчення школи.

Вивчення української мови безпосередньо впливає на розвиток та корекцію пізнавальних можливостей розумово відсталих учнів. Тому, пошуку засобів активізації процесу засвоєння мовних знань та формування мовленнєвих умінь у розумово відсталих учнів завжди приділялась достатня увага вчених-методистів (А. К. Аксьонова, Н. М. Барська, Л. С. Вавіна, В. В. Воронкова, М. Ф. Гнєзділов, С. І. Геращенко, Г. М. Дульнев, Н. П. Кравець, В. Е. Левицький, Л. Л. Логвінова, В. Г. Петрова, Г. С. Піонтківська, З. Н. Смирнова, Н. В. Тарасенко, Т. К. Ульянова, М. П. Феофанов та ін.).

Проблема формування граматичних понять у розумово відсталих учнів розглядається на сучасному етапі як актуальна, теоретично і практично значуща проблема корекційної педагогіки. Актуальність і значущість цієї проблеми окреслена, перш за все, когнітивною функцією мовлення, тісним зв'язком процесу мовлення і пізнавальної діяльності.

Обґрунтовано, що бідний словниковий запас, своєрідність психічного розвитку, недорозвиток фонематичного аналізу, порушення функції узагальнення та абстрагування, дефекти вимови безпосередньо впливають на процес формування граматичних понять у розумово відсталих учнів.

Характеризуючи особливості засвоєння граматичних понять розумово відсталими учнями

науковці і практичні працівники вказують на те, що граматичні знання та правила засвоюються ними з великими труднощами, враховуючи недостатність аналітико-синтетичної діяльності і обмеженість попереднього мовленнєвого досвіду. Серйозні недоліки спостерігаються в розвитку лексичного боку мовлення: бідність словникового запасу, недостатнє оволодіння значенням слів. Своєрідність граматичного боку мовлення розумово відсталих учнів проявляється у нерозумінні використання граматичних понять. Учні не спроможні встановити зв'язки між формальними ознаками і лексичним значенням слова. Таким чином, порушення мовлення розумово відсталих учнів характеризується як системне, що негативно впливає на розвиток всіх функцій мовлення.

М. Ф. Гнезділов стверджує, що розумово відсталі учні відчувають труднощі в усвідомленні самого граматичного факту і відповідного правила; труднощі у застосуванні на практиці вивчених граматичних правил; змішування різних граматичних категорій і швидке забування засвоєного.

Л. С. Вавіна вказує на те, що лексичний і морфологічний склад писемного мовлення школярів відрізняється бідністю, трафаретністю, специфічною одноманітністю у використанні слів і словосполучень [2].

Як відомо, найбільш ширше у своєму мовленні розумово відсталі учні вживають іменники. Однак, у процесі вивчення цієї теми у них виникають значні труднощі. Особливості мислення учнів спеціальної школи призводять до значних труднощів у розумінні предметності. Формування правил ними засвоюються однобічно, а синтаксична роль іменника в реченні розумово відсталими учнями майже не сприймається. У зв'язку з цим, починаючи вивчення даної теми, вчитель формує знання в учнів на основі попередження та усунення вказаних та інших недоліків.

Вивчення іменника розумово відсталими учнями спеціальної школи передбачає формування лексико-граматичного поняття “іменник”; оволодіння вмінням диференціювати за питаннями назви істот і неістот; формування вміння писати з великої букви власні іменники; опанування та усвідомлення родів іменника; формування вміння змінювати іменники за числами, відмінками; засвоєння правопису відмінкових закінчень іменників; збагачення словникового запасу учнів; формування вмінь використовувати іменники у мовленні з урахуванням їх функціонального призначення.

Т. К. Ульянова підкреслює, що дана тема є важливою і практично значущою в курсі граматики для спеціальної школи, оскільки, іменники складають основу нашого мовлення. Вона пропонує розпочинати формувати поняття “Іменник” з актуалізації знань про “Слова – назви предметів”. Потім за допомогою різних опорних схем та вправ підводити учнів від вузького поняття предметності до наступного широкого поняття “Іменник, як частина мови”. Учні повинні самі обґрунтувати, що таке іменник. На думку автора, число, рід та відмінювання іменників потрібно подавати, пов'язуючи його з вивченим у початкових класах та забезпечити учням самостійне з'ясування та усвідомлення певної граматичної ознаки. Знайомство з граматичним поняттям “Число іменника” розпочинається з актуалізації знань про один та кілька предметів. “Рід іменника”, як зазначає Т. К. Ульянова, складає певні труднощі у засвоєнні, оскільки в учнів не сформовані конкретні ознаки даної категорії.

Спочатку учні ознайомлюються з чоловічим та жіночим родами, а потім з середнім. Методист рекомендує починати формувати це поняття з назв професій, де чітко видно чоловічий та жіночий рід (*учитель–учителька*). Встановлено, що до кожного з родів треба поставити слово “мій”, “моя”, “моє”. Потім дане граматичне поняття закріплюється за допомогою різних вправ. І найбільш складною категорією для засвоєння розумово відсталими учнями, як підкреслює Т. К. Ульянова, є відмінювання іменників. Основним завданням при вивченні даної граматичної категорії є навчити правильно використовувати відмінкові форми іменника у мовленні та писати без помилок відмінкові закінчення. На початковому етапі доцільно запропонувати учням текст, до складу якого входить один і той же іменник. Учні за змістом речення ставлять до іменника запитання, виписують ці іменники з відповідними запитаннями і підкреслюють закінчення. Таким чином, учні засвоюють всі відмінки, запам'ятовують що кожен відмінок відповідає на певне

питання, будь-які іменники, якщо вони відповідають на одне і те ж саме запитання, стоять в одному і тому ж відмінку. Для закріплення даного граматичного поняття проводяться тренувальні вправи [4].

А. К. Аксьонова звертала увагу на питання засвоєння розумово відсталими дітьми граматичних понять та виділила 3 етапи даного процесу:

1) підготовка учнів до вивчення нового матеріалу. Автор зазначає, що засвоєння нових граматичних знань має спиратися на раніше вивчені поняття, сформовані уміння.

2) Знайомство з новим матеріалом. Викладання нової теми має бути чітко організованим, вдало підібрані приклади, на основі аналізу яких буде сформоване нове поняття. Підібрані приклади мають точно відповідати початковому визначенню поняття, початкове ознайомлення з граматичним поняттям варто цілеспрямовано здійснювати на основі таких слів, в яких чітко прослідковується співпадання їх лексичного та граматичного значення. Мовні засоби мають бути доступними дітям за значенням та структурою, оскільки складне їх проговорювання та розуміння змісту буде відволікати учнів від аналізу тих ознак, які характерні даній граматичній категорії. Під час аналізу мовного матеріалу не можна порушувати принцип науковості, проте разом з цим слід виключати все те, що може бути недоступним школярам.

3) Закріплення граматичного матеріалу. В процесі закріплення поняття необхідно навчити учнів визначати граматичну категорію, не змішуючи її з іншим вивченим матеріалом, правильно використовувати у мовленні.

На заключному етапі вивчення граматичного поняття, на думку А. К. Аксьонової, головна увага вчителя повинна бути спрямована на формування в учнів відповідної практичної навички. Система вправ у даному випадку ґрунтується на принципі поступової автоматизації умінь застосовувати граматичні правила на письмі.[1]

Отже, закріплення граматичних понять організовується таким чином, щоб добірка матеріалу і завдань до нього забезпечували реалізацію основних завдань навчання розумово відсталих учнів – розвиток мовлення та мислення.

Досліджуючи проблему формування знань під час вивчення граматичної теми “Іменник” Г. М. Плешканівська зазначає, що вся робота з формування граматичних понять із вказаної теми має здійснюватись практичним шляхом, на основі уявлень про предметність. Рекомендує кожну частину правила опрацьовувати окремо. В процесі формування граматичних ознак іменника автор радить дбати про створення пошукової ситуації, ширше запроваджувати роботу за таблицями, схемами, моделями. Формування загального поняття про іменник пов'язувати з виконанням лексичних вправ, навчаючи учнів добирати в певній системі іменники з словесного матеріалу. Учні повинні диференціювати іменники, підводити родові поняття під видові, класифікувати, порівнювати. Робота над поняттям та значенням іменника в мові створює надійну основу для вивчення його граматичних ознак [3].

Отже, система роботи з вивчення теми “Іменник” має бути цілеспрямованим процесом, який передбачає певну послідовність ознайомлення учнів зі смисловими значеннями і граматичними ознаками цієї частини мови, а також поступове ускладнення вправ, спрямованих на формування навичок точного вживання іменників у мовленні і правильне їх написання та закріплення. Вивчення граматики, зокрема, граматичної теми “Іменник” сприяє збагаченню мовлення в морфологічному і синтаксичному аспектах, і особливо великого значення має для упорядкування мовлення.

Актуальність даних досліджень була обумовлена необхідністю допомогти практикам у подоланні суттєвих утруднень, які зазнають як нормальні, так і розумово відсталі школярі в процесі формування в них граматичних понять та категорій. Теоретичний аналіз психолінгвістичних основ формування граматичних понять у розумово відсталих дітей у загальній і спеціальній психологічній та педагогічній літературі вказує на своєрідність оволодіння граматичними поняттями розумово відсталими учнями.

Список використаних джерел:

1. *Аксенова А. К.* Методика обучения русскому языку в специальной (коррекционной) школе : учеб. для студ. дефектол. фак. педвузов / А. К. Аксенова. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. – 320 с.
2. *Гнездилов М. Ф.* Методика русского языка во вспомогательной школе / М. Ф. Гнездилов. – М. : Просвещение, 1965. – 272 с.
3. *Плешканівська Г. М.* Українська мова в 5 класі допоміжної школи : навч. посіб. для вчителя / Г. М. Плешканівська. – К. : ІЗМН, 1996. – 212 с.
4. *Ульянова Т. К.* Методика викладання української мови в спеціальній школі / Т. К. Ульянова. – К. : КДП, 1984. – С. 28-31.

Annotation

In theses, the problem of formation (creation) grammar notions among mentally retarded students is revealed on a basis of learning the grammatical topic "Noun". Different views of scientists concerning defining the peculiarities of understanding the grammar notions by mentally retarded students, which are based on their level of speaking and cognitive development, are analyzed. In addition, methodical recommendations concerning formation of grammar notions among mentally retarded students are given.

Keywords: *mentally retarded students, grammar notions, speaking, cognitive activity, speaking activity.*

УДК: 376.37

Кравцова К. О.,
КЗ “Хортицький національний навчально-реабілітаційний
багатoproфільний центр” ЗОР
Науковий керівник: Лопатинська Н. А., канд. пед. наук

ВИКОРИСТАННЯ ПРОГРАМИ “ІГРИ ДЛЯ ТИГРИ” У ЛОГОДИДАКТИЧНОМУ ПРОЦЕСІ ДІТЕЙ ІЗ МОВЛЕННЕВОЮ ПАТОЛОГІЄЮ

Ці тези у статті, свідчать про необхідність використання комп'ютерних технологій в організації якісного освітнього процесу дітей із мовленнєвими патологіями. Автором звернуто увагу на послідовність роботи з логопедичним тренажером та розкрито його вплив не лише на корекцію мовлення, а й на розвиток психічних процесів.

Ключові слова: *комп'ютерні технології, діти із мовленнєвою патологією, інновації, логодидактичний процес.*

Останнім часом спостерігається збільшення кількості дітей із порушеннями фізичного та (або) розумового розвитку – це і мовленнєві патології, порушення опорно-рухового апарату, зору, слуху, інтелекту. Перебуваючи на межі зіткнення педагогіки, психології та медицини, логопедія використовує у своїй практиці найбільш ефективні та інноваційні методи і прийоми суміжних наук, адаптуючи до своїх потреб, що дозволяє урізноманітнити та оптимізувати роботу вчителя-логопеда. Інновація означає введення нового в цілі, зміст, методи і форми освітньо-корекційного процесу. Основним критерієм “інноваційності” технології є підвищення його ефективності.

Інноваційні технології в логопедичній практиці – це лише додаток до загальноприйнятих, перевірених часом технологіям діагностики, корекції та попередження порушень мовленнєвої діяльності. Забезпечення сучасного рівня навчання дітей із тяжкими порушеннями мовлення тісно пов'язано з комп'ютерними технологіями, які є значним чинником та резервом їх розвитку. Застосування у логодидактичному процесі комп'ютерних технологій дозволяє активізувати компенсаторні механізми і досягти оптимальної корекції порушених функцій[3].

Варіативність використання інформаційних технологій в логопедичній практиці полягає в:

– підвищенні мотивації учасників освітньо-корекційної діяльності: дітей, педагогів, батьків;

- організації об'єктивного контролю мовленнєвого розвитку дітей;
- розширенні сюжетного наповнення традиційної ігрової діяльності;
- можливості швидкого створення власного дидактичного матеріалу;
- візуалізації акустичних компонентів промови;
- розширенні спектра невербальних завдань [3].

За М. К. Шеремет, “дидактична доцільність педагогічного програмного забезпечення базується на: тренуванні засвоєваних умінь, навичок; контролі результативності навчання; застосуванні програмних засобів, що підвищують мотивацію навчання; забезпеченні самостійної роботи; алгоритмізації навчання; використанні навчальних баз даних, електронних таблиць” [4, с. 715].

Широкого використання серед програмних продуктів для дітей із мовленнєвими патологіями набула спеціалізована комп'ютерна логопедична програма “Ігри для Тигри”. Практичність програми дозволяє побудувати для кожної дитини індивідуальну траєкторію навчання.

Дана програма призначена для корекції порушень мовлення: дизартрії, загального недорозвинення мовлення, алалії, афазії, ринолалії, заїкуватості, фонетико-фонематичного недорозвинення мовлення.

Творцями унікального корекційно-методичного комплексу “Ігри для Тигри” є автор методики Л. Р. Лізунова, методист, кандидат педагогічних наук, і науковий керівник програми З. А. Репіна, професор Уральського державного педагогічного університету, кандидат педагогічних наук.

Комп'ютерна програма “Ігри для Тигри” представлена на CD-диску, містить опис і докладні методичні рекомендації, що дозволяють ефективно організувати індивідуальну та підгрупову роботу з дітьми. Програма побудована на основі методик навчання дітей із мовленнєвими порушення Н. С. Жукової, Л. М. Єфіменкової, Г. А. Каше, Р. І. Лаласвої, Р. Є. Левіної, О. М. Мастюкової, Н. В. Серебрякової, Т. Б. Філічевої, Г. В. Чиркіної. Вона адресована, насамперед, фахівцям – логопедам і дефектологам дитячих дошкільних установ, але може рекомендуватися широкому колу користувачів за умови логопедичного консультування [1].

Вирішення навчальних і корекційних завдань за допомогою програми “Ігри для Тигри” вбудовується в систему загальної корекційної роботи відповідно до індивідуальних можливостей і потреб дітей. Послідовність корекційної роботи забезпечено тематичними розділами “Просодика”, “Фонематика”, “Звуковимова”, “Лексика”. Мовленнєвий матеріал подано з урахуванням можливості для дитини мимовільного засвоєння певних мовленнєвих закономірностей. Програмний тренажер містить матеріал, який передовсім, націлений на розвиток сегментарного та супрасегментарного рівнів фонології.

Кожному з блоків відповідають певні вправи й цікаві завдання з Тигром, які обираються логопедом за допомогою додаткового меню модулів [2].

Блоки також виділені кольором, що допомагає орієнтуватися в розділах диска і контролювати результати роботи з корекції мовленнєвих порушень. Так, у “звуковимови” колір оформлення рожевий, “просодики” пофарбована в зелені кольори, для “фонематики” розробники вибрали ніжно-блакитний, а для “лексики” – жовтий. І педагог, і дитина згодом починають орієнтуватися в спрямованості завдань та їх складності по кольірному оформленню вправи. Щоб утримувати інтерес малюка до ігор протягом усього заняття, творці програми про Тигру задіяли механізми зорового контролю. Яскраві впізнавані образи героїв мультфільмів, барвисте оформлення допомагають легше сприймати навчально-корекційний матеріал. У найбільш складних вправах використовується звуковий супровід, який виконує роль своєрідної слухової

опори для дитини. Можливість індивідуального програмування програми “Ігри для Тигри” забезпечує відповідність рівню розвитку мовленнєвих навичок дитини, а також враховує зону його найближчого розвитку. Поступове ускладнення завдань на диску – це закріплення результатів корекційної роботи і просування вперед, до нових знань і вмінь.

За допомогою методики “Ігри для Тигри” навіть сама дитина зможе об’єктивно оцінити досягнуті результати. Щоб перейти на наступний рівень, дитині необхідно вирішити проблему, яку ставить перед ним головний герой диска – Тигра. Анімована Тигра в доступній формі пояснює правила та умови чергового завдання, контролює правильність виконання завдань. При цьому у дошкільника або молодшого школяра зберігається позитивна мотивація до занять. Перехід на новий рівень підтверджується цифрами, звуками і візуально. За правильно виконане завдання малюк отримує привітання від Тигри. Виконуючи ускладнені з кожним етапом вправи, малюк прагне домогтися певного результату, одночасно розвиваючи свою промову, навички правильної звуковимови та інші здібності.

Зручним інтерфейс програми робить “Ігри для Тигри” доступним для найменших користувачів. Підказки, звукові сигнали і візуальні символи зрозумілі кожному[1].

Отже, комп’ютерні програми, призначені для корекції та розвитку навчання дітей. В першу чергу враховуються закономірності та особливості розвитку дитини, а також спираються на сучасні методики подолання та попередження відхилень у розвитку. І кінцевим результатом є те, що в короткі терміни, активізуються психічні процеси і формуються особистість дитини в цілому.

Список використаних джерел:

1. Ігри для тигри [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.razvivalki.ru>
2. Коррекция нарушений речи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.logopunkt.ru/viz>.
3. Социальная сеть работников образования [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nsportal.ru>
4. *Шеремет М. К.* Логопедія / М. К. Шеремет. – Київ : Слово, 2015. – С. 715.

Annotation.

These abstracts to article reveal the need of using computer technology in organizing quality educational process for children with speech pathology. The author referred to the sequence of work and speech therapy simulator disclosed its impact not only on correction of speech, but also on the development of mental processes.

Keywords: *computer technology, children with speech disorders, innovation, lolo-didactic process.*

УДК: 159.944.4-053.053.4

Крикун І. В.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
Науковий керівник: Гальченко В. М., канд. псих. наук, доцент

ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ СТРАХІВ У ДОШКІЛЬНИКІВ

У тезах аналізуються теоретичні підходи до проблеми страхів у дітей дошкільного віку. Розглянуто психологічні особливості дитячих страхів у дітей дошкільного віку. З’ясовано зміст понять: “страх”, “тривожність”. Охарактеризовано основні види страхів, а саме: вікові та невротичні страхи, а також основні причини виникнення страхів: наявність страхів у батьків, тривожність у відносинах з дитиною, надмірна опіка та ізоляція від спілкування з однолітками; надмірна вимогливість батьків або їх емоційне відкидання дитини; велика кількість заборон з боку батька своєї статі або надання повної волі дитині батьком іншої статі, а також численні й нереалізовані погрози з боку дорослих; конфліктні

відносини між батьками; психічні травми, що загострюють вікову чутливість дітей і приводять до виникнення відчуття небезпеки; психічне зараження страхами в процесі безпосереднього спілкування з однолітками й дорослими. Наголошено, що від того, чи зможуть вихователі, педагоги, батьки вловити зміни в поведінці, зрозуміти, що відбувається з дитиною, і відповідно змінити свої відносини, буде залежати той позитивний емоційний контакт, який є основою нервово-психічного здоров'я дитини.

Ключові слова: *страх, тривога, діти дошкільного віку.*

Сьогодні досить актуальною є тема дитячих страхів та дитячої тривожності. В останні роки в порівнянні з попереднім періодом кількість дітей зі стійкою тривожністю і постійними інтенсивними страхами, суттєво збільшилася, про що свідчать спеціальні експериментальні дослідження. У зв'язку з рядом психологічних змін дитини найбільша виразність у схильності й розвитку страхів спостерігається в дітей дошкільного віку. Тому велика увага проблемі страху приділяється в роботах вітчизняних психологів і психотерапевтів, які відзначають зростання числа дітей з різноманітними страхами, підвищеною збудливістю й тривожністю.

Актуальність дослідження проблеми визначається ще й тим, що з віком у дітей міняються мотиви поведінки, ставлення до навколишнього світу, до дорослих, до однолітків. І від того, чи зможуть вихователі, педагоги, батьки вловити ці зміни, зрозуміти, що відбувається з дитиною, і відповідно змінити свої відносини, буде залежати той позитивний емоційний контакт, який є основою нервово-психічного здоров'я дитини.

Проблема тривожності та дитячих страхів дістала свій розвиток у роботах, пов'язаних з вивченням індивідуальних особливостей людини, типу її темпераменту; з соціальними причинами її виникнення; з вивченням проблеми адаптації та дезадаптації дитини (Ю. Александровський, Г. Бурменська, В. Гарбузов, І. Дубровіна, О. Захаров, В. Каган, Р. Овчарова, К. Сантросян, А. Співаков, А. Тутундісян).

Занепокоєння, тривога, страх – такі ж невід'ємні, емоційні прояви нашого психічного життя, як і радість, замилювання, гнів, подив, сум. Тривогу розглядають і в якості минушого психічного стану, що виникає під впливом стресогенних факторів [2, с. 30]. Страх – природна й нормальна реакція організму на яку-небудь небезпеку, але перевага цієї емоції веде до негативних психологічних наслідків: розвитку емоційної незадоволеності, зникненню позитивних емоцій (сміху, почуття повноти життя), тривожно-песимістичній оцінці майбутнього [3, с. 13]. Це проявляється в загальній загальмованості, дратівливій слабості й імпульсивності, які раптово виникають, у важко передбачуваних діях дитини. У зв'язку із цим дітям дошкільного віку найчастіше необхідне зниження рівня страху, але не усунення його повною мірою.

Вперше виділив і акцентував стан страху й тривоги відомий австрійський психоаналітик З. Фрейд. Він охарактеризував тривогу як емоційне переживання, що включає в себе очікування й невизначеність, почуття безпорадності, а страх – як стан афекту.

Р. В. Овчарова виділяє наступні види страхів [1, с. 175-176]:

– *вікові страхи* відзначаються в емоційно чутливих дітей як відбиття особливостей їх психічного й особистісного розвитку. Виникають вони під дією наступних факторів: наявність страхів у батьків, тривожність у відносинах з дитиною, надмірна опіка над нею та ізоляція від спілкування з однолітками; велика кількість заборон з боку батьків, а також численні нереалізовані погрози всіх дорослих у родині, відсутність можливості для ролівої ідентифікації з батьком переважно в хлопчиків. Конфліктні відносини між батьками, психічні травми типу переляку, психологічне зараження страхами в процесі спілкування з однолітками й дорослими;

– *невротичні страхи* характеризуються великою емоційною інтенсивністю й напруженістю, тривалим плином або сталістю, несприятливим впливом на формування характеру й особистості, взаємозв'язком з іншими невротичними розладами й переживаннями, уникненням об'єкта страху. Невротичні страхи можуть бути результатом тривалих і нерозв'язаних переживань. Частіше бояться діти, у яких складні відносини з батьками, чиє уявлення про себе переключене емоційними або конфліктними переживаннями в родині. Ці діти не можуть покладатися на

дорослих, як на джерело безпеки, авторитету й любові. Діти, які не набули до школи необхідного досвіду спілкування з дорослими й однолітками, не впевнені в собі, бояться не виправдати очікування дорослих, відчують страх перед учителем.

Причини виникнення страхів [1, с. 200-202]:

- наявність страхів у батьків (в основному в мами): тривожність у відносинах з дитиною, надмірна опіка та ізоляція від спілкування з однолітками. Найбільш піддані цьому виду страху єдині діти в родині, які нерідко стають епіцентром батьківських турбот і тривог;
- надмірна вимогливість батьків або їх емоційне відкидання дитини;
- велика кількість заборон з боку батька своєї статі або надання повної волі дитині батьком іншої статі, а також численні й нереалізовані погрози з боку дорослих;
- конфліктні відносини між батьками. Емоційна чутливість дітей до конфлікту батьків має тенденцію підсилюватися з віком (особливо дівчатка, у силу їх більшої сприйнятливості);
- психічні травми, що загострюють вікову чутливість дітей і приводять до виникнення відчуття небезпеки;
- психічне зараження страхами в процесі безпосереднього спілкування з однолітками й дорослими.

Так само причинами страху можуть бути події, умови або ситуації, що є початком небезпеки. Страх може являти собою яку-небудь людину або об'єкт. Іноді страх не пов'язаний ні із чим конкретним, такі страхи переживаються як безпредметні. Страх може бути викликаним стражданням, це пов'язане з тим, що в дитинстві сформувалися зв'язки між цими почуттями.

Усунення невротичних страхів вимагає терпіння і зацікавленості батьків. За страхи не можна сварити, карати, соромити, вимагати їх припинення. Участь батьків у вирішенні емоційних проблем дітей, контакт з ними, взаєморозуміння – необхідні умови подолання дитячих страхів. Страхи, що виникають у результаті психологічного зараження або навіювання, усуваються не тільки впливом на дитину, але і в результаті зміни неадекватно сформованих відносин батьків. Особистісно обумовлені страхи можуть бути усунені і наданням допомоги безпосередньо дітям, у той час як ситуаційні страхи вимагають комбінованого підходу. У всіх випадках доцільно дивитися на страхи не стільки очима дорослих, скільки очима дітей. Розуміння почуттів і бажань дітей, їх внутрішнього світу, а також позитивний приклад батьків, самокритика та визнання своїх недоліків і їх подолання, перебудова неправильних, неадекватних відносин з дитиною, гнучкість і безпосередність у вихованні, зменшення тривожності, зайвої опіки і надмірного контролю створюють необхідні передумови для успішного усунення страхів.

Не можна звинувачувати, а тим більше лаяти і карати дитину за те, що вона боїться, така беззахисна і нещасна, оскільки в усьому вона залежить від батьків, які несуть персональну відповідальність за її самопочуття і здатність протистояти внутрішнім і зовнішнім загрозам. Існують дві взаємовиключні точки зору щодо виникнення страхів. За однією з них, страхи – це сигнал до того, щоб ще більше оберегти нервову систему дитини, оберегти її від усіх небезпек і труднощів життя. Подібної точки зору нерідко дотримуються деякі лікарі-невропатологи і педагоги, що радять лікувально-охоронний режим, який виключає читання казок, перегляд мультфільмів і інших телепередач, відвідування нових місць. Такі поради батьки охоче сприймають як необхідність: обмеження самостійності, посилення опіки; і починають турбуватися з подвоєною енергією. Виходить, що дитина ще більше ізолюється від навколишнього світу, контактів з однолітками і опиняється замкнута в сімейному середовищі, де продовження спілкування з тривожно-недовірливими дорослими тільки підсилює її схильність до страхів, побоювань і сумнівів. Протилежний погляд полягає в ігноруванні страхів як проявів слабкості, безвілля або неслухняності. Страхи не помічають, дитині не співчують, над нею іронізують, сміються, а то і карають за прояви боягузтва і малодушності. При такій бездушній або репресивній тактиці батьків, діти бояться зізнатися не тільки у своїх побоюваннях і страхах, а й у переживаннях взагалі.

Як відомо, страх можна усунути й крайніми заходами. Але система тотального запобігання і необґрунтованих покарань, штучна ізоляція дитини впадуть, як картковий будиночок, при зіткненні з життям у більш старшому віці, а закритість почуттів і подвійність в характері припаде до душі далеко не всім надалі. Найбільш адекватний варіант – ставлення до страхів без зайвого занепокоєння і фіксації, читання моралі, засудження і покарання. Якщо страх виражений слабо і проявляється інколи, то краще відволікти дитину, зайняти цікавою діяльністю, пограти з нею в рухливі, емоційно насичені ігри, вийти на прогулянку, покататися з гірки, на санках, лижах, велосипеді. Тоді багато страхів розсіюються, як дим, якщо до того ж дитина відчуває підтримку, любов і визнання дорослих. Таким чином, страхи дітей вимагають щоразу пильної уваги і серйозного вивчення з боку дорослих. Тоді можна вчасно вжити низку відповідних заходів і не допустити надмірного розростання страхів, переходу в підлітковому віці в більш-менш стійкі риси особистості, які підривають активність і впевненість в собі, перешкоджають повноцінному спілкуванню і розкриттю нових можливостей [1, с. 280-281].

Отже, дитячі страхи, якщо до них правильно ставитися, розуміти причини їх появи, найчастіше зникають самі собою. Якщо ж вони зберігаються тривалий час, то це служить ознакою неблагополуччя, говорить про нервово ослаблення дитини, неправильну поведінку батьків, незнання ними психічних особливостей дитини, наявності в них самих страхів, конфліктних відносин у родині.

Наявність у дитини будь-яких страхів – перший симптом того, що вона зазнає великого внутрішнього напруження, не може впоратися з власними емоціями та труднощами. Нервова система дошкільника слабка, йому важко самостійно подолати страхи. Тому батькам і педагогам необхідно пам'ятати, що на боротьбу зі страхом може піти від кількох хвилин до кількох тижнів або навіть місяців. Який би спосіб не обрали дорослі, успіх перемоги над дитячим страхом насамперед залежить від доброзичливості, з якою вони простягнули руку допомоги своїй дитині, і готовності змінюватися самим для того, щоб допомогти малюку [4, с. 10].

Список використаних джерел:

1. Зверєва О. Л. Сімейна педагогіка і домашнє виховання / О. Зверєва, А. Ганичева. – М. : Проспект, 2009. – 308 с.
2. Леві В. Л. Приручення страху / В. Л. Леві. – М. : Метафора, 2006. – 192 с.
3. Лешкова Т. Коробка зі страхами / Т. Лешкова // Дошкільне виховання. – 2004. – № 10. – С. 13-15.
4. Прохаренко І. Дитячі страхи / І. Прохаренко // Психолог дошкільця. – 2012. – № 3 (32). – С. 9-10.

Annotation

In the theses of the theoretical approaches to the problem of fear in preschool children. We consider the psychological characteristics of children's fears in preschool children. Found out the meaning of "fear", "anxiety". Characterize the main types of fears, namely age and neurotic fears, and the main cause of fears: fear in the presence of parents anxiety in dealing with child custody and excessive isolation of communication with peers; excessive demands on parents or emotional rejection of the child; a large number of interdictions of the father or of the same sex will provide full child from the parents of the opposite sex, as well as numerous and unrealized threats from adults; conflict relations between parents; psychological trauma that aggravate the sensitivity age children and give rise to a sense of danger; mental contamination fears during direct communication with peers and adults. Emphasized that whether will educators, teachers, parents grasp the changes in behavior, to understand what happens to a child, and therefore change their relationship will depend on the positive emotional contact that is the basis nervous and mental health of the child.

Keywords: *fear, anxiety, preschool children.*

*Кучковська А. І.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
Науковий керівник: Гальченко В. М., канд. псих. наук, доцент*

ПРОФІЛАКТИКА ЕМОЦІЙНИХ ПОРУШЕНЬ У ДОШКІЛЬНИКІВ

У тезах розкрито питання доцільності профілактики емоційних порушень у дітей дошкільного віку. Також наведені факти, які засвідчують важливість правильної організації роботи з емоційного розвитку дітей. Коротко описуються існуючі проблеми у вивченні цього аспекту. Постає питання про проблему емоційної вразливості. У даному дослідженні запропоновано певні правила та рекомендації щодо підтримання та запобігання емоційних розладів у дітей.

***Ключові слова:** емоції, емоційні порушення, емоційна сфера, емоційно-вразливі діти, дошкільний вік.*

Як відомо, людське життя сповнене емоціями – позитивними та негативними. Трапляються різноманітні події, які так чи інакше впливають на подальший життєвий сценарій людини. Але першопричини емоційних розладів дорослої людини треба шукати ще у пренатальному періоді, а також у її перші 3-5 років життя. Цю проблему не ефективно починати вирішувати у зрілому віці, тому, зважаючи на дослідження сучасної психологічної науки, оптимальним шляхом вважаємо запобігання виникненню подібних порушень. Відтак, профілактику емоційних розладів варто розпочинати ще у ранньому та дошкільному дитинстві.

Мета нашого дослідження полягає у доведенні важливості й доцільності профілактики емоційних порушень у дошкільників, розробці рекомендацій для батьків і педагогів, які виховують дітей дошкільного віку.

Справжньою проблемою нині є те, що дорослі не приділяють достатньо уваги емоційній сфері дитини. Нехтування переживаннями дитини стає перешкодою на шляху створення психолого-педагогічних умов для реалізації гармонійності й цілісності особистісного потенціалу дитини. Адже саме емоції найперше з'являються на порозі психологічного життя. Навіть візуальні спостереження схиляють до думки, що саме емоції дитини обумовлюють її благополуччя. Багаторічні цільові спостереження щоразу переконували, що чи не найпотужнішим джерелом активності дитини, чи, навпаки, серйозним гальмівним чинником є емоційне самопочуття дитини (Л. Вовчик-Блакитна, О. Запорожець, В. Зеньківський, А. Кошелева, С. Ладивір та ін.).

Важливо зауважити, що емоції супроводжують усю дитячу діяльність, вони є різні за смисловим наповненням на різних етапах діяльності, але їх розвивальний вплив навіть візуально відчутний. Орієнтація сучасного суспільства на впровадження принципів гуманної педагогіки у взаємини дорослого з дитиною є важливою умовою забезпечення повноцінного розвитку особистісного потенціалу дитини і водночас основним критерієм розвитку дитячої особистості. З огляду на це, особливо актуальним сьогодні є завдання щодо цільового вивчення особливостей індивідуальних емоційних проявів через розкриття переживань дитини. Адже саме переживання і виявляє внутрішнє ставлення дитини до предметів і явищ навколишнього світу. І лише так ми можемо зрозуміти індивідуальну своєрідність переживання дитиною тих чи інших життєвих ситуацій, їх осмислення і вплив на образ цілісної картини світу дитини [4].

Вивчення особливостей емоційного світосприймання дитини раннього, дошкільного та молодшого шкільного віку залишилося предметом уваги тільки окремих наукових досліджень. Психолого-педагогічна наука активно повертається до глибокого вивчення закономірностей емоціональної сфери, людських переживань, характеристики їх унікальності в індивідуальних варіантах, продовжуючи розвиток наукової культурно-історичної концепції Льва Виготського.

Вчений ще в 30-ті роки ХХ ст. наголошував на необхідності розуміння ставлення людини до навколишнього світу, осмислення її свідомості, індивідуального життєвого шляху, в якому емоції відіграють не менш важливу роль, ніж думка.

Емоції дитини пов'язані з її внутрішнім світом і різними соціальними ситуаціями, розуміння, переживання яких викликає у неї певні емоційні стани. Внаслідок порушення соціальних ситуацій (зміна режиму, способу життя) у дитини може виникнути стресовий стан, афективні реакції, страх. Це викликає негативне самопочуття дитини, тобто її емоційне неблагополуччя.

Як одну з груп ризику слід виділити дітей з підвищеною емоційною чутливістю, так звані емоційно-вразливі діти. Такі діти гостро реагують на найменші зміни у ставленні з боку дорослих і однолітків, чутливі до їх оцінних суджень, до дій і намірів у спілкуванні. Вони глибоко переживають образи, пам'ятають їх, зрештовують емоційні стани. Нерідко трапляються випадки, коли у такої дитини виникають якісь невмотивовані страхи, і вона прагне про них поговорити з дорослим. Емоційно-вразливій дитині притаманні афективні переживання у відповідь на травмуючі впливи з боку оточення. Це можуть бути: звичайна вимога педагога, висловлена різким тоном; розмова з дорослим про труднощі дитини і про допомогу в їх подоланні в присутності дитини; відмова однолітків взяти до себе в гру; насмішки під час додання перешкод у діяльності – у спортивних іграх, практичній діяльності на занятті, помилки під час декламування вірша тощо. Реакції на такі ситуації і виявляються афективними сплесками образи, сорому, почуття провини, тривоги чи навіть страху. Кожна така дитина реагує по-своєму, у кожній своїй досвід і глибина переживань. Навіть зовнішні реакції у них можуть бути різними: у деякого відбувається сплеск рухової активності з істеричними елементами, а дехто навпаки – різко знижує активні дії, губиться, нерідко плаче.

Підвищена емоційна вразливість, так звана гіперчутливість, супроводжує поведінку дитини, її активність. Для хвилювань, зміни настрою такої дитини часом достатньо нейтральних змін у поведінці оточення, наприклад, коли хтось добирає невдалу інтонацію у висловленні свого враження від процесу діяльності такої дитини. Загалом у таких дітей швидко змінюється настрій, до того ж кардинально: радість – печаль, пригнічення – збудження. Нерідко це стає суттєвою перешкодою в успішності регламентованої діяльності, коли необхідно зосередитися, сконцентрувати увагу, докласти зусиль для подолання труднощів, невдач. Особливо вирізняються діти, які в ситуаціях зустрічі з несприятливими подразниками замикаються в собі, зовні ніби виявляють інертність, а насправді активно накопичують негативні переживання, які за найменшої вдалої нагоди різко виплескують, байдуже на кого [4, с. 14].

Дбаючи про своєчасне та повноцінне становлення емоційної сфери дітей дошкільного віку, дорослим насамперед варто: створювати позитивний психологічний клімат, забезпечувати емоційне благополуччя дітей; навчити розрізняти різні емоційні стани дорослих та однолітків, адекватно на них реагувати; збагачувати внутрішній світ дітей позитивними емоціями, насичувати їхнє життя приємними враженнями; розширювати і поглиблювати уявлення дітей про переживання людини, про етичні, пізнавальні, естетичні почуття; навчати адекватно виражати негативні емоції; збагачувати досвід дітей самостійного вибору, надання переваг, прийняття елементарних рішень, простих форм відповідальності за них; створювати умови для прояву дітьми емоційної чутливості до стану рідних та близьких, навчати емоційної регуляції поведінки та діяльності; сприяти засвоєнню дітьми емоційних станів, що виникають під час взаємодії з різними людьми; навчати адекватно реагувати на успіх і неуспіх під час діяльності, розвивати конструктивне ставлення до труднощів; розвивати емпатію та рефлексію, запобігати емоційній "глухоті", виховувати сприйнятливості як важливу властивість особистості [2, с. 9].

Якщо дорослі з перших років життя дитини не надали достатньої уваги розвитку емоційної сфери дитини і не враховували її особливостей у щоденних взаєминах, то вже в дитячому садку, особливо після чотирьох років, чітко фіксують сором'язливість, невпевненість у собі,

невмотивоване переживання провини і тривожне очікування “біди”. Тому вважаємо за необхідне наголосити на золотому правилі виховання: дитині з перших днів життя 24 години на добу вкрай потрібна любляча мама. Забагато любові не буває. І це не просто присутність дорослого і грамотний догляд. Мова йде про емоційний контакт, в основі якого – двосторонні стосунки. Це означає, що дитина почувається об’єктом зацікавленості, симпатії, її почуття співзвучні з почуттями близької людини. Такі відчуття і переживання можуть виникнути лише у відповідь на вияв справжньої материнської любові до дитини – всіма вербальними і невербальними засобами. Адже відомо: навіть в умовах нейтрального емоційного контакту дитина значно відстає в розвитку, і не лише емоційному.

Треба також пам’ятати, що моделі поведінки дорослої людини закладаються в дитинстві. І виробляє ці моделі дитина із мозаїки картинок поведінки близьких дорослих. Для дитини щира, відверта, емоційно насичена батьківська любов – найпотрібніше задоволення з-поміж усіх можливих. Не дивно, що ситуації вияву батьківської любові яскравими образами виринають в нашій пам’яті впродовж усього життя. Аналізуючи психолого-педагогічну літературу та власний життєвий досвід, ми переконалися в тому, як потужно надихають людину позитивні емоції, як заряджають енергією, активізують захисні механізми організму, стимулюють внутрішні сили особистості, породжують ініціативні творчі дії. Ми вважаємо, що саме такі емоції повинні супроводжувати взаємини дорослих та дітей. Дорослим, які виховують дітей раннього та дошкільного віку, варто бути більш чуйними до дитини, особливо, коли вона робить перші кроки до пізнання життя в соціумі. Маємо пам’ятати, що емоційне спілкування з дитиною є особливою умовою її розвитку в період дошкільного віку [1].

Отже, дорослим – батькам та педагогам, слід більше уваги звертати на емоційний стан малюка. За висловом відомого психолога Леоніда Венгера, життя підтверджує, що розуміння дорослим індивідуальних особливостей емоційного розвитку дитини відкриває йому “скриньку”, де він знайде “ключик” до дитячої душі, що і стане запорукою успіху у вихованні. Тісний емоційний контакт між дорослим і дитиною є умовою подальшого фізичного та психічного здоров’я малюка. Любов, ласка, увага дорослого до дитини є найкращим захистом від майбутніх негараздів.

Список використаних джерел:

1. *Васильєва Н.* Емоциональное здоровье дошкольника / Н. Васильєва // Здоровье дошкольника. – Подборка материалов за 2008–2011 гг. – С. 11-14.
2. *Вовчик-Блакитна Л.* Тонкощі плекання емоційного розвитку дитини / Л. Вовчик-Блакитна // Практичний психолог : Дитячий садок. – 2014. – № 2. – С. 4-8.
3. *Дубовец С.* Развитие эмоций у детей / С. Дубовец // Дошкольное воспитание. – 2008. – № 1. – С. 59-63.
4. *Ладивір С.* Емоції в житті дитини / С. Ладивір // Практичний психолог : Дитячий садок. – 2013. – № 5. – С. 12-17.

Annotation

In the theses deal with the issues of the feasibility of prevention of emotional disorders in preschool children. Also shows the facts that confirm the importance of the work on emotional development of children and the existing problems in the study of this question. Briefly describe the existing problems in the study of this aspect. There is a question about the issue of emotional vulnerability. In this study proposed some guidelines and recommendations for the maintenance and prevention of emotional disorders in children.

Keywords: *emotions, emotional disorders, emotional sphere, emotionally-impressionable children, preschool age.*

УДК: 376-056.262-053.4

*Макарова Ю. В.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
Науковий керівник: Гребенюк Т. М., канд. психол. наук, доцент*

ТЕХНІЧНІ ЗАСОБИ НАВЧАННЯ В КОРЕКЦІЙНІЙ РОБОТІ СПЕЦІАЛЬНОГО ДОШКІЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ДЛЯ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ

У тезах розглядається питання особливостей використання технічних засобів навчання в процесі корекційної роботи з дітьми дошкільного віку, які мають різні порушення зору. Вказується на актуальність дослідження та особливості правильного використання технічних засобів в процесі корекційної роботи. Розглядаються три основні групи технічних засобів, які використовуються у навчальній, виховній та корекційній роботі з дітьми, які мають порушення зору, а саме: I – ТЗН, які використовує медсестра лікувального кабінету “Охорони зору”; II – ТЗН, які використовує тифлопедагог; III – ТЗН, які використовують логопед та вчитель англійської мови. У тезах наводяться результати корекції зору з використанням приладу “Амбліокор”.

Ключові слова: діти з порушеннями зору, технічні засоби навчання, амбліокор, процес сприймання, зорова фіксація, лікувально-відновлювальна робота, тифлокомплекс.

Найбільш характерним явищем сучасного етапу розвитку цивілізації є зріст обсягу інформації, що потребує залучення новітніх ідей, засобів та технологій в освіту. Тому ефективність навчання у сучасних освітніх закладах значною мірою обумовлюється наявністю технічних засобів (ТЗН). Крім того, технічний прогрес, а саме: швидкий розвиток програмних можливостей, персональних комп'ютерів тощо створює реальні можливості для їх використання в системі корекційної роботи спрямованої на розвиток гармонійної, творчої особистості, яка має порушення психофізичного розвитку.

Дослідженнями Л. Вавіної та О. Легкого доведено, що взаємодія з комп'ютером доступна всім категоріям дітей з обмеженими можливостями розвитку. У дітей виникає позитивний емоційний настрій, інтерес до предмета вивчення, його всебічного пізнання, підвищується їхня увага, активізуються всі психічні процеси. Це є позитивним фоном для здійснення процесів компенсації, корекції та реабілітації. Зокрема, автори вказують на те, що у слабозорих дітей в процесі взаємодії з комп'ютером спостерігається тенденція до зростання продуктивності роботи на різних її етапах, що не має прямої залежності від гостроти зору та характеру очних захворювань. Більше того, виявлено, що раціональне використання зору під час роботи з комп'ютером, за даними офтальмологів, підвищує швидкість сприймання, покращує кольоророзрізнення, розвиває диференційоване зорове сприймання тощо [1, с. 100].

На необхідність та важливість використання ТЗН в корекційній роботі спеціальних закладів освіти для осіб з порушеннями психофізичного розвитку вказують і сучасні вчені в галузі корекційної педагогіки, зокрема, Л. Вавіна, С. Гарнюк, О. Гончарова, Т. Дегтяренко, О. Качуровська, В. Кондратенко, О. Кукушкіна, О. Легкий, І. Федоренко та інші.

Важливе значення відіграє використання різноманітних ТЗН у роботі з дітьми з порушеннями зору, оскільки окрім усталених форм і методів застосування технічних засобів у навчально-виховному процесі, існує гостра потреба долучення сучасних технологій до корекційно-відновлювальної роботи у спеціальних дошкільних закладах для дітей з порушеннями зору [2; 3; 4 та ін.].

Так, вивчивши та проаналізувавши ТЗН, які використовуються у навчальній, виховній та корекційній роботі спеціального дошкільного закладу № 219 для дітей з порушеннями зору та інтелекту м. Києва, ми поділили їх на три групи.

I – ТЗН, які використовує за рекомендаціями лікаря-офтальмолога медсестра лікувального кабінету “Охорони зору” для лікувально-відновлювальної роботи. Тобто, спеціальні прилади, а саме: “Амбліокор” (застосовується при всіх випадках стабільного зниження гостроти зору), “Синаптофор” (визначає величину кутів косоокості та величину функціональної скотоми; сприяє розвитку біокулярного зору і рухливості очей) та ін. Крім того, широко використовуються лікувальні комп’ютерні програми: “Контур” (застосовується для лікування амбліопії і косоокості, вироблення і закріплення біокулярного зору), “EYE” (призначена для розвитку співдружної діяльності очей при косоокості за допомогою лікувальних ігор та вправ “Тир” і “Погоня”, які підвищують гостроту зору, відновлюють правильну зорову фіксацію і тренують окоорухові м’язи), “Павучок” (у процесі гри активізуються вазомоторна діяльність, конвергенція і акомодация), “Чібіс” (призначена для діагностики порушень біокулярного зору, його відновлення і розвитку) та ін.

Серед перерахованих вище ТЗН прилад “Амбліокор” є новим в кабінеті “Охорони зору” СДНЗ № 219 (лише один рік), але як показують результати вивчення стану зору лікарем-офтальмологом даного закладу, він значно покращив роботу із корекції та відновлення зору дітей. Так, у 2014–2015 навчальному році за допомогою апарата “Амбліокор” проліковано 165 дошкільників з порушеннями зору. У 87,9% дітей на кінець навчального року зір значно покращився, що на 11% більше порівняно з попереднім навчальним роком, коли не використовувався “Амбліокор”. Однак, ефективність використання “Амбліокору” в корекційній роботі з дітьми, які мають порушення зору, у подальшому потребує більш детального вивчення.

II – ТЗН, які використовує у своїй корекцій-відновлювальній роботі тифлопедагог (різноманітні лупи, збільшувальні прилади, магнітофон, тифлокомплекс, інтерактивна дошка, розвиваючі комп’ютерні ігри та ін.).

Так, на заняттях з метою формування та конкретизації уявлень про предмети та явища навколишньої дійсності тифлопедагог широко використовує магнітофон із записами шумів природи, голосів тварин та інших різноманітних звуків. Ці засоби сприяють розвитку слухового сприймання дітей та вміння орієнтуватися в просторі на слухові орієнтири.

З метою розвитку зорового сприймання у дошкільників з порушеннями зору тифлопедагоги використовують як готові комп’ютерні навчальні ігри та програм, так і завдання, які тифлопедагог розробляє і виготовляє самостійно. В основному це інтерактивні ігри, що формують і розвивають уявлення дітей про колір, форму, величину предметів, розвивають навички просторового орієнтування, увагу, пам’ять, логічне мислення, елементарні математичні уявлення, слухове сприймання. Для роботи з дітьми з порушеннями зору тифлопедагоги використовують тільки ігри з яскравими достатньо великими об’єктами, з повноекранною розгорткою, з яскравими насиченими кольорами і чіткими контурами зображень. Крім того, вони чітко дотримуються в своїй роботі рекомендацій лікаря-офтальмолога, які враховують індивідуальні можливості та потреби кожної дитини з порушеннями зору.

III – ТЗН, які використовує у навчально-корекційному процесі логопед та вчитель англійської мови (лінгафонний кабінет, корекційні комп’ютерні програми та ін.).

Таким чином, із застосуванням ТЗН, різноманітних програм, ігор і вправ у роботі спеціального дошкільного закладу для дітей з порушеннями зору здійснюються не тільки загальні завдання – розвиток, навчання, виховання, а й спеціальні. Вони мають корекційну, компенсаторну, профілактичну, лікувально-відновлювальну спрямованість.

Список використаних джерел:

1. *Вавіна Л. С.* Використання нових інформаційних технологій в системі наочних засобів навчання учнів спеціальних шкіл / Л. С. Вавіна, О. М. Легкий // Інформаційні технології у соціально-трудовій реабілітації інвалідів. – Київ : ВО УФЦ-БФ "Візаві". – 2001. – С. 98-101.
2. *Дегтяренко Т. М.* Модернізація інноваційних технологій для навчання дітей з глибокими

порушеннями зору / Т. М. Дегтяренко // Сучасні методи і засоби комп'ютерної освіти для осіб з обмеженими фізичними можливостями. – Київ : ГО “Вікно в світ”. – 2004. – С. 97-101.

3. Качуровська О. Новітні засоби корекції та розвитку мовлення учнів із ТВМ / О. Качуровська // Дефектологія. – 2006. – № 2. – С. 46-49.
4. Федоренко І. В. Підготовка майбутніх учителів-дефектологів до використання новітніх комп'ютерних технологій у процесі корекційного навчання : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.03 / І. В. Федоренко ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2011. – 20 с.

Annotation

The article discusses the features of the use of teaching aids in the correctional work with preschool children with different visual impairment. Indicate the relevance of research and features proper use of technology in the corrective work. There are three main groups of technical means used in the training, educational and correctional work with children who have a visual impairment, namely: I – TTF, which uses medical nurse office “of the Guard”; II – TTF, which uses tyflopedahoh; III - TTF using speech therapist and teacher of English. The article presents the results of vision correction using the device “Ambliokor”.

Keywords: *children with impaired vision, technical training, Ambliokor process of perception, visual fixation, therapeutic and restorative work, tyflokompleks.*

УДК: 612.821.1

**Малієнко О. В.,
Київський університет імені Бориса Грінченка
Науковий керівник: Савенкова І. І., доктор псих. наук, доцент**

ВЛАСНА ОДИНИЦЯ ЧАСУ ДИТИНИ ЯК ПРОГНОСТИЧНИЙ КРИТЕРІЙ ТИПУ ДИЗОНТОГЕНЕЗУ РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ

У тезах наведено теоретичне узагальнення і нове розв'язання наукової проблеми хронопсихологічного прогнозування дизонтогенезу розумового розвитку, а саме легкий ступінь розумової відсталості і затримка психічного розвитку.

Експериментально доведено, що відхилення від аналогу “якісного годинника” може виступати прогностичним критерієм типу дизонтогенезу розумового розвитку дітей дошкільного віку.

Ключові слова: *хронотип, дизонтогенез розумового розвитку, хронопсихологічне прогнозування, власна одиниця часу індивіда.*

Однією з найактуальніших проблем сучасної спеціальної психології залишається диференціація таких типів порушення дизонтогенезу розумового розвитку як легкий ступінь розумової відсталості та затримка психічного розвитку (С. Рубінштейн [5], Л. Занков, Л. Виготський [2], Т. Ілляшенко [4], Л. Шипіцина [9], В. Синьов [7], В. Лубовский), адже для обох порушень характерні спільні прояви та особливості пізнавальної сфери, що потребує розробки об'єктивних методів діагностики, які б дозволили чітко визначити вид дизонтогенезу. Актуальність обумовлена необхідністю з'ясувати тип програми, за якою має навчатись дитина, а водночас і спеціалістів, які надаватимуть цій дитині допомогу (спеціальний психолог, логопед, корекційний педагог тощо).

Загалом, залежність розумового розвитку людини від часових параметрів (часових характеристик, фактора часу, хронотипу), а також їх співвідношення є міждисциплінарною проблемою, і тому вивчається рядом наук: психологією, медициною, біологією, фізіологією (Ф. Александер [1], С. Максименко, Л. Бурлачук, І. Савенкова [6]). Окремі аспекти проблеми вивчалися й відображені в дослідженнях Г. Айзенка, Т. Вісковатової, І. Єршової-Бабенко [3].

Мета нашого дослідження – визначити тип дизонтогенезу розумового розвитку – реалізовувалась експериментальним шляхом на контингенті розумово відсталих дітей та дітей із затримкою розумового розвитку віком від 6 до 7 років, котрі відвідують ДНЗ № 569 для дітей із порушенням інтелекту та ДНЗ № 801 для розумово відсталих дітей у м. Києві. Контрольною групою стали діти віком від 6 до 7 років, котрі відвідують ДНЗ № 485.

На основі отриманих результатів хронометрування було побудовано таблицю з визначенням хронотипу індивіда. У кожної дитини, що обстежувався за допомогою методу хронометричної проби, визначався “хронотип”, для чого використовувався класичний спосіб відтворення проміжків тривалості $t_0 = 2, 3, 4, 5$ с, що задавалися експериментатором та відтворювалися обстежуваним за допомогою електронного хроноскопу з точністю до 0,001 с. При цьому кожному обстежуваному пропонувалось відтворити тривалість, яка ним переживається та обмежена двома сигналами – “початок” та “кінець” у вигляді звуку, що виникає під час включення та зупинки хроноскопу. Обстежуваний відтворював проміжки, які задавалися на цьому хроноскопі. Відтворення кожного проміжку часу повторювалося п’ять разів, а потім підраховувалося середньостатистичне значення хронотипу кожного досліджуваного.

Індивідуальне значення “хронотипу” розраховувалося за формулою відповідно до кожного запропонованого інтервалу:

$$X_{\Gamma} = \frac{\sum t_s}{\sum t_0},$$

де t_0 – тривалість, що задана експериментатором, а t_s – тривалість, яку відтворює обстежуваний.

У нашому дослідженні відносна похибка відтворення тривалості визначалась для експериментальної групи – 1 вибірка (діти, які мають дизонтогенез розумового розвитку) та контрольної – 2 вибірка (здорові діти цієї вікової категорії), та підраховувалась за формулою:

$$|\varepsilon| = \frac{\Delta t_s}{t_0} \cdot 100\%,$$

де $\Delta t = t_0 - t_s$, t_0 – тривалість, яка задавалася експериментатором, а t_s – тривалість, яку відтворює обстежуваний [8, с. 35].

Для повноцінності експерименту також визначався інтелектуальний розвиток кожної дитини за допомогою методики Дж. Гілфорда (модифікованої для дітей від 5 до 15 років) і коефіцієнт IQ співставлявся з відхиленням від аналогу “якісного” годинника.

Математична обробка результатів дослідження показала, що у дітей з легким ступенем розумової відсталості та дітей із затримкою психічного розвитку має місце різне відхилення від аналогу “якісного” годинника. У дітей із затримкою розумового розвитку має місце віхилення від точності відтворення заданих проміжків часу від 0,3 до 0,5. У розумово відсталих дітей – від 0,5 до 1 (див. табл. 1).

У той же час у дітей з розумовою відсталістю має місце декілька варіантів відхилень від аналогу “якісного” годинника. Рівень схожості відхилень виявився настільки однаковим, що достатньо використати результати “середньогрупових суб’єктів”, наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

*Різновид відхилень від аналогу “якісних” годинників
у дітей із дизонтогенезом розумового розвитку*

Група		2с	3с	4с	5с	Σ	IQ	T
1	Хлопч.	0,92	0,88	0,87	0,82	0,03-0,05	70-85	0,001
	Дівч.	0,91	0,87	0,88	0,83	0,02-0,04	70-85	
2	Хлопч.	0,80	0,70	0,70	0,65	0,051-0,065	60-69	0,01

Група		2с	3с	4с	5с	Σ	IQ	T
	Дівч.	0,81	0,71	0,70	0,66	0,052-0,066	60-69	
3	Хлопч.	1,30	0,88	0,86	0,70	0,066-0,075	55-59	0,001
	Дівч.	1,31	0,87	0,87	0,71	0,066-0,075	55-59	
4	Хлопч.	1,35	1,1	0,85	0,80	0,076-0,085	52-54	0,01
	Дівч.	1,36	1,2	0,84	0,81	0,076-0,085	52-54	
5	Хлопч.	1,96	1,50	1,30	0,85	0,086-0,1	50-53	0,001
	Дівч.	1,95	1,51	1,31	0,84	0,086-0,1	50-53	

В групу 1 увійшли діти із затримкою розумового розвитку. Характерною особливістю є те, що у них приблизно спостерігається відхилення від норми σ у межах від 0,3 до 0,5. В другу групу входять розумово відсталі діти із відхиленням від норми від 0,51 до 0,65 із значення IQ від 60 до 69. В третю групу – входять розумово відсталі діти із відхиленням від норми від 0,66 до 0,75 діти із значення IQ від 55 до 59. В четверту групу – розумово відсталі діти із відхиленням від норми від 0,76 до 0,85 із значення IQ від 52 до 54. В п'яту групу – входять розумово відсталі діти із відхиленням від норми від 0,86 до 1,0 із значення IQ від 50 до 52.

Друга, третя, четверта та п'ята групи показують, що варіації ходу годинників дітей розумово відсталих декілька більше, ніж у дітей із затримкою психічного розвитку. Для другої, третьої та четвертої груп загальним є те, що τ , const. Відхилення від аналога “якісного” годинника відбувається стрибкоподібно (у різних групах, на різних інтервалах годинникового ряду тривалостей, що задаються).

Окрім описаних груп з різним ступенем відхилення від аналогу “якісних” годинників, була висунута ще одна група дітей, які не змогли виконати експериментальну процедуру, тобто не розуміли завдання. У відповідності зі ступенем відхилення від аналогу “якісного” годинника у дітей був різний рівень розвитку інтелекту.

Як переконують результати проведеного дослідження провідним прогностичним критерієм щодо форми прояву дизонтогенезу розумового розвитку виступає власна одиниця часу дитини, що виконує функцію “кроку”, яким вимірюється хід пережитого суб'єктом часу. Як стійка одиниця, хронотип забезпечує цілісність і структурність переживання часу.

У випадку затримки розумового розвитку власна одиниця є стабільною, не міняється у відтворенні різних проміжків часу.

При розумовій відсталості вона міняється стрибкоподібно, в залежності від глибини розумового дефекту. Інакше кажучи, внаслідок стрибка в психіці розумово відсталих відсутня власна структура безпосереднього переживання часу. Тому стає можливим вважати, що у таких груп дітей мають місце труднощі у засвоєнні часових понять, труднощі у формуванні уявлень про метричні властивості часу, а порушення орієнтації у минулому та майбутньому у дітей з розумовою відсталістю багато у чому визначається відхиленням від аналогу “якісних” годинників.

Список використаних джерел:

1. *Александр Ф.* Психосоматическая медицина. Принципы и практическое применение / Ф. Александр ; [пер. с англ. С. Могилевского]. – М. : ЭКСМО-Пресс, 2002. – С. 152-164.
2. *Выготский Л. С.* Собрание сочинений : в 6 т. / Л. С. Выготский. – Т. 4. Детская психология : [учеб. для вузов] / под ред. Д. Б. Эльконина. – М. : Педагогика, 1984. – 432 с.
3. *Ершова-Бабенко И.* Психосинергетические стратегии человеческой деятельности : монография / И. Ершова-Бабенко. – Одесса : Астропринт, 2005. – 232 с.
4. *Ілляшенко Т. А.* Затримка психічного розвитку у дітей : причини виникнення та корекція. Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство : науково-методичний збірник / Т. А. Ілляшенко / під ред. кол. Н. Софій [та ін.]. – К. : Контекст, 2000. – 336 с.
5. *Рубинштейн С. Я.* Психология умственно отсталого школьника : учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. № 2111 “Дефектология” / С. Я. Рубинштейн. – [3-е изд., перераб. и доп.]. – М. :

- Просвещение, 1986. – 192 с.
6. Савенкова І. І. Теоретико-методологічні засади дослідження індивідуально-типологічних властивостей особистості з позиції психології часу / І. І. Савенкова // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. – К., 2013. – Т. XI. Соціальна психологія. – Випуск 6. – Книга II. – Ч. 3. – С. 294-302.
 7. Синьов В. М. Психологія розумово відсталої дитини : підручник / В. М. Синьов, М. П. Матвеева, О. П. Хохліна. – К. : Знання, 2008. – 359 с.
 8. Цуканов Б. Й. Время в психике человека : монографія / Б. Й. Цуканов. – Одесса : Астропринт, 2000. – 198 с.
 9. Шипицына Л. М. Необучаемый ребенок в семье и обществе. Социализация детей с нарушением интеллекта : монографія / Л. М. Шипицына. – [2-е изд., перераб. и дополн.]. – СПб. : Речь, 2005. – 477 с.

Annotation

In the theses the theoretical generalization and new solution of scientific problems time psychological forecasting dysontogenesis mental development, namely mild mental retardation and impaired mental function.

It is experimentally proved that the deviation from the analogue "quality watch" may be a prognostic criterion type of dysontogenesis mental development of children of preschool ages.

Keywords: *hronotype, dysontogenesis mental development, time psychological forecasting, own time unit of the individual.*

УДК: 376-056.264

**Мальцева І. Ю.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
Науковий керівник: Марченко І. С., канд. пед. наук, доцент**

ДО ПИТАННЯ ГЕНЕЗИСУ ФОНЕТИКО – ФОНЕМАТИЧНОГО НЕДОРОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ

У роботі проаналізовано складові фонетико – фонематичної системи старших дошкільників із порушеннями мовлення. На основі аналізу науково – методичної, логопедичної, психолого – педагогічної літератури з'ясовано поширеність вад звуковимови та фонетико – фонематичних процесів дітей дошкільного віку, доведена актуальність вивчення даної проблеми. Описано методiku дослідження стану сформованості фонетико – фонематичних процесів у дітей із порушеннями мовлення. Наведено попередні результати обстеження дітей із ФФНМ. Розкрито механізми утворення порушень фонетико – фонематичної компетенції старших дошкільників.

Ключові слова: *Фонетико-фонематичний недорозвиток мовлення (ФФНМ), методика дослідження, фонетико-фонематична компетенція, діти із порушеннями мовлення.*

Фонетико-фонематичні процеси є однією з важливих ланок специфічних мовленнєвих механізмів, завдяки яким здійснюється мовленнєва діяльність. Ці механізми є складною організацією мовленнєвої функціональної системи. Сучасні наукові дослідження (Л. Є. Журова, С. Ю. Конопляста, О. М. Корнєв, Р. Є. Левіна, В. К. Орфінська, Є. Ф. Соботович, В. В. Тарасун, Л. А. Чистович, М. К. Шеремет, та інші) та вивчення дітей у спеціальних дошкільних, шкільних закладах освіти та логопунктах, вказують на розповсюдженість проблеми фонетико – фонематичного недорозвитку мовлення (далі – ФФНМ) в контексті різних проявів розладів звуковимови.

ФФНМ – це група порушень звуковимовної сторони мовлення, що зумовлені дефектами сприймання та відтворення фонем у дітей із нормальним слухом і первинно збереженим

інтелектом [1, с. 611]

До фонетико – фонематичної системи мовлення входять такі компоненти: звуковимова, фонематичне сприймання, фонематичні уявлення, фонематичний аналіз і синтез. Загальновідомо, що розвиток як усного, так і писемного мовлення суттєво залежить від рівня сформованості у дитини фонетико – фонематичної системи. Несформованість цієї системи у дітей зумовлює суттєві труднощі для засвоєння ними початкових знань із грамоти, а у подальшому навчанні в школі призводить до виникнення багатьох дисграфічних і дислексичних помилок.

Генезис (походження) ФФНМ різноманітний. Класично, до *категорії ФФНМ* відносять такі мовленнєві порушення: поліморфна органічна дислалія та поліморфна функціональна дислалія, ринолалії і дизартрії, які не ускладнені порушеннями лексичного та граматичного боку мовлення, легкі випадки алалічного синдрому.

Для успішної корекційно-логопедичної роботи необхідно, насамперед, визначити стан та рівень розвитку фонетико-фонематичної системи дітей із різними порушеннями вимовної сторони мовлення.

На основі опрацювання науково-теоретичної та методичної спеціальної літератури нами було розроблено *методику дослідження стану сформованості фонетико-фонематичних процесів у дітей зазначених категорій*, яка включає в себе такі *розділи*: обстеження звуковимови, дослідження складової структури слів, мовленнєвої моторики, фонематичного сприймання, слухової уваги та слухового контролю на фонематичному рівні, а також діагностика фонематичного аналізу та уявлень про звуковий склад слова.

I етап: 1. Дослідження стану сформованості звуковимовної сторони мовлення, визначення кількості порушених звуків, які фонетичні групи порушені, характер порушення вимови звуків в різних фонетичних умовах: при ізольованій вимові, в складах: відкритих без збігу приголосних, закритих без збігу приголосних, під час збігу приголосних, у словах: на початку, в середині, в кінці, у фразах, у зв'язному мовленні. Під час обстеження звуковимови застосовуються методичні прийоми відображеного і самостійного відтворення лексичного матеріалу [3, с. 59-60].

2. Наступним завданням є діагностика складової структури слів, яка передбачає виконання дітьми серії завдань, які спрямовані на виявлення наявності та характеру порушень складової структури слів, дослідження можливості вимовляти слова різної складової структури, односкладові, двоскладові, зі збігом приголосних, тощо.

Для з'ясування причин порушень моторики при відтворенні послідовно та одночасно організованих рухів нижньої щелепи, губ, язика, м'якого піднебіння вважаємо за необхідне дослідити функції тих рухових нервів, що беруть участь в артикуляції: лицьового, під'язичного, язикоглоткового. В зміст обстеження входить виконання дитиною за словесною інструкцією та за наслідуванням проби на дослідження обсягу та якості рухів губ, м'язів щік, язика, довільної мімічної моторики. Наприклад, “витагни губи вперед (трубочкою), утримай позу, надувай ліву (праву) щоку, покажи язичок “голочкою”, насупи брови, наморщи лоба, тощо.

II етап – Дослідження фонематичних процесів

1. У дослідження фонематичного сприймання входить перевірка вміння дитини виділяти звук серед інших звуків та на тлі слів, розрізнявати слова – пароніми на слух. Педагог пропонує дитині розглянути малюнки на позначення слів – паронімів і показати названий педагогом малюнок, “спіймати” звук серед інших звуків.

2. Дослідження стану сформованості слухової уваги на фонематичних елементах мовлення. Змістом цього завдання є здатність дитини розкласти малюнки на позначення слів – паронімів у заданій педагогом послідовності.

3. Дослідження слухового контролю на фонематичному рівні передбачає вміння дитини визначати помилки у звучанні слів. Необхідно перевірити контроль за вимовою слів з нетиповими для дитини замінами на звуки, далекі за акустико-артикуляційними ознаками (с-б, к-б, т-в), контроль за вимовою слів з нетиповими замінами на звуки близькі за акустико-артикуляційними ознаками (с-ш, р-л, г-х), контроль за вимовою слів із замінами звуків, які змішуються

(замінюються) в мовленні дитини, вимова, яка імітує неправильну вимову дитини.

4. Для перевірки **фонематичних уявлень про звуковий склад слова** дитині дається завдання розкласти малюнки з відповідними звуками на 2 купки без опори на приговорювання.

5. Метою дослідження **фонематичного аналізу** є перевірити у дітей вміння виділяти перший, останній звук у словах, знаходити спільний звук у словах та визначати їх послідовність. В обстеження необхідно включити варіанти завдань із звуками раннього онтогенезу, які правильно вимовляються дітьми.

6. **Дослідження стану сформованості фонематичного синтезу** передбачає вміння складати слово із поданих звуків та складів. Педагог пропонує дитині певні звуки та склади, з яких вона повинна утворити слова.

З метою диференціальної діагностики нами було обстежено 20 дітей із ФФНМ. В залежності від **порушених механізмів** ми виділили такі групи дітей:

1) **Істинні фонетико-фонематичні розлади**, які виникають на рівні ураження кори головного мозку.

Провідні фонетичні порушення виникають при ураженні моторної області кори і поєднуються з фонематичними розладами. [2, с. 77]

Легкі випадки алалічного синдрому – виснаження слухової уваги, нестійкі звукові заміни, порушення ритмічної структури слова, труднощі звукового аналізу та синтезу, бідність словника, незначні аграматизми.

2) **Дизартричні порушення**, які виникають при ураженні провідникових шляхів головного мозку, характеризуються стійкими звуковими замінами, пропусками і перестановками складів, вторинним порушенням фонематичного слуху.

Стерта форма псевдобульбарної дизартрії – несформованість слухового контролю, спрощення структури слова, складні за артикуляцією звуки замінюються більш простими.

3) **Поліморфна дислалія** – відсутність, спотворення, заміни звуків, обумовлені більш простим артикуляційним укладом звука – субститута. Збережена кількість складів, наголосу, повторюваність ритмічного малюнку.

При **дислалії** відмічаються тільки фонетичні порушення, які виявляються у замінах звуків, порушенні ритмічної структури слова.

Отже, зважаючи на ушкоджені механізми розвитку фонетико-фонематичних процесів, кожна з виділених груп дітей, які мають фонетичні або фонетико-фонематичні порушення, потребує специфічних методів корекційного впливу із урахуванням їх механізмів.

Список використаних джерел:

1. Волкова Л. С. Логопедия : учебник для студентов дефектол. фак. пед. вузов / Л. С. Волкова, С. Н. Шаховская. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1998. – 680 с.
2. Гуровец Г. В. К генезису фонетико-фонематических расстройств / Г. В. Гуровец, С. И. Маевская // Обучение и воспитание детей с нарушениями речи : сборник научных трудов / Г. В. Гуровец, С. И. Маевская. – М. : МГПИИ им. В. И. Ленина, 1982. – С. 160.
3. Собонович Е. Ф. Речевое недоразвитие у детей и пути его коррекции : (дети с нарушением интеллекта и мотор. алалией) / Е. Ф. Собонович. – М. : Классик стиль, 2003. – 160 с.

Annotation

The article analyzes the components of the phonetic-phonemic system of senior preschool children with speech disorders. The analysis of speech therapy, scientific, psychological and educational literature proved the prevalence of defects of pronunciation of sounds and phonetic-phonemic processes, and also the relevance of studying this problem. The methods of the research of the status of phonetic-phonemic processes, which children with speech disorders usually have, are described. The preliminary results of the examination of children with phonetic-phonemic speech underdevelopment, are presented. The mechanisms of the formation of violation of phonetic-phonemic competence of senior preschool children, are shown.

Keywords: *Phonetic – phonemic speech underdevelopment, methods of investigation, phonetic – phonemic competence, children with speech disorders.*

УДК: 159.923.4-053.4

*Мороз І. А.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
Науковий керівник: Гальченко В. М., канд. псих. наук, доцент*

ЗАХОДИ КОРЕКЦІЇ ГІПЕРАКТИВНОСТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У тезах з'ясовано зміст понять “гіперактивність”, “гестоз”, “еклампсія”, “гемолітична хвороба плоду”. Охарактеризовано причини виникнення гіперактивності, а саме – пренатальні (патологічний перебіг вагітності та пологів у матері, гістоз, еклампсія, загроза викидня, гемолітична хвороба плоду, стрімкі або затяжні пологи, вживання вагітною алкоголю або окремих лікарських препаратів, куріння, асфіксія, недоношеність, родові травми), та перинатальні (інфекційні захворювання та черепно-мозкові травми, перенесені в перші місяці або роки життя). Аналізовано симптоми, за якими визначається дане порушення. Визначено групи ризику дітей, у яких найчастіше виникає гіперактивність (новонароджені, дошкільники, школярі, підлітки). Наголошено на мірах профілактики, які слід вжити для позитивного результату щодо народження та виховання дітей без гіперактивності.

Ключові слова: гіперактивність, гестоз, еклампсія, гемолітична хвороба плоду.

Серед причин, які впливають на неготовність дитини до школи важливе місце займає гіперактивність дітей. Тому на даний час проблема гіперактивності у дітей дошкільного віку є актуальною, оскільки сучасні люди дбають про здоров'я своїх дітей та про їхнє майбутнє. Для того, щоб зробити максимальний внесок у цю справу, наше завдання – донести до батьків та педагогів причини, прояви та міри профілактики цієї проблеми.

Дослідженнями гіперактивності займалися такі вчені, як Л. Алексеева, І. Брязгунов, О. Гуріна, Н. Заваденко, Г. Моніна та ін. У широкому сенсі “гіперактивність” означає коло різноманітних проблем поведінки – неслухняність, часті нічні пробудження, а також багатослівна, нав'язлива або залежна поведінка і т. д. Отже, гіперактивність – стан, при якому активність і збудливість людини перевищує норму. У випадку, якщо подібна поведінка є проблемою для інших, гіперактивність трактується як психічний розлад. Гіперактивність частіше зустрічається у дітей та підлітків, ніж у дорослих людей, тому що викликається емоціями [2, с. 90].

В числі пренатальних та перинатальних факторів, які детермінують розвиток гіперактивності, слід зазначити різного роду негативні дії, що сприяють розвитку мінімальної мозкової дисфункції в гіперактивних дітей. Це може бути патологічний перебіг вагітності та пологів у матері (гестоз – це ускладнення вагітності, при якому відбувається розлад функції життєво важливих органів, особливо судинної системи і кровотечу; еклампсія – захворювання, яке виникає під час вагітності, характерний головний біль, розлади зору та біль у підвильчкової ділянці, іноді блювота, безсоння, пригнічений настрій; загроза викидня, гемолітична хвороба плоду – захворювання вродженого характеру, яке виникає у внутрішньоутробному стані плода або відразу ж після народження; стрімкі або затяжні пологи, вживання вагітною алкоголю або окремих лікарських препаратів, куріння), асфіксія, недоношеність, родові травми та ін. До розвитку синдрому гіперактивності в дитини можуть призвести інфекційні захворювання та черепно-мозкові травми, перенесені в перші місяці або роки життя.

Чому відбуваються зміни у мозку дітей – відповіді поки немає, тому й профілактика гіперактивності у дітей поки неможлива. Але вже виявлено кілька факторів, які значно підвищують ризик народження малюка з цим порушенням:

- ускладнення перебігу вагітності (токсикоз, підвищений тиск тощо);
- неправильний спосіб життя вагітної жінки (недоліки сну, важкі умови праці, мала рухова активність, неправильне харчування, куріння);
- нервовий стрес під час вагітності;

– ускладнені пологи.

Не всіх перерахованих факторів можна уникнути. Але вести здоровий спосіб життя і намагатися зберігати позитивний настрій, уникаючи стресів, у більшості випадків по силам майбутній мамі [4, с. 224-225].

Існують деякі поради, запропоновані дослідниками гіперактивності, яких слід дотримуватися тим, хто перебуває поряд з дитиною.

Правила поведінки педагога з гіперактивною дитиною:

– “не помічати” дрібні витівки, стримувати роздратування і не кричати на дитину, оскільки від шуму збудження посилюється;

– застосовувати при необхідності позитивний фізичний контакт: узяти за руку, погладити по голівці, притиснути до себе;

– рекомендується саджати за першу парту, щоб зменшити відволікаючі моменти під час занять;

– давати можливість в середині заняття порухатися (попросити що-небудь підняти, принести, запропонувати протерти дошку і т.п.);

– хвалити за кожен прояв стриманості, самоконтролю, відкрито проявляти свій захват, якщо дитина довела справу до кінця.

Правила поведінки батьків з гіперактивною дитиною:

– дотримуватися чіткого розпорядку дня;

– вислуховувати те, що хоче сказати дитина (інакше вона не почує вас);

– автоматично одними і тими ж словами повторювати багаторазово своє прохання (нейтральним тоном);

– відволікати дитину у разі капризів: запропонувати на вибір іншу можливу в цей момент діяльність;

– поставити несподіване питання; відреагувати несподіваним для дитини чином (пожартувати, повторити її дії);

– сфотографувати дитину або підвести її до дзеркала у той момент, коли вона капризує;

– залишити в кімнаті наодинці з самим собою (якщо це безпечно для її здоров'я);

– не забороняти дію дитини в категоричній формі;

– не читати нотацій (дитина все одно їх не чує);

– не наказувати, а просити (але не підлабузнюватися);

– не наполягати на тому, щоб дитина приносила вибачення [1, с. 54].

Своєчасна комплексна робота дозволяє гіперактивній дитині навчитися будувати взаємини з однолітками та дорослими, контролювати власну поведінку, попереджає труднощі соціальної адаптації. Психолого-педагогічний супровід гіперактивної дитини сприяє формуванню соціально-прийнятної поведінки. За відсутності уваги до проблем гіперактивності в підлітковому та зрілому віці зростає ризик соціальної дезадаптації, алкоголізму та наркоманії.

Профілактика синдрому гіперактивності та дефіциту уваги повинна починатися задовго до появи дитини на світ і передбачати забезпечення умов для нормального перебігу вагітності та пологів, турботу про здоров'я дитини, створення сприятливого мікроклімату в сім'ї та дитячому колективі.

Проте не завжди така профілактика є ефективною. І якщо вже сталося так, що ваша дитина гіперактивна – почніть допомагати дитині, підтримувати її. Лише спільними зусиллями ви навчитеся справлятися із цією проблемою.

Таким чином, варто прислухатися до думки спеціалістів, які радять наступне:

1. Треба уникати крайнощів – надмірної суворості і надмірного потурання. Діти мають дотримуватися безпечних для себе і навколишніх правил поведінки, але кількість заборон треба звести до мінімуму, оскільки у гіперактивних дітей – понижена реакція на шум, зорові образи, негатив, тож заборони для них – пустий звук.

2. Не читайте нотацій, адже дитина все одно їх не чує і не сприймає. Якщо треба покарати – робіть це одразу, а не погрожуйте покаранням. Фізичні покарання – суворо заборонені! Ви можете дати поведінці (а не дитині!) негативну оцінку, тимчасово ізолювати дитину (якщо це безпечно!), відмовити їй у звичних розвагах тощо.

3. Хваліть свою дитину, заохочуйте. Гіперактивні діти не сприймають заборон і покарань, зате чудово реагують на похвалу. Тому треба частіше хвалити за успіхи, навіть незначні. Але нещира, незаслужена похвала – недопустима! Дитину треба хвалити завжди, коли їй вдалося довести справу до кінця. Особливо, якщо ця справа пов'язана з концентрацією уваги (розмальовування, читання, прибирання тощо). Тут буде не зайвий маленький подарунок чи привілей, дозвіл трохи довше погуляти, цукерка тощо, але пильнуйте, щоб система заохочень не перетворилась на систему оплати. Завжди відзначаєте успіхи – це зміцнює впевненість дитини у своїх силах.

4. Емоційний і фізичний контакт.

Для гіперактивних дітей це дуже важливо. Треба обійняти, приголубити, погладити, заспокоїти у важких ситуаціях – і неконтрольовані емоції та м'язова напруга почнуть спадати.

5. Розпорядок дня.

Для гіперактивних дітей дуже важливим є дотримання розпорядку дня, який треба скласти разом з нею. Розпорядок дня (час для їжі, ігор, прогулянок, занять, сну), за умови його дотримання, діє на гіперактивну дитину заспокійливо. Оскільки їй через свою імпульсивність важко миттю переключитися з однієї справи на іншу, бажано попередити її заздалегідь, а ще краще – виставити будильник чи таймер.

6. Доручення та обов'язки.

Давайте дитині доручення, визначте щоденні обов'язки і контролюйте їх виконання (цьому знову ж таки допоможе розпорядок дня). Навіть якщо результати не такі гарні, як ви би хотіли, заохочуйте зусилля малюка. Доручайте зараз лише одну справу. Якщо завдання нове – поясніть і покажіть, як його виконувати. Пояснення (інструкція) має бути не довшим від 10 слів (довше гіперактивна дитина не дослухає – “відключиться”).

7. Контроль над собою.

Навчіть дитину керувати своїми емоціями – цьому допоможуть “агресивні ігри” (“Хочеш битися – бий, але не по людях чи тваринах. Ось тобі палиця – бий по землі, по каменю. Ось тобі камінь – спробуй влучити у той стовп”). Залучайте і заохочуйте дитину до пасивних ігор, що вимагають концентрації уваги (лото, доміно, розмальовування, ліплення, читання тощо). Ці заняття дають змогу розслабитися, що надзвичайно важливо для гіперактивної дитини.

8. Уникайте емоційної перевтоми.

Стежте, щоб дитина не засиджувалася перед телевізором чи комп'ютером – надмірна кількість вражень призводить до надмірного збудження, втрати самоконтролю. На неї шкідливо діють місця з натовпами людей (магазини, базари). Не ходіть з нею часто в гості. Бажано, щоб вона бавилася з однією дитиною, причому спокійною, флегматичною (чим більше дітей у грі – тим вище перезбудження). Не кваптесь віддавати дитину в дитячий садок.

9. Фізична активність.

Прогулянки, фізичні вправи, біг – дуже корисні, вони допомагають скинути надлишок енергії. Але й тут запобігайте перевтомі, яка переростає у гіперактивність. Обережно зупиніть втомлену дитину, обніміть за плечі, поставте якесь запитання, запропонуйте якусь справу – нехай трохи перепочине, але в жодному разі не наказуйте зупинитися і перепочити.

Крім того, гіперактивним дітям не слід брати участь у командних іграх, де задіяні сильні емоції (футбол, баскетбол, естафети тощо).

10. Харчування.

Гіперактивна дитина має отримувати достатньо вітамінів, мікроелементів, якомога менше смаженого, гострого, соленого, копченого, побільше – вареного, тушкованого, свіжих овочів і

фруктів. Обов'язкове правило – якщо дитина не хоче їсти – не примушуйте її!

11. Власний куточок.

Дитина повинна мати свою кімнату або свій куточок для ігор, навчання, де вона може усамотнитись. Оформлюючи дитячу кімнату чи куточок, уникайте яскравих кольорів, ламаних ліній. На робочому столику не має бути предметів, що відволікають увагу, адже малюк самотужки не може досягти того, щоб його нічого не відволікало. Столик має міститися якомога далі від телевізора, дверей, різного роду шуму. Його непосидючість є реакцією на зовнішні подразники, отже, їх треба мінімізувати [3, с. 2-6].

Отже, слід пам'ятати, що загальна рухова активність з роками зменшується, а у деяких дітей зникає зовсім. Тому важливо, щоб дитина до цього часу не набула негативізму і комплексів, які зіпсують їй життя. На нашу думку, лише спільні зусилля батьків, педагогів та дитини принесуть позитивні результати.

Список використаних джерел:

1. Брязгунов І. П. Непосидюча дитина, або все про гіперактивних дітей / І. Брязгунов, Є. Касатикова. – М. : Видавництво Інституту психотерапії, 2001. – 96 с.
2. Брязгунов І. П. Дефіцит уваги з гіперактивністю у дітей / І. Брязгунов, Є. Касатикова. – М. : Владос, 2002. – 105с.
3. Заваденко М. Діагноз і диференціальний діагноз синдрому дефіциту уваги з гіперактивністю у дітей / М. Заваденко // Шкільний психолог. – 2000. – № 4.– С. 2-6.
4. Шаповаленко І. В. Возрастная психология / И. В. Шаповаленко. – М. : Гардарики, 2005. – С. 224-225.

Annotation

In theses clarified the meaning of "hyperactivity", "preeclampsia", "eclampsia", "hemolytic disease of the fetus". Characterized causes hyperactivity – namely prenatal (pathological pregnancy and childbirth the mother, histoz, eclampsia, threatened miscarriage, hemolytic disease of the fetus, rapid or prolonged labor, use of pregnant alcohol or certain medications, smoking, asphyxia, prematurity, birth injuries) and perinatal (infectious diseases and head injuries endured during the first months or years of life). Analyzed the symptoms that define this violation. Defined risk children who often hyperactivity occurs (infants, preschoolers, schoolchildren, teenagers). Emphasized the degrees of prevention to be taken to a positive outcome on birth and education of children without hyperactivity.

Keywords: hyperactivity, preeclampsia, eclampsia, hemolytic disease of the fetus.

УДК: 376.42

Назаренко І. В.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
Науковий керівник: Герашенко С. І., канд. пед. наук, доцент

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ФОНЕМАТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ У РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

У статті подано теоретичні аспекти формування та становлення фонематичних процесів як невід'ємної частини мовленнєвої діяльності. Обґрунтована необхідність та значущість правильного та своєчасного формування фонематичних процесів у дітей дошкільного віку. Розкривається особливості становлення і функціонування фонематичних процесів у розумово відсталих дошкільників.

Ключові слова: фонематичні процеси, фонематичне сприймання, фонематичне уявлення, фонематичний синтез та аналіз, фонематична увага, розумово відсталі дошкільники, мовленнєві порушення.

У мовленні вимовляється велика кількість різноманітних звуків, які різняться між собою своїми акустичними особливостями. В. І. Бельтюков зазначав, що розмаїття звуків зумовлено, з одного боку, індивідуальними особливостями голосу (тембр, висота, гучність) і вимови, з другого боку, проявом певних фонетичних закономірностей, властивих певній мові. В останньому випадку звуки мовлення відчутно змінюються залежно від комбінаторних і позиційних умов, тобто залежно від їх сусідства з іншими звуками, від положення у слові та від ступеня наголошеності.

Л. С. Виготським було введено термін “фонематичний слух”, що включає в себе 3 операції: здатність чути є даний звук у слові; здатність розрізнити слова, в які входять одні й ті ж фонемі, розташовані в різній послідовності; здатність розрізнити близькі за звучанням, але різні за значенням слова.

Дещо пізніше Д. Б. Ельконіним був введений термін “фонематичне сприймання”. Він звернув увагу, що для оволодіння цими навичками недостатньо одного фонематичного слуху, дітей необхідно спеціально навчати фонематичному сприйманню, яке включає в себе 3 операції: вміння визначати лінійну послідовність звуків у слові; вміння визначати позицію звуку в слові по відношенню до його початку, середини або кінця; усвідомлення або підрахунок кількості звуків у слові.

Фонематичне сприймання – це процес прийому та розрізнення звуків мовлення. Воно лежить в основі розуміння мовлення та зумовлене діяльністю слухового аналізатора на сенсорному, перцептивному та смисловому рівнях [1, с. 499].

Д. Б. Ельконін зазначив, що для повноцінного фонематичного сприймання необхідною умовою є фонематичний аналіз і синтез, як чинники усвідомлення мовних звуків, ці процеси, на його думку передбачають: з'ясування порядку розташування фонем у слові; встановлення розрізняльної функції фонем; виділення основних фонематичних протиставлень.

Л. С. Волкова розкриває поняття “фонематичний слух” як тонкий систематизований слух, який має здатність здійснювати операції розрізнення і пізнання фонем, складових звукову оболонку слова.

На підставі ґрунтовно проведеного експериментального дослідження Н. Х. Швачкін установив послідовність фонематичного розвитку дітей. За даними Н. Х. Швачкіна, на кінець 2 року життя дитина користується у розумінні мовлення фонематичним сприйманням усіх звуків рідної мови.

У дослідженнях В. В. Тищенка, зазначається, що з початком формування перцептивного рівня слухового сприймання у дитини з'являються і перші слова. Засвоєння фонемного складу мовлення забезпечує стабілізацію слухового сприймання та створює можливість засвоювати звукові оболонки слів значно продуктивніше. Ця взаємозалежність чітко проявляється на другому році життя дитини.

Як зазначає Є. Ф. Соботович, саме у віці 2 років перцептивний рівень слухового сприймання (або фонематичний слух) є практично повністю сформованим, що проявляється у вмінні дитини розрізняти на слух усі фонемі рідної мови, стабілізації її слухового сприймання, і як наслідок – поступовому нарощуванні обсягів імпресивної та експресивної лексики, якою володіє дитина.

Необхідними передумовами для навчання грамоті є: сформовані фонематичні уявлення і фонематичне сприймання, правильна вимова всіх звуків рідної мови, а також наявність елементарних навичок звукового аналізу. Слід підкреслити, що всі вище перераховані процеси є взаємопов'язані та взаємообумовлені.

Та як зазначає М. К. Шеремет, здібність розрізнити мовленнєві звуки в онтогенезі виникає значно раніше й розвивається інтенсивніше, ніж здібність артикулювати. Саме фонематичні уявлення забезпечують чітку, ясну й правильну вимову. Фонематичні уявлення починають формуватися на першому році життя й інтенсивно розвивається увесь дошкільний період, істотно перебуваючись під час засвоєння писемної форми мовлення, де основного значення набувають

операції фонематичного аналізу та синтезу.

Фонематичний аналіз – це операція мисленнєвого розподілу на складові елементи (фонемі) різних звукокомплексів: поєднань звуків, складів та слів.

На думку В. К. Орфінської фонематичний аналіз може бути елементарним та складним. Елементарний фонематичний аналіз – виділення (впізнання) звуку на фоні слова, в дітей дошкільного віку цей вид фонематичного аналізу з'являється знезацька. Більш складною формою являється виділення першого і останнього звуку з слова, визначення його місця (початок, середина, кінець слова). Та нарешті, найскладніша форма фонематичного аналізу – визначення послідовності звуків у слові, їх кількість, місце по відношенню до інших звуків (після якого звука, перед яким звуком). Таким фонематичним аналізом діти оволодівають в процесі спеціального навчання.

Фонематичний синтез – це мисленнєвий процес поєднання частин в ціле. Розумова операція, завдяки якій окремі звуки мовлення з'єднуються у слова.

У психологічній літературі питання розвитку в дітей фонематичного слуху та його значення для засвоєння звуків мовлення докладно розроблено Р. Є. Левіною. У своїх дослідженнях вона зазначала, що за умови правильного виховання до 3 років дитина засвоює усі основні звуки мовлення. Враховуючи особливе значення, яке має розвиток фонематичного сприймання, Р. Є. Левіна визначила етапи розвитку мовленнєвої свідомості у дитини.

Наступним процесом формування фонематичної сторони мовлення, є слухова увага. Як загально функціональний механізм мовленнєвої діяльності вона створює необхідний рівень зосередження спрямованості свідомості, що забезпечує підвищення рівня сенсорної, інтелектуальної та іншої активності дитини. Увага виступає як засіб протікання всіх пізнавальних процесів пам'яті, мислення сприймання, і завдяки цьому зумовлює розвиток і функціонування як мовленнєвої діяльності в цілому, так і окремих її складових зокрема.

Основним механізмом порушення мовлення у розумово відсталих дошкільників є неоднорідність симптомів, різне співвідношення мовленнєвої та немовленнєвої симптоматики. Наявні у спеціальній літературі дослідження з проблеми порушення мовлення у розумово відсталих дошкільників, в основному відображають особливості стану звуковимови, вживання граматичних категорій, лексичних засобів мовлення, залишаючи поза увагою такий важливий компонент мовленнєвої діяльності, як фонематичні процеси.

Як зазначає Р. І. Лалаєва мовлення розумово відсталої дитини, розглядається як складна комбінація різнопланових порушень органічного походження, що виявляється у неврологічних, психологічних і мовленнєвих недоліках. При розумовій відсталості характерним є поліморфне порушення звуковимови. Одним із безпосередніх наслідків цього є пізній розвиток фонематичного слуху.

Значну роль в уповільненому розвитку мовлення відіграє характерний для цієї категорії дітей загальний моторний недорозвиток. Він порушує процес дієвого активного знайомства дитини з оточуючим світом і тим самим – накопичення уявлень і відомостей про нього. Порушення моторики позначається на довільності вимови звуків та слів, оскільки для цього потрібен високий рівень координованості рухів органів мовлення.

Порушення фонематичного аналізу та синтезу сприяють тому, що розумово відстала дитина не може поєднати певні звуки у слова, або навпаки, виділити звук із слова. Мовлення дитини стає аграматичне. Порушення фонематичного уявлення не дає дитині змогу спроектувати фразу та речення загалом.

Фонематичні порушення на думку Т. Б. Філічевої важко піддаються корекції і негативно впливають на формування інших компонентів мовленнєвої системи, зокрема лексичного й граматичного. Ці розлади ускладнюють підготовку дитини до школи та її навчання, що виявляється у недоліках аналізу порушених у вимові звуків, недорозвинені звуків різних фонетичних груп при сформованій артикуляції, неспроможності визначити наявність і

послідовність звуків у слові. Реалізація цього процесу недостатньо вивчена у розумово відсталих дітей.

Тому питання вивчення особливостей становлення фонетичних процесів та формування звукової сторони мовлення у розумово відсталих дошкільників потребує більш конкретного дослідження. Так як, фонематичні процеси є однією з важливих ланок специфічних мовленнєвих механізмів, завдяки яким здійснюється формування мовленнєвої діяльності у дитини. Своєчасне виявлення та виправлення відхилень в становленні та розвитку фонематичних процесів та подальша їх корекція – це важлива ланка в логотерапевтичній роботі з розумово відсталими дошкільниками.

Список використаних джерел:

1. Дефектологічний словник : навчальний посібник / за ред. В. І. Бондаря, В. М. Синьова. – К. : МП Леся, 2011. – 528с.
2. Логопедическая работа с дошкольниками : учебное пособие для студентов высших педагогических учебных заведений / Г. Р. Пашкина, Л. П. Зернова, И. А. Зимица. – М. : Академия, 2003. – 240 с.
3. Логопедія : підручник / за ред. М. К. Шеремет. – вид. 3-тє, перер. та доповн. – К. : Видавничий Дім “Слово”, 2015. – 776 с.
4. Основы теории и практики логопедии / под ред. Р. Е. Левиной. – М. : Просвещение, 1967.
5. *Соботович Є. Ф.* Порушення мовного розвитку в дітей та шляхи їх корекції : навчально-методичний посібник / Є. Ф. Соботович. – К. : ІСДО, 1995. – 204 с.

Annotation

In the theses there are some theoretical aspects of the formation and establishment of the phonemic processes as an integral part of speaking. The necessity and importance of correct and timely formation of phonemic processes of preschool children. It reveals peculiarities of formation and functioning of phonemic processes in mentally retarded preschoolers.

Keywords: *phonemic processes, phonemic perception, phonemic representation, phonemic synthesis and analysis of phonemic attention, mentally retarded preschool, speech disorders.*

УДК: 373.2.011.3-051:376.2-056.264

**Огородник І. О.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
Науковий керівник: Дудка Т. Ю., канд. пед. наук, доцент**

ВЗАЄМОДІЯ ВИХОВАТЕЛЯ ТА ЛОГОПЕДА ЯК ОСНОВА УСПІШНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОЇ ТА КОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

Метою даною публікації є висвітлення основних завдань взаємодії вихователя та логопеда в процесі навчально-виховної та корекційної роботи з дітьми з порушеннями мовлення. Висунення основних завдань, напрямів корекційної роботи вихователя, що має здійснюватись за допомогою логопеда.

Ключові слова: *порушення мовлення, корекційна робота та корекційні завдання у роботі логопеда, вихователя.*

Порушення мовлення дітей є досить поширеним явищем в сучасному суспільстві. Це можуть бути як і прості помилки у вимові звуків, їх заміна так, і важчі форми, як неможливість розуміння або використання мовлення під час спілкування. В деяких випадках порушення

мовлення виступає як вторинне порушення при розладах слуху, затримці психічного розвитку, фізичних вадах та ін. Розлади вимови можуть бути наслідком недостатньої іннервації та анатомічних вад. Для дітей даної категорії в системі дошкільної освіти створені відповідні умови, логопедичні групи, де здійснюється навчально-виховна, розвивальна та корекційна робота як логопедом так і вихователем. Щоб досягти позитивних результатів у розвитку мовлення дітей, необхідно правильно побудувати процес взаємодії, спільної роботи, наступності та систематичності роботи логопеда та вихователя.

Тема взаємодії вихователя та логопеда як основа успішної реалізації навчально-виховної та корекційної роботи з дітьми з порушеннями мовлення, на даний час, є досить актуальною. Забезпечення взаємодії вихователя та логопеда є одним з важливих компонентів системи корекції порушеного мовлення у дітей дошкільного віку. При цьому вирішальне значення має чіткість і продуманість тих завдань, які ставляться перед вихователями для виконання поза межами логопедичних занять. Дану тему досліджують С. Яковлева, Н. Азовська, О. Денисенко та ін., великого значення мають дослідження логопедів та вихователів практиків [1; 2].

Логопеди допомагають вихователям у визначенні цілей, методів, прийомів у корекційно-розвивальному навчання та вихованні таких дітей. Робота вихователя спрямована на розвиток всіх сторін мовлення дитини та попередження виникнення вторинних порушень розвитку.

Основними завданнями корекційно-розвивального навчання в логопедичній групі дошкільного навчального закладу є зміцнення здоров'я дітей і фізичний розвиток дитини, забезпечення гнучкості та пластичності загальної системи педагогічних впливів згідно з мінливими можливостями дітей, індивідуалізація і диференціація педагогічних методів, прийомів і засобів стосовно кожного конкретного дошкільника, розвиток пізнавальних інтересів, пізнавальної активності в освоєнні навколишньої дійсності, формування емоційно-позитивного ставлення дітей до занять, розвиток дрібної моторики рук, розвиток регулюючої функції мови, мовного опосередкування діяльності та оволодіння комунікативно-мовними засобами спілкування [4; 9].

Для успішних результатів виникає необхідність забезпечити взаємодію, наступність у роботі всіх учасників корекційного процесу, а зокрема логопеда та вихователя [3, с. 15-18]. Вихователь повинен знати основні напрями корекційної програми, вікові та індивідуальні особливості формування мовлення дошкільнят, розуміти особливості звукової та лексико-граматичної сторін мовлення і враховувати мовні можливості кожної дитини в процесі навчально-виховної роботи.

Основні види організації спільної діяльності логопеда і вихователя: спільне вивчення змісту програми навчання і виховання в спеціальному дошкільному закладі і складання спільного плану роботи. Вихователю необхідно знати зміст не тільки тих розділів програми, за якими він безпосередньо проводить заняття, а й тих, які логопед, оскільки правильне планування занять вихователя забезпечує необхідне закріплення матеріалу в різних видах діяльності дітей; обговорення результатів спільного роботи, спільна підготовка всіх дитячих свят (логопед відбирає мовної матеріал, а вихователь закріплює його); розробка загальних рекомендацій для батьків.

Вихователь спільно з логопедом планують заняття з розвитку мовлення, обговорюють цілі, завдання та бажані результати кожного заняття з розвитку мовлення.

Наступні положення допомагає сформулювати логопед, який проводить для вихователя консультації, повідомляє як саме ці завдання реалізувати на практиці. Корекційні завдання, поставлені перед вихователем логопедичної групи.

1. Постійне удосконалення артикуляційної, дрібної і загальної моторики.
2. Закріплення вимови поставлених логопедом звуків в мовленні.
3. Збагачення, удосконалення та активізація відпрацьованої лексики у відповідності до лексичних тем програми.
4. Вправи в правильному використанні сформованих граматичних категорій.
5. Розвиток уваги, пам'яті, логічного мислення в іграх та вправах на мовленнєвому

матеріалі.

6. Формування зв'язного мовлення.

7. Закріплення навичок звуко-складового аналізу та синтезу.

У завдання вихователя також входить повсякденне спостереження за станом мовленнєвої діяльності дітей на кожному періоді корекційного процесу, контроль за правильним використанням поставлених або виправлених логопедом звуків, засвоєних граматичних форм і т.п.

Основні напрямки корекційної роботи вихователя:

- Артикуляційна гімнастика.

- Пальчикова гімнастика.

- Вечірні індивідуальні заняття вихователя за завданням логопеда, що автоматизуватимуть звуковимову.

- Фронтальні заняття за програмою ДНЗ (у відповідності з календарним планом логопедичної роботи). Відмінною особливістю фронтальних занять вихователя в логопедичній групі є те, що перед ними стоїть не тільки навчально-виховна, але і корекційно-розвивальна мета, безпосередньо пов'язана з темою кожного заняття.

- Корекційна робота поза заняттями: під час режимних моментів, самообслуговування, господарсько-побутової праці та праці на природі, на прогулянці, екскурсії, в іграх та забавах [2, с. 30-37].

Вихователь повинен надавати допомогу логопеду у введенні поставлених логопедом звуків у мову дитини. Ця робота здійснюється за допомогою потішок, скоромовок, підготовлених логопедом.

Мета роботи логопеда – вправлення мовленнєвих порушень: готує артикуляційне положення для вимови потрібних звуків, робить постановку звуків, автоматизує вимову.

Логопед в тісному взаємозв'язку з вихователями працює над ознайомленням дітей з новими словами, уточненням їх значень і активізацією, підбирає лексичний матеріал по темі.

Вихователь повинен створити умови для розвитку мовленнєвої діяльності і мовного спілкування дітей: організувати і підтримувати мовне спілкування дітей на заняттях, поза занять, спонукати уважно слухати інших дітей і вслухатися в зміст висловлювань; створювати ситуацію спілкування; формувати навички самоконтролю і критичного ставлення до промови; організувати ігри на розвиток звуковий культури промови та ін.

Робота з дітьми-логопатами проходить поетапно, де важливе місце посідають дії як логопеда так і вихователя.

Таким чином, зробивши детальний аналіз даної теми, можна зазначити, що провідним у навчально-виховну процесі дітей з порушеннями мовлення є корекційно-розвивальна робота, яка вимагає наступності й співпраці логопеда та вихователя. Важливим є розподілення обов'язків між учасниками цього процесу, визначення основних напрямів роботи, методів та прийомів, організація розвивального середовища – це умови успішної корекційної роботи з дітьми з даними порушеннями.

Список використаних джерел:

1. *Азовська Н. В.* Взаємозв'язок в роботі логопеда та вихователів різних вікових груп в умовах логопункту / Н. В. Азовська. – Херсон, 2006. – С. 100.
2. *Денисенко О.* Виховання дітей дошкільного віку з порушеннями психофізичного розвитку в системі корекційної освіти / О. Денисенко. – Черкаси : ЧОППОП, 2012. – С. 60.
3. *Глухов В. П.* Взаимосвязь в работе логопеда и воспитателя по развитию связной речи детей дошкольного возраста с ОНР / В. П. Глухов. – М. : Феникс, 1993. – С. 76.
4. Логопедия. Методическое наследие : пособие для логопедов и студентов дефект. факультетов педвузов / под ред. Л. С. Волковой. – М. : Владос, 2006. – С. 680.
5. *Хватцев М. Е.* Логопедия : работа с дошкольниками / М. Е. Хватцев. – М. : АСТ, 2002. – С. 258.

Annotation

The aim of this publication is to highlight the main tasks of interaction educator and a speech therapist in the educational and correctional work with children with speech disorders. The nomination of the main tasks, directions of correctional educator, having performed with the help of a speech therapist.

Keywords: *speech disorders, correction and corrective work tasks in the speech therapist, educator.*

УДК: 37.011.33-056.26

**Осипчук М. І.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
Науковий керівник: Супрун М. О., док. пед. наук, професор**

ІНКЛЮЗІЯ ЯК МОДЕЛЬ РІВНОСТІ ТА ЗАХИЩЕНОСТІ

У тезах висвітлено значення інклюзії. Представлене функціонування інноваційної моделі в Україні. На основі аналізу науково-педагогічних джерел висвітлені права осіб з психофізичними порушеннями. Визначені умови реалізації інклюзії. Представлені рекомендації щодо ефективнішого розвитку даної моделі в майбутньому.

Ключові слова: *інклюзія, інклюзивне навчання, інклюзивна орієнтація, модель рівності, діти з психофізичними порушеннями.*

Найважливіше явище в сучасній спеціальній освіті – це рух за інклюзивну освіту. Тому Україна разом з активними процесами європейської інтеграції розпочала шлях до зміни соціально-психологічних стереотипів, юридичних норм, особливостей функціонування державних і недержавних інституцій та загалом державної політики для того, щоб всі люди мали рівні права та можливості. Про рівень розвитку суспільства загалом, про його демократичність в цивілізованому світі, підтримку, гуманізм та терпимість до людей з особливостями психофізичного розвитку сьогодні все частіше схильні судити. На противагу усім страхам навколо цих людей, моделі ізоляції їх від суспільства чи вже пізнішій моделі нормалізації, де їх пристосовують під відповідні заклади, впроваджують модель залучення способу мислення та дії, що дає змогу кожній особі почуватися захищеною і знати, що її приймають і поважають – інклюзію.

Відповідно до матеріалів Саламанської декларації визначається, що кожна дитина має унікальні особливості, інтереси, здібності та навчальні потреби і відповідно варто розбудовувати системи освіти і розробляти навчальні програми таким чином, аби брати до уваги широке розмаїття цих особливостей і потреб. Особи, що мають особливі потреби, зазначається в Декларації, повинні мати доступ до навчання у звичайних школах, які мають створити їм умови, використовуючи педагогічні методи, що зорієнтовані в першу чергу на дітей, з метою задоволення цих потреб. Наголошується на тому, що звичайні школи з такою інклюзивною орієнтацією-найефективніший засіб боротьби з дискримінаційними настроями, створення доброзичливої атмосфери у громадах, побудови інклюзивного суспільства і забезпечення навчанням усіх.

Аналіз науково-педагогічних джерел [1] показав, що за положеннями Конвенції ООН “Про права інвалідів” дітям з особливостями психофізичного розвитку гарантуються конституційне право на рівний доступ до освіти, право розвиватися відповідно до своїх здібностей та брати участь у житті суспільства, використовуючи свій інтелектуальний і творчий потенціал.

Важливим рушієм поширення інклюзії є міжнародні організації, що проводять дослідження, розробляють рекомендації для урядів різних країн, сприяють розвиткові інклюзивної політики [5].

Ряд керівних документів ООН спрямовано на розгортання та підтримку інклюзивної освіти.

Основні положення ООН:

- для того, аби втілювати інклюзивну освіту, держави мають застосовувати гнучкі навчальні програми, які можна адаптувати до різних потреб дітей;
- необхідність впровадження безперервного навчання вчителів та надавати їм всебічну підтримку;
- місцеві громади мають формувати ресурси для забезпечення такої освіти.

Роботи А. Колупаєвої, А. Таранченко, В. Масенко, В. Коваль, І. Білецької, І. Хозраткулової, Л. Савчук, М. Ворон, М. Чайковського та інших присвячені впровадженню цієї моделі навчання в навчально-виховний процес.

Інклюзивне навчання – процес і результат включення (об'єднання) дітей з особливостями психофізичного розвитку та дітей, які не мають таких порушень, до навчання в одному класі загальноосвітньої школи [2].

Інклюзивна освіта є підходом, до адаптації освітньої програми та навчального середовища до потреб учнів, які відрізняються своїми навчальними можливостями. Особливо підкреслює надання можливостей для рівної участі дітей з інвалідністю в загальній системі здобування освіти, де за ідеологію взято виключення дискримінації дітей та забезпечення однакового ставлення до всіх людей, але в свою чергу і створення спеціальних умов для дітей з особливими потребами.

Інклюзивна освіта в Україні є насамперед інноваційним процесом, який дозволяє здійснювати навчання і виховання дітей з різними освітніми потребами на різних рівнях освітньої вертикалі, потужний напрям, який має вагомий вплив на розвиток освітнього процесу, в значній мірі змінюючи відносини між його учасниками.

Основні характеристики інклюзивної освіти базуються на тому, що перш за все долаються потенційні бар'єри в навчанні, задовольняються індивідуальні освітні потреби кожної дитини, система роботи адаптується, пристосовується відповідно до особливостей дитини, а не навпаки, в навчальний процес залучаються батьки та забезпечується рівний доступ до навчання у загальноосвітніх закладах.

Визначальними умовами реалізації інклюзії є: особистісно-діяльнісний підхід; корекційно-розвивальне навчання; оптимізація соціальної ситуації розвитку; орієнтація на антропологічну концепцію запропонованих освітніх послуг [3, с. 181].

Спільне навчання та виховання має свої позитивні сторони для дітей з особливими потребами: наголос робиться в першу чергу на розвиток сильних якостей і талантів дітей, а не на їхніх проблемах; взаємодія зі здоровими однолітками сприяє когнітивному, фізичному, мовному, соціальному та емоційному розвитку таких дітей. Здорові діти завдяки взаємодії з дітьми з вадами психофізичного розвитку вчать природно сприймати і толерантно ставитися до людських відмінностей, вони стають більш чуйними, милосердними, співчутливими, терплячими, готовими до взаємодопомоги [4].

Модель інклюзивної освіти охоплює:

- систему освітніх послуг, зокрема: адаптацію навчальної програми та плану, фізичного середовища, методів і форм навчання, використання існуючих в громаді ресурсів, залучення батьків;
- співпрацю з фахівцями для надання спеціальних послуг відповідно до потреб дітей;
- створення позитивного клімату у шкільному середовищі.

Учні з особливими освітніми потребами мають досягти таких самих навчальних результатів, як і їхні однолітки. Це є певним викликом, який веде до питання різних рівнів або варіантів результатів навчання для учнів з особливими потребами. Підхід, що базується на правах людини, має забезпечувати прогрес і, відповідно, оцінювання індивідуального прогресу упродовж засвоєння навчальної програми.

Тому, ефективна реалізація і впровадження ідей інклюзії як моделі рівності та захищеності в Україні в подальшому буде залежати від можливостей знаходження точок дотику, розуміння, врахування інтересів і специфіки цілей представників різних суспільних груп у їх ставленні до

проблем інклюзивної освіти. Для того, щоб розпочинати і підтримувати на належному рівні зміни в початкових закладах необхідно виробити відповідні механізми, як національна політика в галузі інклюзивної освіти, системи підтримки на місцях і відповідних видів навчальних програм та оцінки.

Таким чином, виникатимуть спеціальні проекти та визначені критерії для їх успішної реалізації: чіткий розподіл ролей та відповідальності; ефективна підтримка, що надається школам; чітко визначені механізми розвитку відповідної практики; ефективний процес поширення отриманих результатів. Надалі, об'єднуючись, школи надаватимуть достатню підтримку одна одній, здійснюючи обмін досвідом та знаннями, розробляючи спільну практику та шляхи розбудови, не конкурувати, а приєднуватися до спільної мережі діяльності, розробляти ресурси для спільного використання, такі, як досвід роботи фахівців та новаторські механізми забезпечення інклюзивної освіти, а також створювати нові системи, більш діючі, ефективніші, які забезпечуватимуть можливості успішніше задовольняти більш різноманітні потреби учнів.

Список використаних джерел:

1. Бондар В. Чи приживеться північноамериканська модель інклюзії в Україні? / В. Бондар, В. Синьов, В. Тищенко // Рідна школа. – 2012. – № 8-9. – С. 20-27.
2. Дефектологічний словник : навчальний посібник / за ред. В. І. Бондаря, В. М. Синьова. – К. : МП Леся, 2011. – С. 194-195.
3. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : монографія / А. А. Колупаєва. – К. : Самміт. – Книга, 2009. – 272 с.
4. Колупаєва А. Стратегічні напрями сучасної освітньої політики України / А. Колупаєва // Дитина із сенсорними порушеннями : розвиток, навчання, виховання : зб. наук. праць / за ред. С. В. Литовченко, І. М. Гудим. – К. : О. Т. Ростунов, 2011. – Вип. 2. – С. 5-12.
5. Софій Н. З. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти / Н. З. Софій, Ю. М. Найда // Інклюзивна школа: особливості організації та управління : навчально-методичний посібник / А. А. Колупаєва, Ю. М. Найда, Н. З. Софій [та ін.] ; за заг. ред. Л. І. Даниленко. – К., 2007. – 128 с.

Annotation

The theses highlights the importance of inclusion. Presented innovative model of operation in Ukraine. Based on the analysis of scientific - pedagogical sources highlighted the rights of persons with mental and physical disabilities. The conditions of implementation of inclusion. Presented recommendations for effective development of this model in the future.

Keywords: *inclusion, inclusive education, inclusive orientation, model of equality, children with mental and physical disabilities.*

УДК:37.011.33-056.26

**Палагнюк О. І.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
Науковий керівник: Кравець Н. П., канд. пед. наук, доцент**

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА У КРАЇНАХ СКАНДИНАВІЇ

В тезах описано головні освітні реформи Швеції, Данії та Норвегії стосовно включення дітей з особливостями психофізичного розвитку в освітній простір. Вказано особливості інклюзивної освіти в країнах Скандинавії, а також наголошено на подальших перспективах розвитку інклюзії в цих країнах.

Ключові слова: *інклюзивна освіта, інтеграція, реформа, Швеція, Норвегія, Данія, спеціальна школа.*

Наприкінці ХХ століття в більшості розвинених державах світу (США, Великобританія, Швеція, Німеччина, Швеція, Данія, Норвегія) основною тенденцією розвитку освіти дітей з особливими потребами є інтегрована (інклюзивна) освіта. Залученим до загальноосвітнього процесу дітям створюють спеціальні додаткові умови, надають допомогу і підтримку, що полегшують навчання. У кожній з країн реалізуються власні моделі інтеграції, що свідчить про неможливість створення універсальних інтегративних моделей освіти.

Швеція – країна, в якій активно розвиваються різноманітні форми інклюзивної освіти, зокрема 80% дітей з обмеженими можливостями здоров'я відвідують масові школи, для них розроблені спеціальні освітні маршрути. Майже всі діти з особливими освітніми потребами відвідують масові дитячі садки. Однак для дітей, які не мають можливості відвідувати масову школу через повну втрату або сильне зниження зору і слуху, дефекту органів мовлення або затримки в розумовому розвитку, існують спеціальні школи.

Проведені дослідження шведськими науковцями виявили, що діти з особливими потребами, які залучені до інклюзивної освіти мають неабияку академічну і соціальну успішність (Baker, Wang, Walberg, 1995; Peetsma, Vergeer, Karsten, 2001). Це говорить не лише про те, що учні досягають значного прогресу в даному типі освіти, а й про те, що інклюзивна освіта, порівняно з роздільним навчанням, більш позитивна у соціальних відносинах. Вона забезпечує всім учням ширші можливості навчатися один у одного[6]

У Швеції з учнями в спеціальних класах працюють виключно спеціальні педагоги. Основну роль у роботі з інтегрованими учнями з особливими освітніми потребами відіграють шкільні вчителі. Додаткову освітню підтримку забезпечують силами професіоналів, переважно соціальних педагогів.

У Швеції система забезпечення допомоги дитинству високо інституціалізована, структура децентралізована. Кожен вид допомоги перебуває під контролем спеціалізованої державної установи, якій надано в адміністративному, правовому, фінансовому відношенні самостійний статус.

Батьків та вчителів шкіл консультує спеціальний педагог муніципального Центру дитячої реабілітації, що діє при Раді округу (комуні). Виходячи з можливостей дитини, вони разом складають індивідуальний навчальний план, за виконання якого відповідає вчитель школи. За необхідності у клас запрошують педагога-асистента. Шведське Агентство спеціальної освіти (SIN) відповідає за надання консультацій та підтримку сімей і шкіл. На практиці консультування здійснює радник, який курирує конкретну дитину. Він надає рекомендації, що стосуються, наприклад, навчальних предметів; допомагає муніципальній владі оптимально організувати навчання дітей з особливими освітніми потребами. На базі школи для вчителів-предметників за необхідності можуть організувати короткі курси підвищення кваліфікації (з урахуванням потреб, і особливостей учнів, інтегрованих в класи школи).

Для підтримки національних і міжнародних цілей інклюзії навчання спеціальних педагогів у Швеції було замінено в 90-х роках навчанням наставників. Роль наставників полягала в суперевізі вчителів на їхньому робочому місці та організацію в школах так званої педагогічної команди (teaching team). Керівники закладів, у яких були створені педагогічні команди з наставництвом, оцінювали роль педагога-супервізора як ефективну і координувальну. Школи з системою наставництва проявляли більшу гнучкість для переходу до інклюзивного навчання. Отже, Швеція прийняла інклюзивну освіту в якості головного принципу для забезпечення рівного доступу до освіти для всіх, а також в рамках концепції прав людини у соціальних відносинах.

У порівнянні з іншими країнами, у яких в рамках проекту проводився порівняльний аналіз, лише в Данії чітко простежується визначення інклюзії як принципового підходу до розвитку освіти і суспільства. Крім того, інклюзія розуміється і як механізм створення школи для всіх. Відповідно до державної стратегії, розвиток інклюзивної освіти в Данії йде по напрямку зниження кількості учнів в окремих спеціальних школах. На сьогодні необхідність в такій мірі виникла за

результатами реалізації Міжнародної програми з оцінки освітніх досягнень учнів (PISA). Результати стривожили педагогів і розробників стратегії низькими показниками успішності датських школярів. Був зроблений висновок про те, що навчаються за програмами спеціальної освіти стало занадто багато, і саме це є причиною низької успішності. Крім педагогів, в процес реалізації стратегії інклюзивної освіти залучено велику кількість інших учасників, а також учених, розробників – державних діячів, політиків місцевого рівня, завідувачів навчальною частиною, методистів, учнів та їх батьків, учених, зацікавлених організацій і профспілок [1].

У Данії інклюзивна освіта не лише закріплена законодавчо, а й створена національна стратегія реалізації інклюзивної освіти, яка полягає в тому, що національний ресурсний центр керує процесом впровадження інклюзивного навчання. Існує оперативна група з представників різних університетів країни, які проводять дослідження в галузі інклюзивної освіти, стежать за роботою муніципалітетів в галузі впровадження інклюзивного навчання [5].

Також батьки мають право навчати дитину там, де вони проживають. Реалізується це право конкретним освітнім закладом, який повинен створити всі умови для такої дитини. У муніципальних органах освіти є фахівці (психологи, логопеди, спеціальні педагоги тощо), які направляються в конкретну школу для підтримки конкретних учнів. У загальноосвітніх школах навчаються як окремі учні з ОМЗ (обмеженими можливостями здоров'я), так і групи таких дітей. Таким чином, реалізується так званий “диференційований підхід” в інклюзивну освіту. З дітьми з ОМЗ протягом навчального тижня проводяться додаткові види занять (поза класного колективу). У групи можуть об'єднання дітей з різних класів однієї паралелі з урахуванням їхніх шкільних труднощів. У школах створюються педагогічні консиліуми, де обговорюють проблеми реалізації інклюзивного навчання конкретної дитини. Педагоги шкіл активно залучаються до такої системи роботи, яка лише формується.

Інклюзія в Данії – питання наміри, а також масштабу реалізації. Простіше кажучи, полеміка на предмет необхідності інклюзивної освіти закінчена і головним питанням сьогодні є механізми його реалізації.

У школах Норвегії інклюзія учнів з особливими потребами є всеосяжним принципом. Це впливає завдяки тривалій інтеграційній реформі 1970-х років. Реформа була націлена на вжиття заходів проти сформованої практики сегрегації, коли діти, які не підходять під так зване нормальне співтовариство, здобували освіту поза класом. Ця практика суперечила принципу рівності, виходячи з якого, всі діти мають право здобувати освіту в школі, розташованій на території, де вони проживають. Проблема, однак, у тому, що сутність “інтеграції” відноситься до індивідуумів або групах з особливими потребами і ці учні повинні були пристосовуватися до встановленого порядку. Інклюзія означає, що всі учні беруть участь на рівній основі як у навчальному колективі, так і в суспільстві. Отже, система повинна пристосуватися до індивідуума.

Шведський дослідник Інґемар Емануельсон стверджує, що інклюзія є створенням таких умов у групі, які сприяють участі всіх учнів, а такі умови в широкому сенсі визначаються методами і змістом викладання. На додаток він підкреслює, що інклюзія пов'язана зі здатністю колективу брати на себе відповідальність і робити внесок у вирішення проблем. Для посилення інклюзії потрібно побудувати міст між звичайною та спеціальною освітою за допомогою “пристосованого навчання”. Поняття “пристосоване” навчання передбачає, що школа повинна адаптуватися до учня, а не навпаки.

Комісія Мідтлінг підкреслила, що спосіб організації та здійснення навчання обумовлює результати навчання учнів з особливими потребами: якщо якість звичайного викладання підвищується, результат поліпшується для кожного. Це могло б знизити потребу у спеціальних заходах. Тому важлива проблема – забезпечити, щоб звичайне викладання було якісним наскільки це можливо [4].

Комісія виділила вузький і широкий підходи до пристосованого навчання. При застосуванні вузького підходу в центрі уваги опиняється учень і його проблеми в школі. Акцент

на індивідуальному припускає зміщення фокусу уваги від колективу класу. За широкого підходу акцент робиться на класному колективі, а не окремому учневі. Проблеми учнів поміщаються в певний контекст, і фокус уваги знаходиться в освітньому середовищі. Широкий підхід можна розуміти як політичну основу та ідеологію освіти.

Найважливішими помічниками норвезьких шкіл в їхніх зусиллях стати більш інклюзивними – це Психолого-педагогічна служба (Pedagogisk-psykologisk tjeneste, PPT), а на державному - служба Statped. Обидві установи надають допомогу, як на індивідуальному, так і на системному рівні. PPT надає школам допомогу для підвищення їхньої компетентності в сфері спеціального навчання. Statped забезпечує поширення знань про спеціальні освітні потреби, а також про інклюзивне та функціональне середовища навчання. Система державної підтримки організована на національному (національні центри компетенції) та регіональному рівнях (регіональні відділення)[3].

Заглиблюючись в сутність полеміки про інклюзію, не можна забувати про те, що і в інклюзивній освіті повинен бути певний ”запас гнучкості”. Така система освіти повинна гнучко підходити до навчання дітей з особливими освітніми потребами і передбачати можливість навчання в спеціальних класах, школах і вдома.

Отже, інклюзивна освіта надає дитині можливість реалізувати свої права. Спілкування з однолітками є важливим чинником соціальної інтеграції. Школі інклюзивна освіта дозволить зробити навчання більш доступним з урахуванням індивідуальних потреб дітей, а також дасть можливість застосувати гнучкі освітні технології, завдяки яким повною мірою реалізуються здібності як обдарованих дітей, так і дітей із затримкою розвитку, виключаючи їх випадання з соціальних, економічних, політичних процесів, забезпечуючи можливість вносити в життя суспільства свій внесок. Цивільне суспільство, в свою чергу, може реалізувати потенціал щодо захисту прав людини, що сприяє утвердженню гуманізму і толерантності в системі суспільних відносин.

Список використаних джерел:

1. *Mattson E. H., Hansen A. M. Inclusive and exclusive education in Sweden: principals' opinions and experiences / E. H. Mattson, A. M. Hansen // European Journal of Special Needs Education. – 2009. – P. 465-472.*
2. *Ванян А. Обзор инклюзивного образования за рубежом [Электронный ресурс] / А. Ванян. – Режим доступа : <http://turrion.net/default.asp?src=library&id=001>*
3. *Ольсен Х. “Включённое” образование – стратегия для достижения образования для всех / Х. Ольсен // Актуальные проблемы интегрированного обучения. – М., 2001. – 250 с.*
4. *Всесторонний обзор отрясли [Электронный ресурс] / Европейское агентство по развитию специального образования. – Дания, 2012. – Режим доступа : <http://www.european-agency.org/country-information/denmark/nationaloverview/complete-national-overview>*
5. *Всесторонний обзор отрясли [Электронный ресурс] / Европейское агентство по развитию специального образования. – Финляндия, 2012. – Режим доступа : <http://www.european-agency.org/country>*
6. *Всесторонний обзор отрясли [Электронный ресурс] / Европейское агентство по развитию специального образования. – Швеция, 2013. – Режим доступа : <http://www.european-agency.org/country-information/sweden/national-113-overview/complete-national-ov>.*

Annotation

This paper describes the key educational reforms of Sweden, of Denmark and Norway for including children with special needs in the education space. These features inclusive education in Nordic countries, and highlighted the future prospects of inclusion in those countries

Keywords: *inclusive education, integration, reform, Sweden, Norway, Denmark, the special school.*

УДК: 376.22

*Пенькова Д. П.,
КУ “Хортицкий национальный учебно-реабилитационный
многопрофильный центр” ЗОС
Научный руководитель: Лопатинская Н. А., канд. пед. наук*

БЛИСС-ЯЗЫК КАК СРЕДСТВО ДЛЯ РАЗВИТИЯ АЛЬТЕРНАТИВНОЙ КОММУНИКАЦИИ ДЕТЕЙ С ОГРАНИЧЕННЫМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ

Листинг в статье описаны средства альтернативной и поддерживающей коммуникации – Блисс-языка, который был разработан в середине XX века, основанная на упрощенных китайских иероглифов. Автором раскрыт мотивационный аспект использования блисс-языка детьми с нарушениями опорно-двигательного аппарата, расстройствами аутистического спектра, и другими тяжелыми моторно-речевыми нарушениями.

Ключевые слова: *альтернативная и поддерживающая коммуникация, естественный язык, блисс-язык, блисс-символика, блисс-карта, дети с ограниченными возможностями.*

Использование альтернативной и дополнительной коммуникации позволяет неговорящим детям дополнить или заменить обычную речь. Ее широко используют в мировой практике, что обеспечивает возможность образовательной интеграции детей с нарушениями опорно-двигательного аппарата, расстройствами аутистического спектра, и другими тяжелыми моторно-речевыми нарушениями в различные сферы общественной жизни, в том числе и в образовательную среду.

Среди средств альтернативной и дополнительной коммуникации особое место занимает блисс-символика. Эту знаковую систему разработал австралийский учёный Чарльз Блисс в 1949 году на основе упрощенных китайских иероглифов, предварительно рассчитанную для облегчения всемирного общения. Ч. Блисс: “Семантология является вариантом “всемирного” языка, цель которого – гармонизация человеческого взаимодействия и иные достойные, но от этого не менее утопические чаяния” [5]. На сегодняшний день словарь блисс-языка содержит около 3000 слов и 120 ключевых символов. По структуре напоминает классический язык – орфографию, грамматику, синтаксис [2]. Каждый блисс-символ представляет собой не отдельно взятую букву или слово, а несет определенное значение или понятие, позволяющее построить фразу или предложение.

Инициатива применения “Блисса” в терапевтических целях в качестве системы, замещения естественного языка, возникла в 1971 году в Канаде, в Центре реабилитации детей инвалидов в Онтарио. При этом вначале эта система применялась не к детям с нарушениями, собственно, речевого развития, а к детям с физическими дефектами, которые ограничивали или даже исключали обучение чтению и письму на родном языке [5, с 33]. При тяжелых формах детского церебрального паралича, когда человек не может выполнять жесты руками, на голову надевают специальный шлем или повязку с лазерной указкой. Двигая головой, он управляет указкой, подсвечивая необходимый символ.

Для дальнейшего развития и популяризации “Блисса” в 1971 г. была создана организация Blisssymbolic Communication International. Будучи некоммерческой и благотворительной, она поддерживает многочисленные исследовательские институты и финансирует пропаганду и внедрение “Блисса” во всем мире. За последние пару лет использование “Блисса” стало популярным через интернет.

Во время общения обучаемому предлагается специально разработанная карта символов. В зависимости от умственных способностей подопечного увеличивается количество используемых

символов, что пополняет как пассивный так и активный словарный запас. Система продумана настолько, что собеседнику совсем не обязательно знать значение символов – он может прочитать слово, сопровождающее каждый символ прямо в блисс-карте. Блисс-карта – система абстрактных символов в сочетании с поясняющими словами, сгруппированных по частям речи и оформленных в виде таблицы. По верхнему и нижнему полям таблицы располагаются буквы в алфавитном порядке, а по левому и правому – цифры. Сочетание символов и слов позволяет обучать детей глобальному чтению [2].

Главной задачей блисс-языка является постоянная поддержка мотивации и обучение ребенка общению с помощью символов. Создавая коммуникативную среду выстраивается схема межличностных отношений, основанная на едином подходе с использованием блисс-символики в процессе общения с ребенком, а также с учетом перспективы его развития.

Процесс обучения общению с использованием блисс-символики проводится с учетом индивидуальных особенностей развития, и его успешность зависит от таких факторов как: языковой опыт, потребность в общении, уровень интеллектуальных возможностей, развитие символической функции, состояние физиологического слуха, развитие моторной функции, способности к использованию указательного жеста и др.

Символы, используемые в “Блиссе”, – это стандартные контурные изображения, подобные обычным типографским литерам и их комбинациям, таким, как скобки, астериск, знак “дизз”, тильда, различные диакритические знаки, знаки для логических и математических операций и т. п.). Так же используются геометрические фигуры – ромбики, треугольники, круги, овалы; значки, которые напоминают максимально упрощенные детские рисунки, – “елочку”, “домик”, “птичку”, “кораблик”. Нарисованная фраза, в виде набора символов, читается слева направо.

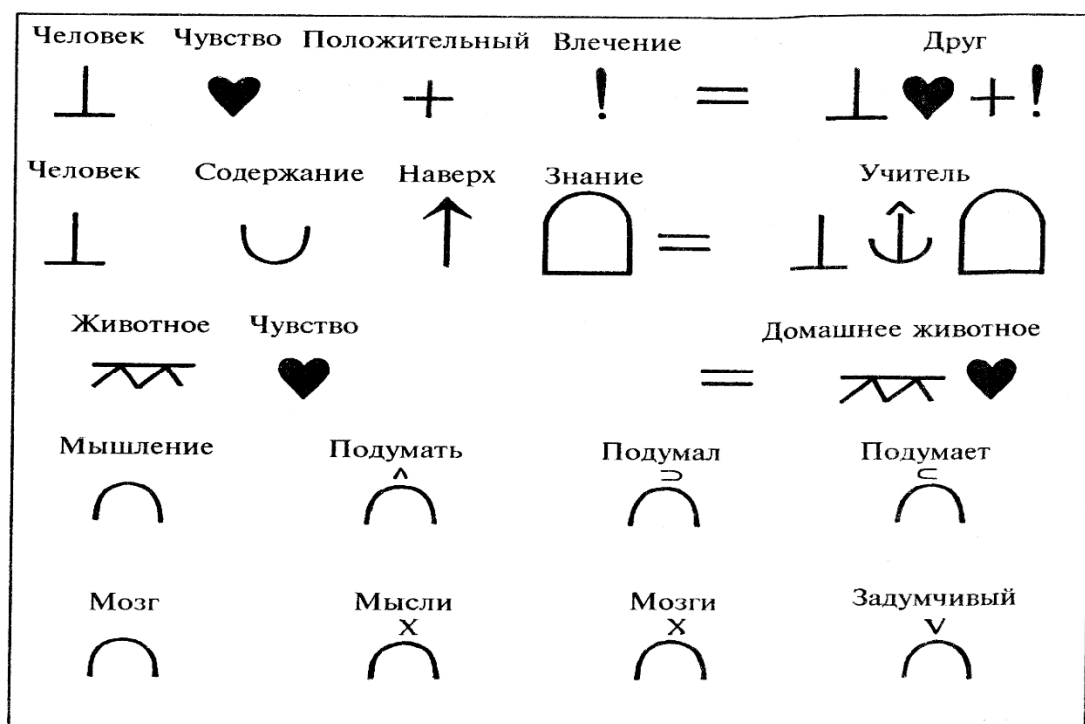
“Блиссе” можно спутать с пиктографическими изображениями. Эти две системы знаков объединяет следующее: они направлены на замену слов используемого языка изображениями различного уровня абстрактности: от изображений конкретных предметов (яблоко, стол) до совершенно не обобщенных “изображений”: отношений (*мой*) и действий (*ходить, спать*), а также модальных предикатов (*хотеть*). В обоих случаях изображения могут быть представлены в виде отдельных карточек, специально организованной таблицы, а также существовать в компьютерном варианте.

Представим общение с помощью систем такого типа: ребенок выражает свое желание в общении, составляя определенную последовательность из различных карточек или выстраивает логический ряд указывая на клетки таблицы. Коррекционный педагог или родители проделывают те же действия, что и ребенок, или использует устную речь, если ребенок понимает то, что ему говорят. Когда изображения в таблицах сопровождаются подписями, то это способствует установлению аналогии между изображением и буквенной последовательностью. Исходя из этого, можно сделать прогноз, что операции с подобными таблицами могут помочь ребенку в овладении механизмом “глобального чтения”.

Чтобы представить себе степень абстрактности символов “Блисса”, приведем примеры. Так, понятие “до” изображается как [) ’]; “сейчас” – как [] (); “позже” – как [(]. Поэтому символика “Блисса” не рассматривает варианты вычислить смысл используемых знаков и их комбинаций. Пиктограмма, напротив, может быть расшифрована и человек точно будет знать о чем шла речь [5, с 33-34].

В системе Блисса применяется небольшое количество ключевых символов, которые имеют исходное значение, они соединяются, образуя новые слова, например:

- человек + чувство + положительный + усиление = друг;
- я + принадлежит = мой;
- человек + содержание + вверх + значение = учитель [4, с. 215].

Для обыкновенного человека трудным является соотнесение слова левой части строки к правой. Хотя если подключить мыслительные операции и продумать, все значения слов находящихся в левой стороне, то можно сделать вывод что все эти слова относятся лишь к одному, определённом обозначению, находящемуся в правой части строки. Поэтому, блисс-язык является одним из стимулов создания разных систем, который частично или более полно может заменить родную речь.

М. Н. Сайфулиной, Н. И. Болтаковой экспериментальным путем доказано, что правильно использование системы “Блисс” в качестве методики для этапа коррекционно-педагогического воздействия на детей, страдающих тяжелыми видами моторно-речевых нарушений, обеспечивает достижение следующих положительных результатов:

- импрессивную сторону речи ребенок усваивает в 3 раза быстрее, чем при работе по традиционным методикам;
- речь дошкольника формируется одновременно в трех функциях – коммуникативной, регуляторной и обобщающей;
- раскрывается внутренний план возможностей ребенка с любым дефектом;
- у дошкольника снижается уровень социального ощущения собственной неполноценности [3].

В современном мире использование блисс-языка не означает отказ от обыденной формы общения, а является новым способом выражения чувств и эмоций которые можно передать через общепринятые символы. Эти графические изображения часто пользуются спросом у людей педагогической сферы в качестве замещения того или иного определения. Так у детей вырабатывается умение активно заменять распространённые слова графическими символами, что позитивно влияет как на развитие речи, так и на расширение кругозора и обогащение познавательной сферы в целом.

Сегодня “Блисс” система – самый прогрессивный язык символов в мире. На языке Блисс составляется и издается разнообразная печатная продукция, пишут стихи. На наш взгляд, Блисс-язык интересен, но не вседоступен. Например, ребенку с особенностями развития весьма трудно освоить какую-то систему комбинаций, да еще и понять их значение. Поэтому работа с блисс-языком должна проводиться поэтапно, с учетом индивидуальных особенностей и потенциальных

возможностей развития.

Таким образом, блиссимволы – это будущее, они помогут многим людям как обычным, так и с особенностями, общаться без преград и в процессе развития будут способствовать дальнейшему процветанию, что поможет людям раскрыться и найти свое призвание. Bliss-язык рекомендован особенно лицам, для которых поддерживающая коммуникация выступает в качестве экспрессивного средства. Они достаточно хорошо понимают речь, но не в состоянии выразить свои потребности вербально. Это люди с церебральным параличом, у которых нарушения кинетического и кинестетического праксиса определяют качество фонетической стороны речи. А наличие тяжелого двигательного расстройства ограничивает выбор существующих коммуникативных систем. Поэтому Bliss-язык, как одно из средств поддерживающей коммуникации, будет являться дополнительным средством выражения желаний, интересов, самочувствия, которое может использоваться постоянно, на протяжении всей жизни человека, сопровождать его в различных ситуациях жизнедеятельности. Особое значение здесь приобретает не столько развитие понимания речи, сколько предоставление возможностей для самовыражения с помощью средств поддерживающей коммуникации.

Список використаних джерел:

1. Особые дети [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.tokids.ru/article/rodit/osob/osob_7635.html
2. Блссинфо [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://malinteso.livejournal.com>.
3. Сайфуллина М. Н. Метод Bliss-коммуникации и его использование в работе с безречевыми детьми [Электронный ресурс] / М. Н. Сайфуллина, Н. И. Болтакова. – Режим доступа : http://grani3.kznscience.ru/data/documents/1_Sayfullina.pdf
4. Смирнова И. А. Логопедическая диагностика, коррекция и профилактика нарушений речи у дошкольников с ДЦП. Алалия, дизартрия, ОНР : учебно-методическое пособие для логопедов и дефектологов. – СПб. : ДЕТСТВО-ПРЕСС, 2010. – С. 320-321.
5. Фрумкина Р. М. О знаковых системах, замещающих естественный язык / Р. М. Фрумкина, Т. Е. Браудо // Культурно-историческая психология. – 2006. – № 3. – С. 28-37.

Annotation

Listing to the article describes a means of alternative and supportive communication – Bliss-language that was developed in the mid XX century, based on simplified Chinese characters. The author discloses the use of motivational aspect Bliss-language children with disorders of the musculoskeletal system, autism spectrum disorders and other severe motor and speech disorders.

Keywords: *alternative and supportive communication, natural language, Bliss language, Bliss symbols, Bliss Card, children with disabilities.*

УДК: 376-056.264

**Потапенко Ю. В.,
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова,
Науковий керівник: Базима Н. В., кандидат педагогічних наук**

ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЕВОГО ДИХАННЯ У ДІТЕЙ ІЗ ПСЕВДОБУЛЬБАРНОЮ ДИЗАРТРІЄЮ

Тези присвячені одній із актуальних тем сьогодення – формуванню мовленнєвого дихання у дітей з дизартріями. У тезах проаналізовано мету логопедичної роботи при дизартрії, висвітлено важливість

формування правильного мовленнєвого дихання у дошкільників з даним мовленнєвим порушенням, представлено задачі та напрями формування правильних дихальних кінестезій, запропоновано алгоритм роботи з розвитку правильного мовленнєвого дихання.

Ключові слова: дизартрія, мовленнєве дихання, порушення дихання.

Однією з найважливіших умов повноцінного розвитку дитини та її соціальної адаптації є правильне мовлення. Порушення мовлення у тій чи іншій мірі негативно впливає на психічний розвиток дитини та відображається на її діяльності та поведінці. Аналіз спеціальної літератури свідчить про стійку тенденцію зростання кількості дітей дошкільного віку з мовленнєвими порушеннями, зокрема, з дизартрією.

Основним механізмом порушення при дизартрії є неспроможність забезпечити реалізацію мовленнєво-рухових програм внаслідок органічного ураження ЦНС. Логопедична робота з дітьми з дизартрією досліджувалися такими вітчизняними вченими як О. Боряк, В. Галушенко, А. Гуровець, В. Кондратенко, С. Конопляста, С. Маєвська, Л. Мартинова, Н. Пахомова, Є. Соботович, В. Тарасун, М. Шеремет та ін.

Як відомо, псевдобульбарна дизартрія виникає при ураженні провідних шляхів від кори головного мозку до довгастого мозку (кортикобульбарних шляхів); вона є наслідком перенесеного у внутрішньоутробному періоді, під час пологів чи у ранньому дитинстві органічного ураження мозку в результаті енцефаліту, пологових травм, інтоксикацій тощо.

Метою логопедичної роботи при дизартрії є: корекція звуковимови; корекція звукосприймання; корекція дикції, голосу, темпу й ритму мовлення; розвиток лексико-граматичної будови; корекція мовленнєвого дихання.

Зупинемося безпосередньо на проблемі розвитку правильного мовленнєвого дихання у дітей з псевдобульбарною дизартрією дошкільного віку.

Дихання – це процес газообміну між організмом і навколишнім середовищем. Розрізняють три основні типи дихання: ключичне, реберне (грудне) та діафрагмальне (черевне). Тип дихання змінюється залежно від віку і статі дитини. У новонароджених дітей переважає діафрагмальне дихання, у дітей грудного віку – грудочеревне дихання. У віці 3-7 років у зв'язку з розвитком мускулатури плечового поясу починає виявлятися грудне дихання й домінує над діафрагмальним. У пубертатний період у хлопчиків виробляється черевний тип, а у дівчаток грудний тип дихання.

Мовленнєве дихання – дихання у процесі мовлення. Мовленнєве дихання відрізняється від фізіологічного дихання швидким вдихом і сповільненим видихом; значним збільшенням дихального об'єму; переважно ротовим типом дихання; максимальною розбіжністю голосових складок на вдиху і зближенням їх майже до зіткнення на видиху.

Без правильного мовленнєвого дихання неможливе правильне мовлення. Мета дихальних вправ – збільшити об'єм дихання, нормалізувати його ритм, виробити плавний, тривалий економний видих.

Однією з ознак мовленнєвого порушення при псевдобульбарній дизартрії у дітей є синдром розладу дихання. Мовленнєве дихання формується на основі звичайного дихання, яке є вродженою безумовно-рефлекторною діяльністю, слугує цілям газообміну та складає енергетичну основу мовлення. Фізіологічне дихання та мовленнєве дихання не є однозначними процесами. При нормальному диханні вдих виробляється активно за рахунок скорочення зовнішніх міжреберних, між хрящових м'язів і м'язів діафрагми, а видих відбувається під час опускання стінок грудної клітини, еластичності легень і реберних хрящів та тонуусу черевних м'язів. Під час мовлення збільшується функціональне значення фази видиху.

М. Шеремет, Н. Пахомова зазначають, що у дітей зі стертою формою дизартрії наявні порушення інервації дихальної мускулатури, що призводить до порушення мовленнєвого дихання. У процесі мовлення дихання частішає, активний видих короткий і часто носовий. Незлагодженість у роботі м'язів, які беруть участь у процесі дихання, призводить до звички говорити на вдихові. Це порушує мимовільний контроль над дихальними рухами, а також координацію між диханням,

фонацією та артикуляцією [7].

Ритм дихання не регулюється смисловим змістом мовлення, у момент мовлення воно прискорене, після вимовлення окремих складів або слів дитина робить поверхневі судомні вдихи, активний видих укорочений і відбувається зазвичай через ніс, не дивлячись на постійно напіввідкритий рот.

Зазвичай, дихання у дітей з псевдобульбарною дизартрією поверхневе, ключичне, тому М. Шеремет, Н. Пахомова насамперед радять привчити дитину до діафрагмального (черевного) дихання (з використанням контролю за допомогою долоні дитини), оскільки вимова значної кількості звуків вимагає правильного виходу повітряного струменя через середину ротової порожнини.

В. Галущенко [1] під час формування правильних дихальних кінестезій наголошує на вирішенні наступних задач:

- виховання у дітей навички правильного раціонального дихання, дихальних схем;
- довільне керування процесом руху цілеспрямованого повітряного потоку,
- формування навички діафрагмально-релаксаційного дихання;
- нормалізація балансу резонування.

Крім того, В. Галущенко, С. Конопляста [1], [2] розробили напрями формування правильних дихальних кінестезій, які включають:

- нормалізацію тону мимічної та артикуляційної моторики, що обумовлено тим, що тонус дихальної мускулатури пов'язаний зі збереженістю артикуляційної і мимічної мускулатури;
- роботу з формування нижньореберного дихання, метою якого є покращення функції зовнішнього дихання дитини;
- диференціацію носо-ротового дихання, спрямованість видиху задля збільшення глибини вдиху, формування ритмічності дихальних рухів.

Є. Стрижакова розробила алгоритм роботи з розвитку правильного мовленнєвого дихання включає наступні пункти [6]:

- формування комбінованого діафрагмально-реберного дихання;
- відпрацювання плавного, довгого видиху за допомогою різноманітних завдань (погасити свічку, подути в музикальну трубочку тощо);
- розвиток вміння поєднувати початок видиху з початком мовлення;
- виховання нешвидкого темпу мовлення;
- формування уміння правильно використовувати паузи у мовленні, оскільки саме паузи забезпечують час для спокійного глибокого вдиху.

Роботу з розвитку правильного мовленнєвого дихання рекомендується проводити паралельно з роботою з розвитку артикуляційної моторики.

З метою закріплення діафрагмального типу дихання, а також з метою розвитку вміння здійснювати короткий, легкий вдих і плавний, тривалий видих через рот, з дітьми проводяться вправи, спрямовані на диференціацію ротового і носового вдиху і видиху. Дані вправи сприяють також тренуванню ритму мовленнєвого дихання з обов'язковою паузою після вдиху. Тобто починати заняття слід з розвитку фізіологічного дихання. Їх мета – координація ротового і носового дихання, вироблення нижньореберного типу дихання при активній участі діафрагми. Для контролю правильного вдиху потрібно покласти руку на живіт в області діафрагми.

Отже, для формування правильного повітряного струменя використовуються наступні вправи на основі фізіологічного дихання: вдих і видих через ніс; вдих через ніс, видих через рот; вдих через рот, видих через ніс; вдих і видих через рот, комбінований вдих [5].

Запропонований комплекс вправ при систематичному повторенні спонукає дитину відчувати різницю в напрямках повітряного струменя і вчитися правильно його формувати.

Після цього починається робота з розвитку мовленнєвого дихання, яка зазвичай проводиться в такій послідовності: без участі мовлення; на матеріалі голосних звуків; на матеріалі

приголосних звуків; на матеріалі складів; на матеріалі слів; на матеріалі речень; на матеріалі фраз.

Після оволодіння правильним диханням слід починати поєднувати дихання з голосом через вимову голосових звуків, потім складів, слів і коротких речень.

Отже, корекційна робота з розвитку дихання у дітей з псевдобульбарною дизартрією дуже важлива, оскільки без правильного мовленнєвого дихання неможливе правильне мовлення. У процесі багаторазових повторень дихання вирівнюється, проте для закріплення навичок правильного дихання потрібна довготривала робота.

Список використаних джерел:

1. *Галущенко В. І.* Особливості формування просодичного компонента мовлення у дітей зі стертою дизартрією : дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.03. / В. І. Галущенко. – О., 2012. – 247 с.
2. *Конопляста С. Ю.* Розвиток сенсомоторного рівня мовленнєво-рухової організації у дітей старшого дошкільного віку зі стертою дизартрією / С. Ю. Конопляста, В. І. Галущенко // *Логопедія : науково-методичний журнал.* – 2013. – № 4. – С. 44-50.
3. *Логопедія : підручник / за ред. М. К. Шеремет.* – 2-ге вид., перероб. та доп. – К. : Видавничий дім “Слово”, 2010. – 672 с.
4. *Основы логопедической работы с детьми : учебное пособие для логопедов, воспитателей детских садов, учителей начальных классов, студентов педагогических училищ / под общ. ред. д. п. н., проф. Г. В. Чиркиной.* – 2-е изд., испр. – М. : АРКТИ, 2003. – 240 с.
5. *Стрижакова Є. Ф.* Робота з дітьми, хворими на псевдобульбарні паралічі / Є. Ф. Стрижакова // *З досвіду роботи Харківської школи-інтернату для дітей з розладами мови.* – К. : Рад. школа, 1963. – С. 46-54.
6. *Шеремет М. К.* Формування мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення до навчання в школі : навчально-методичний посібник / М. К. Шеремет, Н. Г. Пахомова ; М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – 137 с.

Annotation

Theses dedicated to one of the topics of today - the formation of speech respiration in children with dysarthria. In theses analyzes aim of speech therapy at dysarthria, highlights the importance of creating the proper speech breathing in preschool children with speech disorders present, presents problems and directions of forming the correct respiratory kinesteziy, algorithm development work correct speech breath.

Keywords: *dysarthria, speech breath, respiratory failure.*

УДК: 376-058.65

*Продан М. М.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
Науковий керівник: Кравець Н. П., канд. пед. наук, доцент*

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ З ЦЕРЕБРАЛЬНИМ ПАРАЛІЧЕМ

У тезах розкрито особливості розвитку мовленнєвої діяльності в онтогенезі. Показана специфіка мовленнєвого розвитку дітей з церебральним паралічем, а також виявлено особливості мовленнєвого розвитку дітей з різними формами церебрального паралічу. Співставлено у формі таблиці мовленнєвий розвиток дитини раннього віку в онтогенезі та дизонтогенезі за дефіцитарним типом (ДЦП).

Ключові слова: *дитячий церебральний параліч, мовленнєва діяльність, ранній вік, компоненти мовленнєвої діяльності, онтогенез, дизонтогенез.*

Період раннього дитинства є визначальним для розвитку особистості, що позначається на подальших вікових етапах, оскільки ранній вік відноситься до критичних періодів онтогенезу в становленні всіх психічних процесів, особливо для розвитку мовлення дитини.

Мовленнєва діяльність дітей раннього віку з церебральним паралічем набуває особливої актуальності у зв'язку з тенденцією до почастишання цього захворювання. Наслідками такої стрімкої динаміки є збільшення кількості дітей, які мають не лише порушення моторного розвитку різної міри тяжкості, але і психічного, зокрема мовленнєвого розвитку, починаючи з раннього дитинства, що досить ускладнює розвиток дитини. У результаті зростає кількість дітей, які відчувають значні труднощі соціальної адаптації, не здатні повністю засвоїти програму масових дошкільних та шкільних установ.

Вивченню мовленнєвої діяльності дітей з церебральним паралічем присвячено багато спеціальних досліджень, в яких розглядаються питання патофізіології, клініки та корекції (Л. О. Бадаляна, І. М. Мастюкової, М. В. Іпполітової, Л. М. Шіпіціной, Л. Ф. Спірової, О. П. Архипової, Л. О. Данилової, М. В. Іпполітова, В. І. Козьякіна, О. О. Семенової, Н. В. Симонової, О. Г. Приходька, Л. Б. Халілова та ін).

Більшість дослідників пов'язують особливості формування мовленнєвої діяльності дітей з церебральним паралічем з порушенням рухової сфери, зокрема і патологією артикуляційного апарату. Увага при цьому звертається на локалізацію і важкість ураження мозку, що обумовлює хід розвитку моторної та мовленнєвої патології, які залежить від проявів захворювання [3].

Обґрунтовані нами особливості мовленнєвого розвитку дітей раннього віку (0-3) в онтогенезі свідчать, що в даному віковому періоді відбувається оволодіння базовим підґрунтям компонентів мовленнєвої діяльності, а в подальшому передбачається опанування рідною мовою, вироблення вміння користуватися нею як засобом пізнання навколишнього світу і себе, засвоєння набутого людством досвіду, саморегуляції, спілкування і взаємодії людей.

У ранньому дитячому віці в дитини з церебральним паралічем не формується зв'язок між словом, предметом і найпростішою дією. Затримується розвиток усіх компонентів мовленнєвої діяльності, сприйняття і відтворення ритму; не розвивається інтонаційний бік мовлення [4].

У всіх дітей з церебральним паралічем в результаті порушення функцій артикуляційного апарату недостатньо розвинена насамперед фонетична сторона мови, стійко порушена вимова звуків, більшість звуків відсутні, частина з них вимовляється спотворено або замінюється близькими за артикуляцією, що призводить до загального недорозвитку мовлення.

Дослідники (Л. О. Бадалян, О. М. Мастюкова, М. В. Іполітова) вказують на порушення фонематичного сприймання, що викликає труднощі звукового аналізу. У важких випадках діти не розрізняють звуки на слух, не виділяють звуки в словах, не можуть повторити складові раді.

У дітей з церебральним паралічем часто відзначаються порушення формування граматичної будови мовлення, яке поєднується з лексичними розладами. Граматичні форми і категорії засвоюються вкрай повільно і з великими труднощами, що багато в чому обумовлено обмеженням мовного спілкування, порушенням слухового сприймання, уваги, низькою мовною активністю і недорозвиненням пізнавальної діяльності. Навіть до початку навчання у школі більшість дітей з церебральним паралічем практично не вміють користуватися граматичними засобами оформлення пропозицій. У них чітко виявляється недостатня сформованість зв'язного мовлення. Словник дитини з ДЦП проявляється у вигляді звуження обсягу пасивного і активного словникового запасу, труднощів при оволодінні номінативною функцією слова, не володінням багатозначністю слова [6].

На основі опрацьованої літератури ми вважаємо за потрібне визначити особливості мовленнєвої діяльності дітей з різними формами ДЦП, оскільки кожній з них властивий окрема міра важкості та різна локалізація уражень головного мозку, що зумовлює варіативність мовлення дитини. Доцільним буде співставити мовленнєвий розвиток дитини раннього віку в онтогенезі та дизонтогенезі за дефіцитарним типом (ДЦП).

Результати деференціальної характеристики подано у “Таблиці 1”, де розподілено компоненти мовленнєвої діяльності (звуковимова, лексика, граматики) і форми дитячих церебральних паралічів у наступній послідовності: подвійна геміплегія, спастична диплегія, геміпаретична форма, атоніко-астенічна форма, гіперкінетична форма.

Таблиця 1

Диференційна характеристика раннього мовленнєвого розвитку (0-3р.) дитини в онтогенезі та дизонтогенезі за дефіцитарним типом (ДЦП)

Форма дитячих церебральних паралічів	Компонент мовленнєвої діяльності		
	Звуковимова	Лексика	Граматики
Подвійна геміплегія	голос тихий, глухий, не модульований, тембр бідний, темп пришвидшений; порушена звуковимова всіх голосних і приголосних звуків	словниковий запас значно збіднений; мовлення обмежується тільки складами і 2-3 складовими словами.	Грамматична будова мовлення не сформована; мовлення майже відсутнє.
Спастична диплегія	голос слабкий, недостатньо дзвінкий, відсутнє інтонаційне оформлення, уповільнений темп; всі звуки вимовляються без чіткого фонетичного оформлення; наявний носовий відтінок голосних звуків особливо заднього ряду (о, у); найбільше порушені передньоязикові звуки (ч, д, т, ж, ш, щ, р, л)	Лексичне недорозвинення у поєднанні з недорозвиненням фонематичної системи; порушене формування активного і пасивного словника, що обмежується переважно дієсловами і іменниками; прийменники майже не використовують	Грамматичне недорозвинення у поєднанні з стійкими порушеннями складової структури слів, семантико-синтаксичними порушеннями; фрази мають характер ехолоалії, механічного наслідування мовлення дорослих
Геміпаретична форма	голос слабкий, недостатньо дзвінкий, відсутнє інтонаційне оформлення, уповільнений темп; всі звуки вимовляються без чіткого фонетичного оформлення; наявний носовий відтінок голосних звуків особливо заднього ряду (о, у); найбільше порушені передньоязикові звуки (ч, д, т, ж, ш, щ, р, л)	лексичне недорозвинення у поєднанні з недорозвиненням фонематичної системи; порушене формування активного і пасивного словника, що обмежується переважно дієсловами і іменниками; прийменники майже не використовують	Грамматичне недорозвинення у поєднанні з стійкими порушеннями складової структури слів, семантико-синтаксичними порушеннями; фрази мають характер ехолоалії, механічного наслідування мовлення дорослих.
Атоніко-астенічна	ритм скандований, темп уповільнений, мовлення не модульоване, відсутня, інтонація порушена звуковимова передньоязикових, губних, вибухових і багатьох інших груп звуків.	обмежений активний і пасивний словниковий запас; спостерігається лексико-семантичне недорозвинення.	Грамматичне недорозвинення.
Гіперкінетична форма	голоснапружений, переривчастий, вібруючий, різко порушена просодична сторона мовлення, її інтонаційно-мелодійна структура; звуковимова	на межі вікової норми	на межі вікової норми

Форма дитячих церебральних паралічів	Компонент мовленнєвої діяльності		
	Звуковимова	Лексика	Граматика
	ізолюваних звуків формується правильно, проте в потічному мовленні спостерігається порушення звуковимови.		
Мовленнєва діяльність в онтогенезі	Зміцнення артикуляційного апарату до кінця раннього дитячого віку призводить до правильної вимови звуків без пом'якшення твердих приголосних; діти починають правильно вимовляти слова зі збігом двох-трьох приголосних, наближуються до норми і чіткіше вимовляють свистячі звуки, з'являються звуки <i>ц, ш, ж, ч, л, р</i> , більшість дітей ще не вимовляють шиплячі та сонорні звуки. Видих дитини стає довшим (3-5 с)	до 3 років в словнику дитини нараховується більше 1000 слів; формуються слова-узагальнення, що позначають родові поняття; уточнюється значення слів; обсяг словника збільшується за рахунок збагачення життєвого досвіду дитини, узагальнення з оточуючими дорослими; діти засвоюють загальні правила формоутворення, в їхній мові присутні усі частини мови, крім прислівників.	висловлювання дитини стають граматично оформленими; діти в цьому віці починають засвоювати граматичну будову мовлення: засвоюють відмінкові закінчення, використовують деякі прийменники (на, у), оволодівають навичками використання в мовленні форм однини та множини іменників; формуються всі основні граматичні категорії. Прості поширені речення (5-6 сл.)

Вдалося встановити, що за різних формах дитячого церебрального паралічу формування та розвиток мовлення на початкових етапах проявляються по різному. Найбільш паталогічні порушення мовленнєвої діяльності спостерігаються за подвійної геміплегії, що характеризуються достатньо сильним ураженням рухової сфери. “Відносно” збережене мовлення проявляється дітей з гіперкінетичною формою церебрального паралічу, де рухові розлади проявляються найменше.

Отже, мовлення дітей раннього віку з ДЦП проявляється у його загальному недорозвитку, що передбачає системне порушення всіх складових мовленнєвої діяльності, яке в подальшому унеможливує засвоєння дитиною культури мовлення та спілкування, елементарних правил користування мовою у різних життєвих ситуаціях

Список використаних джерел:

1. *Богуш А. М.* Мовленнєвий компонент дошкільної освіти / А. М. Богуш. – Х. : Ранок, 2013. – 176 с.
2. *Мастюкова Е. М.* Нарушение речи у детей с церебральным параличом: кн. для логопеда / Е. М. Мастюкова, М. В. Ипполитова. – М. : Просвещение, 1985. – 192 с.
3. *Мамайчук И. И.* Исследование личностных особенностей детей с церебральными параличами / И. И. Мамайчук, Г. В. Пятакова // Дефектология. – 1990. – № 3. – С. 16-23.
4. *Приходько О. Г.* Дети с двигательными нарушениями: коррекционная работа на первом году жизни : метод. пособие для педагогов и психологов, врачей и родителей / О. Г. Приходько, Т. Ю. Моисеева. – 2-е изд. – М. : Экзамен, 2004. – 95 с. – (Ранняя помощь).
5. *Семенова К. А.* Детские церебральные параличи / К. А. Семенова. – М. : Медицина, 1968. – 258 с.
6. *Смирнова И.* Особенности проявления артикуляторных расстройств у детей с церебральным параличом / И. Смирнова, К. Стока // Дефектология. – М., 1995. – № 5. – 23 с.

Annotation

The theses reveals peculiarities of speech activity in ontogenesis. The specifics of language development of children with cerebral palsy and speech peculiarities of children with various forms of cerebral palsy. Are compared in table form speech development of the young child in ontogeny and dyzontohenez defitsytarnym by type (CP).

Keywords: *cerebral palsy, speech activity, early age, the components of speaking, ontogeny, dyzontohenez.*

УДК: 376-056.36:615

Проценко Ю. С.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
Науковий керівник: Шулигіна Р. А., кандидат педагогічних наук, доцент

ПІСОЧНА ІГРОТЕРАПІЯ ЯК ЗАСІБ КОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ

У даному доробку розглядається проблема затримки психічного розвитку дітей дошкільного віку та аналізуються ознаки таких розладів; розкривається значущість й дієвість одного з методів корекційної роботи з дітьми – ігрової терапії, різновидом якої є пісочна терапія. Автор доводить, що використання цього методу дозволяє розкрити індивідуальність кожної дитини, вирішити її психологічні проблеми та розвинути можливість усвідомити свої бажання і прагнення їх реалізувати. Наведені твердження підкріплюються прикладом гри з використанням піску, яка застосовувалася автором у корекційній роботі з дітьми дошкільного віку із затримкою психічного розвитку (під час педагогічної практики в дошкільному навчальному закладі).

Ключові слова: *затримка психічного розвитку, дитина дошкільного віку, корекційна робота, гра, ігротерапія, пісочна терапія.*

Погіршення екологічної ситуації, високий рівень захворюваності батьків, низка невіршених соціально-економічних, психолого-педагогічних і медичних проблем сприяють зростанню кількості дітей з особливими потребами, зокрема дітей із затримкою психічного розвитку.

Затримка психічного розвитку (у подальшому – ЗПР) включає в себе більш повільне, з відставанням від норми розвиток пам'яті, мислення, уваги, мови, сприйняття та емоційно-вольової сфери особистості. У більшості випадків затримка психічного розвитку відрізняється стійкою, хоча і легкою, інтелектуальною недостатністю зі слабо вираженою тенденцією до компенсації і зворотного розвитку, можливими тільки в умовах спеціального навчання і виховання.

У дітей із затримкою психічного розвитку знижена потреба в спілкуванні як з однолітками, так й з дорослими. У більшості з них виявляється підвищена тривожність по відношенню до дорослих, від яких вони залежать. Серед особистісних контактів дітей із затримкою психічного розвитку переважають найбільш прості. У ролі ведучих в характеристиці особистості дошкільників із затримкою психічного розвитку виділяють слабку емоційну стійкість, порушення самоконтролю у всіх видах діяльності, агресивність поведінки і його провокуючий характер, труднощі пристосування до дитячого колективу під час гри і занять, метушливість, часту зміну настрою, невпевненість, почуття страху, фамільярність по відношенню до дорослого, велика кількість реакцій, спрямованих проти волі батьків, часта відсутність правильного розуміння своєї соціальної ролі, недостатня диференціація осіб та речей, яскраво виражені труднощі в розрізненні найважливіших рис міжособистісних відносин. Все це свідчить про недорозвиненість у таких дітей соціальної зрілості.

Загальний розвиток особистості – це сукупність знань, умінь, навичок, уявлень про

навколишній світ, що вона здобуває у повсякденному житті, спостереженні явищ навколишньої дійсності, у спілкуванні з дорослими і однолітками, а пізніше у процесі цілеспрямованого навчання. При цьому якість загального розвитку виявляється не тільки в сумі знань, а й здатності оперувати ними, що залежить від сформованості пізнавальних процесів: сприймання, пам'яті, мислення, мовлення. Ці пізнавальні процеси є інструментом пізнання, що удосконалюються під час нагромадження досвіду, різноманітних уявлень дошкільників про дійсність. Наявність недоліків у функціонуванні нервової системи дітей призводить до виникнення труднощів у розвитку психічних процесів, і як наслідок ускладнення процесу отримання знань та уявлень.

Одним із методів корекційної роботи з дітьми із вадами психофізичного розвитку виступає ігрова терапія, яка розглядається науковцями як вільна або керована гра, що терапевтично впливає на дитину. Цей метод є досить успішним тому, що в дошкільному віці провідною діяльністю є гра. Діти найлегше отримують знання і навички під час ігрової діяльності. У процесі гри вони спілкуються, взаємодіють, обмінюються думками, враженнями, емоціями.

Неабияке значення на сучасному етапі має використання міждисциплінарних зв'язків соціологічної і психолого-педагогічної наук в різних аспектах даної проблеми, зокрема:

- у розкритті реабілітаційно-корекційних центрів у роботі з дітьми, які мають вади психофізичного розвитку;
- визначення можливостей ігротерапії у роботі з дітьми дошкільного і молодшого шкільного віку з вадами психофізичного розвитку;
- установленні специфіки ігротерапії як інноваційного методу соціальної реабілітації дітей із вадами психофізичного розвитку.

Теорія гри викликала інтерес таких видатних науковців як Е. Аркін, К. Бюлер, Л. Виготський, К. Гросс, Д. Ельконін, Л. Леонт'єв, Г. Плеханов на ін. Розробкою теоретичних основ ігрової терапії, обґрунтуванням її психологічної природи займалися багато відомих дослідників Л. Абрамян, Ф. Аллен, А. Варгу, Г. Гег-гельмут, В. Сксляйн, М. Кляйн, Д. Леві, Г. Лендрет, А. Осипова, О. Ранк, К. Роджерс, А. Співаковська, Д. Тафти, З. Фрейд та інші. Гра здавна привертала до себе увагу вчених з різних галузей наук-психологів, педагогів, філософів, етнографів, мистецтвознавців. Вона змінювалась, розвивалась та ускладнювалась разом із розвитком суспільства.

Так, Ж.-Ж. Руссо в книзі “Еміль, або Про виховання”, писав: “Любіть дитинство, заохочуйте його ігри, розваги, чудову безпосередність цього сутності...”. На адресу тих, хто переважало дітей заняттями, Ж.-Ж. Руссо висловлювався “Ви жахаєтеся при думці, що дитя проводить свої перші роки нічого не роблячи! Хіба бути щасливим, грати, стрибати і бігати цілий день-це нічого? Протягом усього свого життя воно ніколи більше не буду таким зайнятим” І далі... “Уся різниця, – говорив Руссо, полягає в тому, щоб дитина не просто грала, а в своїх іграх навчалася мислити” [3]. Накористь цього висловлювання Ф. Фребель у своєму практичному доробку стверджував, що “гра-кращий засіб для людського розвитку” [1].

Ігротерапія являє собою унікальний досвід для соціального розвитку дитини, відкриває йому можливість вступити в значимий особистісний зв'язок з дорослим. Гра являє собою діяльність, в якій дитина може вільно виражати себе, звільнитися від напруги і фрустрації буденного життя.

На сьогоднішній день в Україні застосовують різноманітні методики колекційної роботи з дітьми дошкільного віку, проте більш докладно варто зупинитися на методі пісочної ігротерапії. Пісочна терапія- дозволяє розкрити індивідуальність кожної дитини, вирішити її психологічні проблеми та розвинути можливість усвідомлення своїх бажань і прагнень їх реалізувати (О. Паппе).

Вперше пісочну ігротерапію запровадила у 1929 році дитячий психотерапевт М. Лювенфельд у Лондонському Інституті Дитячої психології. Розроблена нею техніка “побудова світу” отримала популярність. У 1935 році вона опублікувала книгу під назвою “Гра в дитинстві” [1]. Основна ідея пісочної терапії формулюється так: гра з піском надає дитині можливість позбутися від психологічних травм за допомогою перенесення зовні, на площину пісочниці,

фантазій і формулювання відчуття зв'язку і контролю над своїми внутрішніми спонуканнями. Дитина у процесі пісочної гри має можливість висловити свої найглибші емоційні переживання, звільняється від страхів, і пережите нею перетворюється у психічну травму.

Мета такої терапії – не змінювати і переробляти дитину, не вчити якимось спеціальним поведінковим навичкам, а дати їй можливість бути самою собою.

Форми і варіанти пісочної ігротерапії визначаються особливостями кожної конкретної дитини, специфічними завданнями роботи та її тривалістю.

Ігрові методи можуть застосовуватися:

- з метою діагностики;
- надання первинної психологічної допомоги;
- в процесі короткострокової психотерапії;
- довгострокового психотерапевтичного впливу.

Застосування пісочної терапії найбільш підходить для роботи з дітьми дошкільного віку. Особливо потребують такої терапії діти дошкільного віку з ЗПР. Такі діти часто не можуть у виражати свої переживання через недостатність розвитку вербального апарату, бідності уявлень.

Пропонована методика може виявитися їм дуже корисною. Невербальна експресія з використанням різноманітних предметів, піску, води, а також конструктивних і пластичних матеріалів для них найбільш природна, що стає особливо значущою при наявності в дитини певних мовних порушень. Кожна обрана фігурка втілює будь-якої персонаж, який може взаємодіяти з іншими героями. Дитина сама видумує, про що вони говорять або що роблять, іноді вона може запросити дорослого (вихователя, психолога, будь-кого з батьків) приєднатися до гри і виступати від імені будь-якого персонажа. У всіх цих випадках дошкільник відчуває себе господарем свого маленького світу і режисером драми, що розігруються на пісочному аркуші. Те, що утаємничувалось в глибині дитячої душі, виходить на світло, а персонажі гри приводяться в рух, висловлюючи найбільш актуальні для дитини почуття і думки.

Додаткову значущість цього методу надає той факт, що він може бути використаний не лише фахівцями з великим досвідом, але й початківцями. Адже, вихователь, психолог, батьки фактично створюють комфортне, надійне середовище в якому відбувається велике таїнство переносу внутрішнього світу дитини на площину піску. Таємниця піскових малюнків криється у тому, що пісок успішно вбирає в себе негативну енергію, складається з найдрібніших піщинок, робота з яким активізує чутливі точки на кінчиках пальців і нервові закінчення на долонях, що позитивним чином впливає на роботу всіх внутрішніх систем людського організму. Відомо, що будуючи картинку на піску дитина створює ландшафт свого внутрішнього світу і “диспозицію” в ньому на даний момент. Розігруючи різноманітні сюжети, людина отримує безцінний досвід вирішення життєвих ситуацій. Цей досвід потрапляє у підсвідоме (доти глибинний зміст “програного” на піску може не усвідомлюватися). Деякий час наше підсвідоме активно асимілює новий матеріал в систему світосприймання, а згодом настає момент (суто індивідуально), коли можна помітити певні зміни у поведінці дитини.

Наводимо приклад гри з використанням піску, яка застосовувалася нами в процесі колекційної роботи з дітьми дошкільного віку із затримкою психічного розвитку (під час педагогічної практики в дошкільному навчальному закладі).

Гра “Відбитки наших рук”:

- на рівній поверхні піску дорослий та дитина по черзі роблять відбитки своїх рук (зовнішньої та внутрішньої поверхні долоні);
- створюються різноманітні спільні візерунки (усією поверхнею долоні, ребрами долоні, кулачками, окремими пальчиками тощо);
- можна поділитися відчуттями, що виникають при роботі з піском;
- рухові вправи у піску: “ковзання” долонями або ребрами (як змія, машина тощо), зигзагоподібні або кругові рухи;
- створення малюнків у піску: “волошка”, “сонечко”, “дощик”, “трава” тощо;
- ходіння по поверхні піску пальчиками: по черзі, одночасно, одним тощо;

– “загадкові сліди”: групувати по два, по три, по чотири пальчики та створювати відбитки слідів різних тварин;

– вправа “гра на пісочному роялі” – імітація гри на піаніно.

Ми поділяємо думку науковців-дослідників про те, що пісочна терапія позитивно впливає на дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку. Для них це спосіб спілкування зі світом і самим собою, так само дана методика сприяє зняттю внутрішньої напруги, підвищує впевненість у собі й відкриває нові горизонти для особистісного розвитку дитини.

Отже, пісочна терапія як різновид ігрової терапії і засіб корекційної роботи з дошкільниками зорієнтована на реалізацію притаманного кожній дитині внутрішнього потенціалу здоров’я і сили. Вона акцентує увагу на природному вияві думок, почуттів та настрою у творчості, прийняття дитини такою, якою вона є. Для дітей дошкільного віку – це ігровий спосіб розповісти про свої проблеми, продемонструвати власні страхи та позбутися їх, а також зняти емоційне напруження, оскільки гра для дитини – це необхідна, природна і улюблена діяльність.

Проте, в умовах сьогодення порушена проблема залишається вкрай актуальною та потребує пошуку додаткових засобів корекції порушень психічного розвитку дітей дошкільного віку.

Список використаних джерел:

1. Кэдьусон Х. Практикум по игровой психотерапии / Х. Кэдьусон, Ч. Шефер. – СПб. : Питер, 2001. – 416 с.
2. Ніконова А. В. Пісочна терапія в роботі з дошкільнятами з особливостями розвитку / А. В. Ніконова // Вихователь ДОП. – 2009. – № 9. – С. 7.
3. Осипова А. А. Общая психокоррекция / А. А. Осипова. – М. : ТЦ Сфера, 2005. – 512 с.

Annotation

This revision addresses the problem of mental retardation preschoolers and analyzed signs of disorders; reveals the importance and efficacy of a method of correction work with children – game therapy, which is a type of sand therapy. The author argues that this method can reveal the individuality of each child to solve her psychological problems and develop the opportunity to realize their desires and aspirations to implement them. These statements are supported by the example of the game by using sand, which was used by the author in correctional work with preschool children with mental retardation (when pedagogical practices in preschool educational institution).

Keywords: *mental retardation, a child of preschool age, correction, game, play therapy, sand therapy.*

УДК: 376-056.26:[615+78]

**Савчук О. М.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
Науковий керівник: Шулигіна Р. А., канд. пед. наук, доцент**

ВИКОРИСТАННЯ МУЗИКОТЕРАПІЇ У КОРЕКЦІЙНІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ

У поданих матеріалах актуалізується проблема затримки психічного розвитку дітей з опорою на сучасні наукові дослідження, підкреслюється важливість ранньої діагностики даної вади та необхідність її корекції за допомогою музикотерапії, численні методики якої слугують основним і провідним фактором впливу на дитину. Зосереджується увага на окремих вправах музикотерапії, які сприяють розвитку слухової уваги, відчуття ритму, просторових уявлень, координації рухів та дрібної моторики, комунікативних навичок тощо у дітей із затримкою психічного розвитку.

Ключові слова: затримка психічного розвитку, дитина, музикотерапія, корекційна робота, психофізичний розвиток.

На сучасному етапі в Україні спостерігається тенденція до збільшення кількості дітей, які мають відхилення у психічному і фізичному розвитку. Значну частину яких складають діти із затримкою психічного розвитку (у подальшому ЗПР). Науковцями доведено, що у таких дітей спостерігається порушення пізнавальної та емоційно-вольової сфер, недостатній рівень розвитку координаційних здібностей, гнучкості, загальної витривалості. За даними медичної статистики кількість здорових дітей із затримкою психічного розвитку складає лише 15%, що стає основною причиною труднощів їх адаптації до шкільного навантаження. У дітей спостерігається довготривала соматична недостатність різного походження, важкі соматичні захворювання (часті пневмонії, ангіни та ін.), що мають місце вже в перші роки життя [3, с. 18].

Сьогодні увага науковців зосереджена на важливій проблемі інтеграції дітей з особливими потребами у суспільстві. Здебільшого йдеться про розумово відсталих дітей. Педагогі-дефектологи та психологи особливого значення надають питанню зростання кількості таких дітей, чий розвиток, на думку фахівців, знаходиться між нормою та патологією – діти з ЗПР.

Положення, які є основою діагностики зазначеної категорії дітей, розроблялися у 60-х роках одночасно в США та СРСР. З метою зосередити увагу на відсутності будь-яких значних фізичних і психічних недоліків у дітей, американські психологи і викладачі запровадили термін “діти зі спеціальними труднощами в навчанні” [1, с. 9]. Радянські фахівці таких дітей називали “діти з тимчасовою затримкою психічного розвитку” [1, с. 9]. Вчені-дослідники довели думку про те, що недоліки у розвитку дітей із ЗПР можна діагностувати лише за певних умов або безпосередньо під час навчання.

Сучасні науковці (Н. Борякова, А. Дробинська, С. Забрамна, Г. Капустіна та ін.) виокремили сукупність загальних психофізіологічних особливостей, характерних для такої групи дітей: порушення здатності приймати, переробляти та зберігати інформацію; порушення структурних функцій мови, властивостей уваги; зниження рівня навчання; низький рівень пізнавальної активності; низький рівень працездатності; порушення моторики та психомоторики тощо.

Тривалий час в Україні діагноз ЗПР не встановлювали, обмежуючись іншим – “олігофренія”, що призводило до вилучення таких дітей із педагогічного процесу. Проте варто зауважити, що ЗПР – відхилення, яке має оптимістичний прогноз при лікуванні та застосуванні цілеспрямованої (індивідуальної) корекції. Вчені одностайні в думці, що у процесі корекційної роботи з дитиною, яка має незначні порушення у психофізіологічному розвитку, необхідно застосовувати весь арсенал методів, прийомів і засобів корекції, зокрема музикотерапію [3, с. 84].

Питання щодо впливу музики на психофізіологію людини знайшло відображення в дослідженнях вітчизняних та іноземних вчених. Так, Е. Конорова і Л. Брусиловський вивчали можливості використання музикотерапії у психіатрії, В. Петрушин – вплив музики на психоемоційну сферу людини; Е. Коффер-Ульріх, К. Швабе, Н. Самойленко, Н. Власова, О. Бенензон, Ю. Флоренська – використання ритміки як засобу корекції. Лікарняно-корекційний аспект використання музикотерапії висвітлено В. Березніковою, В. Зілкі, Л. Павловською та ін. Щодо корекційних можливостей музики, зазначимо, що цей аспект арттерапії до цього часу залишається недостатньо вивченим [2].

О. Новікова, стверджує, що серед усіх напрямків арттерапії музикотерапія має найбільш повний арсенал прийомів і методів роботи (вокальна, музичноритмова діяльність, музично-дидактичні ігри тощо), що коригують, розвивають дитину. Взаємодоповнюючись, вони дозволяють працювати над виправленням дефектів мовлення, розвивати опорно-руховий апарат, впливати на психоемоційний стан дитини враховуючи її індивідуальні властивості. І найголовніше, підкреслює авторка, вони впливають на якість розумових процесів завдяки

розвитку середньої та дрібної моторики [4, с. 43].

Музикотерапія являє собою метод, що використовує музику в якості засобу психологічної корекції стану дитини в бажаному напрямку розвитку. Численні методики музичної терапії передбачають як цілісне використання музики в якості основного і провідного факторів впливу (прослуховування музичних творів, музикування), так і доповнення музичним супроводом інших корекційних прийомів посилення їх впливу. Сьогодні цей метод активно використовується в корекції емоційних відхилень у дітей з ЗПР. Вони стосуються їх страхів, рухових і мовних розладів, психосоматичних захворювань, відхилень у поведінці і т.д.

Діти із ЗПР не дуже добре говорять, їх дії обмежені, але емоцій вони відчують часом більше, ніж дорослі люди. І ось тут безцінну допомогу надає музика. Сила її полягає в тому, що вона здатна передавати зміну настроїв, переживань – динаміку емоційно-психічних станів людини. Дітям не потрібно довго пояснювати, що відчуває людина, коли їй сумно. Достатньо тільки послухати сумну мелодію, і діти починають розуміти стан печалі з перших тактів. Музика допомагає їм освоювати світ людських почуттів, емоцій, переживань.

Зосередимо увагу на окремих вправах музикотерапії, які можуть зорієнтувати музичного керівника, педагога, психолога на розвиток слухової уваги, відчуття ритму, просторових уявлень, координації рухів та дрібної моторики, розвиток комунікативних навичок у корегуючій роботі з дітьми із ЗПР [2]:

1. Розвиток слухової уваги. Однією з найважливіших завдань у цьому напрямку роботи є формування вміння у гіперактивних дітей чути і слухати. Це для них нехарактерно, оскільки слухова увага цих дітей не розвинена внаслідок їх імпульсивності, рухової розгальмованості та дефіциту уваги. А у неконтактних дітей завданням є розвиток їх емоційної сфери та створення сприятливих умов для соціалізації та включення дітей у спільну діяльність.

Заняття музикою включають в себе: звуконаслідування і підспівування; пісеньки; слухання музики; пальчикові й жестові гри; тілесні (контактні) ігри; ігровий масаж; рухливі ігри; музикування на дитячих музичних інструментах. Для слухання музики для дітей із ЗПР потрібно вибирати невеликі за обсягом твори з яскравою мелодією, нескладною гармонією; середньої сили звучання; в спокійному темпі, так як гучне звучання збуджує дітей, а занадто швидкий темп утрудняє сприйняття мелодії, викликає неадекватні емоційні реакції, безладну рухову активність.

Дітям пропонується малювати під час слухання музики. Малювання під класичну музику впливає на вибір дітьми колірної гами – від темних тонів вони поступово переходять до більш світлих, яскравих тонів, це дозволяє знімати внутрішнє напруження неконтактних дітей і зосередити, врівноважити стан гіперактивних. Таким чином, встановлено, що спеціально підібрана музика в момент малювання начебто “просвітлює” психоемоційний стан дітей, а спокійний характер і неголосне звучання стимулює їх образотворчу діяльність.

Організація уваги дітей багато в чому залежить від зовнішніх факторів, насамперед від інтересу дитини до об'єкта. Для розвитку стійкості уваги на заняттях використовуються прийоми наочності, включення сюрпризних моментів, звучання контрастних музичних інструментів (бубон – сердиться, дзвіночок – весело дзвенить).

Поряд із традиційними видами занять використовуються і заняття особливого виду – сюжетно-ігрові. Найявністю образно-ігрової основи в подібного роду музичних заняттях відповідає віковому етапу розвитку дітей і завданням по корекції їх поведінки. Фронтальні методи роботи обов'язково поєднуються з індивідуальними.

2. Розвиток відчуття ритму. Під час сприйняття музики діти роблять помітні або малопомітні рухи, відповідні її ритму, акцентам. Це рухи голови, рук, ніг, а також невидимі рухи мовного, дихального апарату. Часто вони виникають несвідомо, мимоволі. Це говорить про наявність глибокого зв'язку рухових реакцій зі сприйняттям ритму і про моторну природу музичного ритму. Сприйняття музики ніколи не було тільки слуховим процесом, воно завжди означало слухо-руховий процес. Розвиток почуття ритму у дітей з ЗПР відбувається завдяки

рівномірним, як танцювальним, так й ігровим рухам під музику.

Дітей можна вчити відстукуванням дводольного і тридольного розмірів, повторення найпростішого ритмічного малюнка. Починати потрібно з простішого дводольного розміру, потім переходити до відстукування тридольного. Надалі вони вже самі відчують цю зміну і відповідно будуть міняти спосіб відстукування ритму. Крім розвитку почуття ритму ця вправа сприяє і розвитку координації рухів. В роботі треба використовувати і ігри, що мають віршований і руховий супровід. З цією метою можна використовувати вірші, потішки, в яких реальний світ представлений яскраво, художньо і зрозуміло для дітей. За допомогою віршованого ритму відпрацьовується певний ритм мови, розвивається мовний слух.

3. Розвиток просторових уявлень. Ці вправи допоможуть неконтактним дітям освоїти весь простір музичного залу, а гіперактивним використовувати цей простір цілеспрямовано. Для цього дітям пропонується ходьба в різних напрямках, танці, хороводи, ігри “Побудуй поїзд”, “Знайди свій будиночок”, “Сонечко і дощик” і т.д.

4. Розвиток координації рухів та дрібної моторики. Ці ігри важливі для всіх дітей, але особливо для гіперактивних, у яких моторика і координація рухів страждають особливо сильно.

Можна виконувати пісні з показом дій, наприклад “Курочка”, “У діток ручки хлопають”, “Де наші ручки?”, Використовувати музично-мовні ігри – потішки і примовки, народні дитячі пісеньки, ігри-сценки. Потрібно підбирати вправи так, щоб в них містилося більше різноманітних рухів пальцями. При цьому діти осягають не тільки загальне значення слова, а й зміст виразу, завдяки образності рухів і сприйняттю їх на емоційному рівні: потрібно грати кистями рук, загинати пальчики, простягати руки вперед, змінювати ритм рухів відповідно ритму музики, тривалості й гучності звуку (“паровоз стукає колесами, гуде”, “годинники цокають”, “йде коза рогата”). Це сприяє розвитку дрібної моторики рук, координації рухів, розвитку уваги і пам’яті дітей.

5. Розвиток комунікативних навичок. Ігри та вправи спрямовані на розвиток комунікативних якостей: вміння спілкуватися з однолітками, виконувати разом з усіма прості рухи, виконувати пісеньки, обігравати за допомогою жестів поспівки і невеликі вірші.

Можна використовувати для цього обертання обруча: діти сідають у коло, їм дається великий обруч, вони всі разом беруться за нього і під музику починають його виросують (темپ музики спочатку дається постійний, а потім його міняють). Також використовуються спільне музикування, хороводи і т.п.

Музика в змозі допомогти збалансувати психоемоційний стан і поведінку дитини. Наприклад, надто рухлива і розгальмована дитина, завдяки сприйняттю музики, може заспокоїтися, а нерішуча і неконтактна дитина, зробивши дії, продиктовані образно-емоційним станом конкретного музичного твору, може значно підвищити свій власний тонус, рівень бадьорості. А також в цілому музична “підказка”, яка звучить під час тієї або іншої дії на занятті, стимулює навичку вслуховування в музику, сприяє розвитку уяви, виникненню добрих і позитивних асоціацій.

Спільна гра на дитячих музичних інструментах допомагає встановити з дитиною більш тісні емоційні стосунки. Важливо дати дитині можливість виразити себе через гру на тому чи іншому інструменті. Спільне музикування виникає далеко не відразу. Іноді дитина не дозволяє дорослому втручатися в її гру і тільки поступово вдається домогтися музичного взаємодії.

Таким чином, музичні заняття сприяють розвитку творчих можливостей дітей з ЗПР, дають їм багатий досвід спілкування, наповнюють життя радісними і яскравими враженнями. Своєчасне виявлення відхилень у поведінці дітей і необхідна корекція дає можливість створити оптимальні умови для розвитку всіх сторін особистості дитини.

Музика, особливо та яку ми любимо, стимулює окремі психічні та соматичні процеси, викликає певні почуття, емоції, настрої, афекти, зміни у поведінці. Одночасно гра на музичному інструменті має вплив на найважливіші вегетативні функції і моторику, що є особливо важливим

для дитини із ЗПР, у якій проявляються аномальні процеси того чи іншого ступеня в усіх перелічених сферах [2].

Маючи вибирати різні форми, засоби та прийоми роботи з дитиною із ЗПР навчаючи її грати на музичному інструменті, викладач має можливість працювати за різними напрямками, такими як: розвиток загального кругозору, психоемоційної сфери, корекційна робота. У першому випадку достатньо використовувати прослуховування музики, з послідувачим аналізом музичних творів, знайомством з культурною спадщиною різних народів світу. У другому, крім пасивного прослуховування музичного твору можливо використовувати рухи під музику, елементи ритміки та вокалу [2].

Таким чином, можна стверджувати, що музикотерапія за своїм потенціалом заслуговує, на нашу думку, з боку науковців більш значної уваги та потребує ґрунтовних досліджень в аспекті корекції і розвитку дітей із ЗПР.

Список використаних джерел:

1. *Власова Т. А.* Актуальные проблемы клинического изучения задержки психического развития у детей / Т. А. Власова, К. С. Лебединская. – СПб. : Речь, 1975. – 187 с.
2. *Кушнірова О. П.* Музикотерапія в корекційній роботі з дітьми із затримкою психічного розвитку (в рамках спільної діяльності педагога-психолога і музичного керівника ДНЗ) [Електронний ресурс] / О. П. Кушнірова. – Режим доступу : <http://33.doutuapse.ru/delimsja-opytom/po-specialistov/muzykoterapija-v-korekcionoi-rabote-s-detmi-s-zaderzhkoi-psihicheskogo-razvitija-v-ramkah-sovmestnoi-dejatelnosti-pedagoga-psihologa-i-muzykalnogo-rukovoditelja-dou.html>
3. *Левченко М. В.* Арттерапія як частина реабілітаційного процесу. Реабілітаційна педагогіка на рубежі ХХІ століття / М. В. Левченко. – К. : Вища школа, 2006. – 240 с.
4. *Новикова О. Н.* Музыкальная деятельность в адаптации первоклассников к школьным условиям / О. Н. Новикова. – Екатеринбург, 2005. – 164 с.

Annotation

In the given materials actualized the problem of mental retardation of children based on modern scientific study highlights the importance of early diagnosis of defects and its correction neohidnist muzykoterapiyiyi using numerous techniques which serve the major and leading factor in the child. Focusing attention on individual music therapy exercises that promote the development of auditory attention, a sense of rhythm, spatial representations, motor coordination and fine motor skills, communication skills, etc. children with mental retardation.

Keywords: *mental retardation, child, music therapy, correction, psychophysical development.*

УДК: 376.42/36:004

**Семененко А. М.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
Науковий керівник: Геращенко С. І., канд. пед. наук, доцент**

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ЛОГОПЕДИЧНІЙ РОБОТІ З РОЗУМОВО ВІДСТАЛИМИ УЧНЯМИ

У тезах розглядається проблема використання інформаційних технологій в логопедичній роботі з розумово відсталими учнями. Обґрунтована дидактична доцільність, важливість і необхідність впровадження інформаційних технологій у навчання. Розкриваються сучасні підходи, мета, засоби, правила і завдання використання інформаційних технологій.

Ключові слова: інформаційні технології, комп'ютерні технології, розумово відсталі учні, корекційно-логопедична робота, електронні підручники, мультимедіа, електронні бібліотеки, когнітивний розвиток, аудіозаписи, епілесія, інформатизація суспільства.

У державній національній програмі “Освіта. Україна XXI століття” зазначається, що одним із основних напрямів реформування освіти є впровадження в навчально-виховний процес сучасних педагогічних і науково-методичних досягнень, а одним із основних шляхів удосконалення освітнього процесу є широке застосування новітніх інформаційних технологій навчання.

Розвиток науки і техніки, створення нових технічних засобів навчання призвели до істотних змін у всій системі освіти. Упровадження комп'ютерної техніки в систему спеціальної освіти пов'язане з вирішенням двох фундаментальних завдань: навчити дітей грамотно користуватися новими знаряддями діяльності і застосовувати нові комп'ютерні технології з метою корекції порушень, а також загального розвитку розумово відсталого учня.

Інформаційні технології стали перспективним засобом корекційно-логопедичної роботи з розумово відсталими учнями. Інформатизація освіти має на меті підвищення ефективності освітнього процесу за рахунок застосування сучасних комп'ютерних технологій навчання. Комп'ютерні технології – це технології навчання, засновані на використанні комп'ютера і програмного забезпечення, що вирішують такі дидактичні завдання, розв'язування яких без використання комп'ютера недостатньо ефективно.

Сучасні інформаційні технології це – форми і методи передачі інформації за допомогою новітніх засобів та пристроїв зв'язку (телебачення, комп'ютеризація, Інтернет та мобільна мережа зв'язку).

Інформаційні технології здійснюють активний вплив на процес навчання і виховання учнів як загальноосвітнього, так і спеціального навчального закладу, оскільки змінюють схему передачі знань і методи навчання. Разом з тим, упровадження інформаційних технологій у систему освіти не тільки впливає на освітні технології, а й уводить до процесу освіти нові. Вони пов'язані із застосуванням комп'ютерів і телекомунікацій, спеціального устаткування, програмних та апаратних засобів, систем обробки інформації. Вони пов'язані також зі створенням нових засобів навчання і збереження знань, до яких належать електронні підручники і мультимедіа; електронні бібліотеки й архіви, глобальні та локальні освітні мережі; інформаційно-пошукові та інформаційно-довідкові системи. Важливість і необхідність впровадження інформаційних технологій у навчання обґрунтовується міжнародними експертами і вченими.

Є. Соботович стверджувала, що мовлення має принципове значення для розвитку мислення і діяльності учня в цілому, виступаючи як основа в розвитку узагальнення і як вищий регулятор поведінки учня. Зважаючи на тісний взаємозв'язок мовлення і мислення проблема мовленнєвого недорозвитку в розумово відсталих учнів та розробка методів корекційної роботи, спрямованих на його подолання, має важливе значення і є складною загальнопедагогічною, психологічною та логопедичною проблемою.

Багато авторів зазначають, що застосування інформаційних технологій допомагає оптимізувати педагогічний процес, індивідуалізувати навчання розумово відсталих учнів та значно підвищити ефективність будь-якої діяльності.

Одним з основних напрямків інформатизації корекційного навчання є використання комп'ютерних технологій як методу ефективного впливу на психомовленнєвий, когнітивний розвиток розумово відсталих учнів, які мають різноманітні порушення мовлення. Тому логопедичні заняття не можна уявити без застосування комп'ютерних технологій за тієї умови, що ефективність корекційного процесу досягається шляхом успішного поєднання комп'ютерних технологій з традиційними методами навчання та корекції.

Засоби комп'ютерних технологій в логопедичній роботі з розумово відсталими школярами можна використовувати як: комп'ютерну дидактичну гру; пакет програм для перевірки і контролю

знань, умінь школярів, рівня їх мислення, рівня засвоєння певного матеріалу; демонстраційний засіб при вивченні нової теми; модель комунікативної діяльності (модель “живого” діалогу, де учень проходить шлях від комп’ютерної моделі комунікативної діяльності до реального живого спілкування);

У структурі логопедичних занять важливе місце посідає індивідуальна робота. Вона здійснюється з опорою на наочність. Ефективність логопедичних занять підвищується при застосуванні різноманітних наочних матеріалів. Інформаційні технології здатні оживити процес навчання та корекції через новизну, реалістичність та динамічність анімованих зображень, що можуть супроводжуватися різноманітними аудіозаписами, відео і таким чином внести елементи гри у навчання, що сприяє появі мотивації, викликає позитивні емоції в учнів.

У свою чергу логопедичне заняття з використанням комп’ютера має свої особливості. При плануванні такого заняття необхідно враховувати наступні правила: тривалість занять на комп’ютері 10-15 хвилин; гра може бути включена як частина заняття (на основному або заключному етапі); періодичність – 2 рази на тиждень; індивідуальне дозування навантаження за наявності зорових порушень; протипоказання – епілепсія.

Завданнями використання інформаційних технологій на логопедичних заняттях є: корекційно-розвиткові: розвиток індивідуальних здібностей дітей у творчій мовленнєвій діяльності; розвиток психічних процесів: слухової та зорової уваги, слухової та зорової пам’яті, вербального мислення, творчої уяви; розвиток артикуляційної, дрібної та загальної моторики. Корекційно-виховні: удосконалення навичок співробітництва, взаєморозуміння, доброзичливості, ініціативності, відповідальності. Корекційно-навчальні: автоматизація звуків на різних корекційних етапах; уточнення, розширення і активізація словника за лексичними темами; удосконалення та корекція граматичної будови мовлення; удосконалення та корекція фонематичного аналізу та синтезу.

Використання інформаційних технологій в логопедичній роботі дозволяє учню в процесі роботи бачити, скільки залишилось до кінця виконання завдання, а як відомо, легше впоратися з роботою, якщо знаєш, коли вона закінчиться. Якщо завдання підібрані індивідуально з урахуванням зони найближчого розвитку, то їхнє виконання є доступним для учня. При вигляді наочних результатів своїх зусиль, в учня підвищується самооцінка, знижується невпевненість, страх перед помилками, тривожність.

Потрібно підкреслити, що використання засобів мультимедіа в освітньому процесі сприяє: підвищенню мотивації учнів до навчання; реалізації соціальної мети, а саме – інформатизації суспільства; інтенсифікації процесу навчання; розвитку навичок самостійної роботи з навчальним матеріалом; підвищенню ефективності навчання за рахунок його індивідуалізації.

Мета застосування інформаційних технологій в логопедичній роботі з розумово відсталими учнями – посилення мотивації до навчання та активності учнів, індивідуалізація та диференціація процесу корекції та навчання.

Реалізація поставленої мети передбачає розв’язання таких завдань: формування в учнів здатності приймати рішення; формування у розумово відсталих учнів інтересу до ігрової та навчальної діяльності; формування в учнів мотиваційної готовності до діяльності; формування та корекція вольових якостей учнів; розвиток дрібної моторики.

Враховуючи вище зазначене можна виділити переваги використання інформаційних технологій в логопедичній роботі: індивідуалізації навчання: кожен працює в режимі, який його задовольняє; активізація навчання завдяки використанню швидкозмінних форм подачі інформації, змагання учнів з машиною та з самими собою, прагненню отримати вищу оцінку; формування вмінь та навичок в учнів для здійснення творчої діяльності; виховання в учнів інформаційної культури; інтенсифікація самостійної роботи учнів; підвищення мотивації та пізнавальної активності за рахунок різноманітних форм роботи, можливості включення ігрового моменту. Таке заняття викликає емоційний підйом, тому часто безініціативні розумово відсталі учні охоче

працюють з комп'ютером .

Аналіз існуючих комп'ютерних програм навчально-корекційного призначення дозволяє стверджувати, що більшість з них є російськомовними та адаптовані для навчання за російськими шкільними програмами. Зважаючи на це, система комп'ютеризації спеціальних шкіл України для розумово відсталих учнів потребує насамперед наявності спеціальних програмно-педагогічних засобів, які відповідали б навчальним програмам шкільних предметів, розробки спеціальних методичних підходів для реалізації таких програм, а також створення україномовних навчально-корекційних програм для розумово відсталих учнів.

Список використаних джерел:

1. *Бондар В. І.* Дефектологічний словник : навчальний посібник / В. І. Бондар, В. М. Синьов. – К. : МП Леся, 2011. – 528 с.
2. *Кукушкіна О. І.* Комп'ютерна програма для дітей с отклонениями в развитии / О. І. Кукушкіна // Педагогика. – 2001. – №6.
3. *Кукушкіна О. І.* Комп'ютер у спеціальному навчанні. Проблеми, пошуки, підходи / О. І. Кукушкіна // Дефектологія. – 1994. – № 5.
4. *Легкий О. М.* Організаційно-педагогічні умови використання комп'ютера в спеціальній школі : дис. кан. пед. наук. – К., 2001.
5. *Соботович Е. Ф.* Речевое недоразвитие у детей и пути его коррекции: (дети с нарушением интеллекта и мотор. алалией) / Е. Ф. Соботович. – М. : Классик стиль, 2003.
6. *Шеремет М. К.* Логопедія : підручник / за ред. М. К. Шеремет. – 3-тє вид., перероб. та доп. – К. : Слово, 2014. – 672 с.

Annotation

In the theses are the problem of using information technology in speech-language pathology with mentally retarded pupils. The didactic expediency, importance and necessity of information technology in education. It reveals the modern approaches, rules and objectives of the use of information technology.

Keywords: *information technology, computer technology, mentally retarded pupils, logopedic and correction and work, electronic books, multimedia, electronic libraries, cognitive development, audio recordings, epilepsy, informatization of society.*

УДК: 376-056.36

**Синельник М. Г.,
Київський університет імені Бориса Грінченка
Науковий керівник: Таран О. П., канд. псих. наук**

ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО ШКІЛЬНОГО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ

У роботі викладено теоретичні аспекти сутності психологічної готовності до школи старших дошкільників та проблеми готовності до школи дітей з порушенням мовлення. Розкрито результати емпіричного дослідження мотиваційної готовності до шкільного навчання дітей з загальним недорозвитком мовлення. Визначено недостатність сформованості мотиваційної готовності до навчання в школі та переважання ігрового мотиву дітей з загальним недорозвитком мовлення напередодні вступу до школи.

Ключові слова: *шкільна зрілість, мотиваційна готовність до школи, загальний недорозвиток мовлення, діти старшого дошкільного віку.*

Момент вступу дитини до школи є підсумком її дошкільного дитинства, який докорінно змінює соціальну ситуацію розвитку. Однак, для того, щоб початок шкільного навчання став стартом нового етапу розвитку, дитина повинна бути готовою до нових форм діяльності та спілкування, співробітництва із дорослими та однолітками, в іншому випадку дошкільна лінія розвитку загальмовується, а шкільна діяльність не може повноцінно розгорнутися.

Одним з найважливіших підсумків психічного розвитку в період дошкільного дитинства є психологічна готовність дитини до шкільного навчання. На думку Н. І. Гуткиної, під психологічною готовністю до шкільного навчання можна розуміти необхідний і достатній рівень психічного розвитку дитини для освоєння шкільної програми в умовах навчання в колективі однолітків. У структурі психологічної готовності прийнято виділяти такі компоненти: особистісна готовність, інтелектуальна готовність, соціально-психологічна готовність [11, с. 134-136]

У свою чергу, Л. І. Божович підкреслювала важливе значення мотиваційної сфери у формуванні особистості дитини, тобто ґрунтовно розглядала мотиваційну готовність дитини до навчання зміст якої полягає в бажанні вчитися, в ставленні до школи і навчанні як до серйозної діяльності [3, с. 9].

У дітей з порушеннями мовлення відзначається своєрідність психологічної готовності до навчання в школі, зокрема, в особистісній сфері що проявляється в заниженій самооцінці, нестабільності рівня домагань, підвищеному індексі тривожності, порушенні вольової регуляції поведінки. Мовленнєві порушення відбиваються і на рівні сформованості спілкування і співпраці: діти не вміють прохати про допомогу, задавати питання по ходу пояснення навчального матеріалу.

Мета нашого дослідження – теоретично та емпірично проаналізувати особливості мотиваційної готовності до шкільного навчання дітей з порушеннями мовлення.

На основі теоретичних досліджень було виявлено, що мотиваційна готовність до шкільного навчання у дітей із загальним недорозвиненням мовлення має свої специфічні особливості. Для того, щоб підтвердити відмінності мотиваційної готовності до шкільного навчання дітей з нормальним розвитком і дітей із загальним недорозвитком мовлення нами здійснено емпіричне дослідження.

Вибірку досліджуваних склали: діти віком 5-6 років дошкільного навчального закладу компенсуючого типу для дітей з тяжкими порушеннями мовлення м. Києва (5 осіб) та дошкільного навчального закладу загального типу м. Києва (5 осіб).

Для дослідження мотиваційної готовності нами обрано наступний діагностичний інструментарій:

- Методика “Мотиваційна готовність” (автор О. Л. Венгер) [9, с. 66] – спрямована на діагностику внутрішньої позиції дошкільника за вибором одного з поданих варіантів поведінки.
- Методика “Навчальна мотивація” (автор М. Гінзбург) [8, с. 30] – спрямована на виявлення переважаючого мотиву в навчальній діяльності.
- Методика “Казка” (автор Н. І. Гуткіна) [4, с. 44] – спрямована на визначення домінування пізнавального мотиву в мотиваційній сфері дитини.

На основі дослідження за методикою “Мотиваційна готовність” у дітей із загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ) виявлено нижчий рівень сформованості внутрішньої позиції дошкільника. Тобто лише 20% дітей з ЗНМ мають високий рівень сформованості внутрішньої позиції, у 40% – середній, та у 40% – низький. Тоді як у дітей з нормальним мовленнєвим розвитком (НМР) високий рівень сформованості внутрішньої позиції відзначається у 80%, а середній рівень у 20%.

Діти зі ЗНМ при загальній позитивній установці на школу не виявляють інтересу до “шкільних” занять, сприймають школу як місце, де весело і багато дітей, не в повній мірі усвідомлюють правила відносин в школі між вчителем та учнем. Це свідчить про те, що коло інтересів даної категорії дітей пов’язано із умовами перебування дошкільника та з грою. На фоні позитивного ставлення до школи та загальної пізнавальної активності рівень сформованості

пізнавальної та соціальної мотивації у дітей із ЗНМ дозволяє говорити про недостатню сформованість у них мотиваційного компоненту учбової діяльності.

У ході визначення переважаючого мотиву в навчальній діяльності за методикою “Навчальна мотивація” з'ясовано, що за кількістю виборів в учнів із загальним недорозвитком мовлення домінуючими виявлено мотив одержання оцінки у 40% дітей та ігровий мотив у 40% дітей, а навчальний мотив лише у 20% дітей. Інші мотиви (соціальний мотив, позиційний мотив, зовнішній мотив) у цієї вибірки не відзначаються.

Водночас в учнів з нормальним мовленнєвим розвитком домінуючими виступають навчальний мотив (40%) та мотив одержання оцінки (40%), а соціальний мотив (20%). Інші види мотивів (ігровий, позиційний, зовнішній) не відзначаються. Ці результати свідчать про те що у старших дошкільників з НМР навчальні мотиви є в 2 рази дієвішими, ніж для дітей учнів із ЗНМ.

Зазначені вище особливості дають підстави говорити про бідність змістовної сторони мотивації старших дошкільників із ЗНМ, її спрощеність та невідповідність вимогам психологічної готовності до школи. Домінування в структурі мотивації дітей із ЗНМ широких соціальних та ігрових мотивів також дозволяє говорити про її невідповідність вимогам до першокласника, оскільки широка соціальна та ігрова мотивація не забезпечує достатнього стимулу для здійснення дітьми учбової діяльності, виконання ними учбових завдань.

Дослідження щодо визначення домінування мотиву в мотиваційній сфері дитини за методикою “Казка” виявило, що у 80% дітей з НМР домінуючим є пізнавальний мотив, а у 20% – нестійкий мотив. Тоді, як у 60% дітей з ЗНМ домінуючим є ігровий мотив, у 20% – домінує пізнавальний мотив та у 20% – нестійкий мотив. Так, за результатами даної методики домінуючими для учнів із ЗНМ є ігрові мотиви, а для учнів із НМР – пізнавальні мотиви.

Відмінності у показниках методик в старших дошкільників із загальним недорозвитком мовлення говорять про недостатню стійкість та усвідомленість обраних мотивів у дітей, а відповідно – їх недостатню впливовість на поведінку та діяльність. Рівень сформованості навчальної мотивації у дітей із ЗНМ не забезпечує достатнього стимулу для успішного здійснення ними учбової діяльності.

Формуванню позитивного ставлення до школи допомагають і різні режимні процеси, що привчають дитину до самостійності, дисциплінованості. Велике значення у відношенні дитини до школи відіграють батьки. Саме їх відношення вирішальне у ставленні дитини до навчання. Для цього батьки можуть використовувати спільні види діяльності з дитиною, такі як гра з дитиною в школу, читання малюку оповідання про школу, екскурсія до школи тощо.

Список використаних джерел:

1. *Вархотова Е. К.* Экспресс-диагностика готовности к школе : практическое руководство для педагогов и школьных психологов / Е. К. Вархотова, Н. В. Дятко, Е. В. Сазонова. – Москва : Генезис, 1998. – 48 с.
2. *Гончаренко Т.* Я хочу, я могу, я буду добре вчитись / Т. Гончаренко. – К. : Редакції загальнопедагогічних газет, 2003. – 128 с. – (Бібліотека “Шкільного світу”).
3. *Гуткина Н. И.* Психологическая готовность к школе / И. Н. Гуткина. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Академический Проект, 2000. – 184 с. – (Руководство практического психолога).
4. *Гуткина Н. И.* Психологическая готовность к школе / Н. И. Гуткина. – 4-е изд., перераб. и дополн. – СПб. : Питер, 2004. – 208 с. – (Серия “Учебное пособие”).
5. *Дуткевич Т. В.* Дитяча психологія : навч. посіб. / Т. В. Дуткевич. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 424 с.
6. *Кутішенко В. П.* Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій) : навч. посіб. / В. П. Кутішенко. – 2-ге вид. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 128 с.
7. *Лауткина С. В.* Логопсихология : учебно-методическое пособие / С. В. Лауткина. – Витебск : Издательство УО “ВГУ им. П. М. Машерова”, 2007. – 173 с.
8. *Максименко С., Главник О.* Готовність дитини до навчання / С. Максименко, О. Главник. – К. : Мікрос

– СВС, 2003. – 107 с. – (Психологічний інструментарій).

9. *Марцинковская Т. Д.* Диагностика психического развития детей : пособие по практической психологии / Т. Д. Марцинковская. – М. : ЛИНКА–ПРЕСС, 1997. – 176 с.
10. *Муліка К.* Психологічна готовність шестирічної дитини до школи / К. Муліка. – Полтава : ПОППО, 2008. – 84 с.
11. *Селиверстов В. И.* Дошкольная логопсихология : учебное пособие / В. И. Селиверстов. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1997. – 198 с.
12. *Скрипченко О. В.* Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. – К. : Просвіта, 2001. – 416 с.

Annotation

The paper describes theoretical aspects of the essence of psychological readiness for school, senior preschool children and the problem of school readiness of children with speech disorder. Disclosed the results of an empirical study of motivational readiness for school children with General speech underdevelopment. Determined failure of formation of motivational readiness for training at school and the prevalence of the motif of playing children with the General underdevelopment of the speech on the eve of admission to the school.

Keywords: *the school maturity, motivational readiness for school, General underdevelopment of speech, the children of senior preschool age.*

УДК: 159.922.762:616.89–008.44:616-085

Стрілель К. С.
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
Науковий керівник: Кротенко В. І., канд. псих. наук, доцент

РОЛЬ ПРОЕКТИВНИХ МЕТОДИК В ПРОЦЕСІ ПСИХОДІАГНОСТИЧНОГО ОБСТЕЖЕННЯ ДІТЕЙ З ЕМОЦІЙНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

У даних тезах висвітлені питання психологічної корекції емоційних порушень у дітей молодшого шкільного віку засобами арт – терапії.

Визначені сучасні, альтернативні методи діагностики для виявлення емоційних порушень за допомогою проєктивних методик, на основі яких висунули сучасні, ефективні методи корекції засобами арт – терапії (фото – , мульт – терапії та терапією коміксами і мангою) в проєктивному ключі, саме тому, що вони мають легкий, невимушений корегуючий ефект.

Намічено основні тенденції застосування даних методик, які добре допоможуть дитині самовиразитися, обмінятися враженнями про себе, про оточуючий світ, проявити свої інтереси, схильності, почуття; таким чином набути досвіду, навчитися новому про себе, про світ, про емоції та їх вираження.

Ключові слова: *емоційні порушення, проєктивні методики, психокорекційна робота, засоби арт-терапії, фототерапія, мульт – терапія, терапія коміксами і мангою.*

На даному етапі розвитку у психологів присутній стійкий інтерес до проєктивної діагностики, який зберігається вже понад півстоліття. Різні проєктивні методики широко використовуються в практичних дослідження особистості у всіх галузях психології, зокрема сюди відносяться й виявлення емоційних порушень.

Правильна діагностика може попередити наслідки негативного впливу емоційних порушень на формування і розвиток особистості дитини, що також є першим кроком в організації ефективної корекційної роботи.

Головною відмінною особливістю проєктивних методик є відносно неструктуроване завдання для обстежуваного, тобто завдання, що припускає майже необмежене різноманіття

можливих відповідей.

Наукові джерела, в яких висвітлюються особливості застосування проєктивних методик представлені досить широко, вони налічують більше 6000 видань.

Можна говорити про три джерела проєктивного методу: холістична психологія, психоаналіз та експериментальні дослідження школи New Look.

К. Левін, Г. Олпорт, Л. Франк, як представники холістичної психології, внесли в проєктивний метод розуміння особистості як цілісної, унікальної системи [9; 11].

Психоаналіз, як головне теоретичне джерело проєктивної психодіагностики вніс у проєктивний метод основні пояснювальні категорії; такі як “принцип проєкції”, “механізм захисту”, “несвідоме” [12].

Школа “New Look” об’єднала велику групу психологів, що мали намір досягнути особистість через сприймання [2].

Проєктивні методики спрямовані на експериментальне дослідження тих особливостей особистості, які найменш доступні безпосередньому спостереженню або опитуванням [1].

Проєктивні методики практично універсальні стосовно вікових категорій, що дозволяє застосовувати їх як до дітей, так і до дорослих. Вивчивши особливості використання та специфіку проведення проєктивних методик, визначено, що використання проєктивних методик має низку вимог і правил проведення, від яких безпосередньо залежить ефективність застосування даних методик. Дуже важливим фактором для інтерпретації даних, отриманих за допомогою проєктивних методик, є сам інтерпретатор.

У психологічній літературі емоційні порушення у дітей розглядаються як негативний стан, що виникає на тлі важко вирішуваних особистісних конфліктів.

Спектр емоційних порушень у дитячому і підлітковому віці надзвичайно великий: важкі невротичні конфлікти, неврозподібні стани, пре-невротичні стани. Крім того достатньо розповсюджені: страхи, тривожність, агресивність ті ін. [7].

З даною проблемою працювало чимало науковців і кожен з них проводив дослідження в різних сферах: Г. І. Каплан та Б. Дж. Седок виявили чіткий зв’язок між депресивними станами в дітей і аналогічними станами у їх батьків; М. О. Гуревич; В. В. Ковальов – вважали, що соматична ослабленість внаслідок частих захворювань сприяє виникненню різних реактивних станів і невротичних реакцій переважно з астеничним компонентом; Д. М. Ісаєв; І. І. Мамайчук; М. Раттер вказували підвищену частоту емоційних порушень у дітей з хронічними соматичними захворюваннями, зазначаючи, що ці порушення не є прямим результатом хвороби, а пов’язані з труднощами соціальної адаптації хворої дитини і з особливостями її самооцінки [7].

Загалом докладні знання про особливості емоційних порушень, причини і характер їх виникнення, їхній вплив мають важливе значення в процесі психодіагностичного та психокорекційної роботи з дітьми з порушеннями.

Пропонуємо свої методичні рекомендації щодо корекції і усунення емоційних порушень засобами арт-терапії в проєктивному ключі, саме тому, що вони точно так само мають легкий, невимушений корегуючий ефект.

Арт-терапія є універсальним методом профілактичної та корекційної роботи з дітьми і підлітками, так як вона може служити інструментом розвитку і гармонізації дітей і підлітків, та підвищення якості їх життя, сприяє розвитку їх творчого потенціалу, дозволяє скорегувати наявні у них емоційні, поведінкові та інтелектуальні порушення [10].

Зокрема зосередимо свою увагу на більш нестандартних методах арт-терапії, таких як: фототерапія, мультиплікаційна терапія (мульт-терапія), терапія нестандартного, малювання (створення коміксів і манги).

Фототерапія – це метод арт-терапії, який дозволяє виявляти, корегувати і усувати порушення за допомогою фотографування. У нашому випадку ми пропонуємо за допомогою даного методу коригувати рівень агресивності і тривожності дітей [6].

Мульт-терапія – це один з методів психотерапії мистецтвом. Її розглядають як один з напрямків арт-терапії. Перегляд мультфільмів чинить значний вплив на розвиток в першу чергу, емоційної і моральної сфери дитини [8].

Створення коміксів і манги (мальованісторії, розповіді в картинках) – специфічний метод арт-терапії, який буде стимулювати дитину до творчості і в той же час буде мати корекційний ефект.

Вказані напрямки корекційного впливу засобами арт-терапії, і особливо фото- та мульт-терапії та терапія коміксами і мангою будуть сприяти зниженню рівня емоційної напруги у дітей, не викликаючи у них відторгнення, а швидше навпаки – інтерес і позитивне ставлення.

Список використаних джерел:

1. *Абрамова Г. С.* Практическая психология : учебник для вузов / Г. С. Абрамова. – М. : Академический проект, 2000. – 512 с.
2. *Асмолов А. Х.* По ту сторону сознания. Методологические проблемы неклассической психологии / А. Х. Асмолов. – М. : “Смысл”, 2002. – 480 с.
3. *Запорожец А. В., Неверович Я. З.* К вопросу о генезисе функций и структуре эмоциональных процессов у ребенка / А. В. Запорожец, Я. З. Неверович // Вопросы психологии. – 1974. – № 6.
4. *Захаров А. И.* Как преодолеть страхи у детей / А. И. Захаров. – М., 1986.
5. *Исаев Д. Н.* Психосоматическая медицина детского возраста / Д. Н. Исаев. – СПб., 1996.
6. *Копытин А. И.* Техники фототерапии / А. И. Копытин. – Издательство “Речь”, 2010.
7. *Мамайчук И. И.* Психокоррекционные технологии для детей с проблемами в развитии / И. И. Мамайчук. – СПб. : Речь, 2006. – 400 с.
8. Мульт-терапія – для дітей, подростков и взрослых [Электронный ресурс] // Психология рисунка. Нарисуй и расшифруй. [web-сайт].
9. *Белова О. В.* Общая психодиагностика / О. В. Белова. – Новосибирск : Научно-учебный центр психологии НГУ, 1996.
10. *Тойшыбекова М. К., Исхакова Э. В.* Арт-терапия в работе с детьми и подростками.
11. *Франк Л. К.* Проективні методи дослідження особистості / Л. К. Франк. – “J. of psychol.”, 1939, т. 8.
12. *Фрейд З.* Эго и механизмы защиты / З. Фрейд. – N. Y., 1946.

Annotation

In the submission highlights the issues of psychological correction of emotional disorders in children of younger school age by means of art therapy.

Defined modern, alternative diagnostic methods for the detection of emotional disorders with the help of projective techniques, on the basis of which put forward a modern, effective methods of correction by means of art therapy (photo – cartoon – therapy and therapy comic and manga books) in a projective manner, precisely because they have an easy, relaxed corrective effect.

The main trends in the application of these techniques, which are well will help the child to Express themselves, to exchange experiences about themselves, about the world, to show their interests, inclinations, feelings; thus to gain experience, learn something new about yourself, about the world, about emotions and their expression.

Keywords: *emotional disturbances, projective techniques, psychocorrective work, means of art therapy, phototherapy, cartoon-therapy, therapy by comics and manga.*

УДК: 376-053.262:[37.016:811.101.2]

*Шевчук К. А.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
Науковий керівник: Гребенюк Т. М., канд. психол. наук, доцент*

ВИВЧЕННЯ СТІЙКОСТІ УВАГИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗІ ЗНИЖЕНИМ ЗОРОМ

У тезах розглядається увага, як форма психічної діяльності людини. Розкривається її значення у здійсненні корекційно-розвиткової роботи з дітьми, які мають порушення зору. На основі теоретичного аналізу наукової літератури визначені особливості уваги дітей з порушеннями зору, а саме: зниження кількісних і якісних показників обсягу уваги; менша стійкість та якісна своєрідність порівняно зі зрячими дітьми; низька швидкість переключення тощо. Подані результати експериментального дослідження спрямованого на вивчення стійкості уваги молодших школярів зі зниженим зором. Намічені шляхи подальшої роботи авторів над даною проблемою.

Ключові слова: діти з порушеннями зору, уроки української мови, увага, тифлопсихологія, пізнавальна діяльність, корекційна робота, чуттєвий досвід, психіка людини.

У своєму житті людина вступає у взаємодію з безліччю об'єктів. Звичайно, не всі вони однаково сприймаються особистістю, адже відображувальна діяльність мозку організована таким чином, що вона буває спрямована на певні об'єкти, на них зосереджується, внаслідок чого підвищується її ефективність. Так, одні предмети і явища, які безпосередньо пов'язані з нею, усвідомлюються ясно і чітко, другі – відступають на задній план, а треті у даний момент взагалі не існують. Це явище не випадкове, а закономірне, тому що людина усвідомлює ті об'єкти, до яких вона уважна.

У сучасній психологічній літературі увага трактується, як форма психічної діяльності людини, що виявляється в спрямованості і зосередженості її свідомості на певних об'єктах, які мають постійне або ситуативне значення. Увага не вважається психічним процесом. Це психічний стан особистості, що виявляється в зосередженості на будь-чому та характеризує умови протікання будь-якого пізнавального процесу [1].

Хоч увага дітей з порушеннями зору розвивається відповідно до загальних закономірностей психічного розвитку дитини, але в наслідок відсутності чи обмеженості зорового сприймання має свої специфічні особливості (К. Бюрклен, Ф. Віллей, А. Крогіус, О. Литвак, М. Земцова та ін.).

Своєрідності розвитку пізнавальної діяльності осіб з дефектами зору дають підстави зробити теоретичне припущення про наявність особливостей в розвитку їхньої уваги. На практиці ця сторона психічної діяльності сліпих і слабозорих молодших школярів, досліджена вкрай недостатньо, хоча її важливе значення для компенсації дефектів зору відзначається багатьма тифлопсихологами і тифлопедагогами, зокрема, О. Г. Литваком, І. О. Сасіною, Т. П. Свиридюк, Є. П. Синьовою, С. В. Федоренко та ін.

Так, аналіз наукової літератури [2; 3; 4 та ін.) дає нам можливість зробити висновки, що часткове зниження або повна втрата зору вносить суттєві особливості у процес сприймання предметів та явищ навколишнього світу: спостерігається утрудненість, уповільненість, знижена якість, зменшена точність, недостатня повнота – і це, в свою чергу, певним чином відбивається на всіх властивостях і якостях уваги, а саме:

– зниження якості сприймання, зокрема чіткості, знижуються кількісні і якісні показники обсягу уваги сліпих і слабозорих;

– утруднення, уповільнення та недостатня повнота сприймання, що перешкоджає різноманітності вражень та дій, робить увагу сліпих та слабозорих, порівняно зі зрячими, менш

стійкою та якісно своєрідною;

– зменшення швидкості і точності сприймання негативно відображається на швидкості переключення уваги осіб з порушеннями зору.

В той же час тифлопсихологи та тифлопедагоги відмічають, що вчасно надана корекційно-педагогічна допомога в період раннього і дошкільного віку, дозволяє уникнути або послабити вторинні відхилення у розвитку уваги [2; 3; 4 та ін.).

З метою вивчення рівня стійкості слухової та зорової уваги у молодших школярів зі зниженим зором було проведено експериментальне дослідження, в якому взяли участь 14 учнів 2-го класу СЗШ № 281 м. Києва (клас для дітей з порушеннями зору).

Для вивчення стійкості слухової уваги в учнів зі зниженим зором був використаний вербальний варіант методу “Коректурна проба” (адаптований варіант П. Румянцевої, Л. Фоміної). За допомогою методики П’єрона-Рузера “Дослідження властивостей уваги та утримання алгоритму діяльності” ми вивчали стійкість зорової уваги у молодших школярів зі зниженим зором. Кожна з методик має свою оцінку результатів, за якими визначалися рівні стійкості уваги у молодших школярів зі зниженим зором. Дітям були створені сприятливі умови для виконання завдань, дослідження проводилось в пік фізіологічної активності людини. Результати дослідження наведені в таблиці 1.

Т а б л и ц я 1

Вивчення рівня стійкості зорової та слухової уваги у молодших школярів зі зниженим зором (у %)

Види уваги	Рівні стійкості уваги					
	дуже високий	високий	середній	низький	дуже низький	нульовий
Зорова	-	-	-	71,4	14,2	14,2
слухова	-	14,2	57,4	14,2	-	14,2
середній показник	-	7,1	28,7	42,9	7,1	14,2

Результати дослідження показали, що у молодших школярів зі зниженим зором зафіксовано низький рівень стійкості уваги (близько 42,9%). Дуже високого рівня в процесі дослідження не зафіксовано, а високий відмічено лише у 7,1% опитаних респондентів. Для 28,7% молодших школярів зі зниженим зором характерний середній рівень стійкості уваги. У 14,2% учнів зі зниженим зором нульовий рівень стійкості уваги.

В процесі дослідження було встановлено деяку відмінність у рівнях стійкості зорової та слухової уваги у молодших школярів зі зниженим зором. Так, під час діагностичного дослідження стійкості слухової та зорової уваги молодших школярів зі зниженим зором зафіксовано середній рівень стійкості слухової уваги (57,1%) та низький рівень стійкості зорової уваги (71,4%), що негативно відображається як на засвоєні навчального матеріалу, так і на практичній діяльності загалом. Кращий розвиток слухової уваги, ніж зорової пов’язаний з тією компенсаторною функцією, яку виконує слух при порушеннях зору.

Наше подальше дослідження спрямоване на розробку методичних рекомендацій із розвитку стійкості уваги молодших школярів зі зниженим зором.

Список використаних джерел:

1. Психология внимания : учеб.-метод, пособие / [авт.-сост. Т. К. Комарова]. – Гродно : ГРГУ, 2002. – 124 с.
2. Сасіна І. О. Особливості та корекція розвитку уваги у дітей старшого дошкільного віку зі зниженим зором : автореф. дис. ... канд. психол. наук, 19.00.08 – спеціальна психологія. / І. О. Сасіна. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – 21 с.

3. Солнцева Л. И. Увага та її роль при дефектах зору у дітей / Л. И. Солнцева // Дефектологія. – 2000. – № 6. – С. 34-38.
4. Синьова Є. П. Особливості розвитку і виховання особистості при глибоких порушеннях зору : моногр. / Є. П. Синьова. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – 442 с.

Annotation

In the article the attention as a form of human mental activity. It reveals its importance in the implementation of correctional and developmental work with children who have a visual impairment. Based on the theoretical analysis of scientific literature account the features of children with visual impairments, namely reduction of quantitative and qualitative indicators of attention; less resistance and qualitative features compared to sighted children; low speed switching and more. The results of the pilot study aimed at studying the stability of attention primary school children with low vision. The ways authors further work on this issue.

Keywords: *children with visual impairments, the lessons of the Ukrainian language, attention, tyflopsyholohiya, cognitive activity, correction, sensual experience, the human psyche.*

УДК: 376-056.264:159.9.019.4

**Шульженко Ю. В.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
Науковий керівник: Коломієць Ю. В., канд. пед. наук, доцент**

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОВЕДІНКИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ІЗ ТПМ

Тези присвячені висвітленню поняття “поведінка” в психолого-педагогічному аспекті, визначенню ролі поведінки у становленні дитини як школяра та розвитку навчально-пізнавальної діяльності учня. Узагальнено теоретичний аналіз науково-методичної літератури з обраної проблематики. Описано особливості поведінки дітей молодшого шкільного віку та наведені приклади. Охарактеризовані компоненти готовності становлення поведінки молодших школярів та наведена їх детальна характеристика. Висвітлено типи порушеної поведінки, притаманні дітям молодшого шкільного віку у нормі та описані їх прояви у взаємодії дитини з оточуючим середовищем. Розглянута поведінка молодших школярів з різними тяжкими порушеннями мовлення (дизартрія, ринолалія, моторна і сенсорна алалія) та визначені їх основні характеристики.

Ключові слова: *поведінка, молодший шкільний вік, порушення поведінки, головний мозок, лобні ділянки, тяжкі порушення мовлення.*

Концепція державного стандарту спеціальної освіти дітей із мовленнєвими порушеннями передбачає формування повноцінної особистості, що не можливо без урахування їх психолого-педагогічних особливостей, серед яких чільне місце посідає успішне становлення поведінки. Її фундамент закладається в дошкільному, а повноцінне становлення відбувається у молодшому шкільному віці, що визначає подальший гармонійний розвиток дитини і суспільства в цілому.

Поведінка залежить від навчально-виховної діяльності в сім'ї та в дошкільних (шкільних) закладах, процесу адаптації дитини до школи та її соціалізації у оточуюче середовище, збалансованості психічного та фізичного розвитку [3].

У психології поведінка розглядається як “спрямована на іншу людину активність особистості, особлива форма індивідуальної діяльності, пов’язана зі стосунками людей” [1].

Питання дослідження поведінки гостро постало на початку ХХ століття. У цей період почалися формуватися різні течії та концепції. Серед науковців, які займалися дослідженням поведінки дітей варто виділити: у нормі – Б. Г. Ананьєв, Л. І. Божович, Л. С. Виготський, І. В. Дубровіна, О. В. Запорожець, М. В. Кумаріна, О. Р. Лурія, Дж. Уотсон інші; при патології

(ТПМ) – Г. А. Волкова, В. О. Калягін, Р. І. Лалаєва, І. В. Мартиненко, Т. В. Сак, О. О. Слинсько, В. В. Тарасун, Т. С. Овчиннікова, О. М. Усанова, Л. М. Шипіцина та інші.

О. Р. Лурія, досліджуючи мозкову організацію вищих психічних функцій, описав три структурно-функціональні блоки головного мозку: а) енергетичний блок, б) блок прийому, переробки та зберігання інформації, в) блок програмування, регуляції і контролю складних форм діяльності.

Останній включає моторні, премоторні і префронтальні відділи кори лобних ділянок. Саме префронтальні відділи відіграють важливу роль у регуляції станів активності, приводячи їх у відповідність із намірами та задумами. Головна функція префронтальних відділів полягає в організації поведінки людини [5].

Функціонування третього блоку демонструє, що людина не тільки пасивно реагує на сигнали, що надходять. Вона формує плани і програми своїх дій, стежить за їх виконанням і регулює свою поведінку, приводячи її у відповідність з цими планами та програмами; нарешті, вона контролює свою свідому діяльність, звіряючи ефект своїх дій із вихідними намірами і коригуючи допущені нею помилки [5].

Порушення функцій лобних ділянок, що виникають у результаті неврологічних захворювань, генетичних відхилень або пошкоджень мозку, часто призводять до порушення психічного розвитку, психічних захворювань, а також до асоціальної поведінки [7].

Даний відділ мозкової кори дозріває на пізніх етапах онтогенезу (в 4-8-річному віці). Отже, на початок молодшого шкільного віку у дитини мають бути сформовані такі психічні новоутворення: поведінковий репертуар (“улюблені” поведінкові реакції і вчинки), перехід від безпосередньої до опосередкованої поведінки, мотиваційна готовність до шкільного навчання, достатній рівень розвитку довільності поведінки, саморегуляція [2].

Регулятором поведінки виступають стійкі інтегративні особистісні утворення: самооцінка, самоконтроль, рівень домагань, ціннісні орієнтації, мотиви, ідеали, направленість особистості і т.д. [3].

Зміни, відхилення і порушення нормальної гармонійної поведінки визначають аномалії і девіації поведінки [6].

Г. Ф. Кумаріна, М. Е. Вайнер та інші стверджують, що у поведінці та розвитку дітей часто зустрічаються порушення. Ускладнення психічного і особистісного розвитку дитини обумовлені, як правило, двома факторами: 1) помилками виховання або 2) певною незрілістю, мінімальними ураженнями нервової системи, неврологічними захворюваннями, генетичними відхиленнями або ураженнями мозку.

Саме пошкодження лобних долей порушує довільний характер поведінки. Вони відіграють вирішальну роль у забезпеченні однієї з найважливіших умов свідомої діяльності людини – створенні необхідного тону кори, виконують функцію програмування, регуляції і контролю мнестико-інтелектуальних процесів, мотиваційної сфери. Пошкодження лобних відділів призводить до грубого порушення регуляції всіх психічних процесів та функцій людини, а недостатність морфо- та функціогенезу негативно впливає на повноцінний розвиток мовленнєвої діяльності [7].

До основних порушень поведінки дітей молодшого шкільного віку без мовленнєвих порушень відносимо гіперактивну, демонстративну, протестну, агресивну, конформну, інфантильну, симптоматичну [1].

При переході у початкову школу у дітей із порушенням мовлення компоненти готовності несформовані, спостерігається порушення працездатності (внаслідок незрілості чи ослабленості психічних процесів), наявні особливості поведінки внаслідок підвищеної розгальмованості або загальмованості нервових процесів [2].

Аналізуючи дослідження поведінки дітей із ТПМ науковцями, можна виділити такі поведінкові особливості:

– у дітей із дизартрією підвищена емоційна збудливість може поєднуватися з порушеннями поведінки у вигляді рухової розгальмованості, афективних вибухів, іноді з агресивними проявами, реакціями протесту по відношенню до дорослих;

– при ринолалії відмічають зайву боязливість, сором'язливість, неорганізованість, повільність [4];

– у дітей із алалією відзначається неоднорідність поведінкових реакцій у спілкуванні. Таким чином О. Н. Артеменко та інші поділяють їх на 3 групи:

Перша група характеризується високою збудливістю, дратівливістю, плаксивістю, вираженим невдоволенням оточуючим, нестійким спілкуванням, вираженими різкими змінами настрою.

Друга група характеризується загальмованістю, проявом фобічних реакцій, зміною настрою, негативними реакціями.

Третя група характеризується вираженою байдужістю до оточуючих, в тому числі близьких, прагненням до усамітнення, безвільністю, пасивністю.

Теоретичний аналіз загальної та спеціальної науково-методичної літератури з обраної тематики дозволив зробити висновок про те, що у ній недостатньо висвітлено питання типологізації поведінки молодших школярів із ТПМ у випадку, якщо порушується процес їх адаптації до шкільного навчання.

Список використаних джерел:

1. Дубровина И. В. Психокоррекционная и развивающая работа с детьми / И. В. Дубровина. – М., 1998.
2. Конопляста С. Ю. Логопсихологія : навч. посіб. / С. Ю. Конопляста, Т. В. Сак. – К. : Знання, 2012. – 293 с.
3. Корекционная педагогика в начальном образовании : учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб. заведений / Г. Ф. Кумарина, М. Э. Вайнер, Ю. Н. Вьюнкова и др. ; под ред. Г. Ф. Кумариной. – М. : Издательский центр “Академия”, 2003. – 320 с.
4. Логопатофизиология : учеб. пособие для студентов / под ред. Р. И. Лалаевой, С. Н. Шаховской. – Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС; 2011
5. Лурия А. Р. Основы нейропсихологии : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – Москва : Издательский центр “Академия”, 2003. – 384 с.
6. Менделевич В. Д. Клиническая и медицинская психология : учебное пособие / В. Д. Менделевич. – 6-е изд. – М. : МЕДпресс-информ, 2008. – 432 с.
7. Шеремет М. К. Психо-мовленнєвий розвиток дітей із мовленнєвими порушеннями / М. К. Шеремет, Ю. В. Коломієць, В. В. Апухтіна // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : зб. наукових праць. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. – № 28. – С. 270-274.

Annotation

The theses is about the concept of “behavior” as psycho-pedagogical aspects and a role of behavior determination of child as a pupil and his cognitive activity learner. The theses summarizes the theoretical analysis of the scientific and methodological literature on the selected topic. The described features of the behavior of children of primary school age and are examples of the child’s actions. The author draws attention to with witch problems faces pupil when he went enter to school. Characterized components of readiness formation behavior of younger schoolboys and their detailed description is given. Covering the types of disturbed behavior, inherent to children in primary school age are normal and their symptoms are described in the interaction of the child with the environment. Consider the behavior of younger schoolboys with different significant speech disorders (dysarthria, nasality, motor and sensory alalia) and determine their basic characteristics.

Keywords: behavior, younger school age, behavioral disorders, significant frontal lobe, speech disorders.

Природнича безпека в умовах гуманізації європейського простору

УДК: 378.091.12 : [504 + 614.4 + 57]

*Бібікова Ю. В.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
Науковий керівник: Лазебна О. М., канд. пед. наук, доцент*

ПРОБЛЕМИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ЕПІДЕМІОЛОГІЇ В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ЗОШ

Однією з причин виникнення гострих кишкових інфекцій, отруєнь через погану якість харчування є необізнаність населення щодо екологічних факторів їх поширення. Впровадження базових еколого-епідеміологічних відомостей у шкільну практику – це один із шляхів вирішення заданої проблеми. Аналіз та порівняння змістового навантаження підручників щодо рівня необхідних епідеміологічних знань екологічної етіології складають суть даної роботи.

Ключові слова: екологічна епідеміологія, екологічні фактори, освіта, проблеми харчування.

Нині проблема безпечного харчування є актуальною, незважаючи на процес підвищення санітарних стандартів виробництв до європейських. Згідно з аналізом епідеміологічної ситуації інфекційної захворюваності в Київській області за 4 місяці 2015 року [1] зареєстровано 1520 випадків гострої кишкової інфекції, що на 18 випадків більше ніж за відповідний період минулого року. Рівень захворюваності серед дитячого населення у 3,8 рази вищий ніж у дорослих. Причиною такої негативної динаміки є також і недостатня обізнаність населення з екологічної епідеміології – науки, що досліджує епідеміологічні захворювання різної етіології відносно екологічної складової розвитку людського суспільства, тобто з обов'язковим врахуванням екологічних факторів. Забезпечення необхідних знань даної проблематики повинно здійснюватись на ранніх етапах розвитку людини, а надто у шкільному віці, коли відбувається інформаційне зростання особистості. Дослідження навчальних посібників та підручників 8-х класів з курсу “Біологія” є початковим етапом визначення стану проблематики на практиці.

Обрано такі видання:

1. Базанова Т. І. Біологія 8 клас : підр. для загальноосвіт. навч. зак. / Т. І. Базанова, Ю. В. Павіченко, О.Г. Шатровський. – Х.: Гімназія, 2008. – 320 с.
2. Серебряков В. В. Біологія 8 клас : підр. для загально світ. навч. зак. / В. В. Серебряков, П. Г. Балан. – К. : Генеза, 2008. – 288 с.
3. Запорожець Н. В. Біологія 8 клас : підр. для загальноосвіт. закладів / Н. В. Запорожець, С. В. Влащенко. – Х. : АН ГРО ПЛЮС, 2008. – 288 с.

Аналіз підручника з біології за 8 клас автора Т. І. Базанової показав:

– що зі всього підручника тільки 5 параграфів містять відомості щодо екологічної епідеміології;

– подана інформація є загальною характер та не розкриває сутність головних понять екологічної епідеміології, оскільки передбачає їх трактування з біологічної точки зору;
 – відомості займають максимум 1 абзац від змістового навантаження всього параграфу.

Аналіз підручника з біології за 8 клас автора В.В.Серебрякова висвітлив, що:

– епідеміологічна проблематика була згадана у 8-ми параграфах, тобто у 1,5 рази більше ніж в попередньому підручнику;

– дані подані в загально біологічних межах з елементами екології, але не розкривають сутності екологічної епідеміології;

– в середньому еколого-епідеміологічні відомості займають 1-2 абзаци від всього змістового навантаження параграфу.

Аналіз підручника з біології за 8 клас автора Н. В. Запорожця виявив, що:

– матеріал що пов'язаний з екологічною епідеміологією висвітлений в 7-ми параграфах підручника, тобто трохи менше ніж в попередньому підручнику;

– цей матеріал має загально біологічний характер та не включає навіть екологічного аспекту;

– в середньому матеріалу міститься в 1-2 абзацах зі всього змісту параграфу.

Отже, аналіз трьох підручників з біології за 8 клас показав про схожі проблеми нестачі відомостей щодо екологічної епідеміології. Як наслідок, можна зазначити, що вся інформація стосовно досліджуваної проблеми викладена в середньому на 1 сторінці підручника. Порівняння змістового навантаження заданих підручників щодо екологічно-епідеміологічної проблематики ілюстровано діаграмою (рис. 1).

З рис. 1 видно, що в підручнику Базанової кількість параграфів, що містила загальні еколого-епідеміологічні відомості є найменшою, в підручнику Серебрякова – найбільшою. Водночас, порівняно із показником загального об'єму інформації досліджувана проблема в усіх випадках викладена недостатньо.

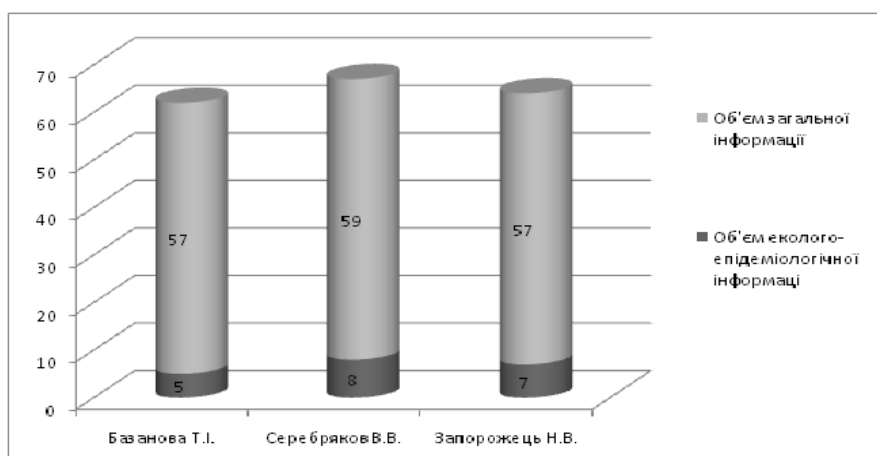

Рис. 1. Відношення змістових навантажень аналізованих підручників за 8 клас

Для популяризації обізнаності населення, в тому числі дитячого, щодо впливу екологічних чинників на епідеміологічну ситуацію необхідне внесення змін в навчальну програму учнів та в змістове навантаження підручників з біології. Також можливе впровадження вже існуючих методичних програм для учнів загальноосвітніх закладів зі стандартною навчальною програмою, або з навчальною програмою поглибленого курсу з природничих наук. Необхідні знання, закріплені на практиці, сприятимуть формуванню екологічної обізнаності учнів. Як наслідок, вивчення впливу екологічної складової на поширення гострих кишкових інфекцій та харчових отруєнь сприятиме покращенню якісних показників населення.

Список використаних джерел:

1. Чепурний О. В. Епідемічна ситуація з інфекційної захворюваності у Київській області за 4 місяці 2015 року [Електронний ресурс] / Олександр Володимирович Чепурний. – 2015. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.oblses-kiev.com.ua/clients/kievoblses.nsf/0>.

Annotation

One of the causes of acute intestinal infections, poisoning from bad quality food, is ignorance of the population about the ecological factors of propagation. Implementation of basic ecological and epidemiological information in school practice is one way to solve a given problem. Analysis and comparison of contextual load in textbooks on the required level of epidemiological knowledge and with ecology's etiology are the essence of this work.

Keywords: *ecological epidemiology, ecological factors, education, nutrition problems.*

УДК: 582.711.46

**Бондаренко В. С.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
Науковий керівник: Кустовська А. В., канд. біол. наук, доцент**

**ЦИТОСТАТИЧНА АКТИВНІСТЬ ПЛОДІВ ПЕРСИКА ЗВИЧАЙНОГО
ТА ВМІСТ В НИХ ВІТАМІНУ С**

У тезах доповіді викладено результати оригінальних досліджень автора, що стосуються вивчення цитостатичної активності та вмісту вітаміну С в плодах персика звичайного сорту 'Дружба'. Дослідження проведені на базі лабораторії фізіології рослин кафедри ботаніки НПУ імені М. П. Драгоманова у 2015 році. Виявлено, що витяжка з плодів персика виступає інгібітором проліферації клітин у концентрації 9/1 і містить вітамін С у незначній кількості.

Ключові слова: *персик, плоди, цитостатична активність, вітамін С.*

Актуальність дослідження. Однією з актуальних проблем сьогодення є пошук лікарської сировини, яка б запобігала виникненню злоякісних новоутворень і могла використовуватися в якості імуномодуляторів. Літературні джерела, присвячені питанням інтродукції персика в Україну та опису виведених українськими селекціонерами районованих сортів [4] не містять даних про цитостатичну активність плодів персика. Використовуючи плоди персика в їжу, людина отримує не тільки поживні речовини, але й біологічно активні речовини, які так чи інакше впливають на її здоров'я. Наші дослідження спрямовані на розширення відомостей цю цінну плодіву рослину, зокрема, вміст вітаміну С та цитостатичну активність плодів персика сорту "Дружба" селекції НБС імені М. М. Гришка НАН України.

Персик (*Persica vulgaris Mill.*) є однією з найпопулярніших кісточкових плодівих культур у світі і по праву вважається найсмачнішим фруктом помірної зони. Батьківщиною рослини є Китай, де персики й вирощуються з перших днів китайської культури. Плоди персика – соковиті кістянки різної форми та розмірів. Персик на Україні є відносно мало поширеною теплолюбною плодовою культурою (за винятком Криму і Закарпаття, де він культивується досить широко). В колекції НБС імені М. М. Гришка НАН України персик звичайний представлений сортами: "Дружба", "Дніпровський", "Пам'ять Шевченка", "Рум'яний", "Славутич", "Лісостеповий", "Подарунок Києва", "Любимець" та ін., придатними для вирощування на північній межі зростання культури з високоякісними плодами, придатними для вживання у свіжому і консервованому вигляді з високими харчовими і лікувально-профілактичними властивостями [4]. Вживання плодів персика

корисне при наявності у людини серцево-судинних, ниркових захворювань, хвороб печінки і жовчного міхура, особливо при таких недугах як подагра, ревматизм, захворювання нирок.

Метою даної роботи є дослідження вмісту вітаміну С у плодах сорту “Дружба”, вирощеного в умовах м. Києва та виявлення їх цитостатичної активності.

Нами було здійснено спробу вирішити наступні задачі:

- Визначити наявність вітаміну С у плодах персика (методом Тільманса) [1].
- Дослідити цитостатичну активність плодів.

Кількісне визначення вітаміну С в плодах персика методом Тільманса.

Вітамін С відіграє в організмі надзвичайно важливу роль, оскільки виявляє значний вплив на обмін речовин, бере участь у пластичних і регенеративних процесах, забезпечує нормальне функціонування ендокринної і центральної нервової системи, підвищує резистентність організму, стійкість його проти різних захворювань. Оскільки він в організмі людини не синтезується, то необхідне постійне надходження його з продуктами харчування [1,3].

Дослідження проводилося нами 3 рази у різні дні. Для дослідів використовували плоди персика сорту “Дружба”, вирощені на території м. Києва. Результати дослідження представлені на рисунку 1.

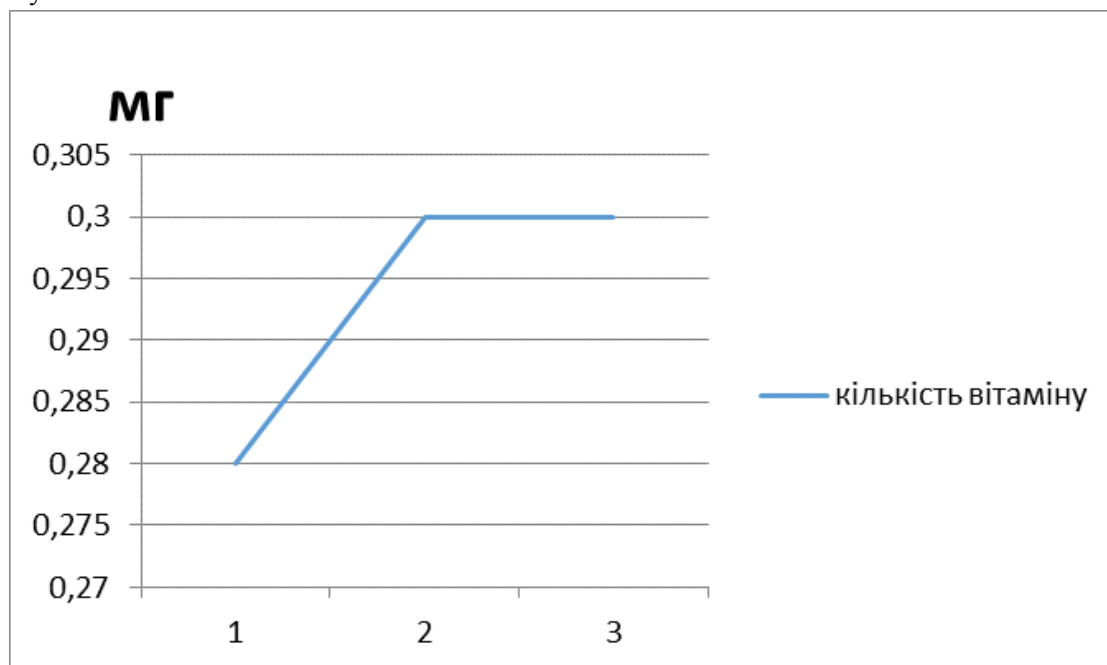

Рис.1 Вміст вітаміну С плодах персика сорту “Дружба”

З графіка (рис. 1) видно, що у 1 грамі наважки сухої речовини плодів персика знаходиться майже 0,03 мг вітаміну С. Оскільки добова потреба людини у вітаміні С становить 50-70 мг, то можна зробити висновок, що плоди персика даного сорту не містять значної кількості аскорбінової кислоти.

Цитостатична активність плодів персика сорту “Дружба”

Цитостатики – це біологічно активні речовини, різні за хімічним складом, які вибірково інгібують проліферацію клітин, не впливаючи в той же час на їх метаболізм. Блокуючи проходження клітинного мітотичного циклу, цитостатики відрізняються один від одного не тільки за хімічним складом і за механізмом впливу на проліферацію, а й за ступенем пригнічення інших процесів у клітині, здатністю проникати через клітинні мембрани та за іншими властивостями. Їх використовують у медицині при лікуванні пухлин, оскільки вони мають здатність затримувати їхній ріст. Наші дослідження були присвячені вивченню цитостатичної активності плодів персика сорту “Дружба”.

Нами було проведено дослідження методом дії водних витяжок плодів персика на поділ клітин меристеми бічних корінців проростків огірка за методикою В. Б. Іванова – Є. Н. Бистрової [2]. Ступінь інгібування проліферації визначали за кількістю бічних корінців, порівняно з контролем. Результати наших досліджень представлені на рисунку 2.

Рис. 2 Цитостатична активність плодів персика сорту “Дружба”

Результати наших досліджень показали, найбільш активним цитостатиком є водна витяжка з плодів персика сорту “Дружба” в концентрації 7/3-9/1.

Таким чином, наші дослідження показали, що вживаючи плоди персика дослідженого сорту, людина може частково задовільнити потребу свого організму у вітаміні С і разом з тим, плоди персика різних сортів потребують подальшого вивчення як потенційні цитостатики.

Список використаних джерел:

1. Боєчко Ф. Ф. Біологічна хімія : навч. посібник / Ф. Ф. Боєчко. – К. : Вища школа, 1995. – С. 278-280.
2. Иванов В. Б. Проростки огурца как тест-объект для обнаружения эффективных цитостатиков / В. Б. Иванов, Е. Н. Быстрова, В. Г. Дубровский // Физиология растений. – 1986. – Т. 33. – Вып. 1. – С. 195-196.
3. Савицький І. В. Біологічна хімія / І. В. Савицький. – К. : Вища школа, 1973. – 486 с.
4. Шайтан І. М. Биологические особенности и выращивание персика, абрикоса, алычи / И. М. Шайтан, Л. М. Чуприна, В. А. Анпилогова. – К. : Наукова думка, 1989. – 256 с.

Annotation

This report contains results of original research of the author regarding the study cytostatic activity and content of vitamin C in fruits simple peach variety “Druzhba”. Research conducted at the Laboratory of Plant Physiology Department of Botany NEA of MP Dragomanov in 2015. Found that an extract of the fruit peach appears as inhibitor of cell proliferation at a concentration of 1/9 and contains vitamin C in small quantities.

Keywords: peach, fruit, cytostatic activity, vitamin C.

УДК: 378.091.3:911.2

*Воєводіна К. А., Древіна О. С.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
Науковий керівник: Покась Л. А., канд. пед.наук, доцент*

ІНТЕРАКТИВНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ УМІНЬ УЧНІВ ВЧИТИСЯ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ФІЗИЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ

У статті розглянуто методику формування умінь учнів вчитися на уроках фізичної географії. Обґрунтовано поняття “компетентність” як спосіб сформованості умінь. Акцентовано увага на різних моделях формування умінь. Відображено інноваційні підходи до сучасного навчального процесу з географії. Продемонстровано результати теоретико-емпіричного дослідження.

***Ключові слова:** методика навчання, фізична географія, процес формування, вміння вчитися, учні.*

У законі України “Про вищу освіту” та Державній програмі розвитку освіти в Україні зазначається, що метою сучасної освіти стає виховання особистості, що здатна до самовизначення, самоосвіти, саморозвитку, а зміст освіти орієнтується на усвідомлення суб’єктами навчального процесу. Дані положення реалізуються шляхом формування умінь і навичок в учнів [1]. Процес формування умінь є складним й багатокомпонентним педагогічним утворенням, результатом якого є сформована компетентність.

Мета нашого дослідження – продемонструвати можливості курсів фізичної географії для формування умінь учнів та вплив інноваційних технологій на ефективність сформованості умінь учнів вчитися.

Компетентність – це “здатність успішно задовольняти індивідуальні та соціальні потреби, діяти й виконувати поставлені завдання. Кожна компетентність побудована на поєднанні взаємовідповідних знань, умінь і практичних навичок, ставлень і цінностей, поведінкових компонентів, усього того, що особистість може мобілізувати для активної дії”. Найголовнішою компетентністю учнів є вміння вчитися. Сучасна освітня система налаштована на те, що учні мають думати, розуміти зміст речей, осмислювати ідеї і вже на основі цього вміння шукати потрібну інформацію та застосовувати її в конкретних умовах. На уроках фізичної географії учителі застосовують інноваційні технології як засіб формування умінь вчитися. Сучасні педагогічні технології орієнтують навчання на самостійну, практичну, частково-пошукову, навчально-дослідницьку діяльність учнів.

Що ж означає “вміння вчитись”? Слід говорити про індивідуальний досвід успішної праці учня, розвинені та багатогранні способи навчальної діяльності, тобто учень сам визначається з метою навчання, проявляє інтерес до нового матеріалу та навчання в цілому, докладає максимум вольових зусиль для досягнень в пізнавальній діяльності, систематично виконує навчальну працю та вміння її організувати, вільно виконує практичні дії, черпає інформацію з різноманітних джерел та розуміє позитивні та негативні сторони своєї діяльності, намагається її вдосконалити.

Учень в навчальній діяльності отримує головну роль. У свою чергу вчитель допомагає учню вчитися, створюючи психолого-педагогічні умови: позитивну атмосферу, мотивуючи та утверджуючи почуття гідності і всесильності особистості.

У зарубіжній освітній практиці розроблено й апробовано декілька шляхів реалізації у навчально-виховному процесі ідей компетентного підходу, і на практиці формування ключових компетентностей учнів здійснюється, як правило, за однією із зазначених нижче моделей:

1. *Предметно-тематична модель* передбачає цілеспрямоване набуття учнями ключових компетентностей при вивченні ними певного предмета.

2. *Міжпредметна модель* передбачає формування в учнів ключових компетентностей

комплексно: цілеспрямовано – під час засвоєння предметів певної освітньої галузі.

3. *Виховна модель* передбачає формування в учнів ключових компетентностей переважно в позаурочній і позашкільній роботі.

4. *Системна модель*, що є найоптимальнішою, оскільки дозволяє повною мірою задіяти у процесі формування в учнів ключових компетентностей весь освітньо-виховний потенціал школи завдяки органічному поєднанню предметно-тематичної, міжпредметної та виховної моделей [5].

Зміст роботи учителя географії з формування ключових компетентностей закладено у Концепції розвитку освіти в загальноосвітніх навчальних закладах. Серед них є – вміння вчитися”, тобто набуття учнями досвіту практичної та експериментальної діяльності, застосувань знань у пізнанні світу [3].

Під час навчальної діяльності учнів дуже важлива психолого-педагогічна підтримка. Основними заходами якої є:

- створення яскравих наочно-образних уявлень;
- навчально-пізнавальна гра;
- забезпечення створення ситуації успіху;
- пізнавальний інтерес;
- створення проблемної ситуації;
- спонукання до пошуку альтернативних рішень;
- виконання творчих завдань;
- взаємодія і комунікація між учнями;
- створення ситуації взаємодопомоги.

Протягом уроку географії вчитель допомагає учням:

- Орієнтуватися у початковому матеріалі, що вивчається.
- Брати участь у визначенні мети конкретної навчальної діяльності.
- Реалізувати план діяльності, мати можливість використати різні варіанти виконання.
- Самостійно або спільно з іншими учнями та вчителем оцінювати результати своєї діяльності, порівнюючи її з критеріями досягнень [4].

На уроках Фізичної географії доречно використовувати інтерактивні методи та прийоми навчання: “Ажурна пилка”, “Мозковий штурм”, “ПРЕС”, “Акваріум”, групова діяльність тощо. Найефективнішим впливом на формування умінь вчитися є завдання, які розробляє учитель для навчальної діяльності, алгоритми поетапного виконання міні-проектів чи практичних робіт. Результати емпіричного дослідження вказують на те, що учителі географії із задоволенням використовують у навчально-виховному процесі вищезгадані інноваційні технології. Проте спостерігається несистематичність застосування, найчастіше на уроках систематизації та узагальнення знань [2].

Наприклад метод “Акваріум” допомагає удосконалювати навички роботи в малих групах, формувати комунікативну культуру та розвивати практичне мислення.

Після того як викладач об’єднав студентів у дві – чотири підгрупи і запропонував завдання для виконання та необхідну інформацію, одна з груп сідає в центр аудиторії (або на початку середнього ряду в аудиторії, де стоять робочі столи) та утворює своє маленьке коло.

Студенти цієї групи починають обговорювати запропоновану викладачем проблему. Групі, що працює, для виконання завдання необхідно:

- прочитати вголос ситуацію-завдання;
- обговорити її в групі, використовуючи метод дискусії;
- дійти спільної думки за 3-5 хв.

Всі інші студенти мають тільки слухати, не втручаючись у процес обговорення, спостерігають, чи змістовною є дискусія і чи відбувається вона за визначеними етичними правилами. Після закінчення 3-5 хвилин група займає свої місця, а інші студенти обговорюють наступні питання:

- Чи погоджуєтесь Ви з думкою групи, яка висловилась?
- Чи була ця думка достатньо аргументованою?
- Який з аргументів Ви вважаєте найбільш переконливим?

Після цього місце в “Акваріумі” займає інша група та обговорює наступну ситуацію.

Усі групи по черзі мають побувати в “Акваріумі”, і діяльність кожної з них мусить бути обговорена аудиторією. Метод “Акваріум” сприяє формуванню критичності мислення студентів та повазі до плюралізму думок

Як показує практика, метою навчально-виховного процесу, заснованого на засадах компетентнісного підходу є набуття учнями системи ключових компетентностей. Модифікація методів і форм навчання має забезпечити суттєве підвищення якості навчання і як результат краще засвоєння ключових компетентностей.

Отже, сучасні педагогічні технології здатні підтримати пізнавальний інтерес учнівської молоді до навчання, який так стрімко втрачається, за умов: використання педагогічних технологій як навчального середовища для реалізації “суб’єкт-суб’єктивного” співробітництва; поєднання сучасних педагогічних технологій і традиційної форми навчання на уроках географії [2].

Упровадження компетентнісного підходу в практику роботи школи – є необхідним, оскільки дозволяє упоратись учням з проблемами, які зазвичай виникають під час навчального процесу. Такі як, опанування значного обсягу теоретичних знань, утруднення в діяльності для вирішення конкретних життєвих завдань та планів, організація власної самоосвіти, тощо. Саме тому важливим завданням вчителя має бути розуміння компетентнісного підходу і реалізація його у власній професійній діяльності.

Список використаних джерел:

1. Закон України “Про вищу освіту” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvita.ua/legislation/law/2235/>
2. Покась Л. Формування дослідницької компетентності в учнів на уроках географії [Електронний ресурс] / Лілія Покась. – Режим доступу : <http://enpuig.npu.edu.ua/handle/123456789/8256>.
3. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок: Інтерактивні технології навчання / О. Пометун, Л. Пироженко. – К. : Видавництво А.С.К., 2003. – 56 с.
4. Сиротенко Г. О. Сучасний урок: Інтерактивні технології навчання / Г. О. Сиротенко. – Х. : Видав. група Основа, 2003. – 80 с.
5. Сучасні шкільні технології. – Ч. I / упоряд. : І. Рожнятовська, В. Зоц. – К. : Ред. загальнопед. газ., 2004. (Бібліотека “Шкільний світ”). – 128 с.

Annotation

In this article, the methodology of developing pupils' ability to study at physical geography lessons is considered. The concept of “competence” as a tool for developing abilities is substantiated. Attention is drawn to various models of developing abilities. Innovative approaches to the modern educational process in geography are displayed. Results of theoretical and empirical research are demonstrated.

Keywords: *methodology of teaching, physical geography, process of development, pupils.*

УДК: 621.798

*Довгій Ю. Ю.
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
Науковий керівник: Волошина Н. О., д. біол. н. професор*

ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ ШЛЯХОМ ВВЕДЕННЯ У ВИРОБНИЦТВО СИСТЕМИ НАССР

Дана робота висвітлює проблеми екологічної безпеки сучасного харчування. В ній описуються заходи щодо поліпшення виробничого процесу, його безпеки та модернізації. Особливу увагу було приділено аналізу екологічної складової стану вітчизняної харчової промисловості та впровадженню міжнародної системи НАССР з контролю якості на виробництві.

***Ключові слова:** екологічні ризики, система НАССР, аналіз ризиків, критичні точки.*

Харчова промисловість – одна з провідних структуроформуючих галузей народного господарства України. Останнім часом її розвиток в нашій державі характеризується різким зниженням технологічного рівня виробництва, скороченням обсягів і асортименту продукції, погіршенням її якості, затуханням інвестиційного та інноваційного процесів, витісненням вітчизняних харчових продуктів з внутрішнього й зовнішнього ринків продовольчих товарів. Ринок країни постійно поповнюється контрафактною, недоброякісною продукцією, яка залишається без належного державного контролю та нагляду. Чинне законодавство України встановлює певні вимоги і стандарти до виробництва харчових продуктів, але воно не досить дієве. Так, в регламентах зазначається, що вони обов'язково повинні бути безпечними, придатними до споживання, правильно маркованими та відповідати санітарним заходам і технічним нормам. Нажаль, ми не маємо достатньої кількості науково-обґрунтованих програм для практичного впровадження нормативних актів. Водночас, у світі склали величезну кількість альтернативних проектів, що підтримують висококваліфікованих фахівців в цій галузі, які передбачають контроль за процесом виробництва харчової продукції [1].

Встановлено, що найбільш пріоритетним для споживача є безпека продукту харчування. Щоб якомога глибше дослідити етапи виробництва та всі можливі ризики на кожному з них і була впроваджена в дію міжнародна система НАССР (Hazard Analysis and Critical Control Point).

НАССР – це інструмент управління безпекою харчових продуктів, який на відміну від традиційної перевірки і контролю якості надає більш структурований підхід для вирішення виявлених ризиків. Сама концепція була розроблена в 60-х роках минулого століття компанією “Pillsbury”, збройними силами США та Національним управлінням з авіації і космонавтики “NASA”. Її призначенням було виключення можливості утворення токсинів у харчових продуктах космонавтів та попередження інфекційних захворювань [2].

Ця система схвалена в усьому світі, зокрема Комісією харчового кодексу та Європейським союзом, а також прийнята в усіх високорозвинених країнах. Прикладом є Японія, Нова Зеландія, Канада. Для розробки цієї системи було визначено основні принципи, що й забезпечили увагу світових компаній:

1. *Аналіз ризиків.* Провести аналіз ризиків, пов'язаних з вирощуванням, відбором, сировиною та інгредієнтами, обробкою, виробництвом, розповсюдженням, збутом, підготовкою і споживанням продуктів.

2. *Критичні контрольні точки (ККТ).* Визначити критичні контрольні точки, необхідні для визначення ризиків у процесі виробництва.

3. *Критичні границі.* Встановити критичні границі для профілактичних заходів, пов'язаних із кожною визначеною ККТ.

4. *Моніторинг.* Встановити вимоги щодо моніторингу ККТ. розробити процедури для використання результатів моніторингу з метою регулювання процесу і підтримки контролю.

5. *Коригувальні дії.* Встановити коригувальні дії, якщо під час моніторингу визначено відхилення від критичної границі.

6. *Перевірка й затвердження.* Встановити процедури для перевірки правильності роботи системи НАССР.

7. *Документація.* Створити ефективні системи обліку, які відображають план НАССР у документах.

Саме ці критерії дозволять максимально усунути всі можливі, прогнозовані, недоліки на кожному з етапів у виробничому циклі.

Також, на нашу думку, дана система забезпечить визначення всіх екологічних ризиків на підприємствах харчової промисловості. Вона дозволить попередити потрапляння патогенних організмів, їх ріст та утворення токсинів. Дозволить запобігти повторному зараженню ними. НАССР дасть змогу розробити більш деталізований план для ліквідації екологічних ризиків, та надасть рекомендації щодо поліпшення стану виробництва та профілактики мікробіологічного забруднення.

За Законом України “Про безпечність та якість харчових продуктів”, “Про дитяче харчування” застосування системи НАССР є обов’язковим для всіх компаній, що беруть участь у виробництві їжі. Тим не менше, більшість підприємств молочної промисловості ще не впровадили систему управління якістю та систему безпеки харчових продуктів НАССР [3].

Загалом, в Україні НАССР використовують підприємства, які працюють з ринком ЄС. Водночас, в країні не менше 14 тис суб’єктів господарювання потребують впровадження нової системи. Найбільше підприємств, які впровадили міжнародні системи контролю якості та безпечності харчових продуктів: у Харківській області (82% від загальної кількості підприємств), Дніпропетровській – 73%, у Вінницькій – 50%. Загалом, на 33,8% вітчизняних підприємств харчової промисловості впроваджені подібні системи. Роздрібні мережі України все частіше вимагають від постачальників дотримання міжнародних стандартів із харчової безпеки.

Отже, щоб зберегти здоров’я населення нашої держави просто необхідний процес запровадження такої системи контролю як НАССР, адже вона скоротить кількість захворювань. Система управління безпечністю харчової продукції, заснована на НАССР, українським виробникам допоможе заощадити кошти та вдосконалити управління. Завдяки регулярному навчанню персоналу зросте продуктивність праці та зменшується плинність кадрів. Також це можливість збільшення продажі та залучення інвесторів.

Список використаних джерел:

1. *Замятина О. В.* Принципы ХАССП. Безопасность продуктов питания и медицинского оборудования / О. В. Замятиной. – М. : РИА “Стандарты и качество”, 2006. – 232 с.
2. *Сирохман І. В.* Товарознавство харчових продуктів функціонального призначення / І. В. Сирохман, В. М. Завгородня. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 544 с.
3. *Сичевський М. П.* Стан та пріоритетні напрямки розвитку харчової промисловості в Україні: Економіка АПК / М. П. Сичевський. – 2004. – № 1. – С. 38-40.

Annotation

This paper highlights the problems of ecological safety of modern food. It describes measures to improve the production process, its safety and modernization. Particular attention was paid to the analysis of the environmental component of the state of the domestic food industry and the introduction of HACCP international system of quality control in production.

Keywords: *environmental risks, system HACCP, risk analysis, critical points*

*Капійчук І. І., Сокологорський А. В., Стужук О. М.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
Науковий консультант: Романенко О.В., канд. пед. наук, доцент*

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ З ВИКОРИСТАННЯМ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Робота присвячена актуальному питанню – використання інформаційних технологій як важливого інструменту в підвищенні ефективності управління туристичних підприємств. Детально проаналізовані праці вітчизняних та закордонних вчених даної проблематики. Виявлені деякі проблеми та перспективи використання інформаційних технологій на туристичних підприємствах Солом'янського району м. Києва. Запропоновано використання глобальних систем бронювання на туристичних підприємствах, зокрема системи пошуку та бронювання "IT-TOUR".

Ключові слова: глобалізація, інформаційні технології, комунікації, системи бронювання, туристичне підприємство.

Управління підприємством в умовах ринкових відносин забезпечує орієнтацію підприємства на задоволення потреб ринку, на попит конкретних споживачів, на організацію реалізації тих товарів і послуг, які користуються попитом і приносять підприємству прибуток

Активізація і розвиток туристичного ринку, підвищення рівня вимог споживачів до якості і комплексності послуг, які пропонують туристичні підприємства, вимагають активного впровадження і використання інформаційних технологій та методів управління, які призначені для оптимізації діяльності підприємств різних типів, підвищення ефективності процесів обслуговування споживачів. Саме автоматизовані системи управління є ключовою ланкою підвищення економічної ефективності підприємства в цілому та підвищення якості туристичних послуг зокрема [1].

В умовах глобалізації значно зростає роль інформаційних технологій як важливого інструменту в підвищенні ефективності управління підприємствами. Специфічні особливості створення та реалізації туристичних послуг (велика кількість учасників та значна їх географічна роз'єднаність, розгалужена система взаємовідносин суб'єктів туристичного ринку, територіальна диференціація туристичного продукту, віддаленість місця реалізації туристичних послуг від місця їх споживання) обумовлюють необхідність підвищення рівня забезпечення системи управління інформаційними технологіями (ІТ).

Проблемам ефективного використання інформаційних технологій у туризмі присвячені наукові розробки вітчизняних та закордонних вчених: Г. П. Галузинського, М. В. Єфремова, М. Желені, В. А. Квартальнова, А. В. Левкова, С. В. Мельниченко, Г. А. Папирян, М. М. Скопень, Т. І. Ткаченко, Ф. Уллаха, М. Хаммера та ін.

Наприклад, у монографії С. В. Мельниченко висвітлено теоретико-методологічні основи та практичний інструментарій застосування інформаційних технологій у туристичному бізнесі. Також визначено роль і місце інформаційних технологій у менеджменті й маркетингу туристичних підприємств. Надані практичні рекомендації щодо модифікації організаційних структур управління туристичними підприємствами та системи менеджменту в цілому під впливом інформаційних технологій [2].

М. Желені розглядає аспект розвитку технологій у туризмі, акцентуючи увагу на тому, що зростання ролі інформації в туризмі супроводжувалося появою різноманітних технологій. Метою туристичних фірм є зберігання та захист мереж підтримки технологій, забезпечення їх стабільності.

За визначенням В. А. Квартальнова, нові інформаційні технології та ефективні комунікації забезпечують стрімкий розвиток ринку міжнародного туризму. Великого значення в туризмі набувають глобальні комп'ютерні мережі. Завдяки інформаційним технологіям зростає ефективність маркетингу в туризмі, споживач зможе швидко отримувати необхідну якісну інформацію про туристичний продукт.

У праці М. М. Скопеня акцентована увага на процесі автоматизації фірми за допомогою офісних програм комп'ютерної техніки, що застосовується в роботі туристичної фірми, на створенні ефективних сайтів та серверів туристичної фірми в Інтернеті, а також на аналізі стану та перспектив використання Інтернету в туристичному бізнесі [5].

Вітчизняні підприємства, стикаючись із проблемами забезпечення конкурентоспроможності туристичних послуг, ще неефективно використовують вироблений зарубіжними туристичними фірмами інструментарій інформаційних технологій.

Відповідно до визначення, прийнятого ЮНЕСКО, інформаційна технологія - це комплекс взаємозалежних, наукових, технологічних, інженерних дисциплін, що вивчають методи ефективної організації праці людей, зайнятих опрацюванням і збереженням інформації; обчислювальну техніку і методи організації і взаємодії з людьми і виробничим устаткуванням, практичні додатки, а також пов'язані з усім цим соціальні, економічні і культурні проблеми.

Серед найважливіших досягнень сфери туризму стала її комп'ютеризація. Комп'ютерна революція в туризмі має особливості, на які варто звернути увагу. Кожна з них розповідає про застосування комп'ютерів у сфері управління, прямо або побічно дає рекомендації менеджерам туристичних компаній, що зіштовхнулися з труднощами в застосуванні комп'ютерних технологій [1].

Але, на жаль, діапазон економічно перспективних комп'ютерних програм, котрий доступний тепер багатьом туристичним фірмам, не використовується в Солом'янському районі м. Києва тому, що це обмежується недостатньою підготовкою персоналу, що безпосередньо працює з комп'ютерами, а також недостатньою ініціативністю менеджерів.

У розвинених країнах світу водночас, доповнюючи одна одну, відбуваються зміни в інформаційних технологіях і в туристичному бізнесі, на відміну від України, де такі перетворення характеризуються відсутністю злагодженості. У зв'язку із цим процес впровадження інформаційних технологій у діяльність туристичних фірм Солом'янського району м. Києва стикається з рядом проблем. Оскільки, головним фактором ефективної роботи турагентських і турагентських компаній є кількість і якість продаж. Вплинути на продажі, покращити їх якість, максимально підвищити ефективність роботи можливо шляхом застосування систем бронювання і резервування в діяльності підприємств туристичного бізнесу.

Зростання обсягів туризму, яке спостерігається останнім часом, відображається на транспортній і комунікаційній сферах, які під впливом зростаючого попиту на подорожування стали одними із головних споживачів інновацій і продуктів інформаційних технологій, а саме систем комп'ютерного бронювання, електронних систем інформації і комунікацій. Збільшення числа авіакомпаній, транспортних засобів, а також зростання обсягів авіаперевезень привели до необхідності створення і використання комп'ютерних систем бронювання, які стали основним інструментом для резервування авіаквитків. Тому доцільним буде використання системи бронювання "IT-TOUR" у Солом'янському районі м. Києва.

Адже, комп'ютерні системи бронювання дозволяють суттєво покращити якість обслуговування клієнтів за рахунок скорочення часу на оформлення квитків, забезпечити їх бронювання, підвищити якість і ефективність роботи персоналу авіакомпаній. Комп'ютерні системи бронювання мають великий вплив на всю туристичну сферу, оскільки надають авіапослуги, послуги проживання в готелях, оренду автомобілів, круїзні поїздки, інформацію про місце перебування, курси валют, повідомлення про погодні умови, автобусне і залізничне сполучення [3].

Для того, щоб вирішити проблему використання інформаційних технологій у Солом'янському районі м. Києва, необхідно запровадити систему пошуку та бронювання "IT-TOUR". Система пошуку та бронювання турів IT-tour – це найбільш простий і зручний інструмент в руках менеджера турагентства, що дозволяє в лічені хвилини провести пошук та бронювання самої вигідної для туриста пропозиції. Вона дозволяє здійснювати перевірку актуальності турів, наявності місць на чартерні авіарейси всіх основних туроператорів України в режимі онлайн. Вона орієнтована на українського користувача, є кращою системою пошуку та бронювання турів в Україні. Інтерфейс системи настільки простий, що робота в ньому не вимагає спеціального навчання, вона є безкоштовною.

Для туроператорів система "Айті-тур" є ідеальним рекламним майданчиком, що дозволяє в одну мить донести інформацію про турпродукт цільовій аудиторії (менеджерам турагентств і туристам). За допомогою цієї системи менеджери туристичних агентств зможуть: порівняти цінові пропозиції по пакетним і екскурсійним турам, чартерним авіаквиткам, рекламно-інформаційним через пошук турів (більше 4 млн операцій пошуку щомісяця); дізнатися про відкриття нових напрямків, акцій і унікальних пропозицій туристичних операторів через банерну рекламу (сотні тисяч показів на місяць на різних місцях) [4].

Використання цієї системи в туристичних фірмах дозволило б впровадити систему з доступом до широкого спектру туристичних послуг, здійснювати продаж туристичних продуктів, дистрибуцію й розробку технологічних рішень для туристичної сфери.

Отже, застосування системи пошуку та бронювання "IT-TOUR" у Солом'янському районі міста Києва може досягнути таких результатів:

1. Скорочення витрат: зняття з менеджера необхідності заводити заявки агентів у систему; всі тури, групові або індивідуальні, йдуть через систему, що дозволяє отримати реальну картину продажів турів; повну автоматизацію графікових турів; максимальну автоматизацію індивідуальних турів; зняття з менеджерів необхідності витрачати час на повідомлення клієнтів про стан їхніх заявок (дзвонити клієнтові або відповідати на його дзвінки), на виконання великого обсягу рутинної роботи (формування списків, перевірка оплат, запитів до іноземного партнера тощо).

2. Збільшення продажів: вивільнення менеджерів напрямків для роботи з індивідуальними турами; зменшити затримки передачі інформації між підрозділами, тим самим прискорити процес проходження заявки.

3. Аналітика: отримати актуальну інформацію із продажів на будь-який момент часу; повну прозорість продажів, можливість простежити будь-яку заявку в системі (як оброблену, так і відхилену).

4. Поліпшення якості обслуговування клієнтів: більш швидку обробку заявок клієнтів; наявність додаткових сервісів для клієнтів (різного роду повідомлення, одержання доступу до інформації про свої заявки в будь-який момент часу).

Список використаних джерел:

1. *Татаринцева А. С., Олійник О. М.* Управління підприємствами туристичної сфери з використання сучасних інформаційних технологій / А. С. Татаринцева, О. М. Олійник // Вісник Запорізького національного університету. – № 1(9), 2013. – С. 187-192.
2. *Мельниченко С. В.* Інформаційні технології в туризмі : теорія, методологія, практика : [монографія] / С. В. Мельниченко. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. – 493 с.
3. *Пінчук Н. С.* Інформаційні системи і технології в маркетингу [Текст] / Н. С. Пінчук, Г. П. Галузинський, Н. С. Орленко. – К., 2003. – 352 с.
4. Система пошуку та бронювання IT-Tour [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ittour.com.ua>
5. *Скопєнь М. М.* Комп'ютерні інформаційні технології в туризмі [Текст] / М. М. Скопєнь. – К. : Кондор, 2005. – 301 с.

Annotation

The work is dedicated to actual problem – the use of information technology as an important tool in improving the management of tourism enterprises. A detailed analysis of domestic labor and foreign scientists this subject. Discovered some problems and prospects of information technology on business travel Solomyansky district of Kyiv. The use of global reservation systems for travel companies, including search and booking system “IT-TOUR”.

Keywords: *globalization, information technology, communications, reservation systems, travel company.*

УДК: 159.9.019.4: [316.6+502]

**Ковалик Н. А.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
Науковий керівник: Виходцева О. А., канд. психол. наук, доцент**

ВПЛИВ ПРИРОДНИХ ТА СОЦІАЛЬНИХ ЧИННИКІВ НА ПОВЕДІНКУ ПІДЛІТКІВ.

В публікації розглядаються особливості розвитку індивіда в підлітковий період, причини агресивних поведінкових дій та вчинків осіб підліткового віку, вплив природних та соціально-економічних чинників на формування особистості підлітка.

Ключові слова: *підлітковий вік, психічний розвиток, формування особистості, екологічна поведінка, агресивна поведінка.*

Підлітковий період вважається перехідним етапом між дитинством та дорослим віком, що характеризується повною залежністю від старших і неможливістю проіснувати без них, а з іншого боку – прагненням до самостійного життя.

Перехідним підлітковий вік є і в соціально-психологічному відношенні. Саме на цей період припадає формування характеру, тобто основи особистості. Крім того, у цей період виявляються і закладаються деякі інші особистісні компоненти – здібності, нахили, інтереси, значна частина соціальних відносин. Цей вік називають “важким”, адже становлення характеру, перехід від опіки дорослих до самостійності – усе це відкриває й загострює слабкі сторони особистості, робить її особливо вразливою до несприятливих впливів середовища [1].

У підлітковому віці організм переживає значні зміни, які будуть суттєво впливати на всі сфери подальшого біологічного, психологічного й соціального розвитку: під час пубертатного періоду трапляються глибокі тілесні зміни; змінюється також характер мислення, проходячи крізь якісні і кількісні перетворення; соціальний розвиток іде по двом лініям – звільнення від батьківської опіки і встановлення нових відносин з однолітками; і, нарешті, розвиток самоусвідомлення характеризується становленням нової суб’єктивної реальності, а саме, ідентичності як продукту сексуальних, когнітивних і соціальних трансформацій. Таким чином, зміни у цьому віці послідовно охоплюють чотири сфери розвитку: тіло, мислення, соціальне життя й самоусвідомлення [1].

Звернення до особливостей підліткового віку свідчить про кризовий його перебіг. Особливий інтерес становлять дослідження, автори яких з’ясовують соціальні умови розвитку особистості підлітка, пов’язані передусім із середовищем, в якому він перебуває, та взаємовідносин суспільства і природи.

Численні наукові розвідки (Я. Л. Коломінський, Т. В. Драгунова, В. Н. Лозовцева, І. Є. Фокіна) свідчать про те, що важливу роль у формуванні особистості підлітка відіграють стосунки з іншими людьми. Спілкування з іншими людьми постає головним чинником розвитку особистості в підлітковому віці. Пріоритет належить інтимно-особистісному спілкуванню як

провідній діяльності цього вікового періоду.

Дослідження агресивних проявів у підлітковому віці передбачає врахування того, що цей вік є перехідним від дитинства до дорослості, характеризується анатомо-фізіологічною перебудовою організму, пов'язаною зі статевим дозріванням, виникненням почуття дорослості, а також зміною соціальної ситуації розвитку: провідної ролі набуває інтимно-особистісне спілкування з однолітками. Агресивні дії підлітків виступають засобом досягнення значущої мети, способом психологічної розрядки, заміщення заблокованої потреби і переключення діяльності та способом задоволення потреби в самореалізації і самоствердженні [1].

На думку Н. Ю. Максимової, відхилення в розвитку особистості підлітка є результатом багатоступеневого процесу порушення взаємодії дитини з навколишнім світом.

Виділяють різну екологічну поведінку підлітків, на яку значно впливає рівень “Я”, який на даний момент займає пріоритетне місце у пізнанні. Критерії, які використовуються на цьому рівні, тісно пов'язані і знаходяться в залежності від умов, які діють на підлітка, як зовнішніх, так і внутрішніх, визначають вибір установки “Я” в екологічній свідомості, яка формує поведінку підлітка [3].

Незадоволеність підлітка природним середовищем, ставленням оточуючих до нього, порушення стосунків підлітка із соціальним середовищем частіше за все є передумовою виникнення агресивної поведінки. Агресія виступає засобом психологічного захисту від уже існуючих негативних стосунків підлітків з дорослими і однолітками; агресія стає неконструктивним способом самоствердження [3].

Серед соціальних умов, які впливають на відхилення у поведінці неповнолітніх, вчені виділяють наступні: [2]

а) *загально-соціальні* (порушення принципів демократії, соціальної справедливості, крах соціальних ілюзій, поява тенденцій до дегуманізації);

б) *економічні* (порушення й диспропорції у народному господарстві, плануванні розподільчих відносин, невдоволеність потреб молоді в модних предметах, засобах дозвілля);

в) *соціально-демографічні* (перехід до малодітної сім'ї, масове залучення жінок до виробництва й відчуження дитини від родини, роз'єднання поколінь);

г) *соціотехнічні* (втрати від науково-технічного прогресу у вигляді міграційних процесів внаслідок урбанізації, негативний вплив засобів масової інформації та інші);

д) *організаційно-управлінські* (несвоєчасність прийняття і відсутність послідовності у здійсненні заходів з актуальних молодіжних проблем).

Вважається, що умови сімейного виховання дитини відбиваються на всьому її подальшому житті і є важливим моментом формування особистості. Останніми роками збільшився термін, який проводять підлітки поза сім'єю і школою, зростає питома вага товариства однолітків, яка нерідко перевищує вплив батьків і вчителів. Безконтрольність такого спілкування має непередбачувані наслідки. На формування особистості неповнолітнього значною мірою впливають і недоліки навчально-виховного процесу, існує конфлікт у системі “учень-учень”, “учень-учитель”, “учень-батьки”, “батьки-вчитель” [2].

Як свідчать наукові дослідження, у підлітковому віці соціально-економічні та природні умови мають великий вплив на формування особистості, оскільки сприйняття дитини має високу лабільність, тобто психічні особливості прояву агресивної поведінки знаходяться у прямій залежності від формування потреб, як наслідок формування мотивів діяльності. Цей віковий період у силу своїх складностей і суперечностей є чутливим для виникнення ситуацій, які порушують нормальний хід особистісного зростання, що призводить до проявів агресивних тенденцій в спілкуванні з оточенням. Тому завданням батьків та педагогів стає необхідність уберегти підлітків від засвоєння негативного соціального досвіду, запобігання появи у підростаючого покоління соціальної фрустрації, а радше сприяння їх особистісному зростанню, формуванню гармонійно розвиненої особистості громадянина України.

Список використаних джерел:

1. Возрастная и педагогическая психология : учеб. пособие для студентов пед. ин-тов /М. В. Матюхина, Т. С. Михальчук, Н. Ф. Прокина и др. – М. : Просвещение, 1984. – 256 с.
2. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : посібник / Л. Е. Орбан-Лембрик. – К. : Академвидав, 2003. – 448 с.
3. Медведев В. И., Алдашева А. А. Экологическое сознание : учебное пособие / В. И. Медведев, А. А. Алдашева. – Изд. Второе, доп. – М. : Логос, 2001. – 384 с.

Annotation

In publication consider features of the individual's development in adolescence, reasons of the aggressive behavioral actions and behaviors of adolescence person, natural and socio-economic effect of the factors of adolescent identity formation.

Keywords: *adolescence, mental development, identity formation, environmental behavior, aggressive behavior.*

УДК: 604.6:504.35

**Ковальчук А. А.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
Науковий керівник: Кадошнікова І. В., канд. мед. наук, доцент**

ПИТАННЯ БІОБЕЗПЕКИ ПРИ СТВОРЕННІ, ВИПРОБУВАННІ ТА ВИКОРИСТАННІ ГЕНЕТИЧНО МОДИФІКОВАНИХ ОРГАНІЗМІВ

Стаття присвячена питанням біобезпеки при створенні, випробуванні та використанні ГМО. В ній аналізуються різні аспекти розвитку ГМО, погляди на Конвенцію ООН про охорону біологічного різноманіття та на Закон України "Про державну систему біобезпеки..".

Ключові слова: *біологічна безпека, генетична безпека, генетично модифікований організм, генетично-інженерна діяльність.*

Біологічна безпека – стан середовища життєдіяльності людини, при якому відсутній негативний вплив його чинників (біологічних, хімічних, фізичних) на біологічну структуру і функцію людської особи в теперішньому і майбутніх поколіннях, а також відсутній незворотній негативний вплив на біологічні об'єкти природного середовища (біосферу) та сільськогосподарські рослини і тварини. Біологічна безпека пов'язана із загальним станом довкілля, соціально-екологічним станом оточуючого природного середовища.

Проявами біологічної небезпеки є масові захворювання, епідемії, пандемії серед людей та епізоотії серед тварин. В останній час, у зв'язку із станом довкілля хворіють не тільки люди, тварини, але і рослини.

Розробка методів захисту від біологічної небезпеки стала особливо актуальною тепер, коли з'явилися методи синтезу генів, не існуючих в природі – штучні гени, методи перекомбінації природних генів – генна інженерія.

Через надмірну хімізацію оточуючого середовища, збільшення інтенсивності жорсткого ультрафіолетового випромінювання відбуваються спонтанні мутації, перед усім в мікроорганізмах. В результаті виникають вірулентні (лат. – здатний викликати хворобу) мікроорганізми, здатні викликати нові хвороби, небезпечні для людей. Типовим прикладом є віруси СНІДу, птишиного грипу.

Ці та інші віруси, мікроорганізми можуть змінюватися (мутувати) в природі під дією

небезпечних активних антропогенних факторів – хімічних, фізичних – іонізуючих випромінювань, рівень яких зростає.

Важливою є проблема генетично модифікованих організмів (ГМО), продуктів харчування.

Генетична безпека – стан середовища життєдіяльності людини, при якому відсутній будь-який неприродний вплив на геном об'єктів біосфери, а також відсутній неконтрольований вплив на геном сільськогосподарських рослин і тварин, промислових мікроорганізмів, який призводить до появи у них негативних та/або небажаних властивостей.

Генетично модифікований організм (ГМО) – це живий змінений організм, у якому генетичний матеріал був змінений за допомогою штучних прийомів переносу генів, які не відбуваються у природних умовах, а саме:

– рекомбінантними методами, які передбачають формування нових комбінацій генетичного матеріалу шляхом внесення молекул нуклеїнової кислоти (вироблених у будь-який спосіб зовні організму) у будь-який вірус, бактеріальний плазмід або іншу векторну систему та їх включення до організму-господаря, в якому вони зазвичай не зустрічаються, однак здатні на тривале розмноження [2, с. 1-5];

– методами, які передбачають безпосереднє введення в організм спадкового матеріалу, підготовленого зовні організму, включаючи мікроін'єкції, макроін'єкції та мікроінкапсуляції, до них відносяться методи: злиття клітин (у тому числі злиття протоплазми) або методами гібридизації, коли живі клітини з новими комбінаціями генетичного матеріалу формуються шляхом злиття двох або більше клітин у спосіб, який не реалізується за природних обставин.

Генетично-інженерна діяльність - практична сфера діяльності, пов'язана зі створенням, випробуванням та впровадженням ГМО в обіг. Науково-методична координація діяльності випробувальних лабораторій з визначення вмісту ГМО у продукції здійснюється науково-методологічним центром з питань випробувань ГМО.

Протягом останніх двадцяти років найбільшого поширення в суспільстві набули продуценти генної інженерії – генетично-модифіковані організми (організми, до геному яких за допомогою методів генетичної інженерії інтродуковано функціонуючі сторонні гени або ділянки ДНК), добре відомі за своєю скороченою назвою – “ГМО”.

Саме вони та їхні компоненти активно застосовуються під час виготовлення продуктів харчування, різноманітних сільськогосподарських товарів, лікувальних та побутових засобів. І саме використання ГМО під час виробництва даної продукції породжує найбільше дискусій у суспільстві. Адже низка досліджень, проведених ученими в частині застосування згаданих товарів, свідчить і про негативні наслідки їх уживання та використання, і про можливу загрозу, яку вони можуть становити для біологічної безпеки населення планети, оскільки під впливом ГМО, нібито, знищуються усталені екосистеми та відбувається руйнування людського генофонду. Так, відомо, що вживання деяких видів сільськогосподарської продукції, котра містить ГМО (зокрема, певних сортів кукурудзи, сої, цукрового буряку), впливає на репродуктивну функцію людини, а потрапляння продуктів побутової хімії зі вмістом ГМО до ґрунту та водою негативно позначається на життєдіяльності ссавців, бджіл та риб.

Трансформація рослин за допомогою штучних синтезованих генів чи міні-хромосом, які дають змогу переносити цілі “блоки” генетичної інформації, створює можливість формування нових, синтетичних організмів, що, в свою чергу, відразу порушує питання біобезпеки генно-інженерної діяльності, розширюючи коло етичних питань у дискусіях про місце, значення і роль сучасних біотехнологій [4, с. 40-54].

Конвенція ООН про охорону біологічного різноманіття, ухвалена під час проведення міжнародної конференції в Ріо-де-Жанейро 5 червня 1992 року, фактично, стала першим багатостороннім нормативно-правовим актом, який проголосив необхідність дотримання правил біобезпеки при поводженні з живими видозміненими організмами, отриманими в результаті застосування біотехнологій [3, с. 30]. Згідно з Конвенцією, під поняттям “біобезпека” розуміється

система правил та заходів, що мають зменшити чи запобігти потенційним ризикам, пов'язаним із використанням біотехнології та її продуктів.

Продукція, що містить ГМО, почала з'являтися у продажу в різних країнах світу з середини 90-х років минулого століття. Але, на відміну від США, де такі товари частіше всього не маркувалися, а, отже, безперешкодно потрапляли й до багатьох інших держав, включаючи країни колишнього СРСР, у Західній та Північній Європі одразу ж дуже прискіпливо поставилися до цієї продукції. Уряди держав даних регіонів вимагали надання інформації про ГМО-походження продуктів та можливі ризики, що існують для споживачів при їхньому вживанні. Керуючись вимогами міжнародних біоетичних стандартів, постачальники мали ретельно роз'яснювати населенню, чим саме може загрожувати споживання продуктів харчування, лікарських препаратів або іншої продукції, що містить ГМО чи їх компоненти.

Реагуючи на вимоги деяких країн-членів (зокрема Франції та Німеччини), Європейський Союз імплементував до свого законодавства міжнародні стандарти біоетики в частині забезпечення біобезпеки, пов'язаної із застосуванням ГМО та їх компонентів, розробивши на їх основі європейські стандарти обігу продукції із вмістом ГМО та їх компонентів на території своїх країн-членів і використання ГМО у відкритих та закритих системах; регламентувавши діяльність, пов'язану з використанням, поширенням, збутом, експортом/імпортом продукції, що містить ГМО; а також запровадивши систему виявлення ГМО у продуктах споживання [1, с. 225].

У нашій державі спеціальний Закон "Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів" було прийнято тільки у 2007 році. Цей документ проголосив установа системи біологічної безпеки, потреба в якій виникає у зв'язку зі здійсненням в Україні та за її межами генетично-інженерної діяльності, результати котрої у вигляді генетично-модифікованих організмів можуть завдати шкоду життю та здоров'ю людини, а також негативно вплинути на довкілля. Хоча, по суті, даний Закон можна розглядати лише як рамковий акт, на основі якого необхідно розробити спеціальні закони, котрі, спираючись на відповідні міжнародні біоетичні стандарти, детально регламентуватимуть порядок здійснення генетично-інженерної діяльності у замкнених і відкритих системах, а також устанавлюватимуть систему експертизи у сфері створення та використання ГМО.

Отже, закон України "Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів" є доволі формалізованим і, відтак, не може реально гарантувати біобезпеку, про яку в ньому йдеться. Його ухвалення, фактично, легалізувало в Україні систему широкого обігу генетично-модифікованих організмів та продукції, отриманої за допомогою ГМО, в той час, коли розповсюдження таких продуктів на території країн-членів ЄС залишається суворо обмеженим. Після вступу до СОТ 2008 року український ринок узагалі став одним із основних споживачів ГМО-продукції в Європі, що особливо стосується сфер дитячого харчування та дитячої медицини.

Список використаних джерел:

1. Биотехнология, биобезопасность, биоэтика / под ред. А. П. Ермишина. – Минск : Технология, 2005. – 379 с.
2. Закон України "Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів" від 31 травня 2007р. / ВВР України, 2007, № 35, ст. 484 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1103-16>
3. Конвенція ООН про охорону біологічного різноманіття від 5 червня 1992 р. / Конвенцію ратифіковано Законом України № 257/94-ВР від 29 листопада 1994 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_030
4. Кузнецов В. В. Возможные биологические риски при использовании генетически модифицированных сельскохозяйственных культур / В. В. Кузнецов // Вестник ДВО РАН, 2005. – № 3. – С. 40-54.

Annotation

The article is devoted to issues of biosafety in creating, testing and use of GMOs. It analyzes the various aspects of GMOs views on the UN Convention on Biological Diversity and the Law of Ukraine "On the State Biosafety System".

Keywords: *biological safety, genetic safety, genetically modified organism, genetically engineering activity.*

УДК: 159.9.019.4

**Кормишова А. О.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
Науковий керівник: Виходцева О. А., канд. психол. наук, доцент**

**ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ПРИРОДНИХ ТА СОЦІАЛЬНИХ ЧИННИКІВ
НА ОСОБИСТІСНИЙ РОЗВИТОК ТА СОЦІАЛІЗАЦІЮ ПІДЛІТКІВ**

В публікації розглядаються особливості впливу природних та соціальних чинників на розвиток особистості підлітків, подається аналіз основних факторів, що впливають на процес соціалізації підлітків.

Ключові слова: *підлітковий вік, психічний розвиток, формування особистості, соціалізація.*

Проблема розвитку та становлення особистості є однією з центральних в сучасній психологічній науці. Виховання гармонійно розвиненої особистості потребує урахування як закономірностей процесу психічного розвитку, так і врахування впливу оточуючого середовища.

Людина як особистість формується, перш за все, під впливом соціального середовища. Середовище як фактор психічного розвитку передбачає здійснення як природних, так і соціальних впливів на психічний розвиток індивіда. Як відомо, значний вплив на розвиток психіки дитини справляє природне середовище: повітря, вода, сонце, земне тяжіння, електромагнітні поля, особливості клімату та наявність (відсутність) різноманітної рослинності [1]. Вплив природного середовища є дуже важливим, але, на думку психологів, він не може визначати особливості розвитку особистості, а радше справляє опосередкований вплив (через соціальне середовище, через трудову діяльність дорослих людей). Психологи зазначають, що основний поштовх до активного психічного розвитку та соціалізації особистості дає саме життя в суспільстві, адже без спілкування та взаємодії з соціальним оточенням стає неможливим повноцінний розвиток психіки людини.

Ми маємо на меті в своїй публікації висвітлити особливості впливу природних та соціальних чинників на особистісний розвиток та соціалізацію підлітка. Підлітковий вік – один з найважливіших етапів життя людини. В підлітковому віці відбувається втрата дитячого статусу, хоча й зберігаються дещо нереалістичні уявлення про власні привілеї і набуття статусу дорослої людини. Такому стану справ сприяють, зокрема, суб'єктивні враження: різкі фізичні зміни, мрії та ідеали, які починають уявлятися вже менш реальними, кризові зіткнення з самим собою і сім'єю, почуття самотності та прагнення швидше досягнути статусу дорослої людини.

Підлітковий вік, як суперечливий вік, є часом досягнень і часом певних втрат. Підліткові досягнення пов'язані зі стрімким нарощуванням знань, умінь, становленням моральності і відкриттям "Я", опануванням нової соціальної позиції. Підліткові втрати корелюють зі зникненням дитячого світосприймання, безтурботливого і безвідповідального способу життя, що пов'язане з сумнівами у собі, у своїх здібностях, з пошуками правди у собі та в інших людях. Крім того, досягнувши періоду статевого дозрівання, підліток потрапляє в суперечливе становище: він вже не дитина, але ще не посів певного місця в світі дорослих.

В цей час на формування особистості найбільший вплив справляють соціальні чинники. Соціальне оточення впливає на процес соціалізації, завдяки якій індивід засвоює норми соціальної групи і формує власне “Я”; завдяки соціалізації створюється унікальність кожної людини. Соціалізація може бути як первинною, що протікає в сім’ї, так і вторинною, що реалізується в соціальних інститутах (дошкільних освітніх закладах, школах, коледжах, а пізніше – у ВНЗ і трудових організаціях). За наявності неуспішної соціалізації у індивіда можуть розвинутися соціальні відхилення, що провокують появу внутрішніх і зовнішніх конфліктів.

Середовище як головний чинник розвитку особистості має важливе значення: воно дозволяє підлітку побачити соціальні явища різнобічно. Вплив середовища на формування особистості відбувається постійно, здійснюється протягом усього життя людини.

Досліджуючи особливості взаємодії підлітків з соціальним оточенням, вчені виявили низку цікавих фактів. Особливий внесок було зроблено Маргарет Мід, яка вивчала примітивні цивілізації. Мід досліджувала підлітків острову Самоа, що дозволило їй розв’язати думку щодо неминучості кризи і конфліктів у підлітковому віці і показати їх соціальну, а не біологічну зумовленість. Зокрема, було доведено, що конкретними соціальними умовами життя дитини визначається:

- Тривалість підліткового віку.
- Наявність чи відсутність криз, конфліктів, труднощів у спілкуванні.
- Характер переходу від дитинства до дорослості.

Цю ідею продовжив розвивати К. Левін, згідно думки якого у сучасному світі існує дві самостійні групи: дорослих і дітей. Кожна група має свої привілеї. Підліток знаходиться між цими двома групами: він вже не хоче бути дитиною, але його ще не приймають до групи дорослих. Курт Левін наголошує, що причиною цього є велика розбіжність між вказаними вище двома групами. Прибічники даного підходу наголошують на існуванні особливої “субкультури” підлітків.

Л. С. Виготський наголошував на необхідності при вивченні критичних періодів виокремлювати основні новоутворення у свідомості і визначати соціальну ситуацію розвитку, яка являє собою у кожному віці неповторну систему взаємин між людиною і середовищем. Особливості прояву і протікання підліткового віку визначаються конкретними соціальними умовами життя і розвитку підлітка, його суспільним становищем у світі дорослих. Важливим фактором розвитку особистості підлітка є його власна соціальна активність, спрямована на засвоєння певних соціальних взірців і цінностей, на побудову взаємин із дорослими та однолітками, на самого себе (проекування своєї особистості і свого майбутнього).

Радикальні зміни у всіх сферах життя суспільства, криза політичного, економічного і духовного життя є стресогенними факторами для психіки великої кількості людей і, в першу чергу, для молоді та підлітків. Утрата у кризовий час почуття внутрішнього комфорту, рівноваги, впевненості у майбутньому є для багатьох вирішальним фактором у виборі адекватної стратегії поведінки у відповідь на вимоги середовища. Особливо це стосується підлітків. Зміни у системі ціннісних орієнтацій підлітків зумовлені трансформацією політичної та економічної систем. Зараз підлітків цікавлять пошук свого “Я”, вони висловлюють стурбованість соціальними проблемами. Завданням батьків та педагогів, суспільства в цілому є необхідність уберегти підлітків від соціальної фрустрації, сприяти їх особистісному зростанню [2].

Список використаних джерел:

1. Возрастная и педагогическая психология : учеб. пособие для студентов пед. ин-тов / М. В. Матюхина, Т. С. Михальчик, Н. Ф. Прокина и др. – М. : Просвещение, 1984. – 256 с.
2. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : посібник / Л. Е. Орбан-Лембрик. – К. : Академвидав, 2003. – 448 с.

Annotation

This publication deals with the impact of natural features and social factors on personality development of adolescents. An analysis of the main factors influencing the process of socialization of adolescents.

Keywords: *adolescence, mental development, identity formation, socialization.*

УДК: 339.7

**Костючик С. В.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
Науковий керівник: Герасимчук Л. В., викладач**

СУТНІСТЬ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ТУРИСТИЧНОГО ПІДПРИЄМСТВА ТА ЇЇ МІСЦЕ У СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

У тезах розглянуто інвестиційну безпеку як складову економічної безпеки в країні. Здійснено аналіз сучасних методів дослідження інвестиційної безпеки з використанням міжнародного досвіду. Визначено основні фактори інвестиційної безпеки. Запропоновано шляхи покращення інвестиційної безпеки.

Ключові слова: *економічна безпека, інвестиційна безпека підприємства, інвестиційні проекти, підходи щодо оцінки рівня безпеки, система управління інвестиційною безпекою підприємства.*

На фоні загальної економічної нестабільності та розвитку глобальних інтеграційних процесів, саме інвестиційна складова може виявитися вирішальним фактором забезпечення необхідного рівня фінансової стабільності держави. Враховуючи мінливу кризову ситуацію в грошово-кредитній сфері функціонування економіки, інвестиційні вкладення можуть стати вирішальним фактором для покращення в діяльності реального сектора економіки та України в цілому.

Досить ґрунтовно і всебічно розкрито зміст поняття інвестиційної безпеки держави в працях таких вчених, як: Л. Абалкін, В. Кириленко, А. Сухоруков, М. Крупка, С. Мошенський.

Господарська діяльність туристичного підприємства потребує періодичного прийняття рішень стосовно інвестування фінансових ресурсів на оновлення матеріально – технічної бази, збільшення обсягу виробництва туристичних послуг, освоєння нових видів продукції тощо. В умовах ринкової економіки вирішальним чинником розвитку і зміцнення підприємства вважається як вигідне вкладення капіталу, так і вибір джерел фінансування інвестиційної діяльності. Цілеспрямоване вкладення капіталу створює передумови для підвищення технічного рівня виробництва, якості й конкурентоспроможності продукції, збільшення виробничих можливостей і зміцнення позицій на ринку туристичних послуг. І, навпаки, помилкові рішення обумовлюють значні витрати, заморожують на тривалий строк необхідні для розвитку підприємства кошти, зменшуючи його дохідність і стійкість.

Проблеми забезпечення безпеки були і залишаються головними складовими забезпечення загального стійкого розвитку будь – якого підприємства. І хоча вже з'явилися фундаментальні напрацювання з проблем інвестиційної безпеки [3, 1], однозначного визначення сутності, змісту та системи управління інвестиційної безпеки на сьогодні немає.

Метою даної статті є розглянути інвестиційну безпеку туристичного підприємства в контексті економічної безпеки.

У сучасних умовах процес успішного функціонування і економічного розвитку туристичних підприємств багато в чому залежить від вдосконалення його діяльності в галузі забезпечення економічної безпеки. Складовою економічної безпеки є інвестиційна безпека.

Інвестиційна безпека – спрямована на уникнення економічного збитку при прийнятті інвестиційного рішення, запобігання загроз і зниження ризиків, що здійснюють негативний вплив на реалізацію інвестиційного проекту.

Таким чином, інвестиційна безпека є складовою ланкою економічної безпеки. Від ефективності її забезпечення залежить безпека підприємства в цілому. Інвестиційна безпека – можливість обійтися без істотного соціально-економічного збитку при реалізації інвестиційного проекту. Інвестиційна безпека забезпечується проведенням комплексу політичних, організаційно-технічних та інших заходів, спрямованих на зниження інвестиційних ризиків.

З боку держави забезпечення інвестиційної безпеки для туристичних підприємств включає гарантії прав патентів, ліцензій і контрактів; поліпшення підприємницького клімату, що відображає політичну стабільність, ставлення суспільства і держави до іноземних інвестицій, стабільність законодавства, що регулює права власності; зниження криміногенності; зниження фінансових ризиків, конвертованість і стабільність національної валюти; фіксування обмежувальних заходів по відношенню до руху іноземних капіталів і товарів. Інвестиційна безпека залежить і від таких факторів, як масштаби економіки і місткість ринку, рівень інфляції, ставки оподаткування, потреба в іноземних інвестиціях і валюті [5].

Розуміння інвестиційної діяльності як сукупності інвестиційних проектів призводить до висновку, що інвестиційна безпека підприємства – це економічна безпека в процесі здійснення інвестиційних проектів.

Розгляд інвестиційної діяльності як сукупності інвестиційних проектів вимагає установа співвідношення між інвестиційною безпекою підприємства та інвестиційною безпекою проекту. В умовах, коли інвестиційна діяльність представлена одним інвестиційним проектом інвестиційна безпека проекту та інвестиційної діяльності співпадають. Коли підприємство за одним напрямком бізнесу здійснює паралельно декілька проектів постає проблема визначення інтегрального рівня інвестиційної безпеки встановлення внеску кожного проекту в скарбницю інвестиційної безпеки [2].

Коли ж мова йде про забезпечення інвестиційної безпеки суб'єкта господарювання то основні заходи управління повинні бути спрямовані на, по-перше, забезпечення ліквідності і платоспроможності підприємства на підставі оптимального поєднання власних і залучених джерел засобів, та по-друге, отримання прибутку і забезпечення відповідного рівня рентабельності, достатнього для задоволення всіх своїх потреб при здійсненні основної, інвестиційної і фінансової діяльності. При цьому інвестиційна діяльність суб'єкта господарювання підпорядкована певній інвестиційній політиці, яка представляє собою частину загальної фінансової стратегії суб'єкта господарювання, що полягає у виборі й реалізації найефективніших шляхів розширення об'єму його активів для забезпечення стійкого його розвитку. У вищезазначеному змісті при виробленні та прийнятті рішень в системі управління виникає проблема, яким чином достовірно оцінити наслідки цих рішень, тобто оцінити ефективність зміни якості об'єкта управління та обґрунтованості рішень. Для оцінки міри якості рішень вибирається показник якості управління. Відповідно до теорії систем (будь-який суб'єкт господарювання являється організаційною системою) первинною якісною характеристикою будь-якої системи є її стійкість. Без цієї якості системи просто не можуть існувати. Для системи стійкість об'єднує такі властивості як: безпека, надійність, збалансованість тощо.

Індикатори інвестиційної безпеки суб'єкта господарювання повинні задовольняти наступним основним критеріям: мати однозначну інтерпретацію для осіб, що ухвалюють рішення і мають бути – зрозумілі і для неспеціалістів; мати кількісне вираження; не вимагати значних витрат для збирання інформації і розрахунків і опиратися – на наявну систему національної статистики; придатні для прогнозу; мати можливість оцінки в часовій динаміці; відображати зміни в політиці суб'єкта господарювання. Повна сукупність даних критеріїв є ідеальною і знайти індикатор, що відповідає всім поставленим умовам, досить складно.

Формування системи інвестиційної безпеки на підприємстві повинне передбачати взаємозв'язок чітко визначених цілей і завдань кожного рівня управління, при цьому вибираючи оптимальні шляхи реалізації рішень. Горизонтальні і вертикальні рівні менеджменту повинні переслідувати ту ж мету, що і загальна система управління. Тому система управління інвестиційною безпекою підприємства повинна бути комплексом взаємозалежних збалансованих рішень як в області забезпечення захисту інвестиційних інтересів суб'єкта господарювання, так і в управлінні його інвестиційної діяльності [2].

Система управління повинна врахувати альтернативні шляхи забезпечення безпеки підприємства, при чому вибір конкретного проекту повинен відповідати інвестиційній стратегії і конкретній інвестиційній політиці підприємства. На підставі вищевикладеного В. О. Козловський і А. В. Хуторний пропонують наступну схему управління інвестиційною безпекою підприємства (рис. 1).

У роботах з проблем інвестиційної безпеки більше уваги приділяється дослідженню даного напрямку на макрорівні, тому на сьогодні досі немає однозначного визначення ні сутності, ні змісту інвестиційної безпеки, ні її місця в системі управління підприємством. Щодо оцінки рівня інвестиційної безпеки було би доцільним замість зазначених підходів розробити один, але більш універсальний, що і стане об'єктом подальших напрацювань [4].

Таким чином, можна зробити висновок про те, що інвестиційна та економічна безпеки знаходяться в тісному взаємозв'язку. Від ефективної і безпечної організації інвестиційної діяльності, економічної безпеки підприємства в цілому, його можливості запобігання загроз, уникнення ризиків і здатність досягнення поставлених цілей в умовах конкуренції і ризику.

В умовах кризи актуальність розробки методології дослідження інвестиційної безпеки підприємства викликана практичними завданнями реформування економіки, формуванням політики забезпечення національної безпеки. В свою чергу розробка системи індикаторів інвестиційної безпеки підприємства, особливо в кількісному вимірі, повинна визначити рівень якості при прийнятті управлінських рішень та своєчасно сигналізувати про небезпеку, передбачити заходи щодо її уникнення або зниження негативних наслідків її дії.

Питання, пов'язані з розглядом загроз інвестиційної безпеки підприємства, способів їх ідентифікації та оцінки рівня економічної безпеки на сьогодні практично не отримали необхідного практичного вирішення та потребують подальшого дослідження. Ключовим фактором у забезпеченні інвестиційної безпеки підприємства є облікова інформація. Захист облікової інформації є умовою об'єктивного відображення реальної дійсності суб'єкта господарювання, що сприятиме вчасному виявленню внутрішніх і зовнішніх загроз та можливих розрахунків альтернативних рішень щодо їх усунення чи попередження.

Список використаних джерел:

1. Економічна безпека : навчальний посібник / [З. С. Варналій, П. В. Мельник, Л. Л. Тарангул та ін.] ; за ред. З. С. Варналія. – К. : Знання, 2009. – 647 с. – С. 233.
2. *Свтушенко С. В.* Інвестиційна безпека технічного розвитку підприємства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/ejournals/PSPE/2011_4/Evtushenko_411.htm
3. *Кириленко В. І.* Інвестиційна складова економічної безпеки : [монографія] / В. І. Кириленко – К. : КНЕУ, 2005. – 232 с. – С. 28.
4. *Кудрявцев В. М.* Система управління інвестиційною безпекою підприємства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [<http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/11331/1/2.pdf>]
5. Сутність та індикатори інвестиційної безпеки підприємства: обліково-економічний підхід [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [<http://eztuir.ztu.edu.ua/7448/1/209.pdf>].

Annotation

The theses deals with investment security as part of the economic security of the country. The analysis of modern methods of research investment security using international experience. The main factors of investment security. Ways of improving investment security.

Keywords: *economic security, investment security of enterprise, investment projects, approaches to the evaluation of the safety system of investment security.*

УДК: 582.711.713

**Котюжан В. В.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
Науковий керівник: Кустовська А. В., канд. біол. наук, доцент**

ДОСЛІДЖЕННЯ ЛІКУВАЛЬНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ СИРОВИНИ АЗИМІНИ ТРИЛОПАТЕВОЇ

*Матеріали, викладені в тезах доповіді є продовженням циклу досліджень сировини інтродукованої в Лісостепу України рослини азиміни трилопатевої (*Asimina triloba*), яка виявилася перспективною як плодова та лікарська рослина. Сировина азиміни трилопатевої багата на вітамін С, а також проявляє себе як цитостатик. На сьогоднішній день важливе значення має інтродукція лікарських рослин із збереженням їхніх властивостей, а також акліматизація і адаптація даних рослин до умов, що характерні для нашого кліматичного поясу. Азиміна успішно акліматизувалася в Лісостепу України, цвіте і плодоносить, а, отже, перспективними є всебічні дослідження її сировини з метою використання цієї рослини на території України як плодової та лікарської.*

Ключові слова: *інтродукція, азиміна трилопатева, цитостатика, вітаміни.*

Метою роботи є дослідження вмісту вітаміну С у сировині (листки, плоди, пагони, насіння) азиміни трилопатевої в умовах зростання у м. Києві.

Нами було здійснено спробу вирішити наступні задачі:

Визначити і дослідити наявність вітаміну С у листках азиміни трилопатевої (методом Тільманса).

Дослідити цитостатичну активність сировини азиміни трилопатевої.

Об'єктом даного дослідження є виявлення вмісту вітамінів у інтродукованих рослин *Asimina triloba*, що зростають на території Національного ботанічного саду імені М. М. Гришка НАН України.

Ботанічна характеристика азиміни трилопатевої.

Азиміна трилопатева – це невелике дерево. Квітки азиміни червоно-фіолетові, однодомні, великі (до 4 см в діаметрі); чашечка складається з трьох листочків, віночок – з шести пелюсток. Зацвітає азиміна навесні до розгортання листків; цвітіння тривале (близько трьох тижнів). Це перехресно запильна рослина.

Листки прості, цілокраї, обернено яйцевидної або обернено ланцетовидної форми, з коротким черешком довжиною до 1 см та загостреною верхівкою. Жилкування пірчасте, без прилистків. Довжина листків в межах 12-33 см, ширина 4-15 см. При розтиранні листки видають характерний різкий запах.

Плоди – довгасто-циліндричні багатонасінні ягоди, поодинки або розташовані групами по 2-3 штуки, за формою і зовнішнім виглядом нагадують невеликі банани, 7-9 см завдовжки і 4-5 см завширшки, масою від 67 до 200 г. Під дуже тонкою, напівпрозорою шкіркою знаходиться кремоподібна м'якоть з приторно-солодким смаком і дуже ніжним ананасово-суничним ароматом [2].

За хімічним складом плоди близькі до бананів і містять велику кількість цукрів (до 25%), вітаміну С. Мають високу поживну цінність, оскільки досить калорійні (359 ккал).

Аскорбінова кислота є надзвичайно важливою для організму людини: посилює еритропоез, фагоцитарну активність лейкоцитів, стимулює обмін речовин, бере участь у синтезі колагену, дофаміну, норадреналіну та адреналіну, стероїдів (холестерину та стероїдних гормонів), серотоніну та катаболізму тирозину [1]. Нами було проведено кількісне визначення вітаміну С методом Тільманса у листках, плодах та насінні *Asimina triloba* (рис. 1). З діаграми видно, що у 1 грамі наважки сухої речовини листків азиміни трилопатевої міститься майже 0,52 мг вітаміну С на 3 грами сухої наважки. Менша кількість вітаміну виявлена у насінні азиміни – лише 0,35 мг. Найбагатшими на аскорбінову кислоту є плоди азиміни. Відомо, що добова потреба людини у вітаміні С становить 50-70 мг, тому азиміну трилопатевого варто вважати чудовим постачальником аскорбінової кислоти для організму людини. Вітамін С, який є у значній кількості у плодах, також міститься й у листках азиміни.

Рис. 1. Вміст вітаміну С в сировині азиміни трилопатевої

Цитостатична активність сировини (листіків та плодів) *Asimina triloba*

Цитостатики є важливими інгібіторами клітинних процесів, що блокують проходження клітиною мітотичного циклу і тим самим впливають на затримку розвитку пухлин. Їх використовують у медицині при лікуванні пухлин, оскільки вони мають здатність затримувати їхній ріст. Наші дослідження були присвячені вивченню цитостатичної активності листків та плодів азиміни, вирощеної в умовах м. Києва.

Проростки огірка використовують як тест-об'єкт, щоб виявити специфічну дію досліджуваної речовини, первинного відбору цитостатиків [3].

В роботі використовували насіння огірка сорту Водолей. Для досліду було підготовлено 20 чашок петрі: 10 для плодів і 10 для листків. В кожну чашку поклали кола з фільтрувального паперу. В першій чашці фільтрувальний папір змочили дистильованою водою (контроль), у другій 1 мл розчину і 9 мл дистильованої води, в третій – 2 мл розчину і 8 мл дистильованої води і так далі, в десятій 9 мл розчину і 1 мл дистильованої води. В кожну чашку Петрі ми поклали по 10 насінин огірка. Чашки залишили при температурі 20°C [3]. Дослідження цитостатичної активності листків азиміни трилопатевої показані на рисунку 2.

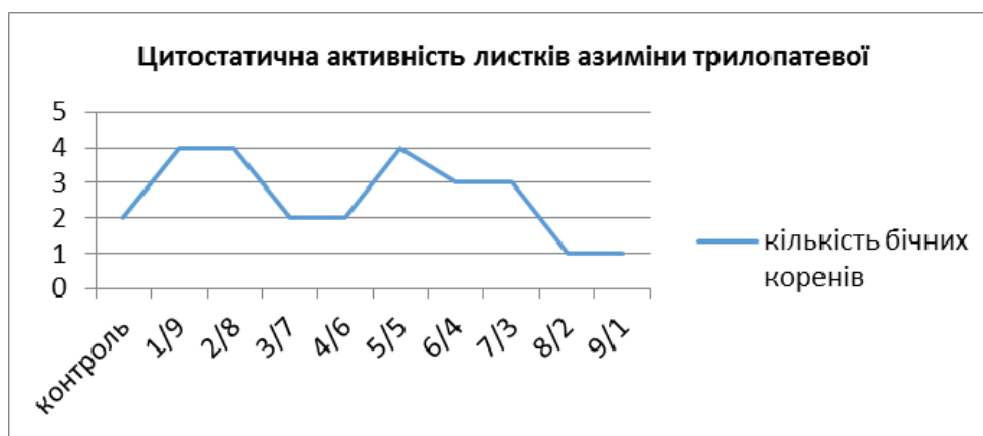

Рис. 2. Цитостатичні властивості листків азиміни трилопатевої

Результати наших досліджень показали, що листки *Asimina triloba* при концентрації витяжки 1/9 є стимулятором проліферації, при 6/4 – 9/1 – інгібітором проліферації.

Таким чином, найбільш активним цитостатиком є водна витяжка з листків *Asimina triloba* в концентрації 1/9.

Дослідження цитостатичної активності плодів азиміни трилопатевої показано на рисунку 3.

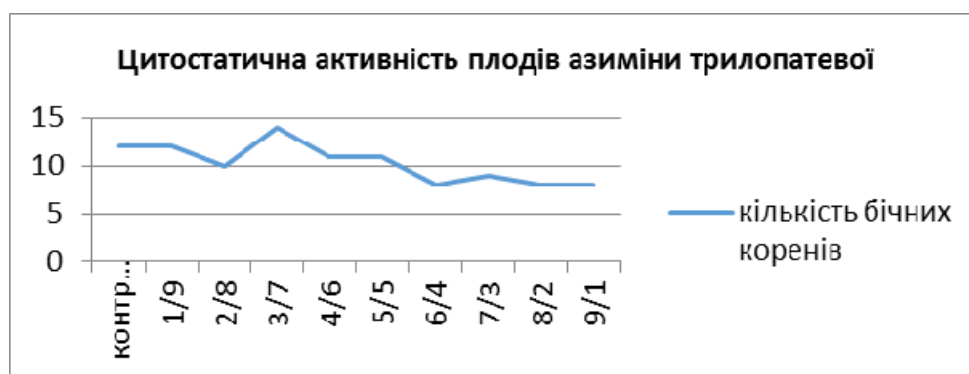

Рис. 3. Цитостатичні властивості плодів азиміни трилопатевої

Отже, при витяжці 1/9-3/7 є стимулятором проліферації, а при витяжці 6/4-9/1 – інгібітором.

Отже, *Asimina triloba* є перспективною для культури в Лісостепу України. Її можна широко використовувати у плодівництві та декоративному садівництві на території Лісостепу України, а також з лікувальною метою, для чого необхідне подальше вивчення властивостей її сировини.

Список використаних джерел:

1. Боечко Ф. Ф. Біологічна хімія для вчителя / Ф. Ф. Боечко, Л. О. Боечко. – К. : Радянська школа, 1985. – 264 с.
2. Грабовецька О. А., Клименко С. В. Особливості насінневого розмноження азиміни трилопатевої (*Asimina triloba* (L.) Dun.) / О. А. Грабовецька, С. В. Клименко // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка “Інтродукція та збереження рослинного різноманіття. – ВПУ “Київський національний університет”. – 2008. – Вип. 11. – С. 33-35.
3. Иванов В. Б., Быстрова Е. Н., Дубровский В. Г. Проростки огурца как тест-объект для обнаружения эффективных цитостатиков / В. Б. Иванов, Е. Н. Быстрова, В. Г. Дубровский // Физиология растений, 1986. – Т. 33. – Вып. 1. – С. 195-196.
4. Савицький І. В. Біологічна хімія / І. В. Савицький. – К. : Вища школа, 1973. – 486 с.

Annotation

*The material presented in the report is a continuation of the cycle of research material introduced in Ukraine steppe plants *Asimina triloba*, which proved promising as fruit and herb. *Asimina triloba* Raw is rich in vitamin C and E and demonstrates itself as a cytostatic agent. Today equally important is the introduction of herbs while maintaining their properties and acclimatisation data and adaptation of plants to conditions that are typical for our climate zone. *Azymina* has successfully climatized in the step forest in Ukraine, blooms and fruits, and, therefore, is a comprehensive research of its raw stuff with goal of use this plant in the territory of Ukraine as fruit and herb.*

Keywords: *introduction, asimina triloba, cytostatics, vitamins.*

УДК: 37.016:[504+91]

**Мамченко Т. С., Нездійминого О. Р.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
Науковий керівник: Покась Л. А., канд. пед. наук, доцент**

**ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ГЕОГРАФІЇ ЯК ФАКТОР ГУМАНІЗАЦІЇ
НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ**

Тези присвячені питанням осмислення факторів гуманізації освітнього процесу в навчальному курсі географії, де можливо застосувати основний принцип формування екологічної свідомості. Продемонстровано можливості формування передумов екогуманістичної традиції в умовах трансформаційних процесів сучасного суспільства. Проаналізовані сутнісні характеристики, змістове наповнення й виконувані функції екологізації географії в сучасному освітньому просторі. Представлено алгоритм екологізації та обґрунтовані шість її рівнів, кожен з яких має власні ознаки.

Ключові слова: *методика навчання географії, екологічний світогляд, екологічна культура, типи екологічної культури, навколишнє природне середовище, процес навчання.*

У цей час екологізація географічної освіти може по праву вважатися життєво необхідною вимогою, оскільки з нею пов'язані як і підготовка учнів до грамотного, науково обґрунтованої взаємодії людини з навколишнім природним середовищем, так і прагнення, здатність використовувати свої еколого-географічні знання у практичній діяльності. При цьому слід особливо звернути увагу на те, що екологізація географічного матеріалу досягається постановкою питань, які розкривають причини, інтенсивність і характер антропогенного впливу на окремі компоненти географічного середовища, що підкреслює безумовну значимість екологічної складової при вивченні природи.

Акцентували увагу на необхідності гуманізації географічної науки С. А. Мороз, В. П. Максаковський, В. С. Преображенський, Д. М. Замятін, Ю. Н. Голубчіков. В останні 20 років значно зросла увага вчених до дослідженню проблем екологічного виховання та освіти. особливий інтерес представляють роботи Н. М. Ворзеляна, А. Н. Захлібного, І. Д. Зверєва, Б. Г. Іоганзена, В. С. Ліпницького, І. С. Матрусова, А. П. Мамонтової, Л. П. Печко, В. А. Сухомлинського та ін., які розглядають різні аспекти екологічного виховання та освіти учнів у навчально-виховному процесі та при організації діяльності з охорони природи.

На думку вчених, екологізацію географічної освіти слід будувати з позиції гуманізації. Гуманізація в екологічній освіті виражається через ідеї формування людини з новим типом мислення, здатного до екологічно доцільної діяльності, що має установку на пріоритетність завдань збереження життя на Землі, порятунку людства від екологічних лих і катастроф [4, с. 282]. Адже гуманізм – принцип світогляду, заснований на твердженні людської гідності, який визнає

вищою метою суспільства всебічний розвиток людини. Гуманізація екологізованої географії формується як особистісно орієнтована концепція розвитку людини в рамках організованого навчання і виховання, виступаючи в сучасних умовах як парадигма становлення людини в демократичному суспільстві.

Екологізація сучасної географії, на думку Я. Г. Машбіца, має бути наукою “для людини”, “від людини”, “через людину” і розглядатися у взаємовідносини системи “людина – природа”, “людина – господарство”, “людина – довкілля” [1, с. 126]. Такий підхід дозволить актуалізувати гуманістичне спрямування в екологізації географії і пов’язати його з рішенням все більш загострюються екологічних проблем.

Екологізація географії – це перехід від позиції стороннього спостерігача до позиції безпосереднього учасника всіх природних процесів. Це комплекс заходів, який включає в себе:

- проведення інтегрованих уроків;
- розробку окремих екологічних підтем в різних розділах географії;
- проведення позакласних заходів, соціально-значущих і дослідницьких проектів [3, с. 16].

Під завданнями екологізації географії слід розуміти таке:

- навчити учня науковим знанням про природу, необхідним для оптимізації природокористування, збереження і поліпшення якості навколишнього середовища;
- сформулювати уявлення про основні проблеми взаємодії суспільства і природи; про форми, розміри і наслідки антропогенного впливу на природне середовище;
- дати уявлення про глобальні, регіональні і локальні екологічні проблеми;
- ознайомити з основними екологічними проблемами і представити способи їх вирішення.

Важливо відзначити, що екологізація географічної освіти полягає не стільки в розширенні обсягу екологічної інформації, скільки у формуванні екологічного мислення, що включає в себе уявлення:

- 1) про єдність світу і взаємопов’язаності всіх протікають у ньому процесів;
- 2) необхідності порівняння діяльності людини з інтересами збереження екології природного середовища;
- 3) пріоритетність екологічних інтересів перед інтересами як соціальними, економічними і політичними;
- 4) необхідності екологічно обґрунтованих обмежень в споживанні природних ресурсів та енергії.

Досягненню кінцевої мети екологічної освіти сприяє екологізація навчально-виховного процесу з географії всіма блоками навчальних планів, введення нових нормативних і спеціалізованих екологічних курсів, створення профільних еколого-природничих освітніх інституцій різного рівня, поглиблене вивчення низки предметів.

Відтак, завданням освіти має стати, передусім, забезпечення усвідомлення індивідами процесів соціального розвитку, науково-спроможне теоретичне осмислення майбутнього та перетворення його на об’єкт практичної дії [2, с. 114].

Зважаючи на зазначені позиції, нами розроблено та обґрунтовано шість рівнів екологізації, кожен з яких має власні ознаки й забезпечується процесом вивчення відповідних предметів (табл. 1):

Таблиця 1

Характеристика рівнів екологізації

Рівень екологізації	Характеристика змісту
Інформаційно-пізнавальний	Історія виникнення проблеми. Правові та соціальні аспекти. Природоохоронні постанови уряду.

Рівень екологізації	Характеристика змісту
Підготовчий	Аналіз конкретних випадків негативного впливу на навколишнє середовище підприємствами галузі. Причини виникнення та способи упередження і усунення виникнення.
Структурно-логічний	Узагальнення причинно-наслідкових зв'язків забруднення навколишнього середовища. Визначення наслідків негативного впливу на всіх рівнях екологічних угруповань.
Конструктивно-екологічний	Формування навичок і вмінь приймати техніко-екологічні рішення у відповідності з вимогами свідомого природокористування.
Професійно-екологічний	Реалізація конкретних еколого-практичних заходів у професійній діяльності та повсякденному житті.
Свідомо-етичний	Впровадження екологічних аспектів у професійну діяльність і повсякденне життя, формування нових стереотипів поведінки.

Тобто, реалізація екологізації географічної освіти є важливою умовою спонукання учнів до активності, відповідальності та до співучасті у вирішенні різного виду екологічних проблем.

Список використаних джерел:

1. *Марцева Л. А.* Проблеми екологічної освіти та виховання екологічної культури студентів вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації / Л. А. Марцева // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук, пр. : у 2 ч. / редкол. : І. А. Зязюн та ін. – К. : Вінниця, 2002. – Ч. 2. – С. 124-128.
2. *Мельниченко А. А.* Гуманізація освіти як принцип формування екологічної свідомості / А. А. Мельниченко, Р. О. Касаткіна, С. В. Савицька // Вісник національного технічного університету України “Київський політехнічний інститут”: Філософія. Психологія. Педагогіка . – 2007. – № 2, Ч. 2. – С. 114-117.
3. *Тимчук І. М.* Педагогічні умови гуманізації навчання майбутніх екологів у процесі фахової підготовки : автореф. на дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 – “Теорія і методика професійної освіти” / І. М. Тимчук. – Вінниця, 2010. – 20 с.
4. *Філіпчук Г. Г.* Еко-етична парадигма в освіті дорослих / Г. Г. Філіпчук // Педагогічний процес: теорія і практика : зб. наук, праць. – К. : П / П “ЕКМО”, 2005. – С. 281-286.

Annotation

Theses is devoted to understanding the factors humanization of the educational process in the training course geography where possible to apply the basic principle of environmental awareness. Demonstrate the possibility of creating preconditions tradition of ecology in terms of transformation processes of modern society. Analyzed the essential characteristics, semantic content and functions performed greening of geography in the modern educational space. The algorithm greening and grounded its six levels, each with its own characteristics.

Keywords: *methods of teaching of geography, ecological worldview, ecological culture, types of ecological culture, the environment, the learning process.*

УДК: 37.016:911.2

*Марченко Ю. В.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
Науковий керівник: Покась Л. А., канд. пед. нук, доцент*

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У НАВЧАННІ З ФІЗИЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ

Анотація. Висвітлено актуальність застосування інноваційних технологій у навчанні фізичної географії. Зазначено технології, які можна застосовувати під час проходження педагогічних практик у загальноосвітніх навчальних закладах. Окреслено використання інноваційних технологій як реалізацію комплексного розвитку особистості. Розкрито ефективність навчальної діяльності з використанням педагогічних технологій. Досліджено вплив інноваційних технологій на рівень успішності школярів у процесі навчання з географії.

Ключові слова: інноваційні технології, фізична географія, школярі, загальноосвітні навчальні заклади, методика навчання.

Глибокі та якісні зміни, що відбулися у становленні суспільства спровокували зміни у процесі навчання та виховання школярів. Учитель сьогодні має надалі стимулювати збільшення самостійності й самодостатності особистості, її творчу активність [1]. Як показують результати досліджень науковців, зниження інтересу учнів до навчання здебільшого викликане нездатністю вчителя знайти спільну мову з школярами, зацікавити їх до вивчення предмету, одноманітність навчального процесу, проблемами учня у взаємовідносинах з однокласниками чи вчителем, задавання вчителем дуже легкого матеріалу, який не вимагає від них певного напруження або ж навпаки дуже складних завдань, які є непосильними для учнів, що зрештою і може відбити в них інтерес до вивчення певного предмета [2; 4; 5].

Пошук учителів досконалих форм навчання привів до широкої апробації інноваційних технологій. Ці навчальні системи не нові для педагогічної науки, але середовище у якому вони випробовуються – мало вивчене. Суперечності, що склалися у процесі випробовування інноваційних технологій в умовах модернізації української школи, доводять актуальність теми дослідження на сучасному етапі.

“Інновація” означає оновлення процесу навчання, який спирається, головним чином, на внутрішні фактори. Запозичення цього терміна пов’язане з бажанням виділити мотиваційний бік навчання, відмежуватися від чергових “переможних методик”, які за короткий час мають дати максимальний ефект незалежно від особливостей класу та окремих учнів, їхніх бажань, здібностей тощо [3].

Проблематика застосування інноваційних технологій у навчально-виховному процесі відома. Над цією проблемою працюють як зарубіжні науковці, так і вітчизняні: С. Капіруліна, Л. Карташова, М. Кларін, Л. Покась, О. Пометун, Д. Пузіков, Г. Селевко, Л. Семко, С. Сисоева, О. Топузов та ін.

Метою нашого дослідження є теоретично обґрунтувати та дослідити використання інноваційних технологій у навчально-виховному процесі з фізичної географії у загальноосвітніх навчальних закладах.

Відповідно до мети було поставлено *завдання дослідження*:

1. Проаналізувати теорію щодо наявності інформації про інноваційне навчання школярів у психолого-педагогічних, методичних, фахових, літературних джерелах.
2. Вивчити сучасний стан використання інноваційних технологій з фізичної географії у загальноосвітніх навчальних закладах як реалізацію комплексного становлення особистості.
3. З’ясувати наскільки сучасні вчителі володіють вмінням працювати з школярами за допомогою використання інноваційних технологій.
4. Показати методичні особливості інноваційних технологій та їх вплив на підвищення

ефективності навчання школярів.

“Інноваційні технології – це цілеспрямований системний набір прийомів, засобів організації навчальної діяльності, що охоплює весь процес навчання від визначення мети до одержання результатів. Система ґрунтується на внутрішніх умовах навчання. Тому “педагогічні технології” пов’язані з ідеями і досвідом психології, соціології, системного аналізу тощо [5, с. 132].

Педагогічні технології можуть розрізнятися за різними критеріями: за джерелом виникнення, цілями і завданнями, можливостями педагогічних засобів, функціями вчителя, що здійснюються за допомогою технології, елементами яких вважають уміння оперувати навчальним та технічним обладнанням, доречне використання наочного матеріалу.

Інноваційні технології у педагогіці мають забезпечити розвиток і саморозвиток особистості учня з огляду на виявлені його індивідуальні особливості. Спектр методик і технологій, що складають її зміст значний: Вальдорфська педагогіка, методика Марії Монтессорі, колективний спосіб та індивідуалізація процесу навчання, технології ігрові, модульно-розвивального, проблемного, дистанційного навчання, рівневої диференціації, мультимедійні, сугестивні, інтерактивні та інші.

В основу структури цілісної системи методичної роботи з формування конкретних уявлень і реальних знань школярів про навколишній світ покладено навчання “блоками” – за природничими темами. Крім того, інноваційний варіант цієї системи спрямований на рівномірне поєднання зусиль усіх учасників групового навчання. Навчальна група – є основою для організації навчально-виховного процесу з використанням інноваційних технологій. Як показує практика найбільш результативним є склад із п’яти учасників. Таку кількість учитель спроможний охопити одночасно, тому оцінювання зусиль буде об’єктивним. Дуже важливо групові завдання конструювати з урахуванням кількісного складу, щоб під час розподілення частки кожен був задіяний у роботі виконання і міг бути корисним своїй групі [4, с. 14].

Інновації у педагогіці передбачають розробку та впровадження нових форм, методів та засобів підвищення ефективності навчально-виховного процесу. При виборі інноваційних технологій педагог має враховувати наступні параметри: емоційно-психологічний та психофізичний стан, загальний рівень культурного і вікового розвитку, сформованість відношень, духовний та інтелектуальний розвиток школярів та ін. [4].

Будь-яка інтерактивна технологія має відповідати певним основним методологічним вимогам, тобто критеріям технологічності. Можна виділити наступні критерії технологічності педагогічного процесу, зокрема: 1) концептуальність; 2) системність; 3) керованість; 4) ефективність; 5) відтворюваність.

Концептуальність – опора на певну наукову концепцію, що містить філософське, психологічне, дидактичне і соціально-педагогічне обґрунтування досягнення навчальних цілей. Системність має мати всі ознаки системи: логічність процесу, взаємозв’язок усіх його частин, цілістністю. Керованість передбачає можливість діагностичного планування, проектування навчального процесу, поетапної діагностики, варіювання засобами і методами з метою корекції результатів. Ефективність зазначає, що сучасні інноваційні педагогічні технології існують в конкурентних умовах і мають бути ефективними за результатами, оптимальними за затратами, гарантувати якість навчання. Відтворюваність має на увазі можливість застосування (повторення, відтворення) педагогічної технології в інших однотипних освітніх установах, іншими суб’єктами.

Аналіз анкет учителів у загальноосвітніх навчальних закладах міста Києва:

ЗОШ № 281, 197, 115, № 53, 58, ліцей “Еко” показав, що найчастіше у своїй педагогічній діяльності вони (74%) використовують інноваційні технології у період переатестації і дуже часто – під час проведення звичайних традиційних уроків. Отже, спостерігаємо безсистемне застосування інновацій у навчально-виховному процесі з фізичної географії.

26% учителів – не використовують інноваційних технологій. Ми з’ясували причини, що вважають неефективними, бракує методичної літератури, велика завантаженість педагогів. На

запитання анкети “Чи впливають інноваційні технології на рівень підвищення успішності школярів?”, 95% учителів дали ствердзувальну відповідь. Цікавим виявився факт, що 30% вчителів застосовують власні авторські розробки інноваційних технологій, а не готових, запозичених. Отже, в педагогів є бажання до пошуку нового. Зазначимо, що респондентами були учителі різного віку й педагогічного досвіду. Вибірка складала 25 учителів-предметників природничого циклу. Дані збирались у процесі анкетування респондентів з використанням самостійно розробленої анкети.

Отже, результати теоретичного та емпіричного вивчення поставленої проблеми дозволяють сформулювати наступні висновки:

1. Теоретичний аналіз літературних джерел показав, що проблемою дослідження в українській педагогіці і психології займаються недостатньо, несистематично, поверхово. Найчастіше учителі географії використовують у своїй діяльності інновації, які найчастіше популізуються у фаховій літературі. Мало учителів, які “ризикують” з нововведенням. Більшість дотримуються традиційності і з недовірою відносяться до нового, незнайомого їм.

2. Проведення емпіричного дослідження дає змогу зрозуміти, що стан запровадження інноваційних технологій для навчання школярів знаходиться на достатньому рівні. У загальноосвітніх навчальних закладах міста Києва, де проводився педагогічний експеримент, створено педагогіко-психологічні умови для розвитку й становлення особистості. Молоде покоління учителів готове до введення інноваційності у навчально-виховний процес, але їм бракує досвіду, підтримки з боку адміністрації загальноосвітніх навчальних закладів.

3. Педагогічною та психологічною особливістю інноваційних технологій у педагогіці є забезпечення розвитку і саморозвитку особистості школяра з огляду на виявлені його індивідуальні особливості як суб'єкта пізнання предметної діяльності і реалізуються у особистісно-орієнтованій освіті.

4. Використання інноваційних технологій на уроках фізичної географії впливає на підвищення ефективності навчання та виховання школярів.

Однак, отримані дані не вичерпують тему дослідження. Тому потрібно надалі досліджувати, розробляти, впроваджувати і ширше застосовувати інноваційні технології у навчально-виховному процесі старшої школи, в умовах профільного навчання.

Список використаних джерел:

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти [Електронний ресурс] / Міністерство освіти і науки України, 2011. – Режим доступу : http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/692/state_standards/
2. Загальна методика навчання географії: підручник / О. М. Топузов, В. М. Самойленко, Л. П. Вішнікіна. – К. : ДНВП “Картографія”, 2012. – 512 с.
3. Інноваційні технології у педагогіці [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua.textreferat.com/referat-12401.html>. – Заголовок з екрану. – Мова – укр.
4. *Покась Л. А.* Особливості сучасного уроку засвоєння нових знань з географії у 6 класі [Електронний ресурс] / Л. А. Покась, Н. В. Сльоза. – Режим доступу : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/8257>.
5. Освітні технології: навчально-методичний посібник / за ред. О. М. Пехоти. – К. : “А.С.К.”, 2002. – С. 132.

Annotation

The urgency of the use of innovative technology in teaching physical geography. These technologies, which can be used during pedagogical practice in secondary schools. Outlined use of innovative technologies as the implementation of the integrated development of personality. Reveals the effectiveness of training activities with the use of educational technology. The influence of innovative technologies on the level of success of pupils in the learning process of geography.

Keywords: *innovative technology, physical geography, pupils, general education, methods of teaching.*

УДК: 796.5

*Мисик Є. В.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
Науковий керівник: Герасимчук Л. В., викладач*

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ БЕЗПЕКИ В ТУРИЗМІ

У тезах досліджено питання безпеки в туризмі, акцентовано увагу на небезпеках, які можуть спіткати туриста на маршруті. Визначено, що безпека туризму повинна бути заснована на ретельно продуманій, цілеспрямованій і комплексній системі заходів. Запропоновано інноваційні підходи до вирішення цієї проблеми.

Ключові слова: безпека туризму, чинники ризику, психологія безпечного туризму.

Питанням забезпечення безпеки туризму присвячені праці відомих учених: О. О. Любіцевої, Є. В. Панкової, В. І. Стафійчук, В. О. Григоровича-Барського, А. Чухно, Т. Демури, П. Гудзь, Л. Вороніної, В. Мацоли, В. Євдокименко. Світовим співтовариством накопичено великий досвід із розробки заходів безпеки туризму. Але бурхливий розвиток масового міжнародного туризму, його поширення на всі райони земної кулі гостріше ставить питання гарантування безпеки туристів. На думку експертів, останніми роками загроза їхньому життю, здоров'ю та майну значно зросла. А це зумовлює необхідність дослідити саме інноваційні підходи до вирішення проблем безпеки туризму.

Людина з моменту свого народження піддається небезпекам природного, техногенного, антропогенного, біологічного, соціального, екологічного характеру. Хоча, в наш час, більшість з переліку можна віднести саме до небезпек антропогенного характеру і така тенденція спостерігається останні 50, а може і більше років, оптимальних шляхів вирішення ще не було знайдено.

Для більш детального вивчення слід визначити ряд чинників небезпек, які зустрічаються туристам на маршруті, під час трансферу, надання різноманітних послуг, тощо.

Таким чином, шкідливими чинниками (чинниками ризику) у туризмі є:

- небезпека травмування;
- вплив довкілля;
- пожежонебезпека;
- біологічні впливи;
- психофізіологічні навантаження;
- небезпека випромінювань;
- хімічні впливи;
- етап перевезення;
- підвищена запиленість і загазованість;
- специфічні чинники ризику [2].

Окрім цього, саме психологія безпечного туризму становить важливу ланку в структурі заходів із забезпечення безпеки подорожей. Проблеми надзвичайних ситуацій та травматизму при сучасному розвитку туризму неможливо вирішувати тільки адміністративними та інженерними-технічними методами.

Під психологією безпеки розуміється застосування психологічних знань для забезпечення безпеки подорожей і розгляд психічних процесів, психічних властивостей та аналіз різних форм психічних станів туристів, які характерні для різних видів туризму і найбільш часто виявляються на об'єктах туристської індустрії [2].

У процесі подорожі реакція організму на зовнішні впливи не залишається постійною.

Організм прагне пристосуватися до мінливих умов дійсності, подолати труднощі і небезпеки. При цьому виникає стан психічної напруженості – стрес.

Критичні форми психічного напруження викликають дезінтеграцію психічної діяльності різного ступеня, порушується механізм саморегуляції, втрачаються жвавість і координація дій, можуть з'являтися непродуктивні форми поведінки та інші негативні явища: погіршення орієнтації; невірна оцінка сигналів і параметрів, наприклад, при русі на автомобілі; порушення контролю за процесом діяльності [2].

Таким чином, психологічний стан людини під час подорожі прямо пропорційно впливає на рівень її відповідальності, адекватності, координації, що є головним у забезпеченні безпеки руху та надання послуг. Особливо це стосується організацій, які надають послуги трансферу, так як стресові ситуації на маршруті є їх професійною хворобою. Кандидатів для надання даної категорії туристичних послуг слід обирати ретельно і відповідально ставитися до їх психічного і фізичного стану.

За даними Pulitzer Center загальна кількість загиблих на автомобільних дорогах світу досягло 1 млн. 240 тис. смертей на рік і, на жаль, є всі шанси збільшити число втричі, до 3млн.600тис. на рік до 2030 року. У країнах, що розвиваються смертність на дорогах стала п'ятою за значимістю причиною смерті, серед таких причин, як ВІЛ / СНІД, малярія, туберкульоз та ін. [4].

Безумовно, цей фактор не є вирішальним. Так, пограбування в містах та на дорогах, піратські напади на яхти в окремих районах Світового океану, проблема тероризму, отруєння, інфікування та перенесення хвороб, епідемії, ВІЛ-інфекція, поширення наркотиків, проституція, вандалізм та інші форми насильства, воєнні дії і перевороти можуть спіткати будь-якого туриста та шляху (Рисунок 1).

Головним завданням організаторів масового туризму є – не допустити насамперед реклами таких напрямків, зацікавлення туристів, бажання відвідання. А за умов здійснення подорожі, надати максимальний та мобільний захист.

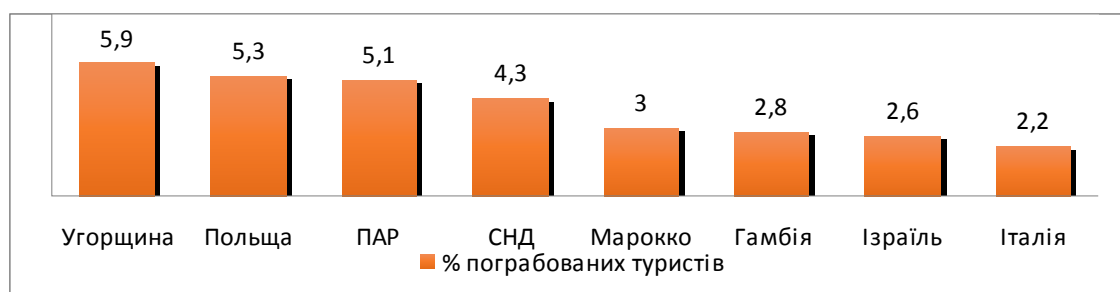

Рис. 1. Статистика потерпілих туристів від нападів грабіжників станом на 2004 р.

Розвиток масового туризму поставив безпеку подорожування на державний рівень, що значно убезпечило подорожі, але не зняло проблеми, яка загострюється відповідно до воєнно-політичної стабільності у світі та в окремих регіонах.

Світовим співтовариством накопичено великий досвід із розробки заходів безпеки туризму. Але бурхливий розвиток масового міжнародного туризму, його поширення на всі райони земної кулі гостріше ставить питання гарантування безпеки туристів. На думку експертів, останніми роками загроза їхньому життю, здоров'ю та майну значно зростає. А це зумовлює необхідність дослідити самеінноваційні підходи до вирішення проблем безпеки туризму [3].

При Виконавчій раді ВТО в 1994 р. було створено Комітет з якості туристичного обслуговування – безпосередньо відповідальний за розробку питань безпеки та захисту туристів.

Першу Міжнародну конференцію з безпеки туризму було проведено 9-11 червня 1995 р. у шведському місті Естерсунд з ініціативи ВТО [3]. Дана організація на міжнародному рівні

покликана зменшити відсоток травматизму, нещасних випадків, розгортання епідемій, тощо, під час туристичних поїздок. На засіданнях Комітету розглядаються підходи до розробки заходів щодо безпеки та захисту туристів, заслуховуються доповіді про необхідність мати туристську поліцію у великих туристських центрах тієї чи іншої країни на основі вже наявного досвіду інших держав у цьому напрямку.

Безпека туризму повинна бути заснована на ретельно продуманій, цілеспрямованій і комплексній системі заходів. Її можна поділити на ряд рівнів, починаючи з безпеки транспорту, готельних та рекреаційних комплексів, туристичних центрів, а також країни в цілому. При цьому вжиті заходи безпеки не повинні завдавати шкоди інтересам, обмежувати права і свободи як самих туристів, так і місцевих жителів [1, с. 110].

Таким чином, до підходів, що можуть позитивно вплинути на проблему безпеки в світі слід вважати наступні:

- більше ретельний підбір персоналу готелів, водіїв, поліцейських, працівників готелів, ресторанів, тощо;
- надання специфічних функцій правоохоронним органам, або цільове створення поліції з питань туризму;
- надання прозорості та відкритої інформації, доступної за сприйняттям, про культуру, звичаї, специфіку життя в країнах;
- співпраця посольств різних країн та туристичних фірм, як посередників між туристом та країною;
- посилення та удосконалення нормативно – правового регулювання туризму в країнах;
- посилення кримінальної відповідальності за злочини, вчинені проти туристів.

Якщо подорож не організована за всіма правилами, і учасники не володіють достатньою технічною, моральною та фізичною підготовкою, то не варто грати з долею, так як небезпеки туризму помилок не прощають.

Список використаних джерел:

1. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти) : моногр. / О. О. Любіцева. – К. : Альтерпрес, 2002. – 436 с.
2. Безпека туристичних подорожей [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http:// http://uareferat.com/](http://uareferat.com/)
3. Підходи до вирішення питань безпеки в туризмі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : file:/vdumi_2013_21_2_9.pdf
4. Статистика по ДТП в світі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pro-spo.ru/obshhestvo-i-it/4566-statistika-po-dtp-v-mire/>

Annotation

In this theses security issues in tourism researched, attention is focused on the dangers that can befall a tourist route. Determined the security of tourism should be based on carefully thought out, purposefully and complex system of measures. An innovative approach to this problem offerd.

Keywords: *tourism security, risk factors, psychology of safe tourism.*

УДК: 37.016:613.83

*Некрасова Н. М.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
Науковий керівник: Цуруль О. А., канд. пед. наук, доцент*

ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ЗНАНЬ ПРО ШКІДЛИВИЙ ВПЛИВ НАРКОГЕННИХ РЕЧОВИН – ВАЖЛИВИЙ НАПРЯМОК РОБОТИ СУЧАСНОГО УЧИТЕЛЯ БІОЛОГІЇ

У тезах досліджується проблема формування в учнів знань про шкідливий вплив наркогенних речовин. Здійснено аналіз педагогічної теорії та шкільної практики. Виділено провідні форми, методи та методичні прийоми формування в учнів основної школи знань про шкідливий вплив наркогенних речовин. Визначено дидактичні можливості навчального змісту шкільної біології для формування в учнів таких знань.

Ключові слова: методика навчання біології, формування знань, наркогенні речовини, вчитель біології.

Проблема захоплення неповнолітніх палінням, вживанням алкоголю та наркотичних речовин набула особливої гостроти і стала однією з найсерйозніших загроз для добробуту, здоров'я та самореалізації майбутніх поколінь нашого суспільства. Поширене серед молоді паління та вживання алкоголю є предтечею прилучення до сильніших наркотиків, початком наркотичної залежності. Вік, у якому молоді люди починають вживати наркогенні речовини, постійно зменшується. Алкоголізація та наркотизація є сприятливим фоном для набуття особистістю моральних вад, втягнення у злочинну діяльність. Так, за даними Українського інституту соціальних досліджень, кожен 6-й підліток вчиняв злочини, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння. Тому формування у дітей позитивної мотивації на здоровий спосіб життя – провідне завдання сучасної школи. Саме вчитель біології повинен сформувати в учнів знання про біологічну природу соціальних проблем та фізичних хвороб: шкідливий вплив наркогенних речовин на організм людини. Надзвичайно важливо навчити учнів підкріплювати власні знання й переконаннями правильними звичками та поведінкою. Це зумовлює актуальність нашого дослідження.

У ході дослідження нами ставилися завдання:

1. Здійснити аналіз психолого-педагогічної, методичної літератури та шкільної практики з проблеми.
2. Охарактеризувати провідні форми, методи і методичні прийоми формування в учнів основної школи знань про шкідливий вплив наркогенних речовин.
3. Розробити інструктивно-методичні матеріали для формування в учнів основної школи знань про шкідливий вплив наркогенних речовин.

Аналіз методичної літератури свідчить, що найефективнішими формами та методами для формування в учнів знань про шкідливий вплив наркогенних речовин є бесіди, діалоги, анкетування, розв'язання проблемних ситуацій, виховні та позакласні заходи, семінарські та тренінгові заняття, лекції, демонстрування відеофрагментів та кінофільмів, опрацювання додаткових інформаційних джерел, дидактичні ігри, інтерактивні вправи, рольові ігри та зустрічі з фахівцями. Так, зокрема, у практичній діяльності вчителі використовують дидактичні ігри ("Незакінчені речення", "Абра-кадабра", "У колі друзів", "Піраміда"), тренінги ("Курити чи не курити", "Твоє життя – твій вибір"), круглий стіл "Відверта розмова про шкідливий вплив наркогенних речовин", кросворд "Скажемо наркотикам "Ні", тест "Чи схильний ти до вживання алкоголю?", демонстрування відеофільму "Шкідливий вплив наркогенних речовин на організм людини". Ефективною також є різноманітна наочна агітація: розміщення на інформаційних стендах ("Довіра", "Шкільний вісник" тощо), матеріалів про шкідливі наслідки вживання

алкоголю, наркотиків, тютюну, галереї плакатів (“Алкоголь і нещасливі випадки”, “Що є у сигареті?”) та конкурс малюнків про збереження та зміцнення здоров’я. Під час тижнів здорового способу життя у школі доречно проводити акції (“Зелена пошта”, “СТОП наркотики”) та молодіжні літературні вітальні, які пропагують здоровий спосіб життя [1-4].

У процесі дослідження нами розроблено інструктивні матеріали, які передбачають формування в учнів знань про шкідливий вплив наркогенних речовин в урочній діяльності у процесі вивчення біології – 9 (табл. 1).

Таблиця 1

Дидактичні можливості навчального змісту шкільної біології

Навчальна тема	Навчальний зміст
Регуляція функцій	Вплив наркогенних речовин на центральну і периферичну нервову систему, залози внутрішньої секреції, якісні зміни. Вегетативна нервова система. Профілактика захворювань нервової системи
Опора і рух	Вплив наркогенних речовин на опорно-рухову систему людини. Порушення функцій скелета та їхня профілактика
Дихання	Нейрогуморальна регуляція дихання, профілактика захворювань органів дихання
Кров і кровообіг	Вплив на склад крові, формені елементи крові, серцево-судинні хвороби та їх профілактика
Травлення	Вплив на органи травлення, зміни у функціонуванні органів травлення
Обмін речовин та енергії	Вплив наркогенних речовин на обмін речовин і енергії в людському організмі
Виділення	Механізм дії алкоголю на тканини нирок
Розмноження та індивідуальний розвиток	Вплив наркогенних речовин на внутрішньоутробний розвиток зародка, на організм дівчаток і хлопчиків. Генетична схильність до алкоголізму, її наслідки

Таким чином, для сформування в учнів знань про шкідливий вплив наркогенних речовин учитель біології повинен володіти багатим арсеналом форм і методів роботи, які можна використати на уроках та позакласних заходах для того, щоб сформувати в учнів знання про згубні наслідки вживання тютюну, алкоголю і наркотиків та виробити бар’єр до їх вживання.

Список використаних джерел:

1. Доля О. В. Підготовка майбутніх вчителів біології до формування в учнів 8-9 класів знань про шкідливий вплив наркогенних речовин / О. В. Доля, О. А. Цуруль // Наукові та методичні основи викладання біологічних дисциплін вищих навчальних закладах України : збір. тез доповідей наук. прак. конф. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2006. – 119 с.
2. Колесов Л. В. Предупреждение вредных привычек у школьников / Л. В. Колесов. – М. : Педагогика, 2004. – 276 с.
3. Неведомська Є. О. Щоб уникнути наркоманії серед підлітків : методичні рекомендації для педагогів. / Є. О. Неведомська, Л. Г. Горяна. – К. : КМПУВ, 2000. – 14 с.
4. Оржеховська В. М. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх : навч. метод. посіб. / В. М. Оржеховська. – К. : ВіАн, 1996. – 229 с.
5. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Біологія. 7–11 класи. – К., Ірпінь : Перун, 2005. – 85 с.

Annotation

In the theses a forming problem is investigated for the students of knowledge about harmful influence of narcogenic substances. The analysis of pedagogical theory and school practice is carried out. Leading forms, methods and methodical receptions of forming, are distinguished for the students of basic school of knowledge about harmful influence of narcogenic substances. Didactics possibilities of educational maintenance of school biology are certain for forming for the students of such knowledge.

Keywords: *methodology of studies of biology, forming of knowledge, narcogenic substances, teacher of biology.*

УДК: 658.265 (477)

*Скрипник А. О.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
Науковий керівник: Кухельна Н. В., канд. пед. наук, доцент*

ВПРОВАДЖЕННЯ СУЧАСНИХ МЕТОДІВ ВОДОПІДГОТОВКИ В УКРАЇНІ

Розглянуто стан якості питної води в Україні, як фактор впливу на здоров'я населення та сучасні підходи до водопідготовки в світі.

Ключові слова: питна вода, водопідготовка, методи дезінфекції, суміш оксидантів, резистентні мікроорганізми.

Проблема якісної питної води дуже гостро стоїть в Україні. Особливо в сільській місцевості. Більшість українців споживають воду з поверхневих джерел - озер, ставків, рік, зокрема, з Дніпра п'ють воду близько 30 млн людей. Тому до стану дніпровської води увага контролюючих організацій особливо прискіплива.

За науковими дослідженнями найбільшу небезпеку становлять хімічні та біологічні забруднювачі. Особливо шкідливі для людини є катіони Алюмінію, Берилію, Мангану, Купруму, Арсену, Цинку, якщо їх концентрації перевищують гранично допустимі.

Т а б л и ц я 1

Вплив на здоров'я токсичних водних забруднень

Забруднення	Вплив на людину високих концентрацій
Свинець (Pb)	Головний біль, анемія, нервові розлади, пологові дефекти, затримка розумового розвитку, дебілізм, зниження слуху в дитинстві
Ртуть (Hg)	Ушкодження нервової системи, нирок, трофічного ланцюга
Миш'як (As)	Рак; ушкодження нирок, крові, нервової системи
Кадмій (Cd)	Ушкодження нирок, анемія, хвороба легенів, високий кров'яний тиск, можливі рак та ушкодження плоду
Хром (Cr)	Канцерогенні сполуки хрому
Нітрати	Утруднення дихання і підвищення дитячої смертності; продукти метаболізму є канцерогенними
ДДТ, пестициди	Рак, ушкодження печінки, ембріонів
Бензен	Анемія, ушкодження крові, лейкемія, хромосомні зміни
Діоксин	Рак, ушкодження шкіри, генні мутації
Тетрахлорометан	Рак, ушкодження печінки, нирок, легенів і всієї центральної нервової системи людини
Хлороформ	Ушкодження печінки і нирок, канцерогенна сполука
Вінілхлориди	Ушкодження печінки, нирок, легенів, системи кровообігу і травлення

Проте, за небезпекою, біологічні забруднюючі агенти подекуди навіть випереджають хімічні. Це трапляється найчастіше тоді, коли вода стає життєвим середовищем для патогенних мікроорганізмів, кількість яких у ній постійно збільшується. Якщо перед використанням для пиття таку воду не дезінфікувати, то її мінімальна її кількість може спричинити вибух тих хвороб, що легко передаються саме через воду (табл. 2).

Хвороби, що передаються через воду

Забруднюючі біоагенти	Хвороби	Клінічні прояви хвороб
Бактерії	Холера	Пронос, блювання, смертельна втрата води
	Тиф	Пронос, блювання, збільшення селезінки, запалення кишок (без лікування часто закінчується смертю)
	Бактеріальна дизентерія Запалення кишок	Гострий біль живота, блювання, нудота
Віруси	Інфекційний гепатит	Жар, біль голови і живота, втрата апетиту, жовтяниця, збільшення печінки
	Поліомієліт	Жар, різкий біль голови, горла, м'язів, необоротне ушкодження кінцівок (хвороба може бути смертельною)
Найпростіші	Дизентерія	Пронос, біль голови і живота
Паразити	Шистосоміаз	Біль живота, анемія, ушкодження шкіри та внутрішніх органів, хронічне погіршення здоров'я

Тому воду потрібно знезаражувати, дезінфікувати для покращення її санітарно-мікробіологічного стану реагентними чи безреагентними методами. Основними реагентними методами знезаражування є: озонування, хлорування (обробка хлором або хлоровмісними реагентами – хлор-газом, гіпохлоритами натрію та кальцію, хлорним вапном, діоксидом хлору, хлорамінами), обробка сумішшю оксидантів (рідких чи газоподібних) тощо; до безреагентних методів належать – ультрафіолетове (УФ) опромінювання, використання полімерних мембран тощо. Всі методи знезаражування мають свої переваги та недоліки.

Переваги технологій з використанням хлор-газу, гіпохлоритів натрію та кальцію, діоксиду хлору, хлораміну – це наявність тривалого дезінфікуючого ефекту та оперативний контроль за процесом знезаражування. В Україні для знезаражування вод застосовують хлор-газ (98%), гіпрохлорит натрію (1,1%), в невеликій кількості діоксид хлору, інші реагенти та технології (0,9%).

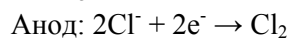
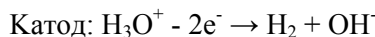
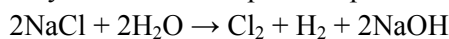
Недоліками методів хлорування є токсичність хлору та його сполук, тому робота з ними потребує жорсткого дотримання техніки безпеки. Крім того, існуючі схеми хлорування мають недостатній дезінфікуючий ефект по відношенню до цілого ряду мікроорганізмів та вірусів. Справа в тому, що тривале використання біоцидних засобів призводить до появи їх резистентних форм. Так, за останні 15 років резистентність до лікування мікобактерій збільшилась з 8-11% до 65-70% в Україні, а в Казахстані вже 90% форм є резистентними. Також, під час хлорування у питній воді утворюються сполуки, що мають канцерогенні, мутагенні та тератогенні властивості. Установлено, що саме шлунково-кишковий і сечовий тракти є тими системами організму людини, які найчастіше підпадають канцерогенному впливу хлорованої питної води.

Науковці всього світу пов'язують проблему неякісної питної води з ростом онкологічних захворювань. Онкологічна захворюваність в Україні стабільно зростає на 2,6-3% на рік. Так, канцерогенний ризик ще у 2009 році досяг 6,4-13,7 випадка онкологічних захворювань на 1 тисячу осіб, що значно перевищує міжнародні показники ризику.

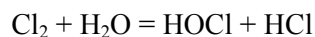
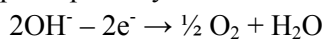
Пілотним проектом впровадження сучасних технологій водопідготовки в Україні став Київ. У 2015 році на насосній водопровідній станції “Оболонь-2” відбулася реконструкція вузла знезараження води. На станції було ліквідовано хлорне господарство і впроваджено сучасну німецьку технологію знезараження води сумішшю оксидантів REDOlyt. Суть процесу полягає в тому, що розчин харчової солі піддають електролізу за допомогою мембранного електролізера. В результаті утворюється суміш оксидантів, які пропускають через водний розчин, утворюючи

REDOlyt. Цей розчин знищує бактерії, віруси, мікроорганізми та гриби. Перевагою його використання є зменшення ризиків виникнення аварійних ситуацій, пов'язаних із хлором.

Процес можна представити у вигляді таких рівнянь реакції:

Крім основних, в анодному просторі відбуваються ще й вторинні процеси:

Однак хлор здатний реагувати з органічними сполуками, які практично завжди присутні у поверхневих природних водах. Утворені хлоропохідні речовини є значно шкідливішими, ніж їх попередники. Тому хлорування можна застосовувати лише для знезараження підземних вод, які не містять органічних сполук.

Аналогічний принцип добування знезаражувальних речовин використовуються в установках американських ("ОХІ-газ") та російських ("Аквахлор") виробників, де в анодному просторі утворюється суміш потужних окисників (OH^- ; HO^- ; HO_2^- ; O_2 ; O_3 ; O ; H_2O ; H_3O_2^+ ; HClO ; ClO^- ; Cl_2 ; ClO_2).

Подібна суміш оксидантів утворюються в усіх теплокровних організмах в процесі фагоцитозу, коли під впливом електричного поля в структурі фагоцита відбувається електрохімічний синтез гіпохлоритної кислоти, пероксиду водню, озону, синглетного кисню.

Все живе в природі, в тому числі і мікроорганізми, борються за виживання, і тому швидко пристосовуються до токсичних для них чинників, якими є дезінфікуючі засоби. Небезпека полягає в тому, що подальше розповсюдження інфекції відбувається за рахунок резистентних форм. На фоні існуючих методів знезараження з'являється все більше нових модифікованих форм збудників. Сьогодні на одну соматичну клітину припадає їх близько тисячі видів. Резистентні форми спеціалісти намагаються подолати за рахунок збільшення кількості засобів прямої дії. Наприклад, в суміш оксидантів замість 1-2 засобів сьогодні вже використовують багатокомпонентну суміш. Де гарантія того, що через 5 років мутації не призведуть до появи мікроорганізмів і вірусів з якими не зможе справитись ні людський організм, ні людство в цілому.

Настав час змінити філософію існування людини в природі – людина повинна перестати бути агресором і завойовником, а стати партнером і другом своєму оточенню, бо агресія породжує агресію. Тому слід застосовувати інші методи – не вбивати мікроорганізми, а запобігати їх проникненню. В багатьох розвинених країнах використовують мембрани зворотнього осмосу з подальшою ремінералізацією, адже на мембранах організми не винищують, а затримують.

Список використаних джерел:

1. Гришков І. А., Козлов І. В., Харламова Т. А. ЗАО "Институт электрохимических систем и технологий Витольда Бахира" [Електронний ресурс] / І. А. Гришков, І. В. Козлов, Т. А. Харламова. – Режим доступу : http://www.bakhir.ru/_img/pdf/aq-cl-naocl-special.pdf
2. Загальна хімічна технологія : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В. Т. Яворський, Т. В. Перекупко, З. О. Знак, Л. В. Савчук; Нац. ун-т "Львів. політехніка". – Л., 2005. – С. 312.
3. Коржик М. О. Problems of Ukrainian water resources [Електронний ресурс] / М. О. Коржик. – Режим доступу : <http://www.kamts1.kpi.ua/ru/node/1190>
4. Пилипчук В. С. Клінічно-експериментальні аспекти обґрунтування необхідності імунотерапії при лікуванні хворих на туберкульоз / В. С. Пилипчук // Проблеми екологічної та медичної генетики і клінічної імунології : зб. наук. праць. – Київ-Луганськ-Харків, 2003. – Вип. 7(53). – С. 75-78.
5. Сучасні методи знезараження вод та їх порівняльна санітарно-гігієнічна оцінка [Електронний ресурс] / О. В. Зоріна. – Режим доступу : <http://oniko.ua/os/rus/water/of06.htm>
6. Загальна хімічна технологія : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В. Т. Яворський, Т. В. Перекупко, З. О. Знак, Л. В. Савчук; Нац. ун-т "Львів. політехніка". – Л., 2005. – С. 312.

7. *Пилипчук В. С.* Клінічно-експериментальні аспекти обґрунтування необхідності імунотерапії при лікуванні хворих на туберкульоз / В. С. Пилипчук // Проблеми екологічної та медичної генетики і клінічної імунології : зб. наук. праць. – Київ-Луганськ-Харків, 2003. – Вип. 7(53). – С. 75-78.

Annotation

The theses is devoted to the study of quality of drinking water in Ukraine as a factor of impact on public health and current methods of water reserving in the world.

Keywords: *drinking water, water reserving, methods of disinfection, oxidant mixture, resistant microorganisms.*

УДК: 378.091.33:57]:004

Швая О. П.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
Науковий керівник: Цуруль О. А., канд. пед. наук, доцент

НАПРЯМКИ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ З БІОЛОГІЇ ЗНЗ

У тезах досліджена проблема використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчально-виховному процесі з біології ЗНЗ. Здійснено аналіз педагогічної теорії та шкільної практики. Охарактеризовано провідні напрямки використання ІКТ у навчанні учнів біології.

Ключові слова: *методика навчання біології, інформаційно-комунікаційні технології, навчальний предмет “Біологія”, форми та методи навчання біології.*

Національна доктрина розвитку освіти визначає пріоритетом розвитку освіти впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), які забезпечують удосконалення навчально-виховного процесу, доступність та ефективність освіти, підготовку молодого покоління до життєдіяльності в інформаційному суспільстві [9].

Доцільність та шляхи впровадження ІКТ у навчальний процес з біології в основній школі досліджують вітчизняні та закордонні вчені, а саме: Г. Клейман, О. Козленко, Н. Матяш, Є. Неведомська, Н. Семенюк, М. Сидорович, І. Сліпчук, В. Смірнов, В. Соломін, І. Сліпчук та ін.

Так, зокрема, Н. Матяш, вивчаючи питання комп'ютерної підтримки шкільного курсу біології, наголошує на її необхідності для підвищення ефективності уроку та результативності навчального процесу [3].

Є. Неведомська досліджує та характеризує рівні інформаційно-комп'ютерних систем, а також розглядає позитивні та негативні моменти використання комп'ютерних технологій під час навчання біології [5].

І. Сліпчук розглядає ІКТ як засіб реформування шкільної біологічної освіти для забезпечення широких можливостей для розвитку, навчання та виховання творчої особистості, в результаті яких вона буде підготовлена до активного, самостійного життя в інформаційному суспільстві [8].

Г. Клейман характеризує можливості використання комп'ютерів у галузі освіти та зазначає, що комп'ютери дозволяють удосконалювати сучасні методи викладання багатьох дисциплін, зокрема біології і наводить різноманітні способи використання комп'ютера на уроці біології [2].

О. Козленко виокремлює можливості використання мультимедійних програм на уроках біології як засобів навчання – це використання окремих типів файлів, створення власних уроків і використання існуючих мультимедійних програм [1].

Л. Міронець зазначає, що комп'ютерні презентації порівняно із традиційними засобами наочності надають такі переваги, як: послідовність подання матеріалу може змінюватися залежно від аудиторії чи мети доповіді, є можливість повернутися до вже розглянутих питань, презентація може містити короткий конспект доповіді та нотатки для доповідача, використання мультимедійних ефектів презентації дають змогу зосередити увагу слухачів на основному і сприяють кращому запам'ятовуванню інформації [4].

Реалії впровадження комп'ютерних технологій у навчальний процес з біології відображені в публікаціях вітчизняних учителів-практиків: О. Богачук, О. Нечитовської, В. Проценко, О. Тасенко, З. Хаблак, І. Хом'як та ін. [6-9].

Використання ІКТ у процесі вивчення біології здійснюється у двох напрямках:

– комп'ютерна підтримка предмета, що виражається у використанні стандартного програмного забезпечення з біології, а саме мультимедійних енциклопедій, електронних підручників;

– розробка уроків, що супроводжуються використанням комп'ютера з мультимедійним проектором та ретельно підібраного відеоряду, що допомагає ілюструвати теоретичний матеріал уроку.

ІКТ також дають змогу включати в навчальний процес нові форми творчих робіт: розробку біологічних ігор, проектну діяльність, написання власних сценаріїв, зйомку відеофільмів. Їх можна використовувати при підготовці та проведенні нестандартних уроків (ділових ігор, прес-конференцій, інтелектуальних змагань, конкурсів, КВК, творчих звітів, аукціонів, діалогів), позакласних заходів, факультативних занять [6].

Інформаційно-комунікаційні технології на уроках біології – це:

- 1) спосіб розширення індивідуальної активності учнів;
- 2) спосіб самоорганізації праці та самонавчання;
- 3) включення фізичних потенціалів організму дитини, які направляються на активізацію процесу мислення;
- 4) спосіб покращення уваги та розвиток різних видів пам'яті: зорової, слухової, образної, змістової і навіть рухової;
- 5) джерело додаткової інформації з предмету;
- 6) засіб формування різних умінь (уміння виділяти в інформації головне і другорядне, вміння упорядковувати, систематизувати та структурувати інформацію згідно заданої теми, вміння презентувати інформацію згідно програмового матеріалу, вміння швидко працювати із складними біологічними термінами, що мають грецькі або латинські складові, вміння встановлювати асоціативні зв'язки між інформаційними повідомленнями);
- 7) засіб збільшення обсягу спеціальних знань та покращення темпу проведення уроку;
- 8) джерело створення і використання нових методик контролю й оцінювання знань учнів;
- 9) умова інтернаціоналізації навчання.

В умовах використання ІКТ: покращується рівень самостійної роботи учнів, створюються умови самореалізації та самоствердження учнів, розширюється обсяг навчальної інформації, активізується навчально-пізнавальна діяльність учнів.

Отже, за допомогою ІКТ здійснюються активний вплив на процес навчання і виховання учнів, оскільки змінюється схема передавання знань і методів навчання. Разом з тим, впровадження ІКТ у систему освіти не тільки впливає на освітні технології, а й зумовлює появу нових. Проблема використання ІКТ у навчанні біології залишається актуальною і потребує подальшого дослідження.

Список використаних джерел:

1. Козленко О. Г. Мультимедійні програми з біології: порівняння можливостей / О. Г. Козленко // Комп'ютер у школі та сім'ї. – 2004. – № 2. – С. 24-25.

2. Клейман Г. М. Школы будущего: компьютеры в процессе обучения : пер. с англ. / Г. М. Клейман. – М. : Радио и связь, 1987. – 176 с.
3. Матяш Н. Ю. Погляд на проблему комп'ютеризації навчального процесу / Н. Ю. Матяш // Біологія та хімія в школі. – 2004. – № 4. – С. 55-56.
4. Міронець Л. Створення та використання комп'ютерних презентацій під час викладання біології / Л. Міронець // Рідна школа. – 2008. – № 1, 2. – С. 40-42.
5. Неведомська Є. О. Комп'ютерні технології під час навчання біології / Є. О. Неведомська // Біологія і хімія в школі. – 2007. – № 4. – С. 10-14.
6. Пластюк А. Використання інформаційних та комп'ютерних технологій / А. Пластюк, В. Гудакова // Біологія. Шкільний світ. – 2011. – № 4-5. – С. 38-41.
7. Сучасні інформаційно-комп'ютерні технології в біологічній освіті [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pti.kiev.ua/metodic/434-suchasn-nformacyno-kompyutern-tehnologyi-v-bologchny-osvt-z-vlasnogo-dosvdu.html>
8. Сліпчук І. Ю., Мороз І. В. Використання комп'ютерних технологій у процесі реалізації цілей і завдань сучасної біологічної освіти [Електронний ресурс] / І. Ю. Сліпчук, І. В. Мороз. – Режим доступу : <http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/viewFile/151/137>
9. Указ президента України “Про Національну доктрину розвитку освіти” 2002 від 17 квітня 2002 року N 347/2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>

Annotation

The theses deals the problem of using of information and communication technologies in the educational process in secondary school' biology. Analysis of educational theory and school practice is done. The major uses of ICT in teaching pupils of biology are characterized.

Keywords: *methods of teaching biology, information and communication technologies, school subject “Biology”, forms and methods of teaching biology.*

Теоретичні та практичні аспекти документознавства, діловодства та інформаційної діяльності. Історія та сучасний стан

УДК: 930.25

*Бойко А. В.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
Науковий керівник: Отрох Н. В., канд. істор. наук, доцент*

АРХІВНИЙ МАРКЕТИНГ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У роботі розглянуто архівний маркетинг. Висвітлено основні поняття, а також визначено проблеми які існують в Національному архівному фонді України та пов'язані з архівним маркетингом. Зроблений висновок дозволяє встановити перспективи для архівів та архівного маркетингу в Україні.

Ключові слова: архівний маркетинг, репрезентації архівів, Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України, Центральний державний історичний архів України у м. Києві.

В наш час зріс попит суспільства до Національного архівного фонду України (далі – НАФ). У зв'язку з цим важливим комплексним завданням стало підготовка масиву архівних документів НАФ та документної інформації, що міститься у них, до активного використання суспільством. Це пов'язано з усуненням необґрунтованих обмежень щодо користування документами, інтенсифікацією роботи зі створення страхового фонду і фонду користування, забезпеченням необхідних реставраційних робіт, вдосконаленням режимів зберігання документів і сучасним технічним забезпеченням роботи як архівів, так і користувачів. Все це вимагає коштів, тому був збільшений спектр платних послуг у цій галузі й зростання вартості інформації наприкінці 1990-х років зумовили необхідність у архівному маркетингу.

Архівний маркетинг досліджували такі вчені як Я. С. Калакура та І. Б. Матяш. Вчені стисло та зрозуміло висвітлили дану тему в підпункті свого спільного підручника з архівознавства, але, на наш погляд, вченими була не достатньо висвітлена проблематика і перспектива архівного маркетингу.

За визначенням Я. С. Калакури, архівний маркетинг – це спеціальна соціологічно-консалтингова служба, яка займатиметься забезпеченням зв'язків архівних установ та споживачів архівної інформації, створенням ринку архівних послуг і визначенням вартості інформаційної роботи [1].

Проблемою архівного маркетингу є невміння українських архівів себе репрезентувати на належному рівні. Сьогодні час інформаційного суспільства і звісно кожен архів має свій сайт, а також проводить різноманітні заходи та виставки, але звичайній людині, яка не цікавиться Національним архівним фондом, тяжко дізнатись про акції та виставки в стінах певного архіву.

Нами було досліджено особливості маркетингової політики Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України (далі – ЦДАМЛМ України) та Центрального державного історичного архіву України в м. Києві (далі – ЦДІАК України). Для дослідження означеної проблеми ми спілкувались із співробітниками архівних установ та вивчали їх сайти. У результаті можемо стверджувати, що українські архіви мають великий потенціал, але вся інформація присутня лише на офіційних сайтах або групах в соціальних мережах. Щоб дізнатись про певну акцію чи виставку людині потрібно навмисно відвідати офіційний ресурс або випадково на нього натрапити у всесвітній мережі. Немає широкого розповсюдження інформації. Також на офіційних ресурсах присутні переважно звіти про вже проведені акції, а не оголошення про майбутні. Це пов'язано з тим, що для офіційних установ електронні ресурси є засобом звітності, а не ще однією можливістю зацікавити громадськість.

Наприклад, на сайті ЦДАМЛМ України розміщено звіт про літературний захід до 105-ї річниці від дня народження українського письменника М. І. Чабанівського. “Літературно-мистецькі Плюти”, звіт ілюстрований фотографіями. Ця подія вже відбулась, про майбутні заходи повідомлень немає [3].

Слід зазначити, що не всі громадяни знають про широку діяльність архівів. Наше суспільство дотримується старого погляду, що архіви створенні тільки для зберігання документів. Тобто ще однією проблемою архівного маркетингу є нерозуміння значення архіву суспільством.

Сучасні архіви надають цілий ряд послуг. Наприклад, ЦДІАК України може надати такі платні послуги громадянам як:

– відбір справ за описами (каталогами) при тематичному виявленні (машинописними; рукописними XIX–XX століття; палеографічними);

– виявлення документів за справами (машинописний; рукописний розбірливий текст; розбірливий текст з палеографічними особливостями; важкопрочитуваний згасаючий текст);

– виявлення відомостей за енциклопедіями та іншими довідниками (оформлення тематичних переліків; виконання запитів громадян за документами архіву; виконання запитів юридичних осіб за документами архіву; виконання тематичних запитів про встановлення (підтвердження) окремих фактів та подій,

– надання архівних документів для копіювання [3].

І це не всі послуги які може надати архів (звичайно вони є не безкоштовними адже становлять собою частину архівного маркетингу, а він передбачає визначення вартості інформаційної роботи).

Деякі люди не розуміють, що для архівів платні послуги є одним із засобів “виживання” в сучасних складних умовах.

Перспективою в архівному маркетингу є якісне репрезентування архівів та, як результат, розуміння суспільством значення архівної установи. Можливість якісного репрезентування є чудовою нагодою покращити фінансове становище архівів України.

Отже, проблематикою архівного маркетингу є неналежний рівень репрезентації архівів та недооцінення значення цих установ суспільством. Основним завданням архівного маркетингу є якісне репрезентування архівів, що в свою чергу, призведе до розуміння ролі архівів громадою, покращенням фінансового становища та децентралізації архівів.

Список використаних джерел:

1. *Калакура Я. С.* Архівознавство: Підручник для студентів іст. ф-тів вищ. навч. закладів України / Я. С. Калакура, І. Б. Матяш. – К.: “КМ Академія”, 2002 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrreferat.com/index.php?referat=1573&pg=207&lang=book>.
2. Центральный державный архив-музей литературы и искусства Украины [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://csam.archives.gov.ua/ukr/holovna/> – Назва з екрана.
3. Центральный державный историчный архив Украины, м. Київ (ЦДІАК України) [Електрон. ресурс] / Режим доступу: <http://cdiak.archives.gov.ua/index.php> – Назва з екрана.

Annotation

In the article the author has examined the marketing archive. The author has considered basic concepts and found problems of National Archival Fund of Ukraine that are related to archival marketing. The conclusion can establish prospects for archives and archival marketing in Ukraine.

Keywords: *archival marketing, representation archives, Central State Archive of Literature and Arts of Ukraine, Central State Historical Archives of Ukraine in Kiev.*

УДК: 354:[328.1:004]

**Бондаренко О. В., Крупцева А. О.,
Vistula University,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
Науковий керівник: Боятюк О. В., викладач кафедри**

ЕЛЕКТРОННИЙ УРЯД ЯК НАЙЕФЕКТИВНІША МОДЕЛЬ ДОКУМЕНТООБІГУ ТА КОМУНІКАЦІЇ В ДЕРЖАВНИХ ОРГАНАХ

На основі вивчених поглядів науковців, запропоновано власне визначення поняття “електронний уряд”. Сформульовано причини та спосіб впровадження і функціонування даної системи. Означено основні переваги, які матимуть місце в результаті впровадження електронного уряду в системі виконавчої влади та житті громадян.

Ключові слова: *електронний документообіг, електронний уряд.*

Електронний документообіг уже довів свою ефективність у сфері бізнесу, посприявши оптимізації функціонування структурних підрозділів компаній та скороченню операційних видатків. Зважаючи на це, постає питання про впровадження автоматизованих інформаційних систем у державних структурах України з метою пристосування їх до вимог інформаційного суспільства та інформаційної ери. Сучасні комп'ютерні технології можуть стати основою не лише для підвищення продуктивності конкретного державного службовця на своєму робочому місці, а й спрощення та прискорення порядку взаємодії державного органу з громадянами у процесі здобуття державних послуг. Цей процес змінює підходи до механізмів управління, переорієнтовує його і поступово трансформує базисні принципи для забезпечення широкої участі громадян в обговоренні та прийнятті державних рішень [3, с. 25].

Проблематика електронного уряду знаходиться в полі зору низки науковців. Серед них Л. В. Литвинова, О. М. Кокун, В. А. Шендеровський, О. В. Карпенко, А. Бондаренко, П. С. Клімушин, А. Кошкін. Однак у роботах останніх недостатньо простежуються переваги використання електронного уряду у державних органах влади. А тому вважаємо за доцільне більш детально заглибитись у це питання.

Перш ніж говорити про переваги використання “електронного уряду”, зупинимось на його сутнісному наповненні. Слід відзначити, що термін “електронний уряд” (з англ. E-government), що з'явився наприкінці ХХ ст., не має однозначного трактування та може варіюватися від суми технологій до нової моделі державного управління. Незважаючи на це, деякі загальні аспекти, що відбивають сутність електронного уряду, наявні в будь-якому визначенні. Країни Євросоюзу акцентують свою увагу на політичному потенціалі застосування електронного уряду для зміцнення підтримки політики держави, а не лише як механізм підвищення якості державних послуг. США орієнтуються на потреби ринку в більш ефективному управлінні державою, спрощенні та пришвидшенні бюрократії, тобто на економічні показники. Концепція електронного

уряду сформувалася в західних країнах, виходячи з розуміння держави як постачальника послуг, де інформаційні технології повинні працювати на інтереси широких верств, забезпечуючи надання послуг громадянам і організаціям з боку держави [4, с. 26].

П. С. Клімушин у своїх роботах останнє визначає як систему взаємодії органів державної влади з населенням, яка заснована на широкому вжитку сучасних інформаційних технологій (далі – ІТ), у тому числі мережі Інтернет, для підвищення доступності та якості державних послуг, скорочення термінів їх надання, а також зниження адміністративного навантаження на громадян і організації, пов'язаної з їх здобуттям (зменшення кількості вимушених очних звернень, зниження кількості документів, що надаються, тощо) [4, с. 4].

Основними документами, що визначають державну політику в напрямку інформатизації України, розвиток інформаційного суспільства та створення електронного урядування стали: Закон України “Про Національну програму інформатизації”; Постанова Верховної Ради України “Про діяльність Кабінету Міністрів України, інших органів державної влади щодо забезпечення свободи слова, задоволення інформаційних потреб суспільства та розвитку інформаційної сфери в Україні”; Закон України “Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки” [2, с. 31].

Електронна взаємодія громадян та держави ставить питання не лише про необхідність надання електронних державних послуг, а й про виникнення електронної демократії. Дані теми в своїх дослідженнях висвітлювали Е. Афонін, А. Бондаренко, М. Бонем, О. Голобуцький, В. Гридньов, Д. Дубов, Є. Єрофеев, І. Клименко, Н. Коритнікова, С. Кліфт, А. Прохорова, С. Чукут та ін.

Однією з найсуттєвіших процедур електронної демократії є консультації. У своїй роботі С. Кліфт зазначає такі інтерактивні можливості для консультацій як: опитування та дослідження, форми для коментарів, петиції і звернення, консультації з цільовими групами, веб-форуми та списки електронної розсилки [5]. Ці механізми допомагають вільно поширювати інформацію про діяльність державних органів та залучати громадян до участі в розробленні проектів рішень з важливих питань державного і суспільного життя.

А. Бондаренко у своїй роботі визначає, що основним завданням органів влади всіх рівнів має бути налагодження механізму використання комунікаційного потенціалу як ресурсу проведення державної політики [1]. Наразі для проведення консультацій державні органи використовують власні веб-сайти в мережі Інтернет. Оскільки на сьогоднішній день це єдиний механізм роботи з громадською думкою, він має лишатися пріоритетним. Проте подальший розвиток автоматизованих систем взаємодії органів влади, бізнесу та громадян у системі електронного уряду є актуальним.

Найбільш ефективним принципом створення електронного уряду має бути так зване єдине вікно – громадянин за допомогою власної ідентифікаційної картки підключається до центрального інформаційного ресурсу і відправляє запит, а весь подальший обмін документами відбувається між кількома базами даних, що мають точки з'єднання між собою. Наявність таких баз даних вимагає надійної системи захисту інформації, а також стандартів і адміністративних регламентів для взаємодії між органами виконавчої влади, громадянами і бізнесом.

Суттю електронної форми уряду є об'єднання за допомогою інтернет-технологій усіх міністерств і відомств у єдиний комплекс із вищим ступенем інтегрування внутрішніх процесів (документообіг) і єдиним інтерфейсом (вікном взаємодії) із громадянином (користувачем).

Компоненти електронного уряду створюються двох видів: міжгалузеві – електронний паспорт, національна ідентифікаційна картка, система уніфікованих стандартів, цифровий підпис; і відомчі: “Електронна податкова та митниця”, “Електронний земельний кадастр”, “Електронна поліція”, “Електронне голосування”, “Електронне здоров'я”, “Електронний комерційний реєстр” та інші. Додатково мають бути створені системи обміну інформацією, які передбачені європейськими програмами: eFiscalis і eCustoms, що допоможуть відслідкувати звільнення або

повернення ПДВ при постачаннях товарів усередині Євросоюзу. Оскільки в Україні питання відшкодування ПДВ завжди є одним з найболючіших, такі системи зможуть гарантувати бізнесу дотримання їхніх прав.

У підсумку варто сказати, що система “Електронний уряд” забезпечить високу достовірність, повноту та оперативність інформації, що необхідної для функціонування органів державної влади. Завдяки можливості контролю з боку громадян, підвищиться прозорість виконання та рівень здійснення рішень уряду органами виконавчої влади. Зменшення бюрократії дозволить скоротити апарат чиновників, що призведе до зниження витрат у державних установах.

Такі дії уряду збільшать довіру громадян до органів державної влади та сприятимуть активізації зворотного зв'язку, спрямованого на комунікацію нагальних потреб населення.

Отже, впровадження електронного уряду є ефективним кроком з огляду на економічні та соціальні фактори.

Список використаних джерел:

1. *Бондаренко А.* Інформаційні технології як механізм взаємодії органів влади з громадськістю / А. Бондаренко // Державне управління та місцеве самоврядування : зб. наук. пр. – Вип. (1). – Дніпропетровськ : Вид-во ДРІДУ НАДУ, 2009. – С. 110-115.
2. *Гаранін О.* Роль електронного документообігу в електронному урядуванні та інформатизації суспільства в Україні [Електронний ресурс] / О. Гаранін. – Режим доступу : <http://undiasd.archives.gov.ua/doc/konferenciji/11-12.10.2012/GaraninOleksandr.pdf>
3. *Клименко І. В.* Технології електронного урядування : навчальний посібник / І. В. Клименко, К. О. Линьов. – К. : Вид-во ДУС, 2006. – 380 с.
4. *Клімушин П. С.* Електронне урядування в інформаційному суспільстві : [монографія] / П. С. Клімушин, А. О. Серенок. – Х. : Вид-во ХарPI НАДУ “Магістр”, 2010. – 285 с.
5. *Clift S.* Online Consultations and Events – Top Ten Tips for Government and Civic Hosts v 1.1. / S. Clift [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.publicus.net/articles/consult.html>

Annotation

The own definition of the term “electronic government” is offered on the basis of investigated researches. The reasons and way of implementation of the given system is formulated. The main advantages of the e-government implementation for executive bodies and for lives of citizens are determined.

Keywords: *electronic records management, electronic government (e-government).*

УДК: 02.021:024

*Гуль О. М.,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Науковий керівник: Рабчун О. С., канд. істор. наук*

РОЛЬ ПРИВАТНИХ БІБЛІОТЕК КИЄВА XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ В КУЛЬТУРНОМУ ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА (на прикладі Приватної публічної бібліотеки Л. Ідзіковського)

Робота присвячена бібліотекам Києва XIX – початку XX століття. Автор виділив основні види бібліотек того часу. В статті досліджується історія створення та побудування книгозбірні Л. Ідзіковського. Висвітлюються основні засоби реклами приватних бібліотек.

Ключові слова: *приватна публічна бібліотека, каталог книг, літературно-мистецький салон, книгозбірня Леона Ідзіковського, бібліотеки Києва.*

На початку ХХ століття в Києві функціонувало близько 20 бібліотек. Кияни мали усі можливості для задоволення своїх читацьких інтересів, незалежно від майнового стану. Заможні містяни зверталися до приватних книгозбірень, бідніші до безкоштовних читалень. З цього можна припустити, що дефіциту на друковане слово не було.

В адресній та довідковій книзі “Весь Київ” за 1915 рік знаходимо перелік цих бібліотек [2, с. 680]. Проаналізувавши його, можна умовно розподілити бібліотеки на такі групи:

- Міська публічна бібліотека.
- Міські безкоштовні читальні – *Міська безкоштовна народна читальня; міська читальня ім. О. С. Пушкіна; міська читальня ім. В. О. Жуковського; міська читальня ім. М. В. Гоголя.*
- Клубні бібліотеки – при всіх клубах.
- Бібліотеки при товариствах – *Київського благодійного товариства; Київського товариства грамотності; Київського повітового комітету по народній тверезості.*
- Службові бібліотеки – *Службовців Управління Південно-західної залізниці; Чинів Губернського Правління; Чинів Київської міської поліції; Чинів поштово-телеграфного відомства.*
- Приватні бібліотеки – Анічкових (на розі вул. Фундуклеєвської та вул. Нестерова, 31/27); Гриневича (Фундуклеєвська, 48); Ідзіковського (Хрещатик, 29); Мартос (Володимирська, 53); Ржевської (Володимирська, 53); Порскалової (Велика Житомирська, 22); Слухаєвського (Хрещатик, 41); Доброї Дори (Прорізна, 5).

Приватні бібліотеки склали значну частину бібліотек Києва на початку ХХ століття. Серед них найбільшою та найрізноманітнішою за тематичним складом книг, а також такою, що поєднувала в собі дорослу, дитячу та музичну бібліотеки була книгозбірня Леона Ідзіковського.

12 січня 1859 р. Леон Вікентович Ідзіковський заснував у Києві на Хрещатику торгову фірму, а незабаром і видавництво. Тут видавалися твори багатьох письменників. Після смерті засновника фірму “Л. Ідзіковський” очолила його дружина Герсилія Гнатівна Ідзіковська. Назва фірми не змінилася. З 1883 р. до керівництва фірми приєднався, а незабаром й очолив фірму їх син Владислав Леонович Ідзіковський [3; 27].

У 1870 р. при книгарні була відкрита бібліотека для читання, що містила близько 40 000 томів різними мовами: російською, польською, французькою, німецькою та англійською з усіх галузей знань. Фонди постійно поповнювались. Так, уже 1910 р. бібліотека складалась з 90 000 томів книг. Вона включала в себе також дитячий відділ; у її складі зберігалося 140 найменувань журналів та газет російською, польською та іншими мовами.

На 1914 р. фонди книгарні нараховували понад 173 000 видань російською, українською, французькою, польською, англійською, німецькою мовами. Так бібліотека для читання переросла у велику приватну бібліотеку [1].

Бібліотека обслуговувала читачів за передплатою, яку поділяли на п’ять розрядів. Плата за найнижчим розрядом становила на місяць 50 коп., а за найвищим – 1 карб. 85 коп.

З метою залучення читачів до своїх бібліотек, власники приватних книгозбірень широко використовували засоби доступної на той час реклами. У 1902 р. з’явився друком “Каталог русских книг и периодических изданий библиотеки Л. Идзиковского”, укладач Самоненко, а у 1915 р. “Каталог русских книг библиотеки Л. Идзиковского” в 2-х томах, укладач І. І. Токарев [3-6].

Каталоги були своєрідною рекламою бібліотеки. На їхніх

сторінках розміщувався графік роботи бібліотеки, правила користування та умови переплати, а також фото затишного читального залу, який “запрошував” читачів побувати у цій чудовій атмосфері. Розкішний зал книгозбірні зі скляною стелею, міг вмістити майже 500 осіб одночасно. Ймовірно, каталоги надсилались до бібліотек вузів Києва, оскільки ми виявили ці каталоги з печатками Фундаментальної бібліотеки університету Св. Володимира та Студентської бібліотеки Київського політехнічного інституту. Таким чином, до бібліотеки залучалось широке коло студентів, які, як користувачі бібліотеки, мали пільги.

На шпальтах довідників та адресних книг міста, розміщували рекламу бібліотек, окремими рекламними блоками.

Відома книгозбірня родини Ідзіковських була свого часу дуже популярною й справила великий позитивний вплив на киян, насамперед молодь, студентство. Фактично бібліотека була своєрідним літературно-мистецьким салоном, оскільки тут провадилися поетичні читання, літературні диспути, співали та грали модні виконавці.

Під час революційних подій у Києві видавництво було спалене. Бібліотека Ідзіковського припинила своє існування після того, як представники цієї сім’ї емігрували до Польщі; частина фондів потрапила до Всенародної бібліотеки України (нині – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського), а частина розпорошилася.

Сьогодні у фонді відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства НБУВ виявлено понад 500 книжок (станом на вересень 2015 р.) з фондів бібліотеки Ідзіковських.

Робота по реконструкції книгозбірні триває.

Список використаних джерел:

1. Весь Киев : адресная и справочная книга на 1914 г. – Киев : Изд. С. М. Богуславского, 1914. – [872 с.].
2. Весь Киев : адресная и справочная книга на 1915 г. – Киев : Изд. С. М. Богуславского, 1915. – 756 с.
3. Ciechowski, Wacław. Kijów i jego pamiatki : z planem, widokami miasta i rysinami wazniejszych budynków / W. Ciechowski. – Kijow : L. Idzikowski, 1901. – XVI, 352, 30 s.
4. Каталог русских книг библиотеки Л. Идзиковского : в 2-х т. / сост. И. И. Токарев. – Т. 1. – Киев : Л. Идзиковский, 1915. – 559 с.
5. Каталог русских книг библиотеки Л. Идзиковского : в 2-х т. / сост. И. И. Токарев. – Т. 2. – Киев : Л. Идзиковский, 1915. – С. 560-883.
6. Каталог русских книг и периодических изданий библиотеки Л. Идзиковского / сост. И. И. Самоненко. – Киев : Типография Петра Барского, 1902. – 580 с.

Annotation

The article deals with libraries Kyiv XIX – early XX century. The author identified the main types of libraries of this time. The article examines the history of creation and existence L. Idzikovskoho library.

Keywords: private public library, catalog of books, literary and artistic salon, library Leon Idzikovski, Kyiv library.

УДК: 0.02.024

*Кошляк Н. О.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
Науковий керівник : Товт І. С., канд. істор. наук, доцент*

РОЛЬ БІБЛІОТЕКИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У роботі зазначено роль електронної бібліотеки в інформаційному суспільстві, вказане жанрове розмаїття електронних інформаційних продуктів. Розглянуто вплив електронних технологій на функції сучасної бібліотеки та їх особливості.

***Ключові слова:** інформаційне суспільство, інформаційні продукти, електронні технології, електронна бібліотека, віртуальні послуги.*

Із зростанням запитів на інформацію в період переходу до постіндустріального, інформаційного суспільства, із залученням до неї все більш широкого кола людей зростає потреба у вдосконаленні роботи бібліотек, які перетворюються в суспільні інформаційні центри широкого призначення, у забезпеченні їх кваліфікованими інформаційними працівниками, посередниками між виробниками та користувачами інформацією, між наявним у суспільстві інформаційним ресурсом та соціальними структурами, що базуються на ньому.

Суспільна затребуваність обумовлює напрямок зміни акцентів в системі проявів соціальних функцій бібліотеки. Реалізація головної, інформаційної функції, із застосуванням електронних технологій сприяє отриманню бібліотеками статусу рівноправного партнера інших суспільних інститутів в перебудові всього життя на нових, інформаційних основах, зберігаючи при цьому можливість традиційної роботи з книгою.

На базі впровадження електронних технологій набувають деякі усталені ознаки й певне жанрове розмаїття електронних інформаційних продуктів. Серед них сьогодні можна назвати оперативні інформаційні повідомлення на задану тему:

- рядок новин;
- інформаційний огляд матеріалів електронних ЗМІ і сайтів;
- аналітичні огляди, в т.ч. по заданій темі;
- вилучення та аналіз необхідного матеріалу з великих масивів електронної інформації;
- аналіз огляду матеріалу з пропозиціями та рекомендаціями для замовника, а також аналітичні записки, доповіді та ін.

Електронні технології здійснюють вплив також і на розвиток інших функцій сучасної бібліотеки: освітньої, кумулятивної і т. д. Концентрованою формою утвердження електронних технологій в бібліотечній сфері сьогодні стали електронні бібліотеки. Вони, як правило, є структурними складовими великих бібліотек. Незважаючи на те, що сьогодні вже є певний досвід роботи цих бібліотек як за кордоном, так і в Україні, погляди на їх сутність в середовищі дослідників досить різні. Фахівці, зокрема, стверджують, що це структури, що дають можливість керувати інформаційними ресурсами за допомогою комп'ютерів, а їх співробітникам – бути посередниками в електронній взаємодії; що це набір електронних ресурсів і супутніх технічних можливостей для створення, пошуку і використання інформації і т. д. [4].

Якщо говорити про відображення в практиці процесу визначення головних функціональних особливостей електронних бібліотек, можна звернутися до досвіду найбільшої в Україні і, по всій видимості, найбільш наближеною до задоволення запитів масового користувача електронної бібліотеки Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Метою її створення є наміри “підвищення повноти й оперативності задоволення інформаційних потреб суспільства в документованих знаннях” і вирішення при цьому наступних завдань:

- 1) інтеграції бібліотечних ресурсів провідних бібліотек, відомчих і територіальних бібліотечних об'єднань;
- 2) формування загальнодержавної реферативної бази даних про наукові видання України;
- 3) створення депозитарію електронних документів (комп'ютерних версій книг, статей з періодичних видань і т. д.);
- 4) повнотекстового розширення реферативної бази даних шляхом організації гіпертекстових посилань на наявні в даному депозитарії документи;
- 5) підтримки доступу до електронної наукової бібліотеці засобами глобальних комп'ютерних мереж;
- 6) підвищення ролі України у світовому інформаційному просторі [6, с. 148].

Технічна і технологічна модернізація забезпечили зміцнення інформаційної функції сучасної бібліотеки. Бібліотека стає повноправним суб'єктом інформаційного простору [5, с. 30]. Вона збирає та зберігає документовану інформацію і знання, бере участь у формуванні документального потоку і проводить його аналітико-синтетичну обробку, систематизує й оцінює ресурси. Здійснюючи систематизацію та каталогізацію документів, довідково-бібліографічне обслуговування, бібліотека створює основу для багатьох сучасних інформаційних та знанневих процесів. Особливість інформаційної функції сучасної бібліотеки в тому, що вона реалізується в тісній взаємодії з іншими суб'єктами інформаційного процесу, з використанням різних каналів поширення інформації [1, с. 14].

Сучасна бібліотека руйнує свої фізичні кордони, переходить з реального простору у віртуальний. З одного боку, вона пропонує доступ до інформаційних ресурсів, що належать іншим суб'єктам інформаційного простору, в тому числі представленим в мережі Інтернет. З іншого – створює електронні інформаційні ресурси (бази даних, колекції оцифрованих документів, веб-сайти та веб-портали), доступні за її фізичними стінами [2, с. 148].

Нарешті, бібліотека надає віртуальні послуги з пошуку інформації та необхідних знань. В умовах наростаючої інтенсивності інформаційно-знанневого потоку, розширення доступності складових його ресурсів реалізація комунікаційної та інформаційної функцій неможлива без розвитку когнітивної діяльності сучасної бібліотеки, яка раніше носила допоміжний характер.

Отже, сучасна бібліотека долає кордони інформаційної та комунікаційної функцій і бере на себе роль іншого комунікаційного інституту – інституту освіти. Освітня функція бібліотеки включає сукупність видів діяльності, спрямованих на забезпечення духовного відтворення суспільства. Сучасна бібліотека бере участь у процесі утворення як в широкому (трансляція культурних норм і цінностей нинішнім і майбутнім поколінням), так і у вузькому сенсі (забезпечення інформаційної підтримки освіти індивідуума) [3, с. 33].

Список використаних джерел:

1. Армс В. Электронные библиотеки / В. Армс. – Люберцы, 2002. – С. 14.
2. Багрова И. Ю. Есть ли у библиотеки будущее в XXI веке / И. Ю. Багрова // Библиотековедение. – 1999. – № 1. – С. 147-151.
3. Бубекина Н. В. Размышления об образовательной функции библиотек / Н. В. Бубекина // Библиотековедение. – 2000. – № 5. – С. 33-35.
4. Бургер И. П. Организационная структура вузовской библиотеки в условиях формирования информационного общества : дис. канд. пед. наук : 05.25.03. / И. П. Бургер. – Новосибирск, 2001. – 30 с.
5. Горный Е. Развитие электронных библиотек: мировой и российский опыт, проблемы, перспективы / Е. Горный, К. Вигурский [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.zhurnal.ru/staff/gorny/texts/dlib.html>
6. Костенко Л. И. Электронная научная библиотека НБУВ / Л. И. Костенко, А. А. Чекмарев // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития : науч.-практ. и теорет. сб. / редкол. А. С. Онищенко и др. – К. : НБУВ, 2000. – Вып. 1. – С. 148.

Annotation

The role of electronic theses libraries in the information society, the genre diversity of electronic information products. The influence of electronic technology in modern library functions and their features.

Keywords: *information society, information products, electronic technology, electronic library, virtual services.*

УДК: 35.078.3:004

**Лановенчик О. С.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
Науковий керівник: Боятюк О. В., викладач кафедри**

**ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР УКРАЇНИ
ЯК ВАГОМА СКЛАДОВА ЇЇ УСПІХУ**

У роботі висвітлено питання інформаційного простору України в ракурсі вагомій складовій всебічного успіху держави. Здійснено розгляд основних понять та узагальнено завдання, які необхідно виконати для формування ефективного інформаційного простору.

Ключові слова: *інформаційний простір, інформаційне суспільство, держава, інформаційна політика, розвиток.*

Входження країни в інформаційне суспільство вимагає розв'язання великої кількості завдань. Одним із найважливіших є питання формування інформаційного простору. Інформаційний простір України являє собою середовище, в якому здійснюється продукування, зберігання та поширення інформації, і на яку розповсюджується юрисдикція України. Саме тому, наразі актуальним є дослідження інформаційного простору в якості ключового фактору розвитку країни, бо в ньому закладено можливості стабілізації чи дестабілізації соціосистеми, що є вагомим рушійним фактором координації діяльності держави.

Аналіз публікацій, що стосуються обраної теми, свідчать про недостатнє її висвітлення в працях науковців, що зумовлює певний “інформаційний голод” в суспільстві. Однією з причин такого явища є порівняно нове поле для досліджень, яке ще формується та вивчається.

Слід відзначити, що функціонування національного інформаційного простору регламентується низкою законодавчих актів України та Європейського Союзу. Серед них: Конституція України, Закони України “Про інформацію”, “Про Концепцію Національної програми інформатизації”, “Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки”, а також Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства.

Незважаючи на ґрунтовну законодавчу базу та попри широкий аналіз питань інформаційної сфери, зроблений у роботах Г. В. Атаманчука, О. М. Бандурки, О. А. Бережного, М. В. Гуцалюка, Ю. К. Денисова, В. Логвінова, Р. А. Калюжного, Н. Р. Нижник, В. М. Олуйка, Г. Г. Почепцова, В. В. Тертички, В. П. Троня, В. С. Цимбалюка, В. О. Шамрая, Ю. І. Черняка та інших науковців, питання формування інформаційного простору в Україні потребує подальшого глибокого дослідження.

У сучасному світі інформація стала одним із найважливіших стратегічних ресурсів, поширення і споживання котрого створює необхідні умови для розвитку різних сфер суспільного життя. У результаті процесів глобалізації кожна людина отримує доступ до джерел інформації у будь-якій частині планети, а водночас й продукована нею нова інформація стає надбанням усього людства. Право на інформацію і можливості доступу до неї мають життєво важливе значення для

всіх членів суспільства. Науковці теоретично обґрунтували місце та роль інформації в нашому житті, розробивши теорію інформаційного простору.

Інформаційний простір будь-якої держави є організаційно впорядкованою сукупністю інформаційних ресурсів, інформаційних технологій, що реалізують інформаційні процеси. Так, М. Яковенко, у своїх роботах, присвячених різноаспектним питанням поняття інформаційного простору, акцентує увагу на тому, що останнє можна визначити як домінуючу складову сучасного простору культури, що визначає рівень, характер і спрямованість культурного розвитку та зумовлює її провідні елементи: наукові, духовні, естетичні [4, с. 26].

В цілому, коли йдеться про інформаційний простір держави, то його межі ототожнюються з її кордонами, охоплюючи національну територію, акваторію і повітряний простір.

В контексті зазначеного питання також виникає необхідність в уніфікації таких понять як: національний та державний інформаційний простір. У проекті Концепції інформаційної безпеки України зазначається, що Національний інформаційний простір – сукупність всіх інформаційних потоків як національного, так й іноземного походження, які доступні на території держави [3]. У свою чергу, Державний інформаційний простір – надзвичайно важливе політичне поняття, яке у вартісній шкалі соціальних цінностей можна поставити на друге місце після державної незалежності. Держава зобов'язана забезпечити використання свого інформаційного поля в інтересах саме держави та її громадян. Якщо вона цього не зробить, то цей інформаційний простір буде використаний проти неї самої, що й спостерігається на власному досить сумному прикладі [1].

З часу проголошення незалежності в Україні інформаційний простір почав інтенсивно розвиватися та розширюватися. Так, за останні роки майже вдвічі збільшилася кількість інформаційних видань, як друкованих, так і електронних, але, як виявилось, більшість з них мали російське походження. Яскравим прикладом в такій ситуації можуть слугувати українські ЗМІ за кордоном, кількість яких досить мізерна.

Інформаційний простір буде ефективним, якщо він стане відкритим для суспільства, що у свою чергу дозволить реалізувати узгоджені інтереси громадян, суспільства та держави на комплексній і системній основі. Ефективний інформаційний простір, який буде здатний впливати на успішну діяльність держави може бути створений і почне розвиватися на основі відповідної державної інформаційної політики, що забезпечить поступове прямування країни до побудови інформаційного суспільства. Цей рух має ґрунтуватися на новітніх інформаційних, комп'ютерних, телекомунікаційних технологіях, технологіях зв'язку, що сприятиме відкритості та обміну інформацією, створенню спеціальних баз даних такої інформації не тільки на загальнодержавному рівні, але й забезпечить інтегрування у світовий простір [2].

Вироблення дієвої, ефективної національної стратегії розвитку інформаційного суспільства є найважливішим завданням сьогодення, від швидкості виконання якого залежать всі наступні, великі й малі, кроки на шляху до глобального інформаційного суспільства. Саме цим викликана увага до інформаційного простору, в якому зберігаються традиції, культурна спадщина, а також формується національний менталітет.

Одним із найважливіших завдань, яке необхідно вирішувати у процесі побудови інформаційного простору та його інтеграції до світового інформаційного простору є боротьба з піратством у галузі інформаційних технологій. Україна за рівнем використання неліцензійних програмних продуктів є одним з світових лідерів.

Вважаємо за доцільне стверджувати, що створення інформаційної основи інноваційних процесів, підвищення рівня інформаційної культури населення, забезпечення вільного доступу до світових інформаційних масивів та оперативний інформаційний обмін, а також забезпечення функціонування ефективної системи безпеки стратегічно важливої для країни інформації – усе це сприятиме досягненню успіху держави на всіх рівнях її функціонування.

Список використаних джерел:

1. Карпенко В. Антиукраїнські тенденції в українській державі. Інформаційний простір [Електронний ресурс] / В. Карпенко. – Режим доступу : <http://ukrlife.org/main/karp/inform.html>
2. Ноняк М. Єдиний український інформаційний простір – реальна можливість чи міф? [Електронний ресурс] / М. Ноняк, В. Кисілевський. – Режим доступу : <http://firtka.if.ua/?action=show&id=58745>
3. Проект Концепції інформаційної безпеки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.osce.org/uk/fom/175056?download=true>
4. Яковенко М. Інформаційний простір: філософські аспекти формування поняття / М. Яковенко. // Національний університет “Львівська політехніка”. – 2011. – № 692. – С. 22–27.

Annotation

In this article the author analyses the information space of Ukraine as an important component of successful comprehensive state. The author considers basic concepts and generalized tasks that must be done to create an effective information space.

Keywords: *information space, information society, state, information politics, development.*

УДК: 004.7:33(477)

*Молодченко Ю. В.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
Науковий керівник: Боятюк О. В., викладач кафедри*

**ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЇ
ЯК ЕКОНОМІЧНОГО РЕСУРСУ В УКРАЇНІ**

У роботі розглянуто особливості розвитку інформації як ресурсу на території України. Обґрунтовано, що саме перевтілення її на ресурс є головною засадою розвитку інформаційного суспільства. Внаслідок появи такого ресурсу з'явилися передумови створення нової моделі розвитку економіки та суспільства. Зроблені висновки дозволяють встановити, що інформація є не тільки основним об'єктом інформаційної діяльності, а й безумовно універсальним економічним благом.

Ключові слова: *інформація, інформатизація, ресурси, суспільство, економіка, інформаційне суспільство.*

Інформатизація суспільства – це одна з головних засад успішного розвитку країни та її населення. Науково-технічна революція, яка заповонила світ всередині ХХ ст., і задала відлік постіндустріального суспільства, відіграла вагомий роль у становленні такого ресурсу сучасного світового господарства, як інформаційний. Наразі, інформатизація економіки та інших сфер життя стала центральним соціально-економічним процесом в усіх розвинутих країнах. Слід відзначити, що важливим продуктом і водночас чинником інформатизації соціуму є стрімкий розвиток інформаційних технологій, що у свою чергу сприяють розвитку науково-технічних новинок.

Інформація ж, зафіксована на матеріальних носіях, з одного боку виступає інформаційним ресурсом, а з іншого – інструментом економічного зростання та добробуту населення. Запропоновану тезу ми спробуємо обґрунтувати у рамках обраної теми.

Проведений аналіз наукових публікацій, присвячених становленню і розвитку постіндустріального суспільства, розгляду властивостей інформації, дозволяє зробити наступні узагальнення. Необхідно зазначити, що проблема інформації як економічного ресурсу досліджувалася цілою плеядою зарубіжних та вітчизняних науковців. Визначальну роль інформації обґрунтовували відомі класики менеджменту М. Портер і В. Міллар, І. Ансофф та

П. Друкер. Перетворення інформації на ресурс є предметом досліджень вітчизняних науковців та їх колег з країн пострадянського простору. Російський вчений В. Л. Іноземцев вважає, що інформація і знання є основним виробничим ресурсом, безпосередньою продуктивною силою постіндустріального суспільства [1, с. 132].

Перш ніж говорити про тенденції розвитку інформаційних ресурсів в Україні, здійснимо аналіз поняття “інформація”. У науковій літературі зустрічаємо багато визначень останнього. Інформація походить від латинського слова “informatio”, яке має декілька значень: роз’яснення; виклад фактів, подій; витлумачення; представлення, поняття; ознайомлення, просвіта. В різних професійних сферах це поняття наповнюється власним змістом і висвічує певну грань інформації. До найважливіших властивостей інформації відносять наступні:

- інформація не зникає в процесі споживання, і відповідно, може бути використана багато разів;
- інформація порівняно швидко “морально зношується”;
- цінність інформації суб’єктивна, а тому її ліквідність вкрай обмежена;
- у процесі споживання інформація неподільна, її неможливо ні недовикористати, ні застосувати понад міру, для прийняття рішення необхідний певний її обсяг [3, с. 40-41].

Дж. Ходжсон стверджує, що інформація має також властивості, які характерні для суспільних благ: “невиключеність” та “несуперництво” в споживанні [5, с. 34]. Спостерігаються подібні проблеми і стосовно ціноутворення: проблеми оцінки інформаційного ресурсу. У зв’язку з подальшою комерціалізацією інформаційного простору ці питання набувають актуальності, так само, як і питання про те, які інститути мають займатися їхнім вирішенням.

Уявлення про інформацію як економічний ресурс почало формуватися відносно недавно. І “ресурсом” у сучасному розумінні цього слова, інформація стала лише 5-10 років тому. Сучасні уявлення про різні ресурси пов’язуються насамперед з їх масштабністю і, як результат, з методами роботи з ними. Відносно інформації таке становище склалося тоді, коли, по-перше, в суспільстві сформувався її справді масове виробництво та використання і, по-друге, для подолання “інформаційних бар’єрів” були створені і впроваджені принципово нові види техніки для переробки, зберігання й передачі інформації.

Сфера практичної діяльності, в якій техніка виступає засобами виробництва, а інформаційні ресурси – предметом праці, в останні десятиріччя перетворилась на самостійний і досить вагомий сектор економіки – інформаційний. Як і в інших сферах економічної діяльності, тут розвиваються процеси механізації й автоматизації, виникають види спеціалізації, кооперації і міжгалузевої взаємодії, формуються специфічна інфраструктура та адекватні їй прийоми і методи оцінки ефективності [2, с. 15].

Перетворення інформації в економічний ресурс привело до взаємопроникнення двох значних соціально-економічних процесів – індустріалізації інформатики та інформатизації суспільства, що створило важливі передумови для формування й реалізації нової моделі розвитку економіки і суспільства, становлення постіндустріальної цивілізації.

З розвитком інформаційного суспільства в Україні все більше фахівців звертають увагу на вдосконалення формування і використання інформаційних ресурсів. З’являються все більше публікацій у цій сфері, на державному рівні розробляються проекти законів щодо вдосконалення інформаційних ресурсів державної системи та їх більш ефективного використання. Наразі в Україні наявні національні інформаційні ресурси, до яких відносять всю належну в Україні інформацію, включаючи окремі документи і масиви документів, незалежно від змісту, форми, часу і місця їх створення, форми власності, а також кінцеві результати інтелектуальної, творчої діяльності, зафіксовані на будь-яких носіях інформації, доступні для використання особою, суспільством і державою через засоби масової інформації та телекомунікації, архіви, бібліотеки, музеї, фонди, банки даних, публічні виступи, художньо-виконавську діяльність тощо.

За роки незалежності в Україні створено практично нову галузь законодавства –

інформаційного. Його базовою основою є конституційне право кожного громадянина на свободу думки і слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань. Однак в законодавстві, не закріплені визначальні системоутворюючі поняття: інформаційний суверенітет та національний інформаційний простір, основою яких є національні інформаційні ресурси.

Система національних інформаційних ресурсів в Україні – це розподілене за галузевими, регіональними та іншими ознаками інтегроване інформаційне середовище, що об'єднує існуючі й ті, що створюються в єдиний інформаційний простір [7, с. 36].

Основою організаційного, правового, технологічного, нормативного забезпечення системи національних інформаційних ресурсів є створення відповідних умов інформаційного забезпечення органів державної влади, створення узаконених прав доступу громадян до інформації, розроблення єдиної уніфікованої методології формування та використання інформаційних ресурсів в межах єдиного національного інформаційного простору сумісного з світовим. Наразі інформаційні ресурси доступні для громадян України лише частково, але в майбутньому їх кількість буде збільшуватись у десятки разів.

На теперішньому етапі розвитку суспільства необхідно звернути особливу увагу на перевтілення інформації в ресурс, адже це забезпечить підвищення рівня економічного розвитку України. Наприклад, соціально-економічну систему, до якої сьогодні рухається людство, називають постіндустріальним, або інформаційним суспільством. Можна зробити висновок, що інформація – це універсальне економічне благо, як ресурс і як результат інформаційної та економічної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Мельник Л. Г. Предпосылки формирования нового общества / Л. Г. Мельник // Социально-экономические проблемы информационного общества. – Сумы : ИТД “Университетская книга”, 2005. – 430 с.
2. Клодт Х. Нова економіка: форми прояву, причини і наслідки : монографія / Х. Клодт. – К. : Вид-во “Таксон”, 2006. – 306 с.
3. Николаева Т. П. Основы информационной экономики : учеб. пособие / Т. П. Николаева. – СПб. : ООО “ЛЕКС СТАР”, 2001. – 128 с.
4. Стрелец И. А. Новая экономика и информационные технологии / И. А. Стрелец. – М. : “Экзамен”, 2003. – 254 с.
5. Ходжсон Дж. Социально-экономические последствия прогресса знаний и нарастания сложности / Дж. Ходжсон // Вопросы экономики. – 2001. – № 8. – С. 32-45.
6. Сапир Ж. К экономической теории неоднородных систем: опыт исследования децентрализованной экономики / под ред. Н. А. Макашевой. – М. : ГУ ВШЭ, 2001. – 248 с.
7. Чиж І. С. Україна: шлях до інформаційного суспільства / І. С. Чиж. – К. : Либідь, 2005. – 119 с.

Annotation

The features of information as a resource in Ukraine. This transformation of the resource is the main principle of the Information Society. Because of the appearance of such resources were prerequisites for creating a new model of economy and society. Conclusions can establish that the information is a universal economic benefits. Also it is the main object of information activity.

Keywords: *information, information, resources, society, economy, information society.*

УДК: 0.005.94

*Москаленко Л. Г.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
Науковий керівник: Товт І. С., канд. істор. наук, доцент*

ІНФОРМАЦІЙНА ПІДТРИМКА В НАУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У роботі висвітлено питання ролі інформації в наукових дослідженнях. Охарактеризовано найбільшого носія інформації. Визначено критерії інформації у науковому дослідженні. Розглянуто галузі інформації в науці.

Ключові слова: наукова діяльність, інформація, бібліотека, галузь інформації.

Успішна реалізація наукової діяльності можлива за умов адекватного забезпечення повноцінними інформаційними ресурсами. Сьогодні набуває актуальності проблема інформаційного забезпечення розвитку документознавства для забезпечення наукової діяльності. Наукові дослідження впливають на зростання суспільної зацікавленості та на результат кінцевого продукту.

Основою інформаційної підтримки наукових процесів є структуровані інформаційні ресурси і сучасні інформаційно-комунікаційні технології, що забезпечують ефективне використання учасниками інноваційних процесів цих інформаційних ресурсів з певної галузі.

Сьогодні задовольнити потребу в інформації може тільки бібліотека – найбільший збірник інформаційних носіїв, яка має могутній вплив на хід суспільних процесів в інтелектуальному та духовному сенсі. Перед нею поставлено завдання кардинального вдосконалення інформаційного забезпечення розвитку суспільства та державотворчих процесів в Україні. Звичайне науково-інформаційне забезпечення інноваційних процесів в науці полягає в усуненні інформаційних перепон для прогресивного застосування у науковому експерименті сучасної техніки. Для підвищення рівня інформаційного забезпечення вчених і спеціалістів потрібні нові інноваційні підходи. Найбільш ефективно ця задача розв'язується шляхом створення електронних бібліотек на базі інформаційних ресурсів традиційних бібліотек [3, с. 16].

Великі бібліотеки створюють у себе бази даних з визначених стратегічних пріоритетних напрямів, в яких відображалася б оглядова інформація. Найбільш досконалою формою інформаційного забезпечення в наукових дослідженнях є підготовка аналітичних оглядів на основі аналітико-синтетичної обробки джерел інформації.

Оглядова інформація допоможе науковцям орієнтуватися в потоці публікацій. Можливість оперативного отримання необхідної інформації відноситься вченими до однієї з необхідних умов успішного розвитку наукової творчості. За кордоном, як правило, наукова інформація, а зокрема, періодичні видання та журнали, розміщуються на спеціалізованих сайтах: тематичних порталах і службах інформування про періодику (Ulrich's International Periodicals Directory, Publist, Periodicals). Звернувшись до спеціалізованих сайтів, користувач відразу отримує важливу інформацію: чи є журнал, який його цікавить в Інтернеті, в якому об'ємі там представлений потрібний матеріал, за який період і на яких умовах (безкоштовно чи за окрему плату) [1, с. 125].

Якість та ефективність інформації у науковому дослідженні визначається за такими критеріями:

- цілеспрямованість;
- цінність;
- своєчасність;
- достовірність;
- достатність і комплексність (повнота);

- швидкодійність;
- дискретність;
- неперервність;
- періодичність надходження;
- детермінований характер;
- доступність (зрозумілість);
- спосіб і форма подання.

Перш за все, дослідник повинен встановити цільове призначення інформації, оскільки одна і та ж інформація може використовуватися для різних цілей: створення нових концепцій, встановлення і вирішення проблем пошуку тощо. Цінність інформації визначається економічним ефектом, який дає її використання. Практичним завданням, що стоїть перед дослідником, є визначення того, яка інформація йому необхідна. Разом з тим, потрібно виключити надлишкову інформацію, яка не має прямого відношення до об'єкту дослідження [2, с. 68].

У процесі наукових досліджень зустрічається таке поняття, як галузі інформації. Це сукупність документованих або публічно оголошених відомостей про відносно самостійні сфери життя і діяльності. Розрізняють галузі інформації: політична; духовна; науково-технічна; соціальна; економічна; міжнародна. Чітке знання термінів та їх сутності, а також галузей інформації дозволяє науковому досліднику оперативного їх знаходити, переробляти, узагальнювати та ефективно застосовувати для виконання відповідних завдань.

Отже, значення і роль інформації полягає в тому, що без неї не може бути проведено те чи інше наукове дослідження. Інформація досить швидко старіє, і потрібне постійне поновлення матеріалів. За даними інтенсивність старіння інформації становить понад 10% на день для газет, 10% на місяць для журналів, 10% на рік для книг і монографій. Окрім цього, інформація для дослідника є предметом і результатом його праці. Осмислюючи та опрацьовуючи потрібну інформацію, дослідник видає специфічний продукт: якісно нову інформацію. Підраховано, що половину свого часу дослідник витрачає на пошук інформації, тому досить відповідальним етапом наукового дослідження є вміння оперативного знаходити і опрацьовувати потрібну інформацію з теми дослідження.

Список використаних джерел:

1. *Захарова В. І.* Основи інформаційно-аналітичної діяльності / В. І. Захарова. – Київ : Центр учбової літератури, 2013. – 335 с.
2. *Марцин В. С.* Основи наукових досліджень / В. С. Марцин, Н. Г. Міценко, О. А. Даниленко. – Львів : Ромус-Поліграф, 2002. – 128 с.
3. *П'ятницька-Позднякова І. С.* Основи наукових досліджень / І. С. П'ятницька-Позднякова. – Київ : Центр навчальної літератури, 2003. – 116 с.

Annotation

In the article questions the role of information in research. Characterized greatest information carrier. Criteria information in scientific research. Considered in the field of information science.

Keywords: *scientific activity, information, library and information field.*

УДК: 0.001.1

*Рабчун І. В.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
Науковий керівник: Товт І. С., канд. істор. наук, доцент*

ПРОБЛЕМИ КЛАСИФІКАЦІЇ ДОКУМЕНТІВ У ТЕОРІЇ ВІТЧИЗНЯНОГО ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА

Анотація. У роботі автор акцентує увагу на важливості розгляду класифікації документів у теорії вітчизняного документознавства. Головна увага приділена документу як джерелу інформації та засобу соціальної комунікації. У роботі представлено різні види класифікацій документів, розроблені сучасними дослідниками (В. Бездрабко, Г. Швецова-Водка, М. Яременко).

Ключові слова: документ, документознавство, типи документів, класифікація документів.

Сучасне суспільство стоїть на межі переходу до інформаційної ери, яка має на меті основними продуктами виробництва використовувати знання та інформацію. З іншого боку, суспільство рухається у напрямку глобалізації, яка несе в собі процеси уніфікації – приведення до однієї системи, однієї форми культурного, економічного та політичного життя, що в подальшому вплине на уніфікацію системи знань та інформації, її подачу, зберігання тощо.

Нині документи слугують матеріальним носієм, що містить інформацію, основними функціями якого є її збереження та передавання у часі та просторі [1]. Основною наукою, яка досліджує документ, є документознавство – це комплексна наука про документ і документально-комунікаційну діяльність, розглядає документ як джерело інформації та засіб соціальної комунікації, та вивчає в історичному, сучасному і прогностичному плані процеси створення, розповсюдження і використання документованих джерел інформації в суспільстві [3]. Але не слід відділяти документознавство від інших наукових дисциплін, які тісно зв'язані, та, в свою чергу, теж вивчають документ.

Основними науковими дисциплінами з якими зв'язане документознавство є:

- Інформатика;
 - Книгознавство;
 - Бібліотекознавство;
 - Історичне джерелознавство;
 - Архівознавство;
 - Теорія діловодства;
- тощо [5, с. 173].

Г. Швецова-Водка вказує лише на очевидні наукові дисципліни та науки, для яких документ є джерелом основних досліджень, однак існує низка наук, для яких документ є дотичним елементом вивчення. До таких відносять:

- Археографію;
- Архонтологію;
- Бібліографію;
- Генеологію;
- Дипломатику;
- Епіграфіку;
- Епістологію;
- Картографію;
- Кодикологію;
- Криптографію;

- Неографію;
 - Палеографію;
 - Папірологію;
 - Пресознавство;
 - Філігранологію;
- тощо [6, с. 6].

Якщо звернути увагу на всі вище зазначені наукові дисципліни, то побачимо, що кожна з них вивчає документ як певну систему, яка несе певний набір інформації, і, в свою чергу, кожна з наук має свою низку класифікацій документа.

Головне завдання сучасних науковців, на нашу думку, не в розробці нових методів та методології, а в поглибленому вирішенні вже існуючих проблем, однією з яких є питання класифікації, адже жодна із існуючих класифікацій не є універсальною чи повною. На жаль, на шляху дослідників існує низка перешкод, які в своїй праці “Класифікація архівних документів: проблеми і пошук” В. Бездрабко згрупувала у певні блоки [2].

Першим блоком можна виділити самі поняття “класифікація”, “типологія”, “систематизація” тощо; у різних науковців дані поняття мають різне смислове навантаження, що, однозначно, призводить до “вічного конфлікту”.

Другим блоком – групування документів за зовнішніми подібностями або ознаками; жодна із наук не володіє ідеальним методологічним багажем, тож для певної уніфікації слід було б об’єднати різноплановість опису.

Третій блок – розкриття внутрішньої структури документа; саме цей блок викликає найбільш суперечливі думки, адже жодна із наук самостійно не зможе дослідити внутрішню структуру, а якщо зосереджувати увагу на змістовності документу, отримуємо велике змістове нагромадження у типології та видовому складі документації, що, у свою чергу, призведе до неактуальності та спрощення у деяких спеціалізованих наукових дисциплінах.

Четвертий і останній блок – розкриття типологічної структури; не даремно дослідники зазначають, що типологізація не може бути одномірною, а має складати багатовимірну систему, яка представить не лише певний поділ та належність до певного типу, а й продемонструє міру подібності чи відмінності від інших типів. Проте слід зазначити, що для точної об’єктивності варто було б розробити певну уніфіковану вимірну систему, яка б чітко, конкретно та точно визначала міру подібності чи відмінності.

На сучасному етапі дослідження науковці стикаються із більшим блоком проблемних питань, які не здатні вирішити самотужки, що часто приводить до певної невизначеності чи й навіть до помилковості.

Класифікація документів покликана не на розмежування, не на розподілення, а на певне встановлення зв’язку, що вміщує в собі вибудовування схем послідовності, ієрархічності, глибоке проникнення у взаємозв’язки між різноплановими складовими документу на різних рівнях [4, с. 283]. Незважаючи на те, що основним завданням класифікації є поділ об’єкту, а не узагальнення, вона виділяє певні риси, що, у свою чергу, призводять до різних систем поділу документів.

В. В. Бездрабко виділяє низку розроблених класифікаційних схем [2]:

– у джерелознавстві – за ознаками хроновідстані між часом виникнення документу та часом, що відображений у ньому (М. Тихомиров), тематики (О. Зимін), походження (С. Каштанов, Д. Курносів), способом фіксації та передачі інформації (О. Медушевська, Л. Пушкарьов, С. Шмідт, В. Яцунський);

– у книгознавстві – за характером змісту (Г. Фірсов), ступенем комуляції інформації (Д. Блюменау), функціональною ознакою (О. Гречихін);

– у бібліотекознавстві – за знаковою формою кодування інформації (А. Соколов), ознакою їх природи (Ю. Столяров), особливостями носія інформації, засобами фіксації та передачі інформації (Г. Швецова-Водка);

– у документознавстві – за особливостями практики інформаційної діяльності (Г. Корсунська, К. Рудельсон), лексичної основи документу (К. Маршакова), засобом “передачі змісту, що використовується в документі” (Д. Теплов) та ін.

Незважаючи на прагнення науковців різнопланово дослідити документ, кожен із них зосередився на певному аспекті, що, в свою чергу, підкреслює неповноту загального знання про документ та відсутність єдиної уніфікованої системи класифікації.

На сучасному етапі розвитку кожна із зазначених наук має необхідну кількість методів і засобів класифікації документів, що стали базою для створення існуючих нині класифікацій, які виводять молодих науковців на рівень теоретичного узагальнення, а в найближчому майбутньому – створення якісно нового вчення про документ, його властивості, функції та класифікацію.

Список використаних джерел:

1. Закон України “Про інформацію” від 02.10.1992 № 2657-ХІІ [Електронний ресурс] / <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>
2. Бездрабко В. В. Класифікація документів: здобутки і нагальні завдання сьогодення [Електронний ресурс] / В. В. Бездрабко. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Nvuu/Ist/2009_22/023.htm
3. Документознавство [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : http://vvpk.at.ua/_ld/24/2435_Microsoft_Word.docx
4. Кедров Б. М. Формальные и диалектические принципы классификации наук и общая структура научного знания // Диалектика и логика. Формы мышления. – М. : Наука, 1962. – С. 271-310.
5. Швецова-Водка Г. М. Документознавство [Текст] : навч. посіб. / Г. М. Швецова-Водка. – К. : Знання, 2007. – 398 с. : рис.
6. Яременко М. Спеціальні історичні дисципліни [Текст] : навч. посібник / М. Яременко. – К. : Аграр Медіа Груп, 2010. – С. 6.

Annotation

The article emphasizes the importance of the classification review of documents in the theory of domestic Documentation. The main attention was paid to the document as a source of information and means of social communication. The paper presents the classification of different types of documents, developed by modern researchers (V. Bezdrabko, G. Shvetsova-Vodka, M. Yaremenko).

Keywords: *document, documentation, document types, classification of documents.*

УДК: 004.773:651

**Середа Т. Д.,
Державний університет телекомунікацій
Науковий керівник: Зозуля Н. Ю., канд. філол. наук, доцент**

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТООБІГУ В ДЕРЖАВНИХ УСТАНОВАХ, ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

У роботі розглянуто тенденції розвитку систем документообігу на сучасному етапі. Охарактеризовано особливості впровадження в органах державної влади і місцевого самоврядування систем, які призначені для автоматизації процесів контролю і організації документообігу й зорієнтовані насамперед на вітчизняну модель діловодства. Визначені системи документообігу, які ефективно функціонують в державних структурах. Проаналізовано нормативно-правову базу України, яка регулює

правовідносини у сфері інформаційних технологій. Доведено ефективність використання систем електронного документообігу в діяльності державних органів.

Ключові слова: електронний документообіг, електронний документ, автоматизовані інформаційні системи, електронний цифровий підпис.

Документообіг в державі є системою, що матеріалізує процеси збирання, перетворення, зберігання інформації, а також процеси управління: підготовку та прийняття рішень, контроль за їх виконанням. На сучасному етапі розвитку суспільства поступово відбувається перехід від паперового документообігу до електронного. У зв'язку з цим в Україні здійснюється впровадження динамічних цифрових електронних документів, що забезпечує особливі переваги при створенні, сумісному використуванні, розповсюдженні і зберіганні інформації.

Закон України “Про електронні документи та електронний документообіг” визначає поняття “електронний документ” як документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, серед яких обов'язкові реквізити документа. Електронний документообіг (обіг електронних документів) – сукупність процесів створення, опрацювання, відправлення, передавання, одержання, зберігання, використання та знищення електронних документів, які виконуються із застосуванням перевірки цілісності і в разі необхідності – з підтвердженням факту одержання таких документів [1].

Будь-який документ повинен бути ідентифікований певною юридичною або фізичною особою, що його створила. На сьогодні для підтвердження юридичної чинності в паперових документах використовують підпис і печатку, для електронних документів запроваджено електронний цифровий підпис [2].

Однією з найскладніших сфер для впровадження автоматизованих інформаційних систем в Україні є передовсім документообіг державних структур. В органах державної влади і місцевого самоврядування активно впроваджуються системи, які призначені для автоматизації процесів контролю і організації документообігу й зорієнтовані насамперед на вітчизняну модель діловодства. Системи електронного документообігу впроваджені і ефективно функціонують у Державній податковій адміністрації України, Пенсійному фонді України, Національному банку України, Кабінеті Міністрів України, інших державних установах й органах влади та місцевого самоврядування.

Серед систем, що дозволяють належно реалізувати автоматизований процес діловодства та електронний документообіг у масштабах будь-якої установи зі складною організаційною структурою та територіально віддаленими підрозділами і адаптовані до особливостей роботи державних установ, необхідно виділити такі, як ДОК ПРОФ 2.0, Атлас ДОК, АСКОД, Megapolis™, Документообіг та ін. Активне впровадження електронного документообігу в державних установах, органах державної влади та місцевого самоврядування потребує і належної нормативно-правової підтримки. Для регулювання правовідносин у сфері інформаційних технологій Верховною Радою України ухвалено кілька Законів України, які набули чинності, а саме: “Про електронні документи та електронний документообіг”, “Про електронний цифровий підпис”, “Про обов'язковий примірник документів”, “Про Національну програму інформатизації”, “Про телекомунікації”, “Про Національну систему конфіденційного зв'язку”, “Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах” та інші.

Документообіг є дуже важливою складовою частиною процесів управління і прийняття управлінських рішень насамперед на загальнодержавному рівні. Без добре і надійно організованого документообігу сьогодні жодна установа не може якісно та ефективно працювати, адже він впливає на оперативність, економічність і надійність функціонування апарату управління організацією, культуру праці управлінського персоналу і власне на якість управління, займає доволі важливе місце в роботі державних органів.

Отже, проблеми запровадження в Україні електронного документа та електронного документообігу стають все актуальнішими. Вони набувають значної політичної та економічної

ваги у зв'язку з розширенням використання інформаційно-комунікаційних технологій у суспільних відносинах, розбудовою систем електронних платежів, електронної торгівлі, управління тощо.

Список використаних джерел:

1. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України, прийнятий Верховною Радою України 6 жовтня 1998 р. зі зм. та доп. станом на 1 вересня 2003 р. – К. : Ін Юре, 2003. – 10 с.
2. *Гречко А. В.* Інтелектуалізація та впорядкування інтерфейсів систем електронного документообігу : автореф. дис. ... канд. фіз.-мат. наук : 01.05.03 / А. В. Гречко ; НАН України Інститут кібернетики ім. В. М. Глушкова. – К., 2006. – 19 с.

Annotation

The article represents the trends in the development of document management systems on the modern stage. The features of implementation in public authorities and local self-government systems are characterized, which are intended for automation of control processes and organization of documents and are focused primarily on the domestic model of clerical work. Defined workflow system that operate effectively in government structures. The normative-legal base of Ukraine is analyzed, which regulates legal relations in the sphere of information technologies. The efficiency of using of the systems of electronic document circulation in public authorities activities was proven.

Keywords: *electronic document management, electronic document, automated information systems, digital signature.*

Актуальні проблеми та перспективи розвитку сучасної психології та соціології на теренах України

УДК: 159.923–055.25–055.26

*Бондарчук О. Ю.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
Науковий керівник: Волошина В. В., канд. психол. наук, доцент*

ПСИХОТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ Я-ОБРАЗУ МАТЕРІ У ДІВЧАТ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

У тезах здійснено теоретико-емпіричний аналіз особливостей формування Я-образу матері як однієї зі складових образу материнства в Я-концепції особистості. Виділено етапи формування Я-образу майбутньої матері у дівчат юнацького віку. Презентовано розроблену психотехнологію формування Я-образу матері у дівчат юнацького віку, що складається з психоконсультативної й розвивальної роботи. Зазначено алгоритм та мету кожного з її етапів.

Ключові слова: психотехнологія, материнство, Я-образ матері, юнацький вік, дитина.

Кожен новий етап у розвитку суспільства змінював ціннісно-сміслові значення материнства як у соціумі, так і у ставленні жінки до нього.

Інтерес до комплексного вивчення материнства з'явився порівняно недавно. На сьогодні єдиним психологічним підходом до вивчення цього феномена немає. Водночас вчені одностайні в тому, що відсутність психологічної готовності до виконання материнських функцій породжує ідеологію антиматеринства, спотворюючи аксіологічну сутність особистості жінки.

Актуальним питанням сучасного науково-психологічного простору є проблема становлення та відображення в свідомості дівчини Я-образу як майбутньої матері. Особливо значущою є тема засвоєння ціннісно-сміслові сфери материнства на більш ранніх етапах особистісного розвитку дівчини, створення психологічних умов для формування в неї усвідомленого та позитивного ставлення до майбутньої соціальної ролі на основі цілеспрямованої планомірної освітньо-виховної діяльності, а також врахування сенситивності вікових періодів у розвитку психологічної готовності дівчини до материнства. Виявлення соціально-психологічних факторів та компонентів цілеспрямованого формування образу материнства дозволять підвищити рівень психологічної готовності дівчат юнацького віку до виконання материнських функцій та усвідомлення останніми ціннісної сутності жінки як матері та материнства зокрема.

З огляду на вище зазначене метою презентованої статті є висвітлення теоретико-емпіричного дослідження становлення Я-образу матері та психотехнології його формування у дівчат юнацького віку.

Здійснивши науково-теоретичний аналіз психологічних джерел з проблеми формування Я-концепції у дівчат юнацького віку, нами було виділено три етапи формування Я-образу

майбутньої матері у цей віковий період: 1) етап неусвідомленого материнства; 2) усвідомлення та становлення Я-образу матері.; 3) прийняття та завершення формування Я-образу майбутнього материнства.

Результати теоретичного дослідження також дозволили нам визначити Я-образ майбутньої матері у дівчат юнацького віку як складову особистісно-ціннісної сфери дівчини, яка презентована системою її рефлексивних очікувань щодо власних переживань про майбутнє материнство, ціннісним ставленням до майбутньої дитини та прогнозує рольові дії й поведінку дівчини як майбутньої матері.

На основі теоретичного аналізу наукових джерел [Т. Зелінська, К. Кволс, Ю. Колпакова, Р. Овчарова] [1; 2; 3; 4] для визначення становлення Я-образу матері у дівчат юнацького віку нами було також виокремлено та обґрунтовано наступні критерії сформованості Я-образу матері у цей віковий період: ціннісне ставлення до материнства, ідентичність дівчини з образом власної матері, ціннісне ставлення до партнера як батька майбутньої дитини, емоційно-ціннісного прийняття образу майбутньої дитини.

Методологічний апарат констатувального експерименту із дослідження складових Я-образу матері у дівчат юнацького віку складався з комплексу діагностичних методик таких, як: методика PARi Е. Шеффер і Р. Белла (адаптація Т. В. Нещерет); методика “Опитувальник термінальних цінностей” І. Г. Сеніна; опитувальник взаємин з батьками та опитувальник взаємин з власною майбутньою дитиною (модифіковані варіанти опитувальника “Взаємодія батьки-дитина” І. М. Марковської); методика “Уявлення про ідеальне батьківство” Р. В. Овчарової, Ю. А. Дегтярьової; проективна методика “Батьківський твір” (тема “Я і моя дитина”); проективний тест “Сім’я”; авторська анкета “Рефлексивні очікування дівчини стосовно майбутнього материнства”.

Емпіричне вивчення проблематики здійснювалось упродовж 2013–2014 років на базі Інституту соціології, психології та соціальних комунікацій. Вибірку дослідження склали 52 студентки віком 17-19 років спеціальності “Психологія”.

Результати емпіричного дослідження засвідчили, що наявність показників характерних для високого рівня сформованості Я-образу матері виявили у 19,91% респондентів, середній рівень сформованості – у 44,36% дівчат і низький рівень сформованості Я-образу матері був виявлений у 35,73% дівчат юнацького віку (див. рис. 1).

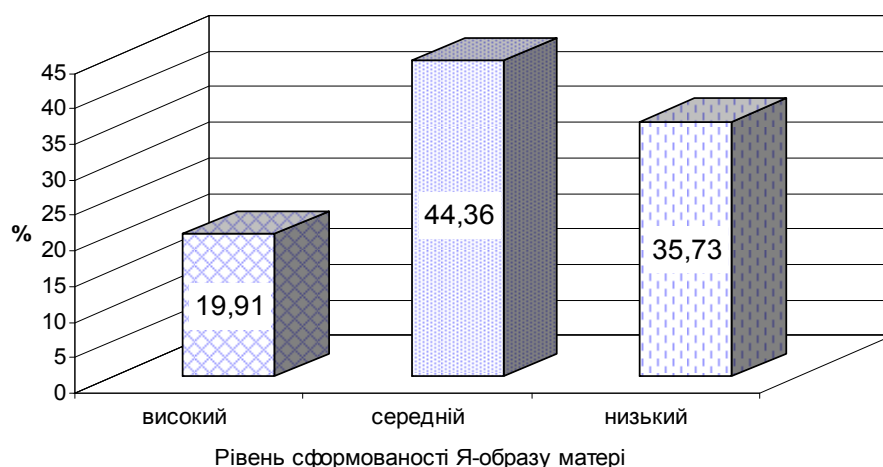

Рис. 1. Результати констатувального експерименту сформованості Я-образу матері у дівчат юнацького віку

Високий рівень сформованості Я-образу матері властивий тим дівчатам, яким притаманне наступне: орієнтація на сімейну сферу та материнство, уявленням про себе як про дбайливу,

розуміючи майбутню матір, особистісна ідентичність із образом власної матері, яка виявляється у прагненні наслідування стилю виховання та взаємодії з майбутньою дитиною, переконаність у рівноцінності участі батька і матері у вихованні дитини, спрямованість на взаєморозуміння, оптимальний емоційно-ціннісний контакт, співпрацю із майбутнім малюком та відсутність зайвої концентрації на майбутній дитині.

Середній рівень сформованості Я-образу матері властивий тим дівчатам, яким притаманне наступне: відсутність однозначного позитивного чи негативного ставлення до майбутнього материнства, орієнтованість на навчання, самовдосконалення та професійний розвиток, незадоволеність становищем у батьківській родині, потреба в домінуванні над партнером у майбутній сім'ї, переконаність у не обов'язковості участі батька у вихованні дитини, орієнтованість на самостійне виховання дитини, помірний емоційно-ціннісний контакт із майбутньою дитиною, усвідомлення відповідальності за дитину, її виховання та становлення як особистості.

Низький рівень сформованості Я-образу матері властивий тим дівчатам, яким притаманне наступне: елементарні уявлення про материнство, не складає цінності для дівчат в теперішній час, зорієнтованість на задоволення власних потреб, демонстративність власного "Я", потреба в отриманні матеріальних благ, часткова спроможність ідентифікації себе з образом власної матері, невпевненість у необхідності виховної функції батька, зниження цінності дитини, переживання більшою мірою негативних емоцій при проектуванні образу майбутньої дитини чи власного материнства, слабка здатність до утримання емоційної дистанції з майбутнім малюком.

Беручи за основу вище зазначені критерії сформованості Я-образу матері та результати емпіричного дослідження, нами було розроблено психотехнологію формування Я-образу матері у дівчат юнацького віку, практична апробація якої буде проводитися осінню 2015 року.

Стратегічним вектором запропонованої психологічної технології формування Я-образу матері у дівчат юнацького віку є консультативна та розвивальна діяльність практичного психолога.

Алгоритм психотехнології формування Я-образу матері у дівчат юнацького віку включатиме чотири етапи.

I етап (формування емоційно-ціннісного ставлення до сім'ї) передбачає усвідомлення бар'єрів у спілкуванні з членами родини та пошук ефективного їх вирішення, усвідомлення сімейних установок, формування позитивного образу майбутньої сім'ї тощо.

II етап (формування емоційно-ціннісного ставлення до партнера як майбутнього батька дитини) ґрунтується на аналізі проблем, які виникають при взаємодії з протилежною статтю, формуванні позитивного образу, реалістичних очікувань від партнера-батька майбутньої дитини тощо.

III етап (формування емоційно-ціннісного ставлення до майбутньої дитини) зорієнтований на самопізнання, формування уявлень про роль матері в розвитку дитини, навчання прийомам ефективної взаємодії й подолання емоційної дистанції з майбутньою дитиною і т. д.

IV етап (формування емоційно-ціннісного ставлення до власного материнства) передбачає усвідомлене ціннісне ставлення до свого "Я", формування позитивного ставлення до себе як до майбутньої матері; наявність у дівчат чіткого уявлення про роль матері та про себе як майбутню матір; підвищення емоційно-ціннісної компетентності як майбутньої матері і т. д.

За результатами впровадження зазначеної психотехнології "Формування Я-образу матері у дівчат юнацького віку" буде здійснена оцінка її ефективності та динаміка змін формування Я-образу матері у дівчат цього вікового періоду.

Список використаних джерел:

1. *Васягина Н. Н.* Субъектное становление матери в современном социокультурном пространстве России [Текст] : монография / Н. Н. Васягина ; Урал. гос. пед. ун-т. – Екатеринбург : [б.и.], 2013. – 364 с.

2. Зелінська Т. М. Психологія консультування амбівалентних особистостей : навч. посібник / Т. М. Зелінська. – К. : Каравела, 2011. – 152 с.
3. Овчарова Р. В. Психологическое сопровождение родительства / Р. В. Овчарова. – М. : Изд-во Института Психотерапии, 2003. – 319 с.
4. Проскурняк О. П. Психологічна структура та особливості прояву феномена готовності до материнства : автореф. дис. ... канд. психол. наук / О. П. Проскурняк. – Київ, 2010. – 23 с.

Annotation

The theses discusses the theoretical and empirical analysis of the peculiarities of formation of a mother self-image as one of the components of the image of motherhood in the self-conception of the personality. Separated stages of formation of a future mother self-image in girls adolescence. Presented developed psychological technology formation of a mother self-image in girls of adolescence ago that includes psychological counseling and developing work of the psychologist. Specified algorithm and goal of each of the stages of psychological technology.

Keywords: *psychological technology, maternity, mother self-image, adolescence, child.*

УДК: 159.924.62

Валевич О. И.,
Донецкий национальный университет
Научный руководитель: Кушнир Ю. В., канд. пед. наук, доцент

СООТНОШЕНИЕ ГЕНИАЛЬНОСТИ И БЕЗУМИЯ НА ПРИМЕРЕ ЖИЗНИ И ТВОРЧЕСТВА ВИНСЕНТА ВАН ГОГА

В статье рассматривается соотношение гениальности и безумия на примере жизни и творческой деятельности Винсента Ван Гога. Проводится анализ того, как психическое расстройство художника влияет на создание шедевров мировой живописи.

Ключевые слова: *гениальность, безумие, живопись.*

Проблема гениальности интересует ученых с древних времен. Особый интерес к вопросу гениальности появляется вместе с растущей идеей веры человека в свои возможности и способности. Яркой страницей в истории описания источников формирования и особенностей гения является изучение связи гениальности с психическими расстройствами.

Как часто гениальный человек означает безумный человек? Михаил Булгаков, Зигмунд Фрейд, Сальвадор Дали, Винсент Ван Гог – всех их и по сей день считают гениальными безумцами. Непредсказуемые выходки, необычное поведение, своеобразное видение мира окружили их ореолом безумства и помешательства. Но в тоже время они создали шедевры, открыли неведомое, новые горизонты невидимые ранее.

Винсент Ван Гог – нидерландский художник-постимпрессионист. Выделяется среди всех творцов своим непередаваемо тонким чувством мира, наблюдательностью, почти детской впечатлительностью. Еще с детских лет Винсент был тихим, внимательным ребенком, некоторые считали его угрюмым. На протяжении всей его жизни (37 лет) его отличительными чертами были повышенная религиозность, замкнутость, ранимость, истощаемость, склонность к алкоголю, проблемы во взаимоотношениях с женщинами.

По мнению ученых, постоянное участие отца в церемониях похорон отражалось на впечатлительном ребенке и этим будто бы отчасти объясняется его склонность к меланхолии и раздумьям о жизни и смерти [2].

Вечный скиталец, яростный борец за справедливость, темпераментный и замкнутый он

сотворил поистине великолепные картины в стиле импрессионизм, который граничит с экспрессионизмом. За свою короткую жизнь он служил комиссионером художественно-торговой фирмы в Гааге, Брюсселе, Лондоне и Париже, откуда ушел из-за скуки и понимания того, что это не для него. А в 1876 году работал учителем в Англии. После он увлекся вопросами теологии и с 1878 года был проповедником в шахтерском районе Боринаж (в Бельгии). Правда, на поприще проповедника пробыл он всего один год с небольшим и, по утверждению биографов, был вынужден удалиться из Боринажа из-за конфликта с церковными властями. Ван Гог был не в состоянии нести свою миссию проповедника с положенным достоинством, он был не в силах утешать измученных голодом и тяготами нищенской жизни шахтеров обещаниями светлого будущего. Простое человеческое горе отзывалось в его душе как свое собственное. В течение целого года он пытался добиться от властей хоть какой-то действенной помощи для своей паствы, но, когда понял, что все усилия тщетны, окончательно разочаровался в своей миссии, в людях, властью облаченных, но не желающих помогать ближнему своему, в Боге.

В своей монографии А. Дмитриева [3] описывает, что Винсент в Боринаже (1879) специально ходил босиком, нарочно мазал лицо углем и чуть ли не пытался воскрешать мертвых. Но в поведении не было юродства: в противном случае шахтеры бы едва ли ему доверяли. Так ли это было, неизвестно, но окружающие насмеялись над ним, называли блаженным за чрезмерную экзальтацию, неприличное поведение. Временами его одолевала “безысходная тоска”, но порой охватывали “порывы исступления”. Многие жители считали его безумцем.

Личные разочарования, наблюдения за печалью жизни начали постепенно выливаться в картины, полные темных красок, резких мазков, хаотичности и экспрессивности. Первые его картины отличает темная цветовая гамма, что говорит о его болезненно-остром восприятии людских страданий, в них прямо-таки сквозила подавленность. Художнику всегда удавалось воссоздать “гнетущую атмосферу психологической напряженности” [2].

В последние годы жизни палитра красок у Ван Гога изменилась: она стала светлой и более жизнерадостной. Исчезли темные, земляные краски, вместо них художник стал использовать чистые голубые, золотисто-желтые и даже красные тона. В это время появился характерный для его творчества динамичный мазок, так оригинально передающий настроение картины. В картинах, написанных в этот период, чувствуется пламенный художественный темперамент художника, его страстное желание достичь гармонии, красоты и счастья. Но одновременно улавливался и некий страх перед враждебными человеку силами.

Предпосылками к появлению у Винсента психического заболевания является тот факт, что вся его семья по линии матери страдала приступами эпилепсии. У младших родных братьев и сестры Винсента также обнаруживались психические расстройства: у Тео – были психотические нарушения на фоне заболеваний почек (уремии), незадолго до его смерти; по другим данным, Тео страдал паралитическим слабоумием, что и явилось причиной его смерти. Горнелис после неудачной женитьбы вербует как волонтер в армию буров в Южную Африку с целью погибнуть в бою (хотел совершить самоубийство); самая младшая сестра – Вильгельмина – с 35 лет заболела шизофренией, периодически лечилась в психиатрической больнице, умерла в возрасте 79 лет [4, с. 11].

Его мать, Анна Корнелия, от природы нежная и любящая, была подвержена неожиданным вспышкам гнева. Живая и добрая, она часто была резка; деятельная, неутомимая, не знающая покоя, она вместе с тем была на редкость упряма. Женщина пытливая и впечатлительная, с несколько беспокойным характером имела склонность к эпистолярному жанру [4, с. 10].

Смена настроений четко видна в последние годы жизни живописца. Последние два года жизни Ван Гог рисовал словно одержимый, в творчестве это проявилось в предельно обостренной экспрессии цветовых сочетаний. В картинах этого периода можно отметить резкую перемену настроения художника – “от испуганного отчаяния и мрачного визионерства до трепетного

чувства просветления и умиротворения” [3, с. 112].

Его жизнь полна эпизодами, отмечающими его крайнюю несдержанность и возбудимость. Однажды он рассорился с Гогеном, которого обожал и которым восхищался. По одной из версий, причиной ссоры была женщина, в которую Ван Гог был влюблен. В порыве гнева он набросился на Гогена с бритвой, желая отомстить за свою поруганную любовь, но в последний момент передумал. После он отрезал себе этой же бритвой одно ухо и отправил его в письме бывшей возлюбленной. После этого происшествия Гоген покинул друга, побоявшись новых вспышек ярости [1].

Продолжительность подобного рода приступов у Ван Гога колебалась между несколькими неделями и несколькими часами. Сам художник во время своих приступов оставался как будто в полном сознании и даже сохранял критическое отношение к себе и окружающему.

Как безумный, Ван Гог писал и писал свои картины, используя невероятные цветовые сочетания, каждую новую картину завершая уже к вечеру одного дня. Продуктивность его была невероятной.

Психологи диагностировали болезнь художника как маниакально-депрессивный психоз. “Припадки у него носили циклический характер, повторялись каждые три месяца. В гипоманиакальных фазах Ван Гог снова начинал работать от восхода до заката, писал упоенно и вдохновенно, по две-три картины в день”, – писал врач. В пользу этого диагноза говорят и яркие, буквально раскаленные краски его полотен последнего периода. У Ван Гога периоды стремления к уединенности и тишине всегда чередовались с периодами, когда его влекло к городскому оживлению и пестрой толпе; потом, утомившись, он опять жаждал погрузиться в тишину, а потом снова начинал тосковать по возбуждающим инъекциям города [3, с. 86].

Жизнь Ван Гога закончилась самоубийством. По одной из версий, причиной смерти художника было губительное воздействие абсента, к которому он был равнодушен, как и многие другие люди творческого склада.

Таким образом, жизнь и творчество гениального художника в очередной раз подтверждает мысль о том, что психическое заболевание может быть следствием напряженной творческой деятельности, следствием жизненных трудностей и непризнания, одиночества, но может быть и причиной, мотивом или поводом для такой деятельности. При этом в одном случае психическое нарушение может определенным образом способствовать творчеству, а в другом – оставаться индифферентным по отношению к творчеству. Но, несмотря на сложность пути, который был предначертан Ван Гоггу его чуткость, болезненность восприятия мира смогли подарить нам прекрасные шедевры.

Список використаних джерел:

1. *Ван Гог Винсент*. Письма : в 2 т. / пер. и коммент. Н. Щекотова ; под ред. И. Луппова и А. Эфроса. – М. : ТЕРРА, 1994. – Т. 1. – 432 с.; Т. 2. – 400 с.
2. *Голенков А. В.* Психические расстройства Винсента Ван Гог: обзор мнений врачей и ученых [Электронный ресурс] / А. В. Голенков. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/psihicheskie-rasstroystva-vinsenta-van-goga-obzor-mneniy-vrachey-i-uchenyh>
3. *Дмитриева Н. А.* Ван Гог: Человек и художник / Н. А. Дмитриева. – М. : Наука, 1984. – 400 с.
4. *Перрюшо А.* Жизнь Ваг Гога / А. Перрюшо. – М. : Радуга, 1987. – 383 с.

Annotation

In text considered creative way of Vincent van Gogh in the light of exceptional talent and madness. We study how the mental disorder of the artist helped him to create masterpieces of world art.

Keywords: *genius, madness, art.*

УДК: 159.99.

*Достатня О. А.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
Науковий керівник: Ревякіна І. М. канд. псих.наук, доцент*

ВПЛИВ РОЗЛУЧЕННЯ БАТЬКІВ НА ОСОБИСТІСНИЙ РОЗВИТОК ПІДЛІТКА

У тезах висвітлено вплив розлучення батьків на розвиток особистості підліткового віку. Констатовано, що підлітки, які переживали травму розлучення батьків більш схильні до асоціальної поведінки в суспільстві у зв'язку з проявами в них імпульсивності, агресії, неуповноваженості та дратівливості. Розглянуто вплив розлучення на емоційно-ціннісну сферу підлітка. Проаналізовано особливості поведінки хлопців та дівчат-підлітків в процесі розпаду сім'ї.

Ключові слова: психологічні особливості, підліток, сім'я, розлучення.

Зниження рівня життя населення, різкі соціально-економічні зміни та криза суспільства змінили сучасне ставлення до сім'ї в Україні та у всьому світі. Нестабільні умови життя призвели до зростання коефіцієнта розірвання шлюбу в багатьох українських сім'ях. Особливо, це явище характерно для родин, в яких зростають підлітки, що не завжди позитивно позначається на їх особистісному зростанні, адже конфліктний стиль взаємин у цих сім'ях, є фактором ризику виникнення в них асоціальної поведінки та деформації системи морально-ціннісних уявлень. З психологічної точки зору, розлучення завдає емоційного болю підліткам, а саме супроводжується страхом, тривогою, невпевненістю в майбутньому, гнівом і роздратуванням, почуттям провини, необхідністю пристосовуватися до відсутності одного з батьків. Загалом підлітки з неповних сімей більш залежні, пасивні, мають низький рівень впевненості у собі, більшою мірою залежать від думки оточуючих. Однак, можливість запобігання відхилень у поведінці підлітків після розлучення визначається спільною роботою батьків та соціальних педагогів.

Зарубіжні науковці, зокрема, М. Геллегер, Д. Попену, Дж. Елстайн, М. Деніелс, вивчали типові проблеми та наслідки розлучення, які впливають на подальше становлення особистості підліткового віку. У роботах А. Адлера, К. Леонгарда, О. Маккобі, Є. Шеффера, Е. Ейдміллера аналізуються дитячо-батьківські взаємини, а також виділяються та описуються типи сімейного виховання, які впливають на підлітків.

Індивідуально-психологічні особливості підлітків в неповних сім'ях досліджувалися у роботах А. Макаренка, В. Сухомлинського, які вивчали проблеми їх виховання і особистісного зростання. Український вчений В. Костів досліджував вплив неповної сім'ї на моральне виховання підлітків. Відомі українські діячі, Л. Ковальчук, О. Максимович, М. Стельмахович, вивчали основні передумови неправильного виховання в неповних сім'ях та його вплив на особистість підлітка. Поряд з цим, С. Максименко, В. Котирло, І. Мар'енко, акцентували увагу на соціально-педагогічних проблемах, які виникають в розлучених сім'ях.

Дослідження сім'ї та шлюбу стосуються соціально-психологічних аспектів спілкування в родині і їх ролі у процесі формування особистості (Б. Паригін, А. Харчев, В. Родіонов); емоційного ставлення в сім'ї (З. Файнбург) та стабілізації внутрішньо-сімейних взаємин й стійкості сім'ї (Ю. Юркевич). Вивчення проблеми впливу розлучення батьків на особистість дітей беруть свій початок у працях Ю. Валлерштейн, Д. Келлі, О. Максимовича, Н. Мальярової, С. Нартової-Бочавер. У наукових роботах широко висвітлені особливості впливу взаємин між батьками на особистість дитини (Т. Алексеєнко, М. Буянов, А. Добрович, В. Сатір, В. Юстіцкіс). Так на думку, Г. Воронцової, у момент розлучення, позбувшись захисту, підліток залишається один на один з почуттям розділеної любові між двома батьками. Адже діти люблять обох батьків, їм необхідні і мати, і батько, тому вони не бажають підтримувати жодну зі сторін. Величезний

психологічний тиск з боку суспільства, що вимагає від нього швидко самовизначитися, здатен викликати лише стресові реакції [1].

На думку А. Захарова, для підлітків найгостріша реакція на розлучення батьків виявляється протягом перших 6 місяців або року після розлучення. У дитини настільки тісний зв'язок з батьками, що практично всі важливі зміни в їх житті ставлять її на межу ризику виникнення психосоматичних захворювань, які іноді навіть призводять до неврозу. Дитина-підліток через відсутність життєвого досвіду не здатна чітко сформулювати свої життєві пріоритети, внаслідок тривалих травматичних переживань. Тому, руйнування сім'ї не може не впливати на психологічний стан підлітка, а саме, формування характеру і розвитку його особливості в цілому [1].

Дослідженнями В. Гарбузова, Т. Куликова, В. Сухомлинського виявлено, що вплив сім'ї на дитину-підлітка більш вагомий, ніж вплив школи, вулиці, засобів масової інформації. А отже, від соціального клімату в сім'ї, духовного і фізичного становлення залежить успішність процесів розвитку його соціалізації як особистості. Часто підліток вважає, що він може вплинути на взаємини батьків, доклавши максимум зусиль. Однак, з часом в нього виникає розчарування і з'являються думки про власну неспроможність, знижується самооцінка. Підлітки ображаються на батьків через розлучення, нервують, страждають, відчувають себе самотніми і безпорадними. Як наслідок виникають хвороби, які супроводжуються наступними переживаннями: головний біль, втрата апетиту, апатія, безпорадність. В ситуації розлучення батьків, поведінка хлопців відрізняється від поведінки дівчат [2].

Російська вчена О. Карабанова дослідила, що у хлопців після переживання розлучення батьків, як правило, погіршується здатність зосередитися, виникають конфлікти з однолітками. Вони здатні проявляти агресивність до улюблених домашніх тварин або відмовлятися від занять, які раніше приносили задоволення. Дівчата ж навпаки, пристосовуються швидше, стримують свої почуття та вдають, що вони все розуміють. Відмінною характеристикою дівчаток є внутрішнє напруження, яке трансформується на навчальну діяльність. Типовими емоційними станами є тривога, страх оцінки здібностей, можливостей, перевірки знань. Взаємини підлітка, який живе з матір'ю і батьком також істотно відрізняються [5].

Як зазначила О. Смирнова, характер взаємин між самотньою матір'ю та її дітьми-підлітками позначається в подальшому на формуванні їх особистісних і емоційно-поведінкових особливостей. Дисгармонійно-непоследовне ставлення матері до синів викликає в них більшою мірою почуття провини, а у дівчат – почуття образи та замкнутість [8].

А. Прихожан відмітила, що відсутність в сім'ї, в якій зростає підліток взірця чоловічої поведінки, зумовлює в нього нездатність спиратися на окремі чоловічі риси в ситуаціях, які потребують проявів рішучості та мужності. У підлітків, які виростили в розлучених сім'ях, спостерігається низька самооцінка, внаслідок переживання власної неповноцінності [5].

Відмітимо, що розлучення батьків змушує підлітка по-новому поглянути на себе і своїх батьків. Його “Я” сильно страждає в такій ситуації, оскільки підліток починає себе звинувачувати за події у родині. Так, Ф. Райс наводить дані, згідно з якими існує взаємозв'язок між конфліктами в сім'ї і схильністю підлітків до скоєння правопорушень, а також зниженням їх шкільної успішності, низьким рівнем професійних устремлень [7].

В той же час на думку Ю. Вавілова, для підлітка важливо відновити самоповагу, яка постраждала в результаті розлучення батьків, а також впоратися зі стресом, викликаним домашніми конфліктами. Діти-підлітки нерідко прагнуть жити окремо і виявляють схильність до здійснення вчинків, пов'язаних з ризиком для їх здоров'я. Така поведінка є відображенням їх внутрішньо-психологічного та емоційного стану. Підлітки не завжди здатні критично оцінювати події та обирати “правильну” стратегію поведінки. До основних наслідків асоціальної поведінки підлітків, що переживають розлучення батьків можна віднести: 1) аутоагресію, що спрямовується ними на самих себе, і виявляється у самозвинуваченнях, самоприниженні, нанесенні тілесних

ушкоджень; 2) депресивні стани, що спостерігаються у підлітків, які мають низьку самооцінку, невпевнені у собі, інфантильні; 3) суїцидальні думки, що обумовлені депресивними поглядами підлітків та супроводжується тугою, тривогою, безпорадністю і безсиллям [1].

Висновок. Розлучення батьків завжди травматично переживається дітьми-підлітками. Це пов'язано з тим, що дорослі нерідко змінюють ставлення до дитини в ситуації розлучення, не завжди в змозі контролювати власні емоції. А це в свою чергу, накладає відбиток на процес формування зростаючої особистості. Реакції підлітка на розлучення в більшості випадків є досить бурхливими. Найпоширенішими з них є: 1) Заперечення або відмова вірити в те, що сталося. Підліток впевнений, що у батьків немає серйозних проблем та відмовляється слухати їх пояснення сподіваючись, що вони передумують; 2) Страх, тривога і невпевненість в майбутньому. Підлітка насамперед лякають зміни, які можуть статися в його особистому житті, а саме: необхідність зміни місця проживання, школи, взаємин з ровесниками, та його матеріальне становище; 3) Гнів і ворожість у ставленні до одного з батьків, на якого покладається провина за розлучення. Підліток може звинувачувати батька або матір за ситуацію в сім'ї та заявляти, що він їх ненавидить і ніколи не пробачить; 4) Самозвинувачення. Окремі підлітки вирішують, що відповідальність за дорослих лежить на них та вважають себе винними у розлученні батьків; 5) Ревнощі. Якщо батько або мати починає зустрічатися з іншим партнером і емоційно прив'язується до нього, то підліток відчуває себе покинутим, не потрібним своїй сім'ї.

Список використаних джерел:

1. Алмазов Б. М. Психологія проблемного дитинства / Б. Н. Алмазов. – М. : Дата Сквер, 2009. – 248 с.
2. Андрєєва Т. В. Сімейна психологія : навчальний посібник / Т. В. Андрєєва. – СПб. : Мова, 2004. – 244 с.
3. Виготський Л. С. Динаміка і структура особистості підлітка / Л. С. Виготський, Л. М. Семенюк / під ред. Д. І. Фельдштейна. – М. : Інститут практичної психології, 1996. – 304 с.
4. Голованова Н. Ф. Соціалізація і виховання дитини / Н. Ф. Голованова. – СПб. : Мова, 2004. – 272 с.
5. Дементьєва І. Негативні фактори виховання дітей у неповній сім'ї // Соц. дослідні. – 2001. – № 11. – С. 108-118.
6. Лістратенко Н. П. Сімейні взаємини та їх вплив на розвиток дитини // Соціальна педагогіка. – 2006. – № 2. – С. 88-95.
7. Оліфіровіч Н. І. Психологія сімейних криз / М. І. Оліфіровіч, Т. А. Зінкевич-Куземкіна. – СПб. : Мова, 2006. – 360 с.
8. Смирнова О. О. Психологічний аналіз труднощів матері у відносинах з дитиною // Сімейна психологія й сімейна психотерапія. – 2006. – № 1. – С. 100-109.

Annotation

In the theses influence of divorce of parents is reflected on development of personality of teens. It is established, that teenagers that experienced the crisis of mutual relations of parents more apt to asocial behavior in society. Also impulsiveness, aggression, obstinacy, dependence, irritability, shows up in them. Influence of divorce is considered on the emotionally-valued sphere of teenager. It is analysed personality behavior of guys and girls-teenagers in the process of divorce of parents.

Keywords: *psychological features, teenager, family, divorce.*

*Кмецинська А. О.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
Науковий керівник: Бігун Н. І., канд. психол. наук, доцент*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ДЕТЕРМІНАНТИ КОМП'ЮТЕРНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

У тезах розкривається сутність понять “комп'ютерна залежність” та “інтернет-залежність”. Висвітлюються особливості цих видів адикції. Розглядаються їхні фізичні та психологічні симптоми. Визначені детермінанти появи і розвитку комп'ютерної та інтернет-залежності. Презентовано результати емпіричного дослідження впливу характерологічних особливостей на рівень вираженості комп'ютерної залежності у особистості юнацького віку.

Ключові слова: *залежність, комп'ютерна залежність, інтернет-залежність, юнацький вік, фізичні та психологічні симптоми, психологічні детермінанти.*

Людство стрімко занурюється у комп'ютери й комп'ютерні мережі, з кожним днем все більше і більше людей стають психологічно залежними від комп'ютерних ігор та комп'ютерів взагалі.

В Україні протягом останніх років спостерігається зростання чисельності людей з комп'ютерною та інтернет-залежністю. Високий рівень стресогенності життя, нестабільність політичної, економічної та соціальної ситуації в країні, духовна криза, деформації життєвих цінностей – все це, як зазначають психологи, призводить до того, що багато сучасних українців, особливо це стосується юнацтва та молоді, відчувають труднощі соціальної адаптації та розв'язання численних життєвих проблем. Особистість стимулюється до пошуку засобів підвищення самоефективності (соціальної, професійної, комунікативної, побутової тощо) або ж до втечі від некомфортної реальності. У відході, втечі до віртуальної реальності людина, відчуваючи ілюзію комфорту та захисту, ніби знаходить вирішення своїх проблем, проте насправді ситуація тільки погіршується.

Проблему комп'ютерної та інтернет-залежності досліджували такі вчені, як А. Голдберг, А. Є. Войскунський, А. Є. Жичкіна, А. Ю. Єгорова, Ц. П. Короленко, К. Янг, Д. Грінфілд, К. Сурратт та інші фахівці. Серед українських фахівців, що в різних аспектах вивчають феномен інтернет-залежної поведінки – Л. М. Юр'єва, О. С. Чабан, Г. Я. Пілягіна, Н. М. Бугайова.

У психологічній науці існують різні погляди та тлумачення комп'ютерної та інтернет-залежності. Термін “Інтернет – залежність” був запропонований в 1996 році І. Голдбергом для опису нездоланного бажання користуватись Інтернетом. Зараз цей термін означає патологічне використання комп'ютера для залучення у соціальні взаємодії. Термін “комп'ютерна залежність” пояснює даний вид залежності як патологічну тягу людини до роботи або проведення часу за комп'ютером. Вона проявляється, як надмірна захопленість роботою в Інтернеті (власне пошук інформації), хвороблива залежність від відеоігор, поглинення у спілкування з друзями по мережі [3].

Такі вчені, як А. Халл і Д. Парсонс наголошують, що надмірне використання Інтернету може зашкодити когнітивній, поведінковій і афективній сфері [5].

До симптоматики комп'ютерної та інтернет-адикції відносять психологічні, соціальні та фізичні її прояви. Найбільш поширеними психологічними і соціальними симптомами комп'ютерної та інтернет-адикції є: відчуття ейфорії, коли людина знаходиться за комп'ютером, і значне пригнічення, відчуття порожнечі, роздратованості та депресії за межами віртуальної реальності; деструктивні форми поведінки; замкненість; поява труднощів з міжособистісної комунікації; нехтування родиною, друзями; неможливість зупинитися і, як наслідок, проблеми з

навчанням чи роботою; зниження інтелектуальних здібностей, гнучкості пізнавальних процесів тощо [4; 5].

Фізичними симптомами комп'ютерної та інтернет-залежності є синдром карпального каналу (тунельне ураження нервових стовбурів руки, пов'язане з тривалим перенапруженням м'язів), сухість в очах, головні болі, болі в спині, нерегулярне харчування, нехтування особистою гігієною, розлади сну та інше[4; 5].

Особливу групу ризику щодо комп'ютерної та інтернет-залежності становлять діти, підлітки, юнаки і дівчата. Це зумовлено рядом чинників: особистісна та соціальна незрілість, відсутність життєвого досвіду, інфантилізм у вирішенні життєвих питань, труднощі в соціальній адаптації, вразливість, тривожність, низька самооцінка, емоційна напруженість, недостатній рівень стресостійкості і, як наслідок, прагнення до створення особистого світу та втеча від реальності [5].

Нами було проведено дослідження, що мало на меті виявлення зв'язку між особистісними якостями особистості юнацького віку та комп'ютерною залежністю. Дослідження проводилось у три етапи. На першому етапі здійснювалось теоретичне обґрунтування дослідження, розробка його програми та підбір діагностичного інструментарію.

На другому етапі здійснювалось діагностування досліджуваних щодо наявності у них комп'ютерної залежності та виявлення їх особистісних властивостей.

До експерименту було залучено 55 студентів Міжрегіонального вищого професійного училища зв'язку та Інституту соціології, психології та соціальних комунікацій Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, віком від 16 до 19 років. В ході дослідження нами було використано такі діагностичні методики: тест "Інтернет-залежності К. Янг"[6], опитувальник "Сприйняття інтернету" [7], опитувальник "Спосіб скринінгової діагностики комп'ютерної залежності" [5], опитувальник "Методика діагностики схильності до різних залежностей" [2], опитувальник "Міні-мульти" [1].

На третьому етапі констатувального експерименту було здійснено обробку та аналіз результатів діагностичного обстеження. Так, більшість респондентів (91%) виявилися звичайними користувачами Інтернету, які контролюють своє перебування в мережі Інтернет. Лише у 9% опитуваних діагностовано першу стадію залежності, а отже перебування в мережі шкодить їх повноцінному функціонуванню у соціумі. Такі показники загалом підтверджуються і результатами обстеження досліджуваних за методикою "Спосіб скринінгової діагностики комп'ютерної залежності": на стадії захоплення від Інтернету знаходиться більшість опитуваних (73%). Для них характерно збільшення часу проведеного за комп'ютером, втрата відчуття часу, отримання емоційного задоволення від перебування за комп'ютером, перші ознаки соціальної дезадаптації.

За результатами проведеного кореляційного аналізу найбільш вагомими для виникнення даного виду залежності та розвитку її складових мають такі особистісні характеристики, як схильність людини до песимістичної особистісної позиції, високий рівень усвідомлення наявних проблем, схильність до роздумів, інертність в прийнятті рішень, виражена глибина переживань, аналітичний стиль мислення, скептицизм, самокритичність, невпевненість у собі та у своїх можливостях, нестійкість самооцінки, мотивація уникання невдач та підкорення лідеру у стресових ситуаціях. Вказані психологічні особливості найбільше впливають на:

- сприйняття Інтернету, як кращого, комфортнішого порівняно з реальним життям;
- сприйняття процесу спілкування у мережі важливішим, ніж у реальному житті, та надання більш високої значущості віртуальним друзям;
- прагнення жити у реальному світі за правилами та нормами віртуального;
- сприйняття респондентом себе, як приналежного до інтернет-субкультури.

До психологічних чинників, що впливають на сприйняття Інтернету, як кращого порівняно із реальним життям, та процесу спілкування в Мережі слід віднести також емоційну лабільність, залежність від впливів соціального середовища (незрілість власних установок), інфантильність, вразливість, занадто велику потребу в увазі, підвищену тривожність, стримування активної самореалізації, фіксацію на контролі агресивних проявів, гіперсоціальну спрямованість інтересів,

орієнтацію особистості на правила та інструкції.

Нами було виявлено, що наявність таких особистісних рис, як стійкість інтересів, завзятість у відстоюванні власної думки, активність позиції особистості, яка посилюється при протидії зовнішніх сил, виваженість поглядів на життя, прагнення опиратися на власний досвід, консервативність мислення, труднощі адаптації до раптових змін життєвої ситуації, прагнення до здобуття престижної ролі у референтній групі – значно знижує ризик розвитку Інтернет-залежності.

Таким чином, в ході проведеного дослідження нами було виявлено, що чинники комп'ютерної залежності мають не лише соціальну природу, але і психологічну – виникнення даного виду адикцій пов'язане з наявністю у особистості юнацького віку певних особистісних якостей та характеристик. На нашу думку, це дає змогу вчасно виявляти потенціальних адиктів та, як наслідок, вчасно здійснювати профілактичну роботу, не чекаючи, доки людина перейде на останню стадію залежності та потребуватиме психотерапевтичного і корекційного втручання.

Список використаних джерел:

1. Зайцев В. П. Вариант психологического теста Mini-Mult / В. П. Зайцев // Психологический журнал. – 1981. – № 3. – С. 118-123
2. Лозовая Г. В. Признаки нефармакологических зависимостей / Г. В. Лозовая // Психологические основы педагогической деятельности: материалы 30-й научной конференции СПб ГАФК им. П. Ф. Лесгафта. – СПб., 2003. – 20 с.
3. Малкина-Пых И. Г. Психология поведения жертвы / И. Г. Малкина-Пых. – М.: Эксмо, 2006. – 1008 с.
4. Чудова И. В. Особенности образа “Я” “Жителя Интернета” / И. В. Чудова // Психологический журнал. – 2002. – С. 113.
5. Юрьева Л. Н, Больбот Т. Ю. Компьютерная зависимость: формирование, диагностика, коррекция и профилактика: монография / Л. Н. Юрьева, Т. Ю. Больбот. – Днепропетровск: Пороги, 2006. – 196 с.
6. Янг К. Диагноз – Интернет-зависимость / К. Янг. – СПб.: Мир Интернета, 2008. – С. 24-29.

Annotation

The theses discloses the very concept of computer addiction and Internet addiction disorder. It illuminates the peculiarities of these forms of addiction and dwells their physical and psychological symptoms. The paper sets out the determinants of formation and development of computer and Internet addiction. It presents the results of empirical research which show the influence of personal characteristics on the degree of computer and Internet addiction among young aged individuals.

Keywords: *addiction, computer addiction, Internet addiction, youth, physical and psychological symptoms, psychological determinants.*

УДК: 316.013

**Костіцин І. С.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
Науковий керівник: Степико В. П., канд. філос. наук, доцент, професор**

МІСТО НА РОЗДОРІЖЖІ

В даних тезах висвітлено моделі розвитку міст в таких країнах, як США, колишнього СРСР та сучасної України. В якості прикладу, розглянуто одне місто з кожної зазначеної країни. У процесі розкриття тематики урбаністики в контексті соціології міста наданий невеликий історичний та теоретичний матеріал.

Ключові слова: соціологія міста, постіндустріальна епоха, Україна в контексті урбаністичних змін.

Проблематика міста як соціально-територіальної організації в парадигмі соціологічної науки завжди була пріоритетною. Неможливо не взяти до уваги, що соціологія сформувалась як наука, – виключно в просторі міста. Використовуючи термін П. Бурдьє в соціальному полі, де відбувається постійна сигніфікація, стигматизація та інтеракція усіх індивідів. Останнім часом місто все активніше досліджується соціологами, оскільки воно є важливим середовищем формування людини. В широкому сенсі – Місто являє собою складне соціально-територіальне утворення з проблемами якого тісно пов'язана спеціальна соціологічна теорія – соціологія міста; яка вивчає закономірності виникнення, функціонування та розвитку міста як однієї з форм соціально-територіальної організації суспільства. Умовно дослідження з питань Урбаністики поділяються на три етапи.

Перший етап почався з великої промислової революції: так людство перейшло від ручної, ремісничо-мануфактурної праці до машинного фабрично-заводського виробництва. Промисловий “бум” розпочався в Англії у другій половині XVIII ст. і впродовж наступного сторіччя поширювався на інші країни світу. Завдяки цьому міста зазнали гіперекстенсивного розвитку, так середньо-світовий дохід на душу населення збільшився у 10 разів, у той час як населення світу зросло у понад 6 разів.

Другий етап почався з досліджень німецьких соціологів: Першими хто почав досліджувати міста не з філософської і економічної точки зору, а саме з соціологічної, використовуючи при цьому емпірику і теоретику градобудування, були Макс Вебер та Георг Зіммель [1].

На третьому етапі суспільство дійшло до чіткого розуміння, що вдале градобудування є запорукою не тільки розвитку міста, а і всієї країни загалом: Цей перехідний етап тривав майже два сторіччя і лише після цього соціологія міста глобалізувалася остаточно. Про неї почали говорити і за океаном. Це стало можливим завдяки зусиллям двох американських соціологів Е. Берджеса та Р. Парка, вони були представниками чиказької школи соціології, яка сформувалась у 20–30-х роках XX ст. в Сполучених Штатах Америки. Виникнення чиказької школи соціології було пов'язано з вибуховим зростанням населення американських міст у другій половині XIX початку XX сторіччя і саме завдяки цій соціологічній школі була створена нова парадигма в сфері соціальних наук, яка отримала назву – соціологія міста. Тому питання, щодо градобудування на початку минулого сторіччя у США і Радянському союзу (Мається на увазі історичні умови розвитку, таких міст, як – Москва, Запоріжжя, Дніпропетровськ, Владивосток, Челябінськ, Мурманськ, Харків та Київ. Візьмемо до уваги, що кожне з наведеного переліку місто та його приміська територія, були побудовані/перебудовані за указом КППС, при цьому нехтуючи ресурсами та безпекою), було вельми актуальним. Варто зауважити, що цілі з якими будувались міста у наведених країнах істотно відрізнялись; у США – це спрямовувалось на розвиток інфраструктури всієї країни від західного до східного узбережжя з наміром пошуку золота та відкриттям нових родовищ корисних копалин – (Мається на увазі історичні умови розвитку, таких міст, як – Чикаго, Нью-Йорк, Сан-Франциско, Бостон, Детройт, Хьюстон, Лос-Анджелес). Поява Лос-Анджелесу пов'язана в першу чергу з трансконтинентальною залізною дорогою. У 1892 році в районі міста Лос-Анджелеса були виявлені поклади нафти і до 1923 року на район міста припадала чверть всього світового виробництва вуглеводню. Але, зараз “місто Янголів” відоме не за своїми покладами нафти, а за світовим центром кіноіндустрії. За 2015 рік кіностудії мають прибуток у розмірі 5,87 ~ 6.00 млрд. доларів [2]. Порівнюючи з Україною, яка у 2014 році за показником експорту зернових культур мала третє місце у світі. Наші прямі конкуренти США та Китай. Чи це добре? Відповідь – ні. Оскільки, прибуток за цей експорт не можна співставити з прибутком одного сезону касових зборів у США, оскільки він менший на чверть.

У СРСР – еkleктичне поєднання такого типу – зазнало краху (Мова йде, про враження Бертрана Рассела після відвідування низки міст СРСР у 1920 році. Так, маючи бажання поспілкуватись з мешканцями Москви він постійно переслідувався чекістами) [3, с. 47-50].

Наприклад, поява такого міста, як Мурманськ – пов'язана в першу чергу з військовою потребою. Місто було засновано, як порт і пов'язано з прагненням Росії отримати вихід до Північного Льодовитого океану через незамерзаючу затоку, щоб безперервно доставляти військові вантажі від союзників по Антанті в умовах блокади Чорного і Балтійського морів. Минуло, більше сторіччя, а Мурманськ так і не став містом всеросійського значення. Після розпаду СРСР місто зазнало суттєвої економічної та демографічної кризи. Так у 1989 році місто мало найбільшу чисельність населення з показником 468 039 тисяч людей. За 26 років чисельність цього міста зменшилась на 162 803 осіб, що у відсотковому відношенні становить 35%. На 2015 рік населення міста складає 302 468 осіб. Це є яскравим прикладом деурбанізації та депопуляції населення. І, навпаки, Чикаго з невеликого поселення у 1840 році (з населенням 4470 осіб) набуло статусу великого міста з населенням близько 500 тисяч у 1880. Через десять років його населення зросло до одного мільйона, і в 1930 р – до 3,5 млн осіб. Річ у тому, що уряд країни завжди повинен проводити далекоглядну аналітичну політику, аби не перетворювати міста на умовні позначки на мапі.

Вітчизняна соціологія почала розвиватися лише в 50-х рр. ХХ ст. Але слід, зауважити, що академічної, вільної від марксистської точки зору соціології на той час у СРСР не існувало, оскільки, соціологія вважалась спекулятивною наукою, тому варіативності поглядів радянських вчених на проблематику градобудування було недостатньо. Переважна більшість поглядів була сфокусована на збільшення показників військово-промислових інституцій. Але варто віддати належне, було збудовано низку стратегічно важливих об'єктів, майже, по всій території СРСР. Зараз постає питання, на яку мусить бути дана відповідь – А чи є Україна міською країною, чи більшість українців все-таки є сільські жителі? За даними загальноукраїнського перепису населення, який відбувався у грудні 2001 року, кількість міського населення України становила 32 млн. 538 тисяч осіб в той час, як сільського – 15 млн. 878 тисяч осіб.

Хоча з часу останнього перепису населення минуло 14 років, звідси можна зробити висновок, – що в українців тенденція до життя в місті є прерогативою. Урбанізація нашого суспільства є процесом, який притаманний всім розвиненим суспільствам. Життя в місті – це не виклик часу, а необхідність. Зауважимо, що ця необхідність зображується, виключно, в тому ракурсі, що сільський тип життя для українців вже не є настільки актуальним, як раніше. Більше, ніж дві третини населення України є мешканцями міста. Однак виникає питання, – Чи є тенденція до зміни сільського типу життя на міське правильною? Чи є типово українське місто, вдалим вибором для життя? Саме тут і виникає “проблема” дослідження, оскільки, українські міста мільйонники й мешканці цих міст, мають тенденцію до збереження архаїчного мислення. В якості прикладу візьмемо столицю України – місто Київ.

Спробуємо вказати правильний вектор розвитку. Столиці варто не робити симулякри, тобто повторювати шляхи інновацій інших міст, їй варто створювати свій власний унікальний імідж, який мусить бути оригінальним і актуальним для свого часу, іншими словами бути в тренді сучасного глобалізованого світу. На жаль, місцева влада недостатньо протидіє хаотичній забудові міста, руйнації її історичного спадку, знищенню паркової зони та провокує подальше відчуження районів Києва, які тяжіють до перетворення в маргінальне середовище у середині міста. Таке явище характерно для великих міст Другого світу, зокрема – це міста гіганти Латинської Америки та міста бідних країн Азії. Але, існують приклади урбаністичних змін і в таких країнах, де панує справжня урбаністична криза. Місто Куритиба, що у Бразилії є цим прикладом [4].

Отже, у підсумку: За Києвом існує велика відповідальність, не тільки за власні урбаністичні зміни, а й за трансформацію всієї України. Оскільки, світ настільки глобалізувався, що бути містом аутсайдером в сучасному світі, детермінує країні невдачу. Ми увійшли в нову,

постіндустріальну епоху, де головним скарбом людства є інновація та знання, а не більша/менша кількість природних ресурсів. Місія Києва, щоб стати членом сім'ї мегаполісів світового масштабу – є першочергова. Це не є викликом майбутнього, це є потреба всієї країни. Зміни відбуваються з малого і варто дати поштовх одному місту, як поступово зміниться вся система загалом.

Список використаних джерел:

1. *Зіммель Г.* Большие города и духовная жизнь [Електронний ресурс] / Г. Зіммель. – Режим доступу : <http://www.ruthenia.ru/logos/number/34/02.pdf>
2. Кіноіндустрія США. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kino-teatr.ru/kino/news/y2015/5-19/6831/>
3. *Рассел. Б.* Практика и Теория Большевизма / Б. Рассел. – М. : Наука, 1991. – 128 с.
4. *Блинкин М., Гордеев С.* Почему этот город едет? [Електронний ресурс] / М. Блинкин, С. Гордеев. – Режим доступу : <http://polit.ru/article/2008/10/24/curitiba/>

Annotation

This theses will cover models of urban development in countries such as the USA, the former USSR and modern Ukraine. As an example, one city will be taken from each represented country. In the process of opening theme Urban Sociology in the context of the city will be given a small historical and theoretical material.

Keywords: *urban sociology, post-industrial era, Ukraine in the context of urban change.*

УДК: 159.929.7-053.6

**Крат Д. А.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
Науковий керівник: Ставицька С. О., д. психол. наук, професор**

ПСИХІЧНІ СТАНИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ РОЗВИТКУ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Досліджено психологічні підходи до розуміння та класифікації психічних станів особистості. Розглянуто особливості розвитку психічних станів у підлітковому віці. Проаналізовано взаємозв'язок та взаємозалежність психічних станів підлітків від фізіологічних вікових змін.

Ключові слова: *психічні стани, класифікація психічних станів, підліток, підлітковий вік, конфліктний період.*

Кожного дня людина зустрічається з різними життєвими ситуаціями, які мають певний вплив на її настрій, поведінку, діяльність. Це може бути стресова ситуація, відчуття тривоги, стан афекту, коли людині важко себе контролювати, або стан депресії. Кожен з цих станів певною мірою модифікує поведінку людини.

Проблемі психічних станів та особливостей їх розвитку у підлітковому віці присвячені роботи Г. Г. Аракелова, В. М. Астапової, Ф. М. Березіна, Л. І. Вансовської, А. А. Крижева, Н. Д. Левітова, Т. А. Немчина, А. С. Прангишвілі.

Будь-який психічний стан – це складний комплекс емоційних переживань. Психічний стан – це особлива психологічна категорія, що відрізняється від психічних процесів і психічних особливостей особистості та одночасно впливає на них, ними і детермінується. У класичному поділі психічних явищ вони виділені за ступенями зменшення динамічності, лабільності та швидкості їхніх змін – процеси, стани та властивості.

Різні внутрішні і зовнішні подразники, діючи на людину, обумовлюють її психічний стан, який може мати як позитивне, так і негативне забарвлення.

Поняття “психічний стан” пов’язане з певною своєрідністю переживання та поведінки, яка виражається у психічній діяльності вцілому і впливає певний час на її динаміку та перебіг. Вміщуючи в собі характеристики психічних процесів, що підкреслюють динамічні моменти психіки і психічних властивостей та вказують на тривалість проявів психіки, психічні стани визначаються за їх закріпленістю та повторюваністю в структурі психіки людини.

Враховуючи цей постулат, Н. Д. Левітов визначав психічний стан як особливу психологічну категорію: “Це цілісна характеристика психічної діяльності за визначений період часу, яка виявляє своєрідність перебігу психічних процесів залежно від відображуваних предметів і явищ дійсності, попереднього стану та властивостей особистості” [1].

Отже, поведінка і діяльність людини в будь-який проміжок часу залежать від того, які саме особливості психічних процесів і психічних властивостей особистості виявляються протягом цього періоду, тобто від її психічного стану. Психічний стан – це психологічна характеристика особистості, що показує відносно статичні та перманентні моменти її душевних переживань; наявний на даний час відносно стійкий рівень психічної діяльності (активності), що проявляється в підвищеній або пониженій активності особистості.

Психічні стани впливають на протікання психічних процесів, а повторюючись часто, набувши стійкості, можуть стати властивістю особистості.

Своєрідний перебіг психічних процесів людини під впливом її психологічного стану яскраво видно на прикладі стану розсіюваності. Цей стан людини часто супроводжується відхиленнями в процесах сприйняття, пам’яті і мислення. Без психічних процесів не може бути й психічних станів. Наприклад, процес перегляду кінофільму під його впливом може перерости у складний психологічний стан. Розглядаючи зв’язки станів з процесами та особливостями психіки людини, можна стверджувати, що станам притаманні всі загальні характеристики психіки.

Брушлінський А. В. обґрунтував неділимість та нерозривність психологічних процесів і структур, їх проникливість одна в одну, коли одна структура психіки є необхідною частиною іншої. Аналогічну якість мають і стани – безперервність станів, відсутність різко виражених переходів одного стану в інший. За аналогією з темпераментом, можна сказати, що “чистих” станів практично не існує; рідко коли вдається однозначно, без уточнень і доповнень, віднести стан конкретної людини до конкретного виду станів [4].

До психічних станів належать: ейфорія, страх, фрустрація, зосередженість, розсіяність, розпач, зібраність, сумнів, замріяність, марення. Аналіз літератури дозволяє визначити приблизно 63 поняття і 187 термінів, якими позначають психічні стани (радість, стрес, втома, злість, агресія, тривога та ін.). Класичну й широку класифікацію психічних станів дав Н. Д. Левітов [5]: особистісні та ситуативні стани; поверхневі та глибокі стани; стани позитивної чи негативної дії; коротко– та довготривалі стани; усвідомлені та неусвідомлені стани.

Більш розширену класифікацію психічних станів, за ознакою окремих їх характеристик, які є провідними для кожного окремого стану, можна знайти в роботах Л. В. Куликова: емоційні, активаційні, тонічні, часові, полярні (За [4]): Загалом класифікація станів ще не завершена і робота в цьому напрямі йде на рівні багатьох світових психологічних наукових шкіл. Тому найбільш інформативною формою вираження суті психічних станів служить опис окремих конкретних станів людини.

Будь-який психічний стан – це складний комплекс психофізіологічних проявів. Він включає настрій – відносно стійкий стан помірної або слабкої інтенсивності, який надає на деякий період певного емоційного забарвлення психічному життю людини. Значний вплив на настрої має задоволеність чи незадоволеність життям, відносинами з друзями чи рідними, станом здоров’я.

На події різного характеру, які викликають емоції, переживання, організм людини реагує певною комплексною реакцією. Те, який психічний стан буде викликаний через ту чи іншу ситуацію, залежить від складності ситуації і від того, як реагує людина на неї.

Підлітковий вік вважається переломним та конфліктним періодом у житті людини. У

підлітків відбувається формування цінностей, усвідомлення себе як особистості, з'являються власні погляди на життя. Ця ще дитина бореться за свою свободу з відчаєм юнацького максималізму: скандалами, сигаретами, алкоголем, відходом від дому і батьків. Насправді, йому потрібна не стільки сама свобода, скільки визнання права самому приймати рішення. Підліткові, що переживає одну із самих гострих вікових криз, властивий конфлікт, викликаний суперечками із самим собою, самопізнанням, самоствердженням і спробами самореалізації. Цей внутрішній конфлікт виникає при незадоволеності життям, друзями, навчанням, стосунками з однолітками, невпевненістю в собі.

Початок підліткового періоду пов'язаний з фізіологічними змінами. І це неминуче позначається на поведінці і взаємодії з оточуючими. Вступають у справу фізіологічні і гормональні процеси, пов'язані з інтенсивним дозріванням організму, що є однією з причин варіювання та чергування протилежних психічних станів протягом короткого часу. Проблеми фізіології загострюються кризами з попередніх стадій розвитку підлітка. Такі прояви, як відділення себе від батьків і їх опіки, ініціатива, хвороблива реакція на критику, – це потреба самому розпоряджатись власним життям. Загострюється конфлікт, що заснований на попередній кризі розвитку 7 років (компетентність або неуспішність). Якщо в період початкової школи у дитини сформувалася така якість, як компетентність, їй легше адаптуватися в нових умовах, тому що у такого підлітка вже досить стійкі інтереси і прагнення. Якщо ж із цього віку дитина винесла “неуспішність”, виникне конфлікт, пов'язаний з адаптацією до нових умов шкільного життя.

Всі проблеми та негаразди, які супроводжують підлітка у процесі “дозрівання” мають яскраво виражений емоційний компонент, який є обов'язковою умовою формування того чи іншого психічного стану. Настрій підлітків може часто змінюватися на протилежний. Причина тому – гормональна перебудова організму дитини, який вже готується стати дорослим. І немає нічого дивного в тому, що ці зміни впливають на психіку – адже це найвразливіше місце – “ахіллесова п'ята” будь-якої людини. Психологи виділяють наступні типи психоемоційного стану підлітків [6]: активність – пасивність; захоплення – байдужість; збудженість – загальмованість; – напруженість – розкутість; страх – радість; рішучість – розгубленість; надія – приреченість; тривога – безтурботність; упевненість – невпевненість у собі та інші. Незважаючи на те, що ці психічні процеси протилежні, у підлітків вони можуть чергуватися та змінюватися протягом коротких проміжків часу. Як було сказано вище, це обумовлено гормональною бурєю і може бути характерно для абсолютно здорової дитини. Зараз він може дружньому розмовляти з вами, а через дві хвилини – замкнутися в собі або ж влаштувати скандал і піти, грюкнувши дверима. І, навіть, це – не привід для занепокоєння, а всього лише варіант норми. Однак ті стани, які переважають у поведінці підлітка, сприяють формуванню відповідних властивостей характеру (висока або низька самооцінка, тривожність або життєрадісність, оптимізм чи песимізм тощо), і це буде впливати на все його подальше життя [1; 3; 6].

Отже, психічний стан – це стан, в якому перебуває людина, під впливом різних життєвих обставин, що супроводжується емоційними реакціями на ці обставини. Психічні стани підлітка є досить нестійкими і впливають на подальший розвиток його особистісних властивостей, що вимагає постійної уваги до їх проявів з боку дорослих як батьків, так і вчителів.

Список використаних джерел:

1. *Аракелов Г. Г.* Стресс и его механизмы / Г. Г. Аракелов // Вести. Моск. ун-та. Сер. 14, Психология, 1995. – № 4. – С. 45-54.
2. *Астапова В. М.* Функциональный поход к изучению состояния тревоги / В. М. Астапова // Тревога и тревожность / сост. и общая ред. В. М. Астапова. – СПб. : Питер, 2001. – С. 156-166.
3. *Березин Ф. М.* Некоторые механизмы интрапсихической адаптации и психосоматические состояния / Ф. М. Березин // Бессознательное, природа, функции, методы исследования : [сб. науч. тр.] / под общ. ред. А. С. Прангишвили. – Тбилиси, 1988. – Т. 2. – С. 281-292.

4. *Брушлинский А. В.* Психология субъекта / Андрей Владимирович Брушлинский. – СПб. : Алетей, 2003. – 268, [1]с.
5. *Левитов Н. Д.* Фрустрация как один из видов психических состояний / Н. Д. Левитов // Вопросы психологии. – М., 1967. – № 6. – С. 118-129.
6. *Немчин Т. А.* Оценка нервно-психического напряжения, астении, сниженного настроения / Т. А. Немчин // Практикум по экспериментальной и прикладной психологии: учеб. пособие / [Л. И. Вансовская ; под ред. А. А. Крыжева]. – Л., 1990. – С. 130-142.

Annotation

Psychological approaches for understanding and classifying mental states of the individual. The features of mental states in adolescence. Analyzed the relationship and interdependence adolescent mental states of physiological age changes.

Keywords: *mental state, classification of mental states, teenager, adolescence, conflict period.*

УДК: 159.942-053.6:615.85

*Курилишин А. В.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
Науковий керівник: Паньковець В. Л., канд. психол. наук, доцент*

ПОДОЛАННЯ ТРИВОЖНОСТІ ПІДЛІТКІВ МЕТОДАМИ АРТ-ТЕРАПІЇ

У тезах проаналізовано теоретичні підходи до проблеми тривожності, специфіку підліткового віку, а також особливості застосування арт-терапевтичних методів у подоланні негативних психічних станів. Також подано методи збору інформації про підліткову тривожність та результати дослідження підліткової тривожності. Крім цього, розроблено програму психологічної корекції підліткової тривожності засобами арт-терапії та рекомендації батькам та педагогам щодо подолання та профілактики тривожності підлітків.

Ключові слова: *тривожність, підлітковий вік, арт-терапія.*

Дослідження тривожності як властивості особистості в останній час є особливо актуальним, оскільки згідно з даними вітчизняних та зарубіжних вчених, у сучасному світі з'явилась стійка тенденція до зростання кількості тривожних людей.

Водночас слід зазначити, що сьогодні ще недостатньо уваги приділяється дослідженню тривожності у підлітків. Тема тривожності є однією з найбільш актуальних проблем у сучасній психолого-педагогічній літературі. Тривожність людини часто призводить до зниження працездатності, продуктивності діяльності та виникнення труднощів у спілкуванні. У стані тривожності підліток, як правило, переживає не одну емоцію, а деяку комбінацію різних емоцій, кожна з яких впливає на його соціальні взаємини, на його соматичний стан, на сприйняття, мислення, поведінку.

Означена тема потребує уваги тому що тривожність іноді важко розпізнати. Трапляються такі випадки, коли одні діти з високою тривожністю вважаються “слухняними”, “безпроблемними” для батьків та вчителів, а інші – з “поганою поведінкою”, “некеровані” та “неуважні”. Як і у першому, так і в другому випадку такі діти потребують допомоги з боку дорослих.

Значення роботи полягає в тому, що вона може служити основою подальшого дослідження проблеми тривожності підлітка і корекційних заходів щодо її зниження. Проблемою підліткової кризи і тривожності, пов'язаної з нею, займалися: А. М. Парафіянин, Т. В. Драгунова, Л. С. Виготський, Л. І. Божович, Н. Д. Левітів, Л. М. Костіна, А. В. Мікляева, Ч. Д. Спилбергер,

Ю. Л. Ханін, Х. Ремшмидт та інші. Дослідження особливостей застосування методів арт-терапії у психологічній корекції проводили О. Ф. Бондаренко, М. Й. Боришевський, Г. В. Ложкін, С. Д. Максименко, В. О. Татенко, Т. М. Титаренко, Н. В. Чепелєва, Т. С. Яценко та інші. Однак можливості методів арт-терапії як засобу подолання тривожності у підлітковому віці повністю не досліджені. Актуальність та недостатня опрацьованість означених питань і зумовили вибір теми дослідження “Подолання тривожності підлітків методами арт-терапії”.

Тривожність – це індивідуальна психологічна особливість, що виявляється в підвищеній схильності відчувати занепокоєння в різних життєвих ситуаціях, у тому числі й тих, об’єктивні характеристики яких до цього не спрямовують. Виділяють особистісну та реакційну тривожність. Ситуації, що представляють для людини певну загрозу або особистісно-значимі, викликають у неї стан тривоги. Психологічні особливості підліткової тривожності полягають у тому, що дана тривожність – наслідок підліткової кризи, що впливає на всі сторони життя. Робота психолога з тривожними підлітками повинна бути спрямована на корекцію самооцінки та подолання внутрішніх конфліктів.

Причиною виникнення тривожності може бути внутрішній конфлікт, який не рідко виникає у підлітків, суперечливість прагнень дитини, коли одне її сильне бажання суперечить іншому, одна потреба заважає іншій. Але для того щоб тривожність сформувалась як риса особистості, підліток повинен накопичити багаж неуспішних, неадекватних способів подолання стану тривоги [1, с. 42].

Один із методів подолання тривожності підлітків – це арт-терапія. Саме арт-терапевтичні методи роботи з підлітками з підвищеним рівнем тривожності передбачають розвиток рефлексії, тобто самопізнання внутрішніх психічних актів та станів, а також формування стійкої позитивної самооцінки.

Арт-терапія є найбільш давньою та природною формою корекції емоційного стану, якою можна користуватись для зняття накопиченої психічної напруги, для того, щоб заспокоїтись чи просто зосередитись.

Одним з найбільш поширених видів арт-терапії є ізотерапія (малюнок, колаж). У своїй роботі “Арт-терапія у роботі з дітьми” М. В. Кісельова пише: “Ізотерапія – це терапія образотворчою творчістю, в першу чергу малюванням, використовується нині для психологічної корекції клієнтів з невротичними, психосоматичними порушеннями, дітей і підлітків з труднощами в навчанні і соціальній адаптації, при внутрішньосімейних конфліктах. Психокорекційні заняття з використанням ізотерапії служать інструментом для вивчення почуттів, ідей і подій, для розвитку міжособових навичок і стосунків, зміцнення самооцінки і впевненості в собі” [2].

Арт-терапія не нав’язує людині “зовнішніх”, “механічних” засобів лікування або вирішення її проблем, а “запускає” її внутрішні ресурси. Крім цього, проведення образотворчих занять з підлітками сприяє забезпеченню соціально прийнятним способом виходу різноманітних переживань та інших негативних станів, розвитку почуття внутрішнього контролю та уяви, підвищенню самооцінки, що позитивно впливає на процес гармонізації особистості, подоланню тривожності [5].

Результати психологічного дослідження за допомогою двох методик (а саме: “Шкала самооцінки ситуаційної та особистісної тривожності” Ч. Д. Спілбергера – Ю. Л. Ханіна (для тестування старших підлітків) та “Методика діагностики рівня шкільної тривожності Філіппса”), засвідчили про те, що у більшості підлітків помірний рівень реактивної тривожності. Проте, у значної кількості – високий рівень даного виду тривожності (у 34%). Це заважає звичайні життєві ситуації сприймати спокійно, врівноважено, тому що реактивна тривожність виникає як емоційна реакція на стресову ситуацію. Низький рівень реактивної тривожності – у 6% досліджуваних. Щодо особистісної тривожності, то у більшості учнів – помірний рівень (у 47%), але високий рівень спостерігається у 40% підлітків. Це може призвести до порушення гармонії особистості та

до психосоматичних розладів. Низький ж – у 15%.

Згідно результатів другої методики, у всіх підлітків, що взяли участь у дослідженні, виявлено переживання фрустрації потреби в досягненні успіху та переживання проблем та страхів у стосунках з вчителями. Також, у великій кількості учнів спостерігається переживання соціального стресу, страху самовираження та страху не відповідати очікуванням оточуючих. Це заважає учням під час перебування у школі, вони відчувають тривогу з приводу оцінок, які дають оточуючі. Переживання проблем та страхів у стосунках з вчителями знижує успішність навчання школяра, тому з даними проблемами необхідно працювати.

Було дібрано арт-терапевтичні вправи для подолання тривожності підлітків. Крім цього, були надані методичні рекомендації для батьків та педагогів для профілактики та подолання тривожності підлітків.

Батьки та педагоги, що взаємодіють з тривожними підлітками повинні намагатись не створювати умов, які підвищують їхній негативний стан. Умови навчання та виховання навпаки повинні сприяти гармонізації особистості.

У ході вирішення завдань цієї роботи, зроблено наступні **висновки**:

1. Прояви тривожності є фактором, що часто зустрічається у поведінці підлітків, що досить детально описується багатьма авторами в першоджерелах. Проявами можуть бути: переживання фрустрації в досягненні успіху, проблеми та страхи у стосунках з вчителями, страх не відповідати очікуванням оточуючих, переживання соціального стресу та страх самовираження тощо. Тривожність має досить великий вплив на розвиток дитини та її становлення як особистості.

2. Аналіз результатів емпіричного дослідження засвідчив, що у третини досліджуваних спостерігається підвищений рівень тривожності. У багатьох досліджуваних дещо підвищені показники рівнів різних видів тривожності, наприклад, особистісної та реактивної (при цьому, підвищений рівень особистісної тривожності у школярів переважає над підвищеним рівнем реактивної тривожності). Крім цього, у деяких учнів існують переживання фрустрації в досягненні успіху та переживання проблем і страхів у стосунках з вчителями.

3. У процесі даного дослідження було дібрано цикл психологічних корекційних вправ, заснованих на реалізації прийомів та методів арт-терапії, яка є найважливішим компонентом в корекційній роботі, спрямованій на зниження рівня тривожності підлітків. Також було дібрано методичні рекомендації, щодо зниження тривожності, які можна використовувати у повсякденному житті, вони прості, ефективні та не потребують особливих умов.

Список використаних джерел:

1. Вареніч Н. О. Особливості тривожності сучасних підлітків / Н. О. Вареніч // Психолог. – 2004. – № 23-24. – С. 41-42. – С. 42.
2. Кісельова М. В. Арт-терапія у роботі з дітьми / М. В. Кісельова. – СПб. : Речь, 2006. – 15с.
3. Коваленко Н. П. Психологический практикум / Н. П. Коваленко. – СПб. : из-во ИПТП, 2005.
4. Омельченко Я. М., Кісарчук З. Г. Психологічна допомога дітям з тривожними станами. / Я. М. Омельченко, З. Г. Кісарчук. – К. : Шкільний світ.2008. – 112 с. – С. 17.
5. Практикум по игровой психотерапии / под ред. Х. Кэдьусон, У. Шефер. – СПб. : Питер, 2001.
6. Тревога и тревожность / сост. и общая ред. В. М. Астапова. – СПб. : Питер, 2001.

Annotation

The theses analyzes theoretical approaches to the problem of anxiety, the specificity of adolescence, and also features the use of art therapy techniques to overcome negative mental states. Also presented methods of gathering information about teenage anxiety and results of studies of adolescent anxiety. In addition, a program of psychological treatment of adolescent anxiety art therapy tools and advice to parents and teachers to overcome and prevent teenager's anxiety.

Keywords: anxiety, adolescence, art therapy.

УДК: 159.923:316.647.5

*Мельніков О. О.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
Науковий керівник: Бушуєва Т. В., канд. псих. наук, доцент, професор*

СОЦІАЛЬНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ФАКТОР ОСОБИСТІСНОЇ ЗРІЛОСТІ У СТУДЕНТСЬКОМУ ВІЦІ

У тезах розглянуто проблему соціального інтелекту як одного з чинників особистісної зрілості. Представлені результати теоретичного аналізу проблеми та емпіричного дослідження зв'язку між загальною оцінкою ступеня самоактуалізації студентів та рівнем їх соціального інтелекту.

Ключові слова: соціальний інтелект, особистісна зрілість, самоактуалізація, студентський вік.

У науковій літературі студентський вік охоплює підлітковий, юнацький вікові періоди та ранню дорослість. В складних умовах сучасного життя студенту, що готується вийти в життя, протягом навчання в університеті доводиться вирішувати ряд складних завдань. Це і вибір майбутньої професії, стосунки з колегами-студентами, викладачами, пошук першого місця роботи, початок трудової біографії та кар'єрного росту. Вирішення кожної задачі вимагає від молодої людини чіткого розуміння власної мети, ресурсів, наполегливості, компетентності та інтелектуальних зусиль. При вирішенні зазначених завдань студентського віку молода людини залучена до великої кількості соціальних стосунків як то: студент-батьки, студент-друзі, студент-студентський колектив, студент-викладачі, студент-працедавці та трудовий колектив.

Вперше термін “соціальний інтелект” було вжито Едвардом Лі Торндайком (Edward Lee Thorndike) в його статті “Intelligence and its use” для розважального видання “Harpers Magazine”. Ця стаття була відлунням галасу навколо поняття “інтелект”, над змістом якого у 20-х роках минулого століття працювали кращі представники психологічної науки. У цій статті автор намагався висвітлити шляхи використання людиною свого інтелектуального потенціалу не лише у безпосередній сфері своєї діяльності, але і у повсякденному житті [7]. Джо Пол Гілфорд (Gou Paul Gilford), перший вчений який протягом другої половини 60-х років минулого століття провів перше успішне емпіричне дослідження соціального інтелекту, визначив соціальний інтелект як систему інтелектуальних здібностей, незалежну від факторів загального інтелекту [1].

Одним із практичних результатів його досліджень стала розробка методики діагностики соціального інтелекту, російськомовну адаптацію якого ми використали у нашому дослідженні. У вітчизняну психологію поняття “соціальний інтелект” ввів Ю. М. Ємельянов. За визначенням Ємельянова, сферу можливостей суб'єкт-суб'єктного пізнання індивіда можна назвати його соціальним інтелектом, розуміючи під цим стійку, засновану на специфіці розумових процесів, афективного реагування і соціального досвіду здатність розуміти самого себе, а також інших людей, їх взаємин, і прогнозувати міжособистісні події. Це пізнання має вектор від спостереження актуальних міжособистісних подій до усвідомлення результатів цих подій, які закріплюються в когнітивних структурах психіки у вигляді умінь і навичок [5].

Ця думка узгоджується зі словами Д. Б. Ельконіна про соціальний вимір розвитку дитини, яка вивчає соціальні умови свого розвитку, соціальні стосунки, норми, прийнятні форми поведінки та інше. Виходячи із сказаного, розвинений соціальний інтелект або “висока комунікативна компетенція” розглядається як одна з характеристик особистісної зрілості.

Особистісна зрілість є чи не найважливішою проблемою у сучасній вітчизняній психології. Проведений нами теоретичний аналіз засвідчує, що у визначенні рис зрілої особистості думки дослідників часто збігаються. Наприклад, за Гордоном Олпортом [2], зрілій особистості притаманна здатність до якісних міжособистісних стосунків, а П. М. Якобсон [3], виходячи з

положення про те, що людина є соціальною істотою, взагалі ототожнює поняття соціальна та особистісна зрілість людини. Абрахам Маслоу (Abraham Harold Maslow) також робить акцент на тому, що зрілий (в рамках його теорії – особистості що самоактуалізується) особистості притаманна здатність до конструктивних соціальних відносин та високий ступінь адаптації до навколишніх (соціальних) умов [4]. Вказані дослідники відзначали, що зріла особистість здатна до теплих і продуктивних соціальних стосунків, розуміння власної поведінки і поведінки оточуючих, конструктивної міжособистісної взаємодії [6]. Водночас здатність адекватно оцінювати ситуацію в контексті соціальних стосунків, здатність до успішної міжособистісної взаємодії та теплих стосунків є нічим іншим як показником розвинутого соціального інтелекту. Отже, можна припустити, що соціальний інтелект може виступати фактором особистісної зрілості. Операціоналізувати “особистісну зрілість” вдалось Еверету Шострому (Everett L. Shostrom), відомому послідовнику А. Маслоу. Спираючись на концепцію Маслоу, він розробив опитувальник рівня самоактуалізації особистості (Personal Orientation Inventory, POI) модифікацією якого є опитувальник САТ, який ми також використали у нашому дослідженні.

Емпіричне дослідження соціального інтелекту як фактору особистісної зрілості в студентському віці проведене нами на базі ІСПСК НПУ імені М. П. Драгоманова, вибірка складала 40 студентів-психологів III курсу. Аналіз отриманих даних, зокрема, визначає наявність кореляційного зв'язку між загальною оцінкою ступеня самоактуалізації досліджуваних та рівнем їх соціального інтелекту ($p=0.05$), що свідчить про існування залежності між адекватністю розуміння індивідом власної поведінки і поведінки партнерів у процесі спілкування, і як наслідком, успішністю міжособистісних взаємодій та тим, на скільки близько індивід наближений до розкриття власних особистісних потенцій та адекватного сприйняття об'єктивної дійсності. Повертаючись до положення про соціальну природу особистості, про тотожність соціальної та особистісної зрілості, ми можемо сказати що однією з умов досягнення особистісної зрілості є розвиток умінь і навичок міжособистісної взаємодії. На нашу думку, розвиток комунікативної компетенції як системи умінь, комунікативності як якості, разом із стимулюванням інтересу до процесу спілкування та до людей в цілому зіграє позитивну роль у розвитку особистості.

Подальше дослідження спрямоване на розробку психотехнології розвитку тих компонентів комунікативної сфери людської діяльності, що безпосередньо відносяться до соціального інтелекту який, згідно результатів нашого дослідження, може виступати чинником особистісної зрілості у студентському віці.

Список використаних джерел:

1. *Лунева О. В.* История исследования социального интеллекта / О. В. Лунева // Человеческий потенциал. – 2008. – № 4. – С. 177-182.
2. *Олпорт Г.* Становление личности: Избранные труды. / Г. Олпорт. – М. : Смысл, 2002.
3. *Якобсон П. М.* Психологические компоненты и критерии становления зрелой личности / П. М. Якобсон // Психологический журнал. – 1981. – № 4. – С. 142-147.
4. *Maslow A. H.* Motivation and Personality (2nd ed.) / A. H. Maslow. – N. Y. : Harper & Row, 1970.
5. *Емельянов Ю. Н.* Активное социально-психологическое обучение / Ю. Н. Емельянов. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1985. – 168 с.
6. *Hjelle L., Ziegler D.* Personality Theories: Basic Assumptions, Research, and Applications 3th ed.: McGraw-Hill, 1992; СПб. : Питер Пресс, 1997.
7. *Thorndike E. L.* Intelligence and its use // Harper's Magazine. 1920. – V. 140. – P. 227-235.

Annotation

In this theses the problem of social intelligence reviewed as a factor of personal maturity. The results of theoretical analysis and empirical research of problems of relations between the general assessment of the degree of self-actualization of students and their social intelligence level are also presnted in this article.

Keywords: *social intellegence, personal maturity, self-actualization, student age.*

УДК: 159.923.2:37.032

*Мешко Г. О.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
Науковий керівник: Ставицька С. О., д. психол. наук, професор*

САМОАКТУАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА ЯК ЧИННИК ЙОГО ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ

У дослідженні з'ясовано психологічний зміст самоактуалізації студентів протягом навчання у вищому навчальному закладі. Обґрунтовано вплив особливостей самоактуалізації на процес професійного становлення майбутніх фахівців. Розроблено і здійснено емпіричне дослідження самоактуалізації студентів (на прикладі студентів педагогічних спеціальностей). Розкрито можливості оптимізації і стимулювання процесу самоактуалізації студентів вищої школи. Запропоновано й описано програму психолого-педагогічного супроводу самоактуалізації студентів.

Ключові слова: самоактуалізація особистості, студент, професійне становлення, психолого-педагогічний супровід самоактуалізації студента.

Сьогодні особливо гостро постає необхідність роботи з молодим поколінням стосовно розвитку в нього відповідальності за власне майбутнє, здатності досягнення успіху та якнайповнішої реалізації свого внутрішнього потенціалу. Тому у сучасній психології дослідження в цьому напрямі набувають важливого значення. Серед них чільне місце займають дослідження самоактуалізації особистості.

Теоретичні передумови дослідження самоактуалізації були закладені й розвинуті в роботах представників зарубіжної гуманістичної психології А. Маслоу, Р. Мея, Г. Олпорта, К. Роджерса, В. Франкла та ін. В українській психології проблема самоактуалізації досліджується досить активно й розглядається у контексті ідей становлення особистості та особистісного саморозвитку (Г. Балл, І. Бех, М. Боднар, О. Бондаренко, М. Боришевський, І. Булах, Є. Головаха, Ю. Долинська, Л. Кобильник, С. Максименко, І. Маноха, Г. Радчук, В. Роменець, О. Скрипченко, Н. Старинська, С. Ставицька, В. Татенко, Т. Титаренко та ін.).

Аналіз наукових джерел дає можливість стверджувати, що вітчизняним психологам, які спеціально досліджували різні аспекти самоактуалізації студентської молоді (М. Боднар, М. Гасюк, В. Гупаловська, Ю. Долинська, Л. Кобильник, Н. Старинська, М. Ткалич та ін.), належать вагомі доробки у цій царині. Водночас, проблема самоактуалізації особистості у зв'язку з процесом професіоналізації майбутнього фахівця у вищій школі залишається недостатньо дослідженою. Зокрема, постає необхідність розкрити особливості самоактуалізації як важливого чинника професійного становлення студента під час навчання у вищому навчальному закладі.

Мета дослідження: з'ясувати психологічний зміст самоактуалізації особистості студента протягом навчання у вищому навчальному закладі, обґрунтувати вплив особливостей самоактуалізації на процес професійного становлення майбутніх фахівців, а також розкрити можливості оптимізації й стимулювання процесу самоактуалізації студентів вищої школи.

У науковій термінології самоактуалізація в узагальненому вигляді розглядається як усвідомлення індивідом своїх потенційних можливостей, прагнення до їх розвитку, а також їх реалізація через відповідальний вибір, творчу самодіяльність та самовдосконалення. За своєю сутністю – це внутрішня активність суб'єкта, спрямована на збагнення власної унікальності, цінності і життєвого призначення, продумування програми самоздійснення. Вона має зовнішнє вираження у вигляді самореалізації – втілення цієї програми й індивідуальності в конкретній діяльності [3].

Науковці роблять спроби окреслити перелік характеристик самоактуалізованої особистості.

Аналіз робіт різних авторів дає можливість стверджувати, що такий перелік характеристик може значно варіюватися як за їх кількістю, так і за змістом. У психології користується популярністю узагальнений перелік ознак, що відрізняють самоактуалізовану людину від більшості людей, запропонований А. Маслоу [1]. Самоактуалізованим людям, на його думку, властива: а) орієнтація на реальність; б) прийняття себе, інших людей, природного світу такими, якими вони є; в) спонтанність і більші творчі ресурси; г) центрованість на проблемі, а не на собі; д) автономність і незалежність; е) демократичність; ж) глибокі й емоційні, а не поверхневі відносини з людьми.

Для формування новоутворень самоактуалізованої особистості як онтогенетична стадія розвитку сензитивним періодом є студентський вік. Учені [2] доводять, що тенденція до самоактуалізації, самовираження, пошуку сенсу життя починає переважати саме в студентські роки. Специфічною особливістю самоактуалізації особистості в студентському віці є те, що вона здійснюється у просторі процесу професійної підготовки у ВНЗ. Цей етап особистісного і професійного становлення характерний тим, що студенти ще безпосередньо не беруть участь у професійній діяльності, але у них вже формується професійна самосвідомість, центральним компонентом якої є усвідомлення себе як суб'єкта професійної діяльності (перш за все – засобами навчально-професійної діяльності – як провідного типу діяльності для цього віку).

Дослідники вважають, що самоактуалізація студентів, крім базових характеристик самоактуалізованих людей, охоплює властивості особистості, які відображають особливості студентського віку та специфіку професійного становлення майбутніх фахівців на етапі вузівської підготовки. До них відносять осмисленість життя, визнання головними в ньому цінностей росту і розвитку; позитивне сприйняття себе, інших, вибраної професії, погляд на останню як на можливість реалізувати власні інтереси, задатки і цінності; інтернальність; креативність; відкритість до життя і готовність постійно вчитися. Показником результативності процесу самоактуалізації майбутніх фахівців є рівень розвитку всіх сукупних властивостей, які обумовлюють самоактуалізацію особистості.

На підставі теоретичного аналізу проблеми самоактуалізації й, зокрема, конкретизації критеріїв самоактуалізованої особистості нами здійснене емпіричне дослідження особливостей самоактуалізації студентів (на прикладі студентів педагогічних спеціальностей). Дослідженням охоплено 212 студентів 1-5 курсів Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Для отримання емпіричного матеріалу було використано опитувальник САМОАЛ, що є модифікацією Н. Каліною і А. Лазукіним теста POI (Personal Orientation Inventory) Е. Шострем. Він призначений для діагностики загального рівня самоактуалізації особистості та особливостей прояву окремих властивостей самоактуалізованої особистості. Оскільки важливою передумовою самоактуалізації є осмислення особистістю себе у всіх часових аспектах суб'єктивної реальності, ми за допомогою “Теста смисложиттєвих орієнтацій” (СЖО) Д. Леонтьєва діагностували загальний рівень осмисленості життя та спрямованість особистості студента за низкою окремих його смисложиттєвих орієнтацій.

Дані емпіричного дослідження засвідчили, що особливості самоактуалізації студентів справляють важливий вплив на характеристики їх професійного становлення. Зокрема, студенти, здебільшого, усвідомлюють значення і специфіку самоактуалізації під час професійної підготовки. Студенти-першокурсники процес самоактуалізації пов'язують з навчанням і перспективною спрямованістю. У студентів п'ятого курсу виражена професійна орієнтація і довільна опосередкована діяльність щодо реалізації себе, своїх можливостей. Під час навчання в майбутніх фахівців формується самостійність, відповідальність за свої вчинки, серйозніше ставлення до життя, з'являється прагнення до встановлення стійких стосунків з людьми, змістовного спілкування, ініціативного і творчого вирішення професійних завдань.

Важливою передумовою самоактуалізації студента як майбутнього фахівця є осмисленість свого життя, яке виконує функцію саморозвитку. Загальна траєкторія смисложиттєвих орієнтацій

студентів у процесі професійної підготовки характеризується високими показниками на першому курсі, різким спадом на другому і поступовим підйомом до четвертого курсу, і знову деяке падіння на п'ятому. Це, на наш погляд, можна трактувати спочатку появою на першому курсі у молодій людини нової соціальної ролі – студента вищої школи і переживанням у зв'язку з цим спектра позитивних емоцій. Далі, динаміка зниження цих показників пов'язується з ціннісною кризою, яка характерна для студентів другого курсу (деякі дослідники відзначають її на третьому). Поступово через набуття особистісного смислу професії до студентів на третьому і четвертому курсах повертається здатність сприймати власний життєвий процес як цікавий, емоційно насичений, що призводить до зменшення незадоволеності життям. Друге падіння показників смисложиттєвих орієнтацій спостерігається у випускників ВНЗ на п'ятому курсі. Це обумовлюється, імовірно, завершенням циклу професійної підготовки й деякою дезорієнтованістю студентів щодо свого майбутнього.

Більшість діагностованих показників самоактуалізації студентів свідчать, що цей процес потребує цілеспрямованих зусиль як з боку представників ВНЗ, так і з боку самих студентів щодо його оптимізації. Нами запропонована й описана програма оптимізації та стимулювання розвитку властивостей самоактуалізованої особистості студентів у вищому навчальному закладі. Її основу складає система заходів психолого-педагогічного супроводу самоактуалізації студентів. Вона охоплює: організацію взаємодії студентів-наставників і першокурсників; розширення площини діяльності кураторів студентських академічних груп (підготовка студентів-наставників, організація, координація та моніторинг їх діяльності); розширення сфери діяльності педагогів-психологів (психологічні консультації для першокурсників, проведення з ними психодіагностичної та психокорекційної роботи) тощо.

Важливим складником цілісної системи психолого-педагогічного супроводу майбутніх фахівців під час навчання у вищому навчальному закладі є розроблена нами програма стимулювання процесу самоактуалізації студентів, заснована на принципах активних методів соціально-психологічного навчання. Ця програма розрахована на 10 тренінгових занять. Стратегічним підсумком реалізації запропонованої програми має стати розвинуте прагнення студентів до самоактуалізації, що ґрунтується на пізнанні своїх індивідуальних особливостей, чіткому уявленні про себе; усвідомленні важливості безперервного становлення, розвитку, вдосконалення особистості; формуванні відповідальності та свободи, привітності і відкритості, орієнтації на успіх і творчість; розвитку здатності адекватно вибудовувати життєві плани, коригувати їх.

Список використаних джерел:

1. Маслоу А. Мотивация и личность / А. Маслоу. – 3-е изд. – СПб. : Питер, 2010. – 352 с.
2. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека / К. Роджерс. – М. : Прогресс, 1998. – 480 с.
3. Хьелл Л. Теории личности / Л. Хьелл, Д. Зиглер. – СПб. : Питер, 2003. – 608 с.

Annotation

Psychological content of students' self-actualization during their studying at a higher educational establishment was clarified in the research. The influence of self-actualization peculiarities on the process of professional formation of future specialists is substantiated. An empirical research of students' self-actualization (on the example of students of pedagogical specialties) is worked out and realized. The opportunities for optimization and stimulation of high school students' self-actualization process were revealed. The program of psychological and pedagogical support of students' self-actualization was offered and described.

Keywords: *personal self-actualization, student, professional formation, psychological and pedagogical support of student's self-actualization.*

УДК: 159.929

*Мороз А. П.,
Донецький національний університет
Науковий керівник: Кушнір Ю. В., канд. пед. наук, доцент*

ФІЛОСОФСЬКІ ПОГЛЯДИ АРИСТОТЕЛЯ НА ПРОБЛЕМИ ПОРІВНЯЛЬНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

У тезах розглядаються первісні уявлення про поведінку тварин. На основі аналізу поглядів Аристотеля робиться оцінка впливу античних спостережень за фауною на становлення сучасних психологічних і педагогічних наук. У результаті аналізу співставлення поведінки тварин і поведінки людини впливає висновок: на моделях поведінки тварин можна вивчити перспективи розвитку тих чи інших психічних функцій, людини.

Ключові слова: Аристотель, порівняльна психологія, поведінка тварин.

Формування уявлень про тваринний світ, природу поведінки братів наших менших і зіставлення цього всього з людиною розпочалося ще за часів до нашої ери. Первісних людей цікавили різні види тварин, адже, одних вони намагалися приручити, а інших навпаки – остерегалися. З багаторічним досвідом, який отримували внаслідок спостережень і передавали з покоління в покоління, люди започаткували перші найпримітивніші господарства. Для одомашнення тварин їм потрібно було знати норів кожної з них. Таким чином біля людських осель поступово почали з'являтися собаки, кози, корови, вівці та багато інших. Згодом, зі стрімким розвитком науки, людей зацікавили експериментальні дії над тваринами. Звичайно, на той час ще не було лабораторій для дослідження мозку, нервової чи будь-якої іншої системи, тому перші мислителі робили висновки, опираючись на власний досвід, отриманий унаслідок спостереження, а потім уже і порівняння. Про це свідчать знайдені стародавні рукописи, один із яких “Історія тварин”, написаний давньогрецьким ученим-енциклопедистом Аристотелем.

Його праця досить об'ємна. Рукопис складається із 10-ти частин, названих книгами. Кожна з них є самостійною, але водночас усі вони пов'язані спільною темою. Автор описує свої спостереження за багатьма видами тварин, птахів і риб. Але, напевно, найцікавішим є те, що він проводить паралель між двома зовсім різними і такими схожими світами: тваринним і людським.

Щоб у повному обсязі зрозуміти вагу вкладу Аристотеля у психологічну науку, розглянемо, для прикладу, 8-у та 9-у книги. З самого початку автор поділяє тварин відносно їх способу живлення та вдачі [1, с. 301]. Вражає думка стосовного того, що їм притаманні певні людські якості, як називає їх Аристотель, “сліди душевних явищ” [1, с. 301]. Це: лагідність і дикість, хоробрість і страх, благородство і підступність, тощо.

Філософ чи не вперше зіставив душевний світ людини та тварин. Він дійшов феноменального висновку: “Відмінності людини від тварин зводяться до більшої або меншої величини” [1, с. 301]. А також: “якщо в людини є таланти, мудрість і розуміння, то у тварин є якась природна здібність також” [1, с. 301]. Аристотель найкраще вбачав схожість, коли порівнював дітей різного віку. Він писав, що так можна побачити сліди властивостей, які виявляються пізніше. Цікавим і навіть корисним у дорослому житті є таке ствердження автора: “У дитячому віці душа малюка нічим не відрізняється від душі тварини, тому нічого страшного, якщо деякі явища схожі або аналогічні тваринним” [1, с. 301]. Так, як і люди розселяються по Земній кулі, відповідно до звичних їм умов життя, так і тварини існують у різних середовищах: наземному, водному [1, с. 303].

Кілька наступних глав описують читачам способи живлення різних видів тварин. Тут також можна провести паралель між людським світом, адже й у нас є представники, які

харчуються м'ясом, а є і вегетаріанці. Далі автор описує рису, яка присутня в обох світах: страх. При його прояві тварини панікують і ховаються так, як і люди. У кожного виду є власний спосіб і місце схованки [1, с. 321-325]. Майже в кінці восьмої книги автор описує хвороби тварин. Їм, виявляється, також, буває, нездужається. Ці висновки є неймовірними для людини з науковими знаннями того часу; вони й досі залишаються актуальними та важливими для порівняльної психології.

Що стосується дев'ятої книги, то вона детальніше розповідає про характери тварин, які в більшій або меншій мірі схожі з людськими. Хоча, на думку дослідників, ця книга не до кінця опрацьована, але вона дає масу інформації для того, щоб цілком зрозуміло досягнути схожості та відмінності між нами і представниками фауни.

Арістотель пише, що самки більш м'які, легше приручаються, що дуже схоже на жіночу природу [1, с. 343-344]. Інший приклад – ворожнеча між різними видами тварин. Автор окреслює таких представників, як орел і дракон [1, с. 344], іхневмон і фаланга [1, с. 344], сова і орхіт [1, с. 345], корольок, чайка, гекон, павук, вовк, віслик і багато-багато інших. Між нами, вищими істотами, також нерідко виникають найрізноманітніші конфлікти.

Автор робить цікаву помітку, яка дуже актуальна в наш час: дружелюбні ті тварини, які збираються в стада, а однаків недолюблюють [1, с. 347].

Філософ спостерігав за ластівками і виявив, що стосовно стилю життя вони наслідують людину і мають розумову точність. Це виявляється у техніці виття гнізд: ці пташки почергово перекладають прутики з брудом, щоб вийшов міцний дім, а про потомство дбає, майже, як жінки про своїх малюків [1, с. 352-353]. Далі Арістотель наводить приклади виття гнізд і турботи про потомство ще багатьох видів птахів. Із них дивує лише один представник – зозуля. Вона, як і, нажаль, багато сучасних молодих мам залишає своїх дитинчат: відкладає яйця у гнізда інших пташок, які потім висиджують і піклуються про пташенят зозулі [1, с. 364]. Крім таких сумних прикладів, між птахами є і взірці, з яких варто брати приклад. Це – лебеді. Вони проживають у парі до смерті і неймовірно бережно піклуються про потомство [1, с. 358]. Між іншим, варто сказати, що й між людьми є такі пари, як говорять: раз і на все життя.

Крім того, вчений розповідає про нечувані дії дельфінів, порівнюючи їх із дайверами. Риби можуть розвивати велику швидкість і пірнати дуже глибоко, вистрибуючи потім із води [1, с. 391-392].

Таким чином, працю Арістотеля можна вважати науковим феноменом, адже вчений описав те, що до нашого часу вивчається, досліджується і залишається актуальною темою для дискусій. Він дав початок новій цікавій науці – порівняльній психології.

Список використаних джерел:

1. Аристотель. История животных / пер. с древнегреч. В. П. Карпова; под ред. и с примеч. Б. А. Старостина. – М.: РГГУ, 1996. – 528 с.

Annotation

In these considered primitive understanding of animal behavior. Based on analysis of the views of Aristotle impact assessment is ancient observations of the fauna on the development of modern psychological and pedagogical sciences. An analysis comparing animal behavior and human behavior conclusion: the models of animal behavior can explore prospects for development of certain functions, skills, learning rights, and especially - children.

Keywords: *Aristotle, comparative psychology, animal behavior.*

УДК: 316.1

*Мусасва Л. А.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
Науковий керівник: Степико В. П., канд. філос. наук, доцент, професор*

СІМЕЙНІ КОНФЛІКТИ ТА СТРАТЕГІЇ ЇХ РОЗВ'ЯЗАННЯ

Тези присвячені дослідженню сімейних конфліктів та аналізу існуючих стратегій їх розв'язання.

Ключові слова: шлюб, сім'я, сімейні конфлікти.

Шлюб та сім'я завжди були важливим об'єктом соціологічних досліджень. Сьогодні ці важливі інституції знаходяться в стані кризи, про що свідчить поширення у суспільстві таких явищ, як збільшення кількості розлучень та кількості неповних сімей і дітей, народжених поза шлюбом; зменшення середньої тривалості шлюбу, відкладення часу вступу до шлюбу; проживання подружніх пар без оформлення шлюбу; зменшення розмірів сім'ї; збільшення кількості самотніх людей тощо.

Різним аспектам формування та функціонування шлюбу та сім'ї присвячені роботи багатьох українських науковців: О. Балакиревої, А. Бови, С. Вакуленко, С. Глазунова, В. Г. Захарченко, А. Лантух, Н. Лавриненко, Е. Лібанової, Т. Медіної, А. Нечипоренко, А. Ноура, Н. Хамітова, Ю. Якубової, О. Яременка та інших. Однак, не зважаючи на значні здобутки в дослідженні проблем шлюбу та сім'ї, достатньо актуальним залишається питання про їх сучасний стан та подальше майбутнє.

Значні ризики, що негативно позначаються на функціонуванні сучасної сім'ї та призводять до розлучень, пов'язані з сімейними конфліктами.

Сімейні конфлікти – це зіткнення протилежних інтересів членів родини, що негативно позначаються на шлюбно-сімейних відносинах та можуть призвести до руйнації сім'ї.

Як показали результати Всеукраїнського соціологічного дослідження “Фактор сімейного щастя” серед причин конфліктів в подружньому житті одними із головних є: неможливість стримувати емоції (32% опитаних), побутові причини (32% опитаних), відсутність почуттів (4% опитаних). Дослідження також виявило, що саме сварки супроводжують нещасливі подружні стосунки. Лише 8% тих, хто щасливі у шлюбі, часто сваряться зі своїм партнером, в той час, як 61% нещасливих пар часто сваряться з різного приводу [1].

В. Г. Захарченко зазначає, що традиційно сімейні конфлікти розглядалися як негативне явище, яке відіграло лише дестабілізуючу роль. Наслідки такого конфлікту – це погіршення стосунків, руйнування психологічного клімату в сім'ї, як кінцевий результат, розпад сім'ї. Але конфлікт може відігравати і позитивну роль, як засіб зняття загострених суперечностей у процесі діалогічного спілкування подружжів. У процесі розвитку сім'ї відбувається адаптація сімейних партнерів до кожного нового етапу стосунків у сім'ї. Отже конфлікт відіграє стабілізуючу роль у тому разі, коли сім'ї прагнуть усвідомити існуючі розбіжності, знайти єдність у поглядах і позиціях [2, с. 49].

При дослідженнях сімейних конфліктів потрібно звернути увагу на те, що існують різні стратегії поведінки в конфлікті: стратегія боротьби (людина, яка обирає цю стратегію звикла діяти самостійно, досягати своєї мети незважаючи на бажання партнера, при вирішенні конфлікту така людина буде застосовувати тиск, погрози, насильство); стратегія уникання (зовні життя сім'ї виглядає нібито без сварок, проте сам конфлікт має місце, але тільки відкладений у часі); стратегія компромісу та співпраці (намагання уникати конфліктних ситуації в критичні моменти та повертатися до обговорення гострих питань через деякий час: з метою виявлення суперечностей;

їх причин та пошуку спільного рішення, яке врахує інтереси кожного).

Обізнаність з проблем природи сімейних конфліктів, їх форм, обрання та застосування найбільш оптимальних стратегій поведінки в умовах конфлікту може сприяти більшій компетенції у розбудові шлюбно-сімейних відносин.

Список використаних джерел:

1. Криза української сім'ї [Електронний ресурс]. – Ресурс доступу : http://ipress.ua/news/kruza_ukrainskoi_simi_61_podruzhnih_par_rozluchayutsya_21641.html
2. *Захарченко В. Г.* Подружні конфлікти та стратегії їх розв'язання в молодих сім'ях / В. Г. Захарченко // Український соціум. – 2004. – № 3(5). – С. 48-55.

Annotation

The theses is about research of family conflicts and analysis of existing strategies for their solution.

Keywords: marriage, family, family conflicts.

УДК: 316.46-057.87

***Ореханова Д. О.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
Науковий керівник: Паньковець В. Л., канд. психол. наук, доцент***

**СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ СТУДЕНТІВ
З ЛІДЕРСЬКИМИ ЯКОСТЯМИ**

У тезах розкривається зміст поняття “соціально-психологічної адаптації”, її психологічні особливості у студентському віці. Структура, сутнісні ознаки, функції та особливості прояву соціально-психологічної адаптації у студентів з лідерськими якостями. Здійснено аналіз наукової літератури з проблематики дослідження особливостей соціально-психологічної адаптації студентів.

Ключові слова: адаптація, адаптивність, лідерство, лідерські якості.

Лідерські якості виступають одними з провідних характеристик особистості сучасної людини. Формування цих якостей на різних етапах онтогенезу є важливим завданням психології. Особистісні якості лідера, закладені у дітей ще в шкільний період життя, можуть і повинні отримувати імпульси для подальшого формування на наступних щаблях життя. Особливо це актуально в студентський період.

Дослідивши роботи психологів можна простежити, що в даний час в психології накопичені дані, для подальшого, більш широкого і глибокого дослідження проблем адаптації. Слід зазначити, що численні дослідження проведені вітчизняними психологами стосуються питань адаптації до навчання і, зокрема, проблемі соціально-психологічної адаптації студентів-лідерів.

Особливості соціально-психологічної адаптації студентів з лідерськими якостями досліджувалися в роботах Ю. Гана, В. Ефімова, М. Кджаняна, С. Кинелева, Л. Ростової, А. Сахно, Н. Свіридової, В. Судакова.

Аналізуючи позицію вітчизняних психологів, насамперед зазначимо, що стосовно трактування поняття “адаптація” у наукових колах не вироблено єдиного загальновизнаного підходу. Одні автори розглядають адаптацію як процес засвоєння індивідом суспільних взаємин, норм поведінки та системи цінностей (Г. Андреева, В. Зінченко, В. Розов, Б. Мещеряков), інші (Ю. Альошина, П. Кузнецов, Г. Медведєв) вбачають у ній процес засвоєння особистістю

соціального досвіду суспільства в цілому та мікросередовища, до якого вона належить, зокрема.

З позиції психофізіологічного підходу, спроба розкрити психологічний зміст адаптації здійснювалася ще в роботах І. П. Павлова. Він зазначав, що в процесі адаптації значну роль відіграє нервова система як головний фактор рівноваги та як механізм, який організує чітку адаптивну систему [3, с. 230-245].

В рамках діяльнісного підходу, представником якого є Г. Балл, розглядається адаптація, як оптимальна реалізація особистісних внутрішніх можливостей, здібностей людини, її особистісного потенціалу, психологічного включення в діяльність [2, с. 127-132].

Зазначимо, що вчені здебільшого звертають увагу на біологічні стани індивідів у процесі адаптації, а саму соціальну адаптацію розуміють як адаптацію соціальних груп, а не окремих індивідів [4, с. 84].

Психологічна адаптація – “система заходів, спрямованих на формування у особистості здатності пристосовуватись до існуючих у суспільстві вимог та критеріїв за рахунок присвоєння їй норм і цінностей даного суспільства”. Психологічна адаптація особистості в суспільстві відбувається завдяки таким психологічним механізмам, як рефлексія, ідентифікація, емпатія (співчуття, співпереживання), прийом соціального зворотного зв'язку, тощо [5, с. 74].

Психологія лідерства налічує не одне десятиліття, тому було розроблено безліч теорій, що пояснюють лідерство як соціально-психологічний феномен. Т. Бендас у своїй монографії з психології лідерства пише, що всі концепції лідерства можна представити у руслі двох напрямків, або моделей, як вона їх називає. Це конкурентна модель лідерства, яка домінувала в класичній психології лідерства в ХІХ столітті і почасті в ХХ столітті, і кооперативна модель. Конкурентна модель ґрунтується на єдності особистості і поведінки лідера: лідер вважається незвичайною особистістю, завойовує лідерство в боротьбі з іншими членами групи. При цьому важливі його індивідуальна якість: вік, стать, зріст і вагу, сексуальна привабливість, і поведінки лідера: лідер вважається незвичайною особистістю, завойовує лідерство в боротьбі з іншими членами групи.

Лідерство – здатність впливати як на окрему особистість, так і на групу, спрямовуючи зусилля всіх на досягнення цілей. Лідер висувається в результаті взаємодії членів групи для організації групи при вирішенні конкретної задачі. Інші члени групи приймають лідерство, тобто будують з лідером такі відносини, які припускають, що він буде вести, а вони будуть веденими. Лідерство необхідно розглядати як групове явище: лідер не мислимо в поодинці, він завжди даний як елемент групової структури. Цей процес може бути досить суперечливим: міра домагань лідера і міра готовності інших членів групи прийняти його провідну роль можуть не збігатися [1, с. 219].

Ми провели дослідження, яке мало на меті здійснити теоретичний аналіз соціально-психологічної адаптації та лідерства у студентів, емпірично дослідити особливості зв'язку між цими феноменами.

З метою виявлення показників соціально-психологічної адаптації та рівня розвитку ролі лідерських якостей у студентів, було проведене емпіричне дослідження. Наше дослідження проводилось в НПУ ім. М.П. Драгоманова. У ньому брали участь 52 студенти першого курсу. Дослідження складається з двох етапів:

I етап – виявити рівень розвитку показників соціально-психологічної адаптації та розвитку лідерських якостей у студентів.

II етап – встановити взаємозв'язок між показниками соціально-психологічної адаптації студентів з лідерськими якостями.

Для реалізації *I етапу* було використано ряд методик.

Для дослідження особливостей соціально-психологічної адаптації у студентів був використаний опитувальник “Адаптивність” (МЛО–АМ) А. Г. Маклакова і С. В. Чермяніна.

Для виявлення особливостей адаптаційного періоду особистості через інтегральні показники була використана методика “Діагностика соціально-психологічної адаптації” автори К. Роджерс і Р. Даймон.

Для визначення рівня лідерського потенціалу була використана методика “Визначення рівня лідерського потенціалу”.

Для виявлення актуального рівня прояву лідерства у спільній діяльності використано експрес-тест “Самооцінка лідерства”.

Для реалізації *II етапу* наукового дослідження було використано метод кореляції Спірмена, за допомогою якого було визначено взаємозв'язок між показниками соціально-психологічної адаптації та лідерськими якостями у студентів.

Досліджено, що лідерські якості студентів знаходяться на високому і середньому рівні розвитку. Досліджуванні прагнуть займати лідерські позиції та керувати усіма сферами студентського життя, майже завжди за ними залишається остатнє слово, вони рідко можуть визнати свою провину чи помилки.

Виявлено, що високий рівень соціально-психологічної адаптації і лідерських якостей притаманний більш дівчатам, ніж хлопцям. Така ситуація свідчить про те, що соціально-психологічна адаптація дівчат з лідерськими якостями це процес і результат активності особистості по реалізації своїх можливостей з метою досягнення лідируючих позицій у взаємодії та формуванню соціальних відносин для гармонізації функціонування в соціумі на основі особистісно-усвідомлених пріоритетів розвитку. Специфічні особливості цієї адаптації визначаються протиріччям між існуючими стереотипними уявленнями про соціальну роль дівчини, і прагненням дівчат з лідерськими якостями до активної адаптації та домінування у взаємодії, що призводить до необхідності відповідати “чоловічим” вимогам і формувати у себе більш маскуліні якості та властивості.

Доведено, що між показниками *соціально-психологічної адаптації* і *лідерськими якостями* студентів існують виражені позитивні кореляційні зв'язки в межах статистичної значущості $p < 0,05$, $p < 0,01$, $p < 0,001$. Визначено, що високий рівень соціально-психологічної адаптації у студентів передбачає високий рівень лідерських якостей, і навпаки. Досліджувані, з високим показником соціально-психологічної адаптації та лідерства є досить активними, вони займають лідерські позиції у групі. Процес соціально-психологічної адаптації в університеті пройшов для них непомітно, студенти роблять значні успіхи в навчанні.

Доведено, що між деякими показниками *соціально-психологічної адаптації* і *лідерськими якостями* студентів існують виражені обернено пропорційні кореляційні зв'язки в межах статистичної значущості $p < 0,05$, $p < 0,01$, $p < 0,001$. Встановлено, що високий рівень розвитку лідерських якостей не завжди є запорукою успішної соціально-психологічної адаптації студентів.

Також виявлено, що певний відсоток студентів має високий рівень лідерських якостей та низькі інтегральні показники соціально-психологічної адаптації. Для цих студентів досить важливо бути залученими до всіх сфер життя ВНЗ, та робити все для того аби їхні ідеї реалізовувались групою. У них присутні значні проблеми по навчанню та вони часто прогулювали заняття в університеті.

Висновки. Таким чином, доведено, що існує взаємозв'язок між показниками соціально-психологічної адаптації і лідерських якостей студентів. Зафіксовано, що високий рівень соціально-психологічної адаптації і лідерських якостей притаманний більш дівчатам, ніж хлопцям.

Список використаних джерел:

1. Аврова Е. С. Гендерные особенности восприятия лидера в студенческой группе / Е. С. Аврова, Т. Н. Мартынова. – СПб. : Прайм, 2002. – 341 с.
2. Алексеевна Т. В. Психологічні фактори та прояви процесу адаптації студентів до навчання у ВНЗ / Т. В. Алексеевна ; М-во освіти і науки України КНУ ім. Т. Шевченка. – К., 2004. – 20 с.
3. Войтович Н. П. Відмінності шкільного та студентського колективів як аспект проблеми адаптації першокурсників до умов ВНЗ / Н. П. Войтович. – Луцьк : держ. Ун-т Лесі Українки, 1999.
4. Гапонова С. А. Особенности адаптации студентов вузов в процессе обучения / С. А. Гапонова

// Психологический журнал. – 1994. – № 3. – С. 9-12.

5. Ильин В. С. О повышении системности в педагогической подготовке студентов к работе в школе / В. С. Ильин // Современные задачи общеобразовательной школы и проблемы подготовки педагогических кадров : сб. науч. тр. АПН СССР НИИ общей педагогики. – М., 1978. – С. 24-36.

Annotation

This theses reveals the concept of “social and psychological adaptation” of the psychological characteristics of student age. The structure, essential features, functions and features of the socio-psychological adaptation of students with leadership qualities. The analysis of scientific literature on issues to study the characteristics of social and psychological adaptation of students.

Keywords: *adaptation, adaptability, leadership, leadership abilities.*

УДК: 316.6 : 336. 74

Писарев Р. А.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
Науковий керівник: Паньковець В. Л., канд. псих. наук, доцент

ВПЛИВ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ НА СТАВЛЕННЯ ДО ГРОШЕЙ У СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

У дослідженні йдеться про специфіку ставлення до грошей як параметр ставлення у сучасній молоді. Підкреслюється гендерний аспект ставлення до грошей (на прикладі школярів-старшокласників). Відзначається, що переосмислення місця грошей як соціокультурного феномену у системі цінностей та соціальних відносин ще не знайшло у вітчизняній науково-психологічній літературі системного висвітлення, хоча, оскільки йдеться про суттєву зміну світоглядних орієнтирів, таке дослідження є доцільне і актуальне. Надаються рекомендації стосовно оптимізації механізмів вироблення адекватного ставлення до грошей у сучасній молоді людини.

Ключові слова: *ставлення до грошей, школярі, гендерно-рольова поведінка, гендерні відмінності ставлення до грошей, фінансова грамотність.*

Перебування нашої країни у процесі глибокої соціально-економічної трансформації порушило питання про створення системи соціально здорових взаємин, яка включатиме повноцінне функціонування ринкових механізмів у різних сферах життя, а особливо у вихованні фінансової грамотності та адекватного ставлення до грошей у сучасного молодого покоління. Сьогодні більшість вчених висловлюють думку про те, що фінансова грамотність – це одна з нагальних потреб підростаючої особистості в умовах соціально-економічного розвитку, тому готувати молодь до продуктивної взаємодії з грошами, а, отже, і до адекватного ставлення до грошей, потрібно ще з дитинства.

З огляду на вище зазначене, метою даного дослідження є аналіз впливу гендерних особливостей на ставлення до грошей у сучасній молоді (на прикладі школярів-старшокласників).

Ставлення до грошей, споживання та інші види економічних установок й поведінки – важлива частина психології сучасної людини, без якої неможливе розуміння як окремих людських вчинків, так і життєвого світу особистості в цілому.

Особливості різних аспектів ставлення до грошей, в тому числі гендерні відмінності ставлення до грошей у особистості розглядаються як зарубіжними дослідниками – В. Льюїс, Дж. Акерлоф, Дж. Ф. Енджелі та ін., так і вітчизняними вченими – В. Андрєєва, Г. Білицька, В. Верховин, Е. Горбачова, О. Дейнека, Е. Сфремов, М. Семенов тощо.

Аналіз різних психологічних праць дозволив виявити два основних підходи до визначення

структури ставлення до грошей:

1) трикомпонентний підхід, в рамках якого відношення до грошей складається з пізнавального, емоційного та поведінкового компонентів (О. Дейнека, А. Фенько, В. Ядов, К. Ямагучі, Д. Темплер, Р. Голдберг);

2) п'ятикомпонентний підхід: ціннісний; емоційний; поведінковий; соціальні уявлення особистості про роль грошей у своєму житті і соціальні уявлення особистості про функції грошей у своєму житті (А. Л. Журавльов, А. Б. Купрейченко).

У нашій статті ми брали за основу мультиплікативний підхід, при якому відношення до грошей буде розглядатися як сукупність трьох основних складових (когнітивного, афективного і поведінкового компонентів), взаємопов'язаних між собою, які представляють систему реакцій, специфічну для конкретної особистості. Зміна одного компонента тягне за собою зміну двох інших [1].

Важливого значення при розгляді питання щодо впливу гендерних особливостей на ставлення до грошей набувають також і функції, зокрема:

- 1) функція стимуляції економічної активності особистості, економічного прогресу країни;
- 2) функція індикатора положення людини серед інших людей;
- 3) компенсаторно-терапевтична функція ставлення до грошей [3].

Таким чином, поняття “ставлення до грошей” можна визначити як надання грошам певного сенсу на основі їх інтеграції в систему цінностей особистості. Воно має своє вираження в грошових потребах, мотивах отримання й використання грошей, грошових соціальних установках і виступає у ролі регуляторів фінансової поведінки особистості [2].

Для всебічного вивчення специфіки ставлення школярів до грошей та виокремлення гендерного компоненту ставлення до грошей нами було проведено констатувальний експеримент.

Методологічний апарат емпіричного дослідження складався з комплексу діагностичних методик, таких як: модифікований варіант методики А. Фернема “Шкала грошових уявлень та поведінки” (ШГУП); методика “Психологічна стаття” С. Бем; тест-опитувальник “Хто я?” М. Куна та Т. Макпартленда; опитувальник для вивчення ставлення школярів до грошей (автор – М. Ю. Семенов).

Вибірка дослідження склала 40 осіб – школярів-старшокласників, віком 15-17 років. Нами було вирівняно вибірку за статевим показником, тобто вибірку сукупність становили по 20 юнаків і дівчат.

Результати констатувального експерименту засвідчили, що загалом ставлення до грошей у школярів має тенденцію до економності (32% досліджуваних отримали результат згідно низького показника, 68% досліджуваних мають високий показник за даною шкалою).

Аналіз результатів, отриманих по групах хлопців та дівчат, засвідчив відсутність суттєвих розбіжностей у досліджуваних ознаках. У дівчат отримано дещо вищий рівень економності та нижчий рівень грошової одержимості, проте дані відмінності між групами не є суттєвими.

Згідно даних за методикою С. Бем, домінуючою по групі досліджуваних є маскуліність. Проте вказане домінування не є вираженим, тому можемо говорити про те, що фізіологічна і психологічна стаття у досліджуваних школярів співпадають.

Також було отримано результати, згідно яких у досліджуваних школярів домінує позитивне і раціональне ставлення до грошей, а також терапевтична функція грошей (застосування грошей як задоволення). Для формування коректного ставлення до грошей нами було розроблено та апробовано розвивально-тренінгову програму зі старшими школярами, яка включала 4 блоки:

Перший блок розвивально-корекційної програми спрямований на оптимізацію самоставлення школяра. Серед завдань першого блоку було виокремлено наступні: розвиток внутрішньої чесності (розвиток усвідомлюваності “Я”), підвищення самовпевненості, показників високого самоставлення, самокерівництва, подолання сумнівів у цінності власної особистості, підвищення інтересу до свого внутрішнього світу тощо.

Другий блок програми направлений на оптимізацію ставлення до інших. До цього блоку були включені засоби, спрямовані на розвиток співпрацюючого типу міжособистісної взаємодії, характеристик відповідально-великодушного типу міжособистісної взаємодії, на подолання негативності у ставленні до інших та розвиток толерантного ставлення до інших і показників соціального інтелекту.

Третій блок був спрямований на оптимізацію ставлення до навчальної діяльності. Серед засобів у третьому блоці використовувалися ті, які направлені на розвиток пізнавальних мотивів та мотивів оволодіння спеціальністю, подолання мотивів негативного ставлення до навчання.

Четвертий блок розвивально-корекційної програми направлений на розвиток конструктивного ставлення до грошей, що включає використання засобів, які сприяють підвищенню раціональності у ставленні до грошей, вмінню ними керувати, формуванню диференційованого підходу у реалізації мотиву економії, покращенню розуміння та використання грошей як засобу, а не самоцілі, підвищенню орієнтації на працю і т.д.

Після проведення формувального експерименту нами було відмічено суттєву ефективність пропонованого тренінгу розвитку раціонального ставлення до грошей у старших школярів, а також встановлено достовірність відмінностей між контрольною та експериментальною групами у проведеному контрольному дослідженні, значуща на рівні $p=0,01$ за показниками, які характеризують самоставлення, відношення до інших, відношення до діяльності та ставлення до грошей.

Висновки. Таким чином, нами представлено сутність та понятійний апарат проблеми дослідження психології ставлення до грошей у чоловіків і жінок, що дозволяє визначити зміст ставлення до грошей як психологічного явища і виділити його сутнісні характеристики; встановити й описати компоненти ставлення до грошей; вивчити психологічні особливості ставлення до грошей у чоловіків і жінок; виявити зв'язки гендерного аспекту ставлення до грошей із життєвими стратегіями та особистісними особливостями; визначити статеві відмінності в прояві ставлення до грошей, відмінності між чоловіками і жінками за рівнем продуктивності у ставлення до грошей.

Виявлені особливості ставлення до грошей можуть стати основою для планування, корекції та прогнозування ставлення чоловіків та жінок до грошей на різних етапах професійної підготовки, проведення психолого-педагогічних заходів щодо формування соціальних відносин у вищій професійній освіті, враховуватися в соціалізації молоді, в процесі адаптації і входження в самостійну, фінансово незалежну діяльність тощо.

Список використаних джерел:

1. *Кожевнікова І. І.* Психологічний аналіз відношення до грошей економічно успішних людей / І. І. Кожевнікова // Теоретичні і прикладні проблеми психології. – № 3(14). – 2006. – С. 120-124.
2. *Нікітіна О. П.* Дослідження психологічних компонентів відношення до грошей в юнацькому віці / О. П. Нікітіна // Вісник ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. Психологія. – Харків : ХНПУ, 2010. – Вип. 33. – С. 175-183.
3. *Семёнов М. Ю.* Представленность денег в образе мира / М. Ю. Семёнов // Сибирский психологический журнал. – 2000. – Вып. 12. – С. 66-67.

Annotation

In the article we are talking about the specifics of the relationship to money as the parameter to the attitude of modern youth. Highlights the gender aspect of the money relationship (for example, upper-form pupils). It is noted that rethinking the place of money as a socio-cultural phenomenon in the system of values and social relations not found in the national scientific and psychological literature lighting system, although, since this is a significant change in world Outlook reference points, such a study is appropriate and relevant. Provided recommendations for optimization mechanisms to develop appropriate attitudes to money are among modern young man.

Keywords: *attitude to money, school, gender-role behavior, gender differences relationship to money, financial literacy.*

УДК: 159.944.4-057.87

*Рак К. Г.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
Науковий керівник: Скляренко О. М., канд. психол. наук, доцент*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ СТРЕСУ У КИТАЙСЬКИХ СТУДЕНТІВ В УКРАЇНІ

У тезах описані особливості стресу іноземних студентів в Україні, вплив соціальних, психологічних чинників на їх прояв. Розглянуто рівні напруги, адаптованості і психологічних установок, що сприяють подоланню стресу у студентів на різних етапах навчання в українських вузах у китайських студентів.

Ключові слова: стрес, адаптація, психологічні установки, соціалізація іноземних студентів.

Практично для кожного студента, в тому числі для іноземного, характерні періодичні посилення тривоги, стресу та рівня нервово-психічної напруги в процесі навчання. Дані феномени пов'язані зі страхами студента не впоратися з вибраним навчальним закладом, завданнями, підвищеною відповідальністю, інтенсифікацією процесу навчання і т.д.

Серед зарубіжних авторів, що займаються темою адаптації іноземних студентів, можна відзначити Р. Лазаруса (R. Lazarus), Дж. Амірхана (J. Amirkhan), Е. Хайма (E. Heim), М. Шейер (M. Scheier), Ч. Карвера (K. Carver) та ін. У вітчизняній психології дану тему розробляли Т. Л. Крюкова, Г. А. Віленська, Н. Є. Водоп'янова, Є. І. Рассказова, Т. О. Гордєєва та ін.

У зв'язку з мобільністю та швидким розвитком слов'янського суспільства зріс інтерес до психології іноземних студентів на теренах слов'янських держав. Але найчастіше, дослідження проводяться не відокремлюючи національності. Виводяться лише загальні статистичні дані про всіх студентів в цілому [1, с. 5-8].

Уперше, на психологію іноземних студентів конкретних держав звернули увагу психологи з РГНФ (Російський гуманітарний науковий фонд). Саме дослідження науково-дослідницького проекту РГНФ довели, що китайські студенти у порівнянні з представниками інших країн виявилися найменш успішними в міжкультурній адаптації, вони відрізняються найбільш високим рівнем акультураційного стресу. Також треба відзначити, що китайські студенти страждають на депресію набагато частіше ніж інші іноземні студенти.

Стрес для кожної людини індивідуальний і має різне значення для різних людей. Тому дослідники вважають, що дати його визначення досить складно і виникає питання, чи не є синонімами поняття “стрес” та “дистрес”. У зв'язку з цим в понятті “стрес” розрізняють такі особливості як втома, біль, страх, необхідність зосередитися або, навпаки, успіх, що веде до зміни всього життєвого укладу.

Вчені виокремлюють стрес у якості неспецифічної реакції організму на стресори, що надходять із зовнішнього середовища або мають внутрішнє походження. У перекладі з англійської мови слово “стрес” означає “тиск, напруга”. Тому розглядаючи саме це поняття, можна передбачити, що китайські студенти, приїжджаючи до іншої країни, відчувають прояви стресу – це страх перед новим життям, напруга, новизна у спілкуванні з іноземцями і т.д. [3, с. 10].

Китайські студенти, які мають великі статки, зазвичай їдуть навчатися до таких країн, як США, Великобританія, Канада, Австралія та Нова Зеландія. Проте, студенти, зацікавлені у отриманні музикальної чи художньої освіти, їдуть до України [4]. Також, привабливим є те, що Україна, відносно дешева країна у порівнянні з КНР. Наша країна є одним з нових напрямків, відкритих для навчання. Варто зазначити, що згідно з даними 2013 року, процентна частка китайських студентів серед всіх іноземних студентів України становить – 47%. Внаслідок чого є потреба у вивченні аспектів адаптації китайських студентів до українського середовища навчання.

Вже добре відомо, що китайські студенти відчувають ряд труднощів, пов'язаних з пристосуванням. Такі труднощі, у свою чергу, можуть вплинути на навчання студента та на його загальне сприйняття життя у новій країні. Не дивлячись на те, що університети часто мають центри підтримки для іноземних студентів, не варто забувати про особисті історії та проблеми самих студентів, що витікають з різних труднощів та подальшого пошуку подолання проблем. Тому такі центри можуть бути корисними у допомозі адаптації для всіх китайських студентів, та іноземних студентів в цілому.

Китайські студенти можуть відчувати вплив ряду стресорів, а саме: нове освітнє й соціальне середовище, відмінні від звичних академічні вимоги. Також виникають проблеми, пов'язані з психологічною автономією, економічною незалежністю та формуванням ідентичності. Крім перерахованих вище стресорів, студенти часто зіштовхуються з додатковими стресорами, які були виявлені у проведених дослідженнях. До подібних стресорів відносять: культурний шок, дискримінація, пристосування до невідомих культурних норм, цінностей та звичаїв, мовний бар'єр, різні системи освіти, фінансові труднощі, погані умови проживання, ізоляція та самотність, туга по дому, втрата колишнього кола спілкування та його підтримки.

Вчені вважають, що дані стресори впливають на пристосування студентів, які прибули з інших країн, а також на процес їх навчання та благополуччя.

Так, наприклад, дискримінація китайських студентів серед інших студентів найбільш розповсюджена проблема, яка занадто сильно впливає на виникнення стресу у китайських студентів [2].

Дослідники вважають, що почуття неприйняття або нерозуміння місцевими студентами й мешканцями України в цілому також можуть порушити процес акультурації й привести до емоційних проблем у китайських студентів. Американський антрополог К. Оберг ввів термін "культурний шок", опираючись на ідею, що процес входження в нову культуру супроводжується певними неприємними почуттями, такими як: втрата друзів й статусу, дискомфорт, монотонність, що виникає в процесі усвідомлення відмінностей між культурами, а також деякої плутанини в ціннісних орієнтаціях, особистій та соціальній ідентичності.

Тому можна припустити, що стрес, який переживають китайські студенти на різних етапах навчання в Україні, дійсно впливає на саму особистість, її внутрішній стан. Саме ці аспекти є предметом наших подальших досліджень щодо психологічних особливостей прояву стресу у китайських студентів.

Список використаних джерел:

1. *Бодров. В.О.* Психологічний стрес: розвиток і подолання / В. О. Бодров. - Київ - 2006. – 528с.
2. *Реан А. А.* К проблеме социальной адаптации личности / А. А. Реан // Вестник СПбГУ. Сер. экономики, философии, психологии, права. 1995., № 3. - С.74-79.
3. *Ременцов А. Н., Казанцева А. А.* Социокультурные аспекты адаптации иностранных студентов // Вестник высшей школы. – 2011. – № 7. – С. 10-14.
4. *Wang Furong, Gong Huixiang.* Comparison of different types of psychological stress and Countermeasures. Applied Psychology. – 2001. – P. 42-44.

Annotation

This theses describes the features of the stress of foreign students in Ukraine, the influence of social and psychological factors on their expression. Considered voltage levels of adaptability and attitudes that contribute to overcoming stress in students at different stages of education in Ukrainian universities to Chinese students.

Keywords: stress, adaptation, attitudes, socialization of foreign students.

УДК: 159.99

*Рябинина Е. В.,
Донецкий национальный университет
Научный руководитель: Кушнир Ю. В., канд. пед. наук, доцент*

ВЛИЯНИЕ КОГНИТИВНЫХ СТИЛЕЙ НА УСПЕШНОСТЬ ВЫПОЛНЕНИЯ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Данные тезисы представляют результаты исследования влияния когнитивных стилей (которые вызывают индивидуальные различия) на успешность интеллектуальной деятельности. В качестве независимых переменных исследуются следующие параметры: полезависимость-полenezависимость и импульсивность-рефлексивность. Эти когнитивно-стилевые особенности рассматриваются как имеющие непосредственное влияние на интеллектуальную деятельность. Экспериментальное исследование демонстрирует эмпирические доказательства влияния различных сочетаний когнитивных стилей. В работе доказываются промежуточные гипотезы влияния на коэффициент ошибок, пропусков и индекс средних успешности, а также основной гипотезой выступает зависимость общей успеваемости от когнитивных особенностей.

Ключевые слова: когнитивные стили, влияние когнитивных стилей, интеллектуальная деятельность, успешность интеллектуальной деятельности, эксперимент.

Индивидуальная специфика переработки информации долгое время не исследовалась в психологии, однако в современной науке проблеме индивидуальных различий в когнитивной сфере (в частности, когнитивно-стилевым особенностям) уделяется значительное внимание.

Когнитивные стили определяют индивидуальные различия между людьми в способах познания окружающего мира и влияют на различные аспекты познавательной деятельности личности. Когнитивные стили – это индивидуально-своеобразные способы переработки информации, которые характеризуют специфику склада ума конкретного человека и отличительные особенности его интеллектуального поведения [3].

Актуальность исследуемой проблемы состоит в том, что те или иные когнитивно-стилевые особенности обуславливают виды восприятия объективного мира и непосредственно влияют на способы его восприятия, таким образом обуславливая индивидуальные различия в когнитивной сфере. Когнитивные стили во многом предопределяют способы решения интеллектуальных задач, обеспечивают успешность их выполнения в зависимости от преобладающей модели восприятия.

Независимыми переменными в данном исследовании выступают параметры “полезависимость-полenezависимость” и “импульсивность-рефлексивность”, в роли зависимой переменной – успешность выполнения интеллектуальной задачи. Зависимая переменная принимает 4 значения, что обусловило дифференциацию гипотез.

Параметр “полезависимость-полenezависимость” был исследован с помощью теста включенных фигур К. Готшалдта. Под полезависимостью понимается доминирование синтетического восприятия, неспособность субъекта преодолевать контекст при выделении отдельных раздражителей от фона. Полenezависимость характеризует способность индивида сопротивляться влиянию фона, аналитичность, способность вычленять стимулы из контекста [2].

Параметр “импульсивность” изучен с помощью фигурного теста MFFT Дж. Кагана. Импульсивность характеризует быстрое реагирование в ситуации множественного выбора и выдвижение гипотез без анализа возможных альтернатив. Рефлексивность характеризуется замедленным темпом реагирования в ситуациях множественного выбора и многократными проверками и уточнением гипотез [1, 3].

Для доказательства основной и промежуточных гипотез поставлен эксперимент с целью установления закономерностей. Он направлен на исследование различных параметров

когнитивной сферы и позволяет оценить успешность выполнения интеллектуальной задачи [4]. Методика была предварительно апробирована в пилотажном исследовании и исправлена во избежание эффекта инструментальной погрешности. В исследовании приняли участие 25 студентов-психологов 2-го курса Донецкого национального университета.

На основе результатов по тесту включенных фигур К. Готшалдта и по фигурному тесту MFFT Дж. Кагана согласно критерию эквивалентности были сформированы четыре выборки. В первую вошли испытуемые с когнитивными стилями импульсивность и полезависимость; во вторую – рефлексивность и полезависимость; в третью – импульсивность и полenezависимость; в четвертую – рефлексивность и полenezависимость.

Таким образом, эксперимент построен согласно факторному плану 2x2. В качестве способов контроля использованы константность условий и рандомизация. Проконтролированы угрозы внутренней валидности (эффекты фона (истории), инструментальной погрешности, отбора испытуемых, статистической регрессии, отсева, взаимодействия фактора отбора с другими факторами) и внешней (эффект взаимодействия отбора и экспериментального взаимодействия).

Анализ эксперимента осуществлялся с использованием статистического критерия Джонкира (S) по 4 параметрам: коэффициент ошибок; коэффициент пропусков; индекс средних успешности; коэффициент общей успешности. Для данных выборок критическое значение S составило 51 ($p=0,05$); 71 ($p=0,01$).

По параметру “коэффициент ошибок” получено значимое на 1-% уровне эмпирическое значение ($S_{\text{эмп}}=94$). Наименьший суммарный коэффициент (наибольшую успешность) демонстрируют рефлексивные полезависимые испытуемые ($\Sigma=4$), наибольший – импульсивные полenezависимые ($\Sigma=59$).

Таким образом, подтверждена гипотеза о влиянии когнитивных стилей на различия в успешности выполнения интеллектуальной деятельности по параметру ошибок.

По параметру “коэффициент пропусков” получено незначимое эмпирическое значение ($S_{\text{эмп}}=-2$), гипотеза о влиянии по параметру пропусков не подтверждена. Наименьший суммарный коэффициент ($\Sigma=6$) демонстрируют импульсивные полenezависимые испытуемые, наибольший ($\Sigma=12$) – импульсивные полезависимые.

По параметру “индекс средних успешности” получено незначимое эмпирическое значение ($S_{\text{эмп}}=38$), гипотеза о влиянии по параметру средних индекса не подтверждена. Наибольший средний индекс успешности ($X_{\text{ср}}=76\%$) демонстрируют рефлексивные полenezависимые испытуемые, наименьший ($X_{\text{ср}}=51\%$) – импульсивные полenezависимые.

По параметру “общий коэффициент успешности” получено значимое на 5-% уровне эмпирическое значение ($S_{\text{эмп}}=62$). Рефлексивные полenezависимые испытуемые имеют наиболее высокие показатели успешности ($\Sigma=480$).

Таким образом, подтверждена гипотеза о влиянии когнитивных стилей на различия в общей успешности выполнения интеллектуальной деятельности.

Итак, в результате исследования при сопоставлении выборок наблюдается изменение зависимой переменной под влиянием факторов “импульсивность-рефлексивность” и “полезависимость-полenezависимость”.

Различные сочетания когнитивных стилей обеспечивают успешность различных параметров интеллектуальной деятельности, что доказано в результате эксперимента.

Сравнительный анализ показывает более высокий уровень успешности рефлексивных полenezависимых испытуемых по индексу успешности и общему коэффициенту успешности. По коэффициенту ошибок наиболее успешными являются рефлексивные полезависимые испытуемые. По коэффициенту пропусков – импульсивные полenezависимые.

Основная гипотеза о непосредственном влиянии когнитивных стилей частично подтверждается по экспериментальным параметрам “общий коэффициент успешности” и “коэффициент ошибок”. Предполагается, что расширение выборок позволит подтвердить гипотезу

полностью и повысит внешнюю валидность эксперимента.

Результаты исследования могут быть использованы для дальнейшей работы с когнитивно-стилевыми особенностями в изучении их влияния на интеллектуальную деятельность.

Список використаних джерел:

1. Гордыня Н. Д. Исследование ригидности-гибкости познавательного контроля и импульсивности-рефлексивности у студентов-авиадиспетчеров [Текст] / Н. Д. Гордыня // Молодой ученый. – 2013. – № 5. – С. 634-638.
2. Кондрашихина О. А. Дифференциальная психология : учебное пособие / О. А. Кондрашихина. – Киев : Центр учебной литературы, 2009. – С. 48.
3. Холодная М. А. Когнитивные стили. О природе индивидуального ума. – 2-е изд. / М. А. Холодная. – СПб. : Питер, 2004. – (Питер). – 384 с.: ил. – (Серия “Мастера психологии”).
4. Черемискина И. И. Методические указания для практических занятий по курсу “Специальный практикум по психологии” / И. И. Черемискина. – Владивосток : Морск. гос. ун-т им. адмирала Г. И. Невельского, 2007. – С. 15.

Annotation

These theses present results of the research of cognitive styles (that cause individual differences) influence on the intellectual activity success. As independent variables investigated next parameters: field dependence-independence and reflexivity-impulsivity. These cognitive-style features are considered as having a direct impact on intellectual activity. Experimental study demonstrates the empirical evidence of various cognitive styles combinations impact. In the study are proved intermediate hypotheses impact on the rate of errors, omissions and index of average performance, as well as the main hypothesis – the total success dependence because from cognitive progress features.

Keywords: *cognitive styles, influence of cognitive styles, intellectual activity, success of intellectual activity, experiment.*

УДК: 159.92

***Соколов О. І.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
Науковий керівник: Зелінська Т. М., доктор психол. наук, професор***

**УТОЧНЕННЯ ПОНЯТТЯ САМООЦІНКИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ РОЗВИТКУ
В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ**

У тезах здійснено теоретичний аналіз поняття “самооцінка”. Виділено три групи уявлень про самооцінку. Розкриті особливості розвитку самооцінки у юнацькому віці.

Ключові слова: *самосвідомість, самооцінка, юнацький вік.*

Важлива роль самооцінки у розвитку самосвідомості індивіда на протязі всього життя. Основи самооцінки формуються ще в дитячому віці, але і у юнацькому віці, коли індивід починає робити реальні кроки до входження у доросле життя, є багато факторів, що можуть вплинути на зміни у самооцінці. Для осіб юнацького віку адекватна самооцінка є дуже важливим особистісним утворенням, оскільки в глобальному вимірі завершується її розвиток індивідуальності.

Мета нашого дослідження – уточнити суть поняття “самооцінка” та виявити її особливості розвитку у юнацькому віці.

У зарубіжній психології вивченням феномену самооцінки займалися такі вчені: Р. Баумейстер, Р. Бернс, У. Джемс, К. Роджерс, З. Фройд, А. Адлер, К. Хорні, Е. Еріксон та ін.

Існують різні теорії у зарубіжній психології щодо самооінки. Наприклад, класичний психоаналіз З. Фрейда, за версією якого самооінку формує Его, індивідуальна теорія особистості А. Адлера, де на формування самооінки сильно впливає комплекс неповноцінності індивіда. У епігенетичній теорії Е. Еріксона самооінка взаємопов'язана з ідентичності особистості. Дж. Мід, засновник інтеракціоністської теорії, вивчав формування людського "Я" в процесі реальної взаємодії індивіда з іншими людьми та в залежності від ролей, що виконуються особистістю. Дослідник підкреслював, що самооінка – це процес, в основі якого знаходиться практична взаємодія індивіда з іншими людьми.

У радянській та вітчизняній психології проблема самооінки розроблялася переважно в рамках вікової психології. Предметом вивчення та аналізу був процес формування, становлення самооінки, динаміка її властивостей в онтогенезі. Б. Г. Ананьєв, Л. І. Божович, С. Л. Рубінштейн, П. Р. Чамата, О. В. Молчанова та ін. розглядали самооінку як складову самосвідомості особистості, продукт її розвитку, породжуваний усією життєдіяльністю людини. Проблема аналізу взаємозв'язків здібностей, рефлексії та самооінки певною мірою розглядалося у працях В. А. Крутецького, Н. С. Лейтеса, В. Е. Чудновського. Роль творчих здібностей у розвитку особистості ті її самооінки підкреслюється Д. Б. Богоявленською, В. М. Дружиніним, Г. С. Костюком, В. О. Моляко, Б. М. Тепловим.

Самооінка, як елемент самосвідомості, характеризується емоційно насиченими оцінками самого себе як особи, власних здібностей, етичних якостей і вчинків; важливий регулятор поведінки. Самооінка визначає взаємини людини з її оточенням, її критичність, вимогливість до себе, відношення до успіхів і невдач. Тому самооінка впливає на ефективність діяльності людини і розвиток її особи. Самооінка тісно пов'язана з рівнем намагань, цілей, які людина перед собою ставить. Неадекватна (завищена або занижена) самооінка деформує внутрішній світ особи, спотворює її мотиваційну та емоційно-вольову сфери і тим самим перешкоджає гармонійному розвитку.

Самооінка як об'єкт дослідження у зарубіжних та вітчизняних психологічних роботах давно займає привілейоване положення, доказом чого є безперервне зростання загального обсягу публікацій, що напряду пов'язані з проблемою самооінки. Однак суперечки про природу, значення та механізми самооінки не закінчуються і дотепер. Більше того, як зазначив К. Мрук (Mruk, 1999), усі тепер знають, що таке самооінка, але ніхто не може дати точне та вичерпне визначення – скільки дослідників, стільки ж і різних дефініцій.

Короткий психологічний словник за Л. А. Карпенко, А. В. Петровським та М. Г. Ярошевським дає таке визначення самооінці – оцінка особистістю самої себе, своїх можливостей, якостей і місця серед інших людей. Ставлячись до ядра особистості, самооінка є важливим регулятором її поведінки. Від самооінки залежать взаємини людини з оточуючими, її критичність, вимогливість до себе, ставлення до успіхів і невдач. Тим самим самооінка впливає на ефективність діяльності людини і подальший розвиток її особистості. Самооінка тісно пов'язана з рівнем домагань людини, тобто ступенем важкості цілей, які вона ставить перед собою. Розбіжність між домаганнями і реальними можливостями людини веде до того, що вона починає неправильно себе оцінювати, внаслідок чого її поведінка стає неадекватною (виникають емоційні зриви, підвищена тривожність та ін.). Самооінка отримує об'єктивне вираження в тому, як людина оцінює можливості і результати діяльності інших (наприклад, занижує їх при завищеній власній самооінці).

У роботах вітчизняних психологів показано вплив самооінки на пізнавальну діяльність людини (сприйняття, уявлення, рішення інтелектуальних завдань) і місце самооінки в системі міжособистісних відносин, визначені прийоми формування адекватної самооінки, а в разі її деформації - її перетворень шляхом виховних впливів на особистість [2].

Слід узагальнити і репрезентувати дослідників самооінки на три групи.

До першої групи відносяться дослідження, у котрих самооінка розглядається як афективний компонент Я-концепції, як відчуття схвалення та несхвалення, самоприйняття та

самонеприйняття. М. Розенберг (Rosenberg, 1965) вважає, що висока самоповага виражає те, що людина відчуває себе достатньо “хорошою”, відчуває себе достойною особистістю. Низька самоповага означає самонеприйняття, незадоволеність собою, відчуття власної марності, нікчемності. Такий погляд на самооцінку характерний і для Р. Бернса (1986), який вважає, що самооцінка – складова Я-концепції пов’язана з відношенням людини до самої себе. Вітчизняні психологи встановили, що низька самооцінка викликає почуття власної слабкості, безпомічності, зневаги до себе, незадоволеності собою, а висока породжує любов до себе, самоприйняття. Завищена самооцінка пов’язана з амбівалентним відношенням особистості до себе – себелюбством та високою тривожністю, страхом втрати власного уявлення до себе (Л. І. Божович, М. С. Неймарк, Л. С. Славіна).

Друга група визначень самооцінки розглядає її як різні рівні прояву “Я” (Wells, Marwell), як утворення, що узагальнює минулий досвід та структурує нову інформацію особистості щодо самої себе, як регулятор діяльності та поведінки людини. Основи такого погляду на самооцінку лежать у дослідженнях У. Джеймса, З. Фрейда, К. Роджерса, роботи котрих породили численні спроби уявити “Я” як деяке структурне утворення, що має свої певні функції. Самооцінка у контексті даного підходу часто розглядається через відповідність реального та ідеального “Я”.

Третя група поєднує авторів, які підкреслюють саме оцінний аспект, що розглядають самооцінку як певний вид або рівень розвитку самовідношення та самопізнання. Узагальнені результати пізнання себе та емоційно-ціннісного відношення до себе закріплюються у відповідну самооцінку, котра включається у регуляцію поведінки особистості як один з визначальних моментів (І. І. Чеснокова, 1977).

Отже, ми приєднуємося до поглядів першої групи дослідників і вважаємо, що самооцінка – це афективний компонент Я-концепції.

Юнацький вік – це період життя людини між підлітковим віком і дорослістю. У схемі вікової періодизації онтогенезу, прийнятої фахівцями з проблем вікової морфології, фізіології та біохімії, юнацький вік визначається як 17-21 рік. У фізичному відношенні це період спокійного розвитку. У ранньому юнацькому віці самооцінка як компонент самосвідомості набуває особливу цінність, оскільки у міру накопичення досвіду реальної діяльності і спілкування складається більш реалістична оцінка власної особистості, зростає незалежність від думки батьків і викладачів.

Наявність таких факторів як: невміння керувати своїми вчинками і поведінкою та негативний рівень самооцінки, відторгненість у соціальних контактах та мала адаптація до навколишнього середовища, призводить до значних змін особистісної сфери людини. Для того, щоб запобігти деструктивним змінам особистісної сфери спочатку підлітків, а згодом і юнаків з юнками, треба запровадити заходи з попередньої профілактики (дитячий садок, початкова школа) цих явищ, та вести просвітницьку роботу не тільки з учнями (студентами) і вчителями (викладачами), а і з батьками та членами сімей учнів (студентів). Якщо ці зміни виявлені в більш пізньому (юнацькому) віці, то необхідно застосувати психолого-педагогічні вправи на корекцію негативних рис особистості.

Висновки. Проведений нами аналіз літературних джерел дозволив розкрити психологічний зміст поняття “самооцінка”. Ми визначаємо самооцінку як феномен самосвідомості особистості. У юнацькому віці самооцінка як компонент самосвідомості набуває особливу цінність, оскільки юнаки знаходяться на порозі професійної та суспільної самореалізації.

Список використаних джерел:

1. Молчанова О. Н. Самооценка: Теоретические проблемы и эмпирические исследования : учеб. пособие / О. Н. Молчанова. – М. : Флинта: Наука, 2010. – 390 с.
2. Психология. Словарь / под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Политиздат, 1990. – 494 с.

Annotation

The theses discusses the theoretical analysis of the concept of "self-esteem". Allocated three main theoretical ideas of the self-esteem. Were disclosed some features of formation of the self-esteem in adolescence.

Keywords: *self-esteem, self-comprehension, adolescence.*

УДК: 378.091.8

Співак Т. Ю.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
Науковий керівник: Бігун Н. І., канд. псих. наук, доцент

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ САМОУПРАВЛІННЯ У НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

У тезах розглядаються теоретичні аспекти проблеми особливостей розвитку самоуправління у навчальній діяльності студентів, а також експериментальні дані в яких з'ясовано вплив навичок самоуправління на успішність навчання у студентів.

Ключові слова: *самоуправління, успішність, тайм-менеджмент.*

Самоуправління як один з напрямків науки про управління в останні двадцять років став одночасно необхідним і популярним в суспільстві. Адже сучасній людині для того, щоб встигати і випереджати, необхідно, у першу чергу, вдосконалювати навички самоуправління.

Уміння керувати собою (self-management) можна розглядати і як провідну рису успішної людини, і як напрямок діяльності особистості, яка саморозвивається а тому – „приречена” на успіх. Що означає бути успішним студентом: блискуче вчитися, бути популярним, з легкістю поєднувати навчання і безтурботне студентське життя?

Успішність – це внутрішній стан особистості, до якого людина приходить поступово, за допомогою регулярної концентрації своїх ключових бажань, активних зусиль (дій) щодо їх втілення з метою досягнення рівноваги і гармонії. Гармонійний стан досягається людиною за певних умов: гарне здоров'я і самопочуття, позитивне мислення, комфорт у власних думках, матеріально-фінансовий добробут, конструктивні відносини з оточуючими людьми, професійна та творча самореалізація тощо. Можна виділити основні сфери, де успіх стає більш бажаним і значущим для сучасної людини: соціально-економічна, психоемоційна, сфера фізичного здоров'я і спорту, академічної, професійної та кар'єрної самореалізації. Слід зважити на те, що сучасна людина не обмежується досягненням успіху в одній галузі, а прагне до полі-успішності, визначаючи пріоритети в залежності від свого віку, емоційного стану, уподобань, запитів часу та ін. [1].

Концепція самоуправління розкриває технології, за допомогою яких можна навчитися основам постановки та реалізації власних цілей. Початок наукового осмислення проблеми самоуправління у вітчизняній управлінській та психологічній літературі можна віднести до середини 90х років. Елементами самоменеджменту, а звідси і самоуправління, науковці вважають: внутрішню активність особистості, рефлексивність, глибинний потенціал, здатність до самоорганізації, самоствердження і самореалізації; вміння керувати собою, чітко планувати свій робочий і вільний час, здібність до самомотивації, самостійності та самовдосконалення [2, с. 88].

Самоуправління слід розуміти як здатність особистості прогнозувати майбутні результати, ставити перед собою далекі цілі, самостійно планувати свої вчинки і дії, висувати критерії оцінки якості, вилучати необхідну інформацію про хід процесу управління і вносити до нього

коригування.

Основні функції самоуправління – постановка цілей, планування, прийняття рішень, реалізація та організація, контроль, інформація і комунікація [3].

Основна мета самоуправління полягає в тому, щоб максимально використовувати власні можливості, свідомо керувати плином свого життя (самовизначатися), переборювати зовнішні обставини як на роботі, так і в особистому житті [3, с. 2].

Більшість концепцій самоуправління побудовані на ідеї, навколо якої формується система методик і прийомів роботи людини над самою собою щодо самовдосконалення і саморозвитку. У концепції Н. М. Пейсахова і М. Н. Шевцова самоуправління “є механізмом, умовою самоорганізації, збереження і становлення цілісної системи, її розвитку”. (1991, с. 43); Г. М. Бурденюк вважає, що самоуправління виражається у вигляді самоорганізації та саморегуляції, і, отже, за рахунок самоорганізації та саморегуляції суб’єкта забезпечується реалізація його функції самоуправління (1993); Ю. М. Колюткін описує, що механізм самоуправління знаходить своє вираження в тому, що студент виступає для себе як об’єкт управління (“Я-виконавець”) та як суб’єкт управління (“Я-контролер”). Таке самоуправління автор називає рефлексивним, тому що воно засноване на свідомому відображенні людиною власних дій, процесів, відображенні особистістю свого “Я” [4].

В концепції В. Андреева запропоновано курс саморозвитку творчої особистості; концепція самоменеджменту А. Хроленка спрямована на ідею підвищення особистої культури ділового життя [6]. Кожен з концептуальних підходів у комплексі з методиками їх реалізації може використовуватися для самооцінки і саморозвитку ділових якостей людини, підвищення нею свого ділового потенціалу, що збільшить шанси і перспективи успішного просування щаблями ділової кар’єри.

Чільне місце в теорії самоуправління посідає проблема тайм-менеджменту – техніки правильного використання часу. Тайм-менеджмент допомагає виконувати роботу з меншими витратами, краще організувати працю (отже, отримати кращі результати), зменшувати навантаженість роботою і, запобігати професійному вигоранню та стресам [5].

На сьогодні розроблено достатньо ефективних технік тайм-менеджменту, які забезпечують можливість раціонального використання свого часу: метод “Альпи”, “Принцип Парето”, “АВС-аналіз”, “Матриця Ейзенхауера”. Так, рекомендовано складати перелік справ у порядку їх виконання, братися спершу за найбільш важливі та термінові справи, не відволікатися на сторонні задачі в процесі виконання термінових, не “перескакувати” з питання на питання, оптимізувати систему самоконтролю, не захарашувати робоче місце, опанувати техніку швидкісного читання тощо.

Нами було проведено дослідження, що мало на меті виявлення ролі самоуправління у навчальній успішності студентів. У дослідженні взяли участь студенти Міжрегіонального вищого професійного училища зв’язку. Загальна кількість респондентів становила 60 чоловік віком від 18 до 21 років. З них – 72% дівчата, 28% – юнаки.

Аналіз результатів дослідження показав, що більша частина студентів (51,67%) мають низький рівень розвитку навичок самоуправління. Так, у 100% досліджуваних студентів виявлено низький рівень організованості: прагнення до організації свого часу скоріш за все є епізодичним, немає стабільності у розумінні розподілу часу, власних ресурсів. Це ознака відсутності чіткої системи самоорганізації, нездатність діяти точно та плановано, збалансовувати свій робочий день, ефективно розподілити сили і час, сконцентруватися на поставленому завданні та виконати намічене.

В ході дослідження було визначено найбільш виражені поглиначі часу, які заважають студентам у навчальній самоорганізації: відкладання виконання завдання “на потім”, поспіх та нетерпіння, тривалі очікування, спроба занадто багато зробити за один раз. Кореляційний аналіз результатів дослідження показав зв’язок між виявленими поглиначами часу та навичками

самоуправління у студентів: чим менше студент відволікається на поглиначі часу, тим краще справляється зі своєю роботою. Було також виявлено, що чим вищий рівень навичок самоуправління, тим краще студент навчається.

Отже, можна дійти висновку, як жоден вид діяльності неможливий без використання здібностей, мотивації та інформації, так неможливо бути успішним, максимально самореалізуватися без застосування на практиці основ самоуправління. Для студентів знання та інформація, отримана у вузі, є необхідною основою подальшого професійного вдосконалення. Відомо, що професіоналізм як риса поведінки людини починає закладатися саме в процесі навчання. Знаннями стає лише та інформація, яка структурована, потрібна своїм власникам, використовується ними за певними правилами і, головне, містить в собі їх ставлення до цієї інформації. Це багато в чому залежить від інтересу, захопленості студентів навчанням, що, безумовно, розвиває здібності, формує навички та вміння, необхідні для самореалізації. Таким чином, без самоуправління студенту на сьогоднішній день неможливо ефективно організувати його навчання у вузі.

Список використаних джерел:

1. *Бабина Т. Г., Єршова О. П.* Успішність як багатовимірний феномен / Т. Г. Бабина, О. П. Єршова // Міжнародна науково-практична конференція “Успішність особистості: потенціал та обмеження” [Електронний ресурс]. – Режим доступу до збірника: http://www.psychscience.com.ua/department/oklad.php?mova=ua&scho=_ua/knopki/konfer-2010/index.php
2. *Вазина К., Петрова Ю., Беловський В.* Педагогический менеджмент / К. Вазина, Ю. Петрова, В. Беловський. – М. : Мысль, 2000. – 211 с.
3. *Зайверт Л.* Ваше время – в Ваших руках (Советы руководителям, как эффективно использовать рабочее время) / Л. Зайверт ; пер. с нем. ; авт. предисл. В. М. Шепель. – М. : Экономика, 1990.
4. *Кулюткин Ю. Н., Сухобская Г. С.* Индивидуальные различия в мыслительной деятельности взрослых учащихся / Ю. Н. Кулюткин, Г. С. Сухобская. – М. : Просвещение, 1971.
5. *Результативный тайм-менеджмент: эффективная методика управления собственным временем* / Брайан Трейси ; [пер. с англ. А. Евтеева]. – М. : СмартБук, 2007. – 79 с. – (21 ступень к успеху).
6. *Хроленко А. Т.* Самоменеджмент / А. Т. Хроленко. – М. : Экономика, 2005. – 250 с.

Annotation

Defined the theoretical aspects of self-management features problem in the studying activities of students and reviewed experimental data that clarifies the impact of self-management skills on learning's success.

Keywords: *self-management, success, time management.*

УДК: 159.9:316.6

*Субін А. О.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
Науковий керівник: Паньковець В. Л., канд. психол. наук, доцент*

ПОЛІТИЧНА САМОСВІДОМІСТЬ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ОГЛЯД

Розглядається структура політичної самосвідомості. Здійснюється теоретичний аналіз політичної самосвідомості як психологічного феномену.

Ключові слова: *самосвідомість, політична самосвідомість.*

З початку свого народження та в процесі всього свого життя людина проходить стадії соціалізації, в процесі якої вона ідентифікує себе з певною етнічною спільнотою, народом, нацією. Процес соціалізації як основоположний компонент набуття соціального та індивідуального досвіду є тією самою рушійною силою, яка запускає механізми самосвідомості.

Самосвідомість – це процес усвідомлення людиною себе самої у своєму ставленні до зовнішнього світу, до інших людей та до самої себе. Вона має багато різних форм свого вияву [3].

Самосвідомість не є вродженою характеристикою людини, а формується поступово, проходячи наступні 3 етапи [3]:

Самовідчуття характерне для дітей першого року життя, зароджує самосвідомість і проявляється у спроможності немовляти фіксувати відчуття, що ідуть з власного організму і виражають його потреби.

Самосприймання виявляється з раннього віку (близько трьох років) через спроможність дитини впізнавати свій зовнішній фізичний образ (наприклад, на фото чи в дзеркалі) та називати себе займенником “Я”.

Саморозуміння - прості форми надання собі певних характеристик з’являються ще в дошкільному віці (близько 4-х років) - діти вже знають свою стать, позначають себе як хорошу чи погану дитину залежно від власних вчинків та реакції на них значимих дорослих. Впродовж всього подальшого життя людина все більше вивчає себе, однак через власні зміни цей процес є динамічним.

У самосвідомості можна виокремити систему психічних процесів, пов’язану із самопізнанням, переживанням власного ставлення до себе й регулюванням власної поведінки. За допомогою цих процесів формується система відносно стійких утворень особистості.

У науці під політичною самосвідомістю прийнято розуміти процес і результат вироблення щодо стійкої усвідомленої системи уявлень суб’єкта політичних відносин про саму себе в соціально-політичному плані, на основі якої суб’єкт цілеспрямовано будує свої взаємини з іншими суб’єктами та об’єктами політики як усередині соціально-політичної системи, так і за її межами, і відноситься до самого себе. Це усвідомлення себе в політиці як самостійного діяча, цілісна оцінка своєї ролі, цілей, інтересів, ідеалів і мотивів поведінки формує політичну самосвідомість особистості.

Витоки формування політичної самосвідомості пов’язані з активною соціально-політичною діяльністю і соціально-політичним спілкуванням суб’єкта політичної самосвідомості з іншими суб’єктами. На основі досвіду, отриманого в ході розгортання цих процесів, починає діяти закон соціально-політичного порівняння, який поступово веде до формування тих чи інших компонентів політичної самосвідомості. Становлення цілісної політичної самосвідомості, будучи в кінцевому рахунку обумовлено широким соціально-культурним контекстом (зокрема, рівнем політичної культури суспільства, розвиненістю політичного свідомості в цілому і т. д.) протікає в обставинах широкого предметного, матеріального чи духовного обміну соціально-політичною діяльністю і її продуктами між учасниками соціально-політичної взаємодії, в ході якого суб’єкт “вглядає, як у дзеркало, в іншу людину” і тим самим формує, розвиває, уточнює, коригує свою політичну самосвідомість [5].

В цілому політична самосвідомість включає три основні аспекти: когнітивний, емоційний і оціночно-вольовий [2]:

1) Когнітивний аспект (політичну самосвідомість в найвужчому, буквальному сенсі, як набір усвідомлених об’єктивних знань про своє місце в політиці) має на увазі наявність певного інформаційного рівня, що дозволяє зіставити наявну інформацію про пристрій навколишнього соціально-політичного середовища з уявленнями про власну роль, можливостях і здібностях суб’єкта в цьому середовищі. Так, в ході політичної соціалізації формується політична самосвідомість окремої особистості: засвоюючи соціально-політичні знання нормативного характеру, індивід зіставляє їх з власними можливостями впливати на політичне життя і

усвідомлює, зокрема, що ці можливості пов'язані з набуттям права голосу і рядом інших атрибутів "політичного громадянина". Відповідно, для нього когнітивний аспект політичної самосвідомості включає знання щодо як мінімум двох великих етапів свого розвитку: до і після здобуття відповідного статусу.

2) Емоційний аспект політичної самосвідомості виражається в певному емоційно пофарбованому суб'єктивному ставленні до знання свого об'єктивного політичного статусу. Останній може влаштовувати або не влаштовувати, сприйматися як високий чи низький, сприятливий або несприятливий і т.п. З емоційним аспектом політичної самосвідомості пов'язані такі явища, як політична самоповага (власннве, наприклад, представникам сил, які панують у політичній системі) або, навпаки, політичне самоприниження (відрізняє зазвичай представників змирившихся зі своїм пригніченням груп і прошарків), політичне себелюбство (особливо, що виявляється на рівні індивідуальних амбіцій політичних діячів, прагнуть до особистої влади), і т. п.

3) Оціночно-вольовий аспект політичної самосвідомості тісно пов'язаний з емоційним і проявляється, насамперед, у прагненні підвищити політичну самооцінку, завоювати політичне повагу, здобути або зміцнити політичний вплив, авторитет, а в кінцевому рахунку – політичну владу. Це може виявлятися в різних формах. На рівні індивідуального суб'єкта політичної самосвідомості – як боротьба, наприклад, за масову підтримку того чи іншого кандидата на виборчу посаду. На груповому рівні – як ті чи інші лобістські тенденції, пов'язані з просуванням до влади своїх представників. На соціальному макро- рівні це може виражатися в масовому прагненні, наприклад, пригнобленого соціального шару до соціальної революції, радикально змінює його положення в соціально-політичній системі.

Висновки. У своїй сукупності, три названих аспекти політичної самосвідомості утворюють цілісний політичний образ самого себе, існуючий, хоча і на різних рівнях розвитку, практично у всіх реальних або віртуальних, створених ідеологічною пропагандою, суб'єктів соціально-політичного життя. Такий образ являє собою інтегроване поєднання декількох компонентів, включаючи реальне політичне уявлення про себе в даний час; ідеальне уявлення про те, яким суб'єкт, на його думку, повинен був би стати і про те, яку роль він мав би відігравати в суспільстві у відповідності зі своїми здібностями і можливостями; динамічне представлення про те, яким суб'єкт має намір стати у відносно найближчий час (свого роду соціально-політична програма-мінімум в порівнянні з попередньою - скоріше, програмою-максимум) та ін. Названі компоненти відображають ступінь розвиненості і деталізованості політичної самосвідомості, його розгорнення в соціально-політичному часі і просторі.

Список використаних джерел:

1. Введение в политологию : учеб. пособие. – Вып. II / под ред. А. М. Ушакова. – М. : МГТУ, 1993.
2. *Ольшанский Д. В.* Основы политической психологии / Д. В. Ольшанский. – Екатеринбург : Деловая книга, 2001. – 496 с.
3. *Рубинштейн С. Л.* Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб. : Издательство "Питер", 2000 – 712 с.
4. Философия политики. – Кн. V / Ю. В. Ирхин // Человеческое измерение политики: теоритико-философские аспекты проблемы. – М., 1993.
5. *Шибутани Т.* Социальная психология / Т. Шибутани. – Ростов н/Д : Феникс, 1999. – 539 с.

Annotation

The structure of political consciousness of. Active theoretical analysis of political consciousness as a psychological phenomenon.

Keywords: *consciousness, political consciousness.*

УДК: 159.923.4

*Хворостянюк Н. А.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
Науковий керівник: Отич Д. Д., канд. психол. наук, викладач*

СТИЛІ ПОВЕДІНКИ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ У КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЯХ

Проаналізовано особливості стилів поведінки студентів-психологів у конфліктних ситуаціях. Визначено домінуючі стратегії регулювання та розв'язання конфліктних ситуацій в респондентів. Досліджено спрямованість студентів-психологів в спілкуванні.

Ключові слова: *конфліктна ситуація, спілкування, студенти-психологи, стилі поведінки.*

Майбутні психологи повинні бути компетентними при обранні шляху вирішення конфліктних ситуацій в колі свого спілкування та в майбутній професійній діяльності. Адже хто, як не психолог, повинен вміти уникнути стратегію суперництва в конфліктній ситуації та запобігти (при необхідності) виникнення самого конфлікту, котрий може нести за собою деструктивні наслідки. Це вміння є важливим при будь-якій взаємодії. Зокрема, у майбутніх психологів це вміння виявляється у таких сферах життя як навчальна, сімейна та трудова.

Дослідженням питання стилів поведінки в конфліктних ситуаціях та різних сферах життєдіяльності займалися: Е. Брахман, Дж. Бертон, С. М. Ємельянов, П. С. Прибутько, К. Томас, З. Фрейд, Б. І. Хасан, А. І. Шипілов.

Конфліктну ситуацію визначають, як усвідомлену соціальними суб'єктами суперечливість інтересів, думок, прагнень. Є. Б. Тихомирова та Л. М. Ємельяненко говорять фактично про дві конфліктні ситуації (або дві частини її): об'єктивна конфліктна ситуація (зіткнення інтересів, потреб, думок, прагнень) і суб'єктивна конфліктна ситуація (усвідомлення даної суперечливості). Критерій зрілості конфліктної ситуації є рівнем сформування образу конфліктної ситуації для кожного з учасників конфлікту [4].

К. Томас унаслідок своїх досліджень виділив п'ять стилів поведінки в конфліктній ситуації: конкуренція, співробітництво, уникання, пристосування та компроміс. В кожній з стратегій поведінки може застосовуватися різна тактика поведінки, а саме: тактика захоплення і утримання об'єкта конфлікту, тактика фізичного насильства, тактика психологічного тиску, тактика тиску, тактика демонстративних дій, тактика коаліцій, тактика фіксації своєї позиції (найпоширеніша конфліктна тактика), тактика дружельності і тактика угод [1; 2; 3].

Кожна з стратегій конфліктної ситуації може застосовувати певну тактику. Використання стилю поведінки залежить від індивідуально-психологічних особливостей особистості та впливу зовнішнього середовища на перебіг конфліктної ситуації.

В ході проведеного нами емпіричного дослідження було визначено стилі поведінки студентів-психологів в конфліктних ситуаціях. Для визначення особливостей регулювання та розв'язання конфліктних ситуацій використано опитувальник К. Томаса "Визначення способів регулювання конфліктів" та "Методику діагностики стратегій розв'язання конфліктних ситуацій (Д. Джосон та Ф. Джонсон)". Для дослідження спрямованість студентів-психологів в спілкуванні використано методику С. Л. Братченко "Спрямованість особистості в спілкуванні".

З метою дослідження домінуючого способу регулювання конфліктних ситуацій в студентів-психологів було використано опитувальник К. Томаса "Визначення способів регулювання конфліктів". В результаті діагностики виявили компроміс (38%), як домінуючий спосіб регулювання конфліктних ситуацій. Тобто, студенти-психологи регулюють конфліктну ситуацію шляхом взаємних поступок та узгодження дій. 24% студентів-психологів

використовують співпрацю в конфліктній ситуації. Студенти прагнуть до альтернативних рішень та повністю задовольняють інтереси протилежних сторін. 14% респондентів використовують спосіб регулювання конфліктних ситуацій – пристосування. Вони приносять в жертву власні інтереси заради інших людей. Суперництво (12%) і уникнення (12%) досліджувані застосовують однаковою мірою. Суперництво виражається в прагненні людини домогтися задоволення своїх інтересів призводячи шкоду іншим. Для уникнення характерними є як відсутність прагнення до кооперації, так і відсутність тенденції до досягнення власних цілей.

В результаті діагностики стратегій розв'язання конфліктних ситуацій виявили стратегію згладжування, як найбільш застосовану студентами-психологами. Для досліджуваних стосунки найважливіші, а власні цілі не мають значення. Також вважають, що краще уникнути конфліктну ситуацію заради гармонії, і впевнені, що конфлікти неможна обговорювати без шкоди для стосунків з іншими. 28% студентів використовують стратегію компроміс в конфліктній ситуації. Досліджувані пожертвують частиною своїх домагань під час конфліктної ситуації і переконують іншу особу поступитися теж якоюсь часткою своїх цілей.

Стратегію конфронтації застосовують в конфліктній ситуації 22% респондентів. Вони дуже високо цінують власні цілі та стосунки. Досліджувані розглядають конфлікти як проблему, яку треба розв'язувати, і шукають таке рішення, яке б задовольнило як їхні власні цілі, так і цілі супротивної сторони в конфлікті. Також сприймають конфлікти як засіб поліпшення стосунків шляхом послаблення напруження між людьми.

Примус як стратегія в конфліктній ситуації притаманна 8% досліджуваним студентам. Вони намагаються перемагати опонентів тим, що силоміць примушують їх приймати потрібне їм рішення конфліктної ситуації. Для них найважливішими є власні цілі, а стосунки з людиною мають дуже мале значення. Вони будь-якою ціною готові добиватися своїх цілей. Втечу застосовує лише 2% досліджуваних. Респонденти втікають і ховаються, щоб не потрапити в конфліктну ситуацію.

В результаті дослідження спрямованості особистості в спілкуванні визначили, що в переважній більшості (32%) студентів-психологів маніпулятивна спрямованість. Це означає, що досліджувані використовують співрозмовника і загалом спілкування в своїх цілях, для отримання різного роду вигоди. Вони ставляться до співрозмовника, як до засобу, об'єкту своїх маніпуляцій, прагнуть зрозуміти співрозмовника, щоб отримати потрібну інформацію.

В 20% респондентів альтероцентриська спрямованість в спілкуванні. Вони добровільно концентрують свою увагу на співрозмовникові, орієнтуються на його цілі, потреби. Авторитарна спрямованість в спілкуванні в 16% студентів-психологів. Це означає, що досліджуваний орієнтований на домінування в спілкуванні, прагне придушити особистість співрозмовника, підпорядкувати його собі, не бажає зрозуміти співрозмовника, не поважає чужу точку зору.

14% досліджуваним притаманна конформна спрямованість в спілкуванні. Вона характеризується відмовою від рівноправності в спілкуванні на користь співрозмовника, орієнтацією на підпорядкування силі авторитету, на "об'єктивну" позицію для себе.

Індиферентна спрямованість в спілкуванні виявляється в 12% досліджуваних. Студенти ігнорують процес спілкування з усіма його проблемами, домінує ділове спілкування, можливий повний відхід від спілкування.

Найменше (6%) респондентам притаманна діалогічна комунікативна спрямованість. Тобто, орієнтація на рівноправне спілкування, засноване на взаємній повазі та довірі, орієнтація на взаєморозуміння, взаємну відкритість і комунікативне співробітництво, прагнення до взаємного самовираження, розвитку, до співтворчості.

Отже, домінуючою стратегією регулювання конфліктних ситуацій в майбутніх психологів є компроміс. Найменше досліджувані використовують стратегії уникнення та суперництва, що є важливим для діяльності психолога. Такі стратегії поведінки сприятимуть майбутній професійній діяльності студентів-психологів. Найчастіше респонденти застосовують стиль згладжування при

розв'язанні конфліктних ситуацій. В студентів-психологів домінує альтероцентриська спрямованість особистості в спілкуванні. Діалогічно-комунікативну спрямованість досліджувані майже не використовують.

Список використаних джерел:

1. Долинська Л. В. Психологія конфлікту / Л. В. Долинська. – Київ : Каравела, 2010. – 304 с.
2. Конфліктологія : підручник для студентів вищ. навч. закл. юрид. спец. / Н. П. Осіпова, М. І. Панов, Л. М. Герасінанов та ін. – Харків : Право, 2002. – 256 с.
3. Тихомирова Є. Б. Конфліктологія та теорія переговорів / Є. Б. Тихомирова, С. Р. Постоловський. – Рівне : Перспектива, 2007. – 389 с.
4. Конфліктологія : навч. посіб. / Л. М. Ємельяненко, В. М. Петюх, Л. В. Торгова та ін. – Київ : КНЕУ, 2003. – 315 с.

Annotation

In this work investigated the psychological peculiarities of influence the temperament on the style of behavior in conflict situations to students-psychologists. By using methodical base defined the dominant peculiarities of temperament of students-psychologists. Also found strategy management and resolution conflicts situations.

Keywords: *temperament, conflict situation, communication, students-psychologists, styles of behavior.*

УДК: 159.925:159.942

**Шеремета К. В.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
Науковий керівник: Бізун Н. І., канд.псих.наук, доцент**

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПІДЛІТКІВ

У тезах розкривається зміст поняття “емоційний інтелект”, його психологічні особливості в підлітковому віці. Структура, сутнісні ознаки, функції та особливості прояву емоційного інтелекту в підлітковому віці. Здійснено аналіз наукової літератури з проблематики дослідження емоційного інтелекту у підлітковому віці.

Ключові слова: *емоційний інтелект, підлітковий вік, емоції, емпатія, емоційна компетентність.*

На сьогодні існують різні підходи до розуміння суті та структури структури емоційного інтелекту. Сучасні філософи слідом за мислителями давнини підкреслюють актуальність проблеми розвитку емоційної компетентності – відкритості людини своїм емоційним переживанням, пов'язуючи її можливості з гармонійною взаємодією серця і розуму, афекту та інтелекту.

Дослідженням проблеми емоційного інтелекту займалися видатні зарубіжні та вітчизняні психологи: теорія емоційно-інтелектуальних здібностей Дж. Майера, П. Саловея, Д. Карузо; теорія емоційної компетентності Д. Гоулмена; теорія емоційного інтелекту Р. Бар-Она представляють цікаві рішення багатьох теоретичних і практичних проблем емоційного інтелекту. Г.Г. Гарскова, І. М. Андреева, Д. В. Люсин, Е. Л. Носенко, Н. В. Коврига, О. І. Власова, Г. В. Юсупова, М. А. Манойлова, Т. П. Березовська [1, 4].

Так, наприклад, Е. Л. Носенко визначала емоційний інтелект як вміння діяти у взаємозв'язку з внутрішнім середовищем своїх почуттів і бажань.

Як уміння розуміти відношення особистості і управляти її емоційною сферою на основі

інтелектуального аналізу та синтезу, визначим емоційний інтелект – Д. В. Люсін [2].

За Власовою, емоційний інтелект характеризується ступенем розвитку емоційних здібностей людини, які, за концепцією вченої, є функціональною складовою більш загальних – соціальних – здібностей. Дослідниця вважає, що емоційні здібності відображають “здатність до розрізнення, адекватного вираження та управління власними емоціями, переживаннями, прийняття відповідальності за їхній позитивний модус та відповідність суспільно виробленим еталонам”. Емоційний інтелект визначається як емоційно-інтелектуальна здатність, що проявляється [3; 6]:

- 1) в емоційній сенситивності;
- 2) обізнаності;
- 3) здатності управляти емоціями.

Р. Бар-Он американський психолог, виділив п’ять компонентів емоційного інтелекту [2]:

1. Самопізнання – усвідомлення своїх емоцій, впевненість у собі, самоповага, самореалізація, незалежність.

2. Навички міжособистісного спілкування – емпатія, соціальна відповідальність, взаєморозуміння.

3. Адаптаційні здібності – вміння вирішувати проблеми, реально оцінювати ситуацію, пристосовуватися до нових умов.

4. Управління стресовими ситуаціями – стресостійкість, контроль за імпульсивними спалахами.

5. Домінування позитивного настрою – відчуття щастя, оптимізм.

Таким чином, емоційний інтелект являє собою сукупність емоційних і соціальних здібностей, таких, як здатності до розуміння власних емоцій і емоцій інших людей, до управління емоційною сферою і самомотивації. Усі структурні компоненти емоційного інтелекту взаємозалежні, і їх тісна взаємозалежність сприяє ефективній міжособистісній взаємодії.

Особливо важлива проблема розвитку емоційного інтелекту у підлітковому віці. Підлітковий вік – період, коли на перший план виступає міжособистісне спілкування, яке є провідним видом діяльності. Багато дослідників результатом ефективного спілкування вважають емоційний інтелект, розуміючи під ним здібності людини усвідомлювати, адекватно виражати свої емоції і сприймати емоції партнера по спілкуванню.

Високий рівень емоційного інтелекту є умовою оптимальності і точності функціонування ефективного спілкування. Вчені стан емпатії відзначають залежність від уміння зрозуміти точку зору іншої людини, точно ідентифікувати емоції інших, відчувати ті чи інші відповідні емоції у відповідь на емоції інших, спілкуватися або діяти на основі цього внутрішнього досвіду. Багато авторів пов’язують здатності розрізнення емоцій з рівнем розвитку емпатії.

Є. П. Ільїн сформулював передумови вивчення емоційного інтелекту в підлітковому віці:

1. Саме підлітковий вік з його загостреним ставленням до соціальної сфери та власним “Я” дуже цікавий в плані вивчення емоцій;

2. Згідно сучасним психологічним дослідженням, вербалізація емоцій до цього віку практично завершена, і словник емоцій сформований;

3. Вивчення репрезентацій емоцій у підлітків може прояснити багато важливих моментів у процесі формування емоційного інтелекту. У цій області є поки дуже мало експериментально підтверджених результатів;

4. Ведучий вид діяльності в підлітковому віці - спілкування, яке не може ефективно протікати без урахування емоційного компонента.

Основні передумови розвитку емоційного інтелекту і підлітків можна диференціювати на дві групи:

1. Біологічні передумови: вроджені відмінності, що стосуються функціональної асиметрії мозку і властивостей темперамента;

2. Соціальні передумови: сімейне оточення (відносини між батьками, стратегія виховання)

[1; 5].

По досягненні підліткового віку, уявлення про емоції вже досить розвинені, тому підлітки здатні з більшою об'єктивністю оцінювати та ідентифікувати свої емоції, але у них ще не достатньо досвіду переживання емоцій у порівнянні з дорослими людьми. Це не може не позначатися на самосприйнятті емоцій. Багато емоційних станів виникають у підлітків вперше, вони не були їм знайомі в дитячому віці і, звичайно, сприймаються по-особливому. Такі стани підлітки поки не здатні якісно ідентифікувати. Оскільки в підлітковому віці інтенсивність переживань емоцій дуже велика, це теж не може не позначитися на особливостях самосприйняття емоцій. Ні в одному віці самосприйняття емоцій не має такого значення як у підлітковому.

Ми провели дослідження, яке мало на меті здійснити теоретичний аналіз емоційного інтелекту та емпатії особистості підліткового віку, емпірично дослідити особливості розвитку емоційного інтелекту у підлітків.

У ході емпіричного дослідження нами було використано такі методики: “Діагностика рівня емпатії” І. М. Юсупова, “Методика Н. Холла на визначення рівня емоційного інтелекту”, “Методика визначення типу акцентуації рис характеру та темпераменту К. Леонгарда і Х. Смішека”, “Тест рівень шкільної тривожності Філіпса”. Дослідження проводилось на базі ЗОШ І-ІІІ ступенів № 1, м. Старокостянтинова. Діагностика за цими методиками проводилася серед підлітків 13-14 років, у роботі було продіагностовано 50 учнів.

В ході дослідження була проведена рангова кореляція між результатом обстеження досліджуваних за “Методикою Холла на визначення рівня емоційного інтелекту та “діагностикою рівня емпатії Юсупова” (-0.276); між результатом обстеження досліджуваних “Методикою Холла на визначення рівня емоційного інтелекту та “діагностикою шкільної тривожності: Опитувальник Філіпса” (0.36), в даному випадку ми маємо середню кореляцію ($0,5 \leq |r| < 0,7$), але все ж таки можемо стверджувати, що досліджувані ознаки характеризуються позитивною кореляцією, тобто збільшення однієї ознаки веде до збільшення іншої; між результатом обстеження досліджуваних “Діагностикою рівня емпатії Юсупова” та “діагностикою шкільної тривожності: Опитувальник Філіпса” (-0.091).

За результатами методики Н. Холла на визначення рівня емоційного інтелекту що 32% підлітків мають високий рівень емоційного інтелекту, він відповідає найвищому рівню розвитку внутрішнього світу людини. Це означає, що людиною була вироблена певна система цінностей.

54% підлітків – середній рівень – це довільне здійснення діяльності та спілкування на базі певних вольових зусиль, високий рівень самоконтролю, певна стратегія емоційного реагування. Емоційний інтелект середнього рівня характеризується відчуттям психологічного благополуччя, позитивного відношення до себе. Характерною є висока самооцінка.

Та 14% підлітків мають низький рівень емоційного інтелекту – емоційні реакції за механізмом умовного рефлексу, здійснення активності із переважанням зовнішніх компонентів над внутрішніми, низький самоконтроль, висока ситуативна обумовленість. Емоційний інтелект низького рівня характеризується страхом, самотністю, нестабільністю, агресією, фрустрацією.

Результати емпіричного дослідження свідчать про необхідність створення психолого-педагогічних умов, що сприятимуть розвитку емоційного інтелекту у підлітків.

Емоційному інтелекту можна навчитися. Це не простий процес. Він вимагає часу і цілеспрямованості. Щоб почати розвивати в собі емоційний інтелект, потрібно розібрати його складові і зрозуміти над чим потрібно працювати.

Коли ми не усвідомлюємо наші емоції і їх причини, бути щасливим, жити повноцінним життям важко, навіть, неможливо. Звичайно, можуть бути зовнішні ознаки успіху, такі як гроші, престиж, або успішна кар'єра. Але щоб бути по-справжньому щасливими, ми повинні бути в змозі визначити, що змушує нас відчувати себе добре. У той же час, ми повинні бути в змозі визначити, коли щось змушує нас відчувати себе погано. Тоді ми повинні використовувати ці знання, щоб керувати власними діями.

Список використаних джерел:

1. *Андреева И. Н.* Эмоциональный интеллект: исследования феномена / И. Н. Андреева // Вопросы психологии : науч. журн. / Российская Академия образования ; Трудовой коллектив редакции ; Е. В. Щедрина. – М., 2006. – № 3. – С. 78-86.
2. *Бреслав Г. М.* Психология эмоций / Г. М. Бреслав. – М. : Смысл; Издательский центр “Академия”, 2004. – 544 с.
3. *Горскова Г. Г.* Введение понятия эмоционального интеллекта в психологическую культуру. / Г. Г. Горскова // Ананьевские чтения : тез. науч.-практ. конф. – СПб., 1999. – С. 45-48.
4. *Деревянко С. П.* Развитие эмоционального интеллекта в тренинговых группах [текст]. / С. П. Деревянко // Психологический журнал. – 2008. – № 2.1. – С. 79-84.
5. *Киричук О. В.* Основы психології : підруч. / О. В. Киричук, В. А. Роменець. – Київ : Либідь, 1999. – 632 с.
6. *Карпов А. В.* Прикладные аспекты проблемы эмоционального интеллекта / А. В. Карпов, А. С. Петровская // Современные проблемы прикладной психологии : мат. Всерос. научно-практ. конф. – Том III. – Ярославль, 2006. – С. 268-273.

Annotation

In theses disclosed the concept of “emotional intelligence”, his psychological characteristics in adolescence. The structure, essential features, functions and features of emotional intelligence in adolescence. The analysis of scientific literature on emotional intelligence research problems in adolescence.

Keywords: *emotional intelligence, adolescence, emotions, empathy, emotional competence.*

Інформаційна війна в Україні. Боротьба за свідомість суспільства

УДК: 327.8:355.01

*Андрейченко А. В.,
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова,
Науковий керівник: Карнаух А. А., канд. політ. наук, доцент*

ОСОБЛИВОСТІ ПОШИРЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ: ТРАДИЦІЙНІ ТА НОВІТНІ МЕДІА

Технологічна революція останнього десятиліття утілилася в інтеграції різних способів комунікації в інтерактивні інформаційні мережі. Об'єднання у одній системі текстів, зображень і звуків в глобальній мережі і в умовах відкритого і недорогого доступу, фундаментально змінює характер соціальних комунікацій. Розвиток Інтернету спричиняє розвиток новітніх медіа – засобів масової інформації, існування яких тісно пов'язано з всесвітньою мережею. Новітні медіа зокрема включають в себе різноманітні блоги (тематичні та особисті щоденники, в яких весь контент генерується користувачами). Новітні медіа відрізняються від традиційних певними особливостями, серед яких – інтерактивність, мультимедійність, вибірковість і т. ін. По мірі свого розвитку новітні медіа не лише стають дедалі популярнішим видом ЗМІ, вони ще й впливають на традиційні засоби масової інформації та породжують нові підходи в журналістській роботі. Саме через вище зазначені тенденції розробка теми розвитку новітніх медіа є напрочуд важливою та актуальною для сучасної журналістської думки в Україні.

Ключові слова: *нові медіа, засоби масової комунікації, нові комунікаційні технології, Інтернет.*

У масштабах всього людства продовжується розвиток нової комунікативної системи (нових медіа), які розглядають найчастіше як союз інтерактивних комунікативних технологій і цифрових засобів трансляції, в яких головним посередником стає мережа Інтернет. Значення цієї мережі як джерела масової інформації зростає по мірі збільшення кількості інформаційних ресурсів, розміщених в ній та кількості її користувачів. Зі збільшенням кількості користувачів та інформаційних ресурсів мережі Інтернет зростає її вплив як джерела масової інформації на суспільство, про що свідчать деякі зарубіжні дослідження. Так, фахівці Price Waterhouse відзначають, що молоді американці віком від 18 до 35 років, які раніше витрачали близько 4 годин на день на перегляд телепрограм, тепер проводять одну з цих годин в мережі Інтернет.

Цей процес виступає як основа зміни умов взаємодії, тобто це не просто технічний або технологічний, але і соціокультурний процес. Тому нові медіа потрапили у фокус соціологічних досліджень і сьогодні аналізується в концепціях трансформації сучасного суспільства як один з ключових чинників.

Як стверджує М. Маклюен комунікативна революція ХХ століття забезпечила аудіовізуальній культурі історичний реванш над письмовим дискурсом. Благородний алфавітний порядок спочатку в кінофільмах і радіомовленні, потім в телебаченні поступився місцем чуттєвій, нерелективній комунікації. Технологічна трансформація не менших масштабів відбулася на рубежі століть. Вона утілюється в інтеграції різних способів комунікації в інтерактивні

інформаційні мережі. Формуються супертекст і метамова, вперше в історії об'єднуючи в одній системі письмові, усні і аудіовізуальні засоби комунікації. Так, Рейнгольд, Кастельс, кажучи про децентралізацію, інтерактивність, індивідуалізації характерних для нових форматів комунікації, намагаються змоделювати культурні атрибути “електронної взаємодії”. Але яка ж доля чекає традиційні ЗМІ за умов бурхливого і непередбаченого розвитку новітніх цифрових комунікацій? Чи можемо ми передрікати повільне відходження від традиційних засобів масової комунікації – преси, радіо, телебачення?

Традиційні медіа залишаються домінуючим ресурсом для отримання новин у Великобританії. Про це йдеться у дослідженні Оксфордського університету та Інституту Ройтерз із вивчення журналістики. В ході дослідження було опитано понад 18 тисяч осіб із 10 країн – США, Великобританії, Німеччини, Франції, Данії, Фінляндії, Іспанії, Італії, Японії та Бразилії.

Більше половини опитаних сказали, що стежать за новинами, які надають традиційні авторитетні медіа. 16% відповіли, що користуються лише онлайн-медіа, такими як BuzzFeed та Huffington Post.

З'ясувалося також, що торік за онлайн-контент платила тільки кожна десята людина. Дослідження виявило, що зростання кількості користувачів смартфонів призвело до зменшення кількості джерел, які читає людина. 37% респондентів у всіх країнах відповіли, що використовувати лише один медіабренд на своєму мобільному пристрої. У Великобританії кількість таких користувачів становила 55%.

“Люди обмежені у часі, коли використовують смартфон, – пояснює один із редакторів дослідження Нік Ньюман (Nic Newman). – Вони звертаються до ресурсу, якому довіряють найбільше”. В загальному, користувачі надавали перевагу ресурсам з різними точками зору, а не тим, які дотримуються певного політичного порядку денного.

Історія розвитку мас-медіа – це не лише історія технічних інновацій, бо їх становлення пов'язане і з грандіозними соціальними інноваціями. ЗМК, або мас-медіа, є відносно новим соціальним інститутом, функція якого полягає у виробництві і поширенні знань в найширшому значенні слова. Так, одне з найчастіше цитованих визначень, що належать М. Яновицу, свідчить: “Масова комунікація охоплює інститути і техніку, за допомогою яких спеціалізовані групи використовують технологічні засоби (пресу, радіо, кіно і т. д.) для поширення символічного змісту на великі, гетерогенні і надзвичайно розсіяні аудиторії” [1, с. 13]. На думку Джона Томпсона, “масова комунікація є інституціоналізованим виробництвом і масовим поширенням символічних матеріалів за допомогою передачі і накопичення інформації”.

Відносно традиційних ЗМК Інтернет переважає відразу по декількох параметрах:

1) мультимедійність. Інтернет об'єднує візуальні, звукові, друкарські і відео-аспекти інших ЗМК; до того ж користувачі отримують певні економічні вигоди: ціна пересилки листа по електронній пошті набагато нижче його пересилки за допомогою звичайної пошти;

2) персоналізація. Інтернет забезпечує необхідною інформацією на будь-якому рівні зацікавлених в ній індивідуумів або груп людей; доставка може бути забезпечена згідно з перевагою користувачів через персоналізацію вмісту, розсилку по електронній пошті і кабельному телебаченню;

3) інтерактивність. Інтернет передбачає діалог, т.з. зворотний зв'язок (feedback), а не монолог, який характеризує традиційні ЗМК. Взаємодія, діалог і зворотний зв'язок між сотнями користувачів можливі через інформаційні табло, форуми, чати і телеконференції;

Новітні медіа відрізняються від традиційних певними особливостями, серед яких інтерактивність, мультимедійність, вибірковість і т. ін. По мірі свого розвитку новітні медіа не лише стають дедалі популярнішим видом ЗМІ, вони ще й впливають на традиційні засоби масової інформації та породжують нові підходи в журналістській роботі.

Медійні практики змінюються, адаптуючись до нових реалій. Медіакритика як напрямок журналістики (публіцистики), спрямований на аналіз та критичне осмислення медійного продукту,

а також медіа як явища і процесу, не є винятком. Однією з домінантних тем для дискусії в медіаекспертному середовищі країн Заходу сьогодні є виклики, які кидає медіакритикам панування соціальних онлайн-сервісів.

Водночас вони змінюють культуру споживання критичних меседжів, значно скорочуючи прийнятний обсяг тексту, адже більшість онлайн-аудиторії читає мало й надає перевагу коротким повідомленням та картинкам-демотиваторам. Тож сивочолі медіакритики, що зробили кар'єру на шпальтах консервативних видань, вимушені брати в руки смартфони й опановувати Twitter, щоб долучатись до багатоголосся своєї вчорашньої аудиторії. І визнавати, що споживачі, навіть ті, які досі читають їхні колонки і рецензії на шпальтах паперових видань, змінилися" [3].

У багатих країнах із розвиненим медіаринком традиційним медіа ще довго не загрожуватиме втрата їхньої головної функції – джерел якісного та професійного контенту. Серед найвідвідуваніших і найбільш цитованих онлайн-джерел абсолютну більшість становлять сайти традиційних, у минулому суто офлайнових ЗМІ. *“Користувачі соціальних медіа виконують роль листонош, що розносять онлайн-газети, – пише колишній журналіст The Financial Times Том Форемскі. – Це не зовсім те, що нам обіцяв бум соціальних медіа. Це виклик для традиційної медіаіндустрії, і вона його успішно прийняла. І не збирається на заслужений відпочинок. Тож, може, дамо спокій терміну “соціальні медіа”? Називаймо це тим, чим воно є: соціальним поширенням засобів масової інформації”*. Адже й традиційні, й нові медіа об'єднані спільним комунікаційним простором.

Не слід забувати й про давню, проте й досі використовувану у відповідних наукових колах гіпотезу німецького журналіста Вольфганга Ріпля (1864–1938) – так званий Закон Ріпля. Цей закон стверджує про невитіснення новими медіа своїх попередників. Вольфганг Ріпл вважав, що нові, більш високорозвинені ЗМІ ніколи не замінять старих – натомість шукатимуть для себе нові завдання й сфери застосування. Переведення в цифровий формат всіх даних вперше в історії створило можливість зв'язати один з одним всі медіа, що транслюють зображення. Старі медіа, тим самим, виявилися не витісненими, а доданими до цього загального функціонального взаємозв'язку. Тому можна передбачити, що саме старі медіа, такі як газета, в майбутньому вироблять нове розуміння себе і свого місця. Друкарські продукти володіють незамінними матеріальними якостями, які можна оптимізувати, щоб було приємно брати їх в руки, спокійно читати, швидко переглядати. Їх, нарешті, можна викинути. У цьому газети і журнали завжди будуть попереду мережевого світу, і це дозволить їм вижити.

Втеча в Інтернет замість читання газети – це примарна альтернатива. Старі медіа слугують метафоричними засобами орієнтації в цифровому просторі. Як відомо, є віртуальні робочі столи, папки, документи, корзини для паперів. Все це означає, що не можна обійтись без стабільної ілюзії знайомого світу. Цифровий простір даних не дає людині можливості зорієнтуватися. Можна передбачити, що життєва значущість друкарських медіа в майбутньому ще зросте. І нові функції старих медіа в цифровому медіаспівтоваристві можна визначити просто – вони дають втіху осяжності, вони пропонують форми для тих, хто шукає сенс, спрощують складне. Вони потрібні як метафоричні дороги навігації в інформаційному просторі. Не треба ігнорувати тривіальні факти повсякденності. Як і в разі пасивного медіума – телебачення, читання газети – це ритуал. Газета потрібна багатьом як уранішня кава.

Список використаних джерел:

1. *Больш Н.* Азбука медиа / Н. Больш. – М.: Издательство “Европа”, 2011. – 136 с.
2. *Кандиба І.* Что такое новые медиа? [Електронний ресурс] / І. Кандиба – Режим доступу : <http://moreintelligentweb.net/post/200>
3. *Семенюк Г.* Нові медіа: сутність, перспективи та загрози [Електронний ресурс] / Г. Семенюк. – Режим доступу : [http://www.newmedia.univ.kiev.ua/2010-11-02-12-33-08/40-2010-11-27-22-10-58/32- where-is-the-static-content](http://www.newmedia.univ.kiev.ua/2010-11-02-12-33-08/40-2010-11-27-22-10-58/32-where-is-the-static-content)

4. Маклюен Маршалл. Понимание Медиа: внешние расширения человека / Маклюен Маршалл. – М. : “Канон-пресс-Ц”, “Кучково поле”, 2003. – 464 с.
5. Потятинник Борис. Медиа: ключі до розуміння / Борис Потятинник. – Львів : Паіс, 2004. – С. 176-182.

Annotation

Technological revolution of the last decade was incarnated in integration of different methods of communication in interactive networks. Association in one system the texts, images and sounds, in a global network and in the conditions of the opened and inexpensive access, fundamentally changes character of social communication. The development of new media types media whose existence is closely linked to the world wide web. New media in particular include a variety of blogs (thematic and personal diaries, in which all content is generated by users). New media differ from traditional defined features, among which are – interactivity, multimodality, selectivity etc. as it develops new media is not only becoming an increasingly popular form of media, they also affect the traditional media and give rise to new approaches in journalism. It is through the above mentioned trends in the development of new media is very important and relevant to contemporary journalistic thought in Ukraine.

Keywords: *new media, mass media, new communicative technologies, Internet.*

УДК: 94:32.019.5+327.8

*Залєвський С. Р.,
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
Науковий керівник: Малєжик Д. І., канд. істор. наук*

ЗАГРОЗИ НЕПРОЗОРОСТІ ТА ПОПУЛІЗМУ УКРАЇНСЬКИХ ЗМІ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Ця стаття є виявом та продуктом власної рефлексії, що базується на небайдужості та зацікавленості громадянина України у майбутньому своєї держави. Основним аспектом розгляду є проблематика висвітлення прозорості та правдивості в інформації українськими ЗМІ, популістична спрямованість у виборі, підготовці та подачі інформації, а також – відволікання уваги українця від об'єктивної дійсності. Саме на цих позиціях ґрунтується наше бачення кризової інформаційної ситуації в Україні, поразки в інформаційній війні з Російською Федерацією.

Ключові слова: *непрозорість українських ЗМІ, популізм, інформаційні загрози в умовах гібридної війни, подача інформації, інформаційна війна, суб'єктивне бачення речей та висвітлення подій, свідомість громадян.*

Вже близько чверті століття Україна є незалежною та суверенною державою. Саме 1991 р. – це той рік, в якому віддзеркалився результат столітніх намагань свідомих українців в досягненні своєї свободи. Тим не менш, зараз варто поглянути на те, за що саме віддавали своє життя українські герої попередніх століть. На сьогоднішній момент наша держава знаходиться в катастрофічному стані. Українці – це одна з небагатьох націй, що знаходиться не межі Західного та Східного світу, внаслідок чого, на жаль, і страждає від постійних намагань “перетягнути” народ на одну сторону.

Наразі в нашій державі йде гібридна війна, що відбувається безпосередньо за участі та діяльності іншої держави (Російської Федерації) “малою кров’ю” на нашій землі. Це є факт. Як відомо існують декілька проявів війни, що виникають внаслідок такого конфлікту. Саме тому варто зазначити про сьогоднішню поразку українців у війні інформаційній. Задля того щоб певною мірою вирівняти положення, розгорнути прозорість ситуації і виникає необхідність у висвітленні негативних аспектів діяльності українських ЗМІ, їх загрози, як для держави, так і для її громадян. Хоча, держава – це лише метод, а не самоціль. Але якщо страждає метод, то страждає і результат [2].

Одразу варто зауважити, що на сьогоднішній момент інформаційна війна вже певною мірою програна. Це безпосередньо виходить із того як саме працюють ЗМІ, на яких подіях наголошують та що саме розповідають. В цьому і полягає першопричина даної проблематики. На нашу думку, існують декілька ключових позицій, згідно з якими інформаційна свідомість наших громадян знаходиться в загрозовому стані: непрозорість українських ЗМІ; популізм у постійних наголосах та висловлюваннях; неправильний акцент у подачі інформації та висловлювання, що в більшій мірі є результатом власної суб'єктивної думки, що трактується українцями, як об'єктивна інформація, а внаслідок цього – дійсність [1].

Непрозорість у подачі інформації викликана однією причиною: більша частина інформаційних агентів (преси, радіо, телебачення) підкоряються олігархам чи певним політичним структурам. Внаслідок цього і виникає потік неправдивої інформації, який буде вигідний тій чи іншій “організації”. Тим не менш, якщо не брати до уваги цей перший аспект і не розглядати його, як причину другої проблеми, то популізм – це результат тієї інформаційної політики, що спрямовується на підтримку народом тієї чи іншої засади. Звичайно, в своїй переважній більшості це торкається ЗМІ, основними фігурантами подій та фактів яких є депутати та результати їхньої “наполегливої праці”. Наприклад, варто згадати скільки разів Петро Порошенко наголошував на тому, що в українцям буде відкритий безвізовий режим із країнами ЄС.

Нажаль, з грудня 2009 року і до сьогодні ми бачимо, що всі репліки повторюються, ЗМІ постійно на цьому наголошує, але потім все зводить на гальма, адже нічого не змінюється. Тим не менш, ключова проблема буде полягати в тому, що в умовах війни ця популістична політика зростає. І це є суттєвим аспектом знищення інформаційної української свідомості. Говорячи про це варто зазначити, що дійсний стан речей війни потрапляє в кадри досить частково, а переважну більшість займають розповіді політиків про АТО, про їхні річні плани змін, закінчення війни і т.д. Так, наприклад, один незначний закон, який приймається в умовах війни і є невимушеним та непотрібним саме зараз, стане політичною гордістю, політики будуть стверджувати, що це “крок до світлого майбутнього”. Такими законами можна розглядати “Закон про освіту”, “Закон про поліцію” і т.д. Наразі це не є актуальним питанням для розгляду, так як у державі йде війна. А цей закон буде повторюватися багато днів по всіх телеканалах держави. І тоді політики скажуть: “Ну як, ми ж працюємо. От бачте, закон прийняли”, – який, насправді, буде лише відволікати українця від справжнього стану речей. В той час війна буде йти і не буде закінчуватись. Окрім свідомих громадян ніхто не буде за це переживати. Засоби ж масової інформації будуть шукати “цікаву інформацію”, яка пригорне простого споживача і буде відповідати його особистим потребам, а не потребам держави та народу в цілому [3].

Проблема полягає і в тому, що сучасні українські ЗМІ не в достатній мірі доносять до людей бодай ту, навіть, їм вигідну, інформацію про війну. І це насправді є катастрофічним, адже більша частина населення України живе так, наче нічого не відбувається; ходить на світські вечори, покази мод, живе простим життям. Дивна річ у тому, що держава, в якій йде війна, розділилася на два світи: у одних все добре і їх турбує буденний матеріальний світ, а інші виживають, співпереживають і віддають свої сили на підтримку героїв на Сході держави, на те щоб почати щось змінювати. Нажаль, так було і буде завжди: творити історію буде діюча меншість, а не інертна більшість. Що найгірше, то це те, що через брак інформації, її недостовірність, власну безрозсудність, незнання історії та неможливість самостійно встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, народ залишається інертною необізнаною більшістю.

Найбільша загроза для народу – ЗМІ та власний розум. Саме ці дві категорії і будуть визначними у формуванні поглядів та думок народу з приводу подій, що відбуваються. Але це потрібно тільки уявити: якщо людина живе в далекому селі, дивиться в кращому випадку телевизор, то цілком зрозуміло, що ніякої дійсності і достовірності вона не дізнається. Якщо ж ще війна буде називатися анти-терористичною операцією, то взагалі ніякого сенсу в це людина не вкляде. Чого, звичайно, не можна сказати про Російську Федерацію. Поразка у інформаційній

війні України була викликана тим, що і вдень, і вночі, головні телеканали РФ розповідають одне й те ж саме, наголошуючи на одному і тому самому. В такому випадку згадуються слова одного з наймогутніших пропагандистів двадцятого століття, нациста, Йозефа Геббельса: “Скажи простій людині 1000 раз брехню, що хоча б трохи буде схожою на правду, ця брехня для людини стане дійсністю” [4].

Недостатнє висвітлення подій на Сході нашої держави, приналежність всіх основних телеканалів та інших ЗМІ олігархам та представникам провладних структур, постійний акцент на дрібниці, які зовсім не мають ніякого впливу на державу в стані війни – ось ті проблеми, які тероризують свідомість українського простолюдина.

Список використаних джерел:

1. Навчальні матеріали онлайн [Електронний ресурс] // Інформаційні війни. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/18000102/politologiya/informatsiyni_viyuni
2. *Петрик В. М.* Сучасні технології та засоби маніпулювання свідомістю; ведення інформаційних війн і спеціальних інформаційних операцій [текст] : навч. посіб. / В. М. Петрик, В. В. Остроухов [та ін.]. – К. : Росава, 2006.
3. *Чепак Д.* Українська державна пропаганда. Об’єкти і методи / Д. Чепак // Вісник Львівського університету. Серія журналістика. – 2001. – Вип. 21.
4. *Шевчук П. І.* Інформаційно-психологічна війна Росії проти України: як їй протидіяти / П. І. Шевчук. // Демократичне врядування. – 2014. – Вип. 13.

Annotation

This article is the expression and product of our own reflection, based on unindifference and interest of the citizen of Ukraine about the future of our country. The main aspect of consideration is the coverage issues of transparency and veracity of the information that give Ukrainian media, the populist orientation in the selection, preparation and presentation the information, and distraction the attention of Ukrainian from the objective reality. On these positions we base our vision about an information crisis in Ukraine and defeat in the information war with Russia.

Keywords: *the inauthenticity of Ukrainian media populism, information threats in terms of hybrid warfare, presentation of information, information warfare, subjective vision of things and coverage of events, the consciousness of citizens.*

УДК: 316.485.26:004

*Косяченко О. Ю.,
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
Науковий керівник: Іщенко Ж. М., канд. істор. наук*

ШЛЯХИ ВЕДЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ: МИНУЛЕ І СЬОГОДЕННЯ

Розглянуто вплив пропаганди та інформації на населення. Проведено паралель між засобами масової інформації минулого і сьогодення. Визначено роль інформації в житті людини.

Ключові слова: *інформаційна війна, мас-медіа, пропаганда, інформаційно-психологічна війна, полі медіа, гібридна війна.*

Фактично, вся історія людства тим чи іншим чином пов’язана з інформаційними війнами, які мали забезпечити втілення державних або особистих інтересів. Історичні реалії сьогодення в умовах гібридної війни Росії проти України надають особливої актуальності вивченню особливостей російської інформаційної агресії. Метою дослідження є порівняння методів

інформаційної війни в Україні в минулому та сьогодні, виявлення відмінностей та визначення результатів.

Ми погоджуємося з тим що, інформаційна війна – це війна, яка проходить безкровно за допомогою інформації та інформаційних технологій. Інформаційна війна існувала протягом багатьох століть, починаючи з найдавніших часів Античності, Середньовіччя, частково Нового часу та XX століття. Шляхом дезінформації здійснювався психологічний вплив на ворога та деморалізація населення.

В сучасному інформаційному суспільстві ведення війни має свої особливості. Досить влучно про інформаційну війну свого часу висловився американський вчений М. Маклюен: “Істинно тотальна війна – це війна за допомогою інформації” [5]. Особливого значення інформація набуває з розвитком мас-медіа. З розповсюдженням газет і листівок донесення інформації стало простішим.

Одним з найяскравіших прикладів цього є період 20-30-х рр. XX ст. У центрі уваги передусім перебував штучно створений негативний образ “куркуля”. Цікаво, що архівні документи переконливо доводять, що “куркулі” – це люди, які важко працювали на своїй землі. Поряд із “куркулем” тісно стояли образи попа і петлюрівця. Ці категорії населення наділялися непривабливими психологічними й фізіологічними рисами. Відбувався процес їх демонізації. Так само, як зараз українці у пропаганді адептів третьої імперії виступають у ролі “фашистів”, “хунти”. Фактично, як і за часів Радянського Союзу зараз в Росії відбувається процес ідентифікації ворога з образом українця.

Наступний етап – процес дегуманізації: представлення народу в карикатурній формі. Карикатури 20-30-х рр. дозволяють зрозуміти, що в усвідомленні радянської влади поняття українець і “куркуль” були тотожні. Абсолютно не випадково ці карикатури виконані в синьо-жовтих кольорах.

У сучасній російській пропаганді дуже багато того, що було притаманно пропаганді 30-х рр., коли будь-який прояв української самосвідомості тоді кваліфікувався як прояв петлюрівщини. На думку директора Українського центру досліджень Голодомору це свідчить про сформованість концепту геноциду [1]. Іншим прикладом інформаційної війни є теза Гітлера щодо “вищої раси” і необхідність знищення єврейського населення. Психологічний тиск під час промов диктатора залишав неабиякий відбиток на психічному стані простого люду. Важливими формами впливу інформаційно-психологічної війни на масову свідомість виступають мас-медіа, а також анекдоти, прислів'я, приказки та чутки [4].

Інформаційно-психологічна війна – це гра тіней, де своє особливе місце займають мас-медіа. Сьогодні суспільство та особистість за умов наростання пресингу глобальних інформаційних мереж стають предметом перетворень та маніпуляцій.

Мас-медіа – головне знаряддя в пропагандистських війнах вони стимулюють короточасні шаблони поведінки і довготривалі конвенції, що впливають на суспільство [3, с. 88] не тільки прямим заклик до дії, а й за допомогою складновловимих, опосередкованих ефектів [4, с. 16]. Найбільш ефективним знаряддям впливу у просторі неформальної комунікації на суспільну свідомість, на думку фахівців з інформаційно-психологічних операцій, є анекдоти, прислів'я й приказки, що поріднені певним механізмом організації, поширення і впливу, мають довготривале життя через свою емоційну виразність, образність, яскравість, та чутки, що головують у теорії і практиці ведення інформаційно-психологічних війн в площині неформальної комунікації. Важливо зазначити, що на відміну від анекдотів чи то приказок чутки належать принципово до неписьменної комунікації через неможливість адекватно зафіксувати їх письмово. Американські фахівці з психологічної війни підкреслюють наступні характеристики чуток [4]: вони повинні бути логічними і достовірними; вони повинні будуватися довкола ситуації чи персони, які добре відомі; ефект чуток зростає за умов їх важливості для безпеки слухача, його теперішнього стану і поглядів на майбутнє; вони повинні сприяти особистому рішенню зробити що-небудь чи розумово

підготувати до майбутньої дії; поклик повинен бути емоційним і прагматичним; вони повинні бути простими, аби їх можна було легко перекладати; їх можливо звести до ключової фрази, яку було б легко розповсюджувати [6, с. 321]. Результатом російської інформаційної війни проти України є формування негативного ставлення українських громадян до власної держави та піднесення русофільських настроїв. Для “коригування” громадської думки використовуються різноманітні прийоми [2, с. 224].

Отже, головним завданням України є посилення інформаційної безпеки, задля запобігання виникнення нових конфліктів і забезпечення мирного життя населення, що неможливо без вироблення ефективної державної протидії інформаційній агресії Росії в засобах ЗМІ.

Список використаних джерел:

1. *Гриневич Л. Г.* Політика українізації і Червона армія, Українізація 1920-30-х років: передумови, здобутки, уроки / Л. Г. Гриневич. – Київ.
2. Закон України “Про інформацію” від 02.10.97. – № 2657.
3. *Лалл Дж.* Мас-медіа, комунікація, культура: глобальний підхід /Лалл Дж. ; пер. з англ. – К. : “К.І.С.”, 2002. – 264 с.
4. *Лисенко В. В.* Проблеми інформаційної незалежності держави [Електронний ресурс] / В. В. Лисенко. – Режим доступу : <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=59&c=1318>
5. *Маклюэн Г. М.* Понимание Медиа: Внешние расширения человека / Г. М. Маклюэн ; пер. с англ. В. Николаева ; закл. ст. М. Вавилова. – М. ; Жуковский: “КАНОН – пресс – Ц”, “Кучково поле”, 2003. – 464 с.
6. *Палій О.* “Інформаційна війна: безкровний, але винятково ефективний вид зброї”. – Режим доступу : <http://gurt.org.ua/interviews/22954/>

Annotation

The influence of advocacy and information on the population is explored. The parallel between the past and present media is conducted while the role of information in human life is defined.

Keywords: *informative war, mass-media, advocacy, information-psychological war, polimedia, hybrid war.*

УДК: 316.648: 004.451

*Курусь М. В.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
Науковий керівник: Гончаренко К. С., канд. філос. наук*

ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЇ НА СВІДОМІСТЬ ЛЮДИНИ В СУЧАСНУ ДОБУ

У даних тезах аналізується як впливають на людину та суспільство загалом засоби масової інформації. Розглядаються різні феномени впливу мас-медіа на людську свідомість, а також їх способи реалізації та функції. Окремо описується вплив інтернету та соц-мережей.

Ключові слова: *Інформація, інформаційна війна, глобалізація, інтернет, деморалізація, інформаційна диверсія, інформаційно-мережева війна.*

В нашому сучасному світі інформація стала життєво важливим елементом. Вона всюди, на кожному кроці, в кожному з нас. Людина – це носій інформації і в той же час вона її споживач.

В кінці ХХ століття була винайдена така річ як інтернет. Це посилює вплив інформаційної сфери, передачі інформації, при цьому суть тієї інформації, що передавалася стала вже не просто якась звістка, чи то погана чи то хороша, але також, вона стала нам нав'язуватися, пропагуватися.

Інтернет дозволяє, не тільки спілкуватися людям один з одним в будь-якому куточку світу, але також обмінюватися, різного роду інформацією, чи-то зображення або аудіо. Також інтернет став сферою послуг, де ми можемо купити що завгодно, продати, дати оголошення про роботу, тощо. І нарешті, як сфера впливу на свідомість людини.

У наш час відбувається глобалізація телекомунікацій, яка викликає панічні чутки і недовіру, страхи у людей. Люди починають недовірливо один до одного відноситися, а оскільки йде стрімка глобалізація, то “недовірливість” знаходить інтернаціональний характер, що надалі, може призвести до всіляких конфліктних ситуацій.

Поль Вірільо, вірно підмітив, що “на зміну енциклопедичному знанню приходять знання інформаційне, що заперечує всяку об’єктивну реальність”. А це означає, що людина сприймає те, що йому пропонують, і нав’язують, думаючи при цьому, що пізнає істинні знання. Як бачимо, сприйняття інформації, зокрема через інтернет, відбуваються без “обмірковування”, а разом з цим без цілісності картини уявлень про те чи інше явище [3].

Так склалося, що інтернет став якоюсь субстанцією, яка вбирає з одних джерел інформацію і передає іншим. В інтернеті може бути подана як позитивна інформація так і негативна, а в гіршому випадку – негативна, але яка видається за позитивну (остання є поширеним явищем, на сьогоднішній день).

Існують навіть спеціальні професії, так званих інтернет-агентів, це люди, які, як правило, ведуть свою хитру діяльність, на просторах соціальних мереж, під вигаданими іменами. Вони поширюють брехливу інформацію, видаючи її за правдиву. Це також може бути викладене відео в інтернет, але саме відео може бути змонтовано, з декількох різних відео. Вдало підібрані кадри, що зведені в одну доріжку, простій буденній людині здається це відео дуже правдивим і переконливим, і вона під впливом емоцій почне сіяти паніку, не знаючи всієї цілісності інформаційного ланцюжка. Під впливом отриманої інформації, людина почне по-іншому ставитися, наприклад до іншої нації. У цьому й полягає робота інтернет агентів - навіювати та вселяти людям страх, паніку, дурні думки.

На жаль, можна простежити неприємні тенденції в засобах масової інформації, в тому числі, кажучи про інтернет. А саме, придушення індивідуальності в людині і в ключі (вище згаданної) глобалізації відбувається “масовізація”. Ще в Давньому Китаї великий китайський мудрець Лао-цзи, говорив, “важко керувати народом, який багато знає і багато розуміє”.

Англійський філософ епохи Нового Часу – Френсіс Бекон сказав: *scientia est potentia* – знання – є сила. Але не всяке знання є істинним, особливо коли воно подається нам через мас-медіа. Не особливо “відходячи” від Бекона можна простежити, що в інтернеті “гуляють” примари, а саме, “примари театру”. Згідно Бекону, це примари сприйняття думок інших людей некритично [2].

Інформація в наш час, це “Ахіллесова п’ята”. Вона завжди на крок попереду людини, якій тільки й залишається, що кидатись навздогін за нею. Враховуючи, що світ глобалізується, інформація стає невловимою, постійно щось відбувається “нове”.

Інформації стало настільки багато, що людина не просто не знає де правда, а де брехня, а й задається питанням наскільки правда є правдивою. Брехлива інформація починає являти нову (брехливу) реальність, яка породжує нову брехливу інформацію. Бодрійяр назвав би це явище симулякром.[1]

Не для кого не секрет, що зараз ведуться інформаційні війни між країнами, так і всередині їх. Особливо помітні феномени інформаційної війни в соціальних мережах. Зараз соціальні мережі крім того, що вони виконують функції спілкування між користувачами, стали справжнім полігоном. А також являючи собою інструмент, для маніпулювання масами. Крім управління свідомістю людей, також існують й інші підходи в інформаційній війні, наприклад деморалізація суспільства. Народ, що занепав духом, легше перемогти.

Є різні форми інформаційної агресії, наприклад вона може бути прихованою або навпаки

явною. Дуже широко використовуються інформаційні диверсії з метою несанкціонованого доступу до баз даних, копіювання цінної інформації, її спотворення або приховування. Найпродуктивнішою формою є цілеспрямований вплив на прийняті державами рішення, завдяки впровадженню в них дезінформації [4].

У 1998 році в США була розроблена нова “Об’єднана доктрина інформаційних операцій”. В ній описується таке явище як “стратегічне інформаційне протиборство”. Цілями впливу є об’єкти супротивника: політичне і військове керівництво країни; системи життєзабезпечення; інфраструктура; населення; збройні сили. Оскільки вплив на зазначені об’єкти здійснюється за допомогою мережевих технологій і методів, таке протиборство отримало назву “інформаційно-мережева війна”. Вплив акцентується на морально-психологічному стані керівництва і населення країни-супротивника.[4]

“Інформаційно-мережева війна передбачає проведення комплексу заходів щодо супротивника: створення атмосфери бездуховності і аморальності, що автоматично створює сприятливу атмосферу для нагнітання конфліктної ситуації всередині країни-супротивника і падіння авторитету державної влади; маніпулювання громадською думкою і політичною орієнтацією соціальних груп з метою створення ситуації політичної напруженості і хаосу; дестабілізація політичних відносин між партіями, об’єднаннями та рухами з метою провокації конфліктів, розпалювання атмосфери недовіри і підозрливості; загострення політичної боротьби, провокування репресій проти опозиції; розв’язування в суспільстві громадянської війни; зниження рівня інформаційного забезпечення органів влади і управління з метою ускладнення прийняття важливих рішень; дезінформація населення про роботу державних органів, підрив їхнього авторитету, дискредитація органів управління; провокування соціальних, політичних, національних і релігійних зіткнень; ініціювання масових протестних акцій, страйків, масових заворушень; підрив міжнародного авторитету держави; нанесення збитку життєво важливим інтересам держави в політичній, економічній, оборонній та інших сферах” [4].

Як висновок, можна сказати, що інформаційна війна, є дуже потужним і ефективним важелем управління, а також методом деморалізації, і інструментом, для створення диверсій, цілеспрямованих конфліктних ситуацій, провокацій, а також придушення свідомості людини або соціальних груп.

Список використаних джерел:

1. *Бодрийяр Ж.* Симулякры и симуляция [Текст]/ перевод О. А. Печенкина. – Тула, 2013. – 204 с.
2. *Бэкон, Фрэнсис.* Новый Органон. – Ч. 2 / Фрэнсис Бэконпер; пер. с англ.; под общ. рук. С. Красильщиков; Ленинградский институт философии, литературы, лингвистики и истории. – Ленинград: Соцэкгиз, ЛО, 1935. – 582 с.
3. *Вирилио П.* Информационная бомба. Стратегия обмана / Поль Вирилио. – И., 2002.
4. *Гриняев С.* Концепция ведения информационной войны в некоторых странах мира / С. Гриняев // Зарубежное военное обозрение. – 2002. – № 2.

Annotation

This theses analyzes the impact on people and society in general media. Various phenomena influence of the media on the human mind, and their methods of implementation and function. Separately, described the impact of the internet and social networking.

Keywords: *Information, information warfare, globalization, the Internet, demoralization, information sabotage, information and network war.*

УДК: 316.485.26:[004]:165.12(477)

*Огняник Д. А.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
Науковий керівник: Іщенко Ж. М., канд. істор. наук*

ШЛЯХИ ПРОТИДІЇ ГІБРИДНІЙ ВІЙНИ В УКРАЇНІ: ІНФОРМАЦІЙНИЙ ВИМІР

Аналізуються особливості запобігання негативному впливу інформаційної агресії на формування світоглядних переконань української молоді. Наголошується на важливості використання педагогічних технологій в процесі виховання в умовах інформаційної війни.

Ключові слова: інформаційна війна, свідомість суспільства, ідеологічне зомбування, екстремістська література, диверсійна діяльність, військова агресія.

В умовах інформаційної війни особливої актуальності набуває визначення і планомірне використання педагогічних технологій для нейтралізації негативного впливу російських політтехнологій на свідомість української молоді. В зв'язку з цим метою нашого дослідження є аналіз особливостей ведення Росією інформаційної війни в Україні.

Важливою складовою гібридної війни, розв'язаної Росією проти України, є інформаційна війна. Остання покликана нав'язати молодій людині готові висновки, “єдино правильну” позицію, ідеологію шляхом надання викривленої, вибіркової інформації. Спробуємо прослідкувати основні методи, які використовуються російськими агресорами у Криму. Батьки тамтешніх школярів і вчителі повідомляють, що всі предмети, пов'язані з Україною, ліквідували. В підручниках з історії інформація про Україну обмежується лише згадками щодо “антидержавного, антиконституційного перевороту”. Бібліотеки функціонують, але доступу до усієї літератури немає. Здійснюються “перевірки” на наявність екстремістської літератури, до якої тепер належать не лише книги про Степана Бандеру, а навіть збірки поезій Лесі Українки.

Починаючи з Майдану і з військової агресії, інформаційна війна Росії проти України в царині освіти ведеться вже неприховано. Виразно проявляються два фронти цієї війни [1, с. 21-25]. Внутрішній фронт, спрямований на “щеплення” російської учнівської та студентської молоді проти “кольорових революцій” взагалі, й української Революції Гідності зокрема, розпалювання шовіністичних імперських настроїв щодо окупації Криму та російського вторгнення на сході України та українофобії в цілому. Зовнішній фронт – це ідеологічне зомбування засобами освіти молоді в тимчасово окупованому росіянами Криму, а також спроби знищити українську освіту в тимчасово окупованих районах Донецької та Луганської областей. Ще один із кроків Росії в інформаційній війні на освітньому фронті – створення інформаційного вакууму для учнів, батьків, вчителів, обмеження доступу до інших джерел інформації, що полегшує процес маніпуляції інформацією [1, с. 26].

Починаючи з вересня минулого року, Росія намагається насадити на захоплених територіях винятково російську мову навчання, російські освітні стандарти, програми, підручники, російську шкалу оцінювання у школах, скасувати вивчення історії України. Складовою цього процесу є оперативне інформування населення про всі законодавчі зміни та кроки назустріч освітянам, що на окупованих територіях сприяють впровадженню російської окупаційної політики [1, с. 27-28]. В якості протидії інформаційній агресії з боку Росії особливого значення набувають зустрічі в навчальних закладах за участі українських воїнів, волонтерів, громадських активістів. У Службі безпеки України (СБУ) заявили про те, що мають докази використання російськими телеканалами технології “25-го кадру” для інформаційно-психологічного впливу на глядачів. СБУ також вдалося встановити, що російські ЗМІ використовують інші методи впливу на глядачів: поширюють

напівправду, показують деталізовані сцени вбивств і насильства й намагаються емоційно впливати на глядача [2, с. 29]. Отже, необхідно на державному рівні забезпечити захист українських громадян від російської інформаційної агресії.

Росія в інформаційній війні проти України застосовує практично весь арсенал впливу на свідомість людей. І, як результат, замість “братнього народу”, як то було в часи Радянського Союзу, українці для пересічного росіянина тепер уособлюються з “бандерівцями”, “американськими маріонетками”, ворожим народом. Відповідно змінилося і ставлення українців до росіян, адже такої масованої інформаційної атаки не було ні в часи “газових” чи “торговельних” воєн, ні в будь-які інші періоди загострення українсько-російських відносин. Слід визнати, що Україна, її державні органи влади, громадянське суспільство та ЗМІ не були готові до такої масованої військової та інформаційної агресії, що в експертному середовищі отримала назву “гібридна війна” [2, с. 576].

Отже, першочерговим завданням усіх державних, громадських, наукових, експертних, журналістських інституцій є розробка термінових ефективних заходів щодо нейтралізації інформаційної диверсійної діяльності Російської Федерації проти України та ефективній протидії її подальшому розгортанню. Крім того, виклики, що постали перед Україною, потребують втілення в життя негайних заходів щодо розробки нової Доктрини національної безпеки України, модернізації всієї системи інформаційної безпеки держави.

Список використаних джерел:

1. *Охотников Г. Н.* О системном обосновании законов войны и вооруженной борьбы [Текст] / Г. Н. Охотников // Военная Мисль. – 2000. – № 5. – С. 21-29.
2. *Почепцов Г. Г.* Информационные войны. Основы военно-коммуникативных исследований / Г. Г. Почепцов. – М. : изд-во “Рэфл-бук”, 2000. – 576 с.

Annotation

Abstracts devoted to informational war in Ukraine, especially not fight for texts in textbooks and not the rhetoric of teachers in the classroom and the struggle for youth, her mind, thinking. Textbooks same curricula, educational technology is the means to achieve this objective.

Keywords: *Information warfare, consciousness of society, ideological zombies, extremist literature, subversive activities, military aggression.*

УДК: 004.738

Спірідонов Р. Г.
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
Науковий керівник: Іщенко Ж. М., канд. істор. наук

ПРОБЛЕМА ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ У НОВІТНІХ ЗАСОБАХ МЕДІА

Розглядається питання сучасних джерел інформації. Аналізуються типи і види сучасних мас-медіа та їхні особливості. Розглядаються позитивні і негативні сторони інформаційних джерел, застосовуються поняття традиційних і новітніх мас-медіа.

Ключові слова: *мас-медіа, Інтернет, гаджети, третій міленіум, паблік, тролінг, юзер.*

Історія людської цивілізації доводить, що починаючи з найдавніших часів рівень поінформованості суспільства впливав на його розвиток і був одним з вагомих чинників державної безпеки. Метою дослідження є визначення особливостей та порівняння шляхів та наслідків впливу

на соціум традиційних та новітніх мас-медіа. Що слід розуміти під поняттям традиційного виду інформації? Серед усього різноманіття джерел можна виділити три основних: преса, радіо і телебачення, формування яких зумовлено історичними реаліями і державними інтересами. Інтернет поєднав переваги трьох традиційних джерел інформації. Отже, особливої актуальності набуває вивчення шляхів використання можливостей Інтернету та сучасних мас-медіа для ідеологічного впливу на світову спільноту.

Традиційні форми ЗМІ, які склалися починаючи з XVIII ст. (поява перших газет) і аж до кінця 20 століття сприяли доступності інформації та збільшенню швидкості її передачі й використання. Серед найпрогресивніших їх функцій зазначимо: 1) жовта преса – дала розвиток і появу інституту журналістики, викладу матеріалу притаманна доступність для будь-якого суспільного стану, простота подачі інформації; 2) радіо – порівняно із пресою має високу швидкість передачі інформації; 3) телебачення як одна з сучасних форм мас-медіа здійснює широкий вплив на формування інформаційно-залежного суспільства. Отже, традиційні форми інформації не лише сприяють подальшому розвитку інформаційного суспільства, але й мають на нього значний вплив.

Ми погоджуємося з тезою, що новітні засоби мас-медіа – перевага чи загроза людству. Переважна більшість молоді 3 тисячоліття розуміє природу пропаганди, перекручення інформації та її залежність від власних спонсорів. Використання новітніх технологій зробило користувачів доступнішими для політтехнологів, що в свою чергу вимагає адекватних державних дій, направлених на забезпечення інформаційної безпеки країни.

Аналізуючи сучасні інформаційні джерела, я дійшов висновку, що різні види мас-медіа виконують різні задачі. Так, наприклад, для традиційних форм притаманним є чітка орієнтація на різні соціальні та вікові групи населення. Тоді як новітні мас-медіа здійснюють індивідуальний вплив на користувача, або їх групу, проникаючи в повсякденне життя людини.

У різних соціальних станів – свої мас-медіа. Стереотипною є думка про те, що новітні форми витісняють старі “технологічно відсталі”, а соціум поступово відмовляється від них. Відбувається зовсім навпаки: поява різних джерел інформації ділить суспільство на інформаційних консерваторів і лібералів, які розділяються у своїх поглядах щодо зручності та правдивості подачі інформації в новітніх мас-медіа.

Поява новітніх джерел мас-медіа, як показує практика, може стати джерелом небезпечної чи неправдивої інформації. Прикладами можуть слугувати матеріали “терористичних пабліків”, “інтернет-тролінгів”, сектантських угруповань, порно-сайтів чи програми вірусів, які можуть не тільки мати негативний вплив на користувачів, а й також підривати безпеку держави. В зв’язку з цим, як показує світовий досвід, необхідним є формування органів влади, які здійснюють контроль за мас-медіа всіх видів і система жорстокої цензури. Такими організаціями на сучасному етапі є в США – Агентство національної безпеки (NSA), у Великобританії – Штаб-квартира урядового зв’язку (NGC), у ФРН – Німецька служба інформаційної безпеки (BCI) та Агентство національної безпеки Бундесверу, у Канаді – управління безпеки зв’язку (ASC), у Росії – Федеральне агенство урядового зв’язку та інформації при президентові РФ (РосКом надзор) [3, с. 298].

Список використаних джерел:

1. *Больш Н.* Азбука медиа / Н. Больш. – М. : Издательство “Европа”, 2011. – 136 с
2. *Ольшанський Д. М.* Основы политической психологии / Д. М. Ольшанський. – Екатеринбург : Ореон, 2001.
3. *Кандиба І.* Что такое новые медиа? [Електронний ресурс] / І. Кандиба. – Режим доступу : <http://moreintelligentweb.net/post/200>
4. *Ліпкан В. А.* Інформаційна безпека України в умовах євроінтеграції / В. А. Ліпкан, Ю. Є. Максименко, В. М. Желіховський. – К. : КНТ, 2006. – 280 с.
5. *Морозов А. М.* Психологическая война / А. М. Морозов. – К. : Плутон, 1996.

Annotation

Consider the question of contemporary sources. Analyzes the types and forms of modern media and their characteristics. Treated the positive and negative aspects of information sources, apply the concept of traditional and new massmedia

Keywords: massmedia, Internet, gadgets, third millennium, public, trolling, user.

УДК: 32.019.51

Сторожев В. Ю.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова.
Науковий керівник: Іщенко Ж. М., канд. істор. наук

РОСІЙСЬКА ПРОПАГАНДА НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ ЯК ЗАСІБ ІНФОРМАЦІЙНОЇ АГРЕСІЇ

Розглядається поняття “інформаційна війна” і її особливості в українському суспільстві. Здійснено спробу дослідити основні види російської інформаційної агресії в Україні та у світі. Представлено авторське бачення протидії інформаційній агресії.

Ключові слова: Інформаційна війна, масова свідомість, індивідуальна свідомість, інформаційний простір, ЗМІ, фальсифікація, пропаганда, інформаційні канали, освіта, громадські організації, тероризм, диверсія.

Інформаційні війни є інформаційними технологіями, що впливають на інформаційні системи, маючи на меті введення в оману масової чи індивідуальної свідомості, виведення з ладу або десинхронізацію процесів управління суспільством та його складовими, передовсім військовими [1]. Зважаючи на це, вивчення цих технологій, шляхи та наслідки їх використання набувають особливої актуальності в сучасному інформаційному суспільстві.

Метою дослідження є спроба узагальнення рекомендацій щодо забезпечення державної інформаційної безпеки.

Міністерство інформаційної політики України покликане забезпечити інформаційну безпеку країни. Наглядову функцію за його діяльністю здійснює Громадська рада, створена при МІН, до якої увійшли представники громадських організацій, ЗМІ та медіа-експерти [2].

Бажання та необхідність ідеологічного впливу на настрої суспільства виникла ще в сиву давнину, а його технології і методика постійно вдосконалюються. Тут доречно згадати наприклад – настанови давньокитайського філософа і військового діяча Сунь Цзи (VI століття до н.е.) та пропаганду і шпіонаж українських бандуристів часів Війська Запорозького; діяльність журналістів УНР; агентуру, журналістику та поліцаїв П. Скоропадського (1919 р.), військову літературу, газети та марші УПА. Особливої уваги потребували дії, направлені на втілення урядової політики у національному питанні. Так, в Російській імперії проводилась планомірна русифікація. Ця тенденція зберіглася в СРСР і сучасній Росії. Загалом українську мову забороняли 134 рази.

Інформаційна війна може умовно бути поділена на такі форми, як:

- вогневе придушення (у воєнний час) елементів інфраструктури державного та військового управління; ведення радіоелектронної боротьби;
- одержання розвідувальної інформації шляхом перехоплення й розшифровки інформаційних потоків;
- здійснення несанкціонованого доступу до інформаційних ресурсів з наступною їх фальсифікацією чи викраденням;

– масове подання в інформаційних каналах супротивника чи глобальних мережах дезінформації для впливу на особи, які приймають рішення;

– одержання інформації від перехоплення відкритих джерел інформації; створення атмосфери бездуховності й аморальності, негативного відношення до культурної спадщини противника;

– маніпулювання суспільною свідомістю соціальних груп населення країни з метою створення політичної напруженості та хаосу;

– дестабілізація політичних відносин між партіями, об'єднаннями й рухами з метою провокації конфліктів,

– розпалення недовіри, підозрливості, загострення політичної боротьби, провокування репресій проти опозиції і навіть громадянської війни;

– зниження рівня інформаційного забезпечення органів влади й управління, інспірація помилкових управлінських рішень; дезінформація населення про роботу державних органів, підрив їхнього авторитету,

– дискредитація органів управління; підрив міжнародного авторитету держави, його співробітництва з іншими країнами; нанесення збитку життєво важливим інтересам держави в політичній, економічній, оборонній та інших сферах [3].

Основними напрямками та способами маніпулятивних психо-інформаційних технологій РФ відносно України були (і залишаються надалі): поступове пониження міжнародного іміджу України з метою послаблення її геополітичного значення; відповідне дозування та спотворення інформації з метою дестабілізації ситуації в державі та впровадження власної політики “керованого хаосу”; формування стереотипу меншовартості та вторинності українців, а також відповідне руйнування почуття нації та народу; домінування російської мови, культури та традицій для утвердження самоідентифікації при одночасному витісненні української мови та культури [7].

25 грудня 2014 президент РФ В. Путін затвердив нову редакцію Військової доктрини РФ [5], в якій відверто йдеться про ведення інформаційної війни та агресії проти інших держав. Створення російською державою міжнародних пропагандистських каналів та ресурсів – агентства зовнішньої пропаганди Кремля “Россия сегодня” і її телевізійні канали RT International з власними офісами у Вашингтоні, Лондоні та Берліні та інтернет-портал “Sputnik” [7]. Трансляція на цих каналах ведеться більше ніж 45 мовами світу, а зміст їх програм вже не раз спонукав до скандалів через відверту пропаганду та “зомбування” населення. Тут також широко використовуються можливості Інтернет-ресурсів (діє понад 400 російських сайтів і лише 23 українських [7]. Прикладом результативної діяльності російських інформаційних структур є спроба створення проросійського політико-громадського крила з повноваженнями “контролю” за діями існуючої влади (автономія ДНР і ЛНР з своїми виборцями в парламенті), лобіювання московських інтересів у Верховній Раді України [9], є випадки фінансування сепаратистів українськими чиновниками та російськими спецслужбами. І нарешті, безкарна діяльність М. Погребинського, В. Медведчука, О. Бузини, В. Піховшека, О. Чаленко, В. Скачко та інших, які сприяють створенню атмосфери недовіри у народі України до президента [10], поширюють чутки про спроби українських чиновників використовувати АТО у власних інтересах, пасивність українського уряду у вирішенні питання з переселенцями, недотримання соціальних гарантій для населення України.

Напередодні виборів політтехнологи долучилися до формування думки про роз'єднаність державного керівництва і ослаблення політичного управління України, пріоритетності для українського політикуму виборів перед подіями на Сході України. Незмінною є спекуляція на проблемах етнічних меншостей, зокрема російської, яку начебто пригнічують та обмежують [8], дискредитація політичного курсу на європейську інтеграцію, підтримка антизахідних та антинатовських стереотипів, перевищена увага до поодиноких випадків ксенофобських провокацій, перебільшення економічної залежності України від Росії. І нарешті, створення в

Україні двоїстих освітніх стандартів – українські та російські школи з підтримкою домінування останніх та ведення історичної пропаганди в освіті.

В умовах, що склалися для нейтралізації наслідків та зменшення впливу російської інформаційної війни доречним буде:

- вироблення інформаційної політики згідно із нормами міжнародного права з урахуванням довгострокової та короткострокової стратегії [10];
- створення уніфікованої освітньої літератури, освітніх планів з історії України та світу;
- вироблення конкурентоздатного українського інформаційного продукту за кордонами;
- сприяння дотримання прав українських громадян різних національностей;
- створення контролю над іноземними ЗМІ, які функціонують в Україні та посилити контроль над українськими ЗМІ;
- проведення люстраційної політики серед власників українських медіа-ресурсів, законодавчо закріпити покарання за інформаційну зраду та антиукраїнську, антиурядову пропаганду [7];
- розвиток громадського медіа-сектору та підтримка діяльності громадських організацій;
- покращення якості та збільшення кількості українського видавничого продукту, сприяння створенню цікавих телепрограм, розвитку вітчизняного кінематографу, припинення трансляції фільмів та новин країни-агресора [7];
- використання Інтернет ресурсу для посилення інформаційної безпеки України;
- якісно покращити професійну підготовку фахівців із інформаційної безпеки та протидії засобам психологічного впливу.

Список використаних джерел:

1. Навчальні матеріали онлайн // Інформаційні війни [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/18000102/politologiya/informatsiyni_viyuni
2. Міністерство інформаційної політики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mip.gov.ua/content/pro-ministerstvo.html>
3. *Гриняев С.* Взгляды военных экспертов США на ведение информационного противоборства / С. Гриняев // Зарубежное военное обозрение. – 2001. – № 8. (електронна книга)
4. Горбань О. Ю. Інформаційна війна в Україні та засоби її ведення [Електронний ресурс]. / О. Ю. Горбань. – Режим доступу : <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2015/04/20.pdf>
5. *Гусаров Вячеслав.* Информационные акценты новой Военной доктрины Кремля / Вячеслав Гусаров // Информационное сопротивление. 9 січня 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sprotyv.info/ru/news/11034-informacionnye-akcenty-novoy-voennoy-doktriny-kremlya>
6. *Гусаров Вячеслав.* Кремлевская экспансия в мировом информационном пространстве / Вячеслав Гусаров // Информационное сопротивление. 29 січня 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sprotyv.info/ru/news/12086-kremlevskaya-ekspansiya-v-mirovom-informacionnom-prostranstve>
7. *Шевчук П.* Інформаційно-психологічна війна проти України: як їй протидіяти / П. Шевчук // Демократичне видання : науковий вісник. – Випуск 13, 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lvivacademy.com/visnik13/fail/Shevchuk.pdf>
8. *Майная Надежда.* Атака российских СМИ на Украину: информационная война или мелкие провокации / Надежда Майная // Главред, 18 березня 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://glavred.info/politika/provokacionnye-zayavleniya-rossiyskih-smi-informacionnaya-voyna-ili-obydennost-245672.html>
9. Editor. Журналістика як зброя масового знищення: про інформаційну війну Росії проти України зсередини // Громада закарпаття, лютий 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://groza-news.com.ua/?p=1399>
10. *Гусаров Вячеслав.* Информационный фронт: по каким направлениям наступают путинские провокаторы / Вячеслав Гусаров. // Информационное сопротивление, березень 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sprotyv.info/ru/news/12719-informacionnyu-front-po-kakim-napravleniyam-nastupayut-putinskie-provokatory>

Annotation

We consider the concept of “information warfare” and its peculiarities in Ukrainian society. An attempt was made to explore the basic types of information the Russian aggression in Ukraine and the world. Presents the author’s vision countering information aggression.

Keywords: *Information warfare, mass consciousness, individual consciousness, information space, the media, falsification, propaganda, information channels, education, community organization, terrorism, sabotage.*

УДК: 316.648:004.451

**Стуженко В. В.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
Науковий керівник: Коннов О. Ф., канд. філос. наук, доцент**

**СПЕЦІАЛЬНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ОПЕРАЦІЇ
ЯК ЗАСІБ МАНІПУЛЮВАННЯ СВІДОМІСТЮ**

У тезах аналізується вплив інформаційних процесів на сучасне суспільство. Наведення особливостей та головних завдань інформаційної війни. Розглядається застосування спеціальних інформаційних операцій як чинника формування інформаційної політики. Визначення спеціальних інформаційних операцій, їх види, рівні. Опис основних методів спеціальних інформаційних операцій: дезінформування, пропаганда, психологічний тиск, диверсифікація суспільної свідомості, розповсюдження чуток.

Ключові слова: *інформаційна війна, спеціальні інформаційні операції, дезінформування, пропаганда, психологічний тиск, диверсифікація суспільної свідомості, розповсюдження чуток.*

Сучасний етап цивілізації детермінується інформаційними процесами. Саме від них залежать потенційні можливості розвитку основних сфер життя сучасного суспільства. На сьогодні інформація вважається стратегічним національним ресурсом, одним з основних багатств окремої країни.

В умовах інтенсивного розвитку інформаційного суспільства, суспільства масової культури, глобалізації інформаційних процесів і демократизації суспільства, стало очевидним виокремлення такого явища, як інформаційна війна. Арсенал інформаційних війн вдосконалювався протягом століть і на початок ХХІ століття включає в себе набір досконалих засобів та прийомів боротьби, результативнішої за збройний конфлікт. Саме інформаційна війна розглядається фахівцями як найбільш ефективний засіб досягнення і забезпечення розвиненими країнами своїх цілей та інтересів і, на відміну від інших форм і способів протистояння, ведеться постійно як у мирний, так і у воєнний час і має прямий та безпосередній вплив практично на всі життєво важливі сфери діяльності країни-супротивника [4, с. 20].

Метою інформаційної війни є послаблення моральних і матеріальних сил супротивника або конкурента та посилення власних. Її вплив поширюється на свідомість людини в ідеологічній та емоційній галузях. Інформаційна війна виступає складовою частиною ідеологічної боротьби. Вона не призводить безпосередньо до кровопролиття, руйнувань, при її веденні немає жертв, ніхто не позбавляється їжі, даху над головою. І це породжує небезпечну безпечність у ставленні до неї. Тим часом, руйнування, яких завдають інформаційні війни у суспільній психології, психології особи, за масштабами і за значенням цілком співмірні, а часом і перевищують наслідки збройних війн [1, с. 85].

Головне завдання інформаційної війни полягає у маніпулюванні масами. Мета такої маніпуляції найчастіше полягає у внесенні у суспільну та індивідуальну свідомість ворожих,

шкідливих ідей та поглядів; дезорієнтації та дезінформації мас; послабленні певних переконань, устоїв; залякуванні свого народу образом ворога; залякуванні супротивника своєю могутністю. Нарешті, останнє, але не менш важливе завдання: забезпечення ринку збуту для своєї економіки. У цьому випадку інформаційна війна є складовою частиною конкурентної боротьби.

Формування інформаційної політики шляхом застосування спеціальних інформаційних операцій має істотні відмінності від звичайного інформування людини. Спеціальні інформаційні операції – це сплановані дії, спрямовані на ворожу, дружню або нейтральну аудиторію шляхом впливу на її свідомість і поведінку за допомогою використання певним чином організованої інформації та інформаційних технологій для досягнення певної мети. Також, спеціальні інформаційні операції (СІО) можна визначити як спосіб відстоювання особистих інтересів через збереження власних ресурсів чи здобуття додаткових, шляхом насильницького викривлення інформаційного простору з метою перерозподілу ролей, місця і функцій суб'єктів інформаційного простору для досягнення переваг у політичній, соціальній, економічній, культурній, релігійній та інших сферах [3, с. 232]. Вони можуть бути спрямовані проти населення загалом чи окремих соціальних прошарків і груп; проти політичної, фінансово-економічної, наукової, культурної еліти; проти певних політичних чи військових лідерів; проти релігійних діячів; проти окремих осіб, відповідальних за прийняття тих чи інших суспільнозначимих рішень тощо. Вони вміщують у себе психологічні дії зі стратегічними цілями, психологічні консолідуючі дії та психологічні дії з безпосередньої підтримки бойових дій. Поділяються на такі види: операції, спрямовані проти суб'єктів, які ухвалюють рішення; операції, спрямовані на компрометацію, завдання шкоди опонентам; операції, спрямовані на політичну (економічну) дестабілізацію [3, с. 10].

Спеціальні інформаційні операції відбуваються на макрорівні (це будь-яка агітаційно-пропагандистська і розвідувально-організаційна діяльність, котра орієнтована на конкретні соціальні групи людей і здійснювана, в основному, через засоби масової інформації та по каналах комунікацій) і мікрорівні (уособлює будь-яку агітаційно-пропагандистську і розвідувально-організаційну діяльність ідеологічного характеру, прицільно персоналізовану і здійснювану, переважно, через міжособистісне спілкування) [4, с. 30].

Можна виділити такі основні методи спеціальних інформаційних операцій, що застосовуються для здійснення прихованого вигідного впливу на іноземні держави з метою створення сприятливої політичної, ідеологічної, соціальної, економічної обстановки під час реалізації власною правлячою елітою зовнішньополітичного курсу:

1. Дезінформування – форма спеціальних інформаційних операцій, котра спеціалізується на обмані чи введенні об'єкта спрямувань в оману щодо справжності намірів для спонукання його до запрограмованих (суб'єктом спеціальних інформаційних операцій) дій. Історичний досвід свідчить, що існують різні методи проведення заходів із дезінформування, найчастіше в світовій практиці застосовуються такі методи: тенденційне викладення фактів – вид дезінформування, котрий полягає в упередженому висвітленні тих чи інших фактів або іншої інформації щодо подій за допомогою спеціально підібраних правдивих даних у певні проміжки часу; дезінформування від “зворотнього” – відбувається шляхом надання правдивих відомостей в перекрученому вигляді чи в такій ситуації, коли вони сприймаються об'єктом спрямувань як брехливі; термінологічне “мінування” – полягає у викривленні первинної правильної суті принципово важливих, базових термінів і тлумачень загально світоглядного та оперативного-прикладного характеру.

2. Пропаганда – розповсюдження різних політичних, філософських, наукових, художніх, інших мистецьких ідей з метою їх впровадження в масову свідомість суспільства та активізацію, тим самим, використання цих ідей в масовій практичній діяльності населення. За своєю суттю пропаганда розподіляється на “білу”, “сіру” та “чорну”. Так, “біла” пропаганда репрезентує відверто лояльну щодо об'єкта спрямувань позицію, котра проводиться через будь-які ЗМІ офіційними каналами без приховування її спрямованості та джерела. “Сіра” – нелояльна до адресата пропаганди, проводиться через ЗМІ офіційними каналами, але з приховуванням її

джерела та достовірної спрямованості. “Чорна” – проводиться офіційними каналами через оперативні можливості спецслужб від імені неіснуючих чи спеціально створених під відповідними легендами підпільних опозиційних організацій. Методи проведення пропаганди: пропаганда способу життя (соціологічна) – натуральний показ досягнень, переваг, перспектив і т. ін. конкретної держави; використання засобів масової інформації та друкованих наукових і художніх видань; “резонансна” – коректування вже існуючих думок, а не формулювання та створення нових.

3. Психологічний тиск – вплив на психіку людини шляхом залякування, погроз з метою спонукання її до певної запланованої моделі поведінки. Методи психологічного тиску: доведення до об’єкта відомостей про реальні чи позірні загрози та небезпеки; прогнози щодо репресій, переслідувань, убивств тощо; шантаж; здійснення вибухів, підпалів, масових отруєнь, захоплення заручників, інших терористичних чи диверсійних акцій.

4. Диверсифікація суспільної свідомості – розпорошення уваги правлячої еліти держави на вирішення різних штучно акцентованих проблем і відволікання тим самим її уваги від вирішення нагальних першочергових завдань суспільно-політичного та економічного розвитку, котрі необхідні для нормального функціонування суспільства і держави. Методи диверсифікації суспільної свідомості: дестабілізація обстановки в державі чи окремих її регіонах; активізація кампанії проти політичного курсу правлячої еліти держави та окремих її лідерів у різних міжнародних установах; ініціювання антидемпінгових кампаній та іншого роду скандальних судових процесів, застосування міжнародних санкцій з інших причин.

5. Розповсюдження чуток – діяльність щодо поширення різної інформації (як правило, неправдивої) серед широких верств населення, в основному, по неофіційних каналах з метою дезорганізації суспільства та держави або ж їх окремих установ чи організацій [4, с. 32-35].

Отже, ми бачимо, що становлення інформаційного суспільства; світові геополітичні перетворення і загальна глобалізація; криза національних держав і деполітизація глобального світу; маніпуляції з системами знаків, образів, смислів для вирішення тих чи інших політичних та соціальних завдань; можливість прихованого впливу на підсвідомість окремо взятого індивідууму і масштабного маніпулювання суспільною свідомістю ставлять питання щодо з’ясування ролі засобів масової комунікації в сучасному суспільстві, визнання нової форми протистояння і протидій – спеціальних інформаційних операцій.

Список використаних джерел:

1. Волковський Н. Л. История информационных войн : в 2 ч. – Ч. 2 / Н. Л. Волковський. – СПб. : Полигон, 2008. – 736 с.
2. Литвиненко О. В. Інформаційні впливи та операції / О. В. Литвиненко. – К., 2005. – 456 с.
3. Литвиненко О. В. Спеціальні інформаційні операції та пропагандистські кампанії : монографія / О. В. Литвиненко. – К. : ВКФ Сатсанга, 2000. – 222 с.
4. Петрик В. М. Сучасні технології та засоби маніпулювання свідомістю, ведення інформаційних війн і спеціальних інформаційних операцій : навчальний посібник / В. М. Петрик, В. В. Остроухов, О. А. Штоквиш та ін. ; за ред. В. М. Петрика. – К. : Росава, 2006. – 208 с.

Annotation

The theses analyzes the impact of information processes at modern society. Bringing the features and main objectives of information warfare. Application of the special informative operations is examined as a factor of forming of informative politics. Definition of special information operations, their types, levels. Description of the main methods of special information operations, misinformation, propaganda, psychological pressure, diversification of social consciousness, spreading rumors.

Keywords: *information warfare, special operations information, misinformation, propaganda, psychological pressure, diversification of social consciousness, spreading rumors.*

УДК: 94: 341.384(477)(430)

*Хоменко Г. В.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
Науковий керівник: Малезжик Д. І., канд. істор. наук, ст. викладач*

ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА В УКРАЇНІ ЯК МЕХАНІЗМ ДЕСТАБІЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

У тезах аналізується феномен інформаційної війни в контексті історичної ретроспективи та її особливості розвитку в сучасній Україні. Інформаційна війна як чинник впливу на свідомість набуває нових характеристик в часи динамічного розвитку Інтернету. Вирішення протистояння на інформаційному рівні є важливим, адже від нього залежатиме збереження культурної ідентичності українського народу.

Ключові слова: інформація, ідеологізація, медіа простір, пропаганда, інформаційна війна.

Військова агресія, що відбувається на сході України, загострила проблему інформаційної безпеки суспільства. Спроба розколу української держави на проєвропейський та прорадянський полюси здійснюється, в тому числі, шляхом інформаційної пропаганди.

За тлумаченням М. Григор'єва, інформаційна війна – це цілеспрямований вплив на населення окремої держави збоку однієї або декількох інших з метою поширення інформації, що не відповідає дійсності. Поняття інформаційної війни було запозичено в американській лінгвістиці та вважається різновидом психологічного впливу. Існує низка класичних методів ведення інформаційної війни, які використовуються повсякчас: приховування найбільш значущих фактів у безмежному потоці новин, використання загальноновизнаних термінів поза контекстом, вибіркового характеру інформації та низка інших [1].

У всесвітній історії інформаційна війна не є виключно новим феноменом. Зокрема, рейхміністр народної освіти і пропаганди Німеччини Йозеф Геббельс використовував різноманітні механізми інформаційного впливу задля зміни світогляду людей в роки німецько-радянської війни [2]. Пізніше, у працях вітчизняних дослідників, серед яких І. Панарін, інформаційна війна Заходу вважається однією із причин розпаду Радянського Союзу [3; 13].

З появою сучасних медіа умови ведення інформаційної війни отримали новий поштовх у розвитку. Так, динамічне використання Інтернету призвело до глобалізації суспільства та зникнення національних кордонів щодо подання інформації. Якщо функціонування традиційних засобів масової інформації зазвичай регулюються державою, Інтернет в цьому аспекті є більш незалежним.

Сучасні веб-сторінки також сповнені інформаційною пропагандою, проте вони надають змогу розвинути ту чи іншу проблему з різних точок зору. Визнаючи те, що українські та російські канали телебачення підпорядковуються владі та окремим представникам олігархії, Інтернет ресурси постають альтернативним, більш демократичним засобом інформування суспільства.

Україна, яка протягом багатьох років перебувала під впливом ідеологізованого інформаційного простору СРСР, не випадково стала майданчиком для насадження цінностей із-за кордону. Вигідне геополітичне положення у центрі Європи дозволяє говорити про приналежність України до “цивілізованого світу”. Водночас історичне минуле та економічна залежність від Російської Федерації ставить під питання можливість наслідування західних пріоритетів. Так чи інакше, анексія Криму та окупація Донбасу, лише посилюють національну розгалуженість українського населення.

На думку українських експертів однією із основних сфер для боротьби за майбутнє України являється інформаційний простір. Впливаючи на свідомість українського суспільства

характер інформації може змінити їхнє ставлення до Заходу та Сходу на свій лад. Однією з рушійних сил інформаційної війни в Україні являється усталена пропаганда російських ЗМІ [4]. Так званий “режим Кремля” стає на заваді вільному вибору українського суспільства та загрожує втратою культурної ідентичності.

Українська влада вбачає ізольованість телекомунікаційної сфери засобом протидії втручанню у інформаційний простір. Заборонивши низку російськомовних телеканалів, уряд сподівається на обмеження новин провокативного характеру. Однак, варто зважати на те, що на непідконтрольній частині території України досі відбувається примусове насадження прорадянських цінностей, зокрема ідеї “руського миру”.

Цілковиту герметизацію українського інформаційного простору варто розцінювати, скоріше, як негативний аспект зовнішньої політики, що реалізується поза рамками свободи слова. Зважаючи ж на автономність українського Інтернет середовища, взагалі зникає потреба у подібних обмеженнях. Набагато ж змістовнішою вважалася б заборона низки російських веб-сторінок, які спекулюють політичними мотивами та поширюють ідейний розбрат.

Подальші перспективи розвитку України в контексті інформаційної війни залежать від урегулювання ситуації на політичному рівні. Проте слід розуміти, що у разі чергового загострення конфлікту на Донбасі важливим чинником збереження української національної ідентичності стане уміння протистояти примусовому насадженню закордонних поглядів. Це потребує активного розвитку українських медіа та відновлення їх функціонування по всій території України.

В цьому аспекті спостерігаються деякі позитивні тенденції. За словами міністра інформаційної політики Ю. Стеця, з березня 2015 року в Криму знову можна почути українське радіо [5].

Отже, інформаційна війна є результатом зміни політичного вектору української держави. Вона загрожує втратою суверенітету та здатності до діалогу між західним та східним населенням України. Заангажованість традиційних ЗМІ, що висвітлюють новини у світлі інтересів окремих олігархічних сил, стає на заваді досягненню інформаційної неупередженості. Використовуючи новітні медіа ресурси, які зберігають власну демократичність, Україна може зміцнити власні позиції у національному медіа просторі.

Список використаних джерел:

1. Григорьев М. Методы ведения информационных войн [Електронний ресурс] / М. Григорьев. – Режим доступу : http://mcprt.narod.ru/pr_war.html. – Назва з екрану.
2. Щоденна українська газета Україна Incognita: Історія і Я. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://incognita.day.kiev.ua/uroki-manipulyuvannya-vid-doktora-gebbelsa.html>. – Назва з екрану
3. Панарин И. Н. Первая мировая информационная война. Развал СССР / И. Н. Панарин. – Питер, 2010. – 256 с.
4. Дацюк С. Россия во лжи [Електронний ресурс] / С. Дацюк. – Режим доступу : <http://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/53116eef447b1/>. – Назва з екрану.
5. В Крым вернется украинское радио [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://korrespondent.net/ukraine/3493834-v-krym-vernetsia-ukraynskoe-radyo-stets>. – Назва з екрану.

Annotation

The theses analyzes the phenomenon of information warfare in the context of its historical retrospectives and features of development in modern Ukraine. Information warfare as a factor of influence on consciousness acquires new characteristics at the time of dynamic development of the Internet. Resolving conflict at information level is important, because it will depend on the preservation of the cultural identity of the Ukrainian people.

Keywords: *information, indoctrination, media space, advocacy, information warfare.*

**Фізична культура та фітнес
як спосіб досягнення естетично досконалої
тілобудови та гармонійного поєднання
із внутрішнім світом людини.
Подолання шкідливих звичок як шлях до
здорового психоемоційного стану особистості**

УДК: 614.895:796.012.35

*Алексєєнко Є. Ю.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
Науковий керівник: Завальнюк О. В., канд. пед. наук, доцент*

**ФІТНЕС ЯК ОДИН З НЕОБХІДНИХ КОМПОНЕНТІВ ПІДВИЩЕННЯ
ЯКОСТІ ЖИТТЯ ЛЮДИНИ**

Проблема регулярної рухової активності та здорового існування для підвищення якості життя людини постає дедалі актуальнішою. Рухова активність дозволяє знизити ризик передчасних захворювань і збільшити тривалість життя. Одним з необхідних компонентів підвищення якості життя людини може бути фітнес. Отже, фітнес розглядається, як організована рухова активність, спрямована на збільшення тривалості та якості життя, шляхом досягнення найвищого розвитку фізичних, розумових здібностей та духовних, моральних цінностей і гармонії між ними.

***Ключові слова:** фітнес, рухова активність, якість життя, фізичні вправи, виховання, культура.*

Регулярна рухова активність робить життя повноцінним, подовжує його та знижує ймовірність захворювань. Ряд досліджень був присвячений вивченню взаємозв'язку рухової активності та загальному рівню життя, включаючи такі компоненти, як психічне, психологічне і соціальне благополуччя [1, с. 30]. Життєва енергія, фізичне, психологічне, соціальне благополуччя, моральне задоволення яке дає нам рухова активність, є достатньою причиною, для того, щоб почати займатися фізичними вправами. Крім того, рухова активність дозволяє знизити ризик непередбачуваних захворювань, збільшити тривалість та якість життя, стати впевненішим у собі.

Одним з необхідних компонентів підвищення якості життя людини може бути фітнес. Загальний фітнес являє собою стан людини, що досягається шляхом прагнення до найбільш повної реалізації всіх життєвих можливостей у всіх аспектах свого існування – соціальному, психічному, духовному і фізичному. Основою цього динамічного, багатогранного стану є гарне здоров'я. Для повноцінного життя необхідні наступні компоненти: розумова активність і допитливість, позитивні емоційні відчуття, осмислені взаємини з іншими людьми, усвідомлення суспільних проблем і участь у їх вирішенні, фізичні здібності для енергійних дій, спрямованих на досягнення особистих цілей. Всі сторони загального фітнесу тісно взаємозв'язані: високий рівень в одній

області позитивно впливає на інші області, і навпаки. Незважаючи на те що рухова активність грає головну роль в фізичному аспекті нашого існування, вона саме тим має вплив на навчання, відносини з іншими людьми і суттєво розсовує обмеження можливостей людини. Повноцінне якісне життя вимагає від людини постійного прагнення до самовдосконалення, оскільки досягти найвищого рівня загального фітнесу практично неможливо. Навіть людина, що живе, на перший погляд, абсолютно повноцінним життям, має постійно прагнути до ще більшого розширення своїх можливостей [3, с. 15].

Відомо, що заняття фізичними вправами благотворно впливають на здоров'я і фізичний стан людини. А саме, покращенню функції серцево-судинної та дихальної систем, збільшенню м'язової сили і витривалості, розвитку гнучкості і зниження вмісту жирової клітковини в складі тіла, еластичності шкіри. Тренувальне заняття дає позитивний психологічний ефект у вигляді покращення настрою, та під час регулярних занять людина здатна занурюватись у стан ейфорії. І нарешті, займаючись фізичними вправами, ви втрачаєте можливість для задоволення своїх шкідливих звичок, таких як куріння і ін.

Необхідними умовами досягнення певного рівня фізичної підготовленості є збалансоване здорове харчування, регулярна рухова активність, відмова від шкідливих звичок, повноцінний сон, профілактика стресів, включення в тренувальний режим вправ для тренування гнучкості і сили. Досягнення певних рівнів фізичної підготовленості веде до покращення психоемоційного стану та мотивації досягати нових успіхів, вдосконалюватись як фізично, розумово та духовно. Малорухливий спосіб життя зазвичай пов'язаний з сидячою роботою, або людськими лінощами [1, с. 27].

Величезні маси людей, які проводять робочий час в офісному середовищі, сидячи годинами перед екранами моніторів, намагаються у вільний час відвідувати студії йоги, фітнесу, спортивні зали та майданчики на відкритому повітрі, для того щоб, мати гарну, естетично досконалу тіло будову. Зазвичай такі люди досягають успіху у житті, та у відносинах з протилежною статтю. Водночас індивіди, які нехтують здоровим способом життя, не мають цих всіх переваг, а мають підвищену вагу, шкідливі звички та ін. Останнім часом прийнято говорити про американський, європейський та азіатський підходи в галузі фітнесу. В основі відмінностей у системах фізичної культури Сходу і Заходу лежать відмінності в ментальності, філософії, а також національні особливості, які проявилися і в галузі фізичної культури та спорту. У програмах фітнесу, розроблених у рамках європейської та східної культур, використовуються різні механізми управління рухами. У фітнес-індустрія ми використовуємо переважно західні технології. Джерелом західного мистецтва руху були танці, які прийшли до нас із ритуалу, з психофізичного досвіду архаїчного людини в пізнанні своєї сутності та лікуванні себе і своїх одноплемінників, а також раціональний функціональний підхід: фізичні вправи направлені на вдосконалення свого тіла. Принциповим моментом у європейській системі є естетика тіла цьому питанню приділяли дуже багато уваги ще в Стародавній Греції і Стародавньому Римі. У цьому легко переконатися, якщо звернутися до культури Стародавнього світу [2, с. 37].

У стародавній Греції в основі ідеалу краси лежала гармонія духу та тіла. Ідеально гарною була людина, у якої всі частини тіла і риси обличчя знаходились у гармонійному поєднанні. Еталоном красивого тіла у греків стала скульптура Афродіти, ця краса виражалася в цифрах: зріст – 164 см, окружність грудей – 86 см, талії – 69 см, стегна – 93 см [4].

Мистецтво руху на Сході – популярна зараз китайська оздоровча система ушу, так само як й інша східна фізична культура – йога, це філософія, заснована на найдавніших заповідях, наука про життя в єдності з природою. Будь-яка східна система фізичних вправ тією чи іншою мірою пов'язана з медитацією. Схід щедро ділиться своїми скарбами – важливо вміти розпоряджатися ними, враховуючи ментальність різних народів, а не механічно переймати лише зовнішню форму рухів [3, с. 26].

Отже, для того щоб бути здоровою та красивою людиною потрібно постійно працювати

над собою, а саме розвивати свої фізичні якості, шляхом регулярних тренувань, підвищувати розумові та інтелектуальні здібності, слідкувати щоб харчування було раціональним і збалансованим, та відмовитися від шкідливих звичок. Таким чином, фітнес це – організована рухова активність, спрямована на збільшення тривалості та якості життя, шляхом досягнення найвищого розвитку фізичних, розумових здібностей та духовних, моральних цінностей і гармонії між ними.

Список використаних джерел:

1. Брукс Д. Умный тренинг – Идеальное тело без лишних усилий для мужчин и женщин / Д. Брукс ; [пер. с англ. Л. И. Заремской]. – М. : АСТ: Астрель ; Владимир : ВКТ, 2011. – 382 с.
2. Лучшее для мужчин: питание + тренировки / [С. Перин при участии А. Борнштейна, Х. Херлок и редакторов “Men’s Health”; пер. с англ. П. А. Самсонов]. – Минск : Попурри, 2013. – 272 с.
3. Руководство инструктора оздоровительного фитнеса / [под. ред. Эдварда Т. Хоули, Б. Дон Френкса ; пер. с англ. А. Яценко и В. Левицкого]. – К. : Олимпийская Литература, 2004. – 375 с.
4. Українська Федерація Фітнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://fitness-federation.org.ua/>

Annotation

The problem of regular physical activity and healthy existence to improve the quality of life appears more urgent. Motor activity can reduce the risk of premature disease and increase life expectancy. One of the essential components of improving the quality of life can be fitness. So, fitness is regarded as organized physical activity, aims to increase the length and quality of life by achieving the highest development of physical, mental and spiritual abilities, moral values and harmony between them.

Keywords: *fitness, physical activity, quality of life, exercise, education, culture.*

УДК: 796.011.7:614.895

**Журбенко Б. А.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
Науковий керівник: Завальнюк О. В., канд. пед. наук, доцент**

ШЛЯХИ ДОСЯГНЕННЯ ЕСТЕТИЧНО-ДОСКОНАЛОЇ ТІЛОБУДОВИ ЛЮДИНИ У ПРОЦЕСІ ЗАНЯТЬ ФІТНЕСОМ

Останнім часом все більше зростають вимоги до гармонійного, всебічного розвитку людини та її фізичної досконалості, адже саме рівень здоров'я нерідко є головним чинником працездатності в процесі життєдіяльності людини. Шлях до красивого тіла складається з дуже важливих і взаємопов'язаних чинників. Заняття фітнесом, завдяки фізичним вправам та гармонійному їх поєднанню з раціональним навантаженням і харчуванням, мають властивість змінювати, у певних межах, зовнішні форми тіла і таким чином сприяти формуванню естетично досконалої фігури.

Ключові слова: *естетична досконалість, фітнес, тіло будова, людина, харчування, звички, вправи.*

Вибух популярності занять спортом для відпочинку і відновлення сил, для забезпечення хорошої фізичної форми і стану здоров'я за останній час справедливо розглядається як революція у способі життя. Основним чинником створення гармонійно розвинутої особистості є фізична активність та заняття фітнесом. Саме фітнес є руховою активністю, яка спеціально організована в межах фітнес-програм та передбачає заняття бігом, аеробікою, аквааеробікою, також вправи для корекції маси тіла для досягнення естетично-досконалої тіло будови. Також фітнес розглядається як оптимально фізичний стан, який включає досягнення певного рівня результатів виконання рухових тестів та низький рівень ризику розвитку захворювань [1].

На сучасному етапі розвитку суспільства зростають вимоги до фізичної підготовки людей, адже саме рівень здоров'я нерідко – головний чинник працездатності в процесі життєдіяльності людини. Формування статури, загартовування, не сприйняття шкідливих звичок (паління, вживання алкоголю), підвищення психоемоційної стійкості за допомогою використання фізичних вправ у процесі занять фітнесом лежать в основі ефективного фізичного розвитку людини, тобто рівня її здоров'я [3].

Для гарного, естетично-досконалого тіла необхідна щоденна і наполеглива праця над собою. Шлях до красивого тіла, як правило, складається з декількох дуже важливих і взаємопов'язаних чинників – тренування, харчування та догляд за тілом. Є ще один важливий момент – психологічна складова і мотивація, без яких перетворення просто неможливо.

Наявність мотивації – головний козир в починанні занять спортом. Саме поняття мотивація зароджується в нашій свідомості при починанні будь-якої справи, треба тільки допомогти собі. Людині потрібно знайти саме те зерно, яке утримає її на плаву. Що ви найбільше бажаєте: бути здоровим, подобатися оточуючим, знайти другу половинку, схуднути, змінити імідж, домогтися підвищення по службі, відновити форму після вагітності? Звичайно, причин зайнятися спортом багато, у кожного вона своя. Перші кроки в занятті спортом повинні бути плавними, не можна давати організму сильне навантаження. Головне не те, скільки зробив той, хто займається (пробігли метрів, протанцювали хвилин), а те, що був виділений для цього час і той, хто займається рухається до мети. У житті часто перші маленькі кроки призводять до великих результатів, якщо вони регулярні. Біографія будь-якого знаменитого спортсмена, говорить про те, що багатьом з них довелося пройти нелегкий шлях, тільки само дисципліна, терпіння і віра в себе допомогли їм. На відміну від них тим, хто займається фітнесом не треба боротися за честь країни, ставити світові рекорди, вони роблять це тільки для себе [2].

У кожного, хто займається є свій естетичний ідеал, тому набір фізичних вправ для досягнення фізичної досконалості не може бути стандартним. В ході тренування сили м'язів можна розвивати, по-перше, за рахунок збільшення м'язової маси, по-друге, переважно за рахунок підвищення мобілізаційних можливостей організму і поліпшення внутрішньо м'язової та між м'язової координації. Можливо, в даному випадку слід використовувати різну методіку збільшення сили м'язів за допомогою засобів тренування. Стверджуючи гармонію естетичних ідеалів, фізичної підготовленості і здоров'я, слід критично поставитися до деяких спірних сучасним тенденціям, що стосуються взаємозв'язку “фізичне виховання – красива фігура” у молодих людей [4].

Правильне, раціональне харчування є основним чинником здоров'я і довголіття. Навіть тренування будуть безсилі, якщо вживати шкідливу їжу. Харчування це основа основ, адже не налагодивши правильну систему харчування неможливо вплинути на зміну складу тіла. Від того, що, як і скільки їсть людина, залежить її фізичний стан. Існують певні правила харчування: їсти треба помірно; їжа повинна бути повноцінною: у ній повинні бути присутніми в достатній кількості білки, жири, вуглеводи, мінеральні речовини, вітаміни; необхідно дотримуватися режиму харчування. Харчування людини повинно відповідати його енергетичним витратам. Надмірне споживання їжі так само, як і недостатнє, шкідливо для організму і служить причиною різних захворювань. Показниками енергетичної рівноваги можна назвати добре самопочуття і нормальну вагу. Не варто забувати і про те, що потрібно пити очищену воду як мінімум в кількості півтора літри на день [2].

Варто пам'ятати про добавки в спортивному харчуванні. Протеїн (високий вміст білка) – призначений для збільшення сухої м'язової маси – найбільш популярна добавка – корисна як новачкам, так і професіоналам. Форма випуску: порошок. Гейнер (високий вміст вуглеводів) – в основному рекомендують новачкам, призначений для набору м'язової маси, але разом з тим можна набрати і жирову масу. Найбільш ефективні гейнери для худорлявих, як що дуже важко набрати масу. Форма випуску: порошок. Креатин – використовується в основному для збільшення

силових показників, лише частково для набору маси. Форма випуску: порошок, капсули. Глютамін (амінокислота) – нейтралізує молочну кислоту, простіше кажучи м'язи швидше відновлюються. Форма випуску: порошок, капсули. Набір амінокислот – використовується для кращого відновлення і частково для набору м'язової маси. Форма випуску: капсули. Карнітин – використовують для “сушки”. Форма випуску: рідка (працює швидше), капсули [4].

Отже, фізичні вправи мають властивість змінювати, у певних межах, зовнішні форми тіла і таким чином сприяти формуванню естетично досконалої фігури. У багатьох зарубіжних країнах сформульовані критерії красивої фігури, розроблені методики її формування та підтримки, де фізичним вправам відводиться вирішальна роль. Таким чином, займаючись фітнесом, можна не тільки зміцнити здоров'я, але й досягти фізичної досконалості.

Список використаних джерел:

1. Руководство инструктора оздоровительного фитнеса / [под. ред. Эдварда Т. Хоули, Б. Дон Френкса ; пер. с англ. А. Яценко и В. Левицкого]. – К. : Олимпийская литература, 2004. – 375 с.
2. Мотивація для занять спортом [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lifer.com.ua/motivaciya-dlya-zanyat-sportom.html>
3. Спортивне харчування: коротко і ясно. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bbuilding.org.ua/sportyvne-harchuvannya-kоротко-i-yasno/>

Annotation

Recently, more and more increasing demands for harmonious, comprehensive development of man and his physical perfection, because wellness is often a major factor in the efficiency of human life. The path to a beautiful body is very important and interrelated factors. Fitness, exercise and through their harmonious combination with a balanced diet and exercise, have the ability to change, within certain limits, the external shape of the body and thus promote aesthetically perfect shape.

Keywords: *aesthetic perfection, fitness, body building, people, food, habits and exercise.*

УДК: 172.15:030

*Кондренко В. А.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
Науковий керівник: Тимчик М. В., канд. пед. наук, доцент*

ВИХОВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ У ПРОЦЕСІ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У даних тезах висвітлено зміст і методи патріотичного виховання старших підлітків у процесі ігрової діяльності.

Ключові слова: *патріотичне виховання, ігрова діяльність, спортивні ігри, підлітки.*

Вивчення науково-методичної літератури (М. Д. Зубалій, Б. С. Кобзар, М. П. Козленко, В. Ф. Новосельський, В. П. Фарфоровський та ін.) засвідчує, що у вихованні патріотизму учнівської молоді велике значення має різноманітна ігрова діяльність. Це пояснюється тим, що вона популярна серед учнів і є однією з ефективних форм їх всебічного розвитку. Систематичне і цілеспрямоване застосування ігор у позакласній та позашкільній роботі сприяє формуванню в школярів патріотичних переконань, розв'язанню оздоровчих, освітніх та виховних завдань, а також сприяє психологічній та фізичній підготовці учнівської молоді до майбутньої професійної діяльності та військової служби.

На думку вчених сучасні ігри можна умовно розподілити на три групи: 1. Ігри, що спрямовані на загальнофізичну підготовку учнів. 2. Ігри, що розвивають у старших підлітків прикладні та морально-вольові якості, необхідні для вдосконалення набутих навичок з обраних прикладних спеціальностей. 3. Ігри участь у яких вимагає від учнів різнобічної підготовки – засвоєння певних теоретичних знань, вироблення цілого комплексу фізичних, моральних та прикладних умінь і навичок [2; 3; 6].

Б. С. Кобзар вважає, щоб організувати ігрову діяльність школярів, слід дотримуватись таких вимог: 1. Зміст і методика проведення ігор повинні відповідати нормам моралі і моральності. 2. Кожна гра повинна носити виховний і освітній характер. 3. Всі ігри повинні сприяти укріпленню здоров'я учнів. 4. Ігри слід підбирати з урахуванням вікових, анатомо-фізіологічних і психологічних особливостей учнів. 5. Гра має бути цікавою й викликати інтерес у школярів до ігрової діяльності. 6. Ігри необхідно проводити планомірно, відбираючи види ігор в залежності від часу і місця їх проведення, а також від тих освітньо-виховних завдань, які можуть бути вирішені за допомогою ігрової діяльності [4].

Уся ігрова діяльність носить творчий і пізнавальний характер. Під час підготовки й проведення ігор старші підлітки стикаються з певними труднощами, вчать їх долати, набувають певних знань, умінь й навичок, досвід яких потім переноситься у життя. Ця практика є продуктивною й ефективною, оскільки розмови про почесний обов'язок перед Вітчизною, патріотизм, дружбу, взаємодопомогу, повагу до вчителів, вихователів та один до одного не завжди досягають своєї мети, а перенесені в ігрову ситуацію дають набагато більший виховний ефект.

Ефективними для виховання патріотизму є військово-спортивні ігри, які проводяться в умовах, що вимагають від старших підлітків проявлення винахідливості, кмітливості, спритності, витривалості, швидкості думки, творчого мислення. Під час проведення цих ігор учні мають швидко, без обдумування приймати самостійні рішення, правильно орієнтуватися в новій обстановці й бути готовим до непередбачуваних ситуацій, які можуть виникнути у процесі ігрової діяльності. Проводити такі ігри потрібно там, де є можливість використовувати природні й штучні перешкоди, створювати ситуації, що дозволяють проявляти відповідальність, дисциплінованість, мужність, упевненість, рішучість, сміливість, організованість та інші особистісні якості. Важливо також обмежувати часом виконання певного завдання, наприклад за декілька днів до початку змагань пошити прапор для урочистого їх відкриття. Це сприяє отриманню нових знань, формуванню умінь і навичок виконувати поставлені завдання, вихованню у старших підлітків патріотичних почуттів.

На початковій стадії в учнів 8-9 класів домінує інтерес до самого процесу занять у команді, гуртку чи спортивній секції. Тому заняття і тренування слід проводити так, що у свідомості учнів залишався глибокий слід, вони отримували задоволення й набували практичного досвіду. Це створює сприятливі умови для подолання труднощів в процесі виконання динамічних та статичних вправ. Прикладне значення фізичних вправ для підвищення ігрової діяльності роз'яснювалося вчителями фізичної культури на прикладах життя відомих гравців. Приведені приклади викликали в учнів бажання бути сильним, спритним, витривалим і розумним, допомагали зрозуміти, що набуті знання й навички знадобляться у повсякденному житті, а також для обрання майбутньої професії, служби в армії.

Наприклад, у провідних загальноосвітніх школах щороку організовуються змагання з волейболу на призи учасників Великої Вітчизняної війни. У процесі їх підготовки проводиться пошукова робота, організовуються зустрічі з ветеранами війни, родичами загиблих воїнів, походи до музею бойової слави та інші заходи. Учні також готують самостійно ігровий інвентар, м'ячі, сітку, прапорці для проведення змагань, займаються підготовкою до виносу на відкриття змагань державного прапора, музичного супроводу, гімну України, пристосування для підняття прапора, суддівства, перешикування команд перед змаганнями тощо. В обов'язки старших підлітків також входить організація відкриття й закриття змагань. Наприклад, під час проведення змагань з

волейболу на призи учасників Великої Вітчизняної війни, під час перерв, між іграми розповідалися про досягнення і заслуги перед Вітчизною воїнів-визволителів, вони запрошувалися до відкриття й закриття змагань.

Така наполеглива виховна робота зі старшими підлітками приносить високі результати. Учні цієї школи є постійними учасниками, багаторазовими призерами й переможцями сільських, міських і обласних змагань з волейболу. За останні п'ять років вони були чотириразовими чемпіонами і лише один раз срібними призерами районних змагань. Завойовані кубки, медалі, вимпели, грамоти та інші нагороди зберігаються в кімнаті вчителів фізичної культури. Ці нагороди є найпочеснішими і найдорожчими для старших підлітків, оскільки в кожній з них вони залишали частину себе, виконуючи свій патріотичний обов'язок перед класом, школою і своїм селом.

Таким чином, цілеспрямована систематична робота учителів загальноосвітніх шкіл і всього учнівського колективу з виховання патріотизму в учнівської молоді, вагоме місце в якій займали спортивна ігрова діяльність та змагання, сприяла підвищенню якості навчального і виховного процесу.

Список використаних джерел:

1. Військово-патріотичне виховання в школі. Методичний лист. / В. Ф. Новосельський ; відпов. за випуск М. П. Козленко. – К. : Рад. школа, 1967. – 51 с.
2. Військово-патріотичне виховання допризовників : методичні рекомендації / укл. М. Д. Зубалій. – К. : ІЗМН, 1998. – 60 с.
3. *Зубалій Н. Д.* Воспитание на традициях (Организация и проведения похода по местам революционной, боевой и трудовой славы коммунистической партии и советского народа). – К. : Вища школа, 1983. – 95 с.
4. *Кобзар Б. С.* Виховання патріотизму і формування культури міжнаціональних відносин учнів шкіл-інтернатів : метод. рек. / Б. С. Кобзар та ін. – К. : ВІПОЛ, 1998. – 56 с.
5. *Новосельський В. Ф.* З досвіду військово-патріотичної роботи в школі : методичний лист / В. Ф. Новосельський. – К. : Рад. школа, 1970. – 72 с.
6. *Шашло Т. М.* Військово-патріотичне виховання шкільної молоді / Т. М. Шашло. – К. : Рад. школа, 1969. – 239 с.
7. *Фарфоровський В. Ф.* Патриотическое и интернациональное воспитание школьников / В. Ф. Фарфоровский. – К. : Рад. школа, 1978. – 151 с.

Annotation

It is explained the content and methods of teenagers patriotic education in process of game activity in this article.

Keywords: *patriotic education, game activity, sport games, teenagers.*

Проблема формування професійно-педагогічної комунікації у студентів педагогічних вишів

УДК 159.942.5-053.67:17.022.1

*Березницька В. В.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
Науковий керівник: Кучеренко Є. В., канд. психол. наук*

ВПЛИВ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ НА ПОЯВУ ТА ПЕРЕЖИВАННЯ ДЕПРЕСИВНИХ СТАНІВ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

У тезах проаналізовано проблему впливу ціннісних орієнтацій на появу та переживання депресивних станів у підлітковому віці, визначено особливості впливу ціннісних орієнтацій на депресивні стани на основі аналізу вітчизняних та зарубіжних досліджень.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, особистісні цінності, депресивний стан.

Актуальність проблеми впливу ціннісних орієнтацій на появу та переживання депресивних станів у підлітковому віці визначається тим, що підлітковий вік є першим перехідним періодом від дитинства до зрілості. Якісні зміни, що відбуваються в інтелектуальній та емоційній сферах особистості підлітка породжують новий рівень його самосвідомості, потреби у самоствердженні, рівноправному і довірливому спілкуванні з ровесниками і дорослими. Інтенсивний статевий розвиток зумовлює виникнення статевого потягу і пов'язані з ним переживання й інтереси. Ціннісні переваги особистості, що з'являються в підлітковому віці визначають головні і відносно стійкі відносини людини до всіх основних сфер життя – до миру, до інших людей, до самого себе.

Проблему досліджували: Л. І. Божович, Л. С. Виготський, Ж. Піаже, С. Л. Рубінштейн.

Ціннісні орієнтації – найважливіші елементи внутрішньої структури особистості, закріплені життєвим досвідом індивіда, сукупністю його переживань і відмежовує значуще, істотне для даної людини від незначного та несуттєвого [1].

Сьогодні, в умовах відсутності чітко окреслених ціннісних орієнтирів, сучасне суспільство переживає духовну кризу, яка, в першу чергу, позначається на стані моральної свідомості молоді [4]. У процесі переходу від дитинства до юності особистість неодноразово зіштовхується із суперечливими тенденціями особистісного зростання, у процесі якого виникає потреба щодо визначення особистісних цінностей. Це – одна з найважливіших потреб особистості, і у підлітковому віці вона проявляється найяскравіше [3].

Внутрішня нестабільність та депресивність можуть бути викликані статевим дозріванням (пубертатом), адже цей період у підлітків проходить неоднаково: може спостерігатися незначна затримка фізичного розвитку, що викликає труднощі в адаптації до навколишнього світу та призводить до неврівноваженості, тривожного стану, закомплексованості, а як наслідок – до депресії.

Депресивному станові сприяють фізичні і емоційні зміни у організмі підлітка, що породжує в нього відчуття невпевненості і страху. До того ж у юнацькі роки багато хто хворобливо переживає відсутність визнання з боку ровесників або нерозділену закоханість.

Важливо ще врахувати, що підлітки стикаються з різними колізіями життя уперше, їм ще не достає знань і досвіду. З-за цього багато хто з них але найчастіше при цьому не бажаючи просити про допомогу. Все це може створити сприятливу основу для депресії.

У підлітковому віці також відбувається звільнення від батьківської опіки та встановлення нових відносин з однолітками.

У світі духовних цінностей підлітків також відбувся помітний злам. В їхній свідомості, моральних орієнтирах чітко проглядається як оновлення духовних сфер особистості на основі глибокого й диференційованого оволодіння загальнолюдськими цінностями, так і проникнення в підліткове середовище негативних тенденцій, наявних у суспільстві. Оцінити дану ситуацію однозначно навряд чи можливо. Очевидним у соціалізації сучасного підлітка є головне: іде процес відторгнення міфологізованих цінностей часу, що минув, і формування якісно оновленої свідомості. У зв'язку з цим постає питання про те, які ідеали необхідно презентувати підліткові.

Безпосередні причини тієї чи іншої поведінки підлітка нерозривно пов'язані з цілою низкою суперечностей суспільства, соціального середовища, мікросередовища й самої особистості. Суперечності й дестабілізуючі чинники, що детермінують поведінку підлітка, виявляються в абсолютизації традиційної системи "Суспільство – діти", тоді як сучасний етап соціалізації та соціального розвитку актуалізує потребу активізації через інституції виховання системи "Діти – суспільство", яка дасть змогу екстраполювати динаміку ціннісних відносин і орієнтацій підлітків, що вже проявилася, на майбутнє й передбачити таким шляхом можливі перманентні перетворення[4].

Виходячи з вищевикладеного, можна зробити наступні **висновки**.

Формування системи ціннісних орієнтацій особистості є для різних дослідників предметом пильної уваги і різнопланового вивчення. Дослідження подібних питань особливого значення набуває в підлітковому віці, оскільки саме з цим періодом онтогенезу пов'язаний той рівень розвитку ціннісних орієнтацій, який забезпечує їх функціонування як особливої системи, яка надає визначальний вплив на спрямованість особистості, її активну соціальну позицію.

Від того, які цінності будуть сформовані у підлітків сьогодні, від того, наскільки, вони будуть готові до нового типу соціальних відносин, залежать шлях і перспективи розвитку нашого суспільства.

Список використаних джерел:

1. Голуб А. М. Формування ціннісних орієнтацій молоді в процесі дозвільної діяльності / А. М. Голуб // Саціяльна-педагогічна робота. – 2009. – № 4. – С. 53-57.
2. Журавльов Д. Причини депресії в школі / Д. Журавльов // Народна освіта. – 2002. – № 6. – С. 182.
3. Кон І. С. Психологія юнацького віку: (Проблеми формування особистості): учеб. посібник для студентів пед. ін-тів. / І. С. Кон. – М. : Просвещение, 1979. – 175 с.
4. Мудрик А. В. Соціальна педагогіка / А. В. Мудрик. – М., 2005.
5. Програма психопрофілактичної допомоги підліткам у депресивному стані // Психолог. – 2009. – № 31-32.
6. Фельдштенін Д. І. Психологія становлення особистості / Д. І. Фельдштенін. – М., 1994.

Annotation

In the theses the problem of value orientations influence the emergence and feelings of depression in adolescence The influence of value orientations for depression based on an analysis of domestic and foreign studies.

Keywords: values, personal values, depression.

УДК 161.225.23-053.67:303.725.36

*Фурсенко А. С.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
Науковий керівник: Кучеренко Є. В., канд. психол. наук*

ОСОБЛИВОСТІ СПІЛКУВАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ У КІБЕР-СПІЛЬНОТАХ

У тезах проаналізовано проблему спілкування старшокласників у кібер-спільнотах, визначено позитивні та негативні аспекти такої комунікації у мережевому просторі на основі аналізу вітчизняних та зарубіжних досліджень.

Ключові слова: кібер-спільноти, Інтернет, Інтернет-адикція, віртуальна реальність, мережеве спілкування, розвиток особистості старшокласника.

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що останні два десятиріччя ознаменувалися повсюдним поширенням Інтернету як у професійному, так і в повсякденному житті мільйонів людей. Різке збільшення кількості користувачів перетворило Інтернет із системи зберігання й передачі надвеликих обсягів інформації у новий вимір соціальної реальності і сферу соціально – психологічної активності.

Віртуальне спілкування багато в чому повторює реальне, однак воно відбувається в особливому просторі – віртуальній реальності, зі специфічними утвореннями, з властивим лише йому видом спілкування.

Багато користувачів мережі, а в нашому випадку старшокласники, перебуваючи в Інтернеті, починають відчувати азарт. Бажання завести якомога більше знайомих або завантажити більше цікавої інформації змушує їх перебувати у віртуальному просторі майже весь вільний час. Без великого перебільшення можна сказати, що людина зрослася зі створеним нею техногенним середовищем. Тому досить важливим є дослідження особливостей цієї взаємодії, що й зумовило актуальність даної теми.

Нині відомо чимало психологічних досліджень Інтернет – активності, здійснених за кордоном (К. Янг, А. Голдберг, Д. Грінфілд, Дж. Сулер, Р. Девіс, М. Орзак, М. Гріффітс, А. Войскунський, А. Єгоров, Н. Кузнецова, А. Андрєєв, А. Анциборов, В. Астафєв, В. Бурова, Л. Пережогін), а останнім часом і в Україні (Т. Карабін, О. Петрунько, В. Посохова, А. Церковний). Однак на сьогоднішній день є ще доволі мало відомостей про особливості самооцінки старшокласників схильних до спілкування у кібер-спільнотах. Саме самооцінка старшокласників, схильних до спілкування у кібер-просторах є предметом нашого дослідження, однак в цій статті ми говоримо про поняття такого спілкування.

У контексті фундаментальних психологічних досліджень Інтернету науковці звертаються до різноманітних його аспектів, але загалом виділяють два класи проблем [3]:

- психологічні дослідження в Інтернеті;
- Інтернет як новий об'єкт психологічних досліджень.

Перший клас проблем пов'язаний безпосередньо з аспектами психології особистості та соціальної психології. Тут існує ціла низка досліджень, зокрема:

- проблема мережевої ідентичності (віртуальна особистість, online персона);
- особливості мережевого спілкування;
- вивчення групової динаміки в Інтернеті;
- розвиток особистості в мережі Інтернету;
- вивчення Інтернету як поглинача часу;
- аналіз гендерних особливостей online поведінки;
- розробка етичних принципів використання Інтернету.

Феномен “мережевого спілкування” цікавий, насамперед, тим, що в Інтернеті практично редуковані невербальні компоненти (канали) комунікації, що породжує низку проблем. По-перше, постає питання, як можна (і чи можливо взагалі) зрозуміти емоції співрозмовника, особливо якщо йдеться про особисте, інтимне спілкування з близькою людиною. Намагання передати емоції за допомогою так званих “смайликів” не вирішують проблеми, оскільки останні є скоріше артефактами, ніж емоційними проявами емоцій. По-друге, виникає проблема оперативної передачі смислу, адже іноді просто незрозуміло, про що запитує твій віртуальний співрозмовник, або ж чому він затримується із відповіддю, що в свою чергу створює хибну атрибуцію [4].

Існує й інший аспект взаємозв'язку емоцій і мережевої комунікації. Певною мірою віртуальне спілкування більш продуктивне, ніж реальне, оскільки існує можливість відстроченої відповіді, певний часовий інтервал, за який можна встигнути зосередитись, ґрунтовно продумати відповідь. В реальному спілкуванні ми зазвичай реагуємо ситуативно і не завжди обдуманно, що негативно може вплинути на нашу самооцінку. В цьому сенсі спілкування в мережі може бути більш привабливим, ніж реальне, насамперед через полегшення самопрезентації [1].

Щодо другої проблеми, то можна сказати, що мережа Інтернет приваблива для психологів, тому що має ряд переваг у порівнянні з традиційними способами проведення досліджень, а саме: економія часу, коштів, людських та інших ресурсів. Можливість набрати більшу кількість досліджуваних, що забезпечує більшу точність статистичних висновків. Досліджувані в Інтернеті більш відверті, що знижує спотворення даних під впливом чинника соціальної бажаності. При опитуваннях з використанням електронної пошти виявлена менша потреба у схваленні, ніж у традиційних дослідженнях. При відповідях на відкриті питання електронною поштою досліджувані дають більш детальну і розгорнуту інформацію.

Звідси можна дійти до висновку, що Інтернет є важливою складовою соціокультурного середовища сучасної людини. Цей засіб масової інформації стає потужним регулятором поведінки як окремого індивіда, так і цілих людських спільнот. Але надмірна інтенсивність та постійна зануреність у віртуальний світ може призвести до формування та розвитку одного з видів Інтернет-адикції.

Список використаних джерел:

1. *Войскунский А. Е.* Гуманитарные исследования в Интернете / Ю. Д. Бабаева, О. Н. Арестова, О. В. Смылова ; под ред. А. Е. Войскунского. – Москва : Можайск-Терра. – 2000. – С. 431.
2. *Войскунский А. Е.* Групповая игровая деятельность в Интернете / А. Е. Войскунский // Психологический журнал. – 1999. – Т. 20. – № 1. – С. 126-132.
3. *Жичкина А.* О возможностях психологических исследований в сети Интернет / А. О. Жичкина // Психологический Журнал. – 2000. – Т. 21. – № 2. – С. 75-78.
4. *Коноплицкий С. М.* Сетевые сообщества как объект социологического анализа / С. М. Коноплицкий // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2004. – № 3. – С. 167-178.
5. *Селютин А. А.* Коммуникативная толерантность в виртуальном пространстве: на примере анализа текстов социальных сайтов: дис. кандидата филологических наук: 10.02.19 / Селютин Александр Анатольевич. – Челябинск. – 2009. – С. 247.
6. *Фатулова В. М.* Интернет-средовище як фактор психологічного розвитку комунікативного потенціалу особистості : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 “Педагогічна та вікова психологія” / В. М. Фатулова. – Київ. – 2004. – С. 21.

Annotation

In the theses the problem of communication in high school cyber communities identified positive and negative aspects of such a communication in the network space based on an analysis of domestic and foreign studies.

Keywords: *cyber community, Internet, Internet addiction, virtual reality, network communication, personality development school students.*

*Шаповалов А. С.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
Науковий керівник: Коханко О. Г., канд. пед. наук, доцент*

КОМУНІКАТИВНА КУЛЬТУРА ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА В РОБОТІ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА

Проаналізовано основні погляди на проблему комунікативної культури психологів. Визначено зміст та структуру комунікативної культури психологів. З'ясовано значення комунікативної культури для психологів як одного з основних чинників професійної діяльності. Джерел-6.

Ключові слова: культура спілкування, комунікація, культура особистості, комунікативна культура, структура комунікативної культури, успішність професійної діяльності, складові і компоненти комунікативної культури.

На початку ХХІ століття динамічні і складні процеси переходу до ринкової економіки обумовлюють зростання ролі комунікацій в соціальній, економічній, політичній та інших сферах діяльності. Від успішності комунікацій залежать процеси виробництва і споживання соціально-культурного продукту. Підвищення ролі дії комунікацій на всі сторони життя людини, нарощування інтеграційно-комунікативного потенціалу суспільства стає основною умовою його розвитку і забезпечення конкурентоспроможності у сфері бізнесу, економіки, виробництва, підприємництва та інших галузей. Професійна діяльність психолога, менеджера, журналіста, продюсера, режисера, педагога і представників інших соціально значущих професій не може здійснюватися без комунікацій. Їхня професійна успішність залежатиме від рівня сформованості комунікативної культури.

Сьогодні особливо актуальною постає проблема розвитку комунікативної культури психологів. В сучасному суспільстві з відкритими межами збільшується число фахівців, які мають володіти навичками мовного спілкування, і, в першу чергу, на професійному рівні. Це означає, що для спілкування психологу необхідні достатньою мірою сформовані комунікативні навички, які є найважливішою складовою комунікативної культури.

Основною структурною складовою професіоналізму психолога є комунікативна культура, яка є умовою і передумовою ефективності професійної діяльності, показником професійної компетентності і професійного самоудосконалення. Для психолога як суб'єкта професійної діяльності способом пізнання і перетворення світу виступає професійна культура, а способом перетворення себе - комунікативна культура. Комунікативна культура тут є сукупністю тих спеціальних комунікативних знань, навичок і умінь, за допомогою яких людина запобігає виникненню психологічних труднощів і прогнозує результативність міжособистісної і ділової професійної взаємодії.

Аналіз літературних джерел показує, що комунікативна культура розглядається різними науками: психологією, педагогікою, соціологією, психолінгвістикою, філософією та ін. У філософських роботах розкривається сутність комунікативної культури (М. М. Бахтін, В. С. Біблер, Ю. М. Лотман, М. С. Каган і т.д.). Вітчизняна психологія вивчає соціальні і етичні проблеми комунікації особистості (Б. Г. Ананьев, О. О. Бодальов, Л. С. Виготський, В. С. Грехнев, О. О. Леонтєв, В. Н. М'ясищев і т.д.).

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Сучасна психологія створює широке теоретичне підґрунтя для вивчення і осмислення феномена комунікативної культури, культури спілкування та їхніх складових. Таким підґрунтям, згідно з нашим дослідженням і дослідженнями багатьох науковців, є: положення про визначальну роль спілкування для поступального руху особистості,

котра формується і розвивається, діючи і взаємодіючи (В. М. М'ясищев, Г. С. Костюк); про існування, поряд з когнітивною і регулятивною функціями її психіки, ще й комунікативної (Б. Ф. Ломов); концепція про діяльнісне розуміння процесу спілкування (О. М. Леонтьєв) і процесу мовлення (О. О. Леонтьєв); положення про “реальне сутнісне співвідношення “особистість – спілкування”, яке поєднують причинно-наслідкові залежності (І. А. Джидар'ян); підхід до особистості з позиції розвитку – духовного і морального (Г. С. Костюк); її розуміння як системи, що розвивається (Б. Ф. Ломов); “нагромаджує нові потенції розвитку” (Л. І. Анциферова); безпосередньо реалізує сутнісні потенції, постійновдосконалюється (С. Д. Максименко); концептуальне положення про особистість як діяльного суб'єкта, котрий керується в діяльності і спілкуванні “власними усвідомленими цілями і мотивами”, і генетико-моделюючий підхід до її вивчення (С. Д. Максименко); положення про особистість як “суб'єкт свого власного розвитку”, на найвищому рівні психологічної організації якої досягаються єдність, узгодженість і відповідність суто особистісних і психокомунікативних характеристик індивіда (Л. І. Анциферова); концепція про чотири макрохарактеристики людини: “індивід – суб'єкт діяльності – особистість – індивідуальність” (Б. Г. Анан'єв); про двомірну горизонтально-вертикальну будову структури особистості (Ф. Лерш, Г. С. Костюк, В. В. Рибалка); положення про мотиваційну детермінованість розгортання комунікативної активності (С. Л. Рубінштейн, М. І. Лісіна) [5]; положення про “суб'єктивний внутрішній світ” як головну характеристику особистості (М. І. Бобнєва); положення про етичний аспект спілкування, що виявляється у ставленні особистості до інших людей, гуманній комунікативній стратегії (К. А. Абульханова-Славська, Г. О. Балл [1], О. О. Бодальов);

Згідно з психологічним словником, культура – це, по-перше, сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених суспільством і таких, що характеризують певний рівень його розвитку; по-друге, рівень, ступінь розвитку, досягнутий в якійсь галузі знання або діяльності: культура праці, культура мовлення й ін.; по-третє, ступінь суспільного і розумового розвитку, властивий якійсь людині. Тоді як комунікація – це, по-перше, поняття, близьке до поняття спілкування, але розширене: зв'язок, в ході якого відбувається обмін інформацією між системами в живій і неживій природі; по-друге, це смисловий аспект взаємодії соціального. Оскільки всяка індивідуальна дія виконується в умовах прямих або непрямих відносин з іншими людьми, вона містить, разом з фізичним, комунікативний аспект [2].

У зв'язку з вищевикладеним, комунікативна культура тлумачиться нами, по-перше, як сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених суспільством і таких, що характеризують певний рівень його розвитку, за допомогою яких відбувається обмін інформацією між системами в живій і неживій природі; по-друге, як смисловий аспект взаємодії соціального відповідно до ступеня суспільного і розумового розвитку індивіда, що сприяє досягненню соціальної спільності при збереженні індивідуальності кожного її елемента.

Вплив суспільних норм, що є зовнішнім регулятором поведінки, на емоційно-почуттєву сферу психолога забезпечує перехід соціально-комунікативних знань у його внутрішні переконання і поведінку. А пережиті соціально-комунікативні знання, перетворившись у переконання особистості, забезпечують певне ставлення до комунікативної ситуації та її учасників, є підґрунтям комунікативної діяльності, зумовлюють її культуру. Набуті знання і вміння ними оперувати закріплюються в індивідуальному досвіді психолога. Відтак, він стає носієм загальнолюдських цінностей, моральних норм і комунікативних правил, які дістають своє “зовнішнє” відображення в ряді особистісних якостей.

Список використаних джерел:

1. Балл Т. О. Гуманізація загальної та професійної освіти як сприяння розвитку культури особистості / Г. О. Балл // Психологічний ресурс простору вищої освіти: збірник наукових праць. – К.: ГВЦ “Видавництво “Політехніка”, 2004. – № 1. – 124 с. – С. 10.

2. Головин С. Ю. Словарь психолога-практика / С. Ю. Головин. – Мн. : Харвест, 2007. – 976 с.
3. Знаменская С. В. Педагогические условия формирования коммуникативной культуры студентов в процессе профессиональной подготовки в вузе : дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.06 / Стояна Васильевна Знаменская. – Ставрополь, 2004. – 169 с.
4. Корніяка О. М. Психологія комунікативної культури школяра : монографія / О. М. Корніяка. – К. : Міленіум, 2006. – 336 с.
5. Лисина М. И. Проблемы онтогенеза общения : учебное пособие / М. И. Лисина. – М., 1986. – 143 с.
6. Максимова Р. А. Коммуникативный потенциал человека и его влияние на разные стороны жизнедеятельности : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05 / Р. А. Максимова. – Л., 1981. – 191 с.

Annotation

Basic looks on the problem of communicative culture of psychologists. The contents and structure of communicative culture of psychologists. The meaning of communicative culture is found out for psychologists as one of basic factors of professional activity. Sourc. - 6.

Keywords: *culture of intercourse, communication, culture of personality, communicative culture, structure of communicative culture, success of professional activity*

Чи можливо започаткувати власну справу в сучасних політико-економічних умовах?

УДК: 33.012.42/43[477]

Гуковська Д. С.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
Науковий керівник: Седляр М.О., канд. ек. наук, ст. викл.

РИНКОВІ НІШІ ДЛЯ ЗАПОЧАТКУВАННЯ ВЛАСНОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ

Сьогодні, напевно, майже кожен з представників активної молоді після закінчення вищого навчального закладу мріє про започаткування власної справи. Більша частина населення нашої країни вважає, що відкриття власного бізнесу сприяє швидкому накопиченню грошей у власній кишені. Однак це не завжди так, адже багато магазинів та компаній закриваються, проіснувавши на ринку менше року. Деякі експерти відзначають, що насамперед при започаткуванні власної справи необхідно правильно обрати нішу ринку. На що слід звернути увагу при виборі ніші? Зайняті ніші для бізнесу – це що? Які ніші власної справи варто спробувати зайняти початківцям-підприємцям в Україні сьогодні?

Ключові слова: ніша ринку, сегмент ринку, зайняті ніші ринку, види бізнесу, інноваційні ідеї для вітчизняного бізнесу, іноземний досвід.

Багато підприємців, які є недосвідченими і неграмотними в бізнесі, плутають поняття ніші і сегмента, а це справді досить схожі за напрямком, але абсолютно різні терміни. При цьому іноді вільні ніші в малому бізнесі можуть перебувати на стику декількох сегментів. Сегмент бізнесу – це свого роду глобальна частина ринку, у той час як ніша – це вузьке спрямування бізнесу, яка має певну специфіку. Наприклад, продаж квітів – це сегмент, а продаж троянд ексклюзивних сортів з Екватору з елітних плантацій – це вже є ніша. Нескладно здогадатися, що ніша розрахована на меншу кількість зацікавлених споживачів. Однак, точно визначивши нішу ринку, можна з легкістю вибрати цільову аудиторію, а отже, якщо правильно підібрати маркетингові комунікації, то потік клієнтів буде досить великим, при цьому і дохід компанії почне збільшуватися.

Як знайти правильну нішу для бізнесу? Це питання є, мабуть, найпершим та найпопулярнішим питанням, яким задаються молоді підприємці, адже різноманітність ринку, а також їхня специфіка, лякає кожного недосвідченого бізнесмена. Однак, насамперед увагу слід звернути на попит. При цьому відзначимо, що попит на певний товар або послугу може бути високим протягом певного проміжку часу, а потім, через декілька місяців або років, показники попиту можуть знизитися. Саме тому вважається, що слід обирати такі ніші на українському ринку, на яких ринкова ситуація досі не визначена, але в той же час покупці проявляють все більший інтерес до даного продукту або послуги. Такі ніші ринку є перспективними, на яких поки що не виокремилися ринкові лідери і не існує великої кількості конкурентів.

З точки зору маркетингу, такого поняття як “зайняті ніші ринку” не існує. Адже при правильному підході до таргетованого маркетингу та просуванню товару або послуги, вклавши при цьому достатню кількість грошей, з часом можна придушити конкурентів та вивести свій

продукт у лідери. Цей процес займе у підприємця немало часу, а тому набагато краще зайняти таку нішу ринку, яка є поки що не зайнятою лідерами ринку.

Більшість нових напрямків приходять до нас з Америки та Європи. Останнім часом там з'явилися цікаві товари, технології та нестандартні підходи. Пропонуємо добірку з кількох свіжих і застосовуваних у наших умовах ідей, не реалізованих в Україні або низькоконкурентних. Саме такі ніші і є вільними для нових українських підприємців, які можуть скористатися іноземним досвідом і стати успішними.

Канадська компанія Lufa Farms є першою у світі комерційною парниковою теплицею на даху. Збут, організований за системою клубного членства, дозволяє “підібрати” продукти, вирощені та зібрані на різних майданчиках-даху по всьому місту. Учасники сплачують внесок (залежно від розміру кошика) і забирають продукти на місці або оплачують доставку, і машина щодня привозить їм свіжі продукти. У Lufa Farms працюють біохіміки й архітектори, які вдосконалюють існуючі теплиці та розробляють ідеї для додаткового розширення. Теплиці функціонують при природному освітленні вдень – воно нагріває зовнішній бік теплиць. Вночі працює система опалення. Рентабельність досягається за рахунок скорочення витрат на вирощуванні (спрощується система зрошення – вода, світло подаються з дому, не використовуються пестициди), логістиці, упаковці, зберіганні. Система замовлень із передплатою гарантує стабільний прибуток. В українських мегаполісах величезна кількість плоских дахів підходять для організації подібного виду бізнесу.

Ще однією перевагою може бути наявність теплокомунікацій на мансардному поверсі. Це знижує собівартість опалення об'єкта. У Києві вже є подібні проекти на стадії узгодження, вони з'являться до 2017 року. Однак ринок абсолютно вільний. Вирощувати на дахах можна як овочі, зелень, так і декоративні дерева, квіти, екзотичні рослини.

В Європі у великих містах усе активніше формується сегмент спеціалізованих магазинів – м'ясних, рибних, чайних, кондитерських. Крім стандартного товару на вагу, в магазинах продають багато свіжих соків, покупцям пропонують свіжі фруктові салати та фрукти, які чистять і пакують на місці в контейнери. Такий товар ходовий, коли магазин розташований поблизу офісних центрів. Хіти продажів – мандарини, чорниця, малина, хурма в сезон, манго та авокадо. Високим попитом користуються томати. Серед салатів найбільш популярними є бебі лівз, салатний мікс і рукола. В якості промо в магазинах влаштовують дегустації. Продавці займаються просвітницькою роботою, багато розповідають про екзотичні товари.

Спеціалізовані магазини або “лавки” в Україні представлені вибірково. У Києві це переважно хлібні та кондитерські лавки. У регіонах, наприклад, у Харкові, поширені м'ясні та ковбасні кіоски, що користуються високим попитом. Є в країні кондитерські (монобрендові), винні, сирні магазини і бутіки. Проте в цілому нішу не можна назвати сформованою. Особливо актуальним такий формат буде в столиці, у першу чергу – згаданий фруктово-овочевий.

Мобільна стоматологія – нова світова тенденція. “Стоматологія на колесах” – це спеціальний автомобіль, обладнаний усім необхідним для проведення не лише профілактичних оглядів, а й діагностики та лікування пацієнтів. Що стосується потенціалу подібної бригади, то вона може обслуговувати до 30 пацієнтів у день. Необхідних запасів пересувної стоматології вистачить на п'ять днів автономної роботи. Ідея актуальна в першу чергу для сільської місцевості і невеликих міст України, де не вистачає медичних установ або вони не достатньо обладнані. Втім, у мегаполісах теж є багато людей, які не можуть відвідати до стоматолога через постійну зайнятість або високі ціни у приватних клініках. Організувати такий кабінет на колесах не складно. Замовити готовий спеціалізований автомобіль можна в Голландії.

Вендінгові автомати нового покоління з'явилися в Європі. Це автомат Gourmet з продажу гарячої їжі виробництва Jofemar SA, Іспанія. Вони містять у собі чотири блоки:

- холодильник-морозильник;
- досконалий ліфт-конвеєр;

- мікрохвильову піч;
- вбудований контролер, який не допускає товар із простроченим терміном придатності.

Шлях від холодильника до мікрохвильовки і далі у слот – до споживача – забезпечує дуже точний конвеєр. Завдяки його конструкції їжа не падає на підлогу все-редині автомата, не висипається та не пошкоджується. Це дозволяє завантажувати у вендінгову машину навіть продукти у скляній тарі. Автомат уміє готувати салати, сендвічі та бутерброди, йогурти та молочні коктейлі, піцу і піріжки, гарячу шаурму і багато інших гарячих других страв. Видає навіть свіжі торти, нарізані порційно.

В Україні вендінговий бізнес поки вузькосегментований і нерозвинений, заповненість ніші – всього 15-20%. 60% із загальної маси становлять кавові автомати, 30% – платіжні термінали і лише 10% припадає на автомати з продажу снєків або банок/пляшок з напоями (або і того, й іншого). Автомати тютюнових виробів, поп-корну, преси, фреш-соків, холодних напоїв на розлив залишаються у нас поодинокими. Новий тип автоматів не має конкуренції, але має широке коло споживачів. Вокзали, аеропорти, переходи в метро, торговельні центри та ринки забезпечать постійний потік клієнтів.

Технології 3D-друку – один з головних трендів на світовому ринку в останні кілька років. Виробництво сувенірної 3D-продукції – один зі способів для підприємця скористатися трендом. Для цього підійде машина середнього класу вартістю від \$5 тис. Виробники 3D-продукції найчастіше пропонують сувеніри на замовлення. Це можуть бути корпоративні замовлення для декількох партнерів або дарунок генеральному директору, сюрприз на день народження тощо. Але головне – оригінальна ідея: бюст замовника, модель його дружини, машини, будинку тощо. Роблять за допомогою 3D-принтера світильники, вази, навіть одяг. Щодо способів реалізації продукції експерти однастайні: тільки через інтернет.

3D-принтер для України поки що новина-дивина, що застосовується у вищих сферах бізнесу, медицині, будівництві. Проте з часом технологія буде здешевлюватися, удосконалюватися і ставати масовою, як свого часу було зі звичайними принтерами, комп'ютерами тощо. І на цій технології можна буде побудувати вдалий бізнес – тільки заздалегідь вивчивши ті ніші та сфери виробництва, де це буде обґрунтовано з точки зору собівартості виробу і неможливості його виготовити іншим способом.

Отже, підсумовуючи все вищесказане, можна зробити висновок, що запорукою успішного започаткування власної справи сьогодні є використання досвіду іноземних компаній. Для обрання ніші при відкритті бізнесу слід звернути увагу, перш за все, на наявність лідерів в цій ніші, а також кількість конкурентів. Ваш бізнес може стати успішним у разі використання інноваційних бізнес-ідей, яких поки що немає на ринку України. Цей шлях є найкращим та найкоротшим до максимального прибутку та популярності в межах своєї ринкової ніші.

Список використаних джерел:

1. *Гой І. В.* Підприємництво : навчальний посібник / І. В. Гой, Т. П. Смелянська. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 368 с.
2. *Дахно І. І.* Ділова кар'єра : навч. посіб. / І. І. Дахно. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 528 с.
3. Київстар Твій номер, 2014. – № 1, січень. - http://static.ekonomika.ua/export/kyivstar_issue_5/
4. Український бізнес-портал. – Як знайти вільну нішу для відкриття бізнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://delo.org.ua/yak-znayti-vilnu-nishu-dlya-vidkrittya-bi/>
5. *Шевченко Г. М.* Підприємництво і бізнес-культура : конспект лекцій / укладач Г. М. Шевченко. – Суми : Сумський державний університет, 2011. – 68 с.

Annotation

Today almost every one of the active members of youth after graduation probably dreams of starting a business. Most of our population believes that opening their own business contributes to the rapid accumulation of

money in their own pockets. However, it depends, as many shops and businesses are closed, lingered less than a year on the market. Some experts say that by starting a business you need primarily to choose a right niche market. What should I take cognisance of by choosing niches? Occupied niches for business – what's this? What niches of their own business should try to take the beginner entrepreneurs in Ukraine today?

Keywords: *a niche market, a market segment, occupied niches for business, business lines, innovative ideas for domestic business, foreign experience.*

УДК: 330.3:339.9-0.26.42

**Дяченко С. В.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
Науковий керівник: Курган-Баковська Я. М., канд. політ. наук, доцент**

ВПЛИВ ПОЛІТИЧНОЇ КРИЗИ НА СТАНОВЛЕННЯ ВЛАСНОЇ СПРАВИ

Сучасний ринок праці стає дедалі складнішим, кандидатів із вищою освітою все більше, конкуренція за робочі місця все напруженіша, а рівень безробіття вищий. У таких умовах власний бізнес може стати оптимальним вирішенням проблеми працевлаштування як для себе, так і для інших, адже, відкриваючи власний бізнес, ти створюєш робочі місця. Але відважитися започаткувати власну справу – не просто. Треба спрогнозувати ситуацію, зробити фінансові розрахунки, передбачити ймовірні ризики й врахувати труднощі, які доведеться щоденно долати, в тому числі і політичну ситуацію.

Ключові слова: *підприємництво, бізнес, політична криза, державна політика.*

Політична криза – це переломний стан політичної системи суспільства, який виражається у поглибленні і загостренні конфліктів, які мають місце, у різкому посиленні політичного напруження і нестабільності [1].

Розглядаючи сучасну політичну ситуацію, існуючу реальність та сучасне критичне становище, до причин політичної кризи в Україні необхідно віднести:

- надмірне зрощення бізнесу та влади, спільна діяльність яких направлена на задоволення пріоритетно своїх інтересів;
- формування керівництва органів виконавчої влади, державних установ та організацій на всіх рівнях виключно за участю правлячих політичних сил;
- незахищена фундаментальна законодавча база (зокрема Конституція) від постійного втручання та внесення змін з метою пристосування її норм до окремих, вигідних провладній більшості, ситуацій;
- невизначеність з міжнародним вектором;
- надмірна централізація фінансових ресурсів та влади.

Причини політичної кризи в Україні значно сприяли поглибленій економічній кризі та великому розриву у доходах громадян. Реальний шлях до розв'язання цієї проблеми – сприяння формування достатнього рівня доходів простих громадян, зменшення податкового навантаження на бідніше населення, в тому числі на малий бізнес, та збільшення його за прогресивною шкалою для багатих верств [3].

Підприємництво – це завжди ризик. Шанси потерпіти невдачу в малому бізнесі досить великі. Фактори, які впливають на рівень підприємницької активності:

1. Стадія економічного циклу.
2. Інфляція.
3. Ставки відсотка за кредит.
4. Державне регулювання.

До політичних передумов і необхідних засад розвитку підприємництва здебільшого

відносять:

- державну ідеологію стосовно підприємництва, в основі якої – ідея всебічної підтримки підприємницької ініціативи громадян, що не виходить за межі протиправних дій та вчинків;
- створення сприятливого інвестиційного клімату послідовною економічною та соціальною політикою держави, спрямованою на формування у підприємців та інвесторів упевненості щодо захисту;
- ефективний механізм гарантій політичних прав і свобод для підприємців, можливість їхньої активної участі у процесах державотворення [4, с. 238].

В період політичної кризи ці ж засади в більшій мірі не діють, так як країна перебуває в умовах нестабільності.

Пріоритетами державної політики в питаннях створення бізнесу є:

- *підтримка підприємницької активності та створення нових суб'єктів господарювання:*
 - формування інфраструктури підтримки підприємництва способом створення умов для розбудови створення фізичної інфраструктури фінансово-ресурсного й інвестиційного забезпечення підприємництва (технопарки, бізнес-інкубатори, промислові лабораторії наукових установ тощо) на основі міжгалузевої та міжсекторальної кооперації (кластерів); розвитку мереж надання послуг підприємствам);
 - надання інформаційно-консультаційної підтримки започаткування власного бізнесу через існуючу мережу обласних і районних центрів зайнятості, агенції регіонального розвитку тощо;
 - подальше суттєве скорочення кількості видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, більш активне використання для державного регулювання інших інструментів державної політики (квотування, патентування тощо);
- *спрощення та заохочення ведення господарської діяльності підприємств:*
 - подальше поширення практики електронного надання адміністративних послуг для бізнесу всією територією України способом уніфікації форм і документів, запровадження електронного безконтактного документообігу;
 - подальший перегляд і зменшення кількості регуляторних актів, скасування застарілих і неактуальних; скасування недоцільних та економічно невиправданих документів дозвільного характеру та усунення дублюючих функцій на кожному етапі дозвільної процедури;
 - встановлення стимулюючих конкурентних обмежень для суб'єктів малого й середнього підприємництва при здійсненні державних закупівель;
 - започаткування реальної діяльності дозвільних центрів і запровадження механізмів публічної оцінки ефективності їхньої діяльності;
- *формування дієвої системи адміністрування та нагляду у сфері розвитку підприємництва:*
 - удосконалення системи державного управління підтримкою та розвитком підприємництва;
 - забезпечення прозорості й відкритості процедур реалізації державного нагляду (контролю) за поточною діяльністю суб'єктів господарювання;
 - введення відповідальності для органів державного нагляду (контролю) за збитки, заподіяні суб'єкту господарювання неправомірними діями та порушеннями процедури здійснення державного нагляду;
 - поширення практики проведення публічних консультацій із бізнес-середовищем і зацікавленими групами щодо змісту й норм нових регуляторних актів [2, с. 87].

Висновки. Політична криза впливає на відкриття власної справи, так як стає важче давати певні прогнози щодо своєї діяльності. Отже, можемо сказати, що дуже тяжко в сучасних умовах відкрити власну справу через політичну нестабільність. Перед Україною сьогодні гостро стоїть питання політичних змін. Саме держава повинна стати локомотивом позитивних якісних перетворень в соціально-економічному середовищі.

Список використаних джерел:

1. Бодня Т. Економічні ризики політичної кризи [Електронний ресурс] / Т. Бодня. – Режим доступу : <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/eksperti-rozpovili-pro-ekonomichni-riziki-politich/>
2. Жаліло Я. А. Системна криза в Україні: передумови, ризики, шляхи подолання: аналіт. доп. / Я. А. Жаліло, К. А. Кононенко, В. М. Яблонський; за заг. ред. Я. А. Жаліла. – К.: НІСД, 2014. – 132 с.
3. Лісничка В. Соціально-політичний аспект кризових явищ в Україні – Огляд документів круглого столу “Негативні наслідки політичної та економічної кризи в Україні і шляхи їх подолання” [Електронний ресурс] / В. Лісничка. – Режим доступу : <http://www.rayoninfo.info/news/suchasna-politichna-ta-ekonomichna-krizi-v-ukraini-prichini-ta-shlyakhi-vikhodu/>
4. Холод В. В. Лекції з політології: навч. посіб. – 2-ге вид. / В. В. Холод. – Суми: ВТД Університетська книга, 2014. – 408 с.

Annotation

A modern job market becomes more complex, the amount of candidates with higher education is substantial increasing, competition for jobs becomes more severe and unemployment edges up. In such circumstances business may be the optimal solution to the problem of employment for themselves and for others as opening your own business you are creating jobs. But it is not so easy to decide to start your own business. It is necessary to predict the situation, make financial calculations to predict the likely risks and take into account the difficulties you have to deal with every day including the political situation.

Keywords: *an entrepreneurial business, business, a political crisis, national policy.*

УДК: 334.72

Євченко Ю. М.,

*Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
Науковий керівник: Курган-Баковська Я. М., канд. політ. наук, доцент*

ВЛАСНА СПРАВА З НУЛЯ: ФОРМУЛА УСПІХУ

Сьогодні знайти людину, яка б не замислювалася про можливість заробити гроші за допомогою невеликого бізнесу досить важко. Особливо приваблює варіант не просто заробити, а заробити швидко, без великих фінансових капіталовкладень, створивши успішно діючу організацію, яка повністю б втілювала в життя мрію та ідею людини.

Ключові слова: *підприємництво, бізнес і стартап.*

Проблемна ситуація. Є три стани підприємницької діяльності: підприємництво, бізнес і стартап. Малий бізнес зазвичай називають підприємництво, це означає, що до процесу залучено малу кількість людей та невеликі обороти, тобто прибуток. Завдання підприємця – якомога швидше почати отримувати щомісячний дохід та окупити початкові затрати. Продаж бізнесу розглядається досить рідко, підприємницький бізнес легко копіюється,

Завдання, яке ставить перед собою стартапер – вибухове зростання, швидкий продаж бізнесу або вихід на IPO (перший продаж акцій емітента широкому колу інвесторів на фондовій біржі), ні про який щомісячний прибуток мови не йде.

Часто виникають питання: якщо стартап зараз приносить мені стабільний хороший дохід і продавати я його не хочу? Відповідь така: якщо ваш стартап приносить прибуток більший ніж витрати, або вже вийшов на IPO, то це вже не стартап, а бізнес.

Останні декілька років “стартап” був просто модним фетишем, ніхто не розумів повністю що це таке. Однак, сьогодні стартап – це популярне значення практично будь-якого бізнесу, а

іноді, виключно як означення інтернет проєктів. У статті інтернет-порталу “Про бізнес” вказано, що стартап або стартап-компанія (від англ. Start-up – запускати) – компанія з короткою історією операційної діяльності. Як правило, такі компанії створені недавно, перебувають у стадії розвитку або дослідження перспективних ринків. Нові проєкти в галузях високих технологій часто називають хайтек-стартап [4].

Фахівець з IT-технологій, підприємець та досвідчений бізнес-тренер Ігор Пеєр описує стартап як процес, котрий ідею перетворює на успішний бізнес.

Отож, з чого почати будувати стартап? Перш за все, людині, котра наважилась розпочати власну справу потрібно зрозуміти та оцінити свої можливості і цілі. “Для корабля без керма немає попутного вітру” – говорять в народі, так і для хорошого управлінця, без розуміння кінцевої мети немає чого розпочинати справу. Саме тому першим етапом має бути усвідомлення того, чого ви збираєтесь досягти і до чого прийти. Пол Грем, засновник Y Combinator, один з найперших і найуспішніших акселераторів у світі у своєму інтерв’ю сказав, що “кращий спосіб знайти ідею для стартапу – не думати про неї. Знайдіть проблему, і краще – якщо вона є у вас самого”.

Етап номер два: для втілення ідеї потрібно розробити бізнес-план. “Бізнес-план – це документ, в якому описуються всі основні аспекти підприємницької діяльності, аналізуються головні проблеми, з якими може зіткнутися підприємець, і визначаються основні способи вирішення цих проблем” [3]. По суті, бізнес-план – це основний документ, який необхідний для відкриття власної справи, спрямований на те, щоб допомогти новачку реалізувати в повному обсязі місію організації і не дозволити обставинам відхилити фірму від досягнення головної мети. Для періоду кризи та фінансової нестабільності на ринку, правильний, економічно обґрунтований бізнес-план – це квиток у майбутнє для стартапера, адже за допомогою цього документу він переконує інвестора у доцільності вкладання коштів у розвиток ідеї стартапера.

Крок номер три. Куди можна звернутися з готовим цікавим бізнес-планом?

Як правило, готовий бізнес-план пропонують на розгляд інвесторам, фінансовим партнерам або кредитним організаціям. Будь-які банки можуть видати вам кредит на розвиток бізнесу. Тут, знову ж таки, стане в нагоді хороший і якісний бізнес-план. Якість документа, в даному випадку, буде визначальним фактором успіху, тобто отримання кредиту.

Сьогодні існує багато інвестиційних платформ, де підприємці, які бажають реалізувати свій стартап, знаходять бізнес-ангелів, сід форди, венчурні фонди. Однією з таких платформ є українська “STARTUP.NETWORK”.

Після співпраці з інвесторами, фінансування проєкту та впровадження його в дію, робота над стартапом не зупиняється. Наступним етапом є удосконалення якісних та технічних характеристик, виправлення допущених помилок, а також, стартап переходить на інший етап свого розвитку: продаж бізнесу, або розміщення акцій на біржі.

Отже, які основні принципи успіху стартапу та за допомогою яких інструментів та ресурсів цього можна досягти?

У теорії управління та менеджменту шляхи успіху компанії описуються по-різному. Наприклад, такий відомий гуру менеджменту як Іцхак Адізес формулу успіху будь-якої організації будує так:

$$\text{Успіх} = \frac{\text{Зовнішня інтеграція (можливості, якість)}}{\text{Внутрішня дезінтеграція (бачення, структура, процес, люди)}}$$

Тобто, згідно даної теорії, успіх – це результат внутрішніх і зовнішніх досягнень. Щоб створити прибуткову організацію потрібно працювати у таких напрямках, як створення бізнесу зовні себе, себто інтеграція із зовнішнім світом, а також постійно працювати над собою (зменшувати внутрішню дезінтеграцію) [2].

На основі вивчення технології роботи відомої американської бізнес-інкубаторної компанії

УCombinator, Пол Рем у своєму виступі вивів формулу успіху стартапів [1]:

Успіх стартапів = $k_1 * \text{ідея} + k_2 * \text{автор} + k_3 * \text{розробники} + k_4 * \text{менеджмент} + k_5 * \text{гроші} + k_6 * \text{фортуна}$,

де: $k_1 - k_6$ - вагові коефіцієнти,

ідея, автор і т.д. – змінні складові успіху, представлені відповідними параметрами якості (в діапазонах значень, які можна умовно визначити, як погана якість і гарна якість з піддіапазонами: помірно хороше і дуже гарне), розробники (група розробників) і менеджер (команда).

Головна проблема, однак, полягає в тому, щоб правильно розставити вагові коефіцієнти і зрозуміти, що мається на увазі під параметрами якості.

У 2010 році німецький стартапер Бьорн Херрман намагався вивести свою формулу успіху для стартапів, де основними показниками були: збалансована команда, хороша ідея, зусилля та наполегливість учасників, оцінка та згодом переоцінка своїх можливостей.

Віктор Корсун, американський менеджер, віце-перзидент дослідного центру Давида Сарноффа у своїй лекції розповідає, що крім чіткої мети та віри у свої сили стартаперу знадобляться навички рекламування себе та свого продукту, розуміння ризиків та конкуренції.

Олександр Хомутов, автор книги “Ісповедь стартапера” визначає таку формулу:

Успіх = $(\text{МО} + \text{ФС} + \text{X} + \text{НН}) * \text{Гроші} * (\text{Ідея}) * (\text{K} + \text{P} + \text{CC} + \text{НН}) * (\text{Кл} + \text{Пл} + \text{Воз}) * \text{Раз} * \text{Мар} * \text{ПР} * \text{НН}$

де, МО – мозок засновника, ФС – фізичний стан засновника, X – характер засновника, НН – невідомі параметри, K – конкуренти, P – ринок, CC – собівартість в порівнянні з іншими, Кл - клієнти, Пл – платоспроможність клієнтів, Воз – затребуваність продукту, Раз – команда розробників, Мар – маркетинг продукту, ПР – прибутковість продукту, НН – невідомі параметри.

Якщо одне з головних складових продукту дорівнює нулю, то весь ваш успіх дорівнює нулю. Якщо у вас є класна ідея, але немає ринку для цієї ідеї, то результат дорівнює нулю. Якщо у вас є ідея і ринок, але немає розробників, то знову виходить нуль. У стартапі, як і в бізнесі, дуже багато компонентів у формулі, які ставши нулем, призводять весь результат до нуля. У класичному бізнесі більшість компонентів відомо і засновнику необхідно тільки налаштувати інші складові. Стартап ускладнюється тим, що більшість компонентів формули невідомі[5].

Щодо нашої держави, то Україна – це країна успішних стартапів. За підрахунками, станом на січень 2015 року, на її території налічувалось 452 успішних стартапи, а також Україна регулярно постачає нові ідеї до Силіконової долини – всесвітнього центру ІТ. Однак, реалізації ідей і талантів українців часто заважає лінь, страх, невпевненість в собі та брак профільних знань. Тому, актуальною формулою успіху для українських реалій, на нашу думку, є формула американського бізнесмена Пола Рема.

Отож, опрацювавши всі наведені формули, можна дійти висновку, що однією з основних причин створення, успішного розвитку та подальшого існування стартапів вважають чітко сформовану мету стартапу, його мобільність. Основним ресурсом для створення нового стартапу служить хороша новаторська ідея. Власне за свіжими і незвичайними ідеями женуться багато і часто купуючи їх не шкодують великі суми. Іншим фактором успішності цієї ідеї є її затребуваність (ступінь необхідності для споживача), адже ідея може бути незвичайною і новою, але користі від неї буде мінімум.

Також успіху стартапів сприяє молодість стартаперів (середній вік стартапера за статистикою – двадцять п’ять років), їх захопленість ідеєю і справою, ну і звичайно наполеглива праця (так як їм потрібен тільки успіх, вони трудяться за принципом: або все – або нічого, або пан – або пропав). Саме сума цих факторів становить визначальний вплив на успіх стартапу.

Список використаних джерел:

1. Want to start a startup? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.paulgraham.com/start

2. *Адїзес І.* Управляя изменениями. Как эффективно управлять изменениями в обществе, бизнесе и личной жизни / *І. Адїзес.* – М. : Манн, Иванов и Фербер, 2014. – 368 с.
3. *Грузинов В. П.* Экономика предприятия : учеб. пособие. – 2-е изд., перераб и доп. / *В. П. Грузинов, В. Д. Грибов.* – М. : Финансы и статистика, 2000. – 208 с.
4. Про бізнес. Що таке стартап? [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.pro-biznes.com.ua/stat-pro-bznes/shho-take-startap-startup
5. *Хомутов О.* Исповедь стартапера [Електронний ресурс] / *О. Хомутов.* – Режим доступу : www.book50.ru/

Annotation

It is difficult today to find a man who wouldn't think of money making opportunity with a small business. The especially attractive option isn't just to make money but make money fast and without large financial investments by establishing successfully operating organization that would fully turn into reality the dream and the idea of the owner.

Keywords: *entrepreneurial business, business, start-up.*

УДК: 334.72:005.336.4

Кутова О. М.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
Науковий керівник: Седляр М. О., канд. ек. наук, ст. викл.

СВІТОВИЙ ДОСВІД ЗАПОЧАТКУВАННЯ ВЛАСНОЇ СПРАВИ В СКЛАДНИХ ПОЛІТИКО-ЕКОНОМІЧНИХ УМОВАХ

Всі ми креативні, амбіційні, маємо безліч бізнес-ідей, але перед нами виникає питання: “Як започаткувати власну справу в сучасних політико-економічних умовах?”. Для цього ми розглянемо досвід зарубіжних країн, щоб краще розуміти шляхи започаткування власної справи в складних політико-економічних умовах.

Ключові слова: *складні політико-економічні умови, економічна криза.*

Розглянемо, що таке складні політико-економічні умови. Це поняття ми можемо охарактеризувати, як надзвичайну синхронізацію подій в політичному та економічному житті держави, які мають негативні наслідки.

Одна з найгірших криз, з часів великої депресії – це глобальна криза 2008 року осередком якої були США. Згодом вона поширилася на весь світ. Багато джерел називає багато причин виникнення. Найбільш поширеною версією є, те що фактором, який призвів до глобальної кризи є кредитна криза США. А саме, чинники кредитних ставок спричинили підвищення плаваючих номінальних кредитних ставок і різко збільшили відсотки за іпотечними позиками на великі залишки боргу за новими об'єктами іпотеки. Як наслідок кредитоздатність позичальників знизилася і відбувся сплеск дефолтів, розпочалася іпотечна криза [1]. Почали банкрутувати великі корпорації, малий та середній бізнес також зазнав чималих втрат. Як наслідок багато людей залишилося без прибутку. І саме в цей час почав активно розвиватися стартап.

Саме в цей час почали свою діяльність такі успішні стартапи, як Loopt (геолокаційна платформа), SoMoLend (сервіс для локального залучення інвестицій), ZocDoc (сервіс для швидкого пошуку докторів і запису на прийом), Lifesaver (компактний пристрій у формі пляшки, що дозволяє за допомогою нанофільтри отримувати питну воду практично з будь-якою рідиною), Digg (соціальний контентний сервіс) [2]. Ті люди, які просто безцільно просиживали своє життя у

великих корпораціях, в період кризи знайшли себе, адже відкрилося багато ніш для створення і розвитку своєї справи.

Розглянемо іще одну країну – Англія. Її також не минула криза. Великобританія вступила в період спаду з різким зростанням безробіття і як наслідок економіка опинилася в стадії рецесії. Рецесія в економіці Великобританії продовжилася і в наступному році (2010), навіть після того, як у більшості розвинених країн спад вже змінився зростанням.

Уряд Великобританії на чолі з прем'єр-міністром Гордоном Брауном виділив стимулюючий пакет допомоги на загальну суму 30 млрд. доларів. Усі члени комітету з кредитно-грошової політики Великобританії проголосували за зниження облікової ставки до рекордно низького значення в 0,5% і викуп активів на суму 75 млрд. фунтів (\$ 105 млрд.).

В цей складний для країни час креативні та амбіційні громадяни починали засновувати свою справу. Прикладом успішного стартапу з річним доходом 3,5 млн \$ є SuperJam. Ідея проста: засновник Ф. Ддерті дуже любив готувати з бабусею, особливо джем без цукру на який був попит серед знайомих, а згодом його джем уже був в багатьох супермаркетах країни [3].

Як висновок можна сказати, що розглянувши на прикладі таких держав як США та Великобританія складні політико-економічні умови та їх вплив на заснування власної справи, можна сказати лише, що вони є поштовх до дій, адже відкриваються безліч ринкових ніш і безліч можливостей, потрібно лише діяти і не втратити свій шанс.

Список використаних джерел:

1. Економічна правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/publications/2009/12/2/218549/>
2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://vc.ru/p/pitches>
3. Optimizatorsha.Ru [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://optimizatorsha.ru/opinions/startup-ideas/>

Annotation

We all are creative, ambitious, have a lot of business ideas but day by day we are facing the question: "How to start your own business in the current political and economic environment?". We consider the experience of foreign countries to gain greater insight into ways of starting your own business in complicated political and economic conditions.

Keywords: *complicated political and economic conditions, an economic crisis.*

УДК: 33.073.515

**Романюк Ю. В.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
Науковий керівник: Курган-Баковська Я. М., канд. політ. наук, доцент**

ДОПОМОГА ДЕРЖАВИ В ПРОЦЕСІ ЗАПОЧАТКУВАННЯ ВЛАСНОЇ СПРАВИ

Власна справа – це не тільки втілення своєї мрії, це і спосіб заробляти гроші із задоволенням, займаючись тим, що подобається, що надихає. Нині в Україні започаткувати власну справу досить складно, обумовлюючи це складною економічною ситуацією. Як наша держава може допомогти цілеспрямованим майбутнім підприємцям в започаткуванні власної справи?

Ключові слова: *бізнес, держава, інвестори, кредит, підприємництво.*

Наша держава допомагає початківцям-підприємцям у започаткуванні власної справи, адже ведення малого та середнього бізнесу досить важливе питання сьогодні, саме завдяки їм в державі вирішуються окремі економічні та соціальні питання, одним із головних питань є зниження безробіття.

Державна підтримка бізнесу здійснюється на основі Закону України “Про державну підтримку малого підприємництва”, в якому зазначається, що з метою створення сприятливих організаційних та економічних умов для розвитку підприємництва держава: на умовах і в порядку, передбаченому чинним законодавством, надає земельні ділянки, передає підприємцю державне майно (виробничі та нежитлові приміщення, законсервовані та недобудовані об’єкти і споруди, обладнання, що не використовуються), необхідне для здійснення підприємницької діяльності; сприяє організації матеріально-технічного забезпечення та інформаційного обслуговування підприємців, підготовці та перепідготовці кадрів; здійснює початкове упорядкування неосвоєних територій об’єктами в’иробничої і соціальної інфраструктури з продажем або передаванням їх у кредит підприємцям; стимулює за допомогою економічних важелів (цільових субсидій, податкових пільг тощо) модернізацію технологій, інноваційну діяльність освоєння нових видів продукції та послуг; надає підприємцям кредити та ін. [1].

Основними напрями державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва в Україні є: безкоштовна юридична консультація; скорочення строку проведення процедур з отримання документів дозвільного характеру; спрощена система оподаткування; запровадження державних програм кредитування малого та середнього бізнесу, надання гарантій для отримання кредитів; організація підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для суб’єктів малого і середнього бізнесу [2].

В Україні ухвалені та діють нормативні акти, які створюють підґрунтя для формування і розвитку підприємництва. Згідно з цими нормативними актами державна підтримка підприємництва спрямована на створення сприятливих організаційних та економічних умов для його розвитку:

- надання підприємцям земельних ділянок;
- передання державного майна, необхідного для “Управління проектами та розвиток виробництва”, 2012, № 2(42) з підприємницької діяльності;
- сприяння підприємцям в організації матеріально-технічного забезпечення та інформаційного обслуговування, підготовці кадрів;
- первинне облаштування неосвоєних територій об’єктами виробничої та соціальної інфраструктури з продажем або передачею їх підприємцям у порядку, передбаченому законом;
- стимулювання модернізації технології, інноваційної діяльності, освоєння нових видів продукції і послуг та інші види допомоги.

Найперше, в чому полягає проблема відкрити свою справу – це фінансування, а саме де взяти стартовий капітал. Що може запропонувати нам держава, то це підтримка від служби зайнятості. Для громадян, які бажають відкрити власну справу, організовуються заходи по головним питанням на шляху створення власної справи. Громадянин, який зареєстрований в службі зайнятості та визнаний безробітним, може отримати одноразову допомогу від держави в розмірі річної суми або її залишку.

Перешкодою для розвитку малого та середнього бізнесу є адміністративні бар’єри, а саме – висновки, ліцензії, сертифікація, дозволи що видаються на короткий термін, наприклад на рік, і змушують підприємство, яке не змінює свого функціонального призначення, оформлювати багато документів знову і знову отримувати дозволи.

Представники малого та середнього бізнесу також можуть розраховувати на підтримку з боку федерації роботодавців України. Першим практичним власним кроком Федерації роботодавців України для розвитку підприємництва в Україні стало створення інвестиційного фонду підтримки малого та середнього бізнесу “Буковина”, який дозволяє підприємцям отримати

доступ до недорогого фінансового ресурсу для розвитку бізнесу. Інвестиційний фонд “Буковина” оперує коштами у розмірі 3 млн. гривень, які внесли Голова Ради Федерації роботодавців України Дмитро Фірташ та четверо чернівецьких бізнесменів. На сьогоднішній день вже профінансовано 11 проектів на загальну суму більше 1 млн. гривень [3].

Державна підтримка в започаткуванні власної справи проявляється в наступних аспектах: формування інфраструктури підтримки та розвитку підприємництва, організація державної підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації кадрів для суб'єктів підприємництва; ведення спрощеної системи оподаткування, бухгалтерського обліку і звіту; встановлення системи пільг для суб'єктів підприємництва, фінансово-кредитна підтримка підприємництва; залучення суб'єктів підприємництва до виконання науково-технічних та соціально-економічних програм, здійснення поставки продукції (робіт та послуг) для державних і регіональних потреб.

Висновки. Підсумовуючи все вищесказане, можна зробити такий висновок, що досить активно наша держава допомагає у започаткуванні власної справи, для використання таких можливостей державної допомоги, потрібно звернутися до органів, що займаються цими питаннями. Можна зазначити про таку допомогу як: безкоштовна юридична консультація; скорочення строку проведення процедур з отримання документів дозвільного характеру; спрощена система оподаткування; запровадження державних програм кредитування малого та середнього бізнесу, надання гарантій для отримання кредитів; організація підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для суб'єктів малого і середнього бізнесу

Список використаних джерел:

1. Кісельов А. П. Основи бізнесу : підручник / А. П. Кісельов. – Київ : Вища школа, 1997. – 191 с.
2. Державна підтримка суб'єктів малого і середнього підприємництва [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://uazakon.ru/ukr/ukr-zakon-o-razvitii-predprinimatelstva.html>
3. Підтримка розвитку малого та середнього бізнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fru.org.ua/ua/projects-and-initiatives/initiatives/support-for-small-and-medium-businesses>

Annotation

Own Business is not only the manifestation of your dreams, this is a way to make money with pleasure doing what you are inspired to. It is difficult today to start your own business in Ukraine causing this by tough economic situation. How can our government help the future entrepreneurs to focus on starting their own business?

Keywords: *business, government, investors, credit, entrepreneurial business.*

УДК: 334.72[477]

***Шокал Д. А.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
Науковий керівник: Седляр М. О., канд. ек. наук, ст. викл.***

ПЕРЕПОНИ НА ШЛЯХУ ВСТАНОВЛЕННЯ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

В тезах визначено місце малого бізнесу в ринковій економіці, розглянуто основні проблеми з якими стикається мале підприємство під час здійснення господарської діяльності.

Ключові слова: *бізнес, малий бізнес, перепони, економіка, підприємство, ризик, прибуток.*

Проблемна ситуація. У наш час про розвиток малого бізнесу в Україні говорять дуже багато, але реальних зрушень, щоб допомогти цій галузі економіки розвиватися – не передбачається. Адже малі підприємства забезпечують засобами для існування значну частину населення, і сприяють стабілізації обстановки в суспільстві. Сьогодні малий бізнес в Україні можна сміливо назвати органічною частиною структури економіки. Він збільшує кількість робочих місць, встановлює власний асортимент товару і цінову політику.

В умовах ринкової трансформації економіки України розвиток підприємництва, зокрема малого, має стати одним із найважливіших чинників соціально-економічного зростання, справжнім рушієм економіки. Активний розвиток підприємництва сприяє залученню до підприємницької діяльності більшої кількості здібних, комунікабельних людей, кращому використанню всіх матеріальних та суспільних ресурсів, інтенсивнішому розвитку національного господарства, зростанню національного багатства й добробуту нації.

Поняття “підприємство” є надзвичайно ємним, бо в ньому переплітається сукупність економічних, юридичних, політичних, історичних і психологічних відносин. Загалом підприємство – це вміння починати і вести справу, здійснювати нововведення, бути ініціативним, долати стереотипи, зважуватися на ризик. Підприємство в цілому покликано розв’язувати значні проблеми в економіці, тому роль малого підприємства полягає, зокрема, у забезпеченні зайнятості шляхом створення нових робочих місць і поглинання надлишкової робочої сили. Малі підприємства значно менше дестабілізують ситуацію на ринку робочої сили при банкрутстві окремих з них порівняно з великими підприємствами.

Особливо актуальним це є у наш час як по Україні в цілому, так і в східних областях нашої країни зокрема. Адже в той час, коли скорочуються робочі місця на великих підприємствах, малі підприємства можуть їх не лише зберегти, а й створити нові робочі місця. З огляду на це, мале підприємство є більшим важливим чинником, ніж велика індустрія [2]. Але цю роль мале підприємство може успішно виконувати, якщо буде відчувати підтримку з боку державних органів і органів місцевого управління, якщо не будуть створюватися різноманітні несприятливі умови чи штучні перешкоди для діяльності малих підприємств, якщо дрібний підприємець у суспільстві цінитиметься.

Завдяки нормативним актам, державній підтримці розвивають підприємницьку діяльність в Україні, вже на початок 1992 року діяло 68 тис. малих підприємств, на яких було зайнято 326,25 тис. осіб. На початок 2011 року даними державної статистики в Україні діяло 307,4 тис. малих підприємств. Порівняно з 1991 роком їхня кількість зросла на 260,3 тис. одиниць або в 6,5 рази. Особливо стрімке зростання малих підприємств відбулося протягом 1997–2000 років., коли середньорічний темп зростання становив 121%. Мале підприємство в Україні перебуває на першочерговому етапі розвитку і характеризується неефективністю.

За сьогоdnішньої ситуації мале підприємство в Україні потребує масштабної державної підтримки, яка повинна бути спрямована на створення позитивного економічного та лояльного правового клімату. І це особливо потрібне зараз тому, що мале підприємство пов’язано із значним ризиком. 5% з числа новостворених підприємств в Україні можна вважати успішними, а 35% зникають вже протягом першого року діяльності. Решта 60% ледве виживають на ринку і зводять кінці з кінцями [3].

Жорстока конкуренція, нестача початкового та обігового капіталу, підвищена чутливість до швидких змін у зовнішньому середовищі та економіці можуть обернутись для українських малих підприємств крахом. Через різноманітні перешкоди та труднощі значна кількість зареєстрованих малих підприємств не діє, а частина яка діє займається такими швидкоприбутковими видами господарської діяльності як торгівля та посередницькі послуги. Це пояснюється тим, що суб’єкти малого підприємства розвиваються в умовах несприятливого інвестиційного клімату і значної невизначеності, що робить не вигідними довгострокові вкладання в бізнес. Тому рівень розвитку підприємства, особливо малого та його державна підтримка є ще недостатніми для подальшого

розвитку вітчизняної економіки і не відповідають її можливостям.

Окрім розв'язання проблеми створення нових робочих місць, формування конкурентного ринкового середовища та відповідної кон'юнктури ринкової економіки малі підприємства виконують ще ряд важливих функцій. Зокрема в країнах з ринковою економікою малі підприємства відіграють велику роль в стимулюванні технологічних інновацій, створюючи їх у 2-2,5 рази більше, ніж великі компанії. На жаль, інновативна функція малим підприємствам в Україні практично не виконується, і, перш за все, через відсутність державної підтримки і зацікавленості великих підприємств, які сьогодні намагаються іншими шляхами, ніж інновації, забезпечити отримання прибутку. Крім того, створення і діяльність великої кількості малих підприємств забезпечує стабільний розвиток регіональної економіки. Завдяки більш високій конкуренції вони краще забезпечують місцеві ринки товарами і послугами. Малі підприємства використовують здебільшого місцеві ресурси, міцніше прив'язані до місця свого розташування. Крім того вони є значним джерелом поповнення місцевих бюджетів, про які так багато говориться в нашій владі, часто беруть участь у спонсорстві місцевих програм, будучи зацікавленими в економічному розвитку території, на якій знаходяться.

Аналіз стану підприємницької діяльності в Україні показав, що сектор малого підприємництва потребує ефективної фінансової підтримки на загальнодержавному і регіональному рівнях. Нажаль ми не змогли більш детально дослідити дані за 2014–2015 роки, у зв'язку з нестабільною ситуацією в Україні. Світова практика розвитку та захисту підприємництва свідчить, що доступним джерелом фінансування малого “Управління проектами та розвиток виробництва”, 2012, № 2(42) підприємництва є надання урядом гарантій повернення позик у разі неплатоспроможності малих підприємств. Це зменшує кредитні ризики і усуває головну перешкоду на шляху надання позик суб'єктам малого підприємництва, особливо початківцям. Але для цього необхідні відповідні кредитні ресурси банків. На жаль, кредитні ресурси в Україні для малого підприємництва дуже обмежені. Для більшості суб'єктів підприємницької діяльності банківський кредит залишається недоступним, через занадто високі процентні ставки, а механізм гарантування кредитів в національній економіці фактично не діє.

Однією з важливих перепон на шляху розвитку вітчизняного підприємництва є недосконалість чинної податкової системи, надмірний податковий тиск і обтяжлива система звітності, які зумовлюють зростання обсягів реалізованої продукції, прихованої від оподаткування, невпевненість підприємців у стабільності умов ведення комерційної діяльності. Негативно впливають на розвиток підприємництва складні, громісткі та довготривалі післяреєстраційні процедури суб'єктів підприємництва, надмірне втручання органів державної влади в їхню діяльність. Всі ці обставини примушують підприємців, ховати свої малі підприємства “у тінь”.

В опитуванні 85% підприємців чесно зізналися, що змушені приховувати частину доходів від державних органів. До речі, за даними МВС, чесно сплачують податки лише 10% комерційних структур. Перегінання капіталу “у тінь” відбувається через високі ставки податку на прибуток, ПДВ та нарахування до фонду заробітної плати. В умовах наявної фінансової системи, підвищення рівня інфляції, зменшення обсягів матеріального виробництва малі і середні підприємства практично не в змозі, не порушуючи закону, самостійно накопичити достатньо коштів для розвитку бізнесу на сучасному цивілізованому рівні.

Причини, які гальмують розвиток малих підприємств, на думку підприємців, є такими:

- організаційно-правові труднощі започаткування бізнесу, особливо на стадії переходу від реєстрації до початку діяльності;
- недоступність кредитних ресурсів для започаткування і ведення бізнесу чи його відновлення,
- відсутність практики зв'язків з міжнародними фінансовими організаціями щодо залучення інвестицій і грантів;

- переважно декларативний характер державної підтримки;
- неоднозначність та суперечливість чинної нормативно-правової бази;
- територіальні диспропорції, тобто концентрація малих підприємств довкола промислових центрів і майже відсутність їх у віддалених районах і селах;
- несприятлива податкова політика;
- непомірний тягар оподаткування (особливо в питаннях начислення на заробітну плату, що призводить до значної тінізації в малому бізнесі);
- громіздка система бухгалтерського обліку та звітності;
- обмежені можливості для захисту від протиправних посягань;
- несприятливе ставлення чиновників, створення ними штучних перешкод, вимагання хабарів; слабкість інфраструктури малого підприємництва;
- недостатність професійних знань та досвіду.

Основними напрямками пришвидчення розвитку підприємництва в сучасних умовах трансформації, переходу до інноваційної моделі розвитку економіки України слід визнати такі:

- подальше удосконалення законодавчої та нормативної бази щодо створення сприятливих умов для розвитку малого та середнього підприємництва;
- удосконалення кредитної політики (організація державних кредитних установ з метою пільгового кредитування суб'єктів підприємницької діяльності, особливо початківців малого підприємництва);
- удосконалення податкової політики (забезпечення функціонування спрощеної системи оподаткування з наданням переваги єдиному податку та право тих, що працює у секторі малого підприємництва, на соціальне і пенсійне забезпечення);
- подальше посилення державної підтримки суб'єктів малого та середнього підприємництва (фінансово-кредитної, майнової, інформаційної та кадрової), створення та забезпечення діяльності мережі бізнес-центрів, бізнес-інкубаторів тощо;
- стимулювання розвитку підприємництва в галузях, що забезпечують ефективність суспільного виробництва та його конкурентоспроможність завдяки використанню досягнень науково-технічного прогресу;
- ресурсозберігаючих технологій, випуску принципово нових видів продукції;
- забезпечення виконання заходів щодо створення єдиної автоматизованої системи державної реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності;
- здійснення заходів щодо поетапного створення при центрах зайнятості мережі навчальних центрів з підготовки підприємців з-поміж безробітних;
- посилення відповідальності органів виконавчої влади, державних службовців за виконання відповідних законів щодо розвитку підприємницької діяльності, зокрема малого бізнесу.

Висновок: підприємництво в Україні має вагоме значення, великі резерви і великі перспективи, адже немає іншого способу становлення і зміцнення держави, окрім розвитку ринкової економіки, яка ґрунтується насамперед на приватному бізнесі, особистій ініціативі, що й дає кожному можливість самореалізації і самоутвердження. Головними перепонами на шляху становлення малого бізнесу в Україні, на даний час, є:

- занадто висока кредитна ставка в банках, що робить кредит недоступним для малого бізнесу;
- недостатня державна підтримка;
- обтяжлива система звітності;
- організаційно-правові труднощі започаткування бізнесу, особливо на стадії переходу від реєстрації до початку діяльності;
- недоступність кредитних ресурсів для започаткування і ведення бізнесу чи його відновлення;

- відсутність практики зв'язків з міжнародними фінансовими організаціями щодо залучення інвестицій і грантів;
- неоднозначність та суперечливість чинної нормативно-правової бази;
- несприятлива податкова політика;
- громіздка система бухгалтерського обліку та звітності;
- обмежені можливості для захисту від протиправних посягань;
- недостатність професійних знань та досвіду.

Важливим кроком і поліпшенням у даному питанні є реалізація відповідних заходів надасть вітчизняним підприємцям значної можливості для самореалізації. Тим самим підприємництво може досягти підвищення своїх показників до рівня розвинутих країн. Фінансово-кредитну і податкову політику щодо підтримки малих підприємств слід змінити вдалими реформами, які можна запозичити у економічно розвиненіших країн, або ж створити нові. Для динамічного розвитку підприємницьких структур незалежно від форми власності потрібно сформувати систему державного регулювання і підтримки малого підприємництва на всіх рівнях держави.

Список використаних джерел:

1. *Бондарь Н. В.* Проблемы эффективной деятельности субъектов малого бизнеса в Украине на этапе проведения экономических реформ / Н. В. Бондарь // *Економіка. Фінанси. Право.* – 2003. – № 2. – 65 с.
2. *Вдовиченко І. А.* Проблеми розвитку підприємництва в Україні / І. А. Вдовиченко // *Формування ринкових відносин в Україні.* – 2004. – № 7. – 20 с.
3. *Онищук Я. В.* Фінансове забезпечення діяльності малого і середнього бізнесу / Я. В. Онищук // *Фінанси України.* – 2003. – № 7. – 51 с.
4. *Смовженко Т. С.* Державна політика сприяння розвитку підприємництва / Т. С. Смовженко. – Львів : НАНУ. – 2001. – 461 с.
5. *Сучасні проблеми розвитку підприємництва : збірник наукових праць.* – К. : КНТЕУ, 2000. – 465 с.

Annotation

There is determined the place of small businesses in a market economy. There are also marked the basic problems facing small business during their business function.

Keywords: *business, small business, barriers, economy, an enterprise, risk, profit.*

Актуальні питання мистецької освіти студентської молоді

УДК: 37016:78

*Винокурова О. Ю.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
Науковий керівник: Мережко Ю. В., канд. пед. наук*

МУЗИЧНА ГРА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНОГО СЛУХУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Тези спрямовані на вивчення важливих питань сучасності, на розкриття актуальної проблеми добору методів формування музичного слуху у молодших школярів на уроках музичного мистецтва.

Ключові слова: музичний слух, молодший шкільний вік, музична гра, вікові особливості.

У сьогоденній практиці музичного навчання, у закладах початкової освіти спостерігається досить розповсюджена проблема неточного або нечистого інтонування учнів, не володіння вмінням плескати у долоні нескладний ритмічний малюнок, не здатність проспівати мелодію внутрішнім слухом тощо. Активність дітей ХХІ століття на уроках музичного мистецтва та розвиток їх музичного слуху залежить від того, на якому рівні вчитель володіє методиками роботи з учнями, враховуючи їх вікові особливості.

Проблема формування музичного слуху у учнів різного шкільного віку цікавила багатьох вчених, серед яких: І. О. Зеленецька, С. І. Науменко, О. Я. Ростовський, Б. М. Теплов, Л. І. Чустова, Е. П. Печерська тощо.

Мета тез – розкрити сутність поняття “музичний слух”; висвітлити різновиди музичного слуху; запропонувати приклади ігор, що сприятимуть формуванню музичного слуху у молодших школярів на уроках музичного мистецтва.

Музичний слух – це сукупність особистісних здібностей, необхідних для активного сприйняття музики, творення та виконання. Деякі науковці вважають, що музичний слух – висока тонкість сприйняття, сукупність окремих музичних елементів або якостей музичних звуків (висоти, гучності, тембру), а також, функціональних зв’язків між ними в музичному творі (чуття ладу, ритму, мелодичний, гармонічний й інші види слуху).

Дослідники розрізняють музичний слух за такими видами як: *вокальний слух* – особливий вид музичного слуху, який включає звуковисотний, динамічний, тембровий, ритмічний слух, а також барорецепцію і вокально-тілесну схему. Сутність вокального слуху полягає не тільки в активному сприйнятті звуків, а й у співучасті в процесі звукоутворення, в умінні усвідомити та відтворити принцип утворення вокальних звуків людиною; *мелодичний слух* – якісна своєрідність сприйняття, впізнавання і відтворення мелодії, який чуттєвий до інтонації тональності; *ритмічний слух* – це здатність відчувати емоційну виразність ритму; *ладо-тональний слух* – здатність емоційно відчувати кожну гармонію, акорд, чітко розрізняти всі гармонії в акордових

послідовностях; *інтонаційний* – здатність відрізнити і відтворювати незначні інтонаційні відхилення в межах одного ступеня звукоряду; *тембровий* – здатність розрізняти темброве забарвлення голосів, музичних інструментів тощо; гармонічний – здатність сприймати й аналізувати багатоголосну музику, якість і характер зв'язків між звуками, їх консонансність та дисонансність.

На кожному уроці музичного мистецтва відбувається свідомий процес формування та розвитку музичного слуху у молодших школярів. Саме під час вивчення елементарної теорії музичного мистецтва учні співають по нотах сольо або у хоровому виконанні пісні, плескають у долоні прості ритмічні малюнки, грають у ритмічні ігри “Луна”, “Коло”, музикують на елементарних музичних інструментах.

Дуже важливим моментом у процесі навчально-виховного процесу є врахування вчителем музичного мистецтва вікових особливостей молодших школярів. Фізичний розвиток молодшого школяра зумовлений дозріванням організму, що відкриває нові можливості для його діяльності, розгортання та поглиблення зв'язків із соціальним оточенням.

Молодший шкільний вік, як відомо, охоплює період життя дитини від 6-7 до 10-11 років. Основою для його визначення є час навчання школярів у початкових класах. Протягом молодшого шкільного віку продовжується ріст і розвиток організму дитини, змінюються пропорції тіла, зокрема співвідношення голови та довжини тіла. Кістковий апарат молодших школярів відзначається гнучкістю, оскільки в ньому ще багато хрящової тканини. На це треба зважати під час співу учнів, щоб запобігти можливому викривленню хребта, що може негативно позначитися на кровообігу, диханні й тим самим ослабити організм.

Бажаними на уроках музичного мистецтва є фізкульт-хвилинки, під час яких учні танцюють під музику, роблять ритмічні вправи. Це можуть бути синхронні рухи у процесі виконання пісні, підстукування, плескання у долоні та інші форми фізичної активності у вигляді гри.

Пізнавальна діяльність молодших школярів здійснюється переважно в процесі музичного навчання. Сприймання молодших школярів можна охарактеризувати як нетривале та не досить організоване, “на довго їх не вистачає” під час слухання музичних творів. Увага молодших школярів мимовільна, недостатньо стійка, обмежена за обсягом, тому весь процес навчання й виховання учнів початкової школи підпорядкований вихованню культури їх уваги.

Велике значення в пізнавальній діяльності школяра відводиться пам'яті. Природні можливості молодшого школяра досить великі: його мозок має таку пластичність, яка дозволяє йому легко “дослівно” запам'ятовувати значний за обсягом теоретичний матеріал. Безпомилково запам'ятовується матеріал цікавий, конкретний, яскравий, доступний за змістом. Такі вимоги відбору педагогічного репертуару треба враховувати вчителям музичного мистецтва у процесі навчальної діяльності зі школярами.

Враховуючи вікові особливості учнів молодшого шкільного віку, можна зазначити, що до одного з найефективніших методів формування музичного слуху у них є музична гра. Ми пропонуємо декілька прикладів ігор для формування звуковисотного, тембрового та ритмічного слуху.

1. Школярам роздаються картки з зображенням нотного стану, а також кружечки-ноти. Вчитель грає на інструменті мелодію вверх, вниз або на одному звуці, а учні повинні викласти на нотному стані ноти-кружечки на одній лінійці, від першої лінійки до п'ятої або навпаки. Ускладнити завдання та задіяти у роботу тембровий слух школярів можна граючи на будь-якому музичному інструменті за їх спинами, щоб вони його не бачили.

2. Школярі стоять в колі, вчитель посередині з м'ячем. Вчитель кидає м'яч учню, проспівуючи його ім'я. Школяр повинен вловити його та інтонаційно точно проспівати музичну фразу вчителя.

3. Учні роздаються картки із зображенням різних музичних інструментів. Вмикається

аудіо-запис звучання різних музичних інструментів. Школярі мають показати картку, на якому намальованим є інструмент, що звучить.

4. Школярі відтворюють ритм відомої пісні ланцюжком: кожен новий такт по ланцюжку озвучує інший учень. На початковому етапі слід працювати з наочністю (еталонним зразком у аудіо-записі пісень або музичних тем).

5. Учням пропонується ритмічний малюнок, який вони мають повторити від початку до кінця. Починати роботу краще з невеликих ритмічних блоків, поступово збільшуючи їх.

6. Школярам надається літературний текст (прислів'я, приказка, невеликий вірш), до якого кожен учень повинен підібрати різні варіанти ритмічних малюнків, вміти озвучити їх у різних комбінаціях, записати [1].

Підсумовуючи вищевикладене, можна сказати, що музична гра – це найцікавіша форма роботи молодших школярів на уроках музичного мистецтва, під час якої відбувається формування музичного слуху. Досить важливим моментом у процесі добору методів формування музичного слуху у школярів є врахування вчителем на уроках музичного мистецтва вікових психолого-фізіологічних особливостей учнів.

Список використаних джерел:

1. Зеленецька І. О. Співають діти на уроках музики початкових класів: [навч.-метод. посібник для вчителів музики шкіл різного типу, студ. муз.-пед. навч. закл., муз. керівників дошк. установ, хормейстерів] / І. О. Зеленецька. – Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2003. – ноти. – 222 с.
2. Ростовський О. Я. Методика викладання музики у початковій школі: [навч.-метод. посібник] / О. Я. Ростовський. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2001. – 2-е вид., доп. – 216 с.
3. Теплов Б. М. Психологія музичних здібностей / Б. М. Теплов. – М., 1961. – 355 с. – (Проблеми індивідуальних відмінностей).

Annotation

Annotation are focused on the important issues of our time, the disclosure of actual problem of method selection for musical ear forming to pupils of primary school age at music lessons.

Keywords: *ear for music, primary school age, musical game, age features.*

УДК: 784

Матвійчук А. М.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
Науковий керівник: Тоцька Л. О., канд. пед. наук, доцент

ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ТРАДИЦІЙ BELCANTO У НІМЕЦЬКІЙ ВОКАЛЬНІЙ ШКОЛІ

У постіндустріальну епоху освіта стає одним із вирішальних елементів світової політики та набуває дедалі більшої необхідності у випереджальному розвитку і глобалізації. Невипадково вчені різних галузей науки стверджують, що освітня система інформаційного суспільства має функціонувати як компонент сфери розуму, трансформуватися із консервативної у ноосферну. Зокрема сутність цього феномену тісно пов'язана з духовністю людини, її здатністю вибудовувати конструктивні зв'язки зі світом та внутрішньою гармонією духовних сутнісних сил. Важливість цієї гармонії дає змогу по-новому розглядати мету і зміст освітнього процесу, тобто інтегрування різних національних культур, традицій, звичаїв. Головним елементом освітньої парадигми є звернення до внутрішнього, духовного світу людини.

Винятковим джерелом становлення і розвитку світоглядних уявлень, духовного потенціалу і культурних компетентностей особистості виступає вокальне мистецтво.

Ключові слова: *belcanto, реєстровий механізм співацького голосу, акустичні можливості голосового апарату, тембр, фонетико-акустичні методи.*

Одним із основних напрямків удосконалення вищої музичної освіти є виховання такого педагога-музиканта, який проявив би широку компетентність у своїй професійній діяльності. Розглядаючи актуальні питання мистецької освіти студентської молоді, зупинимось на питаннях формування традицій *belcanto* у німецькій вокальній школі XIX століття, вплив традицій *belcanto* на подальший розвиток української вокальної школи та значення їх для розвитку співацького голосу майбутнього вчителя музичного мистецтва.

У наш час розвиток співацьких умінь і навичок у студентів мистецьких навчальних закладів спирається на технологію класичного *belcanto*. В основі класичного *belcanto* лежить реєстровий механізм співацького голосу і високий рівень зміни реєстрів у співі.

Загальною основою, що створює умови спадкоємності класичного *belcanto* і нового стилю – драматичного співу, є реєстрова природа співацьких голосів. Проблема використання природи людського голосу в музичному мистецтві виявилася головною, у центрі уваги як співаків і педагогів-вокалістів, так і композиторів. В історичному аспекті висвітлення даної проблеми є рушійною силою і внутрішнім механізмом еволюції мистецтва сольного співу в оперній культурі Європи. Використання реєстрової природи співацького голосу в різні оперні епохи було різноманітним, що визначало оперно-виконавські стилі з властивим їм характером вокального інтонування в музиці (діапазоном, теситурою співу, звуковисотним розміщенням вокальних партій в опері, хоровій музиці).

У процесі навчання реєстрова природа голосу більш яскраво виражена, ніж виявлені акустичні можливості голосового апарату. У виконавстві ж, навпаки, реєстровий механізм завуальований і відходить на другий план завдяки поступовому вирівнюванню голосових реєстрів через формування мікстового звучання. Тембральні особливості звука висуваються на перший план, витісняючи “фундамент” теорії і практики сольного співу – реєстрову природу. Акустичні можливості голосу співака розкриваються зі зростанням співацької майстерності. Виявлення взаємозв’язку реєстрового механізму співацького голосу й акустики голосового апарату є досить складним і актуальним завданням.

Спробу поєднати в процесі постановки голосу розвиток реєстрової природи і виявлення акустичних можливостей на основі фонетики німецької мови здійснив Ю. Штокгаузен (1826–1906) у праці “Методика співу” (1884). За Штокгаузеном [3, с. 128] у першу чергу слід звертати увагу на якість звучання голосу. Висота звуку є результатом діяльності м’язів гортані і голосових складок. Сила звуку залежить від діяльності легенів, грудної клітини і діафрагми. Тембр формується завдяки утворенню голосних, виявленню резонансу надставної трубки і змінюється через рухи язика, губів, піднебінної завіски, гортані, горла. Усвідомивши ці закони, учень може цілеспрямовано управляти роботою голосового апарату, досягаючи потрібної йому якості звучання. Практично Штокгаузен запропонував формування такого співацького звуку, що за своїми характеристиками відповідає змішаному голосоутворенню.

Проблема використання природи співацького голосу залежить від *трисядності компонентів*: реєстрового механізму голосу співака; акустики голосового апарату; координації роботи голосових органів у співі, як результат взаємозв’язку перших двох. Зміна одного з компонентів відразу позначається на діяльності голосового апарату у виконавстві [2, с. 141].

Відкриття в XX ст. “змішаного” типу звукоутворення і прийому “прикриття” звука зумовили, з одного боку, кризу й еволюцію класичного *belcanto*, а з іншого – становлення і розвиток національних вокально-оперних шкіл, зокрема української. У цьому процесі найважливішу роль починає відігравати фонетика мови. Звідси постає не тільки приватне питання про зміну діяльності голосового апарату в співі, але й глобальна проблема взаємозв’язку традицій

і принципів класичного *belcanto* з національними вокально-оперними школами, що формувалися. Тобто, внутрішньо змінюючись, вищеназвана триєдність компонентів не зникає, а переходить у нову якість. Отже, між класичним італійським *belcanto* XVIII ст. і національно-оперними школами XIX ст. існує певна спадкоємність, яка змінює наші погляди на історію розвитку вокального мистецтва в європейській музичній культурі минулих епох.

У другій половині XIX ст. *фонетико-акустичним методам* стали надавати провідного та самостійного значення. Дикція, вимова і тембральний колорит голосу співака висуваються як найважливіші засоби драматичного виконання, в основі яких – фонетико-акустичні властивості мови і співацького голосу. Фонетико-акустичний метод не одержав позитивної оцінки у вокальних педагогів, що дотримувались принципів стилю класичного *belcanto* [1, с. 123].

Виникнення різноманітних поглядів з питань виховання співака і його голосу залежало від рішення найсуттєвішої проблеми оперного співу, а саме використання природи співацького голосу у виконавстві. При цьому музично-естетичні вимоги до оперних голосів усе більше спиралися на акустичні властивості і можливості співацьких голосів, зумовлених якістю мікстового тембру. Обґрунтування теорії сольного співу здійснювали за допомогою суміжних природничо-наукових дисциплін, фонетики мови. Регістрова природа виявилася практично виключеною з процесу навчання й через складності досліджень даного механізму в той час. Лише деякі вокальні педагоги змогли поєднати регістровий механізм і фонетико-акустичний підхід у єдину концепцію.

Голосовий апарат видатного співака і людини, що не співає, однаковий. Проте природно-наукові дослідження не можуть розкрити таємницю співу. Учення про правильну функцію повітря – основа постановки голосу. Головний принцип – направлення звука в голову і уміння “вести” тон, проспівати його.

Смисл постановки голосу – в правильній функції дихання і звукоутворенні. Вся ця складна система спрямована на формування елементарних властивостей співацького звука.

У вченні про співацький голос стали відокремлюватися три сфери, які так чи інакше пов’язані з природою співацького голосу і природно-науковими дослідженнями (анатомо-фізіологією, акустикою): регістровий механізм, акустика голосового апарату, типізація діяльності органів голосового апарату (дихання, гортань, горло, язик, рот і артикуляція) у співі. За різних часів будь-яка із сфер висувалася на перший план.

Отже, і наприкінці XIX ст. проблема досліджень в галузі історії вокальної педагогіки і виконавства потребувала якнайшвидшого вирішення, відсутність якого перешкождала подальшому розвитку співацьких умінь і навичок.

Таким чином, вивчення європейського досвіду розвитку вокальної педагогіки та виконавства в історичному аспекті допомагає майбутньому вчителю музичного мистецтва розкрити практичні можливості реалізації отриманих знань. Результатом вивчення розширюється не тільки інтелект студента, а й надається можливість у нього розвивати співацькі уміння і навички, створювати якісну виконавську інтерпретацію вокального твору, досягаючи професійного самоствердження загалом.

Список використаних джерел:

1. *Стахевич А. Г.* Вокальное искусство Западной Европы. Творчество, исполнительство, педагогика: исследование / А. Г. Стахевич. – К. : НМАУ им. П. И. Чайковского, 1997. – 272 с.
2. *Стахевич О. Г.* Традиції Belcanto у німецькій вокальній школі XIX ст. / О. Г. Стахевич // Вісник Харківської державної академії культури : зб. наук. пр. – Вип. 6 / Харк. держ. акад. Культури ; відп. ред. Н. М. Кушнарєнко. – Х. : ХДАК, 2001. – С. 139-145.
3. *Стахевич О. Г.* Belcanto і акустичні теорії у німецькій вокальній школі XIX ст. / О. Г. Стахевич // Культура України. Вип. 8. Мистецтвознавство : зб. наук. пр. / Харк. держ. акад. Культури ; відп. ред. О. Г. Стахевич. – Х. : ХДАК, 2001. – С. 125-137.

Annotation

In post-industrial period education becomes one of the most important elements of global politics. It acquires more and more necessity in leading development and globalization. Different scientists emphasize that the system of education in information society should function as the component of the scope of reason and transform from conservative to the noosphere. In particular the essence of this phenomenon is closely connected with human spirituality, ability to build constructive links with the world and spiritual inner harmony of essential powers. The importance of such harmony gives the opportunity to consider the purpose and educational curriculum, as the integration of different national cultures, traditions and customs. The main element of educational paradigm appeals to inner, spiritual human world. The exceptional resource of formation and development of ideological representation, spiritual potential, cultural competence of the individual is vocal art.

Keywords: *belcanto, register mechanism of singers voice, acoustic possibilities of vocal organ, timbre, phonetic and acoustic methods.*

УДК: 378.011.3-051:784

**Парфенюк І. П.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
Науковий керівник: Тоцька Л. О., канд. пед. наук, доцент**

ВОКАЛЬНА ПІДГОТОВКА ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ МИСТЕЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГА-МУЗИКАНТА

На сучасному етапі розвитку суспільства основним завданням вищої освіти є підвищення рівня фахової підготовки майбутніх учителів. Одним із основних напрямків удосконалення вищої музичної освіти є виховання такого педагога-музиканта, який проявив би широку компетентність у своїй професійній діяльності.

Вокальна підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва як складова професійно-мистецької компетентності передбачає синтез, єдність вокально-технічних знань, умінь і навичок у галузі виконавства та досвіду практичної художньо-освітньої діяльності. На заняттях з постановки голосу у сучасних умовах особливої уваги викладачів-вокалістів вимагає проблема вдосконалення рівня фахової вокальної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва, нерозривність формування художньо-виконавських умінь і навичок студентів, відпрацювання художнього виконання вокальних творів із подоланням технічних складнощів. Пошук шляхів розв'язання цієї проблеми залишається актуальним.

Ключові слова: *теорія співацького голосу, “регістр співацького голосу”, грудний регістр, фальцет, “прикриття” звуку, акустика голосового апарату, тембр, артикуляційний апарат, “вібраційні відчуття”, резонанс.*

Огляд наукових праць з теорії музичної педагогіки свідчить про те, що більшість досліджень у галузі вокальної педагогіки присвячувалися проблемам розвитку співацького голосу вокалістів-виконавців, підготовки професійних співаків до виконавської діяльності. Отже, у даній роботі ми розглянемо теоретичні аспекти побудови, формування та розвитку співацького голосу.

Спроби створення теорії сольного співу здійснювалися неодноразово. Практично кожна вокально-методична праця XIX ст. претендувала на рівень теоретичного узагальнення. На сучасному етапі розвитку мистецтва у вокальній педагогіці теорію співацького голосу визначають *три фактори*: регістрова природа; акустичні можливості голосового апарату; діяльність органів голосового апарату у співі.

На думку професора Д. Аспелунда, “регістровий механізм – це вихідний, природний ресурс голосу, що так чи інакше видозмінюється, змішується, культивується, залежно від індивідуальних особливостей, від запитів виконання, художньої практики” [1, с. 195]. Регістр співацького голосу – це послідовна низка звуків, які відтворюються одним механізмом голосоутворення [2, с. 20].

Традиційно в чоловічих голосах розрізняють два регістри (грудний і фальцет), а в жіночих три (грудний, центральний або змішаний і головний), посилаючись на різну анатомічну будову і функціональні можливості чоловічої і жіночої гортані.

Природа голосових регістрів була з'ясована в середині XIX ст. М. Гарсія – сином, який вперше спостерігав роботу голосових складок. У грудному регістрі голосові складки змикалися повністю усією довжиною, причому в коливаннях брали участь і черпакуваті хрящі. У фальцетному – черпакуваті хрящі щільно стискалися, а між краями голосових складок утворювалася щілина. Лікар В. Чаплін, відзначаючи у своєму дослідженні єдину природу коливальної діяльності і регістрової перебудови у всіх типів голосів, оцінює регістрові режими за щільністю змикання голосових складок: “В основі регістрової перебудови лежить щільність змикання голосових складок” [4, с. 16]. Щільне змикання створює багатий обертонами тембр, сильний голос із широкою динамічною палітрою.

Отже, в співацькому голосі можна виділити два основних регістрових типи звукоутворень – грудний і фальцетний, які лежать в основі розвитку голосового матеріалу. У чоловіків основним співацьким є грудний, а фальцет виконує допоміжну функцію. У жінок основним співацьким є фальцетний (звучання мікстового внизу і головного вгорі), тоді як грудний-допоміжний.

Одна з властивостей голосових регістрів, використовуваних у вокальній педагогіці й виконавстві, – здатність до розширення обсягу регістрових звукоутворень вгору і вниз, що відповідає науковим положенням Юссона про верхні границі регістрів. Так, жінки, які співають у народній манері, досягають у грудному регістрі до₂, до-дієз₂ відкритого звучання. Високий регістровий перехід визначає роботу органів голосового апарату, а також створює умови для виявлення акустичних можливостей голосового апарату.

Однією з найскладніших проблем вокальної педагогіки є формування високих звуків у грудному регістрі чоловічих голосів. З підвищенням звуку за діапазоном, як правило зростає напруження на рівні гортані. Звук при цьому “біліє”, стає “крикливим”. Від співака в цьому випадку вимагаються змінити світлий тембр голосу на темний, тобто застосовують прийом “прикриття”.

За Юссоном, “прикриття звука є захисним механізмом голосових складок під час фонації” [5, с. 98]. Механізм прикриття ще не досліджений повною мірою. У вокально – педагогічній практиці прикриття звука пов'язане з комплексом м'язових і акустичних (вібраційних) відчуттів.

У ненавчених співаків внутрішньорегістровий перехід різкий і помітний, у професійних він більш вирівняний і здійснюється з мінімальними змінами. Отже, мета вокального навчання – формування єдиної позиції співу при всьому діапазоні.

Наступний фактор, який визначає співацький голос – це *акустика голосового апарату*. У вокально-педагогічній практиці вона розглядається з позиції оцінки на слух тембру звука, голосних та вібраційних відчуттів, що виникають під впливом явища резонансу порожнин надставної трубки і грудної клітки. Формування тембру звука залежить від максимального виявлення резонансу порожнин голосового апарату й утворення голосних.

Тембр голосних створюється ротоглотковим рупором, а тембр верхніх частот визначається якістю гортані. Утворення чітких голосних у співі – один із принципів художнього виконавства. Тим часом, усі голосні різні за акустичними характеристиками і положенням у ротоглотковій порожнині.

У процесі постановки голосу проблема утворення голосних поєднується з проблемою установки єдиної позиції формування співацького звука. Прийом змішування голосних з метою їх вирівнювання між собою за округлістю, щільністю, тембровими якістьями, голосності, рівності дозволяє поєднати процес випрацювання необхідної чіткості з процесом формування співацького звука.

У співі важлива координація резонуючих порожнин. Так, переважання резонансу горла над

резонансом порожнини рота веде до темнішого, “глибокого” звучання голосу. Перевага резонансу порожнини рота характеризується світлим, яскравим тембром. Виявлення резонансу порожнин і відповідна їхня координація – важлива проблема процесу постановки голосу, яка пов’язана з вібраційними відчуттями співака.

На думку В. Морозова, вокальні педагоги в практиці мало оперують “вібраційними відчуттями” порівняно зі слуховими чи м’язовими. При правильному співі на гарній опорі й “озвученості” всіх резонаторів у співака виникає сильне відчуття вібрації у всьому тілі. Вібраційні відчуття для співака – найважливіший засіб контролю за власним голосом.

У процесі розвитку співацького голосу важливі резонанс і вібраційні відчуття грудної клітки, порожнини глотки, рота, почасти □ носоглотки. Виявлення резонансу порожнин у їхній сукупності, взаємодії між собою, крім голосних, визначають темброві якості звука.

Резонанс грудної клітки Прянішников співвідносить з точкою опори звуку в груді. Виявлення і взаємодія резонансу грудей і рота сприяє формуванню тембрових якостей насамперед у грудному регістрі: “При грудних звуках треба почувати ніби дві точки опори звуку: одну в груді, іншу – у тверде піднебіння за передніми зубами” [3, с. 39]. Тобто, грудну опору звука необхідно сполучати з резонансом порожнини рота та резонансом порожнини горла, розвиваючи в такий спосіб вібраційні відчуття в співі.

Таким чином, у процесі вокальної підготовки майбутніх педагогів-музикантів викладач-вокаліст основну увагу повинен приділяти виробленню теоретичних і практичних знань з правильного звукоутворення, розвитку вокально-технічних умінь і навичок, не забуваючи при цьому, що основними його завданнями є виховання творчої особистості, висококультурного музиканта-творця, здатного до самостійного трактування вокальних творів. Вищезначене надасть можливість підвищити професійну мистецьку компетентність майбутнього фахівця мистецтва.

Список використаних джерел:

1. *Дмитриев Л.* Основы вокальной методики / Л. Дмитриев. – М., 1968.
2. *Коломоєць О.* Хорознавство / О. Коломоєць. – К. : “Либідь”, 2001.
3. *Прянішников И.* Советы обучающимся пению / И. Прянішников. – М., 1958.
4. *Чаплин В.* Регистровая приспособляемость певческого голоса : автореф. дис. ... канд. иск. / В. Чаплин. – Тбилиси, 1977. – 29 с.
5. *Юссон Р.* Певческий голос / Р. Юссон. – М., 1974.

Annotation

The main aim of high education in the modern stage of development of the society is to increase the level of professional training for future teachers. One of the main ways how to improve the system of education in high music schools are bringing up a music teacher, having wide competence in his profession.

Vocal training for future teacher of music appears as a component of professional and artistic activities and provides synthesis, unity of vocal and technical knowledge, abilities, skills in the branch of performing and experience of practical artistic and educational activities. There are some problems, coming up during voice setting lessons, need special attention in current conditions: improving the level of professional vocal training for future teachers of music, continuity of formation of artistic and performing students' abilities and skills, working out artistic performing of vocal works and overcoming the technical difficulties. The search of solving the problem is considered to be actual.

Keywords: *the theory of singers voice, “the register of singing voice”, vocal register, falsetto, “weakening” of the voice, acoustics of vocal organs, timbre, organs of articulation, “vibrating feeling”, resonance.*

УДК: 74

*Самбурська А. Л.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
Науковий керівник: Бут Н. К., ст. викл. каф. дизайну та реклами*

ДИЗАЙН ЯК ГАЛУЗЬ СУЧАСНОГО МИСТЕЦТВА

У тезах проаналізовано процес усвідомлення дизайну як галузі сучасного мистецтва. Дизайн розглянуто як специфічний вид мистецько-естетичної діяльності, пов'язаний з технічними, соціокультурними, естетичними перетвореннями.

Ключові слова: мистецтво, дизайн, проектна діяльність, естетичний образ, утилітарність.

Наразі актуальними у суспільстві є теми, що пов'язані зі сферою творчості, комунікації внутрішнього світу члена суспільства із зовнішнім соціумом. Можна прослідити, що вони активно послугуються шляхом творчого пошуку, мистецької діяльності. Мистецька освіта в сучасному світовому просторі включає в себе опанування знаннями і практичним досвідом за спеціальністю Дизайн (за напрямками). Однак залишається відкритим питання про співвідношення мистецтва і утилітарності в готовому продукті творчості дизайнера.

Дослідники даної проблематики такі як Джонатан Барнбрук, М. Л. Яковенко, І. М. Ілюшина, В. Я. Кардаш, О. І. Кочережко, Н. Я. Крижановська, В. Р. Аронов зазначають, що дизайн охопив більшість аспектів навколишньої дійсності, й усі розуміють рівень його впливу на формування загальної візуальної культури [2, с. 29-30], важливість мистецької першооснови дизайну [5].

Мистецтво як одна з форм суспільної свідомості, вид діяльності, що відбиває дійсність у конкретно-чуттєвих образах, має у своєму складі безліч сфер: література, архітектура, скульптура, музика, театр тощо [3]. Сучасне мистецтво у своєму пошуку нових образів, засобів, матеріалів, переходу від об'єкта до процесу (перформанси, інсталяції) [4] значною мірою може послугуватися саме дизайном.

У створенні проекту та його реалізації дизайнер проходить всі стадії творення від ідеї до втілення (друк графічних матеріалів, монтаж малих архітектурних форм, пошив одягу тощо). Кінцевий виріб/естетичний образ, який має у своєму складі не лише всі елементи, притаманні витворам мистецтва (композиція, закони колірної гармонії, підпорядкування заданій темі), залежить ще й від технічних засобів, надбань наукового розвитку суспільства. Тобто можна зробити висновок, що дизайн як специфічна галузь сучасного мистецтва окрім базової естетичної функції виконує ще й утилітарну, проходить апробацію користувачем. Серед основних завдань дизайну бачимо ергономічність, інтерфейс користувача, останні тенденції. Певна складність процесу дизайн-творення полягає в постійному невід'ємному діалозі "творець-глядач-користувач". Метою дизайну може бути вирішення проблем проектування від найменшого елемента конструкції до глобальних і навіть утопічних ідей. Окрім цього дизайн є інструментом комунікації між людиною та об'єктом дизайну [1].

Отже, об'єкт дизайну – річ, що модифікується завдяки дизайну у напрямку вирішення проблем проектування та/або соціальної привабливості [1]. Задача полягає у формуванні гармонійного предметного середовища, що найбільш повно задовольняє матеріальні, естетичні та духовні потреби людини.

Як діяльність, що пов'язана з перетворенням дійсності за законами краси та гармонії, дизайн, незважаючи на швидкість та динамізм розвитку суспільства, повинен збалансовано утримувати співвідношення мистецтва і утилітарності у процесі та результаті проектної діяльності, активно користуватися мистецькими прийомами і відповідально формувати свою ланку простору сучасного мистецтва.

Список використаних джерел:

1. Дизайн. Матеріал з Вікіпедії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [\[https://uk.wikipedia.org/wiki/Дизайн\]](https://uk.wikipedia.org/wiki/Дизайн)
2. *Джонатан Барнбрук*. Дизайн як життєтворення / Джонатан Барнбрук // ART UKRAINE. – № 5(29-30).
3. Короткий енциклопедичний словник з культури. – К., 2003.
4. Сучасне мистецтво: від стріт-арт до інсталяцій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : "<http://www.epochtimes.com.ua/life/art/suchasne-mystetstvo-vid-strit-art-do-instalyatsiy-102303>.
5. *Яковенко М. Л.* Дизайн як сучасна форма вираження естетичного початку в культурі / М. Л. Яковенко // збірник праць [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.info-library.com.ua/books-text-12063.html>

Annotations

The theses analyzes the process of awareness of design as contemporary art. The design is considered as a specific kind of artistic and aesthetic activities associated with the technical, socio-cultural , aesthetic transformations.

Keywords: *art, design, project activity , aesthetic image, utility.*

Історія розвитку математичної, фізичної та методичної думки в Україні (в портретах особистостей)

УДК: 51(092)

*Баблюх М. П.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
Науковий керівник: Требенко Д. Я., канд. фіз.-мат. наук, доцент*

ЖИТТЯ ТА НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОФЕСОРА М. Ф. КУЗЕННОГО

В тезах висвітлено основні моменти життя та наукової діяльності відомого українського математика, алгебраїста, доктора фізико-математичних наук, професора Миколи Феодосійовича Кузенного.

Ключові слова: алгебраїчна школа С. М. Чернікова, теорія груп.

Кузенний Микола Феодосійович народився 3 січня 1948 року в селі Кам'яний Брід Лисянського району Черкаської області. У дитинстві Микола мріяв стати моряком. Проте вирішив здійснити мрію матері й вивчатися на лікаря. Закінчивши Кам'яно-Бродську восьмирічку на "відмінно", хлопець збирається вступати до Херсонського медичного училища. Але доля склалась інакше.

Незадовго до вступних іспитів, випасаючи в полі худобу, друзі Миколи знайшли запал від німецької міни, який розірвався просто в руках хлопця. В результаті юнак втратив кисть лівої руки, права рука була травмована, а за зір лікарі довго боролись. Однак, коли до палати зайшов завідувач відділення і розповів про сліпого математика з Болгарії, який навчився читати за системою Брайля, став професором, Микола зрозумів: надії ніякої, слід готуватися до найгіршого. Коли виписували, лікар побажав на прощання: "Все в тебе буде добре, може ще й математиком станеш" [1]. Як у воду дивився!

Після повернення з лікарні Микола продовжив навчання в школі, незважаючи на те, що туди треба було йти п'ять кілометрів. В цьому йому допомагали друзі. Школу закінчив із золотою медаллю.

Любов до математики приводить М. Ф. Кузенного на Фізико-математичний факультет Херсонського педінституту. На заняття водила старша сестра Марія, лекції доводилось записувати на диктофон. Інформацію з підручників надиктовували однокурсники. Першим розгледів талант хлопця викладач інституту Анатолій Федорович Турбін, який пізніше став ще й близьким другом. Його вразило, що юнак в темних окулярах, навіть не записуючи умову задачі, миттєво повідомляв правильну відповідь.

У 1970 році математик з незрячими очима отримує диплом з відзнакою про закінчення Херсонського педінституту і одержує направлення на стажування в Київський педагогічний інститут імені О. М. Горького до видатного радянського алгебраїста, члена-кореспондента

Академії Наук УРСР Сергія Миколайовича Чернікова [2]. В 1975 році Микола Феодосійович успішно захищає дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата фізико-математичних наук.

Протягом 1975–1992 рр. працював інженером в НВО “Київміськсистемотехніка”, де методом математичного моделювання розробляв оптимальні маршрути сміттєвивозу. З 1992 р. по 1995 р. працював старшим науковим співробітником Інституту педагогіки Академії Педагогічних Наук України.

Після захисту кандидатської дисертації продовжував займатись дослідженнями в області теорії груп. Ним було описано метабільні групи та їх узагальнення, групи з умовами щільності нормальності для нециклічних підгруп.

У 1995 році захищає дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора фізико-математичних наук. В цьому ж році його запрошують на роботу до Інституту математики НАНУ. В 1996 році М. Ф. Кузенному присвоєно звання професора. З 1997 року він стає провідним науковим співробітником відділу алгебри Інституту математики НАНУ. Ним опубліковано більше 160 наукових праць, з них дві монографії.

Одночасно М. Ф. Кузенний керує науковою діяльністю аспірантів кафедри вищої математики Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова, є співкерівником наукового семінару з теорії груп. Під його керівництвом захищено більше десяти кандидатських дисертацій.

За досягнення в області математики Микола Феодосійович нагороджений медаллю імені М. В. Остроградського.

Інтереси професора не обмежувались математикою. Він захоплювався класичною музикою, театром, літературою, мав розряд із шахів, здійснював активну громадську роботу: був одним із засновників громадської організації “Спілка вчених-інвалідів “Гомер”” [1].

23 квітня 2010 року професор Микола Феодосійович Кузенний трагічно загинув. В пам’яті друзів, учнів він назавжди залишився доброзичливою, щирою, відвертою, мудрою людиною, з якою завжди можна було поговорити на будь-яку тему, отримати цінну пораду. Микола Феодосійович був мужньою людиною, яка в будь-якій ситуації залишалася оптимістом, не втрачала почуття гумору і завжди могла підтримати, підбадьорити. Його ідеї, задуми продовжують жити в роботах учнів, реалізуються в громадських проектах.

Список використаних джерел:

1. “Математик з незрячими очима” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pres-centr.ck.ua/print/news-1088.html>
2. Педагогічні персоналії [Електронний ресурс] / Микола Феодосійович Кузенний. – Режим доступу : http://www.intellect-invest.org.ua/pedagog_personalias_kuzenny_mf/

Annotation

The theses highlights the main points of life and scientific work of the famous Ukrainian mathematician, algebraist, Doctor of Sciences in Physics and Mathematics, Professor N. F. Kuzennyi.

Keywords: *algebraic school of S.N.Chernikov, the theory of groups.*

УДК: 623.799

*Банак Р. Д.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
Науковий керівник: Рокицький М. О., канд. фіз.-мат. наук, доцент*

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ТА СТАНОВЛЕННЯ НАНОТЕХНОЛОГІЙ

В даних тезах розглядаються історичні етапи розвитку уявлень про нанотехнології. Висвітлюються вчені-фізики, які зробили вагомий внесок у вивченні та становленні нанофізики як окремої галузі. Розглянуто основні наукові ідеї та роботи в даній галузі. Наводяться приклади можливостей, що відкриваються завдяки нанотехнологіям, які ставлять розвиток людства на новий щабель у найближчому майбутньому.

Ключові слова: нанотехнології, нанофізика.

Область науки і техніки, іменована нанотехнологією та відповідна термінологія, з'явилися порівняно недавно. Зацікавленість нанотехнологіями у нинішньому XXI столітті пояснюється швидкими темпами розвитку науки і техніки та суспільства в цілому.

Нанофізика – розділ фізики, що вивчає найменші об'єкти, відомі людині: атоми, елементарні частинки тощо. Всі вони мають розміри менше нанометра, тобто менше однієї мільярдної метра. Технології, що реалізуються на основі вчень нанофізики називають *нанотехнологіями* [1].

Останніми роками темпи науково-технічного прогресу стали залежати від використання штучно створених об'єктів нанометрових розмірів (1 нанометр (нм) дорівнює одній мільярдній долі метра або, що те ж саме, одній мільйонній долі міліметра). Створені на їх основі речовини називають наноматеріалами, а способи їх виробництва і використання - нанотехнологіями.

Батьком нанотехнологій можна вважати грецького філософа Демокріта. Приблизно у **400 р. до н.е.** він вперше використовував слово "атом", що в перекладі з грецького означає "неподільний", для опису найменшої частки речовини. Проте бурхливий розвиток нанофізики почався у XX столітті.

Розглянемо основні етапи розвитку нанофізики та нанотехнологій [2].

1905 рік. Швейцарський фізик Альберт Ейнштейн опублікував роботу, в якій доводив, що розмір молекули цукру складає приблизно 1 нанометр.

1931 рік. Німецькі фізики Макс Кнолл і Ернст Руска створили електронний мікроскоп, який вперше дозволив досліджувати нанооб'єкти.

1959 рік. Американський фізик Річард Фейнман вперше опублікував роботу, в якій оцінювалися перспективи мініатюризації.

1968 рік. Альфред Чо і Джон Артур, співробітники наукового підрозділу американської компанії Bell, розробили теоретичні основи нанотехнології при обробці поверхонь.

1974 рік. Японський фізик Норіо Танігучі ввів в науковий обіг слово "нанотехнології", яким запропонував називати механізми, розміром менш одного мікрона.

1981 рік. Німецькі фізики Герд Бінніг і Генріх Рорер створили мікроскоп, здатний візуалізувати окремі атоми.

1985 рік. Американський фізики Роберт Керл, Херольд Крото і Річард Смоллі створили технологію, що дозволяє точно вимірювати об'єкти, діаметром в один нанометр.

1985 рік. Річардом Смоллі відкриті фуллерени - молекули вуглецю у формі кулі (молекула C₆₀, атоми вуглецю в якій розташовані в кутах п'яти- і шестикутників, створюючи форму м'яча). В 1991 Суміо Ііджима з компанії NEC відкрив вуглецеві нанотрубки.

Перші засоби для нанотехніки були винайдені ІВМ. В 1982 році Гердом Біннігом і

Генріхом Рорером був створений растровий тунельний мікроскоп, за що його творці одержали Нобелівську премію, а вже в 1986 році – атомний силовий мікроскоп, що дозволяє розглядати атоми не тільки металів [3].

Для дослідження атомної структури речовини нанотехнологія використовує такі інструменти як: скануюча тунельна мікроскопія, іонно-польова, атомно-силова, магніто-силова, електронно-силова, тунельна та електронна мікроскопія.

1986 рік. Виходить книга Еріка Дрекслера “Машини створення”. У ній учений висловлює концепцію, по якій за допомогою нанотехнологій можна послідовно збирати макрооб’єкти з окремих атомів і молекул.

Атомний силовий мікроскоп винайшли в 1986 році Герд Бінніг, Келвін Квейт і Крістоф Гербер майже одразу ж після винаходу скануючого тунельного мікроскопа. Ідея була закладена Гердом Біннігом і Генріхом Рорером (Нобелівська премія з фізики, 1986 рік). За допомогою атомно-силового мікроскопа можна одержувати зображення як фізичних, так і біологічних і хімічних об’єктів (вірусів і бактерій, атомів і молекул).

1986 рік. Нанотехнологія стала відома широкій публіці. Американський футуролог Ерік Дрекслер опублікував книгу, в якій передбачав, що нанотехнологія незабаром почне активно розвиватися.

1989 рік. Дональд Ейглер, співробітник компанії IBM, виклав назву своєї фірми атомами ксенону.

1991 рік. Іджімом відкриті вуглецеві нанотрубки – протяжні циліндричні структури діаметром від одного до декількох десятків нанометрів і завдовжки до декількох мікрон, складаються з однієї або декількох згорнутих в трубку гексагональних графітових площин (графенів) і закінчуються зазвичай півсферичною головкою.

1998 рік. Голландський фізик Сеез Деккер створив транзистор на основі нанотехнологій.

1999 рік. Американські фізики Джеймс Тур і Марк Рід визначили, що окрема молекула здатна поводитися також, як молекулярні ланцюжки.

2004 рік. Відкритий графен Андрієм Геймом та Костянтином Новосьоловим із Манчестерського університету. За це відкриття Гейм та Новосьолов були нагороджені Нобелівською премією з фізики за 2010.

Графен схожий за своєю будовою на окремий атомний шар у структурі графіту – атоми вуглецю утворюють стільникову структуру з міжатомною відстанню 0,142 нм. Без опори графен має тенденцію згортатися, але може бути стійким на підкладці. Більше того, графен був отриманий також без підкладки у вільному підвішеному стані, розтягнутий на опорах.

Гейм і Новосьолов отримали графен, здираючи графіт з підкладки шар за шаром. Їм уперше у світі вдалося відокремити атомарний шар від кристала графіту [4].

Нанотехнології обіцяють людству не більше і не менше як контроль над будовою матерії – причому як “мертвої”, так і “живої”. Розглядаючи окремий атом як цеглинку (або “деталь”) нанотехнологи шукають практичні способи конструювати з цих деталей нові матеріали із заданими характеристиками, надщільні інформаційні носії (інформація кодується на молекулярному рівні, як, наприклад, в ДНК) і надмалі механізми - наномашини. Об’єднання цих трьох напрямів може привести до створення небаченого досі штучного життя, створеного людьми на благо людей.

Ідея створення технологій у масштабах нанометра вперше спала на думку нобелівському лауреатові Річарду Фейнману. В 1959 році він висловився про проблему контролю й керування будовою речовини в інтервалі дуже малих розмірів – лекція “Там унизу ще багато місця” (“There is plenty of space on the bottom”): “жоден фізичний або хімічний закон не заважає нам міняти взаємне положення атомів” [2, 4].

Тоді його слова здавалися фантастикою тільки з однієї причини: ще не існувало технологій, що дозволяє оперувати окремими атомами на атомарному ж рівні (мається на увазі можливість

розпізнати окремий атом, узяти його і поставити на інше місце).

Саме ж поняття “нанотехнологія” було введено японцем Норіо Танігучі у 1974 р., він запропонував називати так технології й механізми, розміром менше одного мікрона, а також дав коротке визначення нанотехнології, як: міждисциплінарної, утворюючої технології, що дозволяє “технологічно” (відтворено, по описаних процедурах) робити дослідження, маніпуляцію й обробку речовини в діапазоні розмірів і з допусками 0,1/100 нм [4].

Нанотехнології зможуть допомогти людству досягти дуже амбіційних (навіть фантастичних) завдань:

- створення новітніх промислових технологій на атомарному й молекулярному рівнях;
- створення твердих тіл і поверхонь (матеріалів і плівок) зі зміненою молекулярною структурою, що дасть надміцні метали, тканини, пластмаси; матеріали, що самовідновлюються;
- створення нових хімічних речовин за допомогою складання з молекул, тобто без хімічних реакцій;
- створення логічних наноелементів і нанокомп’ютерів (мініатюризація й підвищення обчислювальної потужності комп’ютерів), і надпровідників нового типу (надхолодних);
- створення обчислювальних пристроїв на білкових молекулах;
- створення штучних аналогів живих організмів (рослин і тварин);
- створення нанороботів, наномашин (нанодривунів), прецизійних (точних) наноманіпуляторів;
- створення роботів-лікарів для імплантації в організм (для усунення генетичних і фізіологічних ушкоджень на клітинному й надклітинному рівнях).

Список використаних джерел:

1. Балабанов В. И. Нанотехнологии. Наука будущего / В. И. Балабанов. – М., Эксмо, 2009. – 248 с. (ISBN 978-5-699-30976-4).
2. Ратнер М. Д. Нанотехнология: простое объяснение очередной гениальной идеи / М. Д. Ратнер. – М.: Наука, 2006. – 231 с. – (ISBN 966-7254-60-6).
3. Суздаев И. П. Нанотехнология. Физико-химия нанокластеров, наноструктур и наноматериалов / И. П. Суздаев. – М.: КомКнига, 2006. – 290 с. – (ISBN 978-966-2011-05-0).
4. Шевченко В. Я. Белая книга по нанотехнологиям / В. Я. Шевченко. – М.: ЛКИ, 2008. – 380 с. – (ISBN 966-96146-0-0).

Annotation

In this theses the historical stages of nanotechnology ideas development are consited. Highlights physicists who have made outstanding contributions to the study and establishment of nanophysics as a separate branch. Viewed basic scientific ideas and work in this area. Enumerated study and research tools of nanotechnology. Examples of features that discovered thanks to nanotechnologies put human development to a new stage in the near future.

Keywords: *nanotechnology, nanophysics.*

*Волошина В. О.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
Науковий керівник: Бевз В. Г., доктор пед. наук, професор*

ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ І НАУКОВИЙ ДОРОБОК АКАДЕМІКА МИХАЙЛА ПИЛИПОВИЧА КРАВЧУКА

У дослідженні висвітлено основні віхи життя та наукові здобутки академіка та активного просвітницького діяча Михайла Пилиповича Кравчука, репресованого тоталітарним сталінським режимом.

Ключові слова: Михайло Пилипович Кравчук, алгебраїчна школа акад. Д. О. Граве, репресовані.

Історія України багата на постаті тих, кого не згадували під час тоталітарного режиму. Так сталося і з видатним математиком свого часу – академіком Михайлом Пилиповичем Кравчуком.

Серед областей його наукових інтересів були вища алгебра, математичний аналіз, теорія функцій дійсної та комплексної змінних, теорія ймовірності, математична статистика. І сьогодні досліджуються многочлени виду

$$k_n(x) = \frac{(-1)^n x!(N-x)!}{n! p^x q^{N-x}} \Delta^n \left[\frac{p^x q^{N-x+n}}{(x-n)!(N-x)!} \right], \quad [3, \text{с.13}]$$

де x, N – натуральні, $p + q = 1, p > 0, q \geq 0$, які вперше розглянув М.П. Кравчук, зокрема їх використовують у теорії кодування [1]. Неабияке практичне застосування мають і моменти Кравчука [1].

Праці і твори про самого М. Кравчука почали з'являтися лише із 1967 року [9]. Про нього писали Н. О. Вірченко [1; 2], Г. М. Сита [2;4], Г. М. Возняк [3], Р. Круцик, В. Шендеровський, М. Сорока [7;8;9] та ін.

Народився Михайло Пилипович 27 вересня 1892 року у с. Човниці на Волині в сім'ї землеміра Пилипа Йосиповича Кравчука. Початкову освіту він отримав від матері, колишньої гувернантки. 1901 року родина Кравчуків переїздить до Луцька, де він вступає до першого класу гімназії.

Доля видатного вченого склалася так, що із перших років життя він зустрівся із гострою соціальною несправедливістю і національною нетерпимістю, проти яких бунтував. Навчаючись у Луцькій гімназії узимку 1906-го Михайло брав участь у бунті гімназистів-старшокласників і потрапив у списки “неблагонадійних” [10, с. 3-9; 2, с. 7-9]. Варто уваги також те, що серед його вчителів був М. Черкаський, активний на полі проукраїнської діяльності [1, с. 10].

Закінчивши гімназію у 1910 році, із золотою медаллю, М. П. Кравчук вступає до математичного відділення фізико-математичного факультету університету св. Володимира. Навчався він відмінно, крім того, був активним учасником наукових семінарів з теорії груп, теорії ідеалів і теорії еліптичних функцій під керівництвом проф. Д. О. Граве та проф. Б. Я. Букреєва. Треба сказати, що М. П. Кравчук став одним із визначних представників алгебраїчної школи проф. Д. О. Граве, яка сформувалася у свій час із семінару в університеті св. Володимира і дала світу постаті М. Г. Крейна, Б. М. Делоне, О. Ю. Шмідта, М. Г. Чеботарьова, О. М. Островського.

Політичним діячем студент-Кравчук не був, однак його дозвілля було пов'язано з Українським клубом і Народним домом – осередками української культури Києва тих років, а також відвідував засідання студентського громадського об'єднання “Українська громада” [4, с. 113].

М. П. Кравчук закінчив університет у 1914 році з дипломом I ступеня. За клопотанням Д. О. Граве його залишають при університеті як професорського стипендіата для підготовки до наукової роботи. З вересня 1914 року протягом року молодий вчений працює у приватній гімназії ім. Жука. У 1915 році університет св. Володимира було евакуйовано до Саратова і М. Кравчук взимку 1915/1916 переїздить до Москви, де відвідує семінар з теорії функцій проф. Д. Ф. Сгорова, цикли лекцій М. М. Лузіна і Б. К. Млодозеевського. Після успішно складених магістерських іспитів у 1918–1920 рр. працює приват-доцентом Київського університету св. Володимира [1, с. 19].

У революційному 1917 році Михайло Пилипович викладав математичні предмети у 1 та 2 українських гімназіях, Українському народному університеті, видав проекти алгебраїчної та геометричної української математичної термінології [3, с. 5-17]. В роки революцій і потрясінь був членом Українського наукового товариства, фізико-математичного товариства при Київському університеті, співробітником новоствореної (1918 р.) Української академії наук, на початку 20-х років входив до комісії математичної термінології при Інституті наукової мови УАН, викладає математичні курси в електротехнічній школі, політехнічному, архітектурному, ветеринарно-зоотехнічному, сільськогосподарському інститутах. Одружившись, у 1920–1921 роках Михайло Пилипович вчителював і був директором школи в с. Саварці на Богуславщині, де пробудив потяг до знань у майбутнього конструктора авіадвигунів А. М. Люльки, а також в ті ж роки читав лекції С. Корольову в Київському політехнічному інституті.

14 грудня 1924 відбувся захист докторської дисертації М. П. Кравчука “Про квадратичні форми та лінійні перетворення”, перший в УРСР [6, с. 32]. У 1925 йому було присвоєно звання професора, а 29 червня 1929 року Михайла Пилиповича Кравчука було обрано дійсним членом Всеукраїнської Академії наук. На посаду академіка його висунули 35 організацій [1, с. 40]. Наприкінці року Михайло Пилипович очолює кафедру математичної статистики у Інституті математики.

Наступних вісім років були найбільш плідними в діяльності вченого, як в плані методичної роботи, так і з погляду на фундаментальні результати. У 1925 році М. Кравчука обирають членом НТШ (1925), членом математичних товариств Німеччини (1926), Франції (1927), Палермо (1927). У ВУАН він обіймав посаду завідувача відділу математичної статистики Інституту математики, одночасно був членом управи Київського інституту народної освіти, деканом факультету професійної освіти, членом секції наукових працівників міської Ради і у 1935 організував першу в Україні математичну олімпіаду школярів [1, с. 21]. Крім того, його викладацька робота в ті роки допомогла виховати відомих математиків О. Смогоржевського, В. Зморовича, П. Бондаренка.

У 1935 році був репресований друг Михайла Пилиповича – поет М.Зеров, і тривожне кільце репресій почало змикатися навколо самого М. Кравчука. У “Проблематиці Всеукраїнської академії наук на 1934 у народно-господарському розрізі” окрім завдань поглиблення і розширення існуючих наукових пошуків значилося завдання позбавитися від “неблагонадійних” елементів [6, с. 37]. Не останню роль у подальших трагічних подіях мала відмова М. П. Кравчука бути обвинувачем для затриманих “контрреволюційних” елементів у статті в газеті “Комуніст”, яка вийшла 14 вересня 1937 року. Розпорядженням від 4 жовтня 1937 року було ліквідовано кафедру математичної статистики, якою керував М. П. Кравчук, а в жовтні розстріляли М. Х. Орлова, одного із його учнів. Самого Михайла Пилиповича арештували 21 лютого 1938 року. 23 вересня Виїзна сесія Військової комісії Верховного суду СРСР винесла вирок “М. П. Кравчука приговорить к тюремному заключению сроком на 20 лет с поражением в политических правах на 5 лет, с конфискацией всего личного имущества” [6, с. 48].

У колимському засланні, на золотих копальнях, куди його відправила рука режиму, доля знову звела видатного математика зі своїм учнем С. П. Корольовим, який, на щастя, пережив репресії. Однак, не судилося вижити самому Кравчуку і 9 березня 1942 року його серце припинило битися.

15 вересня 1956 року, завдяки клопотанням дружини його було посмертно реабілітовано за відсутності складу злочину, а 20 березня 1992 року – поновлено у складі дійсних членів Академії наук України [6, с. 81].

Із 1992 року проводиться Міжнародна наукова конференція ім. акад. М. Кравчука (перша відбулась у Луцьку 27-28 вересня), 14-15 травня 2014 року відбулась XVI Міжнародна наукова конференція ім. акад. М. Кравчука. У Києві на будинку № 21 по вул. Лютеранській, де мешкав академік М. П. Кравчук, відбулося урочисте відкриття присвяченої йому меморіальної дошки (23.09.1992 р.; скульптор – Наталія Дерегус). У 2003 році йому встановлено пам'ятник біля головного корпусу Київського політехнічного університету, а також в Дарницькому районі Києва у 2009 році його ім'ям названо вулицю [6, с. 95; 4, с. 122].

Отже, М. П. Кравчук був видатним вченим. Хоча його імені судилося пройти через забуття, наукові здобутки його

Список використаних джерел:

1. *Вірченко Н. О.* Велет української математики. / Н. О. Вірченко. – К. : Задруга, 2007. – 80 с.
2. *Вірченко Н. О., Сита Г. М.* Михайло Пилипович Кравчук. / Н. О. Вірченко, Г. М. Сита. – К. : Наукова думка, 1992.
3. *Возняк Г. М.* Михайло Кравчук: Моя любов – Україна і математика / Г. М. Возняк // Тернопільський осередок Наукового товариства імені Шевченка. – Т. : Навчальна книга Богдан, 2012. – 111 с.
4. Зона / О. Різників // Всеукр. тов-во політ. в'язнів і репресованих. – Вип. 28. – Одеса. – С. 113-122.
5. *Кравчук М. П.* Вибрані праці. Методика навчання математики. Історія математики. / М. П. Кравчук ; укл. Н. О. Вірченко. – К. : Задруга, 2014. – 450 с.
6. *Самойленко А. М.* Хроніка–2005: Сторінки з історії Інституту математики НАН України / А. М. Самойленко, В. В. Строк, В. І. Сукретний. – К. : Інститут математики НАН України, 2006. – С. 18-82.
7. *Сорока М. О.* Колимська теорема Кравчука. / М. О. Сорока. – К. : Молодь, 1991. – С. 3-59.
8. *Сорока М. О.* Михайло Кравчук. / М. О. Сорока. – К. : Молодь, 1985. – С. 11-60.
9. *Сорока М. О.* Поет німого числа. / М. О. Сорока. – К. : Знання, 1967. – С. 3-19.

Annotation

Article represents the main periods of life and main science results of the academician Mikhail P. Kravchuk, who was repressed in the years of Stalin's totalitarianism.

Keywords: *Mikhail P. Kravchuk, algebraic school of acad. D. O. Grave, repressed.*

УДК: 51: 929 (477)

**Дорошенко Я. Д.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
Науковий керівник: Яценко С. Є., канд. пед. наук, доцент**

ЖИТТЄВИЙ І ТВОРЧИЙ ШЛЯХ АНДРІЯ ГРИГОРОВИЧА КОНФОРОВИЧА

В даних тезах представлено біографію Конфоровича А.Г. Акцентується увага на його педагогічній спадщині. Проведено короткий аналіз його наукових праць. Викреслено коло його наукових інтересів. Відмічено вагомий внесок Андрія Григоровича в розвиток історії математики та популяризацію математичних знань.

Ключові слова: *історія математики, педагог, популяризація математичних знань.*

Багата талантами українська земля подарувала світу багато визначних математиків, педагогів, методистів. Кожний студент, який вступив до педагогічного вузу, обравши ту чи іншу спеціальність, повинен знати історію своєї альма-матер, пишатися видатними особистостями, вченими, бути вдячним науковцям за їхню плідну працю, великі надбання, вагомий внесок в розвиток історії науки. Багато визначних математиків стали зразками беззавітної відданості науці, патріотами свого народу. Хочу згадати про видатного українського педагога-математика Андрія Григоровича Конфоровича, який багато років пропрацював в НПУ імені М. П. Драгоманова і залишив по собі неабияку пам'ять у вдячних нащадках.

Народився Андрій Григорович 21 грудня 1923 року в с. Буда-Бобинська Бородянського району Київської області. Після закінчення школи проходив службу в армії, брав участь у Великій Вітчизняній війні, нагороджений 4 медалями. Перемогу зустрічав у Празі бійцем ушлявленої Кантемирівської дивізії. Крім інших бойових нагород, мав дві медалі “За відвагу” – це особливі відзнаки солдатської доблесті. В 1947–1956 роках працював на робітничих посадах кількох комбінатів та заводів. Майбутній вчений зрозумів, що його покликання – бути педагогом і вступає на фізико-математичний факультет Київського педагогічного інституту ім. О. М. Горького за спеціальністю “викладач математики і креслення”, який закінчив в 1961 році з відзнакою. З 1960 року розпочав педагогічну діяльність: працюючи учителем математики і креслення Клавдієвської вечірньої школи робітничої молоді (1960–1962), одночасно стає асистентом кафедри методики математики (1960–1963).

В 1963–1966 рр. – аспірант кафедри елементарної математики і методики математики (науковий керівник А. С. Бугай). Кандидатську дисертацію на тему “Русская и украинская научно-популярная литература по математике. (Ее история и значение в воспитании интереса к математике)” захистив у 1967 р., а в 1970 р. – отримав вчене звання доцента. Надалі педагогічна кар'єра математика стрімко розвивається. Спочатку старший викладач і заступник декана фізико-математичного факультету (1967–1972), потім доцент кафедри математики та методики викладання математики, а згодом і декан фізико-математичного факультету КДПІ імені О. М. Горького (1972–1982).

Основним напрямом методичної і наукової діяльності А. Г. Конфоровича стали історія математики та популяризація математичних знань. Його творчий доробок складає понад 200 друкованих праць, які присвячені математичній підготовці учнів, олімпіадам з математики, аналізу науково-популярної літератури з математики і кібернетики, застосуванням математики, питанням історії математики, математичним іграм і головоломкам. Зокрема: “Математичні вечори у восьмирічній школі” (1974, у співавторстві), “Остроградський” (1980, у співавторстві), “Дорогами Унікурсалії” (1981, у співавторстві), “Визначні математичні задачі” (1981), “Колумби математики” (1982), “Математична мозаїка” (1982), “Математичні софізми і парадокси” (1983, у співавторстві) “Математика служить людині” (1984), “Історія розвитку математики. Альбом.” (1987, у співавторстві) “Добрий день, Архімеде!” (1988, у співавторстві), “У пошуках інтеграла” (1990).

Щиро закоханий в математику та відданий їй, вчений робив усе, щоб захопити нею інших. Зі студентських років мріяв створити в Україні науково – популярне математичне видання для школярів. Через деякий час його мрія здійснилася і Андрій Григорович стає одним з організаторів, членом редколегії і незмінним автором популярного періодичного збірника “У світі математики”. У 1968 році світ побачив перший випуск цього унікального видання, а усього бібліотечка склала 20 збірників. Представлені там матеріали не втратили актуальності і нині. Ними до нашого часу користуються студенти, вчителі, викладачі. Із сторінок збірників ми дізнаємось про ряд цікавих фактів. Більша частина статей стосувалася життєвого і творчого шляху визначних математиків: “Нільс Генрік Абель”, [збірник № 10, ст. 126] “Леонард Ейлер”, “Готфрід Вільгельм Лейбніц” [збірник № 12, ст. 126], “Ісаак Ньютон” [збірник № 13, ст. 16], “П'єр Ферма і його велика теорема” [збірник № 5, ст. 169], “Лобачевський Микола Іванович” [збірник № 7, ст. 97]. Велика увага приділена добірці задач підвищеної складності та методам їх розв'язування. Збірник буде

цікавим та корисним для учнів, які захоплюються математикою, її історією, стане у пригоді учителеві математики в позакласній роботі та проведенні факультативних занять.

Читаючи книжки Андрія Григоровича можна стверджувати про його ерудицію, багатогранність захоплень. Все на що він був багатий виклав у своїх працях. З книги “Математика служить людині” дізнаємось про виникнення і розвиток математики впродовж багатьох десятиліть і про те чому ця наука стала такою потрібною людині [7]. В наступній книзі, яка написана у співавторстві з М. О. Сорокою, “Дорогами Унікурсалії” розповідається про деякі проблеми простих чисел, про Ейлерові графи, Евклідову координатну площину та про інші цікаві питання науки математики [2]. Про життя та творчість видатних діячів математики різного періоду епохи, дізнаємось з книги “Колумби математики” [5].

У збірнику “Нескінченість у математиці” яскраво викладено історію формування математичного поняття нескінченності [9].

Книга “Математичні софізми і парадокси” представляє більше 200 арифметичних, геометричних, алгебраїчних і логічних задач з розв’язками, розглядаються наукові проблеми, що представляють собою помітні віхи в історії математики [8].

В книзі “Математика лабіринта” представлено більше 500 цікавих задач, які подані в ігровій формі (адже саме під час гри дитина запам’ятовує нове, орієнтується у незвичайних ситуаціях, що поповнює запас її понять, уявлень, розвиває логічне мислення), знайомить з такими розділами математики, як теорія графів, теорія ймовірності, інформатика, кібернетика [6].

Надзвичайно цікавим є збірник “Добрий день, Архімеде”, який вміщує багато логічний і математичних задач, ігор та головоломок [1].

Книга “Визначні математичні задачі” складається із семи розділів. В ній вміщено математичні задачі різних епох: від найдавніших часів до наших днів. Кожний розділ відкривається історичним нарисом про математику і математиків відповідної епохи. Більшість задач сформульовано й розв’язано видатними математиками або пов’язано з їхніми іменами [3].

Цікавою та захоплюючою є книга “Кентаври Уранії” в якій розповідається про родовід числа та про те, яку жагучу естафету розвою математичної думки воно принесло людству від палеоліту до наших днів. Книга наповнена математичним змістом про Кентаврів [4].

Як досвідчений методист Андрій Григорович писав статті та посібники з методики навчання математики. Серед них посібник “Формування елементарних математичних уявлень у дітей дошкільного віку”. Він складається з двох частин. У першій подано теоретичні основи: висвітлено основні поняття та уявлення, які формуються у дітей дошкільного віку. У другій частині розглянуто питання теорії і методики формування початкових математичних понять [11].

Упродовж двох десятиліть без активної участі науковця не проходила жодна республіканська математична олімпіада.

Андрій Григорович був справжнім знавцем, цінителем і любителем книги. Його скарбниця надбань – книги: художні і фахові. Він зібрав унікальну бібліотеку, яку передав у спадок колегам по кафедрі математики та теорії і методики навчання математики, якій присвятив 20 років свого життя. Деякі книги наявні в бібліотеці НПУ ім. М. П. Драгоманова та широко використовуються студентами і викладачами для збагачення особистих знань та популяризації математичних знань серед учнів

Пам’ятаймо про невтомного трудівника науки і просвіти, дбайливого наставника, який виховав численну когорту вчителів – математиків, які продовжили плідні пошуки на наукових гонах.

Список використаних джерел:

1. Конфорович А. Г. Добрий день, Архімеде! / Андрій Григорович Конфорович. – Київ : Молодь, 1988. – 152 с.
2. Конфорович А. Г. Дорогами Унікурсалії / А. Г. Конфорович, М. О. Сорока. – Київ : Веселка, 1988. –

- 312 с. – (3 доповнене).
3. *Конфорович А. Г.* Визначні математичні задачі / Андрій Григорович Конфорович. – Київ : Радянська школа, 1981. – 189 с.
 4. *Конфорович А. Г.* Кентаври Уранії / А. Г. Конфорович, М. О. Сорока. – Київ : Грамота, 2003. – 144 с.
 5. *Конфорович А. Г.* Колумби математики / Андрій Григорович Конфорович. – Київ : “Радянська школа”, 1982. – 223 с.
 6. *Конфорович А. Г.* Математики лабіринта / Андрій Григорович Конфорович. – Київ : Радянська школа, 1987. – 136 с.
 7. *Конфорович А. Г.* Математика служить людині / Андрій Григорович Конфорович. – Київ : Радянська школа, 1984. – 165 с.
 8. *Конфорович А. Г.* Математичні софізми і парадокси / Андрій Григорович Конфорович. – Київ : Радянська школа, 1983. – 208 с.
 9. *Конфорович А. Г.* Нескінченність у математиці / Андрій Григорович Конфорович. – Київ : Радянська школа, 1978. – 93 с. – (“Радянська школа”).
 10. У світі математики / А. Г. Конфорович, А. Я. Дороговцев, М. Я. Лященко, М. Й. Ядренко // Радянська школа. – 1968. – № № 1-20. – С. 271.
 11. *Конфорович А. Г.* Формування елементарних математичних уявлень у дітей дошкільного віку / А. Г. Конфорович, З. Є. Лебедева. – Київ : Вища школа, 1976. – 230 с.

Annotation

In these thesis submitted a biography of Konforovych A. G. Attention is focused on its educational heritage. The circle of his scientific interests is crossed-out. Thesis includes contributions of scientist in history of mathematics and math popularization.

Keywords: *history of mathematics, teacher, popularization of mathematical knowledge.*

УДК: 51:929(500)

**Калашнікова Є. І.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
Науковий керівник: Бевз В. Г., докт. пед. наук, професор**

ЖИТТЄВИЙ І ТВОРЧИЙ ШЛЯХ ОЛЕКСІЯ ПЕТРОВИЧА СТАХОВА

У тезах висвітлено основні віхи життя талановитого українського вченого, математика та інженера О. П. Стахова. Розглянуто його основні досягнення та наукові напрацювання. Висвітлено основні нагороди та публікації.

Ключові слова: *О. П. Стахов, золотий переріз, теорія вимірювання, гармонія, матриці Фібоначчі, комп'ютери Фібоначчі, кодування, криптографія.*

Стахов Олексій Петрович український математик та інженер. Завдяки своїй невичерпній енергії, наполегливості в досягненні поставленої мети, любові до науки та самовідданій праці, він зробив величезний внесок у розвиток кібернетики та обчислювальної техніки. Олексія Петровича ще називають Білл Гейтсем математики. Впродовж багатьох років О. П. Стахов працював над питаннями теорії вимірювання, теорії кодів Фібоначчі і кодів золоті пропорції та заснував на них нові машинні арифметики, покладені в основу концепції комп'ютерів Фібоначчі, а також розробив теорію “математичної гармонії” як новий міждисциплінарний напрям сучасної науки. Олексій Петрович доктор технічних наук із 1972 року, професор із 1974 року, дійсний член Академії інженерних наук України з 1992 року, дійсний член Міжнародної Академії наук вищої школи – 2005 рік, дійсний член Наукового товариства імені Тараса Шевченка в Канаді – 2005 рік. Олексій

Петрович автор близько 500 публікацій, включаючи 15 книг. Винаходи Стахова за напрямом “Комп’ютери Фібоначчі” захищені закордонними патентами (65 патентів США, Японії, Англії, Франції, Німеччини, Канади).

Народився майбутній математик 7 травня 1939 року на станції Партизани Генічеського району Херсонської області. У 1956 році закінчив із золотою медаллю Рівненську середню школу (село Рівне Генічеського району Херсонської області). У цьому ж році він став студентом гірничого факультету Київського політехнічного інституту, але згодом, як одного із кращих студентів його переводять на радіотехнічний факультет Харківського авіаційного інституту.

У 1963 році Олексій Петрович стає аспірантом кафедри технічної кібернетики Харківського інституту радіоелектроніки. Кар’єра Олексія Стахова розвивалась стрімко. Вже у 1966 році він, ще до закінчення аспірантури захищає кандидатську дисертацію, а через 6 років докторську. У цій дисертації було закладено основи алгоритмічної теорії вимірювань, яка стала першою прикладною математичною теорією розробленою Олексієм Петровичем.

Після закінчення інституту Олексій Стахов, два роки працює інженером у Харківському конструкторському бюро. Під цією скромною назвою була прихована одна з найбільш засекречених космічних фірм того часу, яка займалася розробкою, виробництвом і експлуатацією автоматичних систем управління ракетно-космічними комплексами. На цій фірмі Стахов отримав ґрунтовну інженерну практику і опублікував свої перші наукові статті.

З 1966 по 1971 рік він асистент, а згодом і доцент Харківського інституту радіоелектроніки, зараз – Національний технічний університет радіоелектроніки. Завідувач кафедри інформаційно-вимірювальної техніки Таганрозького радіотехнічного інституту, (зараз – Таганрозький державний радіотехнічний університет) з 1971 по 1977 рік. Завідувач кафедри обчислювальної техніки Вінницького політехнічного інституту (наразі Вінницький Національний технічний університет) з 1977 по 1988 рік, а також директор спеціального конструкторсько-технологічного бюро “Модуль” при Вінницькому політехнічному університеті з 1986 по 1989 рік. (цікавим є факт: бюджет спеціального конструкторсько-технологічного бюро “Модуль” у бюджеті СРСР був прописаний окремим пунктом, і займався “Модуль” розробкою трійкового процесора, тобто штучним інтелектом). З 1989 по 1996 Олексій Петрович займає посаду завідувача кафедри прикладної математики та обчислювальних систем Вінницького технічного університету. З 1997 по 2000 працює на посаді завідувача кафедри інформатики Вінницького державного аграрного університету. З 2001 по 2002 рік Стахов О.П. працює у Вінницькому державному педагогічному університеті на посаді професора кафедри математики.

За свою педагогічну діяльність Олексій Петрович підготував 30 кандидатів наук, 4 учня професора О. П. Стахова захистили докторські дисертації.

Що до наукової діяльності, то Стаховим Олексієм Петровичем створено новий напрям у теорії вимірів – алгоритмічну теорію вимірювання. У цій області ім’я професора О. П. Стахова стоїть поруч з іменами визнаних вчених у галузі теоретичної метрології. А також створено новий напрям у розвитку обчислювальної техніки, а саме нові системи числення, засновані на числах Фібоначчі і золотій пропорції, (проект “Комп’ютери Фібоначчі”), пріоритет у цьому напрямку захищено 65 зарубіжними патентами США, Японії, Англії, Німеччини, Франції, Канади та інших країн.

Олексієм Петровичем відкрито новий клас ірраціональних чисел – золоті P -перетини, які є важливою математичною властивістю трикутника Паскаля.

Розроблено теорію матриць Фібоначчі і “золотих” матриць та створено на цій основі нову теорію кодування і криптографії. Ця теорія може привести до створення нових криптографічних методів для захисту мобільного зв’язку, персональних комп’ютерів, банківських, космічних і військових систем зв’язку. Розроблено новий клас гіперболічних функцій, гіперболічні функції Фібоначчі і Люка.

Розроблено новий науковий принцип – узагальнений принцип золотого перерізу який має “стратегічне” значення для розвитку сучасної науки. Олексієм Петровичем опубліковано нову теорію “формул Біне” і відкрито новий клас числових послідовностей – узагальнені числа Люка.

Розроблено математичну теорію гармонії, як новий міждисциплінарний напрямок, що стосується: математики, фізики, інформатики та математичної освіти. Вперше основи цієї теорії були викладені Олексієм Петровичем в доповіді “The golden section and modern harmony mathematics” (Золотий переріз і сучасна гармонія математики) зроблений на 7-й Міжнародній конференції в Австрії, місто Грац, у 1996 році.

Також О. П. Стахов створив і підтримує сайт “Музей Гармонії і Золотого Перетину” <http://www.goldenmuseum.com>, який являє собою унікальний природно-історичний, науковий і художній музей.

Про нагороди Стахова Олексія Петровича. У 1980 та 1990 роках О. П. Стахов отримав премії Міністерства освіти України в галузі науки за кращу наукову публікацію. Пам’ятну медаль імені Гайнріха Баркгаузена було видано Дрезденським технічним університетом як “запрошеному професору” кафедри імені Гайнріха Баркгаузена у 1988 році. О. П. Стахова включено в сьоме видання міжнародного довідника “International directory of distinguished leadership” (Міжнародний довідник провідних вчених).

У 2000 році О. П. Стахов отримує почесний диплом “Людина року”, виданий мером міста Вінниця. Олексій Петрович науковий координатор міжнародної конференції “Проблеми гармонії, симетрії і золотого перерізу в природі, науці і мистецтві” та президент міжнародного клубу золотого перерізу з 2003 року. Член міжнародного програмного комітету міжнародної конференції з біоінформатики та почесний професор Таганрозького радіотехнічного університету. З 2004 року член канадського товариства “Alliance of Technology and Science Specialists of Toronto” (Об’єднання спеціалістів науки та техніки Торонто), та член наукового товариства імені Шевченка у Канаді.

У Олексія Петровича досить потужний список публікацій. Серед них такі прекрасні книги, як: “Алгоритмическая теория измерения”, “Коды золотой пропорции”, “Сакральная геометрия и математика гармонии”.

Наразі Стахов Олексій Петрович проживає і працює у Канаді.

Список використаних джерел:

1. Музей гармонії і золотого перерізу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.goldenmuseum.com>.
2. *Стахов А. П.* Коды золотой пропорции / А. П. Стахов. – М. : Радио и связь, 1984. – 152 с.
3. *Стахов А. П.* Введение в алгоритмическую теорию измерения. / А. П. Стахов.– М. : Сов. радио, 1977. – 117 с.

Annotation

The theses highlights the key milestones of life of the talented Ukrainian scientist, mathematician and engineer A. P. Stakhov. Considered its main achievements and scientific developments. The basic awards and publications.

Keywords: *A. P. Stakhov, golden section, measurement theory, harmony, matrix Fibonacci Fibonacci computers, coding, cryptography.*

УДК: 623.805

*Ласійчук О. Р.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
Науковий керівник: Требенко Д. Я., канд. фіз.-мат. наук, доцент*

ОСНОВОПОЛОЖНИК КИЇВСЬКОЇ ТЕОРЕТИКО-ГРУПОВОЇ ШКОЛИ С. М. ЧЕРНІКОВ

В доповіді охарактеризовано внесок видатного алгебраїста сучасності, нашого співвітчизника, члена-кореспондента Академії Наук УРСР, доктора фізико-математичних наук, професора Сергія Миколайовича Чернікова, який по праву вважається одним із засновників теорії нескінченних груп, творцем алгебраїчної теорії лінійних нерівностей. С. М. Черніков тривалий час був професором кафедри вищої математики КДПУ імені О. М. Горького, під його керівництвом ряд викладачів кафедри підготували кандидатські дисертації зі спеціальності “Алгебра і теорія чисел”, на базі аспірантури кафедри було підготовлено також ряд дисертацій викладачами інших ВУЗів.

Ключові слова: С. М. Черніков, теорія нескінченних груп.

Сергій Миколайович Черніков – відомий радянський математик, який тривалий час жив і працював в Україні. Його наукові інтереси відносяться в основному до двох областей сучасної алгебри – теорії груп та лінійної алгебри. Сергію Михайловичу належить вагомий внесок в розвиток теорії нескінченних груп, його вважають засновником даної теорії.

С. М. Черніков народився 11 травня 1912 року в м. Сергіїв Посад. Його батько Микола Миколайович був священником, мати Ганна Олексіївна – домогосподаркою. У сім’ї було двоє дітей – Сергій і Ольга (молодша від Сергія на 2 роки). У 1928 році Сергій Миколайович закінчив середню школу і відразу почав працювати: спочатку робітником, потім навчався на водія і бухгалтера, після чого влаштувався бухгалтером. Потім викладав математику на робочих курсах (по листопад 1931) [2].

У 1930 році С. М. Черніков вступив на заочне відділення фізико-технічного факультету Саратовського педагогічного інституту і закінчив його в 1933 році, отримавши спеціальність “Викладач фізики і математики”. Паралельно з навчанням в інституті Сергій Миколайович в 1931–1932 роках був викладачем математики в сільськогосподарському технікумі Саратовської області. У 1932–1933 н.р. викладав фізику і математику у м. Саратов.

Після закінчення інституту в 1933 році переїхав до Свердловська, де викладав математику. Один навчальний рік був асистентом кафедри математики Уральського фізико-механічного інституту. У 1934 році цей інститут влився в Уральський індустріальний інститут в якості факультету. З вересня 1934 – асистент кафедри математики цього інституту. У січні 1939 р. закінчив при кафедрі алгебри Московського державного університету заочну аспірантуру і захистив кандидатську дисертацію.

У 1940 році захистив у Московському державному університеті імені М. В. Ломоносова докторську дисертацію. У січні 1941 року йому було присвоєно вчене звання професора. У 1945 році був переведений в Уральський державний університет. З вересня 1945 по вересень 1951 – професор і перший завідувач кафедри математичного аналізу Уральського державного університету. З лютого 1947 по 1950 був також деканом фізико-математичного факультету цього університету [4, с. 95].

З 1951 по 1961 рік Сергій Миколайович очолював кафедру алгебри і геометрії Пермського державного університету. На кафедрі він заснував потужну наукову школу в області теорії груп.

В 1961 році С. М. Черніков став завідувачем відділу алгебри Свердловського відділення Інституту математики АН СРСР.

З 1965 року починається новий період життя С. М. Чернікова. За запрошенням свого учня засновника Інституту кібернетики АН УРСР він переїжджає в Україну, де стає завідувачем відділу алгебри Інституту математики АН УРСР. В 1967 році його було обрано членом-кореспондентом АН УРСР.

В цей час Сергій Миколайович читає лекції у Київському державному педагогічному інституті імені О. М. Горького. Як яскравий вчений і талановитий педагог Сергій Миколайович здобув щире повагу професорсько-викладацького складу і студентів. Під його керівництвом ряд викладачів кафедри вищої математики підготували кандидатські дисертації зі спеціальності “Алгебра і теорія чисел”, на базі аспірантури кафедри було підготовлено також ряд дисертацій викладачами інших ВУЗів.

Сергієм Миколайовичем опубліковано більше 120 наукових праць, у тому числі монографії “Лінійні нерівності” і “Групи із заданими властивостями системи підгруп” і кілька оглядових статей. Детальні списки надрукованих робіт С.М. Чернікова представлені в джерелах [3, 4, 6].

Сергій Миколайович Черніков був нагороджений орденом “Дружби народів” (1982 р.), медаллю “За доблесну працю у Великій Вітчизняній війні” (1946 р.) та іншими медалями. Він отримав першу премію Уральського університету за кращу наукову роботу (1948 р.), премію імені М. М. Крилова АН СРСР (1973) за серію робіт з теорії лінійних нерівностей .

В теорію груп С. М. Черніков ввів такі поняття, як локальна розв’язність, локальна нільпотентність, сферова скінченність, локальна ступінчастість, екстремальні (черніковські) групи та багато інших, без яких неможливо уявити сучасну загальну теорію груп; поставлено важливі проблеми (деякі з яких і досі не розв’язані); запропоновано оригінальні підходи до досліджень. Сергію Миколайовичу належить багато фундаментальних результатів, які стали класичними [1]. Під впливом його робіт сформувався абсолютно новий напрям досліджень в теорії груп “Вивчення груп за заданими властивостями системи підгруп”, який активно розвивається сьогодні не лише на теренах колишнього Радянського Союзу, а й далеко за його межами, зокрема в США, Канаді, Італії, Німеччині, Японії і т.д.

С. М. Черніков – один із визначних творців сучасної теорії лінійних нерівностей. Розв’язування актуальних задач прикладного характеру під час Великої Вітчизняної війни в 1941-1945 роках привели Сергія Миколайовича до побудови глибокої і всебічно розвинутої теорії лінійних нерівностей, яка знайшла широке застосування в теорії і методах оптимізації, в математичній економіці, розпізнаванні образів.

До заслуг Сергія Миколайовича Чернікова відноситься не лише створення великих нових розділів сучасної алгебри, але й виховання багатьох молодих науковців. Всього серед його учнів 44 кандидати фізико-математичних наук, з яких 17 стали докторами наук. З них до київської школи належать 10 докторів наук і 22 кандидати наук.

В книзі “Алгебра и линейные неравенства. К столетию со дня рождения Сергея Николаевича Черникова”, яка була видана в 2012 році Інститутом математики і механіки УрВРАН наведено дерево учнів С. М. Чернікова. В ньому 225 прізвищ, з них – 71 доктор наук, решта – кандидати наук [5].

За видатні заслуги Сергія Миколайовича Чернікова було орденом Дружби народів (1982 р.), премією імені М.Крилова АН УРСР (№73), медаллю “За доблесний труд у Великій Вітчизняній війні” (1946 р.).

Список використаних джерел:

1. Курдаченко Л. А. О некоторых вопросах теории обобщенно разрешимых групп / Л. А. Курдаченко, Н. Ф. Кузеньный, Н. Н. Семко, И. Я. Субботин. – Киев : Ин-т математики НАН Украины, 2007. – 30 с.
2. O'Connor I. I., Robertson E. F. Sergei Nikolaevich Chernikov. URL : <http://www-history.mcs.st-and.ac.uk/Mathematicians/Chernikov.html>
3. Половицкий Я. Д. К 100-летию со дня рождения Сергея Николаевича Черникова / Я. Д. Половицкий

// Вестник Пермского университета. Сер.: Математика. Механика. Информатика. – 2012. – Вып. 4. – С. 105-109.

4. Половицкий Я. Д. Сергей Николаевич Черников (к 100-летию со дня рождения) / Я. Д. Половицкий, В. И. Яковлев // Вестник Пермского университета. Сер.: Математика. Механика. Информатика. – 2011. – Вып. 3(7). – С. 88-99. – Библиогр.: с. 94-99 (145 назв.)
5. Сергій Миколайович Черніков // Book of abstracts of the International Conference of Algebra dedicated to 100th anniversary of S. N. Chernikov (August 20-26, 2012). – Kyiv. Institute of Mathematics of NASU, 2012. – 176 с.

Annotation

The report describes the contribution of outstanding algebraist of our time, our compatriot, corresponding member of the USSR Academy of Sciences, Doctor of Sciences in Physics and Mathematics, Professor Sergei Nikolayevich Chernikov, who is considered to be one of the founders of the theory of infinite groups and creator of algebraic theory of linear inequalities. S. M. Chernikov was a professor of the Higher Mathematics Department of the State Pedagogical Institute of Kyiv a number of professors of this department and of other universities have prepared their Ph.D. theses under his supervision.

Keywords: *S. N. Chernikov; theory of infinite groups.*

УДК: 51:930(477)

**Мельниченко Я. С.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
Науковий керівник: Бевз В. Г., докт. Пед. наук, професор**

ЖИТТЄВИЙ І ТВОРЧИЙ ШЛЯХ ГЕОРГІЯ ФЕОДОСІЙОВИЧА ВОРОНОГО

У тезах висвітлено основні віхи життя талановитого українського вченого, математика та інженера Георгія Феодосійовича Вороного. Розглянуто його основні досягнення та наукові напрацювання. Висвітлено основні нагороди та публікації.

Ключові слова: *Г.Ф. Вороний, діаграми Вороного, теорія чисел, алгоритм Вороного, формула підсумовування Вороного.*

Одним із елементів, що характеризує початок наукової зрілості особи, є прагнення охопити науку в цілому, зрозуміти логічну структуру та взаємозв'язок окремих її компонентів, прагнення доповнити засвоєні наукові факти знанням законів розвитку науки і, якщо можливо, її перспектив. Вся логічна будова будь-якої науки, її структура, внутрішні та зовнішні взаємозв'язки є результатом історичного розвитку. Усвідомлення цього факту, врахування його у змісті та структурі навчальної дисципліни безперечно впливає на формування світогляду майбутнього вчителя, його фахової та загальної культури.

Тому **метою роботи** було провести історичний екскурс і представити творчий і життєвий шлях одного з видатних українських вчених, математика, фахівця у галузі теорії чисел на межі XIX–XX століть Георгія Феодосійовича Вороного.

Георгій Вороний у науковому світі відомий як вчений виняткових математичних здібностей, який за своє коротке життя встиг започаткувати кілька нових наукових напрямів: аналітичної теорії чисел, алгебраїчної теорії чисел, геометрії чисел. Феноменом є той факт, що побудовані Вороним математичні об'єкти виявилися дуже зручним інструментом для дослідників найрізноманітніших галузей знань. Його роботи використовують фахівці з багатьох країн світу. Діаграми Вороного застосовують у таких галузях, як комп'ютерна графіка, геометричне моделювання, конструювання роботів, розпізнавання образів, кристалографія, фізика, астрономія,

географія. Цей перелік можна продовжувати і далі [1].

Георгій Вороний народився 16(28) квітня 1868 року в містечку Журавка колишньої Полтавської губернії. Батько Георгія – Феодосій Вороний (1837–1910), магістр російської філології, – працював професором у Ніжинському ліцеї, а згодом очолював гімназії в Кишиневі, Бердянську, Прилуках [2].

Середню освіту Георгій Вороний здобув у Бердянській (до 5-го класу) і Прилуцькій гімназіях. Останню він закінчив у 1885 році. Мабуть, особлива захопленість математикою проявилась у Георгія Вороного не тільки в силу його природних здібностей. Великий вплив на свідомість і захоплення юнака мав його улюблений учитель, викладач математики Іван Володимирович Богословський. У щоденнику, який вів Георгій у студентські роки, він неодноразово з вдячністю згадує свого вчителя [1].

У 1884 році видатний математик і педагог, професор Київського університету В. П. Єрмаков почав видавати “Журнал елементарної математики”, в якому читачам для самостійного твору було запропоновано тему: “Розкладання многочленів на множники на основі властивостей коренів квадратного рівняння”. Георгій, тоді ще гімназист, надіслав до редакції свій твір і його статтю було надруковано у 1885 році на сторінках цього видання. Того ж року Вороний вступив до Петербурзького університету.

Саме в роки навчання в університеті Вороний остаточно визначив своє майбутнє як вченого-математика. Його юнацька любов до цієї науки завдяки його виключній внутрішній самодисципліні і наполегливій щоденній праці поступово перетворилась у непереборну пристрасть до пошуку нових математичних фактів, зміцнила його віру в свої творчі можливості.

Основною областю досліджень, яку обрав для себе Вороний, була теорія чисел. Саме в цьому напрямку велися в той час наукові дослідження в Петербурзі. Тут у другій половині XIX ст. в області теорії чисел плідно працювали такі авторитетні фахівці, як професори П. Л. Чебишов, А. А. Марков, Є. І. Золотарьов. У результаті їхніх наукових зусиль виник окремий науковий напрямок, що згодом дістав назву “Петербурзької школи теорії чисел”. Науковим наставником Вороного став професор Марков.

Дебют Вороного в математичному гуртку відбувся 2 грудня 1888 року. На ньому він виступив із своїм власним повідомленням – доведенням однієї властивості чисел Бернуллі способом, який він сам же запропонував. Професор Марков поставився до його викладу дуже схвально. Успіх першого виступу примножив сили, і Вороний із гідною подиву наполегливістю продовжує свої дослідження і отримує новий значний результат – доводить теорему Адамса, яку той свого часу висловив без доведення.

Восени 1889 року Георгій Вороний блискуче склав випускні екзамени і захистив дипломну роботу, темою якої було його дослідження про числа Бернуллі. У листопаді 1889 року на основі представлення, підписаного усіма провідними професорами-математиками: А. А. Марковим, М. А. Коркіним, Ю. В. Сохоцьким, К. А. Поссе, – Вороного залишили при університеті для підготовки до магістерських екзаменів і призначили стипендію. Одночасно він був призначений позаштатним вчителем у Петергофській прогімназії [1].

Наукові інтереси молодого вченого надалі зосередились на теорії алгебричних чисел, точніше – на теорії ірраціональностей третього степеня. Дві наступні написані ним в цьому напрямку великі роботи, які склали основу двох його дисертацій – магістерської і докторської, принесли йому визначний успіх.

Після захисту магістерської дисертації Вороний отримав призначення до Варшавського університету, де працював майже все життя до своїх останніх днів. Професорське навантаження в університеті забирало багато часу. Вороний змушений був викладати декілька курсів, оскільки крім нього в цей час у Варшавському університеті було тільки два професори [4]. Студентів різних курсів навіть об’єднували під час лекцій. Так, скажімо, студенти 3-го і 4-го курсів разом слухали у Вороного курс теорії чисел, теорію ймовірностей – ці дисципліни він викладав раз на два роки. Вороний ставився до викладання дуже відповідально, намагався познайомити слухачів із новими

досягненнями науки, також він розповідав студентам свої нові результати. З осені 1898 року Г. Вороний працював також професором Варшавського політехнічного інституту – був деканом механічного факультету.

У 1898 році Московське математичне товариство обрало Вороного своїм членом. У серпні того ж року він брав участь у роботі X з'їзду російських природознавців і лікарів у Києві, 1901 року він також був учасником наступного XI з'їзду російських природознавців і лікарів (у Петербурзі) і виступив на ньому з трьома доповідями. В одній з цих доповідей він запропонував оригінальний метод узагальненого підсумовування розбіжних рядів, який пізніше був введений в науковий обіг данським математиком Ньорлундом та довгий час був відомий в науці як “метод Ньорлунда”.

У 1903–1904 роках виходять друком два великі дослідження Вороного з аналітичної теорії чисел. І в цій, новій області його значний внесок був високо поцінований математичною громадськістю. У 1907 році Вороного обрано членом-кореспондентом Петербурзької Академії наук.

Впродовж багатьох років Вороний працював над питаннями арифметичної теорії квадратичних форм. Ця робота – напевне, найвищий вияв його геніальних осянь, – стала його лебединою піснею. Напружена розумова праця вимагала великих зусиль, здоров'ям Вороний не відрізнявся, останні роки лікарі находили в нього хворобу жовчного міхура, яка в періоди свого загострення приносила йому багато фізичних і моральних страждань. Але не зважаючи на свій фізичний стан Георгій Феодосійович розробляв новий напрямок досліджень – невизначені квадратичні форми, про які говорив із великим захопленням [3].

Але наприкінці жовтня хвороба різко загострилася і 7(20) листопада Георгія Вороного не стало. Передчасна смерть Георгія Вороного вразила всіх, хто його знав. Нікому не вірилося, що помер Георгій Феодосійович, якого всі так глибоко поважали і любили. Відчувалося, що трапилось щось надзвичайне. Всі усвідомлювали, що вони передчасно втратили видатного вченого, славного професора, який був гордістю і окрасою двох вищих шкіл Варшави...

Праці Георгія Вороного відрізняються своєю глибиною і довершеністю викладу. У Вороного всього шість великих і шість малих праць. Кожна з великих праць – або капітальна в даному обсягу, або відкриває велику ділянку досліджень. Навіть кожна мала праця Вороного незвичайно оригінальна і часом по-новому спрямовує дослідження, – писав у 1933 році Борис Делоне, один із найбільш талановитих учнів Вороного.

Глибина і важливість його обширних досліджень залишили глибокий слід у сучасній теорії чисел. Поряд із Мінковським Вороний є творцем геометрії чисел. Роботу Вороного 1903 року про число точок під гіперболою треба вважати віхою, з якої починається сучасна аналітична теорія чисел.

В той же час Делоне зазначав, що дослідження Вороного продовжуються, головним чином, лише в межах колишнього Радянського Союзу, а за кордоном вони мало відомі. Можливо, в середині минулого століття людство ще не дозріло до розуміння значимості його праць. Науковці світу вперше звернулись до двох великих останніх мемуарів вченого, опублікованих у 1908–1909 роках, у зв'язку зр озвитком теоретичної комп'ютерної науки в середині 1970-х років. Розвинений в цих працях Вороного математичний апарат став відправною точкою для численних практичних застосувань, пов'язаних із розбиттям простору на певні області – “зони впливу”.

Роботи Вороного використовуються фахівцями самих різних галузей знань практично в усіх країнах Європи, у США, Канаді, Японії, Австралії, Гон-Конгу, Новій Зеландії тощо. За останні 20 років вийшло кілька ґрунтовних монографій, присвячених діаграмам Вороного. В різних країнах світу проводяться конференції, школи, присвячені діаграмам Вороного та їх застосуванням.

Феномен Георгія Вороного полягає не тільки у виключній популярності серед сучасних дослідників його останньої наукової роботи. Майже всі роботи Г.Вороного використовуються сучасними дослідниками у всьому світі.

Список використаних джерел:

1. Георгій Вороний та його родинне оточення. Кризь терни – у вічність. Відновимо імена – віродимо Україну : збірник матеріалів і публікацій. – Чернігів : Десна Поліграф, 2012. – 608 с.
2. Олена Пчілка. Микола Лисенко. Спогади і думки / Пчілка Олена // Рідний край. – 1912. – № 16-17. – С. 3-42.

Annotation

The theses highlights the key milestones of life of the talented Ukrainian scientist, mathematician and engineer George Feodosiyovych Voronoi. Considered its main achievements and scientific developments. The basic awards and publications.

Keywords: *H. F. Voronoi, Voronoi diagram, number theory, algorithm Voronoi, formula summing Voronoi.*

УДК: 53(477)(092)

*Пудченко С. А., Грищенко О. С.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
Науковий керівник: Горбачук І. Т., канд. фіз.-мат. наук, професор*

ВІКТОР ПАВЛОВИЧ ДУЩЕНКО: ВЧЕНИЙ І ПЕДАГОГ.

У тезах висвітлено деякі біографічні факти відомого науковця і педагога доктора технічних наук, професора Віктора Павловича Дущенко.

Ключові слова: *Віктор Павлович Дущенко, НПУ імені М. П. Драгоманова, фізика полімерів, фізика гетерогенних композитів, сушіння вологих матеріалів.*

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова є провідним і найпотужнішим педагогічним закладом України. До того ж з багатою історією існування, оскільки його генетичні витоки сягають 1834–1835 р., а це понад 180 років. В його стінах працювали багато науковців-педагогів серед них такі як:

Математик, академік АН УРСР, професор Кравчук Михайло Пилипович (1892–1942). Методи М. П. Кравчука використані в США, Японії та інших країнах при моделюванні кібернетичної техніки. Наукові праці М. П. Кравчука широко використані американськими вченими, авторами першого у світі комп'ютера. Він був вчителем Архипа Люльки – конструктора реактивних авіадвигунів, Сергія Корольова – конструктора радянських космічних кораблів, і майбутнього академіка Володимира Челомея.

Професор Георгій Георгійович Де-Метц (1861-1947) український фізик і методист, авторитет у галузі радіоактивності, укладач першого в Україні курсу методики викладання фізики в школах.

Член-кореспондент АН УРСР, професор Ремез Євген Якович (1896–1975) Основні праці Ремеза стосуються конструктивної теорії функцій та наближеного аналізу. Він уперше створив загальні обчислювальні методи чебишевського наближення функцій.

Михайло Петрович Драгоманов (1841–1895). З 1865 року він був прийнятий на посаду приват-доцента на кафедрі загальної історії історико-філологічного факультету тоді Київського університету Св. Володимира. У той час він читав лекції з історії Стародавнього Сходу, історії та історіографії Стародавньої Греції, історії Стародавнього Риму, Нової історії (доби Реформації та Відродження).

Серед плеяди видатних вчених-педагогів ім'я не менш значного науковця і освітянина

доктора технічних наук, професора, завідувача кафедри фізики, тоді Київського державного педагогічного інституту (КДПІ) імені О. М. Горького Віктора Павловича Дущенка (1922–1985). В. П. Дущенко, як людина, педагог і науковець знаний не тільки в НПУ імені М. П. Драгоманова, а і в Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника м. Івано-Франківськ, у Національному університеті харчових технологій м. Києва та у багатьох інших учбових закладах, науково-дослідницьких інститутах України і світу.

В. П. Дущенко був людиною енциклопедичних знань у галузях фізико-математичних наук, історії, філософії, педагогіки і, загалом, високоінтелектуальна культурна особистість, патріот України, прихильник демократичного напрямку в освіті. Мав талант викладача, мудрого вчителя і досвідченого керівника.

Як відзначає академік Міжнародної Академії педагогічних і соціальних наук, академік Академії наук вищої школи України, доктор хімічних наук, професор Колупаєв Борис Сергійович, В. П. Дущенко є один із засновників нового наукового напрямку у вітчизняній науці, пов'язаного з дослідженням процесів переносу енергії, імпульсу та речовини в дисперсних і полімерних матеріалах.

Дущенко Віктор Павлович народився 19 червня 1922 року в м. Кременчуці Полтавської області УРСР. Так Віктор Павлович пише в автобіографії. Разом з тим, хотілось би привести спогади його меншої сестри Дущенко Надії Павлівни, 1925 року народження. Надія Павлівна закінчила наш університет, тоді природничо-географічний факультет КДПІ імені Максима Горького і все життя пропрацювала вчителем хімії у школі № 2 міста Миронівка Київської області. Як свідчить Надія Павлівна, Віктор Павлович і вона народились у селі Шепелівка Глобінського району Полтавської області. Їхній батько Дущенко Павло Васильович був з небагатої сім'ї. Надія Павлівна не знає, чи мав батько вищу освіту, чи ні, але що він був освіченою людиною вона впевнена. Все життя займався озелененням та агрономією.

У сім'ї було багато книжок на різну тематику. Мати Дущенко Феодосія Іовна була також з бідної сім'ї, працювала в Києві, спочатку підмайстром у швейного майстра, а потім і сама стала майстром та до неї вже звертались артисти з замовленнями пошити їм одяг. Коли в Росії відбулась "завірюха" довелося повертатись у рідне село, де і зустріла Павла Васильовича Дущенка.

Молодятам у той час давали шматок землі для будівництва хати. Душенки як "ішаки" почали будувати хату. Побудували хоч і під соломою, але велику хату на дві половини. Статки у сім'ї були невеликі, тому на квартиру найняли вчителя який жив, харчувався і головне платив гроші. Батьки працювали на власному шматку землі і в колгоспі, маленькі діти Віктор Павлович і Надія Павлівна залишалися вдома. Вчитель помітив жагу до знань ще п'ятирічного Віктора, запропонував батькам брати його з собою до школи. Батьки не одразу погодились далеко відпускати дитину з хати. Але маленький Віктор криком кричав, щоб його відпустили до школи і батьки, врешті решт, погодились. Так майбутній вчений уже з п'яти років став здобувати грамоту.

Взимку малу дитину не можна було відпускати до школи і батько вирішив перевірити сина чому він навчився у школі. Читав гарно, а ось математику не знав. Взимку вільного часу в батька було достатньо і він став займатись з сином. За зиму батько зумів закласти сину елементарні знання з основ математики. В дитинстві Віктор мало ходив гуляти, головним було: "Тату, дай книжку". І тато купував сину книжки, а він їх читав.

Заради майбутнього дітей, щоб дати їм гідну освіту, батько вирішує переїхати до міста Кременчук. Влаштується у місті на роботу в організацію з озеленення, знімає окрему хатинку, де на підвір'ї вирощує всяку городину. Мати залишається у селі. На зборах колгоспників, так як вона була грамотна, її обрали бригадиром. Наявність землі в селі і важка праця дають можливість їм вчити дітей.

Віктор Павлович у 1928 році вступає і в 1935 році закінчує Кременчуцьку фабрично-заводську семирічку № 1 на відмінно. Фактично отримує політехнічну освіту. У 1935 році вступає і в 1938 році закінчує середню школу № 16 міста Кременчука з похвальною грамотою.

У 1938 році вступає до Кременчуцького учительського інституту на фізико-математичний факультет. Цікаво, що в цьому інституті навчалися видатні особистості: відомий український педагог Сухомлинський Василь Олександрович влітку 1934 року вступив на підготовчі курси при Кременчуцькому учительському інституті і в тому ж році став студентом відділення української мови та літератури, та Герой Радянського Союзу, перший проректор з заочного та вечірнього навчання Київського державного педагогічного інституту імені О. М. Горького, Шашло Тимофій Максимович, який у 1937 закінчив Кременчуцький учительський інститут за спеціальністю вчитель математики.

По закінченню двох курсів Кременчуцького учительського інституту, В. П. Душенка призивають до лав Радянської Армії, де він служив до грудня 1945 року. У період Другої світової війни воював у лавах Радянської Армії на Центральному та першому Білоруському фронтах. Перебував у Польщі та Німеччині.

У грудні 1945 року згідно Указу Президії Верховної Ради СРСР, як такий, що не закінчив ВУЗ, був демобілізований з армії і нагороджений медаллю “За перемогу над Німеччиною у Великій вітчизняній війні”. Практично одразу, у лютому 1946 року, він вступає на 2 курс (4 семестр) фізико-математичного факультету Київського державного педагогічного інституту імені О. М. Горького. Під час навчання стає членом наукової студентської спілки інституту та головою фізико-математичної секції, бере участь в усіх наукових студентських конференціях, відмінник навчання, член профбюро факультету. Державні экзамени здає на “відмінно”. У 1948 році закінчує Київський державний педагогічний інститут імені О. М. Горького. На IV курсі навчання, на об’єднаному засіданні кафедр загальної фізики та теоретичної фізики, прийнято рішення рекомендувати В. П. Душенка до вступу в аспірантуру по кафедрі загальної фізики. У 1948 році він складає вступні іспити і вступає до аспірантури. З 1948 року по 1951 рік навчається в аспірантурі на кафедрі фізики зі спеціальності “молекулярна фізика” під керівництвом професора М. Ф. Казанського.

З 1951 року по 1955 рік працював на посаді завідуючого кафедрою фізики Івано-Франківського педагогічного інституту.

У 1952 р. Віктор Павлович Душенко захистив кандидатську дисертацію на тему “Дослідження фізичного змісту критичних точок кривих швидкості сушіння колоїдних капілярно-пористих речовин”.

З 1955 року В. П. Душенко – доцент кафедри фізики Київського інституту харчової промисловості, а з вересня 1963 року – доцент кафедри фізики КДПІ.

У 1968–1985 роках В. П. Душенко завідував кафедрою фізики, а потім кафедрою загальної фізики КДПІ ім. О. М. Горького. У 1967 році з метою поглиблення фундаментальної експериментаторської діяльності викладачів та аспірантів на кафедрі, під його керівництвом, створюється “Галузева науково-дослідна лабораторія теплофізики дисперсних та полімерних матеріалів”. За результатами досліджень у галузі теплофізики і молекулярної фізики дисперсних та полімерних матеріалів протягом 1968-1990 років захищаються три докторські дисертації (В. П. Душенко, М. І. Шут, А. Ф. Буляндра) і п’ятдесят три кандидатські дисертації. Ці результати засвідчують не лише його талант як науковця, але й організатора науки. Проведені дослідження дозволили В. П. Душенку значно розширити спектр наукової тематики і встановити механізми дисипативних процесів, характерних для в’язкопружного тіла.

У 1977 р. В. П. Душенко захищає докторську дисертацію “Кинетика и динамика внутреннего тепло- и массопереноса в твердых дисперсных системах” зі спеціальності “теплофізика”.

У 1978 році йому було присвоєно вчене звання професора.

Віктор Павлович Душенко відзначався глибокими знаннями фізичних наук, широкою ерудицією, високою культурою, душевною теплотою і простотою у взаєминах з викладачами, аспірантами і студентами. Він був відомим вченим теплофізиком не лише на Україні, але й за її

межами. У 70-80-х роках професор В. П. Дущенко був головою секції “Теплофізичні властивості речовини” Наукової ради з Теплофізики АН УРСР та керував науковою роботою аспірантів та співробітників кафедри загальної фізики.

Під безпосереднім керівництвом професора В. П. Дущенко було підготовлено 2 докторських і 37 кандидатських дисертацій.

Професор В. П. Дущенко є автором понад 300-т наукових праць, в тому числі підручників і навчальних посібників для педінститутів і шкіл. Серед них:

Дущенко В. П., Кучерук І. М. Загальна фізика. Фізичні основи механіки. Молекулярна фізика і термодинаміка : навч. посібник. – К. : Вища пік., 1987. – 430 с.

Кучерук І. М., Дущенко В. П. Загальна фізика. Оптика. Квантова фізика : навч. посібник. – К. : Вища пік., 1991. – 463 с.

Фізичний практикум : навч. посібник для пед. ін-тів / В. П. Дущенко, В. М. Барановський, П. В. Бережний та ін.; за заг. ред. В. П. Дущенко. – К. : Вища шк., 1981. - Ч. і. - 248 с.

Теоретична фізика. Класична механіка : навч. посібник для фіз.-мат. фак-тів пед. ін-тів / В. О. Андреев, В. П. Дущенко, А. М. Федорченко. – К. : Вища шк., 1984. - 224 с.

В системі Академії наук УРСР був членом і головою методичних рад Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти та Міністерства народної освіти України, членом редакційних колегій ряду наукових журналів в галузі теплофізики, членом редакційної Ради з фізики видавництва “Вища школа”, членом Наукової ради з проблем “Масо- і теплопереніс в технологічних процесах” Держкомітету Ради Міністрів СРСР по науці і техніці та виконував інші організаційно-наукові роботи на громадських засадах. В. П. Дущенко був незмінним членом Вченої ради та головою бібліотечної ради в КДПІ.

Дущенко Віктор Павлович створив власну наукову школу в галузі тепломасопереносу. Дослідження по даній проблемі продовжують його учні в Україні та за її межами: академіки, доктори наук, професори – М. І. Шут, О. Ф. Буляндра, П. П. Луцик, І. М. Кучерук, Б. С. Колупаєв, А. В. Касперський, І. Т. Горбачук; кандидати наук, доценти В. М. Барановський, В. В. Левандовський, Т. Г. Січкач, І. А. Романовський, М. В. Клименко, Ю. М. Краснобокий, В. С. Титюченко, М. С. Панченко, В. М. Смола, Орландо Лопес та інші.

За багаторічну, сумлінну педагогічну діяльність та успіхи в науковій роботі професор В. П. Дущенко був нагороджений орденом Трудового Червоного Прапора, нагрудними знаками “Отличник просвещения СССР” і “Відмінник народної освіти УРСР”, медаллю “За трудову доблесть” та іншими нагородами.

Помер 5 листопада 1985 року.

Список використаних джерел:

1. Колупаєву Б.С. “Професор В. П. Дущенко” спогади 2015 р.
2. Особова справа Дущенко Віктор Павлович, доктор технічних наук, професор. Держ. архів м. Києва, Київський державний педагогічний інститут імені М. Горького, ф.№ Р-346. оп. № 5. сп. № 516. 94 арк.
3. Професори національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова: бібліографічний довідник 1944–2009 рр. / укл.: Г. І. Волинка, О. С. Падалка, Л. Л. Макаренко; за заг. ред. В. П. Андрущенко. – 2-е вид.; доп. перероб. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – 407 с. – (Серія “Вчені НПУ імені М. П. Драгоманова”; Серія “До 175-річчя НПУ імені М. П. Драгоманова”).
4. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова: 1834–2004: історія. Сьогодення. Перспективи / авт.: В. П. Андрущенко, Г. І. Волинка, Н.Г. Мозгова та ін. – К. : Навч. Книга, 2005. – 255 с.: іл. – Бібліогр.: с. 242-253.

Annotation

In the article describes some biographical facts known scientist and teacher PhD, Professor Viktor Pavlovich Dushchenko.

Keywords: Viktor Pavlovich Dushchenko, National Pedagogical Dragomanov University, polymer physics, physics of heterogeneous composite materials, drying wet materials.

УДК: 51 (092)

Федорчук Ю. С.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
Науковий керівник: Требенко О. О., канд. фіз.-мат. наук, доцент

ПРОФЕСОР С. С. ЛЕВІЩЕНКО І ЙОГО ВНЕСОК У РОЗВИТОК НПУ ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА

В доповіді представлено основні аспекти життєвого шляху і наукової діяльності завідувача кафедри вищої математики НПУ імені М. П. Драгоманова (1986–1996 рр.), доктора фізико-математичних наук, професора С. С. Левіщенко.

Ключові слова: С. С. Левіщенко, професор НПУ імені М. П. Драгоманова.

5 вересня 2015 року виповнилося 71 рік із дня народження українського математика, доктора фізико-математичних наук, професора, завідувача кафедри вищої математики Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (з 1986 по 1996 р.) Сергія Сергійовича Левіщенко.

Вчений прожив коротке, але сповнене великих справ життя. Всього 52 роки відміряла йому доля, проте ці роки він присвятив самовідданому служінню людям. Друзі, колеги, учні завжди пам'ятатимуть його як людину із сповненим любов'ю серцем, доброзичливу, веселу, із невичерпним почуттям гумору; людину, яка своїми словами могла завжди підтримати і підбадьорити, вселити віру, надію і оптимізм. Яскравим свідченням того є вручена йому студентами Медаль "За добре серце".

Сергій Сергійович Левіщенко народився 5 вересня 1944 року в селі Зубарі Фастівського району Київської області. Дитинство хлопчика пройшло саме в післявоєнні роки, коли не вистачало ні їжі, ані одягу. Його сім'я не була виключенням. Сільському хлопцеві доводилось носити старенькі речі: чоботи із зношеними підошвами, які в дощ промокали, а в мороз не захищали ноги від холоду; жакет, в якому від давності протерлась тканина на ліктях.

В Зубарях була тільки неповна середня школа, і тому в старші класи Сергійкові доводилось ходити в школу, що знаходилась в сусідньому селі. Іти було далеченько і незручно, та навіть страшні морози і заметіль не змогли відбити у хлопця бажання ходити до школи, дізнаватися нове й цікаве.

Він був гарним сином для своїх батьків, завжди намагався допомагати батькові, який працював у колгоспі на фермі. Що дивувало однолітків, так це здатність Сергійка робити роботу із задоволенням, навіть ту, яка була не по душі хлопцеві. Завжди виконував старанно, якісно, з любов'ю, що стало в нагоді в подальшому навчанні та в житті взагалі. З ранніх років хлопчик відрізнявся надзвичайною добротою, щирим бажанням допомагати людям: рідним і близьким, друзям і навіть тим, з ким не був знайомий. Тому що не допомогти він не міг.

Одним із його захоплень були саме книжки. Сергійко полюбляв читати пригодницькі романи про відважних героїв. Як тільки в нього був вільний час, хлопець брався за книжку. Але це

йому не заважало гарно готуватися до уроків, адже був відповідальним, і намагався все робити ретельно і якісно. Шкільні предмети давалися легко, але найбільше задоволення приносили йому саме точні науки, такі як математика і фізика. “Дуже вже люблю алгебру”, – пише він у своєму щоденнику. До занять алгеброю ставився з особливою любов’ю. Навіть під час канікул знаходив підручники старих видань і розв’язував задачі. Однією з його гарних рис була – наполегливість, бо, навіть, коли якась задача в нього не виходила, він її не закидав, а міг розмірковувати над нею кілька днів. „Вчора пробував розв’язати задачу з алгебри, позавчора – ніяких результатів. Лежачи в постілі, я думав про розв’язок цього хитромудрого прикладу. І ось бажаний результат: зійшлося з відповіддю”, – читаємо в щоденнику. Наскільки це цінна риса: не здаватись при першій же невдачі, а наполегливо прямувати до мети. В шістнадцятирічному віці Сергій пише: „...потрібно не сумувати, не впадати в розпач при першій же перешкоді, а старатися здолати всі перешкоди, що будуть траплятися у житті” [2].

Школу закінчив із золотою медаллю і влаштувався рядовим будівельником на Кожанському цукровому комбінаті.

В 1963 році Сергій Сергійович вступив на I курс фізико-математичного факультету (спеціальність “математика”) Київського державного педагогічного інституту імені О. М. Горького. За наполегливість, старанність у навчанні, йому було призначено Ленінську стипендію. Починаючи з II курсу, він зацікавився наукою, почав відвідувати студентський науковий гурток з теорії груп, яким керував видатний вчений Сергій Миколайович Черніков. В 1968 році, після закінчення КДПІ, його направили на роботу в Миронівську районну середню заочну школу Київської області вчителем математики і фізики. Одночасно з цим С.С.Левіщенко отримав рекомендацію Вченої ради Інституту для вступу до аспірантури.

Восени Сергій Сергійович вступає до аспірантури за спеціальністю: “Алгебра і теорія чисел”. Його науковою роботою керує С. М. Черніков. Під час навчання в аспірантурі С. С. Левіщенко став ще більш критично ставитись до себе. Кожний місяць підбивав підсумки: що зробив? Чого досягнув? І майже завжди був собою незадоволений, прагнув до постійного вдосконалення.

З 1972 р. Сергій Сергійович – асистент кафедри алгебри і вищої геометрії КДПІ імені О. М. Горького. Тут розкрились його неабиякі здібності педагога і організатора наукової діяльності студентів. Тривалий час він очолює інститутське студентське наукове товариство. В грудні 1973 р. успішно захищає дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата фізико-математичних наук, а в квітні 1979 р. йому було присвоєно вчене звання доцента. З серпня 1980 р. по грудень 1981 р. Сергій Сергійович працює заступником декана фізико-математичного факультету. В лютому 1986 р. його було обрано завідувачем кафедри вищої математики, яку він очолював до останніх днів свого життя. У 1994 р. він захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора фізико-математичних наук. Того ж року йому було присвоєно вчене звання професора.

Під науковим керівництвом С. С. Левіщенка було підготовлено і захищено ряд кандидатських дисертацій.

Науковий доробок професора – понад 70 наукових праць, з них одна монографія і 3 навчальних посібники з грифом Міністерства освіти, якими і досі користуються студенти.

Багато уваги професор Левіщенко приділяв шефській роботі, роботі з талановитими школярами. З 1990 р. по 1996 р. він читав спецкурс з математики для учнів Фастівського природничо-математичного ліцею-інтернату. Вів велику популяризаційну і профорієнтаційну роботу. Був заступником відповідального редактора науково-популярного журналу “У світі математики”, до якого сам підготував чимало статей.

Професор С. С. Левіщенко активно займався громадською діяльністю, партійною та профспілковою роботою, виконував обов’язки секретаря Київського математичного товариства.

Як згадують колеги, лекції Сергія Сергійовича завжди приємно було слухати. Він читав їх

легко, невимушено, з натхненням, з величезним інтересом, на високому науково-методичному рівні, підтримуючи самий тісний зв'язок з аудиторією, залучаючи студентів до творчого пошуку, детально роз'яснюючи більш складні місця. Завжди веселий, з невичерпним почуттям гумору, повний життєвих сил. Вражало те, наскільки красиво він міг подати матеріал. На його лекціях завжди панувала доброзичлива, ненапружена атмосфера [2].

В Пам'ять про колегу, товариша аудиторію 462 Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова було названо "Аудиторією імені професора С. С. Левіщенко".

Життєва діяльність С. С. Левіщенко є прикладом високого професіоналізму, людяності, гуманізму та безкорисливого служіння своєму народу. Він назавжди залишиться в наших серцях як визначний математик, викладач та людина з великої літери.

Список використаних джерел:

1. Працьовитий М. В. Життєвий шлях і трудова діяльність професора С. С. Левіщенко / М. В. Працьовитий // Тези наукової конференції пам'яті доктора фіз.-мат. наук професора С. С. Левіщенко (Київ, 7 жовтня 2006). – Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова. – 2006. – С. 9-12.
2. Требенко Дмитро, Требенко Оксана. Учений, педагог, особистість // Математика в школі. – 2004. – № 9-10. – С.66-67.

Annotation

This report presents main aspects of life and scientific activity of S. S. Levishchenko, Doctor of Science in Physics and Mathematics, Professor, Head of Higher Mathematics Department of the National Pedagogical Dragomanov University from 1986 to 1996.

Keywords: *S. S. Levishchenko, Professor of the National Pedagogical Dragomanov University.*

УДК: 51(092): 511.2

**Цибульська Н. М.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
Науковий керівник: Требенко О. О., канд. фіз.-мат. наук, доцент**

Д. О. ГРАВЕ ТА ЙОГО ВНЕСОК У РОЗВИТОК АЛГЕБРАЇЧНОЇ ТЕОРІЇ ЧИСЕЛ

В тезах представлено короткий аналіз творчого шляху Д. О. Граве, видатного математика, академіка Української Академії наук, почесного академіка АН СРСР, першого директора Інституту математики НАН України, засновника київської алгебраїчної школи, що сприяла становленню і розвитку сучасних алгебраїчних досліджень не лише в Україні, а й у Москві, Петербурзі, Казані. Проаналізовано найкращі традиції алгебраїчної школи Граве, а також її значення для розвитку математичної науки в Україні. Особливий акцент зроблено на внеску Д. О. Граве в розвиток алгебраїчної теорії чисел.

Ключові слова: *Дмитро Олександрович Граве, алгебраїчна теорія чисел, Петербурзька школа П. Л. Чебишева, Інститут математики НАН України, Алгебраїчна школа Д. О. Граве*

Одним із важливих напрямів досліджень в сучасній математиці є дослідження в області алгебраїчної теорії чисел. Сьогодні інтерес до даної теорії обумовлений, в першу чергу, широкими прикладними застосуваннями (особливо в криптографії). Але, можливо, набагато вагомішою є роль, яку відіграла алгебраїчна теорія чисел в становленні сучасної математики. Адже пошук розв'язання проблем, поставлених в рамках даної теорії (зокрема, мова йде про Велику Теорему Ферма), призвів до кардинальних змін у поглядах на предмет алгебраїчної науки, а введені в ній поняття "кільця", "ідеалу" стали одними із основних понять сучасної алгебри.

В розвиток алгебраїчної теорії чисел зробили значний внесок вітчизняні вчені. Особлива заслуга в цьому Дмитра Олександровича Граве, на знаменитих семінарах якого в стінах Київського університету Святого Володимира виховалась ціла плеяда видатних математиків: Б. М. Делоне, О. Ю. Шмідт, М. Г. Чеботарьов, М. Ф. Кравчук та ін. Граве першим підняв питання про необхідність оновлення змісту математичної підготовки студентів-математиків, ввів нові курси сучасної математики, такі як теорія груп, теорія Галуа, теорія алгебраїчних чисел, підготував перші вітчизняні підручники з сучасної математики.

Народився майбутній вчений 6 вересня 1863 року в місті Кириліві Новгородської губернії. Після смерті батька (1871 р.) сім'я Граве переїжджає до Петербурга, де з 1873 року Дмитро навчається в гімназії Ф. Ф. Бичкова. Завдяки блискучим здібностям талановитий хлопець закінчує її на три роки раніше і в 1881 р. вступає на математичне відділення фізико-математичного факультету Петербурзького університету. Вчителями Граве стають такі відомі математики як П. Л. Чебишев, О. М. Коркін та А. А. Марков. Від П. Л. Чебишева Дмитро Олександрович успадкував широту математичних інтересів та вміння в своїх дослідженнях поєднувати теоретичні результати з розв'язуванням важливих практичних задач.

З початку навчання в університеті Д. Граве захоплюється науковою роботою. Він стає головою студентського наукового товариства та ініціатором видання журналу “Записки фізико-математичного товариства студентів С.-Петербурзького університету”. Успішно закінчивши в 1885 р. університет, Д. О. Граве залишається на факультеті для підготовки до професорського звання. 30 квітня 1889 року він захищає дисертацію на ступінь магістра чистої математики, в якій розв'язує проблему про знаходження всіх інтегралів системи диференціальних рівнянь для задачі трьох тіл, які не залежать від закону дії сил. Після захисту дисертації Граве стає приват-доцентом Петербурзького університету, де проводить практичні заняття з диференціального обчислення та читає спецкурс з теорії поверхонь.

Згодом Дмитро Олександрович викладає також в Інституті шляхів сполучення, а з 1893 р. – у Військово-топографічному училищі.

Вже на самому початку своєї педагогічної діяльності Д. О. Граве проявив себе як талановитий лектор: його лекції захоплювали слухачів, пробуджували їхню допитливість і прагнення до подальших занять [5, с. 20]. В. В. Вітковський із захопленням згадував: “Він з великим мистецтвом викладав у нашому училищі цілі три роки, і я впевнений, що офіцери-топографи, які мали щастя слухати Граве, завжди з вдячністю згадують його майстерні лекції” [2, с. 281].

В 1896 р. Граве захистив дисертацію “Про основні задачі математичної теорії побудови географічних карт” на звання доктора математики під керівництвом професора О. М. Коркіна. Ця дисертація викликала зацікавленість зарубіжних вчених та зробила ім'я її автора широко відомим.

Через несприятливий для здоров'я клімат наприкінці 1890-х рр. Дмитро Олександрович переїхав в Україну, спочатку до Харкова, а потім до Києва. В Києві він працює на кафедрі чистої математики в університеті Св. Володимира.

Зимом 1904 р. вчений застудився і був змушений тимчасово виїхати за кордон для лікування. Перебуваючи в зарубіжних країнах, Д. О. Граве вивчає нові тенденції математичної науки та принципи викладання математики в різних університетах, а також знайомиться з такими вченими як К. Г.-А. Шварц, Ф.Г. Фробеніус, К. Гензель, Е. Ландау, Ф. Мертенс та К. Штермер.

Обмін думками з іноземними колегами істотно вплинув на напрямок наукових інтересів Д. О. Граве. Повернувшись до Києва, він зосереджує увагу на нових розділах алгебри і теорії чисел. В цей період вчений отримує важливі результати з алгебраїчної теорії чисел. В [3] Граве будує нову теорію ідеальних чисел на основі поняття найбільшого спільного дільника. Водночас, він підкреслює значення робіт Р. Дедекінда і Є. Золотарьова, вказуючи на їхній взаємозв'язок. В [4] розглядається розклад простих натуральних чисел, які входять в індекс, на прості ідеальні множники. Пізніше Граве розглядає і зв'язок теорії еліптичних функцій з теорією ідеалів.

Окремої уваги заслуговує робота Граве [3], в якій пропонується істотно спрощений виклад теорії алгебраїчних одиниць Діріхле.

Не залишив поза увагою Д. О. Граве і Велику теорему Ферма. В статті “Про методи боротьби з труднощами теореми Ферма” він відмічає неможливість доведення даної теореми елементарними способами. Крім того, Граве висуває припущення про регулярність простих чисел виду $4n+3$, $4n+1$ у відповідних квадратичних полях, які мають велике значення при розгляді задачі Ферма.

Чітко усвідомлюючи місце і роль нових напрямів в алгебрі і теорії чисел для розвитку інших розділів математики і необхідність ознайомлення з ними студентів, Дмитро Олександрович розробляє і впроваджує абсолютно нові курси, присвячені теоріям груп, ідеалів, алгебраїчних чисел тощо, створює на основі них посібники. Згодом виходять в світ такі його монографії як “Елементарний курс теорії чисел”, “Арифметична теорія алгебраїчних величин”, “Теорія ідеалів”. Один із учнів Д. О. Граве, М. Г. Чеботарьов писав: “Можна без перебільшення сказати, що книги Граве виховали і прищепили смак до математики більшості сучасних математиків Союзу” [6, с. 12]. Нові видання Граве студенти чекали з нетерпінням, а його книги завжди вирізнялись живою і доступною мовою написання.

Глибоко переймаючись питаннями підготовки вчителів математики, Граве добивається переведення теорії чисел з додаткового курсу в обов'язковий (1908). Він писав: “Теорія чисел, вивчаючи властивості цілих чисел, дробових, раціональних і алгебраїчних, складає природній фундамент для всієї математики. Педагогічне значення теорії чисел колосальне. Кожний, хоча б поверхнево знайомий з цією теорією, знає, що головну привабливість ця теорія має за характером, строгістю та логічною послідовністю доведень і прийомів вивчення. Інші частини математики беруть, можна сказати, в приклад, строгість викладу з теорії чисел. Крім вказаного теоретичного значення теорії чисел, не треба забувати, що ми готуємо викладачів математики для середніх шкіл. Яке ж можливо викладання арифметики без вивчення основ теорії чисел?...” [5, с. 24-25].

Водночас, із новими результатами в алгебраїчній теорії чисел студенти мали можливість ознайомитись на спецкурсах та семінарах Дмитра Олександровича. З семінарів і веде свій початок всесвітньовідома алгебраїчна школа Граве. В ній професор вміло поєднав найкращі традиції Петербурзької школи П. Л. Чебишева зі здобутками німецької науки. Дмитро Олександрович був прекрасним науковим керівником, він вмів побачити в учневі творчі здібності та обдарованість, його психічні та психологічні схильності. В студентів Д. Граве завжди виховував здатність до постійного саморозвитку, а також вміння доводити розпочату справу до кінця. Його учнями були такі відомі математики як М. Кравчук, Ю. Кондратюк, О. Шмідт, М. Чеботарьов, Б. Делоне, О. Островський, В. Вельмін, В. Тартаковський, Ю. Соколов, Є. Ремез, Н. Ахієзер, В. Дяченко та ін.

У 1919 році Граве було обрано академіком Української Академії наук. У липні 1923 року він очолює новостворену науково-дослідну кафедру математики. У січні 1934 року Дмитро Олександрович стає першим директором Інституту математики Всеукраїнської Академії наук, а в 1929 році його було обрано почесним членом Академії наук СРСР.

Наприкінці життя Граве повертається до досліджень новітніх розділів алгебри. Він розпочинає роботу над “Трактатом з алгебраїчного аналізу”, який мріяв зробити восьмитомною енциклопедією сучасної алгебри. На жаль, його плани не здійснились. Граве встиг опублікувати лише перші два томи й підготувати до видання третій. Цей твір особливо цінний тим, що його автору вдалось викласти основи сучасної алгебри, використавши лише елементарні засоби. 19 грудня 1939 року Дмитро Олександрович Граве помер у Києві, де і похований на Лук'янівському цвинтарі.

Д. О. Граве – видатний вітчизняний математик, учнями і послідовниками якого (за даними сайту “Mathematical Genealogy”) є понад 2700 вчених. Його наукова і педагогічна діяльність мала істотний вплив на розвиток математики і математичної освіти в усьому світі.

Список використаних джерел:

1. *Витковский В. В.* Пережитое / В. В. Витковский. – Л. : Изд. Топографогеодезического кружка, 1927. – 384 с.
2. *Граве Д. А.* Об основных положениях теории идеальных чисел / Д. А. Граве // Математический сборник. – 1924. – № 1. – С. 135-151.
3. *Граве Д.* О разложении простых чисел на идеальные множители чисел / Д. А. Граве // Математический сборник. – 1925. – № 3. – С. 542-561.
4. *Добровольский В. А.* Дмитрий Александрович Граве, 1863–1939. / В. А. Добровольский. – М. : Наука, 1968. – 112 с.
5. *Шмидт О. Ю., Делоне Б. Н.* Сборник, посвященный памяти академика Дмитрия Александровича Граве / О. Ю. Шмидт, Б. Н. Делоне. – М.-Л. : Гостехиздат, 1940. – 326 с.

Annotation

The theses presents a brief analysis of the creative development of D. A. Grave, an outstanding mathematician, ordinary member of the Ukrainian Academy of Sciences, honorary member of the Academy of Sciences of USSR, the first Director of the Institute of mathematics of NAS of Ukraine, the founder of the Kyiv school of algebra, which contributed to the formation and development of modern algebraic research not only in Ukraine but also in Moscow, St. Petersburg and Kazan. The best traditions of Grave's algebraic school, as well as its importance for the development of mathematical science in Ukraine, are analyzed. Particular emphasis is placed on the D.A. Grave's contribution to the development of algebraic number theory.

Keywords: *Dmitry Grave, algebraic number theory, St. Petersburg School of Chebyshev, Institute of Mathematics of NAS of Ukraine, algebra school of D. Grave*

Наукове видання

НАУКОВИЙ ВІСНИК
Студентського наукового товариства
імені Григорія Волинки

ВИПУСК 1

Матеріали подані мовою оригіналу

Голова редакційної ради
Відповідальний редактор
Відповідальний секретар

В. П. Андрущенко
Г. М. Торбін
І. А. Волошин

Оригінал-макет

Т. М. Ветраченко

Підписано до друку 8 грудня 2015 р.
Формат 60x84/8. Папір офісний. Гарнітура Times New Roman. Друк офсетний.
Умовн. друк. аркушів 37,37. Облік видав арк. 24,89. Наклад 300.
Віддруковано з оригіналів

Видавництво
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002
(044) 239-30-85
Продажу не підлягає!